ARTVİN'İN
EKONOMİK YAPISI

Editörler
Murat BERBEROĞLU
Orhan ŞİMŞEK
Uğur UZUN

Gazi Kitabevi

ARTVİN'İN EKONOMİK YAPISI

ARTVİN'İN EKONOMİK YAPISI

EDİTÖRLER

Murat BERBEROĞLU, Orhan ŞİMŞEK, Uğur UZUN

Artvin Çoruh Üniversitesi
Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Gazi
κiταβενi

"En İyi Akademi, Bir Kitaplıktır."

ARTVİN'İN EKONOMİK YAPISI

Editörler:
Murat BERBEROĞLU
Orhan ŞİMŞEK
Uğur UZUN

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-365-049-0
Baskı • Aralık, Ankara, 2022

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi

Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
0.312 215 14 50
www.gazikitabevi.com.tr
info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
Dögol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
0.312 213 91 83

Sosyal Medya
gazikitabevi
gazikitabevi
gazikitabevi

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 47381

Matbaa
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cad.
No:23-25 Yenimahalle / ANKARA
0 312 395 20 29

Kitaptaki bölümlerin içerikleri ilgili bölümün yazarı tarafından hazırlanmış olup, orijinal eser olduğu ve hiçbir yerde yayımlanmadığı yazarlar tarafından beyan edilmiştir. Bu nedenle, ilgili bölümlerin etik ve/veya diğer hak ihlalleri konusunda çalışmaların tüm sorumluluğu bölüm yazarlarına aittir.

ÖN SÖZ

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma için önemli bir sacayağıdır. O nedenledir ki, son dönemde özellikle iller ve bölgeler üzerine akademik çalışma sayısı artış göstermiştir. Bu akademik çalışmalar, illerin ve bölgelerin ekonomik potansiyelini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Böyle bir çalışmanın Artvin açısından da bir ihtiyaç olduğunu gördük ve biz de bu kitapta, ülkemizin Kafkasya'ya açılan kapısı olan, doğal güzellikleri ve coğrafi konumuyla ilgi çeken Artvin ilinin ekonomik yapısını incelemeyi ve potansiyelini ortaya koymayı arzuladık.

Elinizdeki derleme kitap, alanında uzman ve Artvin ile uzaktan-yakından yolu kesişmiş bilim insanlarının kaleme aldığı 21 bölümden oluşmaktadır. Genel ekonomik görünümden dış ticarete, bankacılıktan sanayi yapısı ve turizme, gastronomiye, tarımdan kentleşmeye birçok açıdan Artvin ilinin ekonomik yapısının kapsamlı bir şekilde ele alındığı bu kitabın, Artvin'e ve Doğu Karadeniz'e yönelik araştırma yapanlar için bir başucu kaynağı olacağını ummaktayız.

Kitaba katkı sunan tüm yazarlarımıza ve kitabın basımını üstlenen Gazi Kitabevi'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Kitabın ortaya çıkmasında önemli destekleri olan değerli arkadaşımız Arş. Gör. Mert ŞAKI'ya teşekkür ederiz.

Ayrıca, göreve geldiği günden bu yana Artvin'in kalkınmasına yönelik projeler geliştirmeye çabalayan ve bizleri Artvin ekonomisine dair çalışmaya teşvik eden, kitaba fikir ve önerileriyle değerli katkılar sunan Kıymetli Hocamız, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet ERSOY'a da teşekkürü bir borç biliriz.

Editörler

Doç. Dr. Murat BERBEROĞLU
Doç. Dr. Orhan ŞİMŞEK
Doç. Dr. Uğur UZUN
Artvin Çoruh Üniversitesi
Kasım 2022, Artvin

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ vii
İÇİNDEKİLER ix

ARTVİN'İN GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ VE TÜRKİYE'DEKİ YERİ 1
Doç. Dr. Ahmet KAMACI
1. GİRİŞ 1
2. ÇALIŞMAYA İLİŞKİN EKONOMİK KAVRAMLAR 2
2.1. İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Kavramları 2
2.2. Nüfus ve Demografi ile İlgili Temel Kavramlar 2
2.3. Gelir Düzeyi ile İlgili Temel Kavramlar 3
2.4. Eğitim ile İlgili Temel Kavramlar 3
2.5. Dış Ticaret ile İlgili Temel Kavramlar 3
3. ARTVİN VE TR90 BÖLGESİNDEKİ EKONOMİK GÖSTERGELERİN TÜRKİYE'DEKİ YERİ 4
3.1. İşgücü Göstergeleri 4
3.2. Nüfus ve Demografi 6
3.3. Gelir Düzeyi 7
3.4. Eğitim 8
3.5. Dış Ticaret 9
4. ARTVİN VE TR90 BÖLGESİNDEKİ EKONOMİK GÖSTERGELERİN DİĞER BÖLGELERLE KARŞILAŞTIRILMASI 10
4.1. İşgücü Göstergeleri 11
4.2. Nüfus ve Demografi 12
4.3. Gelir Düzeyi 14
4.4. Eğitim 15
4.5. Dış Ticaret 16
5. SONUÇ 17

DOĞU KARADENİZ (TR90) BÖLGESİ EKONOMİSİ: GAYRI SAFİ KATMA DEĞER ÜZERİNDEN ARTVİN ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME 21
Doç. Dr. Ahmet Arif EREN
1. GİRİŞ 21
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GSKD 21
3. TR90 BÖLGESİ SOSYO-İKTİSADİ YAPI: GSKD 22
4. TR90 BÖLGESİ SOSYO-İKTİSADİ YAPI: GSKD Sektörel 28
4.1. Türkiye Sektörel GSKD 28
4.2. TR90 Bölgesi Sektörel GSKD 29
4.2.1. TR901 Trabzon İlinin Sektörel GSKD Durumu 30
4.2.2. TR902 Ordu İlinin Sektörel GSKD Durumu 32
4.2.3. TR903 Giresun İlinin Sektörel GSKD Durumu 32
4.2.4. TR904 Rize İlinin Sektörel GSKD Durumu 34
4.2.5. TR906 Gümüşhane İlinin Sektörel GSKD Durumu 35
4.2.6. TR905 Artvin İlinin Sektörel GSKD Durumu 36
4.3. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE 2017) 37
5. SONUÇ 39

ARTVİN'İN SANAYİ YAPISI 43
Doç. Dr. Murat BERBEROĞLU
1. GİRİŞ 43
2. GEÇMİŞTE ARTVİN İLİ SANAYİ YAPISI 44
2.1. En Çok Kodlanan Faaliyetler 45
2.2. En Çok Kodlanan Ürünler 46
2.3. Artvin'de Sanayi İşgücü Değerlemesi 47
3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARTVİN'DE SANAYİ 48
3.1. Yıllara Göre Faaliyet ve Ürün Değişimi 49
3.1.1. Yıllara Göre En Çok Kodlanan Faaliyetler 50
3.1.2. Yıllara Göre En Çok Kodlanan Ürünler 51
3.2. Yıllara Göre İstihdam Değişimi 53
3.3. Yıllara Göre Yabancı Sermayeli Kapasite Raporu Değişimi 54
4. GÜNÜMÜZDE ARTVİN İLİ SANAYİ YAPISI 55
4.1. En Çok Kodlanan Faaliyetler, Firmalar ve Çalışan Analizi 55

4.1.1. Ağaçların Biçilmesi ve Planyalanması 56
4.1.2. Hazır Beton İmalatı 57
4.1.3. Çakıl ve Kum Ocaklarının Faaliyetleri; Kil ve Kaolin Çıkarımı 57
4.1.4. Elektrik Enerjisi Üretimi 58
4.1.5. Süsleme ve Yapı Taşları ile Kireç Taşı, Alçı Taşı, Tebeşir ve Kayağantaşı (Arduvaz-Kayraktaşı) Ocakçılığı 59
4.1.6. Kahve ve Çayın İşlenmesi 60
4.2. En Çok Kodlanan Ürünler 61
4.2.1. Hazır Beton 62
4.2.2. Mıcır 62
4.2.3. Hidroelektrik 63
4.2.4. Kalınlığı 6mm'den Büyük Keresteler 65
4.2.5. Kireçtaşı (Kalker) – Toz 65
4.3. Artvin'de Sanayi İşgücü Değerlemesi 66
4.3.1. Gıda Ürünlerinin İmalatı 68
4.3.2. Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretim ve Dağıtımı 69
4.3.3. Metal Cevherleri Madenciliği 71
4.3.4. Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı 72
4.3.5. Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı 74
4.3.6. Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı 75
4.4. Artvin'de Maden 78
5. ÖZETLE ARTVİN SANAYİSİ 80
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 82

ARTVİN İLİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN GENEL GÖRÜNÜMÜ 85
Doç. Dr. Uğur UZUN
1. GİRİŞ 85
2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ 88

2.1. Artvin İlinin Bankacılık Sektörü Faaliyet Ağı Açısından Mevcut Durumu 90
2.2. TR90 Bölgesi İllerinin Banka Mevduatı Açısından Görünümü ve Gelişimi 92
2.3. TR90 Bölgesi İllerinin Banka Kredileri Açısından Görünümü ve Gelişimi 97
2.4. Banka Personel, ATM, POS Sayısının Görünümü ve Gelişimi 105
3. SONUÇ 108

ARTVİN İLİNİN YATIRIMCI PROFİLİNİN YILLAR İTİBARİ İLE İNCELENMESİ 113
Dr. Öğr. Üyesi Adem Ruhan SÖNMEZ
1. GİRİŞ 113
2. LİTERATÜR TARAMASI 115
3. VERİ SETİ, ANALİZ VE BULGULAR 116
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 125

ARTVİN'DE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ 131
Dr. Öğr. Üyesi Serkan KONYA
1. GİRİŞ 131
2. HOPA LİMANININ BÖLGESEL KATKILARI 132
3. LİTERATÜR TARAMASI 135
4. DOĞU KARADENİZ LİMANLARI İÇİNDE HOPA LİMANININ ÖNEMİ 135
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 137

ARTVİN'DE TURİZM 139
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun AKYOL
1. GİRİŞ 139
2. ARTVİN'DE TURİZMİN GELİŞİMİ 140
2.1. Kültür ve Turizm 140
2.2. Tabiat Varlıkları ve Turizm 141
2.3. Yaylacılık ve Turizm 142
2.4. Doğa ve Turizm 142
2.5. Akarsu ve Turizm 143

2.6. Festival, Şenlik ve Turizm 143
2.7. Geleneksel Mimari ve Turizm 144
2.8. Spor ve Turizm 144
2.9. Baraj ve Turizm 145
2.10. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler ve Turizm 145
2.11. Gastronomi ve Turizm 146
2.12. Cittaslow (Sakin Şehir) ve Turizm..... 146
2.13. Sarp Sınır Kapısı ve Turizm 147
2.14. Eğitim ve Turizm 147
2.14.1. Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı..... 148
2.14.2. Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programı..... 148
2.14.3. Aşçılık Programı..... 148
2.14.4. Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü..... 148
2.15. Arz ve Turizm 149
2.16. Talep ve Turizm..... 150
3. SONUÇ 150

YÖRESEL MUTFAĞIN ARTVİN EKONOMİSİNE KATKILARI..... 157
Dr. Öğr. Üyesi Yener OĞAN
1. GİRİŞ..... 157
2. ARTVİN VE YÖRESEL MUTFAK..... 158
2.1. Artvin 158
2.2. Yöresel Mutfak 159
2.3. Artvin Yöresel Mutfağı..... 160
3. ARTVİN YÖRE MUTFAĞINA ÖZGÜ ÜRÜNLER 161
3.1. Tarımsal ve Hayvansal Ürünler 162
3.2. Coğrafi İşaretli Ürünler..... 163
3.3. Yöresel Yemekler 164
4. YÖRE MUTFAĞININ ARTVİN EKONOMİSİNE KATKILARI 165
5. SONUÇ 166

ULUSLARARASI PAZARLAMA KAPSAMINDA DIŞ TİCARET YÖNÜ İLE ARTVİN 171
Doç. Dr. İsmail Tamer TOKLU
1. GİRİŞ 171
2. TEORİK ÇERÇEVE 172
2.1. SWOT Analizi 172
2.2. Değer Zinciri Analizi 173
3. DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ İLE ARTVİN 175
4. ANALİZLER 182
5. SONUÇ 185

DOLUSU'NDAN BOŞU'NA: BİR BAVUL TİCARETİ HİKAYESİ 189
Arş. Gör. Yeliz KENDİR-GÖK
1. GİRİŞ 189
2. KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTLARIYLA BAVUL TİCARETİ 190
3. SARP SINIR KAPISI'NDAKİ HAREKETLİLİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞ: HOPA'DAN LALELİ'YE 193
3.1. 90'ların Dolu Bavulları: Hopa, Hâlâ Kendi Halinde Bir İlçe mi? 195
3.2. Karadeniz'den İstanbul/Laleli'ye Kayan Bavul Ticareti 196
4. KEMALPAŞA İLE YENİDEN SINIR BÖLGESİNE 199
5. BOŞ BAVULA DUYULAN BAĞIMLILIK 201
6. SONUÇ 205

ÇAYIN EKOPOLİTİĞİ VE ARTVİN EKONOMİSİNDE ÇAY 209
Arş. Gör. Yusuf YALÇINKAYA
Öğr. Gör. İpek KURT
1. GİRİŞ 209
2. DÜNYA'DA ÇAY TARIMININ GÜNCEL DURUMU 211
3. ÇAYIN EKOPOLİTİĞİ 213
4. ARTVİN EKONOMİSİNDE ÇAYIN YERİ 221
5. SONUÇ 222

ARTVİN'İN TIBBI VE AROMATİK BİTKİLER POTANSİYELİ YEREL TOPLULUKLARI ODAĞINA ALAN KOOPERATİFLERLE DEĞERLENDİRİLEBİLİR Mİ? 225
Doç. Dr. Çağatay Edgücan ŞAHİN
1. GİRİŞ 225
2. SOSYAL POLİTİKANIN ARAÇLARINDAN BİRİ OLARAK KOOPERATİFLER 226
3. DÜNYADAN TIBBi VE AROMATiK BiTKi ÜRETİMİ YAPAN KOOPERATİF ÖRNEKLERİ 228
4. TÜRKİYE'DE TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER ÜRETİMİNE KISA BİR BAKIŞ VE ARTVİN'İN POTANSİYELİ 231
5. SONUÇ 234

ARTVİN VE DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ VERGİ GELİRLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ 237
Öğr. Gör. Songül AKYILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ASLAN
1. GİRİŞ 237
2. VERGİNİN TANIMI VE ÖNEMİ 238
3. ARTVİN İLİ HAKKINDA 240
4. DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN DEMOGRAFİK VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ 241
4.1. İl Nüfus ve Yüz Ölçümleri (Arazi Dağılımı) 241
4.2. İllerin GSYH'si 242
4.3. İllerin Dış Ticareti 245
4.4. İllerin Bütçe Gelir-Gider Karşılaştırması 246
5. DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN VERGİ YAPISI 248
6. ARTVİN'İN VERGİ GELİRLERİNİN KOMPOZİSYONU 253
7. SONUÇ 258

YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİK BOYUTLARI: ARTVİN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 263
Öğr. Gör. Dr. Ela OĞAN
1. GİRİŞ 263
2. YEREL YÖNETİM VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI 264
3. YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ 265

3.1. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşümün Amacı ve Önemi 266
3.2. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Unsurları 267
3.2.1. Yerel Yönetimlerde Değişime İnanma ve Uyum Sağlama 267
3.2.2. Yerel Yönetimlerde Teknolojiye Yatırım Yapma 268
3.2.3. Yerel Yönetimlerde İşgücü 269
3.2.4. Yerel Yönetimlerde Hizmetlerin Dijitalleşmesi 270
3.2.5. Yerel Yönetimler ve Paydaşlarla İşbirliği 271
3.2.6. Yerel Yönetimlerde Kurumsal Yönetişim 272
3.2.7. Yerel Yönetimlerde Dijital Kültürü Oluşturmak 272
4. ARTVİN YEREL YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİK BOYUTLARI 273
4.1. Artvin Yerel Yönetiminde Dijitalleşme 273
4.2. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Sağladığı Fırsatlar 275
4.3. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Önündeki Engeller 277
4.4. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Ekonomik Etkileri 279
5. SONUÇ 281

KENTLEŞMEDE GÖÇ OLGUSUNUN EKONOMİK ETKİLERİ: ARTVİN ÖRNEĞİ 289
Öğr. Gör. Merve OĞUZHAN
1. GİRİŞ 289
2. KAVRAMSAL AÇIDAN KENT VE KENTLEŞME 290
2.1. Kentlerin Gelişimi 292
2.2. Kentleşme Nedenleri 293
3. KENTLEŞMEDE GÖÇ OLGUSU 294
3.1. Göçün Türleri 295
3.2. Göçe Neden Olan Etkenler 297
3.3. Göçün Ekonomik Etkileri 299
4. ARTVİN ÖRNEĞİ 301
5. SONUÇ 308

KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: ARTVİN ÖRNEĞİ 313
Öğr. Gör. Murat KÜÇÜKŞEN
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
1. GİRİŞ 313
2. YOKSULLUK: MADALYONUN DİĞER YÜZÜ 314
3. KENTSEL YOKSULLUK: KENTLERİN HASTALIĞI 316
4. KENTSEL YOKSULLUK VE YEREL YÖNETİMLER: YEREL OLMANIN GEREKLİLİĞİ 318
5. YEREL YÖNETİMLERİN KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELESİ: ARTVİN ÖRNEĞİ 323
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 328

ÇEVRESEL GÖSTERGELER BAĞLAMINDA ARTVİN'İN KENTSEL DİRENCİ 333
Arş. Gör. Abdulgazi YIKICI
1. GİRİŞ 333
2. KENTSEL DİRENÇ 334
3. ÇEVRESEL AÇIDAN ARTVİN'İN KENTSEL DİRENCİ 338
3.1. Hava Kalitesi 339
3.2. Meteorolojik Değişkenler 341
3.3. Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı 343
4. SONUÇ 344

REKREASYONEL FAALİYETLERİN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ: ARTVİN İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 353
Dr. Öğr. Üyesi Zehra BULUT
1. GİRİŞ 353
2. ARTVİN VE REKREASYON 354
2.1. Artvin İli 355
2.2. Rekreasyon Kavramı 357
3. ARTVİN'İN REKREASYONEL FAALİYET POTANSİYELİ 359
4. ARTVİN'DEKİ REKREASYONEL FAALİYETLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ROLÜ 362
5. SONUÇ 365

ARTVİN'DE FAALİYET GÖSTEREN KOBİ'LER ÜZERİNDE COVİD-19 SALGININ EKONOMİK ETKİLERİ 373
Dr. Öğr. Üyesi Salih AYDIN
1. GİRİŞ 373
2. LİTERATÜR TARAMASI 374
3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI 377
4. BULGULAR VE ANALİZ SONUÇLARI 377
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 387

ŞAVŞAT'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI VE SAKİN ŞEHİR FAALİYETLERİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME 391
Öğr. Gör. Fatma NALBANT
1. GİRİŞ 391
2. SAKİN ŞEHİR KAVRAMI ve TÜRKİYE'DE SAKİN ŞEHİR HAREKETİ 392
3. ÇALIŞMANIN KAPSAMI: ŞAVŞAT 397
3.1. Şavşat İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı 397
3.1.1. Sosyal Yapısı 398
3.1.2. Ekonomik Yapı 399
4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR 401
4.1. Şavşat ilçesinin "Sakin Şehir" Unvanı Alma Sürecine İlişkin Bulgular 401
4.2. "Sakin Şehir" Kriterleri Kapsamında 2020-2022 Yılları Arasında Yapılan Faaliyetlere İlişkin Bulgular 405
5. SONUÇ 411

SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA - SAKİN ŞEHİR İLİŞKİSİ: ARTVİN İLÇELERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME* 417
Uzman Fatma İPEK
Prof. Dr. Atakan ÖZTÜRK
1. GİRİŞ 417
2. SAKİN ŞEHİR KAVRAMI VE ÜYELİK SÜRECİ 418
2.1. Sakin Şehir Kavramı 418
2.2. Sakin Şehir Hareketinin Tarihçesi 419

2.3. Sakin Üyelik Süreci ve Üye Şehirler 422
2.3.1. Sakin Şehir Üyelik Kriterleri 422
2.3.2. Türkiye'de Sakin Şehir Üyelik Süreci 425
2.3.3. Dünya'da ve Türkiye'de Sakin Şehir Üyesi Kentler 426
3. SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA- SAKİN ŞEHİR İLİŞKİSİ 427
4. ARTVİN İLÇELERİNİN SAKİN ŞEHİR ÜYELİK POTANSİYELİ 429
4.1. Araştırmanın Amacı, Sınırlılıkları ve Varsayımları 429
4.2. Materyal ve Yöntem 430
4.2.1. Araştırmada Kullanılan Veriler 430
4.2.2. Araştırma Alanının Tanıtımı 430
4.2.3. Araştırma Yöntemi 433
4.3. Bulgular ve Tartışma 435
4.3.1. Ardanuç İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 436
4.3.2. Arhavi İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 437
4.3.3. Borçka İlçesinin Cittaslow Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 438
4.3.4. Hopa İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 438
4.3.5. Kemalpaşa İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 439
4.3.6. Murgul İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 440
4.3.7. Yusufeli İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 440
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 441
EKLER 451

ARTVİN'İN GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ VE TÜRKİYE'DEKİ YERİ

Ahmet KAMACI[1]

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Trabzon alt bölgesi ve diğer bölgelerle ekonomik göstergeleri karşılaştırarak Artvin'in yerini belirlemek ve ilin genel ekonomik görünümünü ortaya koymaktır. Artvin ve Trabzon alt bölgesindeki ekonomik göstergelerin durumu birçok istatistiki grafik ve tablo ile yorumlanmıştır. Çalışmaya ait veriler, TÜİK'in Coğrafi İstatistik Portalından (https://cip.tuik.gov.tr/#) temin edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının İBBS-2 göstergesi olan 26 alt bölge ile karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada ekonomik göstergeler 5 ayrı kategoride incelenmiştir. İlk olarak işgücü göstergeleri kapsamında işsizlik oranı, istihdam oranı ve işgücüne katılım oranı değişkenleri; ikinci olarak ele alınan nüfus ve demografik göstergelerde nüfus, net göç hızı, kaba doğum hızı ve toplam doğurganlık hızı değişkenleri; üçüncü olarak gelir düzeyleri kapsamında GSYİH (bin TL) ile dolar bazında kişi başı gelir düzeyleri belirlenmiştir. Dördüncü aşamada eğitim göstergeleri çerçevesinde okuma-yazma oranı, ilkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ile ilkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı ve son aşamada da dış ticaret göstergeleri kapsamında ihracat ve ithalat değişkenleri Türkiye'deki payı çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu kapsamda da grafik ve istatistiki tablolar yardımıyla bir değerlendirme yapılmıştır.

[1] Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ahmetkamaci@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7858-6131

2. ÇALIŞMAYA İLİŞKİN EKONOMİK KAVRAMLAR

2.1. İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Kavramları

İşgücü, bir ülkede çalışabilecek durumda olan 15-64 yaş arası faal nüfustaki çalışanlar ve iş arayıp bulamayanları kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, kendi isteğiyle çalışmayanlar ve faal nüfusa dâhil olmayanlar işgücüne dâhil değildir. İşgücünün 2 temel bileşeni vardır. Bunlar; istihdam hacmi ile işsizlerdir.

İstihdam, belli bir ücret karşılığında çalışma isteği ve gücü olan emeğin çalıştırılmasıdır (Durgun, 2011). Dolayısıyla istihdam, işgücünün çalışan kısmını; işsizler ise çalışmayan kısmını oluşturmaktadır.

İşsizlik, bir kişinin aktif olarak iş arayıp bulamaması ya da mevcut bir işinin olmamasıdır (Luebker, 2008). ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) bir kişinin işsiz olabilmesi için çalışma çağına geldiği halde herhangi bir işi olmayan, son 1 ay içinde aktif bir biçimde iş arayan ya da iş görüşmesi bekleyen kişileri işsiz kabul etmektedir (Sloman, 2003). İşsizlik ve işsizlik oranı, bir ülke ekonomisinin mevcut performansının temel bir göstergesidir (Hussmanns, 2007). Diğer bir deyişle işsizlik, çalışmaya hazır olan kişilerin iş bulamamasıdır. Bir ülkedeki işsizlerin sayısı toplam işgücüne bölündüğünde işsizlik oranı; istihdam edilenlerin sayısı toplam işgücüne bölündüğünde ise istihdam oranı bulunmaktadır.

İstihdam ve işsizlik kadar dikkat çekici olmayan, ancak ekonomide önemli göstergelerden biri de işgücüne katılım oranıdır. İşgücüne katılım oranı, iş gücünün toplam çalışma çağındaki nüfusa (15-64 yaş) bölünmesiyle hesaplanmaktadır (data.oecd.org). Bir ülkedeki eğitim seviyesi, ücretler, ortalama yaşam beklentisi ve emeklilik süresi işgücüne katılım oranını belirleyen temel faktörlerdendir. İşgücüne katılım oranı bir ülkedeki çalışabilir nüfusun emek potansiyelini gösterdiğinden ekonomide önemli bir ölçüttür.

2.2. Nüfus ve Demografi ile İlgili Temel Kavramlar

Bu kısımda net göç hızı, kaba doğum hızı ve genel doğurganlık gibi kavramlar ele alınmaktadır. Buna göre; Net göç hızı, net göç miktarının toplam nüfusa oranını göstermektedir (Ünal, 2019). Net göç miktarı ise, alınan göç ile verilen göç arasındaki farktır. Alınan göç fazla ise net göç pozitif; verilen göç fazlaysa net göç negatif çıkmaktadır. Dolayısıyla bir ilde çalışma

imkânları ve sosyal yaşam düzeyi olumluysa o il göç alacaktır, olumsuzsa o il göç verecektir. Ancak nispeten daha küçük şehirlerde üniversitelerin açılmasıyla beraber doğan iş imkânı ve öğrencilerin yoğunluğu o şehirdeki net göçü de tersine çevirecektir. Örneğin; Bayburt ve Gümüşhane üniversitelerle beraber göç alan şehirler konumundadır.

Kaba doğum hızı, bir ülkedeki belli bir zaman diliminde gerçekleşen canlı doğum sayısının nüfusa bölünmesidir ve binde olarak ifade edilir. Genel doğurganlık hızı ise, bir ülkedeki belli bir zaman diliminde gerçekleşen canlı doğum sayısının doğurgan çağdaki kadın nüfusuna (15-44 ya da 15-49) bölünmesidir ve binde olarak ifade edilir (Köksal vd., 2016).

2.3. Gelir Düzeyi ile İlgili Temel Kavramlar

GSYİH, bir ekonomide belli bir dönemde (genelde 1 yıl) yurtiçinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeridir. Buna nominal GSYİH da denir. Kişi başı (fert başı) GSYİH ise, nominal GSYİH'nin nüfusa bölünmesiyle elde edilir (Bocutoğlu, 2014). GSYİH ve kişi başı GSYİH ekonomideki refah düzeyini ölçen temel unsurlardandır. Ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek için iki değer de ABD Dolarına çevrilmektedir.

2.4. Eğitim ile İlgili Temel Kavramlar

Bu kısımda İlkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve İlkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı ele alınacaktır. İlkokul öğretmen başına öğrenci sayısı (İÖBÖ), ilkokulda öğretmen başına kaç öğrenci düştüğünü göstermektedir. Bu sayı ne kadar az olursa eğitimin kalitesi o kadar çok olacaktır. İlkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı (İDBÖ) ise, bir sınıfta ya da şubede kaç öğrencinin olduğunu göstermektedir. Bu sayının da az olması eğitim kalitesi açısından iyidir. Türkiye'de İÖBÖ ve İDBÖ ortalaması Avrupa ülkelerinin üstünde olsa da son yıllarda Avrupa ülkelerinin ortalamasına yaklaşılmıştır.

2.5. Dış Ticaret ile İlgili Temel Kavramlar

Bu kısımda ihracat, ithalat, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve dış ticaret açığı-fazlası kavramlarına yer verilecektir.

İhracat, bir ülkede üretilen malların başka ülkelerdeki alıcılara satılması iken; ithalat, başka bir ülkeden mal satın alınmasıdır. İhracatın ithalattan fazla olması dış ticaret fazlasını gösterirken; ihracatın ithalattan az olması dış ticaret açığını göstermektedir. Bu kavramlar kadar önemli olan diğer bir kavram da,

ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. İhracatın ithalatı karşılama oranı, ithalatın ne kadarlık kısmının ihracat ile karşılandığını göstermektedir. Bu oran, ülkenin dış ticaret performansını göstermektedir.

3. ARTVİN VE TR90 BÖLGESİNDEKİ EKONOMİK GÖSTERGELERİN TÜRKİYE'DEKİ YERİ

TÜİK'in Coğrafi İstatistik Portalında Artvin ili yer almamaktadır. Onun yerine TR90 Bölgesi'ni kapsayan 6 ili (Trabzon, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Ordu) kapsamaktadır ve TÜİK'in Coğrafi İstatistik Portalında Trabzon Alt Bölgesi olarak yer almaktadır.

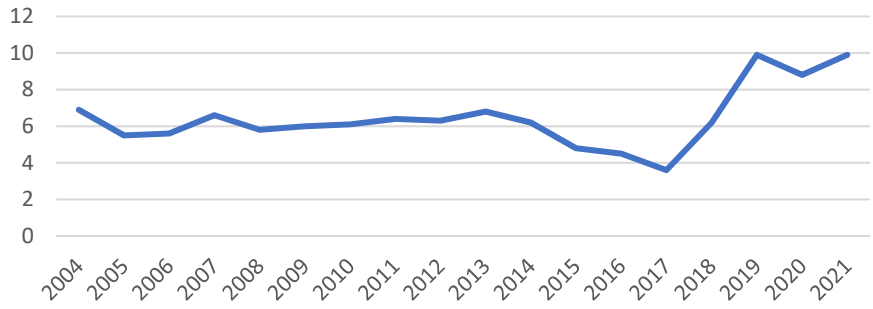
3.1. İşgücü Göstergeleri

İşgücü göstergelerinde işsizlik oranı, istihdam oranı ve işgücüne katılım oranı ele alınacaktır. 2021 yılı itibariyle Türkiye'deki toplam işgücü 33.632.000'dir. Bu işgücünün 29.855.000 kişisi istihdam edilmekte; 3.777.000 kişi ise işsiz kabul edilmektedir. 2021 yılı itibariyle Trabzon Alt Bölgesinde ise toplam işgücü 1.163.000'dir. Bu işgücünün 1.048.000 kişisi istihdam edilmekte; 115.000 kişi ise işsiz kabul edilmektedir. Trabzon Alt Bölgesinde 948.000 kişi ise işgücüne dâhil olmayan 15 yaş üstü nüfus içinde yer almaktadır.

2021 yılı verileriyle Artvin'de İŞKUR rakamlarıyla 9.344 işsiz bulunmaktadır. İşsizlerin %62'si erkek ve %38'i kadındır. Artvin, istihdam oranı, işgücüne katılım oranı ve işsizlik oranı açısından Türkiye ortalamasına göre olumlu bir seyir izlemektedir. Artvin'de çalışanların büyük bölümü inşaat ve imalat sektöründe yer almaktadır. Bu sektörlerden inşaat sektörü %42,8 ile ilk sırada yer almaktadır (https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html).

Artvin ve Doğu Karadeniz Bölümü, işsizlik oranı açısından Türkiye ortalamasının altındadır. Türkiye'de 2021 yılında işsizlik oranı %12 iken, Artvin'de %8,8 ve Trabzon alt bölgesinde de %9,9'dur. Şekil 1'de 2004-2021 arası Trabzon alt bölgesindeki 6 ilin işsizlik oranı ortalaması verilmektedir.

Şekil 1. Trabzon Alt Bölgesi İşsizlik Oranı (%)

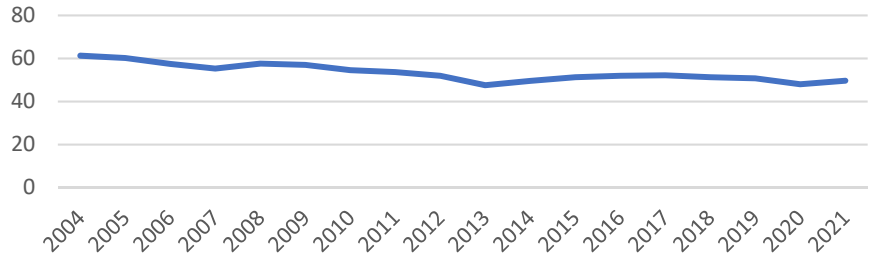

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr

Şekil 1'de görüldüğü üzere Trabzon alt bölgesinde işsizlik oranı dalgalı bir seyir izlemektedir. En düşük işsizlik oranı %3,6 ile 2017 yılına aittir. 2017'den itibaren işsizlik oranında artışlar görülmüştür. 2019 ve 2021 yıllarında %9,9 ile zirve yaşanmıştır. Nitekim işsizlik oranındaki bu artışlara rağmen, Trabzon alt bölgesindeki işsizlik oranı Türkiye ortalamasının altındadır.

Şekil 2'de ise 2004-2021 arası Trabzon alt bölgesindeki 6 ilin istihdam oranı ortalaması verilmektedir.

Şekil 2. Trabzon Alt Bölgesi İstihdam Oranı (%)

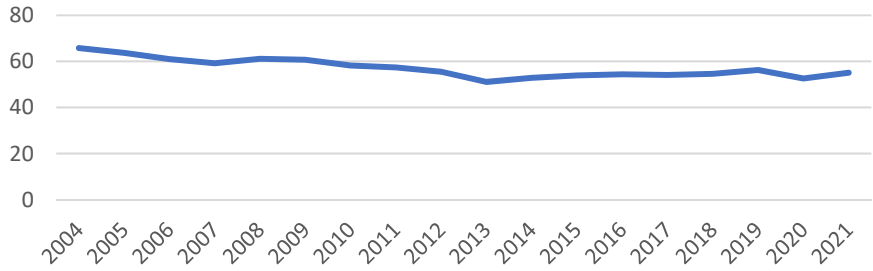

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr

Şekil 2'de görüldüğü üzere istihdam oranı yıllar itibariyle azalan bir seyir izlemektedir. 2004'de %61,3 olan istihdam oranı yıllar itibariyle azalış göstermiş ve 2021 yılında %49,7 olmuştur. 2021 yılı itibariyle Artvin'deki istihdam oranı ise %48'dir. İstihdam oranındaki bu azalmalara rağmen hem Artvin hem de Trabzon alt bölgesindeki istihdam oranları Türkiye'deki istihdam oranının (%43,9) üstündedir.

Şekil 3'te ise 2004-2021 arası Trabzon alt bölgesindeki 6 ilin işgücüne katılım oranı ortalaması verilmektedir.

Şekil 3: Trabzon Alt Bölgesi İşgücüne Katılım Oranı (%)

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr

Şekil 3'te görüldüğü üzere işgücüne katılım oranı yıllar itibariyle azalan bir seyir izlemektedir. 2004'de %65,8 olan işgücüne katılım oranı 2021 yılında %55,1 düzeyine gerilemiştir. 2021 yılı itibariyle Artvin'deki işgücüne katılım oranı ise %52,6'dır. İşgücüne katılım oranındaki bu azalmalara rağmen hem Artvin hem de Trabzon alt bölgesindeki istihdam oranları Türkiye'deki istihdam oranının (%48,3) üstündedir.

3.2. Nüfus ve Demografi

Artvin 2021 yılı itibariyle 169.543 nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 85.952'si erkek ve 83.591'i kadındır. Erkeklerin toplam nüfusa oranı %50,7; kadınların ise %49,3'tür. Artvin Merkez nüfusu 2021 yılı itibariyle 34.537'dir ve nüfus yoğunluğu km² başına 23'tür. Diğer bir deyişle nüfus yoğunluğu en az olan 4.ildir. Bu oranlar itibariyle Türkiye ortalamasının altındadır. En çok nüfusa sahip ilçeler sırasıyla Merkez, Hopa, Borçka ve Arhavi iken; en az nüfusa sahip ilçesi Murgul'dur. 15-24 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı %14,04'tür ve bu oran da Türkiye ortalamasının altındadır. Artvin, iş imkânları kısıtlı olan; ancak iş imkânları arttığında ters göç yaşanacak illerden biridir (https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html).

Tablo 1'de Trabzon Alt Bölgesi ve Artvin'e ait demografik göstergeler yer almaktadır.

Tablo 1. Artvin ve Trabzon Alt Bölgesine İlişkin Demografik Göstergeler (2017-2021)

	Artvin				Trabzon Alt Bölgesi			
Yıllar	Nüfus	Net Göç Hızı (‰)	Kaba Doğum Hızı (‰)	Toplam Doğurganlık Hızı (‰)	Nüfus	Net Göç Hızı (‰)	Kaba Doğum Hızı (‰)	Toplam Doğurganlık Hızı (‰)
2017	166 143	-14,09	11,5	1,73	2 633 417	-12,64	11,9	1,72
2018	174 010	41,40	10,8	1,65	2 719 113	30,54	11,6	1,69
2019	170 875	-18,97	10,4	1,60	2 690 180	-21,08	10,9	2,01
2020	169 501	-8,48	10,3	1,57	2 677 584	-3,18	10,3	1,52
2021	169 543	0,08	9	1,40	2 693 034	1,53	9,7	1,45

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2018'den sonra hem Artvin'de hem de Trabzon Alt Bölgesinde toplam nüfus azalmaktadır. 2021 yılı itibariyle Türkiye'deki toplam nüfus 84.680.273 kişidir. Trabzon Alt Bölgesi Türkiye'deki toplam nüfusun %3,18'ini oluştururken; Artvin toplam nüfusun ‰2'sini oluşturmaktadır. 2018 yılında hem Artvin hem de Trabzon Alt Bölgesi ciddi anlamda göç alırken, sonraki yıllarda göç veren bir konuma düşmüştür. Aynı şekilde bu bölgelerde kaba doğum hızı da sürekli azalmış ve 2021 yılı itibariyle Türkiye ortalamasının (‰12,8) altında kalmıştır. Son olarak toplam doğurganlık hızında da hem Artvin hem de Trabzon Alt Bölgesi Türkiye ortalamasının (‰1,70) altında kalmıştır.

3.3. Gelir Düzeyi

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin (SEGE) 2017'deki çalışmasına göre Artvin gelir düzeyi açısından 81 il içinde 49. sıradadır. Bu çalışmaya göre Trabzon 26. sıra ile TR90 bölgesinin en gelişmiş ili iken; Gümüşhane 64. sıra ile en az gelişmiş ilidir (https://www.doka.org.tr/bolgemiz-TR.html). Bu göstergeye karşın Artvin ilinin GSYİH'den aldığı pay 2019 itibariyle ‰2'dir. TR90 bölgesindeki 6 ilin payı ise 2019 itibariyle %2,19'dur.

Tablo 2'de Artvin ve Trabzon alt bölgesine ait gelir göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 2. Artvin ve Trabzon Alt Bölgesine İlişkin Gelir Göstergeleri (2017-2019)

	Artvin			Trabzon Alt Bölgesi		
Yıllar	GSYİH (bin TL)	Kişi Başı Gelir ($)	Kişi Başı Gelir (bin TL)	GSYİH (bin TL)	Kişi Başı Gelir Ort. ($)	Kişi Başı Gelir Ort. (bin TL)
2017	5.603.330	9.192	33.532	68.630.097	7.279	26.552
2018	7.028.740	8.765	41.327	79.347.458	6.538	27.075
2019	8.765.711	8.952	50.833	94.957.950	6.440	36.573

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr

Tablo 2'de görüldüğü üzere Artvin'de kişi başı gelir Trabzon alt bölgesinin üstündedir. 2019 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye'nin kişi başı geliri dolar bazında 9.127$ ve TL bazında da 52.316 TL'dir. Dolayısıyla hem Artvin hem de Trabzon alt bölgesi kişi başı gelir açısından Türkiye ortalamasının altındadır.

3.4. Eğitim

2020 TUİK verilerine göre Artvin'de okuma yazma bilenlerin oranı %97,34'tür. Bunun da %99,31'ini erkekler; %95,31'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca Artvin'de okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretimde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir (https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html#:~:text=E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%3A,mezuniyeti%20olan%2026.291%20ki%C5%9Fi%20bulunmaktad%C4%B1r.). Kısacası eğitim denince Artvin ilk akla gelen şehirlerden biridir. Tablo 3'te Artvin ve Türkiye'ye ait eğitim göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 3. Eğitim Göstergeleri (2017-2020)

	Artvin			Türkiye		
Yıllar	Okuma-Yazma Bilmeyen	İÖBÖ	İDBÖ	Okuma-Yazma Bilmeyen	İÖBÖ	İDBÖ
2017	5.489	13	15	2.330.640	20	17
2018	5.275	13	15	2.197.257	21	17
2019	4.836	13	15	2.024.637	22	18
2020	4.524	14	15	1.914.783	22	17

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr; https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1 (İÖBÖ: İlkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, İDBÖ: İlkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı)

Tablo 3'e göre, gerek öğrenci başına düşen öğretmen sayısında, gerekse de ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısında Artvin Türkiye ortalamasına göre olumlu bir durumdadır. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı da her geçen gün azalmaktadır.

3.5. Dış Ticaret

Sarp Sınır Kapısı Artvin içinde yer alsa da Artvin'de yürütülen ticaretin büyük bölümü transit ticaret üzerinden yapılmaktadır. Bu ticaret, Artvin'de sadece otel-lokanta gibi hizmet sektörünü geliştirirken Artvin ili ekonomisine doğrudan katkısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca sınırdaki bürokratik işlemlerin yoğunluğu ve ihracatçı firmaların vergi iadelerindeki gecikmeler Artvin'in dış ticaretini olumsuz anlamda etkilemektedir (AGEP, 2005). Artvin'deki ticaretin daha çok sınır ticareti ve bavul ticareti ile yapılmasından dolayı dış ticaret hacmi oldukça sınırlı kalmıştır. Doğu Karadeniz illeri arasında Gümüşhane'den sonra en az ihracat ve ithalat yapan il Artvin'dir. Tablo 4'de Artvin ve Türkiye'ye ait dış ticaret göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 4. Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	Artvin İhracat (milyon $)	Artvin İthalat (milyon $)	Türkiye İhracat (milyon $)	Türkiye İthalat (milyon $)	Artvin İhracatının Türkiye İhracatına Oranı (%)	Artvin İthalatının Türkiye İhracatına Oranı (%)
2016	56,1	24,7	149.246,9	202.198,2	0,00037	0,00012
2017	52,9	36,3	164.494,6	238.715,1	0,00032	0,00015
2018	52,7	23,3	177.168,7	231.152,4	0,00029	0,00010
2019	48,8	23,6	180.832,7	210.345,2	0,00026	0,00011
2020	55,4	17,8	169.637,7	219.516,8	0,00032	0,00008
2021	55,8	31,6	225.219,2	271.422,9	0,00024	0,00011

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Nisan-2022-45539

Tablo 4'e göre, Artvin'de 2021 yılında 55,8 milyon $ ihracat ve 31,6 milyon $ ithalat yapılmıştır. Türkiye'nin toplam dış ticareti içindeki payı ise oldukça azdır. Öyle ki 2021 yılı rakamlarına göre Artvin'in ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatının on binde 2'si; toplam ithalatın ise on binde 1'idir.

Artvin'in ithalatında ilk sırada %97 ile maden kömürü, linyit ve turb yer alırken; ihracatında sırasıyla ana metal sanayi (%35,7), tarım ve hayvancılık (%14) ve metalik olmayan diğer mineral ürünler (%13) yer almaktadır. Artvin'in ithalatında maden kömürünün dışında, kereste, demir-çelik ve mezbahacılık önemli yer tutarken; ihracatında demir-çelik ana sanayi, sebze,

çimento-kireç, plastik ürünleri ve mobilya önemli yer tutmaktadır (https://www.doka.org.tr/bolgemiz_ArtvinTR.html#:~:text=E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%3A,mezuniyeti%20olan%2026.291%20ki%C5%9Fi%20bulunmaktad%C4%B1r.).

4. ARTVİN VE TR90 BÖLGESİNDEKİ EKONOMİK GÖSTERGELERİN DİĞER BÖLGELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu kapsamda bölgeler karşılaştırılırken Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının İBBS-2 göstergesi olan 26 alt bölge ile karşılaştırma yapılacaktır. Bu bölgeler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. İBBS-II (26 alt bölge)

Kod	Düzey 2 (26 Alt Bölge)	İl
TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/

4.1. İşgücü Göstergeleri

İşgücü göstergeleri kapsamında, bölgeler arasında işsizlik oranı, istihdam oranı ve işgücüne katılım oranı karşılaştırılacaktır. Tablo 6'da 2021 yılına ait bölgeler arasında işgücü göstergeleri verilmiştir.

Tablo 6. Bölgeler Arasındaki İşgücü Göstergeleri (2021)

Bölge	**İşsizlik Or. (%)**	**İstihdam Or. (%)**	**İşg.Kat.Or. (%)**
İstanbul alt bölgesi	12,3	47,5	54
Tekirdağ alt bölgesi	9,3	52	57,3
Balıkesir alt bölgesi	7,9	45,5	49,4
İzmir alt bölgesi	14,7	44,4	52,1
Aydın alt bölgesi	10,2	47,7	53,1
Manisa alt bölgesi	6,9	47,7	51,3
Bursa alt bölgesi	9,4	47,5	52,4
Kocaeli alt bölgesi	9,6	47,5	52,5
Ankara alt bölgesi	13,4	45,3	52,4
Konya alt bölgesi	7,9	46,2	50,2
Antalya alt bölgesi	11,8	48,6	55,1
Adana alt bölgesi	13,2	43,7	50,3
Hatay alt bölgesi	17,1	39,9	48,1
Kırıkkale alt bölgesi	13	43,7	50,2
Kayseri alt bölgesi	11,7	42,8	48,4
Zonguldak alt bölgesi	10,9	43,8	49,1
Kastamonu alt bölgesi	5,8	48,6	51,6
Samsun alt bölgesi	7,9	49	53,2
Trabzon alt bölgesi	9,9	49,7	55,1
Erzurum alt bölgesi	10	43,1	47,9
Ağrı alt bölgesi	13,7	43,7	50,7
Malatya alt bölgesi	10,2	43,4	48,3
Van alt bölgesi	20,4	37,1	46,6
Gaziantep alt bölgesi	10,1	45	50
Şanlıurfa alt bölgesi	15	34,5	40,6
Mardin alt bölgesi	29,8	29,9	42,7
Ortalama	**10,85**	**44,53**	**50,48**

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/

Tablo 6'ya göre, 2021 yılında işsizlik oranı en düşük bölge Kastamonu, Çankırı, Sinop'un dâhil olduğu Kastamonu alt bölgesidir (%5,8). İşsizlik oranının en yüksek olduğu bölge ise Mardin, Batman, Şırnak, Siirt'in dâhil olduğu Mardin alt bölgesidir (%29,8). Çalışmaya konu olan Trabzon alt bölgesindeki işsizlik oranı Türkiye ortalamasının altındadır ve işsizlik oranı en az olan 9. bölgedir. İstihdam oranına bakıldığında en yüksek istihdam oranına sahip bölge Tekirdağ, Edirne, Kırklareli'nin olduğu Tekirdağ alt bölgesidir (%52). En düşük istihdam oranı ise %29,9 ile Mardin alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesindeki istihdam oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir ve Tekirdağ alt bölgesinden sonra istihdam oranı en yüksek olan 2. bölgedir. İşgücüne katılım oranında ise en yüksek işgücüne katılım oranına sahip bölge, %57,3 ile Tekirdağ alt bölgesidir. En düşük işgücüne katılım oranına sahip bölge ise %40,6 ile Şanlıurfa alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesindeki işgücüne katılım oranı ise Türkiye ortalamasının üstündedir ve Tekirdağ alt bölgesinden sonra Antalya alt bölgesiyle beraber işgücüne katılım oranı en yüksek olan 2. bölgedir.

Trabzon alt bölgesindeki işgücü göstergelerinin diğer bölgelere göre daha iyi olmasının nedenlerinden biri de kadınların işgücüne katılım oranının fazla olmasıdır. 2019 yılı verilerine göre, tarım faaliyetlerinin çok olduğu Doğu Karadeniz Bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranı %40,4'tür ve bu oran tüm bölgelerden daha fazladır (Akman, 2019).

4.2. Nüfus ve Demografi

Nüfus ve demografi göstergeleri kapsamında, toplam nüfus, net göç hızı, kaba doğum hızı ve toplam doğurganlık hızı karşılaştırılacaktır. Tablo 7'de 2021 yılına ait bölgeler arasında nüfus ve demografi göstergeleri verilmiştir.

Tablo 7. Bölgeler Arasındaki Nüfus ve Demografi Göstergeleri (2021)

Bölge	Nüfus	Net Göç Hızı (‰)	Kaba Doğum Hızı (‰)	Toplam Doğurganlık Hızı (‰)
Artvin	169.543	0,08	9	1,4
İstanbul alt bölgesi	15.840.900	-1,44	11,5	1,38
Tekirdağ alt bölgesi	1.891.878	16,14	10,4	1,47
Balıkesir alt bölgesi	1.807.886	12,08	8,6	1,38
İzmir alt bölgesi	4.425.789	4,97	9,8	1,35
Aydın alt bölgesi	3.206.228	8,38	10,1	1,49
Manisa alt bölgesi	3.152.628	1,39	10,8	1,53
Bursa alt bölgesi	4.274.571	5,56	11,2	1,51
Kocaeli alt bölgesi	4.106.308	9,62	12,3	1,61
Ankara alt bölgesi	5.747.325	5,6	10,5	1,34
Konya alt bölgesi	2.535.855	2,73	13,3	1,78
Antalya alt bölgesi	3.339.226	4,44	10,6	1,45
Adana alt bölgesi	4.154.518	-3,05	12,8	1,77
Hatay alt bölgesi	3.395.022	-7,42	14,7	2,05
Kırıkkale alt bölgesi	1.619.709	-2,8	11,8	1,62
Kayseri alt bölgesi	2.488.978	-2,59	11,7	1,6
Zonguldak alt bölgesi	1.040.682	5,37	8,3	1,27
Kastamonu alt bölgesi	790.515	8,53	9,3	1,49
Samsun alt bölgesi	2.835.454	0,9	9,8	1,44
Trabzon alt bölgesi	2.693.034	1,53	9,7	1,45
Erzurum alt bölgesi	1.079.286	-2,89	14,2	1,84
Ağrı alt bölgesi	1.103.812	-26,34	18,6	2,37
Malatya alt bölgesi	1.763.537	-3,2	12,5	1,67
Van alt bölgesi	2.176.738	-22,61	20,2	2,43
Gaziantep alt bölgesi	2.908.406	-4,91	18,8	2,45
Şanlıurfa alt bölgesi	3.934.393	-11,87	25,3	3,2
Mardin alt bölgesi	2.367.645	-8,31	22,8	2,8
Toplam ve Ortalama	**84.680.273**	**-**	**12,8**	**1,7**

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/

Tablo 7'ye göre nüfusu en çok olan bölge 15.840.900 kişi ile İstanbul alt bölgesidir. En az nüfus ise 790.515 kişi ile Kastamonu alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesi Türkiye'deki toplam nüfusun %3,18'ini oluştururken; Artvin toplam nüfusun ‰2'sini oluşturmaktadır. 2021 yılı göstergelerine göre, ‰16,14 ile en çok göç alan Tekirdağ alt bölgesi iken; ‰-26,34 ile en çok göç veren bölge ise Ağrı alt bölgesidir. 2021 yılı göstergelerinde Trabzon alt bölgesi ‰1,53 oranında göç alırken; Artvin ‰0,08 oranında göç almıştır. Kaba doğum hızı oranlarına bakıldığında ise, ‰25,3 ile Şanlıurfa alt bölgesi en çok kaba doğum hızına sahipken; ‰8,3 ile Zonguldak alt bölgesi en az kaba doğum hızına sahip bölgedir. Trabzon alt bölgesinde bu oran ‰9,7 iken; Artvin'de kaba doğum hızı ‰9'dur. 2021 yılı Türkiye ortalaması ‰12,8'dir

ve hem Trabzon alt bölgesi hem de Artvin kaba doğum hızı oranında Türkiye ortalamasının altındadır. Son olarak toplam doğurganlık hızına bakıldığında ise, en yüksek doğurganlık hızına sahip bölge ‰3,2 ile Şanlıurfa alt bölgesi iken; en düşük doğurganlık hızına sahip bölge ‰1,27 ile Zonguldak alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesinde bu oran ‰1,45 iken; Artvin'de kaba doğum hızı ‰1,4'tür. 2021 yılı Türkiye ortalaması ise ‰1,7'dir ve hem Artvin hem de Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır.

4.3. Gelir Düzeyi

Gelir düzeyi göstergeleri kapsamında, $ bazında kişi başı gelir ve milyon TL bazında GSYİH verileri karşılaştırılacaktır. Tablo 8'de 2019 yılına ait bölgeler arasında gelir düzeyi göstergeleri verilmiştir.

Tablo 8. Bölgeler Arasındaki Gelir Düzeyi Göstergeleri (2019)

Bölge	**Kişi Başı Gelir ($)**	**GSYİH (milyon TL)**
Artvin	8.952	8.765
İstanbul alt bölgesi	15.285	1.327.451
Tekirdağ alt bölgesi	10.091	112.612
Balıkesir alt bölgesi	8.627	83.447
İzmir alt bölgesi	10.663	263.037
Aydın alt bölgesi	8.269	144.952
Manisa alt bölgesi	7.536	137.613
Bursa alt bölgesi	10.075	239.897
Kocaeli alt bölgesi	9.999	256.243
Ankara alt bölgesi	12.508	395.730
Konya alt bölgesi	7.739	102.612
Antalya alt bölgesi	8.461	179.405
Adana alt bölgesi	7.062	161.355
Hatay alt bölgesi	5.633	106.937
Kırıkkale alt bölgesi	6.435	58.822
Kayseri alt bölgesi	6.334	96.467
Zonguldak alt bölgesi	6.316	37.940
Kastamonu alt bölgesi	6.333	29.436
Samsun alt bölgesi	5.680	92.113
Trabzon alt bölgesi	6.440	94.956
Erzurum alt bölgesi	6.545	37.098
Ağrı alt bölgesi	4.771	26.040
Malatya alt bölgesi	6.066	55.216
Van alt bölgesi	4.240	46.972
Gaziantep alt bölgesi	5.235	95.300
Şanlıurfa alt bölgesi	3.619	77.130
Mardin alt bölgesi	4.672	61.375
Ortalama	**9.127**	**52.316 TL**

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/

Tablo 8'e göre, 2019 yılı verileriyle kişi başı gelirin en yüksek olduğu bölge 15.285$ ile İstanbul alt bölgesiyken; en düşük kişi başı gelire sahip bölge 3.619$ ile Şanlıurfa alt bölgesidir. Türkiye ortalaması ise 9.127$'dır. Artvin'de kişi başı gelir 8.952$, Karadeniz alt bölgesinde ise 6.440$'dır. Bu göstergeler açısından hem Artvin hem Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır. TL bazında GSYİH verileri karşılaştırıldığında ise en yüksek GSYİH 1.327.451 milyon TL ile İstanbul alt bölgesindeyken; en düşük GSYİH, 26.040 milyon TL ile Ağrı alt bölgesindedir. Trabzon alt bölgesinde TL bazında GSYİH 94.956 milyon TL iken; Artvin'de 8.765 milyon TL'dir.

4.4. Eğitim

Eğitim göstergeleri kapsamında, okuma yazma bilmeyen kişi sayısı, ilkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve ilkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı verileri karşılaştırılacaktır. Tablo 9'da 2020 yılına ait eğitim göstergeleri verilmiştir.

Tablo 9. Eğitim Göstergeleri (2020)

Bölge	**Okuma Yazma Bilmeyen**	**İÖBÖ**	**İDBÖ**
Artvin	4.214	14	15
İstanbul alt bölgesi	217.421	21	28
Tekirdağ alt bölgesi	23.970	16,33	19
Balıkesir alt bölgesi	23.815	14,5	18,5
İzmir alt bölgesi	46.041	15	24
Aydın alt bölgesi	36.782	14,33	18
Manisa alt bölgesi	50.291	14	17
Bursa alt bölgesi	65.962	16,66	22,33
Kocaeli alt bölgesi	66.077	16,2	19,6
Ankara alt bölgesi	75.306	16	21
Konya alt bölgesi	38.655	15,5	18,5
Antalya alt bölgesi	32.076	14,43	17,33
Adana alt bölgesi	86.623	18	26
Hatay alt bölgesi	84.522	17,66	25,33
Kırıkkale alt bölgesi	39.195	14	15,8
Kayseri alt bölgesi	62.451	15	17,66
Zonguldak alt bölgesi	37.972	13,33	16,33
Kastamonu alt bölgesi	27.976	15	16,66
Samsun alt bölgesi	62.632	14	16,75
Trabzon alt bölgesi	92.251	13,66	15,83
Erzurum alt bölgesi	41.209	14	15,33
Ağrı alt bölgesi	54.230	13,75	16,5
Malatya alt bölgesi	67.330	15	19,25
Van alt bölgesi	92.019	16	20,25
Gaziantep alt bölgesi	81.025	20	27,33
Şanlıurfa alt bölgesi	194.225	20	30
Mardin alt bölgesi	113.849	17,75	23,5
Toplam ve Ortalama	**1.914.783**	**15,81**	**20,22**

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/ (İÖBÖ: İlkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, İDBÖ: İlkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı)

Tablo 9'a göre, okuma yazma bilmeyenlerin sayısı en çok İstanbul alt bölgesinde, en az Balıkesir alt bölgesindedir. İlkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısı verileri karşılaştırıldığında ise en yüksek oran 21 öğrenci ile İstanbul iken; en düşük oran 13,33 öğrenci ile Zonguldak alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesinde ise bu oran 13,66 ve Artvin'de ise 14 öğrencidir. Hem Trabzon alt bölgesi hem Artvin Türkiye ortalamasına göre olumlu bir durumdadır. İlkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı verileri dikkate alındığında ise, en çok öğrenci 30 öğrenci ile Şanlıurfa alt bölgesi iken; şube başına en az öğrenci 15,33 öğrenci ile Erzurum alt bölgesidir. Trabzon alt bölgesinde ise bu oran 15,33 ve Artvin'de ise 15 öğrencidir ve Türkiye ortalamasına göre olumlu bir durumdadır.

4.5. Dış Ticaret

Dış ticaret göstergeleri kapsamında, milyon $ bazında ihracat ve ithalat verileri ile Türkiye'nin ihracatına ve ithalatına oranları karşılaştırılacaktır. Tablo 10'da 2021 yılına ait dış ticaret göstergeleri verilmiştir.

Tablo 10. Dış Ticaret Göstergeleri (2021)

Bölge	İhracat (milyon $)	İthalat (milyon $)	Türkiye İhracatına Oranı	Türkiye İthalatına Oranı
Artvin	**55,8**	**31,6**	**0,02**	**0,01**
İstanbul alt bölgesi	108.846	138.218	48,32	50,92
Tekirdağ alt bölgesi	3.058,8	2.790,7	1,35	1,02
Balıkesir alt bölgesi	963,7	659,1	0,42	0,24
İzmir alt bölgesi	14.773	10.922	6,56	4,02
Aydın alt bölgesi	6.036	2.706	2,68	0,99
Manisa alt bölgesi	3.845,6	3.659	1,70	1,34
Bursa alt bölgesi	12.937	9.607	5,74	3,53
Kocaeli alt bölgesi	18.880	19.491	8,38	7,18
Ankara alt bölgesi	9.490	14.638	4,21	5,39
Konya alt bölgesi	3.295	1.266	1,46	0,46
Antalya alt bölgesi	3.013	1.650	1,33	0,61
Adana alt bölgesi	6.748	7.493	2,99	2,76
Hatay alt bölgesi	6.165	8.714	2,73	3,21
Kırıkkale alt bölgesi	658,2	474	0,29	0,17
Kayseri alt bölgesi	3.716	1.808	1,64	0,66
Zonguldak alt bölgesi	1.598	3.105	0,70	1,14
Kastamonu alt bölgesi	688,7	350,6	0,30	0,12
Samsun alt bölgesi	4.114	2.095	1,82	0,77
Trabzon alt bölgesi	2.158,2	263,1	0,95	0,09
Erzurum alt bölgesi	51,64	112,2	0,02	0,04
Ağrı alt bölgesi	141,9	104,4	0,06	0,03
Malatya alt bölgesi	728,4	129,4	0,32	0,05
Van alt bölgesi	211,8	180,3	0,09	0,06
Gaziantep alt bölgesi	10.525	7.465	4,67	2,75
Şanlıurfa alt bölgesi	600,4	448,9	0,26	0,16
Mardin alt bölgesi	1.990	479,2	0,88	0,17
Gizli ve Belirsiz	4,75	32.464	0,002	11,96
TOPLAM	**225.219,2**	**271.422,9**	**100**	**100**

Kaynak: https://cip.tuik.gov.tr/

Tablo 10'daki dış ticaret göstergeleri karşılaştırıldığında, 2021 verileriyle en çok ihracat yapan il İstanbul'dur. İstanbul tek başına Türkiye'nin ihracatının %48,32'sini yapmaktadır. Artvin'in ihracatı ise Türkiye'nin toplam ihracatının on binde 2'sini oluşturmaktadır ve toplam ihracat içinde payı çok düşüktür. İstanbul, İzmir, Bursa ve Kocaeli alt bölgelerinin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı yaklaşık %70'lere dayanmaktadır. Kısacası 4 alt bölge Türkiye'nin toplam ihracatının dörtte üçünü yapmaktadır. İthalat açısından karşılaştırıldığında ise İstanbul 138,2 milyar $ ile tek başına Türkiye'nin toplam ithalatının %50,92'sini karşılamaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli alt bölgelerinin Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı yaklaşık %70'lere dayanmaktadır. Artvin'in ithalatı ise Türkiye'nin toplam ithalatının on binde 1'ini oluşturmaktadır ve toplam ithalat içinde payı çok düşüktür.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Artvin'in genel ekonomik görünümü verilmiş ve sonrasında Trabzon alt bölgesi ve diğer bölgelerle ekonomik göstergeler karşılaştırılarak Artvin'in yeri belirlenmiştir. Ekonomik göstergeler 5 ayrı kategoride incelenmiştir. İlk olarak ele alınan işgücü göstergeleri kapsamında işsizlik oranı, istihdam oranı ve işgücüne katılım oranı değişkenleri; ikinci olarak ele alınan nüfus ve demografik göstergelerde nüfus, net göç hızı, kaba doğum hızı ve toplam doğurganlık hızı değişkenleri karşılaştırılmıştır. Üçüncü olarak gelir düzeyleri karşılaştırılmış ve GSYİH (bin TL) ile dolar bazında kişi başı gelir düzeyleri belirlenmiştir. Dördüncü kategoride eğitim göstergelerine yer verilmiş ve okuma-yazma oranı, ilkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ile ilkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısı verileri karşılaştırılmıştır. Son aşamada ise dış ticaret göstergeleri kapsamında ihracat ve ithalat değişkenleri Türkiye'deki payı çerçevesinde analiz edilmiştir.

İşgücü göstergeleri açısından Türkiye'de işgücüne katılım oranı ile istihdam oranı AB ve OECD ülkelerinin altında bir seyir izlemektedir. Artvin ve Trabzon alt bölgesinde özellikle 2017 sonrasında işsizlik oranında artışlar ve işgücüne katılım oranı ile istihdam oranında düşüşler görülmüştür. Ancak buna rağmen hem Artvin hem Trabzon alt bölgesi işsizlik oranı, işgücüne katılım oranı ile istihdam oranında Türkiye ortalamasına göre iyi bir görünümdedir. Öyle ki; işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı bakımından Trabzon alt bölgesi 26 bölge arasında 2. sıradadır. İşsizlik oranı açısından da işsizliğin en az olduğu 9.bölgedir. Trabzon alt bölgesinde özellikle kadınların

işgücüne katılımı diğer bölgelere göre daha çok olduğundan işgücü açısından iyi bir durumda olduğu söylenebilmektedir.

Nüfus ve demografik göstergeler açısından değerlendirildiğinde Artvin, Türkiye nüfusunun ‰2'sini oluştururken; Trabzon alt bölgesi Türkiye nüfusunun %3,18'ini oluşturmaktadır. Kaba doğum hızı ve toplam doğurganlık hızında hem Artvin hem Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır ve özellikle 2018 sonrası göç veren bir bölgedir.

Gelir düzeyi açısından değerlendirildiğinde Artvin, kişi başı gelir açısından Trabzon alt bölgesinden daha iyi bir konumdayken hem Artvin hem Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır.

Eğitim düzeyi açısından değerlendirildiğinde hem ilkokul derslik şube başına düşen öğrenci sayısında hem de ilkokul öğretmen başına düşen öğrenci sayısında Artvin ve Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır ve olumlu bir durumdadır. Ayrıca Artvin'de okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretimde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Çalışmada ele alınan son gösterge ise dış ticarettir. Dış ticaret göstergeleri açısından Artvin ve Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasına göre kötü bir durumdadır. Sarp Sınır Kapısı, Artvin sınırları içinde olmasına rağmen, ticaretin büyük kısmı transit ticaret ve bavul ticareti olduğundan bu rakamlar Artvin'in dış ticaretine yansımamakta, sadece hizmet sektörünün gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bakımdan Trabzon alt bölgesi içinde Artvin, Gümüşhane'den sonra en az ihracat ve ithalat yapan ildir. Öyle ki; Artvin'in ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatının on binde 2'si; toplam ithalatın ise on binde 1'idir. Artvin'in ihracatında demir-çelik, mobilya ve sebze ilk sıralardayken; ithalatta demir-çelik, kereste ve madencilik ön plandadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, işgücü göstergeleri açısından Artvin ve Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasına göre iyi bir durumda olmasına rağmen, 2017'den sonra göstergelerdeki bozulma dikkat çekicidir. Trabzon alt bölgesindeki genç nüfus fazla olduğundan bu nüfusa iş olanakları sağlanmalı, bunun için de girişimcilik faaliyetleri desteklenerek, istihdam yaratacak alanlara, özellikle hizmetler sektörüne destek verilmelidir. Kaba doğum hızı ve toplam doğurganlık hızında hem Artvin hem Trabzon alt bölgesi Türkiye ortalamasının altındadır. İstihdam olanaklarının arttırılmasıyla Artvin ve Trabzon alt bölgesi göç veren değil, göç alan bir konuma gelecektir. Böylece gelir düzeyi de artarak Türkiye ortalamasının üstüne çıkılacaktır. Eğitim göstergeleri açısından Türkiye ortalamasının üstünde olan Artvin'in eğitimli nüfusunun başka bölgelere gitmemesi için de istihdam olanaklarının arttırılması gerekmektedir. Bunun için de tüketim

bölgesinden üretim odaklı bir bölge haline gelmelidir. Böylece ekonomik göstergeler daha iyi bir konuma gelecektir.

KAYNAKÇA

AGEP (2005). *Artvin İl Gelişim Planı (AGEP).* T.C. Artvin Valiliği, Artvin.

Akman, E. (2019). Türkiye'de Kadın İşgücünün Bölgesel Dağılımı. *1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi*, 329-336, doi: 10.26650/PB/PS12.2019.002.033.

Bocutoğlu, E. (2014). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar,* 12. Baskı, Ekin Yayınevi.

Durgun, Ö. (2011). İstihdam Artışı İşsizlik Sorununu Çözmekte Yeterli midir?. *Mevzuat Dergisi, 14*(160).

https://cip.tuik.gov.tr

https://data.oecd.org

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Nisan-2022-45539

https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html

Hussmanns, R. (2007). Measurement of Employment, Unemployment and Underemployment-Current International Standards and Issues in Their Application. *Bulletin of Labor Statistics,* (1),1–23.

Köksal, S. S., Turfaner Sipahioğlu, N., Yurtsever, E. & Vehid, S. (2016). Temel Sağlık Düzeyi Göstergeleri Açısından Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri. *TJFMPC, 10*(4), 205-212. DOI:10.21763/tjfmpc.271087.

Luebker, M. (2008). Emploment, Unemployment and Informality in Zimbabwe: Concepts and Data for Coherent Policy-Making. *ILO Sub-Regional Office for Southern Africa (SRO-Harere)* Issues Paper No:32, Integration Working Paper No: 90, Zimbabwe.

Sloman, J. (2003). *Makro İktisat.* Ahmet Çakmak (Çev.), Bilim Teknik Yayınları, İstanbul.

Ünal, Ç. (2019). Türkiye'nin 1. Düzey Bölgelerinde Göç İstatistiklerinin Değişim Analizi (2007-2017). *Trakya Üniversitesi*

DOĞU KARADENİZ (TR90) BÖLGESİ EKONOMİSİ: GAYRI SAFİ KATMA DEĞER ÜZERİNDEN ARTVİN ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet Arif EREN[1]

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, genel olarak TR90 Bölgesi'nin (Trabzon, Giresun, Ordu, Rize, Gümüşhane ve Artvin), özel olarak ise Artvin ilinin, ekonomik gelişmişliğinin oldukça genel bir düzlemde fotoğrafını sunmaktır. Bu sunuşta temel parametre olarak Gayrı safi katma değer (GSKD) kullanılmıştır. GSKD bir yandan genel olarak TR90'da yer alan illerin bölge üretimine katkısının yıllar itibariyle değerlendirilmesi için önemli bir imkân sunarken, diğer yandan Türkiye ile kıyaslama yaparak bölgenin gelişmişliğine ilişkin uzun erimli değerlendirmelere imkân yaratacaktır. Ayrıca Artvin'in bölge içindeki öneminin ve gelişiminin de kıyaslamalar ile ortaya konması için elverişli bir zemin sağlayacaktır. Böylece bölge ekonomisi hem bütün olarak hem de sektörel bazda değerlendirilecek ve bölge içindeki gidişat Türkiye'nin sektörel değerlendirmesi ile karşılaştırılarak bölgenin fotoğrafı daha net ortaya konulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GSKD

GSKD, milli gelir hesaplamalarında kullanılan önemli bir değişkendir. Ancak analizlerde, makalelerde ve bilimsel yayınlarda fazlaca değerlendirilmemiştir. Google akademikte basit bir tarama neticesinde içinde gayrı safi katma değer geçen 470 çalışma olduğu, buna karşın gayrı safi yurt içi hâsıla geçen 15.400 çalışma olduğu görülmektedir. Başlığında, gayrı safi

[1] Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ahmetarif74@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6352-7983

katma değer ya da kısaltması olarak GSKD yer alan bir çalışma ise yoktur. Buna karşın GSKD, bölgenin ekonomik gelişmesine ve kalkınma düzeyine ilişkin değerlendirmelerde GSYH (Gayrı safi yurtiçi hâsıla)'ya göre daha önemli bir zemin hazırlamaktadır. TUİK, GSKD'yi "…bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilen değer" şeklinde tanımlamıştır. Tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde net üretim değerlerinin toplamı GSKD'yi vermektedir.

GSKD'ye vergiler eklenip sübvansiyonlar çıkartıldığında GSYH değerine ulaşılır. İlgili formül Şengül, Shiraz ve Eren (2013:83) tarafından şu şekilde sunulmuştur:

$$GSKD + Vergi - Sübvansiyon = GSYH$$

Toplanan vergiler, ödenen sübvansiyonlardan fazla olduğu için GSYH değeri GSKD'den her zaman fazla olacaktır. Türkiye'de son 17 yılda GSKD, GSYH'nin ortalamada yüzde 88,5'i oranındadır. (Yıldan yıla %87,5-90 aralığında seyretmektedir).

3. TR90 BÖLGESİ SOSYO-İKTİSADİ YAPI: GSKD

TR90 Bölgesi, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Trabzon, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerinden oluşmaktadır. Bölge'nin yüzölçümü Türkiye yüzölçümünün yüzde "4,38"'i düzeyindedir (DOKA, 2015:19). Türkiye nüfusunun yaklaşık %3,3'ü TR90 Bölgesi'nde yaşamaktadır.

Bölgede tarım ve hayvancılık sektörlerinde rekabetçi bir yapı bulunsa da bölgenin arazi yapısı; bitkisel ürünlerin çeşitliliğine ve verimliliğine adeta ket vurmaktadır. Bitkisel üretimde çay ve fındık bölgenin adeta marka ürünleri iken 1990'lardan itibaren bu ürünlere kivi de eklenmiştir. Hayvancılık alanında ise bölgede özellikle arıcılık ve balıkçılık alanında gelişmiş ve rekabetçi bir yapı bulmak mümkündür. Doğu Karadeniz dereleri alabalık için doğal bir ortam yaratmaktadır. Alabalık çiftlikleri bölgede yaygındır. "Düzey-2 Bölgeleri arasında tarımsal istihdamın en yoğun olduğu bölge TR90 Bölgesi'dir" (Şahin & Toramanlı, 2017:511).

TR90 illeri 2020 yılı itibariyle Türkiye'de yaratılan toplam GSKD'nin yüzde 2,2'sini yaratmaktadır. Söz konusu oran oldukça düşüktür. Nüfus ve yüzölçümüne göre üretimde verimlilik hesabı yapıldığında yüzölçümüne göre

verimlilik; 0,5 ve nüfusa göre verimlilik ise; 0,66 çıkmaktadır. Türkiye nüfusunun yüzde 3,3'ü TR90 Bölgesi'nde yaşamaktadır. TR90 GSKD değeri ise Türkiye GSKD'sinin yüzde 2,2'si düzeyindedir. Bu iki değeri orantılayarak nüfus temelinde bir verimlilik ölçüsü elde edilebilir. (2,2/3,3=0,66) Gerek yüzölçümü gerekse nüfus parametrelerine göre GSKD üretiminde bölgenin başarılı olmadığı bu hesaplamalardan hareketle söylenebilir.

2004-2020 arası döneme bakıldığı zaman, bölgenin Türkiye GSKD'sine ortalama katkısı yüzde 2,32 seviyesindeydi. Bu durum ise bölgenin GSKD'ye katkısının azalmakta olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1'de, bölgenin; Türkiye GSKD'sine yıllar itibariyle katkısını görmek mümkündür.

Tablo 1. TR90 Bölgesi GSKD/Türkiye GSKD (%)

Yıllar	TR90/TR	Yıllar	TR90/TR
2004	2,36	2013	2,25
2005	2,46	2014	2,24
2006	2,45	2015	2,38
2007	2,40	2016	2,24
2008	2,41	2017	2,19
2009	2,39	2018	2,11
2010	2,40	2019	2,19
2011	2,33	2020	2,20
2012	2,34		

Kaynak: TUİK verilerinden derlenmiştir.

2004-2010 döneminde ülkede üretilen GSKD'nin yaklaşık yüzde 2,41'i bölgede üretilirken, 2011-2020 arasında söz konusu değer 2,25'e düşmüştür. Bölgenin ülke üretimine katkısının özellikle 2011 yılı itibariyle azalmaya başladığı, yukarıdaki tablodan takip edilebilir. Bu minvalde bölgenin kalkınması yönündeki çalışmalar oldukça önemlidir. Bir yandan bölgenin rekabetçi üstünlüğe sahip olduğu alanlarda iyileştirmeler ve stratejiler yaratmak önemli iken diğer yandan bölgenin özellikleri dâhilinde yeni ürünlere yönelmek ve bunlara ilişkin çalışmaları artırmak özel önem taşıyacaktır. Özellikle illerin bölge içindeki durumunu açığa çıkartmak önerilecek politikalar açısından da gerekliliktir. Bölgenin genel durumunun illere ne ölçüde sirayet ettiği aşağıda yer alan Tablo 2'de görülmektedir.

İllerin değerlerine bakıldığında bölgenin GSKD açısından en büyük ilinin Trabzon olduğu görülmektedir. Trabzon'u büyüklük olarak Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane takip etmektedir. Tablo 2'de illerin bölge

GSKD'sine katkısı sunulmuştur. GSKD'ye katkı açısından 2004'de Rize üçüncü sıradayken 2020'den sonra 4. sıraya düşmüştür. Bazı yıllarda 3. sıraya tekrar çıkmıştır. Rize ili en son 2018 yılında Giresun'dan daha fazla GSKD yaratabilmiştir. Havaalanının açılmış olmasının yaratacağı etki bu noktada önemli olabilir. Özellikle Rize yaylarına erişim kolaylığı bölgenin turizm ve dolayısıyla hizmetler GSKD'sini artırarak ilin bölge içindeki konumunu ileriye taşıyabilecektir.

Tablo 2. TR90 - GSKD (Bin TL)

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhan	TR90	Türkiye
2004	4033809	2644681	1784266	1889656	1052240	633724	12038376	510087759
2005	4762710	3388723	2320797	2199225	1244668	728424	14644546	594883276
2006	5632057	3881201	2680835	2539649	1495405	844977	17074124	696783871
2007	6268579	4285426	2827378	2849660	1749963	954617	18935624	787510233
2008	7123287	4797746	3390329	3177320	1988618	1085798	21563098	893612618
2009	7225739	4650660	3295590	3288656	1907420	1114195	21482260	898263064
2010	8386277	5461041	3678159	3710933	2120770	1313482	24670662	1027561054
2011	9723699	6380004	4221417	4336999	2469114	1652867	28784100	1237146314
2012	10980281	7242792	4813060	4895179	2886895	1893148	32711354	1397219904
2013	11852566	8210944	5142961	5439464	3234379	2116339	35996653	1599039310
2014	13790856	9219236	5838347	6215684	3412500	2306551	40783174	1818621907
2015	15865479	12483913	7775887	7012465	3715172	2485711	49338626	2073020639
2016	17668715	11995529	7597820	7757233	4058166	2843436	51920899	2316930424
2017	20072617	14534598	9103056	9021378	4970536	3177391	60879576	2779809362
2018	23301547	16935371	9981015	10790594	6299088	3831786	71139402	3369599020
2019	27139808	20753765	12665783	12643426	7848686	4286762	85338231	3887924038
2020	30835392	23944949	14852668	14520031	9383278	5169420	98705738	4486655613

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

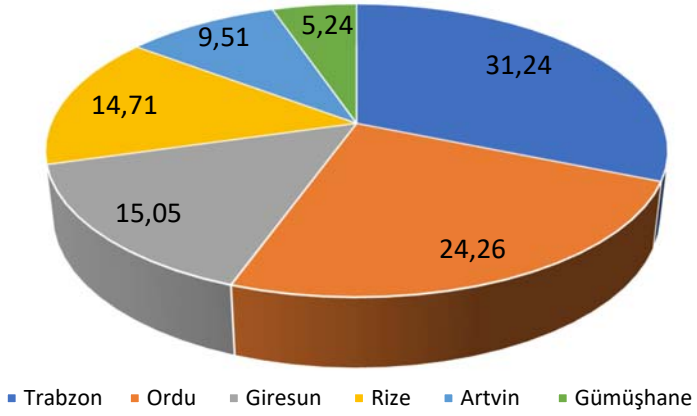
Şekil 1'de illerin 2020 yılında oransal olarak TR90 Bölgesi'ne katkıları bulunmaktadır.

Giresun ve Rize'nin GSKD katkıları birbirine oldukça yakındır. Bölgenin en arka planda kalan ili Gümüşhane olmuştur. TR90 Bölgesi, Şengül vd. (2013) hesaplamalarına göre; Düzey 2 bölgeler arasında "en etkinsiz" olanıdır. Gümüşhane ili de en etkinsiz bölgenin en etkinsiz ili konumundadır.

Gümüşhane bölgede üretilen GSKD'nin yüzde 5,2'lik bir oranını üretmektedir. 6 ilden oluşan TR90 Bölgesi'nin toplam katma değerinin yarıdan fazlasını (yaklaşık yüzde 55,5) iki il; Trabzon ve Ordu üretmektedir. Ancak tam da bu noktada, Trabzon ve Ordu'nun bölgenin toplam nüfusunun yüzde 59'unu barındırdığının altını çizmek yararlı olacaktır. Yüzde 59'luk bir nüfus ile GSKD katkısı yüzde 55 düzeyinde kalmaktadır. Kalan 4 il ise (Artvin, Gümüşhane, Giresun ve Rize) sadece yüzde 44,5 düzeyinde

GSKD'ye katkı sağlayabilmişlerdir. Ancak söz konusu iller nüfusun sadece yüzde 41'ini barındırmaktadır. Bu illerin nüfus başına düşen GSKD katkısı yani verimliliğinin Trabzon ve Ordu ikilisinin verimliliğinden yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 1. TR90 İlleri GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiştir.

Tablo 3. TR90 – İllerin GSKD Katkısı (2004-2020 Dönemi (%))

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane
2004	33,51	21,97	14,82	15,70	8,74	5,26
2005	32,52	23,14	15,85	15,02	8,50	4,97
2006	32,99	22,73	15,70	14,87	8,76	4,95
2007	33,10	22,63	14,93	15,05	9,24	5,04
2008	33,03	22,25	15,72	14,73	9,22	5,04
2009	33,64	21,65	15,34	15,31	8,88	5,19
2010	33,99	22,14	14,91	15,04	8,60	5,32
2011	33,78	22,17	14,67	15,07	8,58	5,74
2012	33,57	22,14	14,71	14,96	8,83	5,79
2013	32,93	22,81	14,29	15,11	8,99	5,88
2014	33,82	22,61	14,32	15,24	8,37	5,66
2015	32,16	25,30	15,76	14,21	7,53	5,04
2016	34,03	23,10	14,63	14,94	7,82	5,48
2017	32,97	23,87	14,95	14,82	8,16	5,22
2018	32,75	23,81	14,03	15,17	8,85	5,39
2019	31,80	24,32	14,84	14,82	9,20	5,02
2020	31,24	24,26	15,05	14,71	9,51	5,24

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

Tablo 3'te yer alan illerin GSKD katkısına bakıldığı zaman, Giresun, Rize ve Gümüşhane'de neredeyse GSKD'ye katkı anlamında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. 2004-2020 döneminde Trabzon'un GSKD katkısı oransal olarak azalmıştır. Ordu ve Artvin'in payı ise artmıştır. Nüfustaki değişim daha net bir görüntü alınmasını sağlayacaktır. Adrese dayalı nüfus verileri Tablo 4'te ve illerin nüfuslarının TR90 içindeki payı ise Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. TR90 Bölgesi İllerinin Nüfusu (2007-2020 Dönemi)

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhar	TR90	Türkiye
2007	740569	715409	417505	316252	168092	130825	2488652	70586256
2008	748982	719278	421766	319410	166584	131367	2507387	71517100
2009	765127	723507	421860	319569	165580	130976	2526619	72561312
2010	763714	719183	419256	319637	164759	129618	2516167	73722988
2011	757353	714390	419498	323012	166394	132374	2513021	74724269
2012	757898	741371	419555	324152	167082	135216	2545274	75627384
2013	758237	731452	425007	328205	169334	141412	2553647	76667864
2014	766782	724268	429984	329779	169674	146353	2566840	77695904
2015	768417	728949	426686	328979	168370	151449	2572850	78741053
2016	779379	750588	444467	331048	168068	172034	2645584	79814871
2017	786326	742341	437393	331041	166143	170173	2633417	80810525
2018	807903	771932	453912	348608	174010	162748	2719113	82003882
2019	808974	754198	448400	343212	170875	164521	2690180	83154997
2020	811901	761400	448721	344359	169501	141702	2677584	83614362

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

TR90 Bölgesi'nde milyonu aşan nüfusa sahip bir il bulunmamaktadır. 81 il olan Türkiye'de il başına düşen nüfus ortalama olarak 1.032.276 kişidir yani bir milyonun az üzerindedir. Bu bölgenin il başına düşen nüfusu yarım milyonun altındadır; 446.264 kişidir. Bölgenin gelişme düzeyinin fazla olmadığının diğer bir göstergesi nüfus olmaktadır. Bölge illeri Türkiye ortalama nüfusunun altında yer almaktadır.

Tablo 5. TR90 Bölgesi İllerinin Nüfus Katkısı (2007-2020 Dönemi (%))

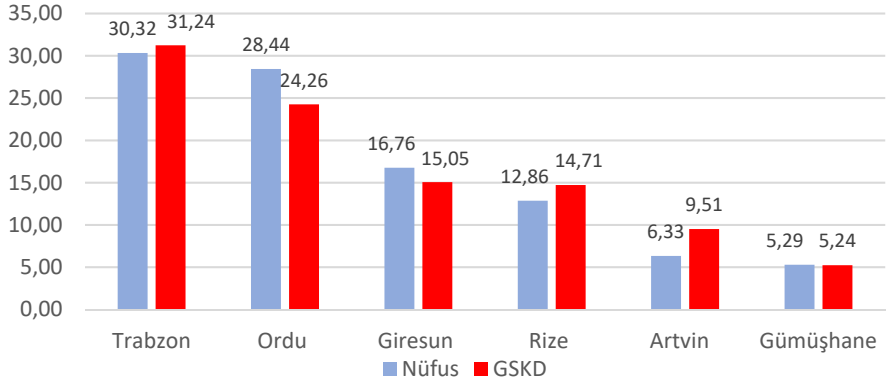
	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane
2007	29,76	28,75	16,78	12,71	6,75	5,26
2008	29,87	28,69	16,82	12,74	6,64	5,24
2009	30,28	28,64	16,70	12,65	6,55	5,18
2010	30,35	28,58	16,66	12,70	6,55	5,15
2011	30,14	28,43	16,69	12,85	6,62	5,27
2012	29,78	29,13	16,48	12,74	6,56	5,31
2013	29,69	28,64	16,64	12,85	6,63	5,54
2014	29,87	28,22	16,75	12,85	6,61	5,70
2015	29,87	28,33	16,58	12,79	6,54	5,89
2016	29,46	28,37	16,80	12,51	6,35	6,50
2017	29,86	28,19	16,61	12,57	6,31	6,46
2018	29,71	28,39	16,69	12,82	6,40	5,99
2019	30,07	28,04	16,67	12,76	6,35	6,12
2020	30,32	28,44	16,76	12,86	6,33	5,29

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

2007 ve 2020 oranları kıyaslandığında Giresun ve Gümüşhane nüfusu aşağı yukarı aynı ağırlığa sahipken, Trabzon ve Rize'nin bölge içinde nüfus oranı artma eğilimindedir buna karşın Ordu ve Artvin'in ise azalma eğiliminde olduğunu görmek mümkündür.

Bu durum GSKD değerleri ile birlikte değerlendirildiğinde; çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Şekil 2. TR90 İlleri Nüfus Dağılımı (%) vs. GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

Şekil 2'de kırmızı sütunun mavi sütundan fazla olduğu illerde GSKD'ye katkı açısından birim nüfus başına düşen verimliliğin daha fazla olduğu söylenebilir. Kırmızının maviden fazla olduğu iller Trabzon, Rize ve Artvin'dir. İllerin GSKD katkı yüzdeleri, nüfus paylarının yüzdelerine bölündüğünde çıkacak sonucun (buna verimlilik oranı demek mümkündür) birden büyük olması, verimliliğin söz konusu illerde daha fazla olduğu sonucunu doğuracaktır. İllerin verimlilik oranları büyükten küçüğe doğru sıralanırsa; Artvin (1,5), Rize (1,14), Trabzon (1,03), Gümüşhane (0,99), Giresun (0,9) ve Ordu (0,85) olarak sıralanmaktadır.

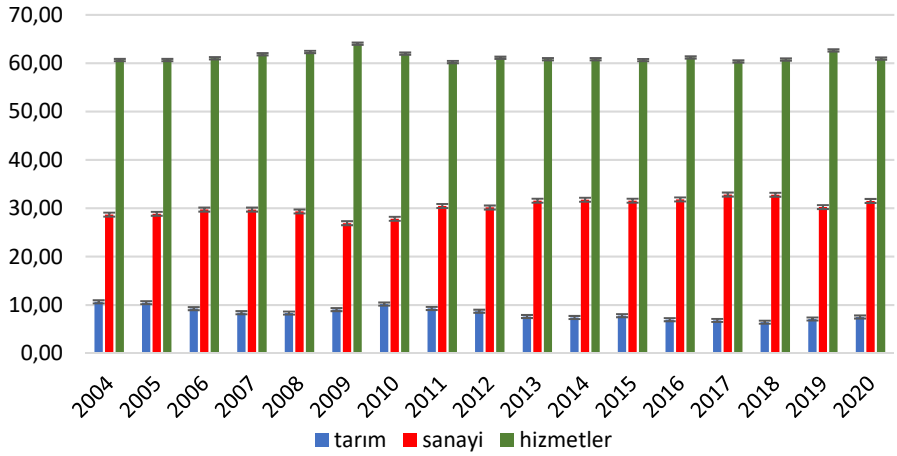
4. TR90 BÖLGESİ SOSYO-İKTİSADİ YAPI: GSKD Sektörel

Tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSKD değerleri ekonominin sektörel değerlendirilmesi için önemli bir zemindir. Bölgenin sektörel GSKD değerlendirmesi, Türkiye geneli ile kıyaslanarak, ülke ekonomisindeki sektörel dinamiklerin, bölgede ve illerde ne ölçüde gerçekleştiği de değerlendirilecektir. Bunun için de öncelikle Türkiye'nin sektörel GSKD dağılımından hareket etmek gerekir.

4.1. Türkiye Sektörel GSKD

Türkiye'nin GSKD verilerinin sektörel dağılımı ekonomide tarımın ağırlığının giderek azaldığını, hizmetler sektörünün fazla değişmediğini ve sanayinin ise arttığını göstermektedir. Tarım sektörünün toplam GSKD içindeki payı 2004 yılında %10,66 iken 2018'de bu oran yüzde 6,44 seviyesine kadar gerilemiştir. 2020'de ise bu oran; %7,5 düzeyindedir. Hizmetler sektörü ise 2014'de %60,64 iken; 2020'de bu oran yüzde 60,97 olarak gerçekleşirken payında önemli bir değişiklik olmamıştır. Sanayinin payı ise aynı dönemde %28,69 değerinden %31,52 oranına yükselmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 3'te bu oranları takip etmek mümkündür.

Şekil 3. Türkiye Sektörel GSKD Dağılımı (%)

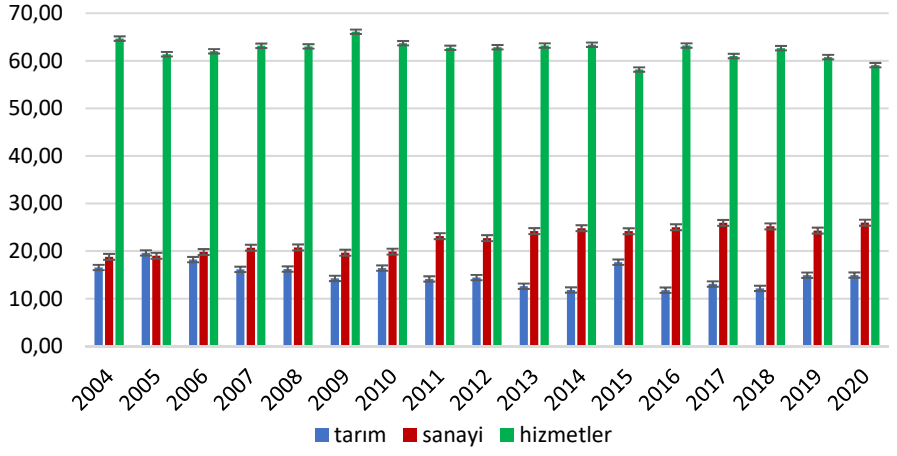

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2. TR90 Bölgesi Sektörel GSKD

TR90 Bölgesi'nin sektörel GSKD dağılımı ile Türkiye'nin sektörel GSKD dağılımı arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Hizmetler açısından neredeyse aynı oranlara sahiptirler. Ancak sanayi ve tarım açısından oldukça önemli oransal bir farklılık bulunmaktadır.

Şekil 4. TR90 Sektörel GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

TUİK istatistiklerinde GSKD açısından en güncel rakamlar 2020 senesine aittir. 2020'de Türkiye'de sanayi sektörünün GSKD katkısı yüzde 31,5 iken TR90 bölgesinde sanayinin GSKD üretimine katkısı yüzde 26 düzeyindedir. Hizmetler sektöründe söz konusu oranlar, Türkiye'de; %61 bölgede ise; yüzde 59'dur.

Tarım sektörünün TR90 Bölgesi'nde özellikle önemli olduğunun altını bir kez daha çizmek gerekir. Gerçekten de tarım sektörünün GSKD üretimine katkısı Türkiye'de yüzde 7,5 iken, bölgede bu oran yüzde 15'dir. Bölgede tarım, sektörel olarak Türkiye ortalamasından 2 kat daha fazla katkı sağlamaktadır. Bu durum tarımın bölge açısından önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Şekil 4'de sektörel dağılımları takip etmek mümkündür. Şekil 3 ile kıyaslandığında tarımın bölgedeki önemi net bir şekilde gözükmektedir.

Tarım sektörünün GSKD içindeki payı, yıllar itibariyle değişiklik göstermiştir. Örneğin 2005 yılında tarımın GSKD katkısı bölgede; yüzde 20'ye yaklaşmıştır. 2015'lerde yüzde 18'lere yakın bir oran söz konusudur. 2016 yılında tarımın payında ciddi bir azalma olmuş ve yüzde 12'lere kadar düşmüştür. Hizmetler ise söz konusu yılda yüzde 63 gibi bölge açısından çok yüksek bir orana ulaşmıştır. 2016 sonrasında ise tarımın bölge GSKD'sine katkısı artmaya yeniden başlamıştır.

Tarımın payında genel bir oynaklık görmek mümkündür. 2004-2020 dönemine baktığımızda tarımın katkısının önce arttığını sonra azaldığını sonra yeniden artma eğiliminde olduğunu görmek mümkündür. Sanayi ise biraz daha istikrarlı bir görünümdedir. Düzenli bir artış olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bölgede, sanayi her ne kadar Türkiye ortalamasının gerisinde olsa da genel olarak artış eğilimindedir. Ancak bu oldukça yavaş bir artıştır ve Türkiye ortalamasına yaklaşması kısa vadede pek mümkün değildir. Hizmetler sektöründe ise sanayinin tersine bir azalış olduğu söylenebilir. Ancak çok istikrarlı bir azalış olduğu da söylenemez.

Bu bölümde önce Türkiye daha sonra ise TR90 Bölgesi'nin sektörel GSKD üretimi değerlendirildi. Bölgeyi oluşturan illerin tek tek durumlarının incelenmesi bölgedeki gelişmeleri ve eğilimleri ortaya koyacak önemli veriler sunacaktır. Ki bu veriler sayesinde bölgeye ilişkin kalkınma odaklı politikalar önerilmesi de mümkün olacaktır.

4.2.1. TR901 Trabzon İlinin Sektörel GSKD Durumu

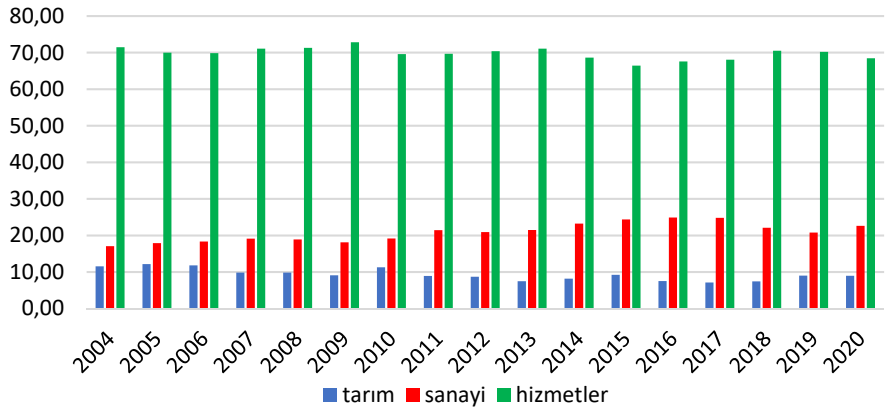
Trabzon tarihsel olarak Doğu Karadeniz'in en önemli liman kenti olmuştur. Bu bağlamda Trabzon ekonomisi ticaret ve hizmetler alanında gelişmişken, sanayi ve tarım sektörleri ise daha geri planda kalmıştır. TR90

Bölgesi'nde üretilen toplam GSKD'nin yüzde 31,2'lik oranı Trabzon'da üretilmektedir ve bu bağlamda bölgede GSKD üretimine en fazla katkı veren il konumundadır. Bölgede tarımın ekonomiye katkısının en düşük olduğu hizmetler sektörünün ise en yüksek olduğu il Trabzon'dur. Hizmetler sektörü içinde turizmin özellikle bölge ve ilin ekonomisi açısından önemli olduğunu Bulut (2020)'dan öğrenmek mümkündür.

Tarım sektöründe ise Trabzon bölgede Türkiye ortalamalarına en fazla yaklaşan kenttir. Tarımın GSKD katkısı 2020 yılında yaklaşık yüzde 9 düzeyindedir. 2004-2020 ortalaması ise yüzde 9,2'dir. Trabzon'da tarım sektörünün GSKD değerinin bölge ortalamasından oldukça düşük olmasının altında yatan önemli nedenlerden biri "…tarım arazilerinin yapılaşmaya maruz kalması"dır (Çolak & Memişoğlu, 2018:948). Sanayinin katkısı 2020 yılında yüzde 22,6 düzeyindedir. 2004-2020 ortalaması ise yüzde 20,9'dur. Hizmetler ise 2020 yılında yaklaşık yüzde 68,5 düzeyinde bir katkı sağlamıştır. 2004-2020 ortalaması ise yüzde 70'dir.

Yapılaşmanın tarım alanlarında gerçekleşmesinden dolayı tarımın GSKD'ye katkısı 2004-2018 arasında azalma eğilimindedir. 2019 ve 2020'de ise cüzi bir artış olduğu Şekil 5'de görülebilir. Sanayi ise 2004-2017 arasında artma eğilimi gösterirken 2017'den sonra bir azalma eğiliminden söz etmek mümkündür. Hizmetler ise bir yıl artmış bir yıl azalmış ancak dönem boyunca yüzde 70 ortalamasına yakın seyretmiştir.

Şekil 5. Tabzon İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

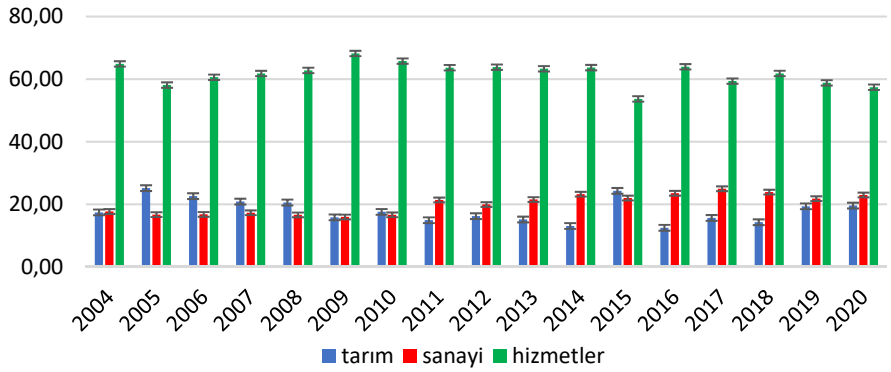
Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2.2. TR902 Ordu İlinin Sektörel GSKD Durumu

Ordu; Bölgenin GSKD üretimi açısından ikinci büyük ilidir. TR90 Bölgesi'nde yer alan iller arasında Trabzon'un, GSKD üretiminde tarımın en az katkı yaptığı il olduğu yukarıda belirtilmişti. 2020 senesinde bölgede GSKD üretiminde tarımın en fazla katkı yaptığı il ise Ordu'dur. Bu durumun bölgede uzun vadede değişmemesi beklenmektedir. Çünkü "ordu ilinin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmakta ve nüfusun[un] %70'i geliri fındıktan elde etmektedir…[ayrıca] yüzölçümünün %88,6'sı tarım alanı…"dır (İnan, 2020:84).

Yıllar itibariyle değerlendirildiğinde Ordu'da tarımsal GSKD önce artmış, sonra azalmış sonra yeniden artmıştır. Tarımın GSKD içindeki payı 2004 yılında yüzde 17,4 iken, 2020'de bu oran yüzde 19,6'ya yükselmiştir. Sanayi açısından dalgalanma daha az olmuş ve düzenli bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Hizmetlerde ise özellikle son yıllarda bir azalma olduğu söylenebilir. 2004 yılında hizmetler sektörünün katkısı yüzde 65 iken, 2020'de bu oran yüzde 57 düzeyine gerilemiştir. Sanayi ve tarımın payı ise artmıştır. Şekil 6'da Ordu ilinin sektörel GSKD dağılımı yıllar itibariyle takip edilebilir.

Şekil 6. Ordu İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2.3. TR903 Giresun İlinin Sektörel GSKD Durumu

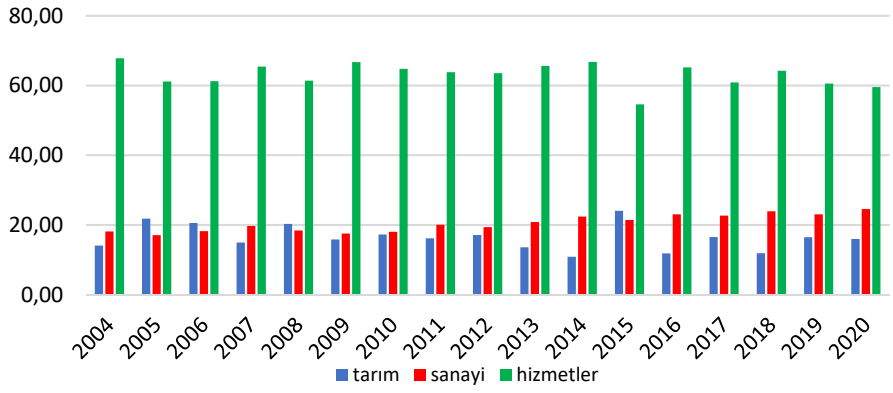
Giresun bölgede GSKD üretimine yüzde 15'lik bir katkı sağlamaktadır ve dolayısıyla bölgenin bu açıdan 3. büyük ili konumundadır. 2004-2020 sektörel GSKD dağılımı açısından Giresun İli kısmen Ordu'ya benzemektedir. Söz konusu dönemde tarımın payında ve sanayinin payında küçük bir artış

gerçekleşirken, hizmetlerde de azalma söz konusudur. 2004-2020 döneminde tarımın payı; yüzde14'ten yüzde 16'ya sanayinin payı ise yüzde 18'den yüzde 24,5'e yükselmiştir. Bu artışlar doğal olarak hizmetlerin payının azalmasına; yüzde 68'den yüzde 59,5'e düşmesine sebep olmuştur.

Giresun'un milli gelire katkısında sanayinin payı yıllar itibariyle artmaktadır. Tarımın payında da küçük bir artış vardır. Tarım açısından özellikle Fındık üretiminde Türkiye'de üretilen toplam fındığın yüzde 9 gibi önemli bir oranı Giresun'da üretilmektedir. Fındık üretiminde Türkiye sıralamasında 5. sırada yer almaktadır. Çay da ise 4. sıradadır. Ancak her ne kadar Giresun denildiğinde akla gelen ilk ürünler fındık ve çay olsa da aslında ilin Türkiye'de tarımsal açıdan en başarılı olduğu ürün lahanadır. Türkiye'de üretilen lahananın yüzde 13'ü Giresun'da üretilmektedir. Türkiye'nin lahana üretiminde ikinci sırada Giresun yer almıştır (Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, 2019). Giresun çay üretiminde yüzde 2,8'lik bir paya sahiptir ve bu payı ile Türkiye çay üretiminde dördüncü sırada yer almıştır.

Fındık Giresun açısından önemli tarım ürünlerinden biridir. 1990'lı yıllarda Giresun ili Türkiye toplam fındık üretiminin yüzde 18,2 oranını gerçekleştirmekteyken, 2000'li yıllarda bu oran yüzde 14'lerin altına düşmüştür. 2010'lu yıllarda ise bu oran yüzde 12,7 düzeyine kadar gerilemiştir. Uzundumlu, Bilgiç & Ertek (2019), ARIMA hesaplamasına göre 2019-2025 döneminde söz konusu oranın yüzde 12,5 düzeyinde gerçekleşeceğini tahmin etmişlerdir. Giresun fındığının dünyadaki en kaliteli ve iyi fındık olduğu düşünüldüğünde, Türkiye toplam üretiminde bu kaliteli ürünün payının giderek daralması gerek il gerek bölge ve gerekse Türkiye açısından olumsuz bir gelişmedir.

Şekil 7. Giresun İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2.4. TR904 Rize İlinin Sektörel GSKD Durumu

TR90 Bölgesi'nde üretilen toplam GSKD'nin yüzde 14,7'lik oranı Rize'de üretilmektedir ve bölgede GSKD üretiminde Rize, Giresun'dan sonra 4.sırada yer almaktadır. Ancak Giresun ve Rize'nin oransal katkıları birbirine yakındır. Dolayısıyla sıralamada sık sık yer değiştirmişlerdir. Örneğin 2004, 2007, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında Rize üçüncü Giresun ise dördüncü sırada yer almıştır.

2004-2020 sektörel GSKD dağılımı açısından Rize ili Artvin'den sonra hizmet sektörünün oransal olarak en az gelişmiş olduğu ildir. Rize'de hizmet sektörünün GSKD içindeki payı 2004'de yüzde 53,98 iken bu oran 2020 yılında yüzde 50,8'edüşmüştür. Tarımın payında da azalma söz konusudur. 2004 yılında tarımın payı 23,3 iken; 2020 yılında 18,8'e düşmüştür. Tarım ve hizmetlerin oranı azaldığında doğal olarak sanayinin payı artmıştır. Sanayi payı yüzde 22'den yüzde 30,4'e çıkmıştır.

Temurlenk & Abar (2019:1128)'a göre 2008-2016 arasında Rize'nin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması (SEGE) 2008 yılında 34 iken 2016'da 35 olmuştur. Bu dönem aralığında 2012 yılında 44. sıraya kadar gerilemiştir. Sonraki bölümde SEGE araştırmaları değerlendirilecektir.

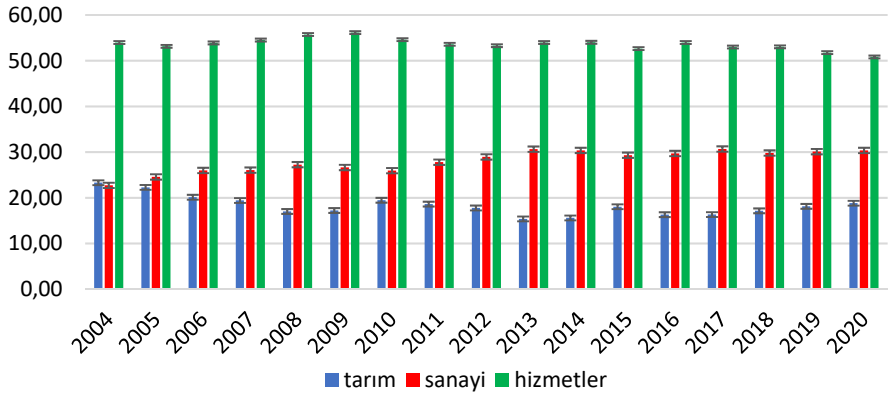
Karadeniz kıyı coğrafyasının genel özelliği; bol yağış, nemli bir iklim ve engebeli arazidir. Bunun yarattığı en temel sonuç ise bitki deseninde çeşitliliğin çok az olmasıdır. Rize için de bu durum oldukça geçerlidir. Rize İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2022)'ne göre Rize'deki tarım alanlarının yüzde 90'ında çay yetişmektedir.

Türkiye Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2017) Pazar araştırma raporuna göre; Türkiye dünya çay üretim alanları açısından 6. sırada yer almaktadır. Ancak zirai ilaçlamaya gerek kalmayan bir iklim yapısından dolayı dünyanın en doğal çayı Karadeniz Bölgesi'nde üretilmektedir ve en büyük üretim de Rize'de gerçekleşmektedir. "2018 yılı Türkiye toplam çay üretiminin %80,68'i Rize ilinde üretilmiştir" (Yılmaz, 2019:i). Pazar araştırması raporuna göre Türkiye'de 197 fabrika bulunmaktadır ve bu fabrikaların 154 tanesi Rize'de bulunmaktadır. Bu durum Rize'nin çay üretimindeki önemini ortaya koymaktadır.

Çayın ülke ekonomisi açısından önemi çok büyüktür. Çay sadece dış ticaret açısından ekonomik öneme sahip olması ile değil, ayrıca dünyada kişi başına çay tüketimi açısından 1. sırada Türkiye bulunduğu için de önemlidir. Herhangi bir üründe kişi başına tüketim açısından dünyada lider olduğumuz tek ürün çaydır. Bu bağlamda çayın, halkın tüketim sepetindeki ağırlığı

oldukça önemlidir. Karadeniz bölgesi genel olarak ve Rize'de özel olarak en çok çay üretilen bölge/il olmaları nedeniyle özel olarak önemlidir.

Şekil 8. Rize İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

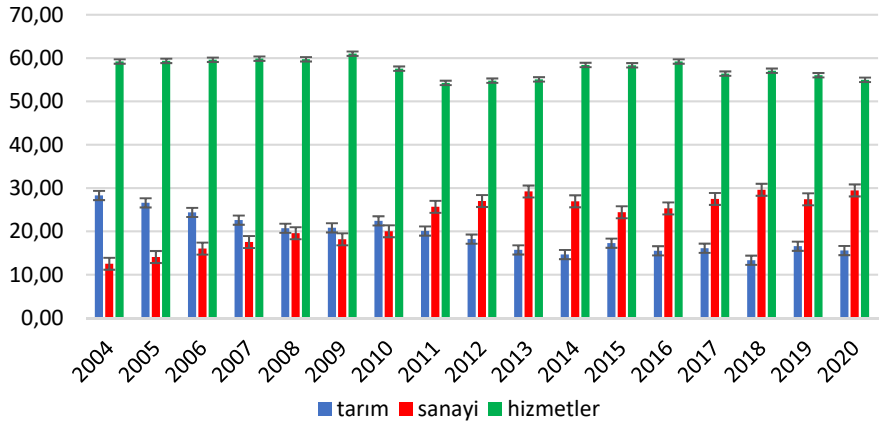
Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2.5. TR906 Gümüşhane İlinin Sektörel GSKD Durumu

TR90 Bölgesi'nde üretilen toplam GSKD'ye yüzde 5,24 ile en az katkı sağlayan il Gümüşhane'dir. İlin adı gümüş madeninden gelmektedir. İlde altın ve gümüş madenlerin yanı sıra; bakır ve kurşun da çıkarılmaktadır. Ancak bu madenlerin varlığı bile Gümüşhane ilini bölgede ekonomik olarak önemli bir konuma getirememiştir. Gümüşhane ilinin "ekonomik büyüklüğünde madenciliğin "%21" katkı sağladığını Sanayi Bakanlığı'nın 2012 verilerine dayandırarak Merdan & Okuroğlu (2016:12)'de belirtmişlerdir.

İlin toplam GSKD içinde tarım ve sanayinin sektörel dağılımında ciddi farklılaşma yaşanmıştır. Tarımın payı 2004 yılında yüzde 28,3 iken 2020 yılında bu oran yüzde 15,6'ya kadar gerilemiştir. Sanayinin payı ise aynı dönemde iki katından fazla artış göstermiştir. 2004 yılında sanayinin payı yüzde 12,5 iken 2020'de bu pay yüzde 29,5 gibi bir orana çıkmıştır. Hizmetlerin ağırlığında da aynı dönem için küçük bir azalmadan söz etmek mümkündür. 2004'de hizmetlerin payı yüzde 59,2 iken 2020'de bu oran yüzde 55 düzeyine gerilemiştir.

Şekil 9. TR906 Gümüşhane İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.2.6. TR905 Artvin İlinin Sektörel GSKD Durumu

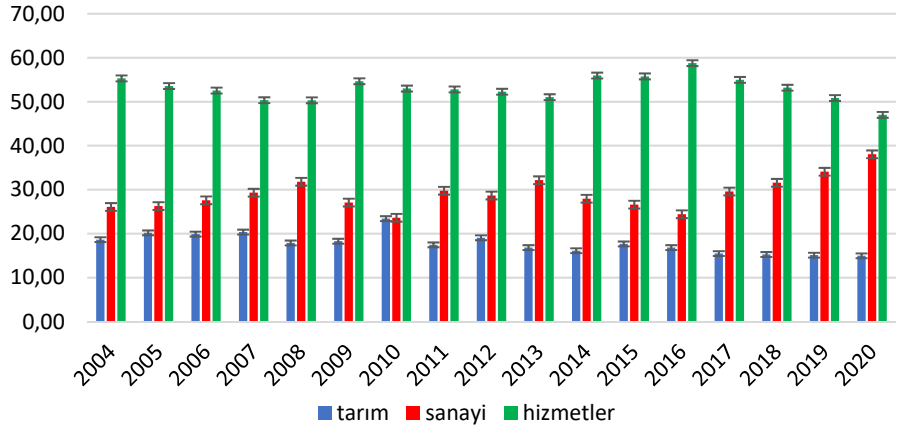
Artvin, Doğu Karadeniz'de sınır kapısı olması nedeniyle özellikle önemlidir. Artvin ilinin 2004-2020 arası sektörel GSKD üretimine bakıldığında tarımsal GSKD'in 2004'deki yüzde 18,6 değerinden 2020'de yüzde 15'e kadar gerilediği görülmektedir. Benzer bir durum hizmetler sektörü açısından da geçerlidir. İlde hizmetlerin GSKD üretimindeki payı, 2004 yılında yüzde 55,3 iken, 2020 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 47'ye gerilemiştir. Sanayi ise 2004'de yüzde 26'lık bir katkı sağlarken 2020'ye gelindiğinde katkısı yüzde 38 gibi yüksek bir orana çıkmıştır.

Artvin ilinde yapılan kamu yatırımları oldukça önemlidir. Gerek açılan yol ve tüneller, gerekse yapılan barajlar için ciddi kamu yatırımları yapılmıştır. Bu yatırımların bölgenin ekonomik gelişmesi açısından oldukça önemli olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Çayır (2021:133) yapılan kamu yatırımlarının Artvin'de kişisel geliri artırdığını hesaplamıştır. Ancak bu artışın uzun dönemli değil, kısa dönemli olduğunun da altını çizmiştir. Rize-Artvin havaalanının açılmasının bölgedeki turizm faaliyetine daha da fazla katkı sağlaması beklenmektedir. Keza, cruvasoir turizmine ilişkin girişimlerin de olması bölgede turizmi daha da arttıracak unsurların başında gelmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığı zaman yakın gelecekte sektörel GSKD'de turizmin payının artması şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu noktada önemli bir durumun altını da çizmek yararlı olacaktır. Artvin dünyada biyolojik çeşitliliğin yoğun ve bitki türlerinin son derece yaygın olduğu bir coğrafyaya

sahiptir. Artvin Tarım İl Müdürlüğü (2021) "Artvin ilinde yetişen 2727 bitkiden 355 adedinin tıbbi ve aromatik…" olduğunu tespit etmiştir. Buna istinaden bölgenin geleneksel tarımsal ürün üretimi (çay, fındık ve narenciye) yanı sıra tıbbi ve aromatik bitkilere yönelmesi ve maviyemiş, karayemiş ve aronya gibi ekonomik değeri yüksek tıbbi ürünlerin üretimine yönelik girişimler tarımsal GSKD'nin artması açısından önem arz etmektedir.

Şekil 10. TR905 Artvin İli Sektörel GSKD Dağılımı (%)

Kaynak: TUİK verilerinden türetilmiş ve hesaplanmıştır.

4.3. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE 2017)

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmasına 1966 yılında başlamıştır. Söz konusu araştırma il ve ilçe düzleminde gerçekleştirilmektedir. İlçe düzeyinde yapılan araştırmalar, 1966, 1981, 1985, 1966, 2004, 2017 ve 2022 araştırmalarıdır. İl düzeyinde ise 1969 yılında ilk araştırma yapılmış ve sonrasında ise sırayla, 1972, 1980, 1985, 1991, 1996, 2003, 2011 ve 2017 yıllarında güncellenmiştir.

İl düzeyindeki en son araştırma 2017 yılında yapılmıştır. Bu çalışmaya 81 il dâhil edilmiştir. Sosyo-ekonomik gelişmişliğin göstergesi olarak 52 değişken kullanılmıştır. Söz konusu değişkenler; demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali değişkenler, erişilebilirlik değişkenleri ve yaşam kalitesi değişkenleri başlıklarında yer alan alt değişkenler olarak seçilmiştir. Bu değişkenlerden hareketle illerin gelişmişlik skorları hesaplanmış ve bu skorlara göre iller 6 kademede kümelendirilmiş ve sıralamaları tayin edilmiştir.

Bu analiz sonucunda Artvin 2017 yılında 49. sırada bulunmaktadır. Trabzon ve Rize'den sonra TR90 Bölgesi'nde 3. sırada yer alması pozitif bir değerlendirmeyi mümkün kılsa da çeşitli açılardan geride kaldığının altını çizmek yararlı olacaktır.

Artvin'in kalkınmışlık açısından geride kaldığı unsurlardan biri, şehirleşme oranında oldukça geride kalmasıdır. Kırsal kesime ilişkin asfalt-beton köy yolu oranı da Artvin'de düşüktür. Değişkenler düzeyinde üst sıralarda yer aldığı rakamlar ise; ortalama günlük kazanç ve kişi başına düşen mobil telefon aboneliğidir.

Genel olarak TR90 içinde SEGE sıralaması 7 numaralı tabloda sunulmuştur. Kalkınma açısından 1985'lerden bugüne Trabzon haricinde TR90 Bölgesinin tüm illerinde bir gerileme olduğu söylenebilir. Trabzon gelişmişlik düzeyi sıralamasında 1985'de 32. sırada iken, 2017 değerlendirmesinde 26. sıraya yükselmiştir. Bunu, 6 ili geride bıraktığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Diğer illere baktığımızda ise sıralamada en fazla gerileyen ilin Ordu olduğunu görmek mümkündür. 2013 yılında büyükşehir kabul edilmesine rağmen Ordu SEGE sıralamasında 1985 yılında 46. sırada iken, 2017 araştırmasına göre sıralamada 60. il olmuştur. Giresun da Ordu gibi sıralamada ciddi geride kalan illerden biridir. 1985'de 39. sırada yer alan il, 2017 araştırmasında 53. sıraya kadar gerilemiştir. Rize ve Gümüşhane ise sıralamada Ordu ve Rize'den daha az gerileme yaşamışlardır. Rize, 1985'de 34. sırada yer almakta iken, 2017 araştırmasında 2 basamak düşmüş ve 36. sıraya gerilemiştir. Giresun ise, 1985'de 59. sırada yer almakta iken, 2017 araştırmasında 5 basamak düşmüş ve 64. sıraya gerilemiştir.

Artvin'de de benzer bir gerileme söz konusudur ve Artvin 6 basamak gerilemiştir.

Tablo 6. TR90 1985-2017 SEGE Araştırmaları

	Trabzon	Ordu	Giresun	Rize	Artvin	Gümüşhane
2017	26	60	53	36	49	64
2011	31	61	52	34	44	62
2003	36	57	46	35	41	66
1996	34	55	45	37	46	63
1991	31	51	43	36	45	59
1985	32	46	39	34	43	59

Kaynak: Acar (2019); Kalkınma Bakanlığı (2013); Dinçer vd. (2003); DPT (1998); DPT (1991); DPT (1985); DPT (1980).

Artvin özelinde konu değerlendirildiğinde sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından Artvin ili 1985, 1991 ve 1996 araştırmalarında TR90 Bölgesi'nin 4.

ili konumundadır. Ancak 2003 ve sonrasındaki araştırmalarda 3. il olmuştur. Her ne kadar Türkiye genelinde Artvin 1985-2017 arasında sıralamada geri düşmüş olsa da, bölge içinde sıralamada ilerlemiştir. Bunun sebebi Ordu'nun Artvin'e göre daha da geride kalmış olmasıdır.

Tablo 7. Artvin SEGE Araştırmaları (1980-2017)

Yıl	2017	2011	2003	1996	1991	1985	1980
TR Sıralama	49	44	46	46	45	43	62-65-1-55[2]
TR90 Sıralama	3	3	3	4	4	4	

Kaynak: Acar (2019); Kalkınma Bakanlığı (2013); Dinçer vd. (2003); DPT (1998); DPT (1991); DPT (1985); DPT (1980).

Görüldüğü üzere Artvin'in ekonomik gelişmişlik düzeyi çok yüksek değildir ve yıllar itibariyle de gerilemektedir. 1980'li yıllarda eğitim göstergeleri açısından birinci sırada yer aldığı düşünüldüğünde, beşerî sermaye yatırımının ilin kalkınmışlık düzeyinde bir yükselişe sebep olmadığı görülmemektedir. 1985'de Artvin ili sosyo-ekonomik göstergeler açısından 43. sırada iken 2017 yılına gelindiğinde il 49. sıraya gerilemiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada genel olarak TR90 Bölgesi ve özel olarak ise Artvin ili değerlendirilmiştir. Bölgenin Türkiye GSKD'sine katkısı yıllar itibariyle azalmıştır. 2005'de bölgenin Türkiye GSKD'sine katkısı yüzde 2,46 iken 2020 yılında bu oran yüzde 2,2 düzeyine gerilemiştir. Ordu-Giresun Havaalanının açılmış olması ve Rize-Artvin Havaalanının yeni devreye girmesinin yaratacağı bir ivme mutlaka olacaktır. Özellikle hizmetler sektöründe turizm gelirlerinde bir artış bölge için önemli olacaktır.

İllerin GSKD katkısına bakıldığında ise paradoksal bir durum görmek mümkündür. SEGE sıralamasında bölgede artış kaydeden tek il Trabzon'dur. Ancak GSKD'ye katkı açısından 2004-2020 döneminde bölgede GSKD katkısı en fazla azalan il de Trabzon'dur. 2004'de Trabzon'un bölge GSKD katkısı yüzde 33,5 iken bu oran 2020'de yüzde 31,2 düzeyine gerilemiştir. Artvin ve Ordu aynı dönemde GSKD katkısı artış gösteren illerdir. Ordu'nun katkısı yüzde 22'den; 24,3'e Artvin ise yüzde 8,7'den; yüzde 9,5'e çıkmıştır. Giresun, Gümüşhane ve Rize'de büyük bir değişiklik olmamıştır.

[2] 1980'de 4 farklı düzlemde gelişmişlik sıralaması yapılmıştır. Sanayileşme açısından 62. sıra, tarım açısından 65. sıra, eğitimde 1. sıra ve istihdamda 46. sırada yer almıştır.

Bölgesel kalkınma perspektifinin temelinde bölgelerin ve illerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde ihtisaslaşmaları esastır. Yenilikçi fikirlerin yanı sıra bölgelerin uzmanlaşmasında ancak bütüncül bir perspektifle başarı yakalanabilir. Ancak TR90 Bölgesi'nde bu başarı yakalanamamıştır.

TR90 Bölgesi'nde aslında 2000 yıllarda başlayan ve halen de devam etmekte olan büyük kamu yatırımları vardır. Karadeniz otoyolu, HES projeleri, baraj projeleri, yayla projeleri, devasa tüneller ile büyük kamu yatırımları ve imkânları bölgeye sevk edilmiştir. Ancak bölgenin gelişmişlik göstergelerine bakıldığında bölgenin bu yatırımları, katma değerli ürünlere dönüştüremediği görülmektedir. Bunun altında yatan temel etken bölgedeki genel plansızlıktır.

Genel plansızlık dışında ise özellikle bölge halkının çay ve fındık fiyatlarına bağımlılığı ve yüzyıllardır süre gelen tarımsal gelire dayanma politikası, bölgenin potansiyelini açığa çıkaramamasının ve kamu yatırımlarının karşılık bulamamasının önemli sebeplerinden biridir. Bu bağlamda bölge genelinde ve Artvin özelinde bölgesel kalkınma odaklı çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Artvin özelinde tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi ve ticaretine yönelik çalışma ve projeler, bölge halkının geleneksel ürünlerden çıkarak bu ürünlere yönelmesini sağlayacak bir eğitim ile mümkün olabilir. Dolayısıyla öncelikle yüzyıllara dayalı olan tarımsal alışkanlıkların kırılmasına ve katma değeri yüksek ürünlere yönelmek için insanları teşvik etmeye çalışmak gerekmektedir.

Devletin özellikle bölgedeki tıbbi ve aromatik bitkilere yönelik teşvikleri ile bu alana yönelmek mümkün olabilir. Keza köylüyü ve çiftçiyi eğitecek programlar ile de bu durumu desteklemek mümkündür. Son olarak ise önder birkaç çiftçi ile bu işe başlayıp onların tecrübelerini paylaşması ile diğerleri bu alana yönlendirilebilir.

Ülkemizde son tarım sayımının 2001 yılında yapılmış olması bölgesel çalışmalar açısından en büyük handikap görünümündedir. Tarım envanter bilgisine maalesef sahip değiliz. Bu da uygun bir tarım politikası ve destekleme politikası yaratmayı engelleyen önemli faktörlerden birisidir. Dolayısıyla öncelikle bir tarım sayımı yapılması ve tarım envanteri yaratılması başlangıç olarak atılabilecek en değerli adımdır.

KAYNAKÇA

Acar, S., Kazancık, L. B, Meydan, M. C. & Işık, M. (2019). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Artvin Tarım İl Müdürlüğü. (2021). *Artvin'de Yeni Bitki Aronya*. https://artvin.tarimorman.gov.tr/Haber/627/Artvinde-Yeni-Bitki-Aronya. Erişim Tarihi: 14.03.2022.

Bulut, E. (2020). Turizmin Bölgesel Ekonomiye Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme: Trabzon İli Örneği. *3. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*

Çayır, M. (2021). Kamu Yatırımlarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 28*(1), 125-137.

Çolak, H. E. & Memişoğlu, T. (2018). Trabzon İlinde Tarımsal Arazi Kullanımındaki Zamansal Değişimin CBS ile Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 18*(3), 946-958.

Dinçer, B. Özaslan, M. & Kavasoğlu, T. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. DPT, Yayın No: 2671, Ankara

Merdan, K. & Okuroğlu, M. S. (2016). Gümüşhane İlinin Sosyo-ekonomik Yapısının Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 7*(16), 1-25.

Şengül, Ü., Shiraz, S. E. & Eren, M. (2013). Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin DEA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 11*(21), 75-99. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/4102/54041

DOKA. (2015). *Karadeniz Bölge Planı*. İber Matbaası, Trabzon.

DPT. (1980). *İller için bir Gelişmişlik Göstergesi ve Sıralama*. DPT, Yayın no: 1695, Ankara.

DPT. (1985). *İl ve İlçelerin Ekonomik ve Sosyal Gelişmişlik Seviyelerinin Tespiti Araştırması*. DPT, Yayın no: 2265, Ankara.

DPT. (1991). *İllerin Ekonomik ve Sosyal Gelişmişlik Seviyelerinin Tespiti Araştırması*. DPT, Yayın No: 2015, Ankara.

DPT. (1998). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)*. DPT, Yayın No: 2466, Ankara.

Giresun Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). *Giresun Sosyoekonomik Envanter 2019*. https://giresuntso.org.tr/gtso-hakkinda/planlar-raporlar/sosyo-ekonomik-envanterler/ Erişim: 31.02.2022

İnan, M. (2020). Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Açısından Ordu İli (Ülke Geneli ve Karadeniz Bölgesi Bir Karşılaştırma). *Econharran, 4*(6), 76-103.

Kalkınma Bakanlığı. (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE (2011)*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Şahin, D. & Toramanlı, G. (2017). TR90 Bölgesi Dış Ticaret Yapısının Analizi. *The International New Issues in Social Sciences, 5*(5), 509-532

Rize Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2022). https://rize.tarimorman.gov.tr. Erişim tarihi: 2.3.2022.

Temurlenk, M. S. & Abar, H. (2019). Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Seviyeleri: 2008 – 2016 Dönemi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 33*(4),1115-1135

Türkiye Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). *Technical Assistance for the Establishment of Rize Tea Research and Application Centre Pazar Araştırması Raporu*. http://rizetso.org.tr/wp-content/uploads/2018/08/pazar-arastirmasi-Cay-2017.pdf. Erişim tarihi: 12.1.2022

Uzundumlu, A. S. Bilgiç, A. & Ertek, N. (2019). Türkiye'nin Fındık Üretiminde Önde Gelen İllerin 2019-2025 Yılları Arasındaki Fındık Üretimlerinin ARIMA Modeliyle Tahmin Edilmesi. *Akademik Ziraat Dergisi, 8*(Özel Sayı), 115-126.

Yılmaz, S. (2019). *Çay Üretiminin Ekonomik Analizi: Rize Kalkandere İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, FBE, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

ARTVİN'İN SANAYİ YAPISI

Murat BERBEROĞLU[1]

1. GİRİŞ

Ülkemizin sanayi stratejisi 2003 yılında hazırlanan "Avrupa Birliği (AB) Üyeliğine Doğru Türkiye Sanayi Politikası" belgesine dayanmaktadır. Bu süreç 2006 ve 2008 yılında yapılan toplantılarla devam etmiştir. 2015 yılında yayınlanan stratejik plana göre, ülkemizin uzun vadeli vizyonu "Orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünlerde Afro-Avrasya'nın tasarım ve üretim üssü olmak" olarak belirlenmiştir (Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi, 2015:33). Bu vizyon 2019-2023 planında "Sanayisi güçlü, teknolojisi milli bir Türkiye" şeklinde revize edilmiştir. Bu kapsamda belirlenen misyon ise "Yüksek teknolojiye dayalı, rekabetçi, sürdürülebilir, yerli ve milli bir sanayi yapısı oluşturmak" olarak belirlenmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2019:1).

2015 yılındaki raporda Türkiye Sanayi Stratejisi'nin genel amacı, "Türk sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknolojili ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak" (Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi, 2015:33) olarak belirlenirken bu amaç 2019 yılında çoğaltılarak 6 adete dönüştürülmüştür. Bunlar (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2019:1);

AMAÇ 1: Ar-Ge ve Yenilik Kapasitemizi Geliştirerek Ülkemizi Yüksek Teknoloji Alanlarında Küresel Ölçekte Rekabetçi Bir Konuma Yükseltmek,

AMAÇ 2: Sanayide Katma Değerli Üretimin Artırılması Amacıyla Mevcut Kapasitenin Dönüşümünü, Yüksek Teknoloji Odaklı Yeni

[1] Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, murat@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8467-0065, WOS R. ID https://publons.com/researcher/W-3659-2017/

Yatırımların Yapılmasını ve Nitelikli Üretim İçin İşbirliği Mekanizmalarının Gelişmesini Sağlamak,

AMAÇ 3: Nitelikli Teknoloji Üreten Yenilikçi Girişimlerin Sayısının Hızlı Bir Şekilde Artmasını ve Girişimlerin Küresel Pazarlara Entegre Olarak Yüksek Değerlere Ulaşmasını Sağlamak; Bunun İçin Girişimcilik Ekosistemini Dünya Genelinde Bir Cazibe Merkezi Haline Getirmek,

AMAÇ 4: Milli Teknoloji Hamlesini Hayata Geçirmek İçin Gerekli Nitelikli İnsan Kaynağını Geliştirmek ve Bu Yönde Toplumsal Bilinç ve Motivasyonu Artırmak,

AMAÇ 5: Uluslararası Standartlara Uygun, Güvenli, Güvenilir ve Kaliteli Sanayi Ürünlerinin ve Ölçü Aletlerinin Yer Aldığı, İzlenebilir Bir Piyasanın Oluşmasını Sağlamak,

AMAÇ 6: Bakanlığın Kurumsal Yapısı ile Stratejik Yönetim ve Uygulama Kapasitesini Güçlendirmek,

Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi adına öncelikle mevcut durumun tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda konu Artvin odaklı incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle sanayi sektörü gelişiminin tespitinde kullanılan Sanayi Üretim Endeksi kapsamında NACE Rev.2'ye göre;

(B) Madencilik ve TAŞ ocakçılığı,

(C) İmalat,

(D) Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı,

konuları yer almaktadır.

Belirlenen bu alanlarda öncelikle Artvin ili sanayi yapısının geçmiş ve mevcut durumu incelenmektedir.

2. GEÇMİŞTE ARTVİN İLİ SANAYİ YAPISI

Artvin ili sanayi yapısı ile ilgili bilgiler çok kısıtlı ve 2011 yılından başlanarak tutulmaya başlanmıştır. 2011 yılı sanayi kapasite raporuna[2] göre en çok kodlanan ürün ve faaliyet listeleri yayınlanmıştır.

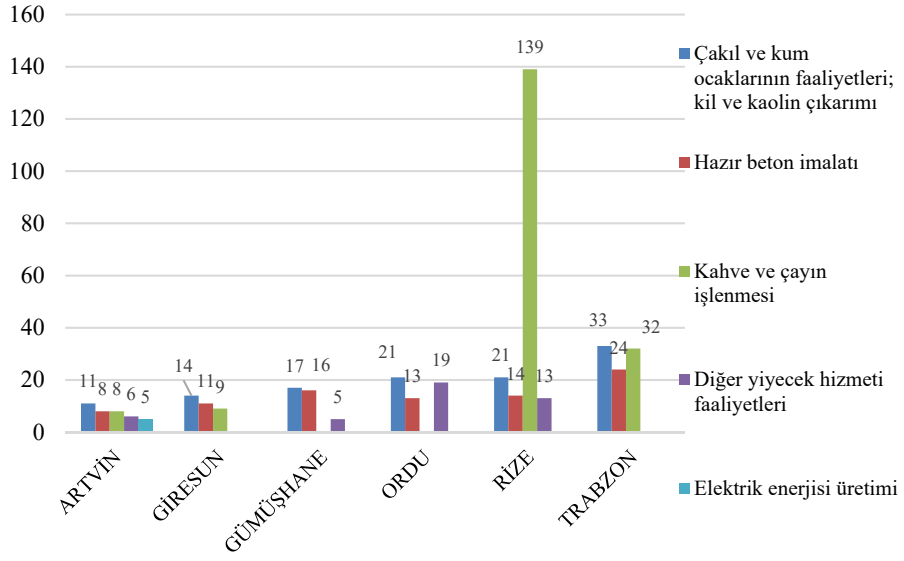
Bu bağlamda değerlendirme faaliyet ve ürün olarak iki ayrı kategoride yapılacaktır.

[2] Kapasite raporu; Kapasite Raporu, bir sanayi tesisinin mevcut makine parkı, personel yapısı ve kullandığı üretim teknolojisi ile ne kadar üretim yapabileceğini gösteren resmi bir belgedir. (http://www.tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Sayfalar/AnaSayfa.php).

2.1. En Çok Kodlanan Faaliyetler

2011 yılı en çok kodlanan faaliyet listesine göre, Artvin'de en fazla çakıl ve kum ocakları alanında tesis bulunmaktadır. Bunu Hazır beton, çay, yiyecek ve elektrik enerjisi alanları takip etmektedir. Bu alanların Doğu Karadeniz'deki diğer iller açısından dağılımı aşağıdaki gibidir.

Grafik 1. 2011 Yılı En Çok Kodlanan Faaliyetler
(Kapasite Rapor Sayısı)

Kaynak:https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Not: Grafik Artvin'e göre düzenlenmiştir.

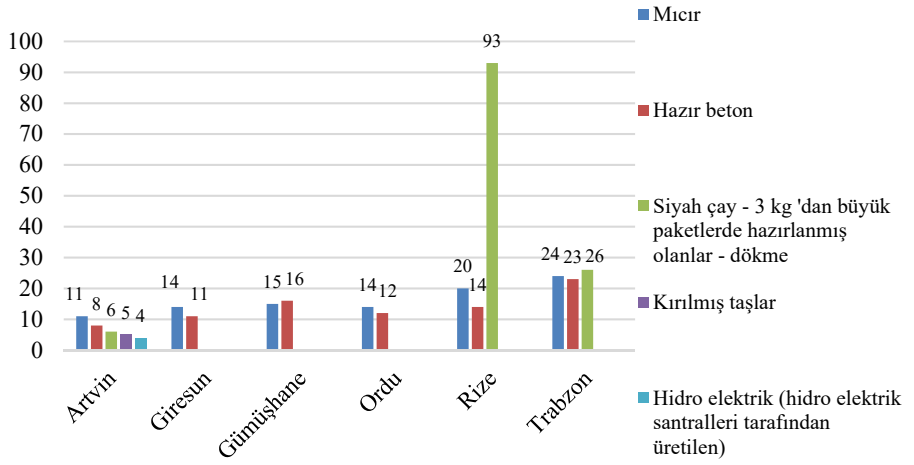
Grafiğe bakıldığında, bölgede bu faaliyetler içerisinden en fazla çay işlenmesi ile ilgili kodlamanın yapıldığı görülmektedir. Ancak Artvin'de 2011 yılında en fazla kodlanan faaliyet alanı çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri olmaktadır. Ancak bu durum diğer iller ile karşılaştırıldığında bölgede en düşük ilin Artvin ili olduğu anlaşılmaktadır. Artvin'de en çok kodlanan faaliyetlerden elektrik enerjisinin bölgedeki diğer illerde ilk 5 sırada olmadığı görülmektedir. Ayrıca kahve ve çay işlenmesi faaliyet alanı Gümüşhane ve Ordu'da ilk 5 sırada bulunmamaktadır. Buna ek olarak diğer yiyecek hizmetleri faaliyet alanı da Giresun ve Trabzon illerinde en çok kodlanan faaliyetler içerisinde ilk 5 sıra içerisinde yer almamaktadır.

Bilgiler kapasite rapor sayısı olarak verilmiştir, ancak her bir raporu veren kuruluşun kapasite veya üretim miktarları ile ilgili bilgi mevcut değildir. Bu nedenle bilgiler bazı hususlarda yanıltıcı olabilir.

2.2. En Çok Kodlanan Ürünler

En çok kodlanan ürünler listesine göre 2011 yılında Artvin'de en fazla mıcır ürününün kodlaması yapılmıştır. Bunu hazır beton, siyah çay, kırılmış taşlar ve hidroelektrik santrali tarafından üretilen elektrik ürünleri ile ilgili kapasite raporları takip etmektedir. Bu durumun TR90 bölgesindeki diğer iller ile kıyaslanmasını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 2. 2011 Yılı En Çok Kodlanan Ürünler

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Not: Grafik Artvin'e göre düzenlenmiştir.

Grafiğe göre, Artvin ilinde kapasite raporu verilen ürünlerden sadece mıcır ve hazır beton TR90 bölgesindeki tüm illerde mevcuttur. Artvin bu iki ürün açısından değerlendirildiğinde bölgede son sırada yer almaktadır. Siyah çay açısından incelendiğinde bu ürün Artvin'den başka sadece Rize ve Trabzon'da en çok kodlanan ürünler arasında girebilmiştir. Artvin'in bu iller ile karşılaştırılması yapıldığında bu alanda da son sırada yer aldığı görülmektedir.

Ek olarak kırılmış taş ve hidroelektrik santralleri ile ilgili bölgedeki diğer illere ait verilere ulaşılamadığı için değerlendirme yapılamamıştır.

Görüldüğü gibi Artvin çoğu alanda TR90 bölgesindeki diğer illere göre geride kalmaktadır. Bu durum Artvin'de 2011 yılı sanayi durumunun düşük seviyede olduğunun bir göstergesi olarak sayılabilir.

2.3. Artvin'de Sanayi İşgücü Değerlemesi

Öte yandan geçmişte Artvin ilinde sanayi alanında çalışan personel sayısı ve TR90'daki diğer iller ile karşılaştırmasını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Ayrıca TR90 bölgesi 2011 yılı işgücü kapasitesi aşağıdaki gibidir;

Tablo 1. TR90 Bölgesi 2011 Yılı Sanayi İstihdamı Tablosu

İl Adı	Çalışan Bilgileri						
	Mühendis	**Teknisyen**	**Usta**	**İşçi**	**İdari**	**Diğer**	**Toplam**
Artvin	148	158	943	2.057	255	11	3.572
Giresun	123	163	402	3.477	369	46	4.580
Gümüşhane	112	55	236	957	210	1	1.571
Ordu	172	362	605	7.017	694	304	9.154
Rize	459	363	918	12.351	969	10	15.070
Trabzon	379	318	1.085	8.714	1.061	28	11.585
Türkiye Ortalaması	1.055	1.087	1.977	18.912	2.783	211	26.025

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi 2011 yılında tüm diğer illerde olduğu gibi Artvin ilinde de en fazla işçi kategorisinde personel çalıştırılmıştır. Bunu usta ve idari personel takip etmektedir. Ülke ortalamasına göre değerlendirildiğinde Artvin ile birlikte bölgedeki diğer illerin de ülkedeki işgücü ortalamasının çok altında kaldığı söylenebilir.

Bu durum yüzdesel olarak incelendiğinde ise aşağıdaki tabloda verilen sonuç ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. TR90 Bölgesi 2011 Yılı İşgücünün Toplam İçindeki Payı

İl Adı	Çalışan Bilgileri						
	Mühendis	**Teknisyen**	**Usta**	**İşçi**	**İdari**	**Diğer**	**Toplam**
Artvin	4%	4%	26%	58%	7%	0%	100%
Giresun	3%	4%	9%	76%	8%	1%	100%
Gümüşhane	7%	4%	15%	61%	13%	0%	100%
Ordu	2%	4%	7%	77%	8%	3%	100%
Rize	3%	2%	6%	82%	6%	0%	100%
Trabzon	3%	3%	9%	75%	9%	0%	100%
Türkiye Ortalaması	4%	4%	8%	73%	11%	1%	100%

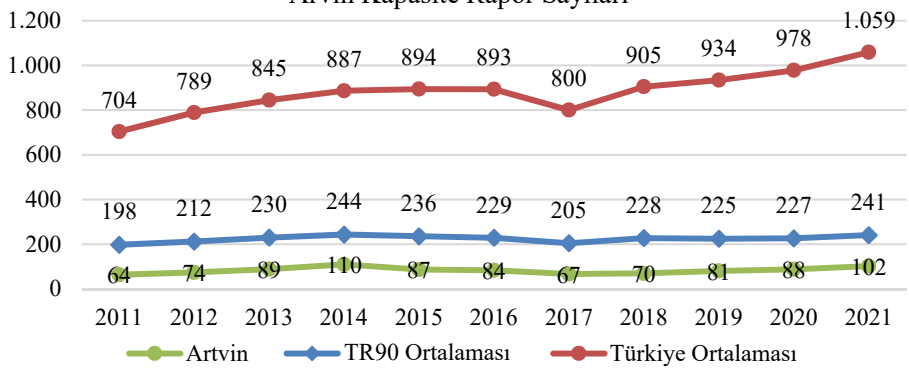
Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Tablodan da görüldüğü üzere mühendis istihdamı açısından Artvin, Gümüşhane'den sonra ikinci sırada, teknisyen ve usta istihdamlarında bölge birincisi olurken işçi, idari ve diğer alanlarda son sıralarda kalmıştır. Bu durum 2011 yılında Artvin'deki sanayi yapısı ile ilgili bilgi vermektedir. 2011 yılındaki Mühendis ve teknisyen kadrolarının fazla olması bölgedeki baraj inşaatlarından kaynaklandığı, usta kadrolarının fazla olması ise bölgedeki sanayinin çok fazla gelişmemiş olmasından kaynaklandığının göstergesi olabilir.

3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARTVİN'DE SANAYİ

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) illere göre sanayi verilerini ilk olarak 2011 yılında yayınlamaya başlamıştır. O tarihten bu yana ülkedeki ortalama sanayi üretimi kapasitesindeki değişim, TR90 bölgesi ve Artvin ile birlikte incelendiğinde aşağıdaki grafik oluşmaktadır.

Grafik 3. 2011-2021 Yılları Arası Türkiye, TR90 Bölgesi ve Arvin Kapasite Rapor Sayıları

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Grafikten de görüldüğü üzere, Artvin'de sanayi sektöründe kapasite raporu veren tesis sayısı 2011 yılında 64 iken 2021 yılına gelindiğinde 102'ye yükselmiştir. Bu dönemde TR90 bölge ortalaması 198'den 241'e, Türkiye ortalaması ise 704'ten 1059'a yükselmiştir. Grafikten de görüldüğü üzere, Artvin ve bölge ortalamasındaki yükseliş Türkiye'deki yükselişin altında kalmaktadır. Bu durum Bölgede sanayi sektörünün yıllar içerisinde göreceli olarak azaldığını göstermektedir.

Öte yandan grafiklerden de görüleceği üzere, bölgede ve Artvin'de sanayi alanında 2015 yılından başlayarak 2018'e kadar bir küçülme dönemi yaşanmıştır. Sonrasında tekrar yükselişe geçen rakamlar henüz 2014 yılındaki rakamları yakalamış değildir. Bu küçülme evresi Türkiye'de daha kısa sürmüş ve etkisi çok daha az olmuştur.

3.1. Yıllara Göre Faaliyet ve Ürün Değişimi

Genel değerlendirmeden sonra Artvin'de yıllara itibariyle en çok kodlanan faaliyetler ve ürünlere ait kapasite raporlarının 2011 – 2021 yılları arası gelişimini gösteren grafikler incelenmektedir.

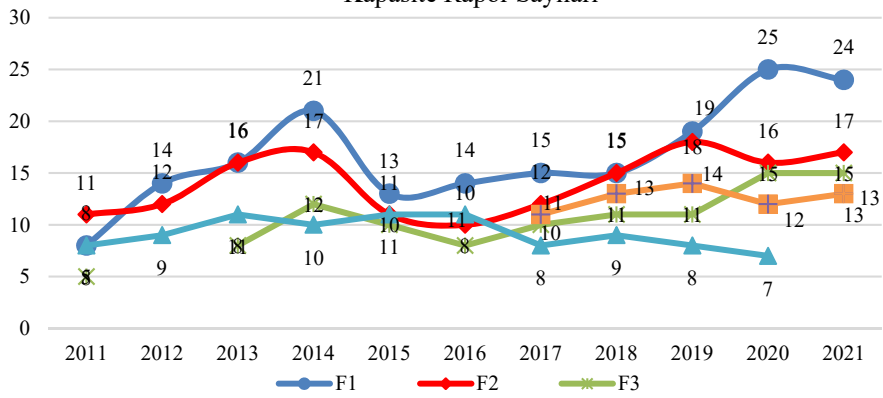
3.1.1. Yıllara Göre En Çok Kodlanan Faaliyetler

İlk olarak son on yılda en fazla kodlanan ilk beş faaliyetlerin listesi aşağıda verilmiştir.

Kod	Açıklama
F1	Hazır beton imalatı
F2	Çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı
F3	Elektrik enerjisi üretimi
F4	Süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı
F5	Kahve ve çayın işlenmesi
F6	Ağaçların biçilmesi ve planyalanması
F7	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı
F8	Plastik inşaat malzemesi imalatı
F9	Diğer yiyecek hizmeti faaliyetleri

Yukarıdaki bilgilere göre toplam 9 faaliyet 2011-2021 yılları arasında Artvin'de en çok kodlanan faaliyet alanı listesinde ilk beş sırada yer almışlardır. Buna göre listede uzun süre ve son yol yer alan faaliyetlerin yıllara göre değişimini gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 4. Artvin'de En Çok Kodlanan Faaliyetlerin Yıllara Göre Kapasite Rapor Sayıları

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Grafikteki faaliyet isimlerinin uzun verilmesi grafiğin görsel olarak anlaşılmasını zorlaştırdığından, faaliyet isimleri yukarıdaki gibi kodlanarak verilmiştir. Buna göre 2011 yılından 2021 yılında gelinceye kadar tüm yıllarda ilk 5 sırada olan F1 kodlu Hazır beton imalatı, F2 kodlu çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri ilk iki sırayı paylaşmaktadırlar. Bu iki faaliyetten F1 kodlu hazır beton imalatı 2011 yılı harici yıllar itibariyle Artvin'de en çok kodlanan faaliyet olmaktadır. F2 kodlu çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri;

kil ve kaolin çıkarımı ise zaman zaman hazır beton imalatına ait rakamları yakalasa da genellikle ikinci sırada yer almaktadır. Son yıllarda da belli bir düşüş içerisinde yer almaktadır.

Artvin'de en çok kodlanan 3. Faaliyet başlarda 5. Sıradan olan F3 kodlu elektrik enerjisi üretimi faaliyetidir ve yıllar itibariyle artarak 2021 yılına gelindiğinde 3. Sıraya gelmiştir.

Listeye 2017 yılında 3. sıradan giren F4 kodlu süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı faaliyet alanı zaman içerisinde çok fazla artış gösterememiş 2020 yılında 4.lüğe gerilemiş ve son yıl 13 rapor ile Ağaçların biçilmesi ve planyalanması faaliyeti ile 4.lüğü paylaşmıştır.

Listede 5. Sırada yer alan F5 kodlu kahve ve çayın işlenmesi ise zaman içerisinde çok fazla artmamış ve son yıl listeden çıkarak yerini F6 kodlu Ağaçların biçilmesi ve planyalanması faaliyet alanına bırakmıştır.

Grafikteki faaliyetlerin haricinde listede zaman zaman yer bulan faaliyet alanları ise; Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı, plastik inşaat malzemesi imalatı ve diğer yiyecek hizmeti faaliyetleridir.

3.1.2. Yıllara Göre En Çok Kodlanan Ürünler

Artvin'de 2011-2021 yılları arasından kapasite raporlarına göre ilk beş sıraya giren ürünlerin listesi aşağıda verilmiştir.

Hazır beton

Mıcır

Hidroelektrik (hidroelektrik santralleri tarafından üretilen)

Kireçtaşı (Kalker) - Toz

Ekmek - normal

Siyah çay - 3 kg 'dan büyük paketlerde hazırlanmış olanlar - dökme

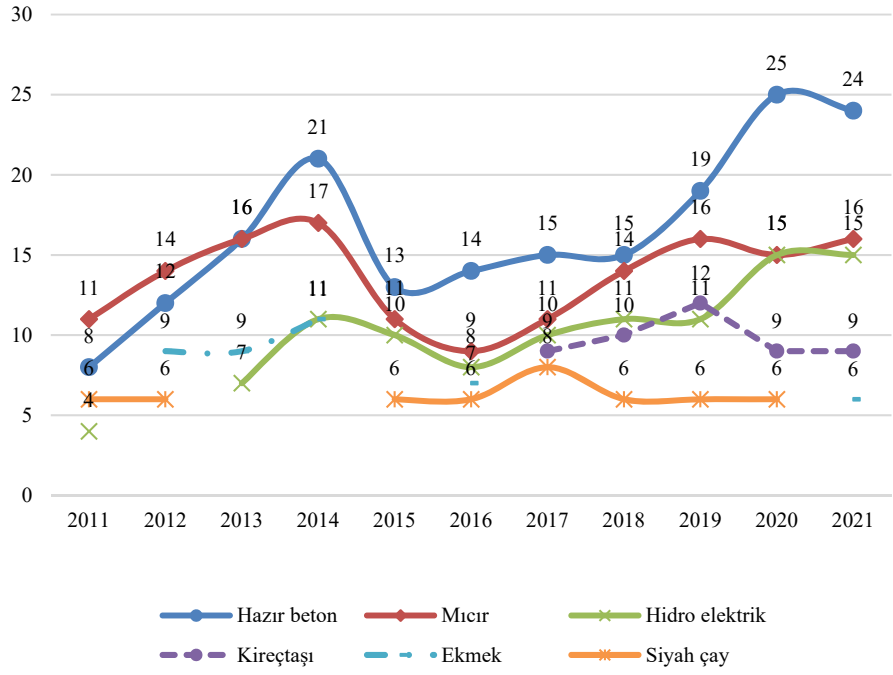
Traverten, ekosin, granit, porfir (somaki taşı), bazalt, kumtaşı ve diğer anıt taşlarının granül, mıcır ve tozları

Sözleşme esasına dayalı diğer yiyecek hizmetleri (Yemek fabrikaları ve toplu yemek mutfakları)

Kırılmış taşlar (beton agregaları, kara yolu yapımı veya demir yolu balastı ya da diğer balastlama işleri için kullanılanlar) (çakıl taşı, yuvarlak çakıl ve çakmaktaşı hariç)

Görüldüğü üzere Artvin'de son on yılda ilk beş sıra içerisinde toplam 9 ürün yer almaktadır. Bu ürünlerden listede uzun süre yer alan ve son yıl listede yer alan ürünlerdeki değişimi gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 5. Artvin'de En Çok Kodlanan Ürünlerin Yıllara Göre Kapasite Rapor Sayıları

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

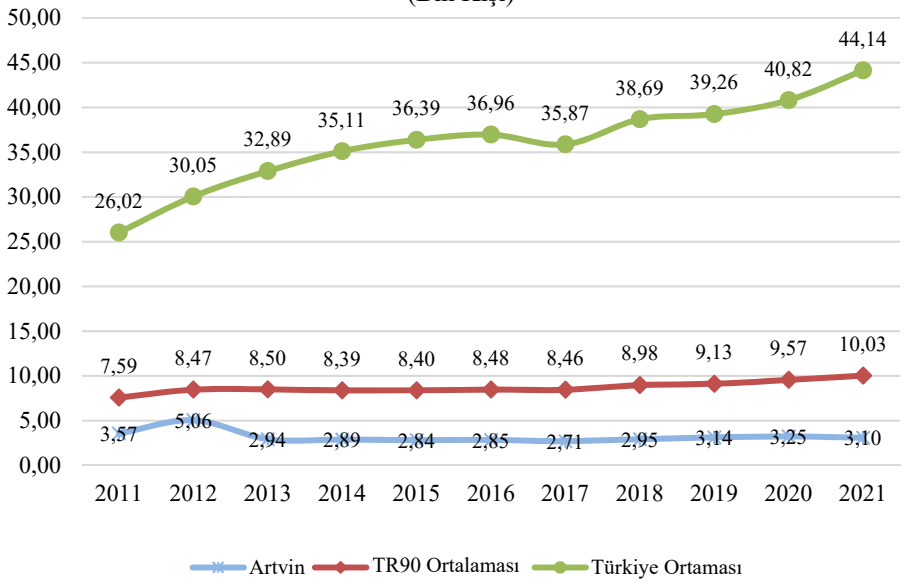
Grafikten de görüldüğü üzere hazır beton bu kategoride de ilk sırada yer almaktadır. Bunu mıcır, hidroelektrik, kireçtaşı ve ekmek ürünleri takip etmektedirler. Grafikteki ürünler genel hatları ile faaliyet listesi ile uyum göstermektedir. Faaliyetler listesinden farklı olarak ürünler listesinde son siyah çay yerinde ekmek üretimi yer almaktadır. Dolayısıyla ağaç faaliyetleri ile ilgili herhangi bir ürün listede yer almamaktadır.

Her iki grafikten de görüldüğü üzere 2014 yılından 2016 yılında kadar sektörde bir daralma yaşanmış artıdan yeniden yükselişe geçmiştir. Ancak hazır beton haricindeki hiçbir alanda 2021 yılında gelindiğinde 2014 seviyesi yakalanabilmiş değildir.

3.2. Yıllara Göre İstihdam Değişimi

Sanayi alanında Artvin'deki istihdam rakamları ile bu rakamların TR90 bölgesi ortalaması ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırmasını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 6. Yıllara Göre Artvin, TR90 ve Türkiye Sanayi İstihdamı (Bin Kişi)

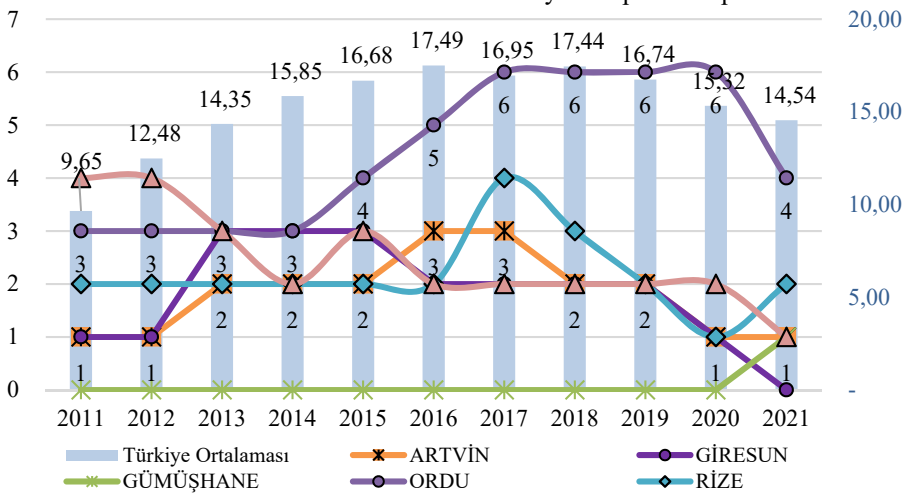
Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Grafikten de görüldüğü üzere Türkiye'deki sanayi istihdam ortalaması 2011 yılında 26 bin kişi iken 2021 yılına gelindiğinde 44 bin kişiye ulaşmıştır. Bu süre içerisindeki artış yaklaşık %70 civarındadır. Bu süreçte TR90 Bölgesindeki istihdam ortalaması 2011 yılında 7,59 bin iken 2021 yılında 10 bin seviyesinde çıkmıştır. Bu süreçteki artış ise %31 civarındadır. Artvin'de ise bölge ortalamasından da daha düşük olarak 2011 yılında 3570 kişi 2021 yılında ise 3100 civarında istihdam yapılmıştır. Ayrıca bu süreçteki değişim -%13 civarıdır. Bu durumda Türkiye ve TR90 bölgesindeki artışın aksine Artvin'de sanayi alanında istihdam azalmıştır.

3.3. Yıllara Göre Yabancı Sermayeli Kapasite Raporu Değişimi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları tüm ekonomi gibi sanayi alanında da önemlidir. Bu durumun tespiti amacıyla TR90 Bölgesi ve Türkiye ortalaması yabancı sermayeli kapasite raporlarını yıllara göre gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 7. Yıllara Göre Yabancı Sermayeli Kapasite Raporu

Kaynak: https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

Grafikte Türkiye ortalamasını gösteren sütun grafik için sağ eksendeki ölçek, diğerleri için sol eksendeki ölçek kullanılmaktadır. Buna göre yabancı sermayeli kapasite raporları açısından Türkiye ortalaması 2011 yılında 9,65 iken 2016 yılında 17,49 ile en yüksek seviyesine çıkılmıştır. 2019 yılına kadar yatay süreç devam ederken bu tarihten sonra düşüş trendi ile 2021 yılına gelindiğinde 14,54 seviyesine gerilemiştir. Bu rakam Türkiye'de sanayi alanında doğrudan yabancı yatırımlarında 2012 yılı ile aynı seviyeye gelindiği şeklinde yorumlanabilir. Bu durum TR90 bölgesindeki iller açısından incelendiğinde yabancı sermayeli kapasite raporu açısından bölgede üst sırada olan il Ordu'dur. Ordu'daki rakam 2011 yılında 3 iken 2020 yılında 6 2021 yılında ise 4 olmuştur. Trabzon bu süreçte en çok geriye giden şehir olmuştur. 2011 yılında bölgede 4 kapasite raporu ile ilk sırada olan ile 2021 yılında gelindiğinde 1 kapasite raporu ile Giresun'dan sonra Artvin ve Gümüşhane ile aynı seviyededir.

Artvin ise 2011 yılında 1 kapasite raporuna sahip iken 2016 yılında gelindiğinde 3 kapasite raporuna çıkmıştır. Ancak Türkiye sanayi sektöründeki yabancı daralmasına benzer bir durum Artvin ilinde de gerçekleşmiş ve bu rakam 2021 yılına gelindiğinde tekrar 1'e gerilemiştir.

Öte yandan bölgedeki tüm illerde yabancı kapasite raporu sayılarının Türkiye ortalamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir. Buna göre TR90 bölgesinde sanayi alanında doğrudan yabancı yatırımının oldukça düşük seviyede olduğu söylenebilir.

4. GÜNÜMÜZDE ARTVİN İLİ SANAYİ YAPISI

Geçmişte Artvin ili sanayi yapısı ve bölge ile karşılaştırılması yapıldıktan sonra geçen zaman içerisinde oluşan değişimin tespiti için günümüzdeki durumun incelenmesi önemlidir. Bu nedenle ilk olarak Artvin ilinde en çok kodlanan faaliyetler ve en çok kodlanan ürünler incelenmiştir.

Ardından her iki kısım da TR90 bölgesindeki diğer iller ile karşılaştırılmıştır. Ek olarak Artvin'de sanayi işgücü değerlemesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları hususunda değerlendirmeler yapılmıştır.

4.1. En Çok Kodlanan Faaliyetler, Firmalar ve Çalışan Analizi

2022 yılında Artvin'de kodlanan ve kapasite rapor sayısına göre ilk on sıradaki sanayi faaliyetini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Artvin'de en çok kodlanan faaliyetler

İL BAZINDA KODLANAN FAALİYETLER				
Sıra	**Kodu**	**Açıklama**	**Kapasite Rapor Sayısı**	**Firma Sayısı**
1	16.10	Ağaçların biçilmesi ve planyalanması	24	23
2	23.63	Hazır beton imalatı	20	13
3	08.12	Çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı	16	15
4	35.11	Elektrik enerjisi üretimi	15	14
5	08.11	Süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı	11	9
6	10.83	Kahve ve çayın işlenmesi	9	6
7	10.71	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı	8	8
8	23.61	İnşaat amaçlı beton ürünlerin imalatı	4	3
9	56.29	Diğer yiyecek hizmeti faaliyetleri	3	3
10	82.92	Paketleme faaliyetleri	3	3

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08.php

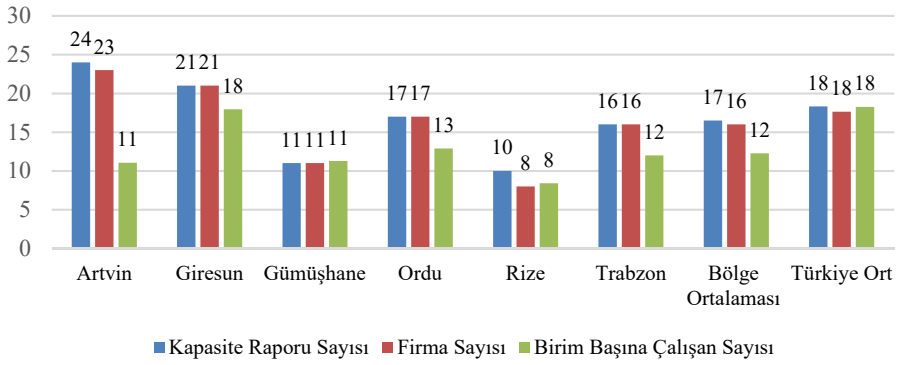
Tablodan da görüldüğü üzere Artvin ilinde en çok kodlanan sanayi faaliyeti Ağaçların biçilmesi ve planyalanması faaliyeti olmaktadır. Bunu hazır beton imalatı, çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı, elektrik enerjisi üretimi, ve süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı faaliyetleri takip etmektedir.

4.1.1. Ağaçların Biçilmesi ve Planyalanması

Ağaçların biçilmesi ve planyalanması alanında Artvin'de 23 firma 24 tesis ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Hazır beton imalatında 13 firma 20 tesis ile, çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri alanında 15 firma 16 tesis ile, elektrik enerjisi üretimi alanında 14 firma 15 tesis ile, süsleme yapı taşları ile kireç taşı… alanında ise 9 firma 12 tesis ile faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bu durumun TR90'daki diğer iller ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırılması aşağıdaki grafiklerde verilmiştir. İlk olarak ağaçların biçilmesi ve planyalanması faaliyet alanı ile ilgili veriler aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 8. Ağaçların Biçilmesi ve Planyalanması

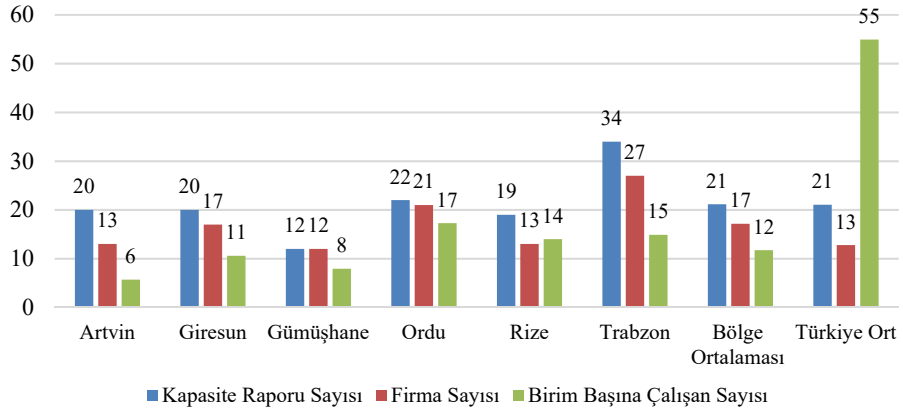
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikten de görüldüğü üzere bu faaliyet alanında firma ve tesis (kapasite raporu) Artvin ilinde varlığını sürdürmektedir. Artvin'i sırasıyla Giresun, Ordu, Trabzon, Gümüşhane ve Rize illeri takip etmektedirler. Artvin bu alanda hem bölge ortalaması hem de Türkiye ortalamasının üzerinde bir firmaya sahiptir. Artvin bu üstünlüğüne rağmen bu alanda çalıştırdığı ortalama personel sayısı olarak hem bölge hem de Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

4.1.2. Hazır Beton İmalatı

Artvin'de en çok kodlanan ikinci sanayi faaliyeti hazır beton imalatının bölge ve ülke ile karşılaştırmasını gösteren grafik de aşağıda verilmiştir.

Grafik 9. Hazır Beton

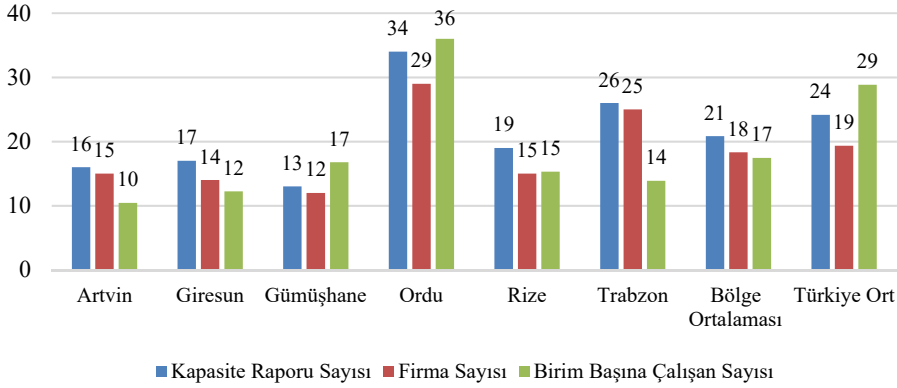
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin hazır beton kategorisinde hem tesis hem de firma sayısı açısından bölgede 3. Sırada yer almaktadır. Ancak tesis başına çalışan sayısı olarak incelendiğinde 6 personel ile bölgede son sırada yer almaktadır. Bu kategoride hem bölge hem de Türkiye ortalamasının çok altındadır.

4.1.3. Çakıl ve Kum Ocaklarının Faaliyetleri; Kil ve Kaolin Çıkarımı

Artvin'de en çok kodlanan 3. sanayi faaliyeti olan çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı faaliyeti ile ilgili grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 10. Çakıl ve Kum Ocaklarının Faaliyetleri; Kil ve Kaolin Çıkarımı

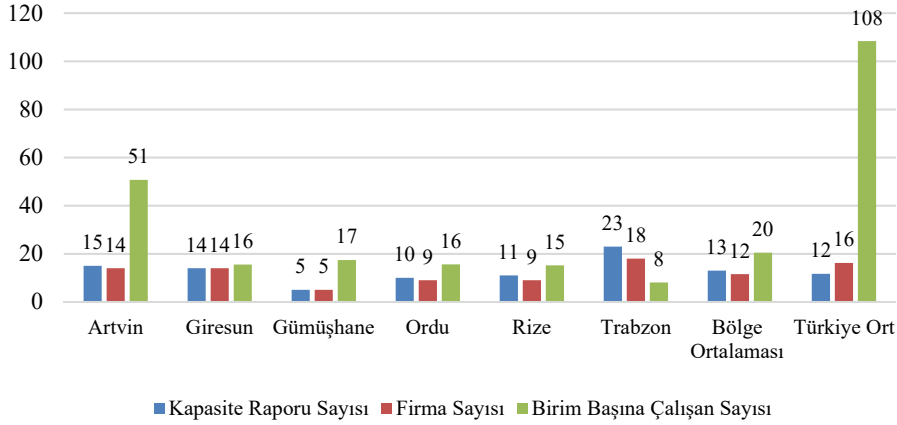
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikteki verilere göre çakıl ve kum ocaklarının faaliyeti alanında Artvin 16 tesis ile bölgede Gümüşhane'den önce 5. sırada 15 firma ile Rize ve Gümüşhane'den önce 4. sırada yer almaktadır. Artvin bu kategoride de tesis başına çalışan personel sayısı açısından yine son sırada yer almaktadır. Öte yandan bölge ve Türkiye ortalamalarının altında tesis, firma ve çalışan sayısına sahiptir.

4.1.4. Elektrik Enerjisi Üretimi

Artvin'in 4. Sanayi faaliyeti olan elektrik enerjisi üretimi faaliyeti ile ilgili grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 11. Elektrik Enerjisi Üretimi

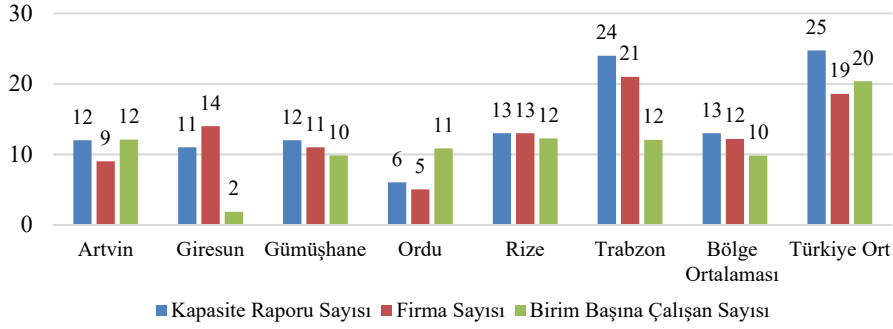
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Bölgede elektrik enerjisi üretimi konusunda faaliyet gösteren sanayi firmaları grafiği incelendiğinde Artvin 15 tesis ve 14 firma ile Trabzon'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. Elektrik enerjisi üretimi alanında tesis başında çalışan sayısı açısından 51 personel ile bölgede ilk sırada yer almaktadır. Ek olarak Artvin tesis sayısı açısından bölge ve Türkiye ortalamalarının üzerinde, firma sayısı açısından bölge ortalamasının üzerinde Türkiye ortalamasının çok az altında, tesis başına çalışan sayısı olarak da bölge ortalamasının çok üzerinde ancak Türkiye ortalamasının yine çok altında kalmaktadır. Ancak burada hemen belirtilmesi gerekiyor ki bu alanda Artvin'de devlet tarafından işletilen barajlar veri setine dahil edilmemiştir.

4.1.5. Süsleme ve Yapı Taşları ile Kireç Taşı, Alçı Taşı, Tebeşir ve Kayağantaşı (Arduvaz-Kayraktaşı) Ocakçılığı

Artvin'deki en çok kodlanan 5. Sanayi faaliyeti süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı alanı ile ilgili bilgileri içeren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 12. Süsleme ve Yapı Taşları ile Kireç Taşı, Alçı Taşı, Tebeşir ve Kayağantaşı (Arduvaz-Kayraktaşı) Ocakçılığı

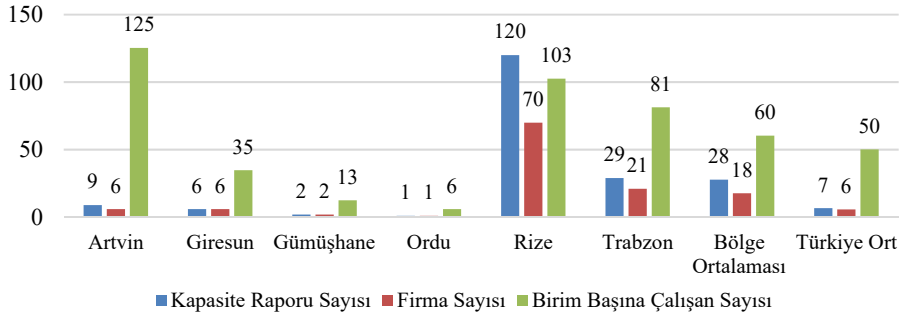
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikteki verilere göre Artvin 12 sanayi tesisi ile bölgede Trabzon ve Rize'den sonra 3.sırada, 9 firma ile Ordu'dan önce 5. sırada yer almaktadır. Tesis başına çalışan açısından ise Rize ve Trabzon ile birlikte bu alanda en çok personel çalıştıran il konumundadır. Bu alanda Artvin ve bölge hem tesis, hem firma, hem de tesis başına çalışan personel açısından Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

4.1.6. Kahve ve Çayın İşlenmesi

Son olarak Artvin'de 6. sırada en çok kodlanan sanayi faaliyeti olan kahve ve çayın işlenmesi alanındaki verileri gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 13. Kahve ve Çayın İşlenmesi

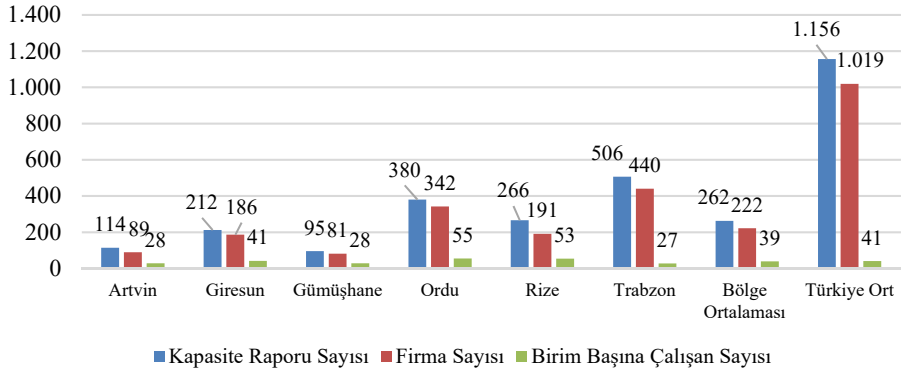

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikten de görüldüğü üzere bu kategoride en çok tesis ve firma Rize ilinde mevcuttur. Bunu Trabzon ve Artvin illeri takip etmektedir. Ancak tesis başına personel sayısı açısından Artvin 125 personel ile ilk sırada gelmektedir. Türkiye'de doğu Karadeniz haricinde çay üretimi olmadığı için verilerin Türkiye ortalaması ile kıyaslanması anlamlı olmayacaktır.

Son olarak Artvin ve bölgedeki diğer illerde sanayi sektörü karşılaştırması yapılması amacıyla aşağıdaki grafik oluşturulmuştur.

Grafik 14. Arvin, Bölge ve Türkiye'de Sanayi Sektörü

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il08_0.php

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin'de sanayi alanında 114 tesis ve 89 firma mevcuttur. Bu durum Artvin'in sanayi alanında Gümüşhane'den önce bölgede en kötü ikinci ikinci il olduğunu göstermektedir. Ayrıca TR90 bölgesinin de Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında sanayi alanında çok düşük bir kapasitesi olduğu görülmektedir.

4.2. En Çok Kodlanan Ürünler

Artvin'deki sanayi alanında en çok kodlanan faaliyetlerden sonra yine bu alanda en çok kodlanan 10 ürünleri gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Artvin'de En Çok Kodlanan Ürünler

İL BAZINDA KODLANAN ÜRÜNLER			
Sıra	**Kodu**	**Açıklama**	**Kapasite Rap. Sayısı**
1	23.63.10.00.00	Hazır beton	20
2	08.12.12.30.02	Mıcır	15
3	35.11.10.72.00	Hidroelektrik (hidroelektrik santralleri tarafından üretilen)	14
4	16.10.10.50.00	Keresteler, testere ile kesilmiş /uzunlamasına yontulmuş, dilimlenmiş/soyulmuş, kalınlığı > 6 mm; (ibreli ve tropik ağaçlar ile meşe blokları, şeritleri ve frizleri hariç)	14
5	08.11.20.50.04	Kireçtaşı (Kalker) - Toz	8
6	10.71.11.00.01	Ekmek - normal	8
7	10.83.13.00.03	Siyah çay - 3 kg dan büyük paketlerde hazırlanmış olanlar – dökme	5
8	10.71.11.00.03	Simit, açma vb.	8
9	16.10.91.00.00	Tomruk ve kerestelerin işlenmesi, emdirilmesi (emprenye edilmesi) ve korunması (kurutarak sertleştirme ve kurutma dahil)	4
10	10.83.13.00.01	Siyah çay (3 kg veya daha az miktarlarda, hemen tüketilmeye hazır paketler halinde)	4

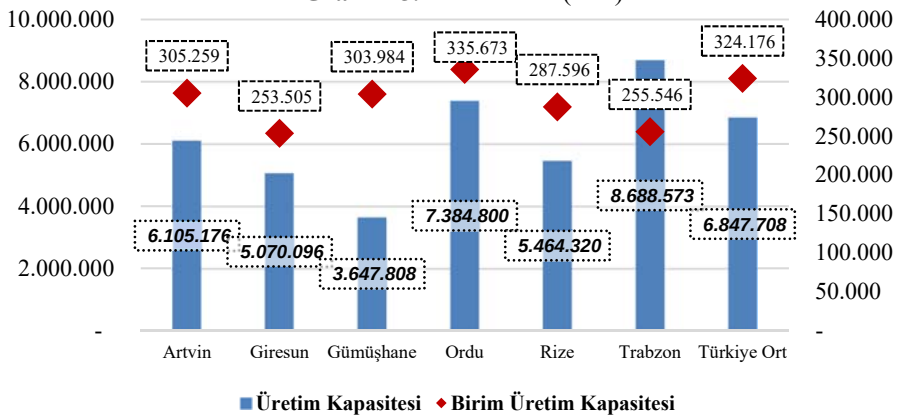
Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il02.php

Tablodan da görüldüğü üzere Artvin'de en fazla Hazır beton, Mıcır gibi inşaat malzemeleri gibi ürünler ile ilgili kapasite raporu mevcuttur. Bu bağlamda faaliyet alanındaki ağaç işleri (ağaçların biçilmesi ve planyalanması) burada ilk 5 sıra içerisinde yer bulamamıştır. Bunun nedeni Ağaçların biçilmesi planyalanması faaliyet alanı içerisinde çok fazla ürün yer alması yer almaktadır. Faaliyet alanı alt faaliyet alanlarına fazla bölündüğü için bu alandan herhangi bir ürün ilk beş sıra içerisinde kendine yer bulamamıştır.

4.2.1. Hazır Beton

Bu kapsamda Artvin'de en fazla kodlanan ürün olan Hazır Beton'a ait verileri üretim kapasitesi verilerini gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 15. Hazır Beton (Ton)

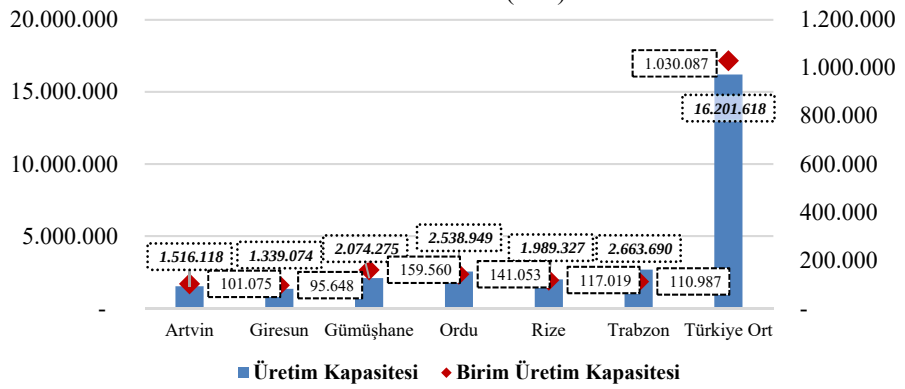
Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin hazır beton üretimi açısından 6.105 bin ton ile Trabzon ve Ordu illerinden sonra 3. Sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye ortalamasının çok az altında kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan durum birim üretim miktarları açısından incelendiğinde 305 bin ton ile Ordu'dan (335 bin) sonra ikinci sırada ve 324 bin olan Türkiye ortalamasının da çok az altında birim üretim kapasitesine sahip olduğu görülmektedir.

4.2.2. Mıcır

Artvin'de en fazla kodlanan ikinci ürün olan mıcır'a ait verileri üretim kapasitesi verilerini gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 16. Mıcır (Ton)

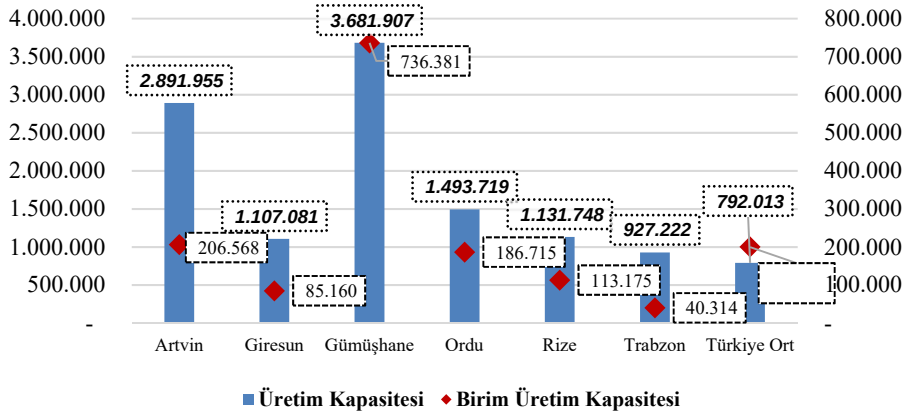
Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin mıcır üretimi konusunda hem toplam üretim kapasitesi (1.516 bin) hem de birim üretim kapasitesi (101 bin) ile bölgede 5. sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye üretim kapasitesi ile karşılaştırıldığına bölgenin çok düşük üretim kapasitesine sahip olduğu görülmektedir.

4.2.3. Hidroelektrik

Artvin'de en fazla kodlanan üçüncü ürün hidroelektrik üretim kapasitesini gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 17. Hidro elektrik (Megawatt Saat)

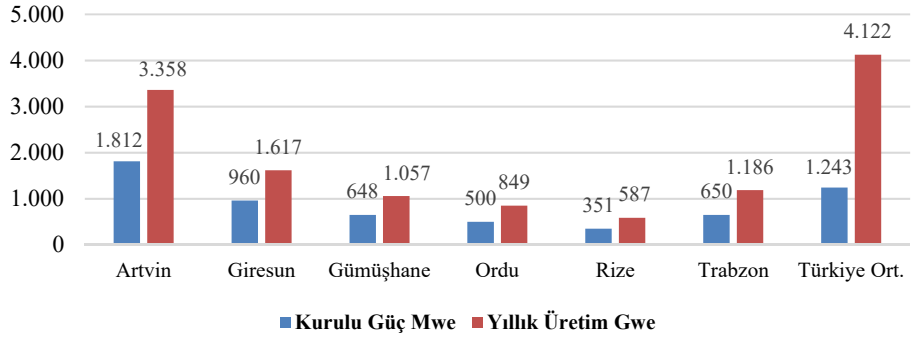

Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikteki veriler incelendiğinde Artvin 2.891 bin megawatt saat ile bölgede Gümüşhane'den sonra en yüksek elektrik üretimi kapasitesine sahiptir. Ayrıca birim üretim miktarı açısından da yine bölgede 2. Sırada yer almaktadır. Artvin'de çok büyük kapasiteli barajların olmasına rağmen üretim kapasitesinin Gümüşhane'den düşük görünmesinin nedeni daha önce de açıklandığı üzere verilerin sadece ticari sicile kaydedilen özel firmalardan oluştuğu devlet sermayeli Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ) firmaların verilerinin yer almadığıdır. Bu durum illerdeki üretim kapasitelerini önemli derecede değiştirmektedir. Bu bağlamda veri setindeki Artvin'in toplam kapasite miktarı sadece özel sektör tarafından işletilen 14 tesisin tarafından oluşturulan kapasite miktarıdır.

İllerin toplam elektrik üretim kapasiteleri incelendiğinde firma bazında olmadan bölgedeki tüm illerin elektrik üretim kapasitelerinin verildiği grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 18. Elektrik Üretimi

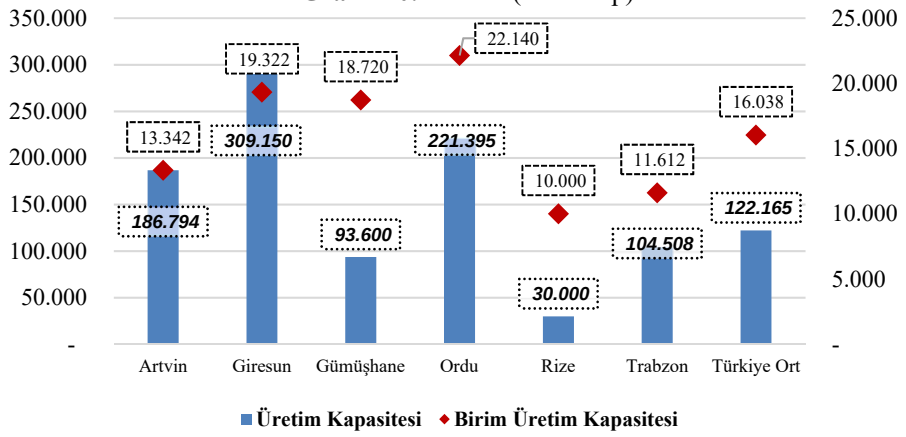
Kaynak: https://www.enerjiatlasi.com/sehir/

Grafikten de görüldüğü üzere elektrik üretim kapasitesi açısından Artvin diğer illerin önünde bölgede ilk sırada yer almaktadır. Buna 2022 yılında tamamlanması planlanan Yusufeli barajının da kapasitesi eklenmesi durumunda aradaki fark daha da açılacaktır. Ayrıca Artvin kurulu güç açısından 24'üncü ve yıllık elektrik üretimi açısından 29. sırada yer almaktadır. Yusufeli barajı tamamlandıktan sonra toplam kurulu güç kapasitesine 558 MW daha eklenecektir. Bu durumda toplam 2370 MW kurulu güç ile 17. sıraya yükselecektir. Öte yandan Artvin'in mevcut haliyle tüketimi karşılama oranı %591'dir. Bu oran ile Türkiye'de 5. Sıradadır. Bu oranın Yusufeli barajı sonrası %800'lere gelmesi ve ülkede Kırıkkale ve Zonguldak'tan sonra Artvin'in 3. sıraya çıkması beklenmektedir.

4.2.4. Kalınlığı 6mm'den Büyük Keresteler

Artvin'de en çok kodlanan 4. ürün kalınlığı 6mm'den büyük testere ile kesilmiş uzunlamasına yontulmuş, dilimlenmiş/soyulmuş kerestelerdir. Bu alandaki durumu gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 20. Kereste (Metreküp)

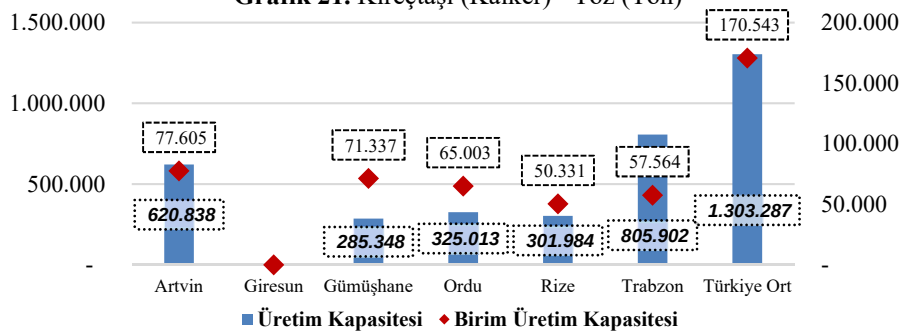
Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikteki bilgilere göre kereste üretim kapasitesinde Artvin 186.794 metreküp ile, Giresun ve Ordu'dan sonra 3. sırada yer almaktadır. Ancak birim üretim kapasitesi açısından da 13.342 metreküp ile 4. sırada yer almaktadır. Artvin üretim kapasitesi açısından Türkiye ortalamasının üzerinde bir değere sahipken birim üretim kapasitesi açısından ortalamanın altında kalmıştır.

4.2.5. Kireçtaşı (Kalker) – Toz

Artvin'de en çok kodlanan 5. ürün olan kireçtaşının bölge illerindeki üretim kapasitesi ve birim üretim miktarlarını ile Türkiye ortalamasını gösteren değerler aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 21. Kireçtaşı (Kalker) - Toz (Ton)

Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

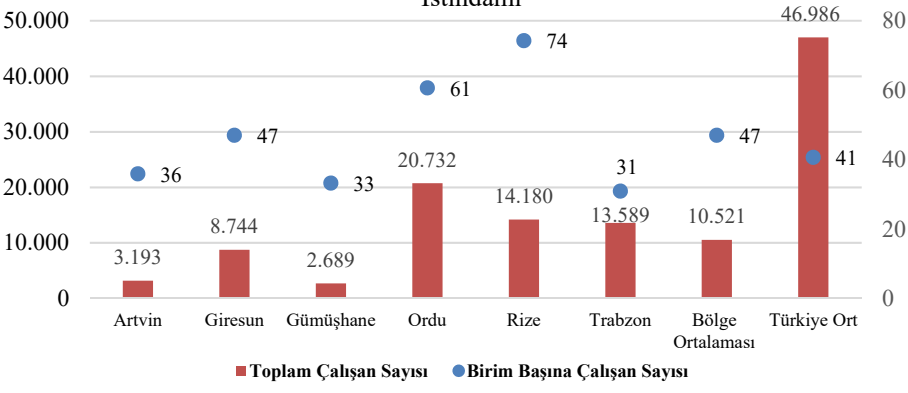
Not: Giresun'da bu ürün çok az miktarda üretildiğinden veri setinde verisi bulunmamaktadır.

Grafiğe göre bölgede bu alanda en fazla kapasiteye 805 bin ton ile Trabzon ikinci sırada ise 620 bin ton ile Artvin gelmektedir ve üçüncü sıradaki ile neredeyse iki katı kadar fark vardır. Durum birim üretim kapasitesi açısından değerlendirildiğinde Artvin 77 bin ton ile ilk sırada yer almaktadır. Ancak hem toplam üretim kapasitesi hem de birim üretim kapasiteleri açısından bölgedeki tüm iller Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmaktadırlar.

4.3. Artvin'de Sanayi İşgücü Değerlemesi

Artvin'de genel sanayi işgücü değerlendirmesi için öncelikle sanayi alanında çalışan toplam personel ve firma sayıları bölgedeki diğer iller ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırılması yapılacaktır. Bu bağlamda oluşturulan grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 22. Arvin, Bölge ve Türkiye'de Sanayi Sektörü Personel İstihdamı

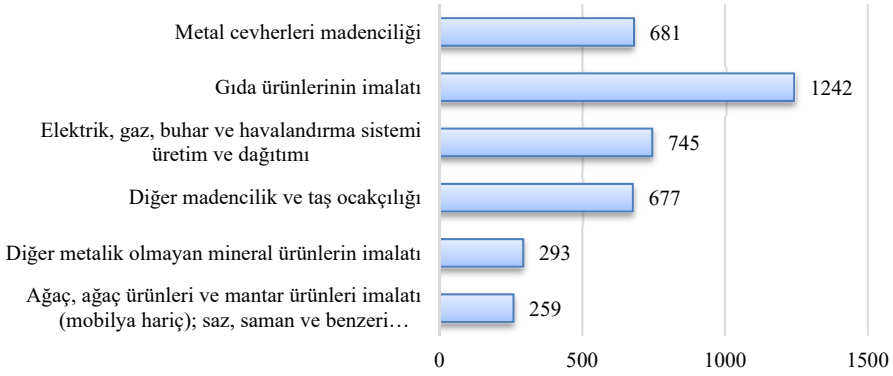

Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin'de sanayi alanında çok düşük sayıda personel çalışmaktadır. Bu bağlamda 3193 personel ile bölgede en son sırada olan Gümüşhane'nin (2689) önünde 5. sırada yer almaktadır. Bu durum illerin nüfusu ile ilgili olabileceği için firma başına çalışan sayısı açısından incelendiğinde Artvin 36 ortalama ile Trabzon ve Gümüşhane'nin önünde 4. sırada yer almaktadır. Bölgede çalışan sayısı Türkiye ortalamasının oldukça altında olmasında rağmen firma başına çalışan sayısı ise Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Ancak Artvin her iki değerde de oldukça geride yer almaktadır.

Genel değerlendirmeden sonra Artvin'de sanayi alanında en çok personel çalıştıran ana faaliyet alanlarını ve toplam personel sayılarını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 23. Artvin'de Sanayi İstihdam Rakamları

Kaynak: TOBB-Sanayi Bilgi Sistemi

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin'de sanayi alanında en çok çalışan sayısı 1142 kişi ile gıda ürünlerinin imalatı ana faaliyet alanındadır. Bu kategorinin çalışanların çoğunluğu (1128 kişi) "kahve ve çayın işlenmesi - yeşil çay, siyah çay ve kısmen mayalanmış çaylar (3 kg veya daha az miktarlarda, hemen tüketilmeye hazır paketler halinde)" alt faaliyet alanındadır.

Bunu 745 kişi ile elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı ana faaliyet alanı takip etmektedir. Bu ana faaliyet alanındaki tüm çalışanlar "Elektrik enerjisi üretimi – Elektrik Enerjisi" alt faaliyet alanında yer almaktadırlar.

Artvin'de 3. Sırada yer alan Metal cevherleri madenciliği ana alanında ise 681 kişi çalışmaktadır. Bu ana faaliyet alanındaki tüm çalışanlar da "diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği - bakır cevherleri ve konsantreleri" alt faaliyet alanında yer almaktadırlar.

Diğer madencilik ve taş ocakçılığı ana faaliyet alanında ise 677 kişi çalışmaktadır. Bu kişilerin 449'u "Kimyasal ve gübreleme amaçlı mineral madenciliği - kavrulmamış demir piritler; ham veya rafine edilmemiş kükürt" alt faaliyet alanında çalışmaktadır geriye kalanlar ise "çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı - granül, mıcır ve toz; çakıl" alt faaliyet alanı ile "süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı - kireçtaşı ve alçıtaşı" alt faaliyet alanlarında çalışmaktadır.

Artvin'de diğer metalik olmayan ürünlerin imalatı ana faaliyet grubu içinde 293 kişi istihdam edilmektedir. Bu kategorideki çalışanların büyük bir çoğunluğu (253 kişi) "hazır beton imalatı – hazır beton" alt faaliyet alanında istihdam edilmektedirler.

Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı ana faaliyet alanında Artvin'de istihdam edilen personel sayısı 259'dur. Bu ana faaliyet alanı içinde Ağaçların biçilmesi ve planyalanması alt faaliyet alanında – 6mm'den kalın uzunlamasına biçilmiş veya yontulmuş, dilimlenmiş veya kabuğu soyulmuş kereste alanında 164 personel; ağaç talaş ve yongaları alanında 44 personel; Tomruk ve kerestelerin kurutulması, emdirilmesi (emprenye edilmesi) veya kimyasal işlemden geçirilmesi hizmetleri alanında ise 48 personel istihdam edilmektedir.

4.3.1. Gıda Ürünlerinin İmalatı

Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere Artvin'de sanayi alanında en fazla istihdam gıda ürünlerinin imalatı alanında gerçekleşmektedir. Bu kategoride yer alan personelin çoğu kahve ve çayın işlenmesi - *yeşil çay, siyah çay ve kısmen mayalanmış çaylar (3 kg veya daha az miktarlarda, hemen tüketilmeye hazır paketler halinde)* alt faaliyet alanında istihdam edilmektedir. Bu nedenle aşağıda ilk olarak bu alt alandaki istihdam edilen personel tipinin ayrıntısını ve bölge ile karşılaştırılması konularını gösteren tablo verilmektedir.

Tablo 5. 3kg veya Daha Küçük Paketler Halinde Yeşil Çay, Siyah Çay ve Kısmen Mayalanmış Çaylar

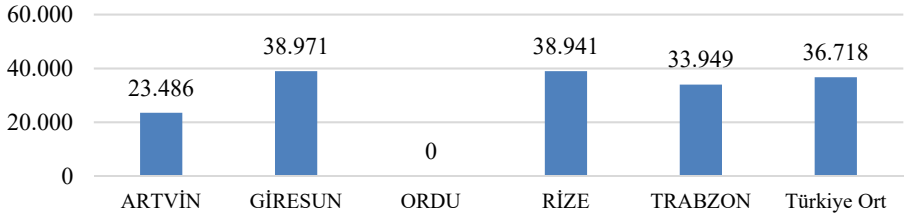
İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	31	13	56	971	57	1.128
Giresun	10	4	15	157	23	209
Ordu	0	0	0	4	2	6
Rize	302	216	597	10.346	638	12.099
Trabzon	85	48	111	1.985	123	2.352
Türkiye Ort	6	4	10	169	12	201

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap_son2.php?kodu=161091

Ülkemizde çayın en yoğun yetiştiği ilin Rize olması nedeniyle tablodan görüldüğü üzere bu alanda 1. sırada Rize ili gelmektedir. Bunu Trabzon ve Artvin illeri takip etmektedir. Bu tablo Doğu Karadeniz'de çay üretiminin bölgedeki istihdam oranına doğrudan etki ettiğini göstermektedir.

Bu bağlamda aşağıda Artvin'in kişi başına üretim miktarı grafiği verilmiştir.

Grafik 24. Personel Başına Üretim (kg)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap_son2.php?kodu=161091

*Ordu ilinin üretim miktarı ile ilgili veri bulunamamıştır.

Grafiğe göre Artvin'de kişi başı 23 bin kg üretim yapılmaktadır. Bu oran Ordu haricinde bölgedeki en düşük rakamdır.

4.3.2. Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretim ve Dağıtımı

Artvin'de sanayi alanında en çok personel istihdam edilen ikinci alan elektrik üretimi alanıdır. Bu alanda istihdam edilen personelin ayrıntısını ve bölge ile karşılaştırmasını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretim ve Dağıtımı İstihdam Sayıları

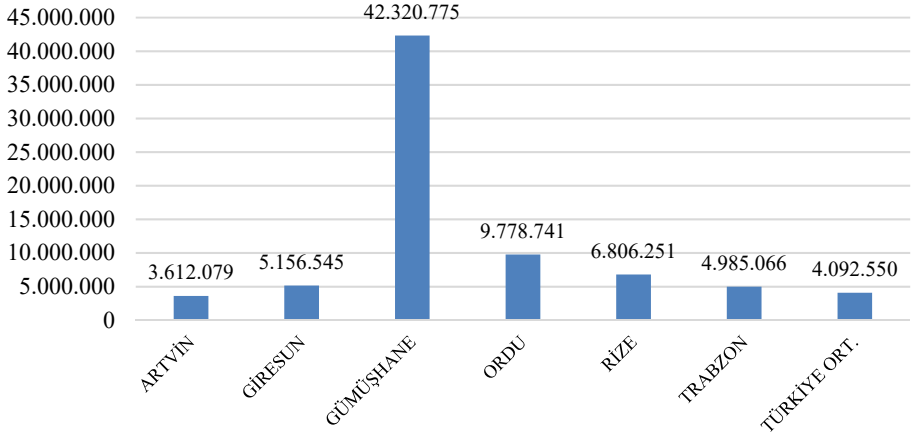
İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	53	130	37	476	45	745
Giresun	19	101	7	44	19	217
Gümüşhane	7	32	8	24	16	87
Ordu	10	42	10	84	10	156
Rize	13	80	8	49	17	167
Trabzon	13	114	4	39	16	186
Türkiye Ort.	64	138	92	808	125	1.254
Türkiye	5.168	11.189	7.456	65.452	10.130	101.538

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan da görüldüğü üzere bu alanda en fazla personel 745 ile Artvin ilinde istihdam edilmektedir. Artvin'e en yakın il 217 ile Giresun'dur. Ayrıca bu veri seti içinde Artvin'deki büyük barajlarda istihdam edilen personel yer almamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Artvin'in bir elektrik üretim şehri olduğu söylenebilir. Artvin her ne kadar bölgede çok ön plana çıkmış olsa da 449 personel Murgul ilçesinde faaliyette bulunan Eti Bakır AŞ. Tarafından istihdam edilmektedir. Geriye kalan personel istihdamı ise Artvin'de bu alanda faaliyette bulunan 14 işletme tarafından yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye ortalamasının altında bir istihdama sahiptir.

Buna ek olarak aşağıda Artvin'de kişi başına düşen elektrik üretim miktarı grafiği verilmiştir.

Grafik 25. Personel Başına Üretim (kilowatt saat)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Grafik incelendiğinde kişi başına düşen elektrik üretimi konusunda Gümüşhane ön plana çıkmaktadır. Bu durum Gümüşhane de yer alan tesis sayısının az olmasına rağmen (4 tesis) üretim miktarının en fazla olması ile ilgilidir.

Bu konuda Artvin son sırada yer almaktadır. Bu durum Murgul'daki işletmenin de bu kategoride değerlendirilmesinden ancak ana faaliyet konusunun elektrik üretimi olmamasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere buradaki veriler EÜAŞ'nin ürettiği elektrik ve personeli içermemektedir.

4.3.3. Metal Cevherleri Madenciliği

Artvin'de en çok istihdamın yapılığı 3. Alan ise Metal Cevherleri Madenciliği'nin *Bakır cevherleri ve konsantreler* alt koludur. Bununla ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 7. Metal Cevherleri Madenciliği İstihdam Sayıları

İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	**Teknisyen**	**Usta**	**İşçi**	**İdari Personel**	**Toplam**
Artvin	58	28	35	534	26	681
Giresun	12	7	16	107	12	190
Gümüşhane	20	10	14	99	30	173
Ordu	6	0	20	69	3	98
Rize	55	31	19	263	57	425
Trabzon	1	2	3	101	8	115
Toplam	579	248	479	3554	456	8948

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan da görüldüğü üzere Artvin'de bu alanda toplam 681 kişi istihdam edilmektedir. Ancak bu istihdam Eti Bakır AŞ'nin 449'u Murgul tesisinde, 232'si ise Cerrattepe tesisinde çalışan personellerden oluşmaktadır. Ayrıca işletmenin faaliyet alanı bir önceki kategoride de yer aldığı için toplam istihdam değerlemesinde yanıltıcı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir.

Veri seti oluşturulurken toplam üretim miktarı verilebilmesi için o alanda en az 4 işletmenin olması şartı konulmuştur. Artvin'de bu alanda sadece bir işletme faaliyette bulunduğundan üretim miktarına ait bir veriye ulaşılamamıştır.

4.3.4. Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı

En çok personel istihdam edilen bir diğer alan ise Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı'nın aşağıda belirtilen alt dallarıdır;

Kavrulmamış demir piritler; ham veya rafine edilmemiş kükürt,

Granül, mıcır ve toz; çakıl

Kireçtaşı ve alçıtaşı

Bu alt alanlardan ilki *Kavrulmamış demir piritler; ham veya rafine edilmemiş kükürt*, alanı ile ilgili bölgede sadece Artvin ilinde sanayi tesis mevcuttur. Bu tesis yukarıdaki kategorilerde de yer alan Eti Bakır AŞ'nin Murgul Tesisidir ve bu tesiste 449 kişi istihdam edilmektedir. Tesiste ürün *olarak Pirit (bakırlı) – Pirit konsantre* ürünlerinin üretim aşamaları gerçekleştirilmektedir. Tek bir tesis olması nedeni ile üretim miktarı ile ilgili bilgiler veri setine yer almamaktadır.

Bu alt alanlardan ikincisi Granül, mıcır ve toz; çakıl alanı ile ilgili verileri gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı İstihdam Sayıları

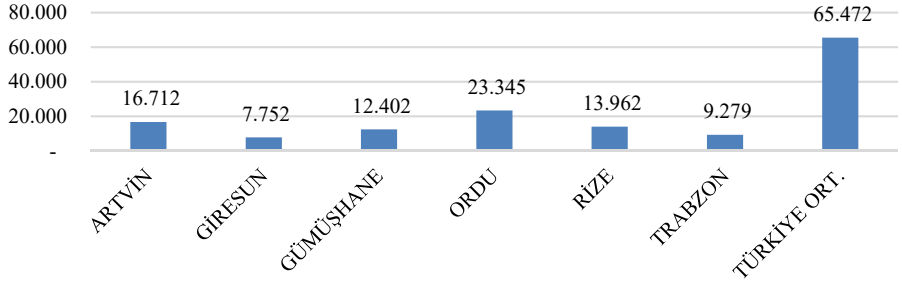
İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	8	6	28	100	16	159
Giresun	4	6	23	133	21	187
Gümüşhane	13	11	28	149	17	218
Ordu	10	4	20	161	21	216
Rize	4	7	33	215	32	291
Trabzon	9	13	14	273	52	361
Türkiye Ort.	21	10	31	274	35	394

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan görüldüğü üzere bu alanda Artvin'de 159 kişi istihdam edilmektedir. Bu durum Artvin'in bölgede bu alanda en düşük istihdama sahip il olduğunu göstermektedir.

İl içerisinde bu alanda 15 tesis ve firma bulunmaktadır. Dolayısıyla bir önceki alanda olduğu gibi tek bir firmanın varlığı söz konusu değildir. Bu alandaki biri başına üretim miktarlarının gösterildiği grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 26. Granül, Mıcır ve Toz; Çakıl (Ton)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Grafikteki verilere bakıldığında istihdam edilen personel sayısı düşük olmasına rağmen kişi başı 16.712 bin ton üretim miktarı ile bölgede Ordu'dan sonra 2. Sırada yer almaktadır. Ancak tüm illerdeki kişi başı üretim ortalaması Türkiye ortalamasının oldukça altında bir seviyededir.

Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı'nın son alt alan olan kireçtaşı ve alçıtaşı alanı ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. Kireçtaşı ve Alçıtaşı İstihdam Sayıları

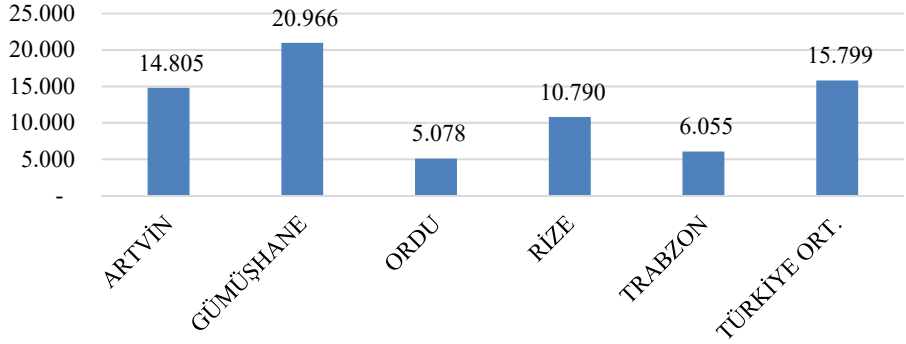
İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	6	7	18	94	12	137
Giresun	2	1	0	5	0	8
Gümüşhane	7	1	11	48	9	76
Ordu	3	1	8	45	7	64
Rize	3	12	21	94	16	146
Trabzon	8	8	12	191	35	254
Türkiye Ort.	13	13	20	148	21	223

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan görüldüğü üzere bu alanda en fazla istihdam 254 kişi ile Trabzon ilinde yapılmaktadır. Bunu 146 ile Rize 137 personel ile Artvin illeri takip etmektedir. En az istihdam ise toplamda 8 personel ile Giresun ilinde gerçekleşmektedir.

Ek olarak bu alanda kişi başı üretim miktarını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 27. Personel Başı Kireçtaşı ve Alçıtaşı Üretimi (Ton)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Grafikten de görüldüğü üzere bu alanda en yüksek üretim miktarı olan il 21 bin ton olarak Gümüşhane'dir. Bunu 14 bin 800 ton ile Artvin ilinde gerçekleşmektedir. Ayrıca Artvin'in kişi başı üretim miktarı üretimi Türkiye ortalamasına yakın olarak gerçekleşmektedir.

4.3.5. Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı

Artvin de diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı alanının en çok hazır beton alt alanında istihdam sağlanmaktadır. Aşağıdaki tabloda TR90 bölgesinde bu alandaki istihdam durumu incelenmektedir.

Tablo 10. Hazır Beton İstihdam Sayıları

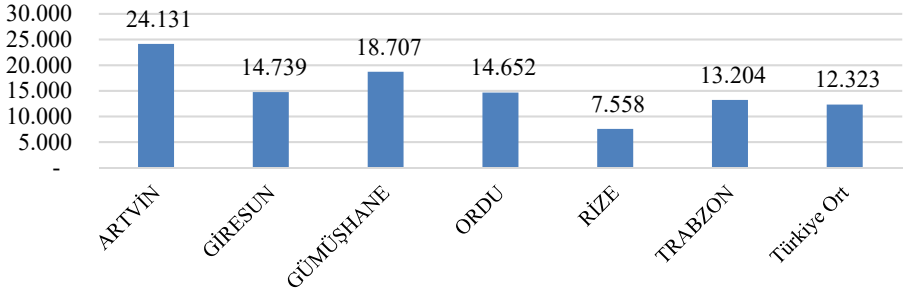
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	15	12	18	192	16	253
Giresun	8	12	22	267	35	344
Gümüşhane	10	8	32	123	22	195
Ordu	10	8	20	419	47	504
Rize	58	40	43	486	96	723
Trabzon	13	35	64	486	67	665
Türkiye Ortalaması	18	18	40	403	49	556

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan da görüldüğü gibi Artvin'de bu alanda toplam 253 kişi istihdam edilmektedir. Bu durum Artvin'in TR90 bölgesinde Gümüşhane'den sonra en düşük seviyede istihdam sağlayan il olduğunun göstergesidir. Toplam personel sayısı olarak sondan bir önceki sırada olan Artvin Mühendis istihdamında 15 personel ile Rize'den sonra 2. Sırada yer almaktadır. Buna

ilaveten personel başı hazır beton üretim miktarlarını veren grafik aşağıda verilmiştir. Grafikten de görüldüğü üzere personel başı hazır beton üretimi 24 bin ton ile en fazla Artvin ilinde gerçekleşmektedir. Bu durum Artvin ilinde istihdam edilen Mühendis sayısının fazla olması ile değerlendirildiğinde ildeki tesislerde daha teknoloji yoğun üretim yapıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 28. Personel Başı Hazır Beton Üretimi (Ton)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Öte yandan yine grafikten Artvin ilindeki personel başı hazır beton üretiminin Türkiye ortalamasının iki katı olduğunu da görülmektedir.

4.3.6. Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı

Artvin'de Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı faaliyet alanının iki adet alt alanda personel istihdamı yapılmaktadır. Bunlar;

6mm'den kalın kereste; emprenye edilmemiş ahşaptan yapılan demir yolu veya tramvay traversleri

Tomruk ve kerestelerin kurutulması, emdirilmesi (emprenye edilmesi) veya kimyasal işlemden geçirilmesi hizmetleri

Buna göre ilk olarak 6mm'den kalın kereste; emprenye edilmemiş ahşaptan yapılan demir yolu veya tramvay traversleri alanında Artvin ve TR90'ın diğer illerindeki istihdam durumunu gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

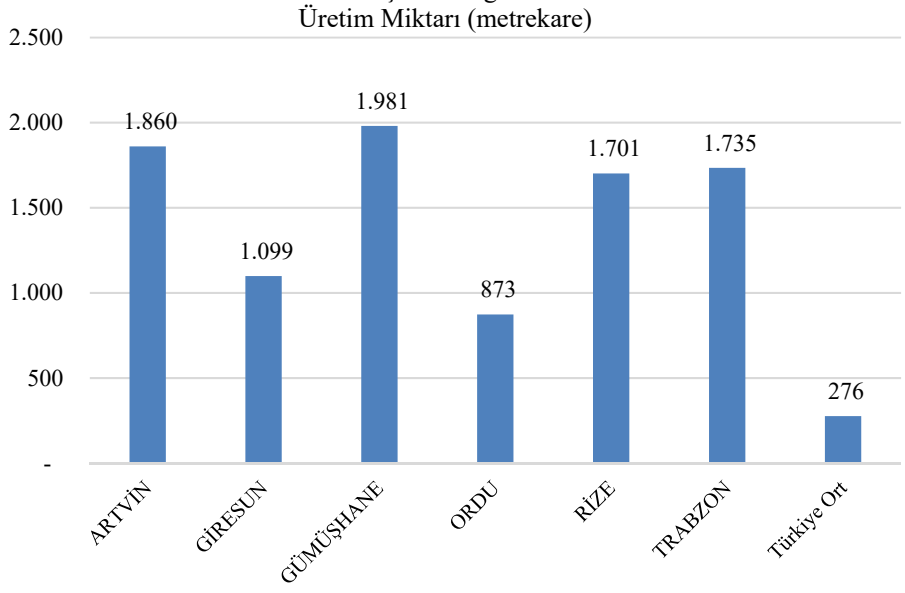
Tablo 11. 6mm'den Kalın Kereste; Demir Yolu veya Tramvay Traversleri İstihdam Sayıları

İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	0	1	24	115	21	164
Giresun	2	2	55	256	31	346
Gümüşhane	0	3	23	85	13	124
Ordu	0	2	34	151	22	209
Rize	0	2	17	29	8	56
Trabzon	2	0	13	136	23	174
Türkiye Ortalaması	3	2	24	187	23	240

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan da görüldüğü üzere Artvin'de bu alanda 164 kişi istihdam edilmektedir. Buna göre TR90 bölgesinde 4. Sırada yer almaktadır. Artvin'de bu alandaki kişi başı üretimi gösteren grafik de aşağıda verilmiştir.

Grafik 29. Personel Başı Kalınlığı 6mm'den fazla Kereste Üretim Miktarı (metrekare)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Grafikten de görüldüğü üzere bu alanda kişi başı üretim en yüksek olan il 1981 metrekare ile Giresun'dur. Bunu 1860 metrekare ile Artvin takip etmektedir. Bu alandaki Türkiye ortalaması oldukça düşük seviyededir. Bu

durum alandaki üretimin %28'inin TR90 bölgesinde yapılmasından kaynaklanmaktadır.

TR90 bölgesinde tomruk ve kerestelerin kurutulması, emdirilmesi (emprenye edilmesi) veya kimyasal işlemden geçirilmesi hizmetleri alt alanı ile ilgili istihdam durumunu gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

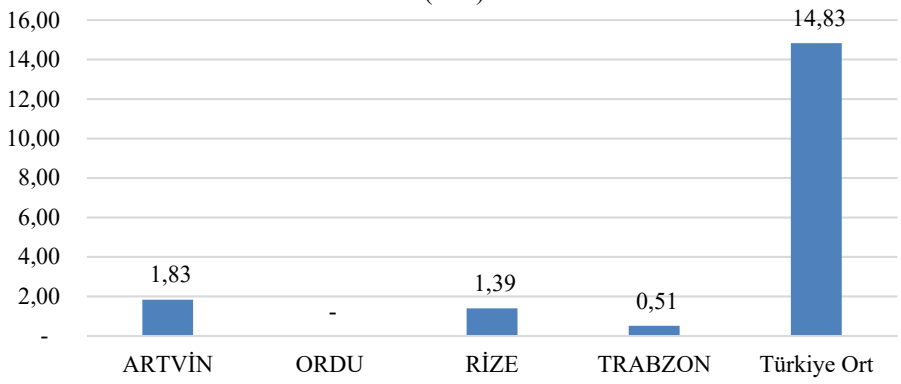
Tablo 12. Tomruk ve Kerestelerin Kurutulması, Emdirilmesi veya Kimyasal İşlemden Geçirilmesi Alanı İstihdam Sayıları

İl Adı	Personel Bilgileri					
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari Personel	Toplam
Artvin	0	1	25	17	5	48
Ordu	0	0	2	19	3	24
Rize	1	1	3	20	3	28
Trabzon	4	0	8	55	8	75
Türkiye Ort.	4	5	7	75	9	100

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodan da görüldüğü üzere TR90 bölgesinde bu alanda sadece 4 ilde üretim ve istihdam yapılmaktadır. Artvin'de bu alanda sadece 48 kişi istihdam edilmektedir. Bu durum Artvin'in bölgede Trabzon'dan sonra ikinci sırada yer almasına sağlamıştır. Ancak üretim durum üretim miktarı açısından incelendiğinde Artvin 88.000kg ile en yüksek üretim yapan il olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiye ek olarak personel başı üretim miktarını gösteren grafik aşağıda verilmiştir.

Grafik 30. Personel Başı Kalınlığı Tomruk ve Kereste üretimi (Ton)

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Grafikten de görüldüğü üzere TR90 bölgesinde sadece üç ilde üretim miktarı verilerine ulaşılabilmiştir. Bu alanda en yüksek kişi başı üretim miktarı 1,83 ton ile Artvin iline aittir. Ancak Türkiye ortalaması 14,83 ton ile bu rakamın oldukça üzerindedir.

4.4. Artvin'de Maden

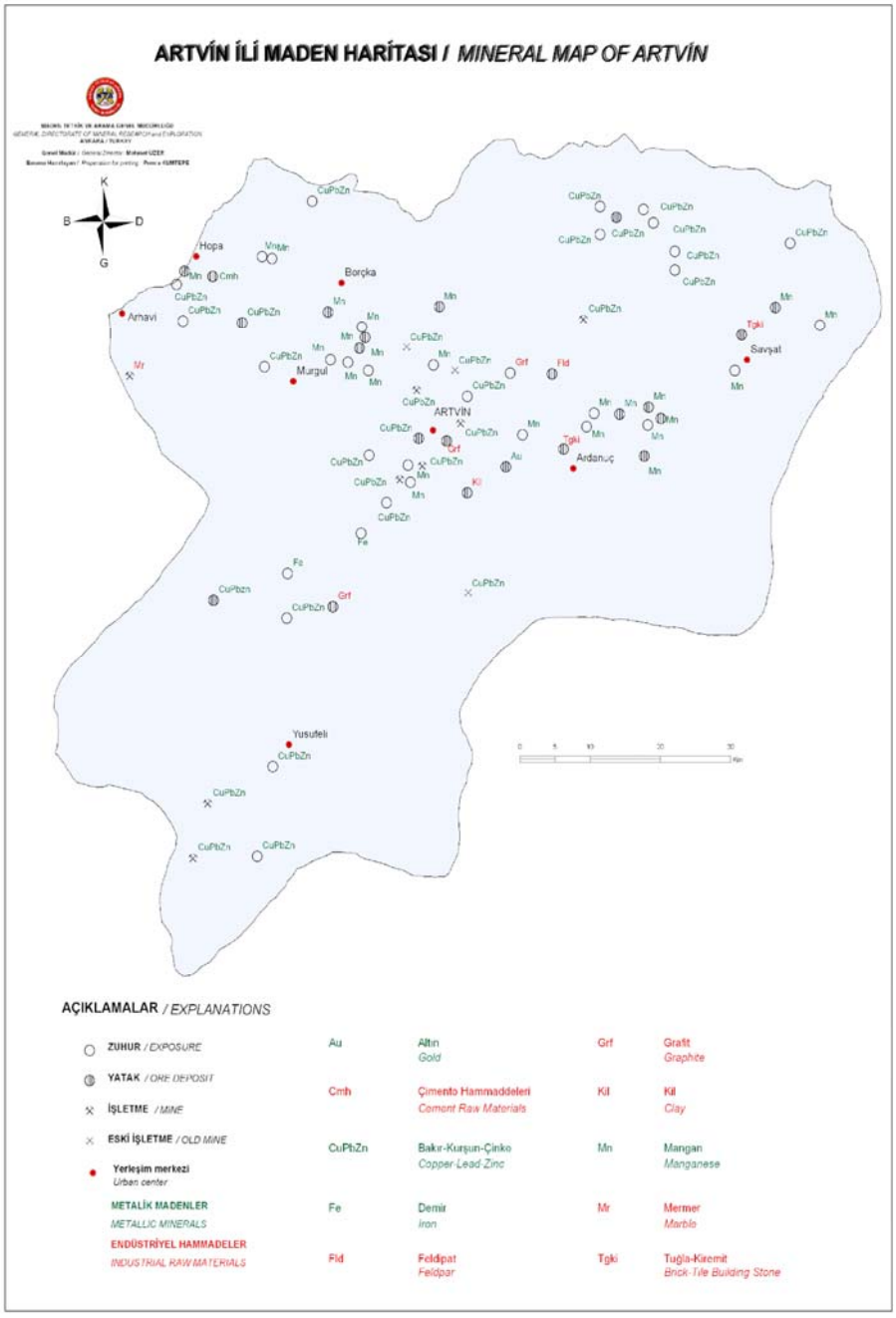
Ülkemizdeki en önemli bakır yatakları Artvin'in Murgul ilçesinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra manganez de Artvin için önemli bir madendir. Öte yandan son yıllarda Artvin Merkez Cerattepe'de önemli altın ve bakır madenleri tespit edilmiş ve özellikle bakır madeninin çıkartılması için faaliyetlere başlanmıştır. Buna ilaveten Artvin Cerattepe etrafı ve Yusufeli ilçesinde maden sahası araştırma faaliyetlerine başlanmıştır.

Murgul konsantratör tesisi MTA (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü) tarafından 1935 yılından sonra maden sahaların işletmeye açılması uygun görülmüş, 1937 yılında Etibank' a devredilmiş, 1951 yılında İşletme, Etibank tarafından üretime alınmıştır. 1971 Yılında Etibank maden sahasını bağlı ortaklığı olan K.B.İ. A.Ş.'ye (Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş) devretmiştir. 2006 yılında satın alımı yapılarak Cengiz Holding bünyesine katılmıştır. Eti Bakır Murgul Tesisi, Artvin ili Murgul ilçesi hudutları içerisinde faaliyet göstermektedir. Murgul'daki maden yataklarından çıkarılan bakır cevherleri bakır konsantresine dönüştürülmekte ve 2 boru hattıyla Hopa'daki filtre ve kurutma tesislerine pulp halinde nakledilmektedir.

Hopa'da konsantreler, filtre ve kurutma işlemine tabi tutulduktan sonra malzeme stok sahasına alınmakta ve Hopa limanından sevkiyat yapılmaktadır. Eti Bakır Murgul işletmesinde yıllık 3.500.000 mt Tüvenan bakır cevheri ve 130.000 mt bakır konsantresi üretimi yapılmaktadır (http://www.etibakir.com.tr/tr-tr/Tesisler/Murgul-Konsantrator-Tesisi/Sayfalar/default.aspx). Artvin'in Cerattepe mevkiinde çıkarılmaya başlanan maden miktarı ile ilgili henüz açıklanmış bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ayrıca Maden Tetkik Araştırma (MTA)'nın Artvin ile ilgili yayınlamış olduğu maden sahaları haritası aşağıda verilmiştir.

Grafik 31. Artvin İli Maden Haritası

Kaynak: https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/il-maden-haritalari

Grafikten de görüldüğü üzere Artvin maden açısından oldukça zengin bir ildir. Türkiye açısından da bu bağlamda oldukça önemli bir ildir. Maden Tetkik Araştırma (MTA) raporlarına göre Artvin'de metalik maden olarak altın, bakır, kurşun, çinko, demir ve manganez madenleri yer almaktadır. Endüstriyel hammaddeler ise çimento hammaddesi, feldipat, grafit, kil, mermer ve tuğla-kremit madenleri mevcuttur. Yine MTA'nın 2015 yılında yayınlamış olduğu bir raporda en yüksek bakır tenör yüzdesine sahip maden %5,20 ile Artvin'in Cerattepe mevkiinde bulunmaktadır. Şekilde yeşil renk ile işaretlenmiş alanlar metalik maden sahalarını, kırmızı renkle işaretlenmiş sahalar ise endüstriyel maden sahalarını göstermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde de Artvin'de birçok alanda metalik maden yatağı varlığından söz edilebilir (chrome-extension://efaidnbmnnnibpca jpcglclefindmkaj/https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden-serisi/Bakir.pdf).

Öte yandan yine grafikten de görüldüğü üzere, bölgede 9 aktif 2 adet ise kapatılmış maden işletmesi mevcuttur. Bu bağlamda madenlerin Artvin'in sanayi alanındaki üretimine ve istihdamına katkısı oldukça fazladır. Bunu TOBB'un maden ile ilgili verilerinden de görebilmekteyiz. Ancak Artvin içerisindeki maden sahaları ve rezerv miktarları ile bilgi mevcutken yıllık üretim miktarları ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

5. ÖZETLE ARTVİN SANAYİSİ

Tüm yukarıdaki açıklamalardan sonra 2022 yılı itibariyle Artvin ilindeki sanayi yapısını ayrıntılı olarak gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 13. Artvin'de Sanayi Özeti Tablosu

Sıra	Kodu	Açıklama	Kapasite Rap. Sayısı	Firma Sayısı	Personel Sayısı	Üretim Miktarı
	07	**Metal Cevherleri Madenciliği**	**2**	**1**	**681**	
1	07.29	Diğer demir dışı metal cevherleri madenciliği	2		681	
	07.29.11	*Bakır cevherleri ve konsantreleri*	*2*		*681*	*Veri yok*
	08	**Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı**	**20**	**16**	**677**	
	08.91	Kimyasal ve gübreleme amaçlı mineral madenciliği	1	1	449	
	08.91.12	*Kavrulmamış demir piritler; ham veya rafine edilmemiş kükürt*	*1*		*449*	*Veri yok*
2	8.12	Çakıl ve kum ocaklarının faaliyetleri; kil ve kaolin çıkarımı	15	14	159	
	8.12.12	*Granül, mıcır ve toz; çakıl*	*15*		*159*	*2.657.135 (ton)*
	8.11	Süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı	11	9	137	
	8.11.20	*Kireçtaşı ve alçıtaşı*	*11*		*137*	*2.028.252 (ton)*
	10	**Gıda Ürünlerinin İmalatı**	**18**	**15**	**1.242**	
	10.83	Kahve ve çayın işlenmesi	9	6	1.128	
3	*10.83.13*	*Yeşil çay (mayalanmamış), siyah çay (mayalanmış) ve kısmen 3kg Mayalanmış çaylar (3 kg veya daha az miktarlarda, tüketime hazır)*	*9*		*1.128*	*26.491 (ton)*
	10.71	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı	8		112	
	10.71.11	*Taze ekmek*	*8*		*112*	*2.613 (ton)*
	16	**Ağaç, Ağaç ürünleri ve Mantar Ürünleri imalatı…**	**25**	**24**	**279**	
	16.10	Ağaçların biçilmesi ve planyalanması	25	23	279	
4	*16.10.10*	*6mm'den kalın Kereste; emprenye edilmemiş ahşaptan yapılan demir yolu veya tramvay traversleri*	*17*		*164*	*305.094 (metrekare)*
	16.10.91	*Tomruk ve kerestelerin kurutulması, emdirilmesi (emprenye edilmesi) veya kimyasal işlemden geçirilmesi hizmetleri*	*4*		*48*	*88 (ton)*
	23	**Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı**	**14**	**23**	**293**	
5	23.63	Hazır beton imalatı	20	13	253	
	23.63.10	*Hazır beton*	*20*		*253*	*6.105.176 (ton)*
	35	**Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma Sistemi Üretimi Üretim ve Dağıtımı**	**15**	**14**	**761**	
6	35.11	Elektrik enerjisi üretimi	15	14	761	
	35.11.10	*Elektrik enerjisi*	*14*		*745*	*3.612 (MWs)*
TOPLAM			**113**	**89**	**3.193**	

Kaynak: https://sanayi.tobb.org.tr/kitap.php

Tablodaki rakamlar yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklandığı için tekrar açıklanmamıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi alanında Türkiye Sanayi Strateji Belgesi kapsamında belirlenen hedefler ile mevcut durum incelendiğinde Artvin'in sanayi alanında bölgesine katkı sağlamasının yanında belirlenen hedeflerin oldukça gerisinde olduğu söylenebilir.

Yine elde edilen verilerden Artvin ili sanayi alanında hem TR90 ortalamasının hem de Türkiye ortalamasının oldukça altında değerlere sahiptir. Artvin'de 07 kodlu Metal Cevherleri Madenciliği (Maden) üretiminin çok fazla olduğu bilinmesine ve bu alanda istihdam edilen personel sayısının fazla olmasına (681 kişi) rağmen üretim değerleri ile ilgili veri olmadığı için ayrıntılı inceleme yapılamamıştır.

Artvin'de incelemeye dahil olan tüm yıllarda kapasite raporu miktarı açısından en fazla raporu bulunan alan 23 kodlu Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı faaliyet alanında hazır beton ürünüdür. Bu bağlamda eldeki verilere göre Artvin'de en çok hazır beton alanında üretim yapılmaktadır denilebilir. Bu durumun oluşmasında Artvin'deki barajların etkisi olduğu söylenebilir. Her ne kadar 2022 yılı verilerine göre 16 Ağaç, Ağaç ürünleri ve Mantar Ürünleri imalatı… faaliyet alanı olsa da bu alanda üretilen hiçbir ürün ilk beş sıra içerisinde yer alamamıştır. Bu nedenle bahsedilen alanın Artvin ili sanayisine etkisi olmakla birlikte hazır beton kategorisini geçerek en üst etkiye sahiptir şeklinde ifade edilebilmesi için gelecek birkaç yıllık veri sonuçlarının da benzer bir şekilde olması gerekmektedir.

Yine kapasite raporlarına göre en fazla kodlanan ikinci alan 08 kodlu Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı faaliyet alanıdır. Artvin'deki endüstriyel maden alanlarının da oldukça fazla olmasının da etkisiyle bu alandaki faaliyetler Artvin sanayisi için önemli bir yere sahip olmaktadır. Bu alanda da Artvin'de en çok üretilen ürünler; granül, mıcır ve toz; çakıl ile kireçtaşı ve alçıtaşı ürünler olmaktadır.

Artvin'de en çok istihdamın yapıldığı fakat üretim miktarı açısından diğer alanların gerisinde yer alan 10 kodlu Gıda Ürünlerinin İmalatı faaliyet alanıdır. Bu alanda İlin sahil kesimlerinde yer alan çay hasadına bağlı olarak yapılan çay ürünü ve ekmek ürünü en fazla üretilen ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çay üretimi açısından Artvin ülkede bir miktar öne çıksa da Rize ile bu konuda ülkede baskın olarak birinci sırada yer almaktadır.

Artvin'de yapılan barajlarını da etkisiyle gerçekte sanayi alanında en yüksek üretim bu alanda yapılmaktadır. TOBB'dan alınan verilerde sadece

özel sektör veriler yer aldığı için bu konuda Artvin bir miktar geride görünebilir. Ancak kamu üretimi ve tesisleri de değerlendirmeye katıldığında Artvin hidroelektrik üretimi açısından ülkedeki ilk 5 il içerisinde yer almaktadır. Her ne kadar bu büyüklükte elektrik üretimi Artvin ilinde gerçekleşiyor olsa da üretilen elektrikten elde edilen gelirin Artvin'e etkisinin çok küçük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla il ekonomisinin gelişimine istihdam edilen personel haricinde çok fazla bir etkisi olmadığı söylenebilir.

Sanayi sektörünün istihdama etkisi açısından ele alındığında ise Artvin 3 bin kişi ile 10 bin kişilik bölge ortalaması ve 46 bin kişilik ülke ortalamasının oldukça altında yer almaktadır. Bu durum nüfusa oranlanarak bakıldığında da Artvin %1,9, TR90 bölgesi %2,4 Türkiye ortalamasının ise %4,5 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda da sektörün işgücüne katkısı çok kısıtlıdır.

Mevcut veriler ışığında Artvin'in bir sanayi şehri olmadığı hatta olma yolunda ilerlemediği söylenebilir. Bu durum Artvin için bir fırsata dönüştürülebilir. Her ne kadar Artvin'de çok büyük miktarlarda düz tarım arazileri yer almasa ikliminin çeşitli olması ve sanayi kirliliğine maruz kalmamış topraklarının varlığı onu kaliteli tarım (İyi tarım, Organik tarım vb.) yapma açısından öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla kitlesel tarımdan ziyade katma değeri yüksek ürünlerin kaliteli olarak üretilmesi açısından Artvin ilinin gerek iklim gerekse toprak yapısı bakımından elverişli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Artvin'de yer alan Artvin Çoruh Üniversitesi'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler alanında ihtisas üniversitesi seçilmesi ve bu alanda faaliyetlerde bulunması Artvin için oldukça kıymetli olmaktadır.

Sanayi alanın veri seti kısıtı mevcuttur. Bu bağlamda Araştırmada sadece Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin veri tabanındaki yer alan verilere ulaşılabilinmiştir. Bu veri setinin haricinde verilere ulaşılamamıştır. Bu durum araştırmanın en önemli kısıtı olmaktadır.

KAYNAKÇA

Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2015)

https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php

http://www.tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Sayfalar/AnaSayfa.php

http://sanayi.tobb.org.tr/yeni_il02.php

http://www.enerjiatlasi.com/sehir/

http://www.etibakir.com.tr/tr-tr/Tesisler/Murgul-Konsantrator-Tesisi/Sayfalar/default.aspx

http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Artvin_Madenler.pdf

ARTVİN İLİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜ AÇISINDAN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Uğur UZUN[1]

1. GİRİŞ

Artvin hem coğrafik ve jeopolitik konumu hem sahip olduğu bitki çeşitliliği ve doğal kaynakları hem de sosyo-kültürel yapısıyla kendine özgü özelliklere sahip bir ildir. Bununla beraber, ekonomik gelişmişlik anlamında ise Artvin Türkiye ortalamasının altında yer alan, kalkınma ve gelişim faaliyetlerine ihtiyaç duyan bir il konumundadır. Ancak bu kalkınma faaliyetlerinin de bölgenin özellikleri ve avantajlı olduğu noktalar dikkate alınarak gerçekleştirilmesi önemli olacaktır. Bu noktada tıbbi ve aromatik bitki çeşitliliği, sanayi sektörü yatırımlarının (baraj ve HES projeleri haricinde) yok denecek kadar az olması ve bunun getirdiği temiz ve kirlenmemiş doğal kaynak potansiyelinin yüksekliği, sınır şehri olmasının getirdiği avantajlar Artvin ilinin ve il yönetiminde söz sahibi olan birimlerin odaklanması gereken konular olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle ilin bitki florası ve çeşitliliği düşünüldüğünde Artvin'in ilaç, kimya, gıda gibi sektörler başta olmak üzere çeşitli sektörler için önemli hammadde ve doğal kaynaklara sahip olduğu ve bu bağlamda katma değerli ürünler üretilebilmesine önemli katkılar sunabileceği ifade edilebilir.

Artvin ili özellikle Hopa Limanı ve Gürcistan'a açılan Sarp Sınır Kapısı ile lojistik açısından gerek ulusal gerekse uluslararası ticarete ve ülke ekonomisine katkı sunmaktadır. Ayrıca Artvin ili geleneksel turizm türlerinden ziyade çeşitli alternatif turizm türlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Doğal güzellikleri, yayla, nehir ve şelaleleri, bitki florası ile ekoturizm açısından önemli bir potansiyele sahip olan Artvin'de ayrıca festival, gastronomi, spor gibi alternatif turizm çeşitleri de il ekonomisi için gelir kaynağı yaratmaktadır.

[1] Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, uguruzun@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0499-4546

Bununla birlikte Artvin ilinde makineli tarım düşük düzeydedir. Ayrıca tarımsal üretimin genellikle bireysel ya da küçük aile işletmeleri vasıtasıyla gerçekleştirilmesinden kaynaklı gübre ve zirai ilaç kullanımı sınırlı miktardadır. Bununla beraber büyük sanayi kuruluşlarının da çok düşük sayıda olmasının da etkisiyle Artvin ilinin tarımsal arazileri, günümüzün popüler ve ciddi talep gören alanlarından organik ve iyi tarıma uygun özelliklere sahiptir. Bu durum bölgesel kalkınma ve ilin ekonomik refah seviyesi açısından önemli bir potansiyel yaratmaktadır. Bu potansiyeli değerlendirebilmek ve bölgesel kalkınmaya katkı sunacak projelerin geliştirilip hayata geçirilmesinde finansman kaynaklarına kolay ve uygun maliyetli erişim çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda finans sektörünün yaratacağı fon kaynakları ön plana çıkmaktadır.

Finans sektörü, günümüzün en dinamik, en hassas ve en stratejik faaliyet alanlarından biri durumundadır. Yurtiçi tasarrufların ya da yurtdışından sağlanan fon kaynaklarının yatırımlara dönüşümünde üstlendiği aracılık fonksiyonu, yarattığı istihdam olanakları, ulusal ve özellikle uluslararası ticareti kolaylaştıran ödeme sistemleriyle mali sektör, ülke ekonomileri için hayati bir önem taşımaktadır. Ülkelerin kalkınması ve ekonomik büyüme için reel yatırımların ve nitelikli üretimin artması öncelikli konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda, mevcut işletme faaliyetlerinin devamı ya da yeni yatırımların hayata geçirilebilmesi için finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmakta, özellikle sermayenin ucuz ve kolay ulaşılabilir olması ülkelerin daha hızlı bir şekilde büyümesi ve kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Günümüzde hem bireysel hem de kurumsal açıdan ihtiyaç duyulan finansman kaynaklarının çok büyük bir kısmı mali sektör aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle güçlü bir ekonominin varlığı, sağlıklı işleyen ve büyüyen bir finans sektörü ile mümkün olacaktır. Gelişmiş, güvenilir ve sağlıklı işleyen finansal aracılık faaliyetleri hem ulusal hem de bölgesel ölçekte refah seviyesine pozitif yönde katkı sunabilmektedir. Özellikle finansal aracılık faaliyetlerinin gelişen teknoloji ve müşteri talepleri doğrultusunda güncellenmesinin ve yeni hizmetlerin sunulmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olabilmektedir (Valverde, Paso & Fernández, 2010). Tasarruf sahipleri ile fon talep edenler arasında gerçekleştirilen finansal aracılık faaliyetleri ile biriken büyük miktardaki fonların reel sektöre verimli bir şekilde tahsis edilmesi, ekonomik büyüme hedefine ulaşılması açısından önemli bir işlev görecektir (Markjackson vd., 2017).

Finans sektöründe aracılık faaliyetleri yürüten kurumların sunmuş oldukları hizmetler neticesinde ekonomi içerisinde tasarruf miktarının artacağı ve bu tasarrufların yatırımlara yönlendirilmesi ile ekonomik gelişimin sağlanacağı görüşünün temelleri Schumpeter tarafından gerçekleştirilen çalışma ile 1900'lü yılların başlangıcına kadar uzanmaktadır (Sinha, 2001). Ekonomi içinde mevduata dayalı birikim miktarının yükselmesi daha fazla yatırımın gerçekleştirilebilmesi noktasında etkin rol oynamaktadır. Diğer bir ifadeyle tasarruf/mevduat miktarı ile reel yatırımlar arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve bu bağlamda ekonomik büyümenin olumlu yönde etkileneceği ifade edilebilir. Bazı istisna ya da riskler olabileceği ifade edilmekle birlikte genel olarak bu görüşü savunan birçok çalışma bulunmaktadır (Goldsmith, 1969; McKinnon, 1973; Pagano, 1993).

Bankaların kredilendirme ve mevduat faaliyetleri ile ilgili politika ve uygulamaları, ulusal ve bölgesel ekonomik gelişim açısından önemli bir fonksiyona sahiptir. Bankacılık sektörünün etkinliği ve bu bağlamda yüksek banka işlem hacimleri finansal gelişimin bir göstergesi olarak kabul görmektedir (Calderón & Liu, 2002). Ekonomilerde kredi hacminin genişlemesi ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı pozitif yönde etkileyebilmektedir (Beck & Levine, 2004). Bu noktada özellikle kredilendirme işlemleri, kredi talep edenlerde aranan kriterler, kredilerin ekonomik birimlere göre kullandırılma tercihleri ve dağılımı önem kazanmaktadır. Reel yatırımları artırıcı niteliği bağlamında verimli ve etkin bir şekilde tahsis edilen özel sektör kredileriyle büyüme arasında özellikle uzun vadede pozitif bir etkileşimin olduğu yönündeki çeşitli bulgular öne sürülmektedir (Beck vd., 2000; Webb vd., 2002; Levine & Zervos, 1998). Bununla beraber ülkedeki sektör yapısının iyi bir şekilde analiz edilerek büyüme ve kalkınmaya daha fazla katkı sunacak sektörlerin belirlenmesi ve kredilerin bu çerçevede sektörel bazda sunulması çok daha etkili sonuçlar verebilir (Markjackson vd., 2017).

Finans sektörü içerisinde genel itibariyle en önemli kurumların başında ticari bankalar gelmekle birlikte gün geçtikçe işlem hacmi artan katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları da ülkelerin özelliklerine göre önemli bir rol üstlenebilmektedir. Başlıca banka dışı finansal kurumlar olarak da sigorta ve emeklilik şirketleri, finansal kiralama ve faktöring şirketleri, tüketici finansman şirketleri, menkul kıymet aracı kurumları ve yatırım fonları, gayrimenkul ve menkul kıymet yatırım ortaklıkları gibi kurumlar sıralanabilir. Özellikle sermaye piyasalarının az gelişmiş ya da gelişmekte olduğu ülkelerde bankaların önemi ve sektör içinde ağırlığı daha fazla olmaktadır.

Türkiye'deki durumu incelendiğinde, 2020 yılı sonu itibariyle finans sektörünün aktif büyüklüğü 7 trilyon TL (yaklaşık 940 milyar ABD doları) seviyesindedir. 2020 yılında finans sektörünün aktif toplamı GSYİH'nin yaklaşık 1,4 katı olarak gerçekleşmiştir (BDDK, Faaliyet Raporu 2020:14). 2005 yılında bu değer yaklaşık 772 milyar TL düzeyindeydi (BDDK, Yıllık Rapor 2005:32).

Türkiye sermaye piyasası, gelişmekte olan piyasalar kategorisinde yer almaktadır. Özellikle son yıllarda sermaye piyasası daha etkin hale gelmekle birlikte gelişmiş ülke piyasaları düzeyine ulaşamamıştır. Bu sebeple, ülkemizde finans sektöründe bankaların rolü ve etkisi daha ön plandadır. 2020 yılı sonu itibariyle aktif büyüklüğü açısından Türk finans sektörü içinde bankaların %87,5'lik bir paya sahip olması bu durumun bir göstergesidir. Bununla beraber BDDK gözetim ve denetimi kapsamına giren banka dışı kurumlar dikkate alındığında sektör içinde finansal kiralama şirketlerinin %1, faktöring şirketlerinin %0,7, tüketici finansman şirketlerinin %0,5 ve varlık yönetim şirketlerinin %0,1 oranında paya sahip olduğu görülmektedir. (BDDK, Faaliyet Raporu 2020:14).

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Özellikle elektronik bankacılık uygulamalarındaki gelişmelerle beraber hem bireysel hem de kurumsal müşterilerin pek çok finansal işlemini zaman ve mekân sınırlamasına bağlı kalmadan yapabilmelerini sağlayıcı hizmetler sunan bankaların her geçen gün hitap ettiği müşteri sayısında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Toplumsal ve ekonomik hayatın vazgeçilmez kurumlarından biri haline gelen bankalara olan bu ilgi, sektördeki rekabetin önemli derecede yükselmesine ve bankaların hizmet çeşitliliği ile kalitesini arttırmaya dönük çaba göstermesine sebebiyet vermektedir. Bu gelişmelerin ışığında dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık sektörünün işlem hacmi yükselme eğilimi göstermektedir.

Son yıllarda ABD faiz oranlarının yükselmesi gibi nedenlerle gelişmekte olan ülkelerden yaşanan sermaye çıkışının, uluslararası piyasalarda görülen dalgalanmaların, komşu ve yakın ilişki içinde bulunulan ülkelerde yaşanan siyasi olayların Türkiye üzerinde hem ekonomik hem de toplumsal açıdan olumsuz etkileri gözlenmektedir. Bununla birlikte Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizi sonrası ekonomik ve diplomatik ilişkilerin bozulması ve özellikle terör olayları ile 15 Temmuz Darbe Girişimi düşünüldüğünde 2016 Türkiye için zor bir yıl olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen

bankacılık sektörü büyümesine devam etmiştir. 2016 yılı sonu itibariyle sektörde toplam aktifler sabit kurlar bazında %8 oranında büyüyerek 2.731 milyar TL'ye ulaşmıştır. Yıllık kredi hacmi ise bir önceki yıla göre %14 düzeyinde artış göstermiştir. Sektörün kâr hacmi ise reel olarak %33 oranında yükselmiştir (TBB Faaliyet Raporu 2016-2017:17). Covid-19 salgının gölgesinde geçen 2020 yılında ise toplam aktifler sabit kurlarla %32 oranında artarak 6.108 milyar TL (823 milyar dolar) olarak gerçekleşmiştir. Toplam aktiflerin GSYİH'ye oranı ise %121 düzeyine ulaşmıştır. Kredi hacmi 2019 yılına göre yaklaşık olarak %35 oranında artış göstererek 3.577 milyar TL (482 milyon dolar) olmuştur. Sektörün net kârı ise 59 milyar TL (7,9 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır (TBB Faaliyet Raporu 2020-2021).

Tablo 1'de 2005-2021 yıllarına ait Türkiye'deki banka ve şube sayıları ile ilgili genel istatistikler yer almaktadır. 2005 yılına göre banka sayısında önemli bir değişiklik olmamakla birlikte şube sayısı yaklaşık olarak %70 oranında artmıştır. Özellikle yabancı sermayeli bankaların sayısında ciddi bir yükseliş olduğu görülmektedir. Bu durum, 2001 yılında yaşanan kriz ile birlikte gerçekleştirilen reformlar sonucunda Türkiye bankacılık sektörünün daha sağlam temellere oturtulduğu ve yabancı sermayenin ilgisinin arttığı şeklinde yorumlanabilir. Dünyanın en büyük 10 bankası içerisinde yer alan Bank of China 2017 yılı başı itibariyle Türkiye'de faaliyet izni alırken, dünyanın önde gelen bazı bankalarının da bu konuda çalışma içinde olduğu yönündeki haberler, önümüzdeki dönemde özellikle yabancı sermayeli banka istatistiklerinde gelişmeler yaşanacağına işaret etmektedir. Bununla beraber Aralık 2021 itibariyle Türk Ticaret Bankası A.Ş. ile Destek Yatırım Bankası A.Ş.'ye de faaliyet izni verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Bankacılık Sektörü Banka ve Şube Sayıları (2005-2021)

Banka / Grup Adı	**2005**			**2021****		
	Banka Sayısı	Şube Sayısı*	Çalışan Sayısı	Banka Sayısı	Şube Sayısı*	Çalışan Sayısı
Mevduat Bankaları	34	6.228	127.857	35	9.724	179.681
- Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	3	2.035	38.046	3	3.715	61.874
- Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	17	3.799	78.806	8	3.573	66.133
- Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	13	393	10.610	21	2.434	51.420
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	19	4.401	16	68	5.567
TOPLAM	**47**	**6.247**	**132.258**	**51**	**9.792**	**185.248**

Kaynak: TBB * Yurtdışı Şubeler dâhil ** 01.12.2021 tarihi itibariyle

1984 yılında Türkiye'de ilk kez faaliyet göstermeye başlayan "Özel Finans Kurumları", 01.11.2005 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan kanunla "Katılım Bankaları" ismini almıştır. Faiz hassasiyeti olan özellikle Müslüman kesimin kaynaklarını bankacılık sistemine çekebilmek için geliştirilen katılım bankacılığına alternatif bir bankacılık yapısı olarak her geçen gün ilgi artmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de de son yıllarda yüksek seyreden faiz oranlarından duyulan rahatsızlık, ekonomi yönetiminin de katılım bankacılığını teşvik etmesine neden olmaktadır.

Onuncu Kalkınma Planında geleceğe yönelik politikalar içerisinde yer alan "Türk katılım bankacılığının, küresel finans pazarından daha fazla pay alması sağlanacaktır" hedefi de katılım bankacılığına devlet düzeyinde önem verildiğini göstermektedir. Aynı şekilde 11.Kalkınma Planında da faizsiz finans başlığı altında "Katılım bankacılığının yaygınlaştırılması amacıyla yeni iş modeli/pencere sistemi uygulamasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır" şeklinde çeşitli hedefler bulunmaktadır.

2005 yılında Türkiye'de yaklaşık 240 şubesi bulunan katılım bankacılığı, Aralık 2021 tarihi itibariyle 6 banka ve 996 şubelik bir faaliyet ağına ulaşmıştır. 12.05.2015 tarihinde Ziraat Katılım Bankası A.Ş.'nin, 17.02.2016 tarihinde de Vakıf Katılım Bankası A.Ş.'nin ve 25.02.2019 tarihinde ise Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.'nin faaliyet izni alarak sektöre girdiği düşünüldüğünde gelecek dönemde katılım bankacılığının sektör içindeki etkinliğinin daha fazla artacağı beklenmektedir.

2.1. Artvin İlinin Bankacılık Sektörü Faaliyet Ağı Açısından Mevcut Durumu

Türkiye'nin ekonomik gelişimi ve büyümesine bağlı olarak bankacılık işlem hacmi artış eğilimi içerisindedir. Türkiye genelinde yaşanan bu durum iller bazında da etkisini göstermektedir. Artvin ili özelinde 2005 yılında 3 kamu ve 2 özel olmak üzere 5 banka, toplam 20 şube ile faaliyette bulunmaktaydı. Tablo 2'de görüldüğü üzere 2021 yılında ilde faaliyet gösteren banka sayısı 2 katına yükselmiştir. Bu artışta özel sektör bankalarının Artvin iline yönelmesi temel etken olmuştur. 2005 yılından sonra 5 yeni özel sektör bankası ilde faaliyet göstermeye başlamıştır.

İl genelinde şube sayısı da yaklaşık %60 oranında artarak 33'e ulaşmıştır. 2005 yılında şube sayısında kamu bankalarının ağırlığı mevcutken, 2021 yılı itibariyle kamu (17 şube) ve özel sektör (16 şube) bankalarının şube sayıları hemen hemen aynı sayıya ulaşmıştır.

Tablo 2. Artvin İli Banka ve Şube Sayıları (2005-2021)

Banka Türü	2005		2021	
	Bankalar	**Şube Sayısı**	**Bankalar**	**Şube Sayısı**
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	T.C. Ziraat Bankası	8	T.C. Ziraat Bankası	9
	Türkiye Halk Bankası	3	Türkiye Halk Bankası	6
	Türkiye Vakıflar Bankası	1	Türkiye Vakıflar Bankası	2
	Toplam	**12**		**17**
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	Akbank T.A.Ş.	3	Akbank T.A.Ş.	3
	Denizbank A.Ş.	-	Denizbank A.Ş.	3
	Şekerbank T.A.Ş.	-	Şekerbank T.A.Ş.	1
	Türkiye Ekonomi Bankası	-	Türkiye Ekonomi Bankası	1
	Türkiye Garanti Bankası	-	Türkiye Garanti Bankası	1
	Türkiye İş Bankası	5	Türkiye İş Bankası	5
	Yapı ve Kredi Bankası	-	Yapı ve Kredi Bankası	2
	Toplam	**8**		**16**
TOPLAM ŞUBE SAYISI		**20**		**33**

Kaynak: TBB (https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/subeler/65)

2021 yılı sonu itibariyle banka ve şubelerinin Artvin ilçelerine dağılımı incelendiğinde (Tablo 2) yoğunluğun il merkezi ve Hopa ilçesinde olduğu görülmektedir. Hopa ilçesi hem banka hem de şube sayısının en fazla olduğu ilçe konumundadır. Bu durumun sebebi olarak ilçenin nüfus yoğunluğu ile birlikte Türkiye-Gürcistan arasındaki Sarp sınır kapısına yakın oluşu görülebilir. Sınır kapısının etkisiyle diğer ilçelere göre özel sektör ile gümrük müşavirlik şirketlerinin fazla olması, ticaret hacmi ile insan ve araç trafiğinin yoğunluğu, bankaların özellikle Hopa ilçesine yönelmesinde etkili olmaktadır. Sırasıyla Artvin merkez ve Arhavi ilçesi şube sayısı açısından Hopa ilçesini takip ederken, Ardanuç ile Murgul ilçelerinde sadece tek banka şubesi hizmet vermektedir. Şube bankacılığına ilave olarak Artvin ilinin genelinde ATM bankacılığı yaygın olarak hizmet vermektedir.

Kamu bankası olmasının etkisiyle T.C. Ziraat Bankası tüm ilçelerde şubesi olan tek banka konumundadır. Türkiye İş Bankası 5 şube ile en fazla ilçede faaliyet gösteren özel sektör bankası durumundadır. Son dönemde önemli bir ivme kazanan katılım bankalarının ise henüz Artvin ilinde şubesi bulunmamaktadır. Ancak yakın gelecekte özellikle kamu bankalarından Ziraat Katılım veya Vakıf Katılım bankalarının şube ağına Artvin'i dâhil etmesi beklenilebilecek bir gelişmedir.

2.2. TR90 Bölgesi İllerinin Banka Mevduatı Açısından Görünümü ve Gelişimi

Ticari bankaların temel faaliyet alanlarının başında hem işlem hacmi açısından hem de banka gelirleri noktasında mevduat ve kredi işlemleri gelmektedir. Bankaların finansman kaynakları içinde en önemli kalemi topladıkları mevduatlar oluşturmaktadır. Bankaların öncelikli hedeflerinden bir tanesi de mevduat miktarlarını artırmaktır. Yüksek mevduata sahip bankalar, rakipleri karşısında rekabet avantajı sağlayabilirken performans ve başarı açısından da daha üst noktalarda yer alabilmektedir. Bununla beraber yüksek mevduat düzeyi banka imajı açısından da olumlu bir izlenim oluşturabilmektedir. Bu sebeple, bankacılık sektörünün ve sektör içinde faaliyet gösteren bankaların gelişim ve performansının ölçülmesinde mevduat miktarı temel göstergelerin başında gelmektedir.

TR90 Bölgesi illerinde toplanan mevduat miktarlarının yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde; 2005 yılından itibaren mevduat miktarında yaklaşık 13 kat gibi ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakamsal artışlarda enflasyon ve paranın satın alma gücü değişimlerinin de etkili olduğu yadsınamaz. 2020 yılı sonu itibariyle TR90 Bölgesi içinde Gümüşhane ilinden sonra en az mevduat birikimine sahip olan il yaklaşık 2,8 milyar TL düzeyiyle Artvin'dir. Bu durumun oluşmasında Artvin ilinin bölgedeki en düşük nüfusa sahip il olmasının da etkisi bulunmaktadır. 2010-2020 döneminde mevduat düzeyindeki değişim oranı da en düşük Artvin ilindedir. Bu düzey hem TR90 Bölgesi hem de Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 3. TR90 İllerindeki Mevduat Düzeyleri (2005-2020) (Bin TL)

İller	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2010-2020 (% değişim)**
Artvin	251.282	515.682	1.041.432	2.871.985	457%
Giresun	622.363	1.407.591	2.759.601	9.245.757	557%
Gümüşhane	108.550	237.422	504.401	1.524.681	542%
Ordu	750.061	1.516.773	3.330.908	10.419.259	587%
Rize	445.939	886.370	1.842.341	5.552.528	526%
Trabzon	1.501.797	3.092.101	6.434.241	18.766.960	507%
TR90 TOPLAM	**3.679.992**	**7.655.939**	**15.912.923**	**48.381.170**	**532%**
Türkiye	**233.151.920**	**559.495.530**	**1.172.455.693**	**3.248.317.762**	**481%**
Artvin/TR90 (%)	6,83	6,74	6,54	5,94	
Artvin/Türkiye (%)	0,11	0,09	0,09	0,09	

Kaynak: TBB

Bununla birlikte, 2020 yılında Artvin ilinin toplam mevduatının yaklaşık %72'lik kısmı Türk Lirası, %28'lik kısmı ise yabancı para birimleri cinsinden oluşmaktadır. Artvin ilinin mevduatı, 2020 yılında TR90 Bölgesi toplamının yaklaşık %5,94'luk kısmını oluştururken Gümüşhane ilinden sonra en az paya sahip il konumundadır. Türkiye geneli içindeki payı ise %0,09'dur. Türkiye genelinde toplam mevduat birikiminin yaklaşık %70'lik kısmını 2 şehir [%46,3'ü İstanbul, %14,6'sı Ankara] karşılarken Artvin ili mevduat payı açısından Türkiye'deki şehirler arasında 66. sırada yer almaktadır.

Tablo 4'te ise ilgili illerde ekonomik birimlerin sahip olduğu mevduat türleri ve düzeyleri özetlenmektedir. Burada tasarruf mevduatı gerçek kişilerin sahip olduğu mevduat düzeyini yansıtmaktadır. Bununla birlikte döviz tevdiat hesabı ile kıymetli maden depo hesapları da gerçek kişilerin mevduat birikimi sağlayabildikleri hesaplardır. Resmi, ticari ve diğer kuruluşlar mevduatları ise tüzel kişi ya da kurumların mevduat birikimi hakkında bilgi sunmaktadır.

Tablo 4. TR90 İllerinde Mevduatın Türlere Göre Dağılımı (2005-2020) (Bin TL)

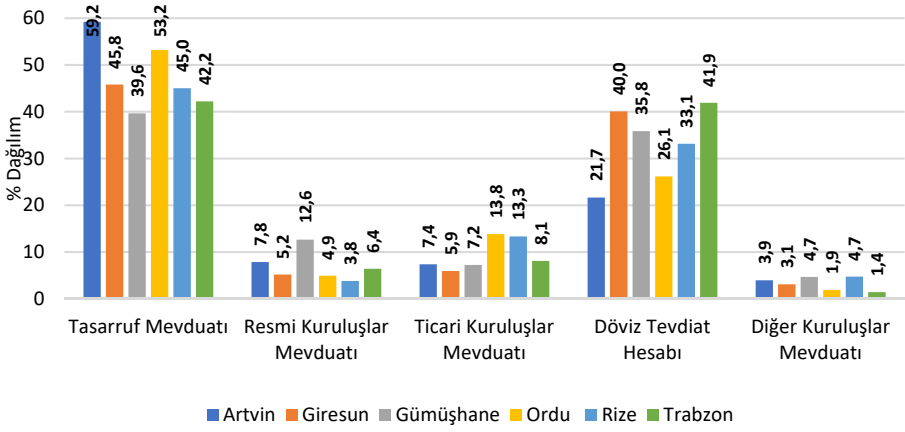
			31.12.2005			
İller	Tasarruf Mevduatı	Resmi Kuruluşlar Mevduatı	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Döviz Tevdiat Hesabı	Diğer Kuruluşlar Mevduatı	Kıymetli Madenler Depo
Artvin	148.788	19.662	18.535	54.406	9.891	0
Giresun	285.071	32.088	36.900	249.201	19.103	0
Gümüşhane	43.021	13.727	7.853	38.894	5.055	0
Ordu	399.102	36.999	103.625	196.111	14.224	0
Rize	200.704	17.025	59.388	147.743	21.071	0
Trabzon	633.900	95.945	121.560	629.090	20.979	1
TR90 TOPLAM	**1.710.586**	**215.446**	**347.861**	**1.315.445**	**90.323**	**1**
Türkiye Geneli	**88.014.098**	**10.322.702**	**38.377.786**	**88.453.838**	**17.854.962**	**195.282**
Artvin/TR90 (%)	**8,70**	**9,13**	**5,33**	**4,14**	**10,95**	**-**
			31.12.2020			
İller	Tasarruf Mevduatı	Resmi Kuruluşlar Mevduatı	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Döviz Tevdiat Hesabı	Diğer Kuruluşlar Mevduatı	Kıymetli Madenler Depo
Artvin	1.213.918	135.518	189.754	793.516	27.825	511.454
Giresun	3.324.571	457.656	647.595	3.728.003	214.574	873.351
Gümüşhane	518.326	92.662	100.664	557.486	20.207	235.336
Ordu	4.432.846	218.299	887.975	3.336.692	140.537	1.402.900
Rize	2.007.499	418.253	466.975	1.628.509	132.268	899.024
Trabzon	5.970.746	386.569	1.607.016	8.515.875	280.943	2.005.203
TR90 TOPLAM	**17.467.906**	**1.708.957**	**3.899.979**	**18.560.081**	**816.354**	**5.927.268**
Türkiye Geneli	**791.376.716**	**103.494.907**	**166.140.070**	**1.470.930.561**	**107.453.085**	**219.995.465**
Artvin/TR90 (%)	**6,95**	**7,93**	**4,87**	**4,28**	**3,41**	**8,62**

Kaynak: TBB

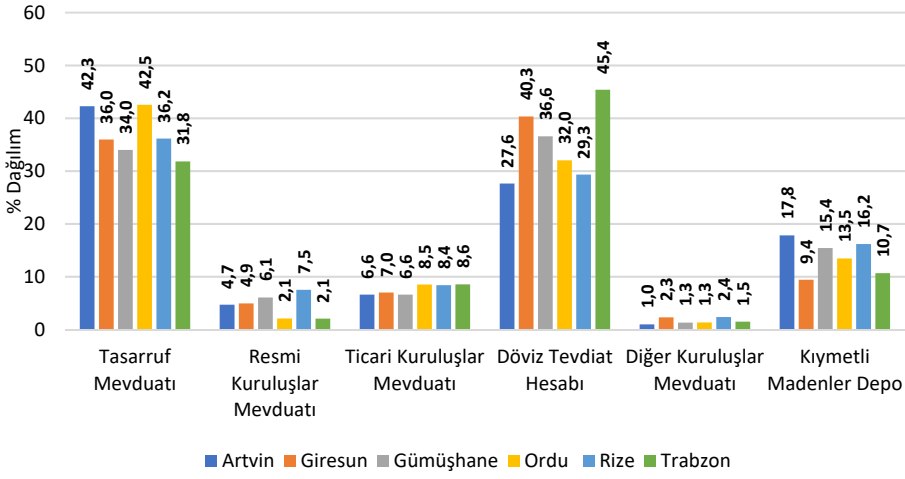
2020 yılı sonu itibariyle Artvin ilinde toplanan toplam mevduatın yaklaşık %42,3'ü tasarruf mevduatlarından oluşmaktadır. Tasarruf mevduatından sonra Artvin ilinde en çok paya sahip olan mevduat türleri sırasıyla döviz tevdiat hesapları ile kıymetli madenler depo hesaplarıdır. Tüm mevduat türlerinde 2005 yılından sonra artışlar meydana gelmekle birlikte bu mevduat türlerinin Türkiye genelindeki payı %1'in altında kalmaktadır.

İllerin mevduat miktarlarında nüfus yoğunluğunun önemli bir etkisi vardır. Bu bağlamda, 2020 sonu itibariyle bankacılık sektörü nezdinde tasarruf mevduatı miktarının en düşük olduğu iller Grafik 2'de de görüldüğü üzere nüfusu en düşük olan Gümüşhane ve Artvin illeridir.

Grafik 1. TR90 İllerinde Türlerine Göre Mevduatın Yüzdesel Dağılımı (2005)

Grafik 2. TR90 İllerinde Türlerine Göre Mevduatın Yüzdesel Dağılımı (2020)

Grafik 1 ve 2 göstermektedir ki, TR90 Bölgesi illerinin tamamında mevduat türü olarak, toplam içinde tasarruf mevduatları ile döviz tevdiat hesapları ağırlıktadır. 2005 yılında Artvin ilinde toplam mevduatın %59,2'sini tasarruf mevduatı ve %21,7'sini de döviz tevdiat hesapları oluştururken 2020 yılı sonu itibariyle tasarruf mevduat oranında bir düşüş döviz hesaplarında ise bir artış yaşanmıştır. Diğer illerde de benzer değişimler görülmektedir. Aynı zamanda tüm illerde resmî kurumlar mevduat düzeylerinde azalışlar gözlenmektedir.

İllerin kişi başına tasarruf mevduatı istatistikleri (Tablo 5) dikkate alındığında, 2020 yılı itibariyle 9.983 TL ile Trabzon ilk sırada yer alırken Giresun ilinden sonra Artvin 3. il konumundadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre illerin yaş grubu bazında dağılım istatistikleri 2007 yılından itibaren yayınlanmaktadır. Bununla beraber 18 yaşından küçüklere hesap açmanın yakın döneme kadar mümkün olmaması ya da bazı şartlar dahilinde hesap açılabilmesi nedeniyle 20 yaş üstü nüfus sayıları dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Artvin ilinin 2007-2020 arasında il nüfusu hemen hemen aynı kalmasına rağmen kişi başına tasarruf mevduatı tutarı yaklaşık 5,4 kat artış göstermiştir. Artvin ilinde 2007 yılı sonu itibariyle 1.704 TL olan kişi başına tasarruf mevduatı düzeyi 2020 yılında 9.215 TL'ye ulaşmıştır.

Bu doğrultuda, illerin nüfus yoğunluğu farklılıklarının etkisini azaltan kişi başı tasarruf mevduatı verileri, toplam tasarruf mevduatı değerleri düşük görünmesine rağmen Artvin ilinin, bölge içinde bireylerin birikim yapma alışkanlıkları açısından olumlu bir performans gösterdiği ve bireysel tasarrufların artış gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. TR90 İllerinde Kişi Başına Tasarruf Mevduatı Düzeyleri (2007-2020)

İller	2007			2020		
	Toplam Tasarruf Mevduatı (Bin TL)	20 Yaş ve Üstü İl Nüfusu	Kişi Başına Tasarruf Mevduatı	Toplam Tasarruf Mevduatı (Bin TL)	20 Yaş ve Üstü İl Nüfusu	Kişi Başına Tasarruf Mevduatı
Artvin	202.231	118.708	1.704	1.213.918	131.736	9.215
Giresun	507.034	285.282	1.777	3.324.571	347.299	9.573
Gümüşhane	66.817	84.214	793	518.326	106.745	4.856
Ordu	613.940	473.867	1.296	4.432.846	568.092	7.803
Rize	283.308	213.233	1.329	2.007.499	258.933	7.753
Trabzon	963.024	500.753	1.923	5.970.746	598.113	9.983

Kaynak: TBB ve TUİK verileri kullanılarak derlenmiştir.

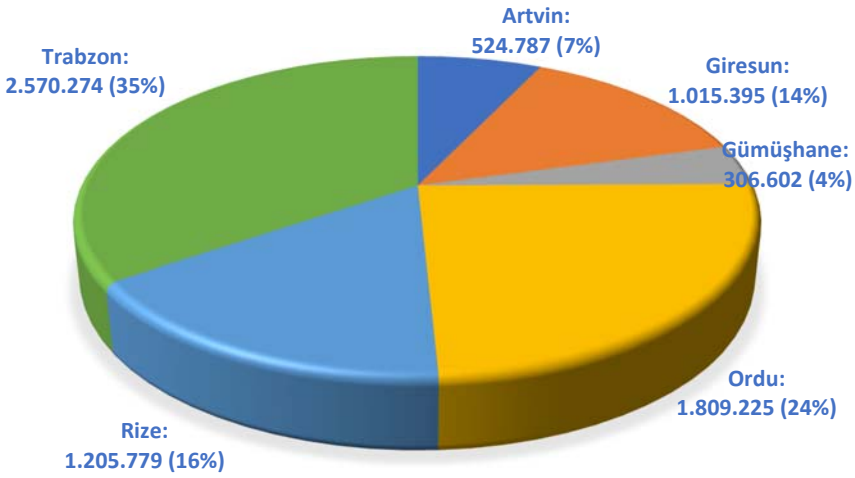
Bankalar tarafından diğer mevduat hesabı türlerine göre nispeten daha yeni bir hizmet olan altın mevduatı uygulaması son dönemlerde ekonomi yönetimi tarafından da üzerinde durulan bir enstrümandır. Özellikle halk arasında yastık altı tabiri ile ifade edilen atıl durumdaki altın varlıklarının ekonomiye kazandırılması için altına dayalı yeni finansal araçlar sunulmaya başlanmıştır. Altının yatırımcılar tarafından güvenli liman olarak kabul edilmesi özellikle dalgalanmaların görüldüğü ülke piyasalarında tasarruf sahiplerinin altına yönelmesine neden olmaktadır. Ayrıca altının faize duyarlı kesimler için alternatif bir ürün olması ve enflasyona karşı koruyucu özelliği her dönem altına olan ilginin devam etmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de de insanların birikimlerini altın olarak saklama alışkanlığı sıklıkla görülmektedir.

Türkiye'de 2020 yılı sonu itibariyle ekonomi yetkililerin açıklamalarına göre yaklaşık 310 milyar dolar değerinde yastık altı altın olduğu belirtilmektedir ve bu birikimin ekonomiye kazandırılması noktasında altına dayalı tahvil, bono ve altına dayalı kira sertifikaları gibi yeni finansal ürünler geliştirilmektedir. Bu doğrultuda bankalar da özellikle altın mevduat hesapları üzerinde önemle durmaktadır.

2020 yılı itibariyle TR90 Bölgesi illerinde toplam altın mevduatı 7,4 milyar TL seviyesindedir. Yaklaşık 524 milyon TL değerindeki altın mevduatı ile Artvin ili bölgenin %7'lik kısmını karşılamaktadır (Grafik 3).

Bölge toplamında %35 pay ile Trabzon altın mevduatı bakımından en yüksek değere, Gümüşhane ise %4 ile en düşük paya sahiptir. Son dönemde uygulanan yastık altı altınların ekonomiye kazandırılmasına dönük politikalar ve altına dayalı finansal ürünlerdeki artış, önümüzdeki yıllarda büyük olasılıkla altın mevduatı miktarının yükselmesini sağlayacaktır.

Grafik 3. TR90 İllerinde Toplam Altın Mevduatının İllere Göre Dağılımı (Bin TL) (2020)

Kaynak: BDDK (http://ebulten.bddk.org.tr/finturk#)

2.3. TR90 Bölgesi İllerinin Banka Kredileri Açısından Görünümü ve Gelişimi

Finansman kaynağı olarak mevduat ticari bankalar için ne derece önemliyse, kârlılık açısından da kredi faaliyetleri aynı derecede öneme haizdir. Bankaların kredi boyutları ile topladıkları mevduat arasında yüksek korelasyon söz konusudur. Bu doğrultuda, bankacılık sektörünün gelişiminde doğrudan etkili olan kredilendirme faaliyetlerinin ve istatistiklerinin şeffaf bir şekilde takip edilmesi gereklidir.

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme ve gelişime bağlı olarak banka kredileri kullanımında da ciddi bir artış görülmektedir. 2005 yılı sonu itibariyle Türkiye genelinde yaklaşık 130 milyar TL düzeyinde olan kredi kullanımı 2020 yılı sonunda yaklaşık 3,5 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6). TR90 Bölgesi'nde ise 2005-2020 döneminde bankalar tarafından kullandırılan kredi miktarı yaklaşık 20 kat civarında bir artışla 60 milyar TL boyutuna ulaşmıştır. Bu değer Türkiye toplamının yaklaşık %6'lık kısmına denk gelmektedir.

Artvin özelinde durum incelendiğinde ise; 2005 yılında 140,5 milyon TL tutarında banka kredisi kullanımı gerçekleşirken yıllar itibariyle yükselen bir grafik mevcuttur. 2020 sonu itibariyle kredi miktarı, 25 kat civarında bir artışla 3,5 milyar TL'lik bir boyuta ulaşmıştır (Tablo 6).

Bölge içinde kredi kullanım miktarının en yüksek olduğu il Trabzon olurken, en düşük olduğu il ise Gümüşhane'dir.

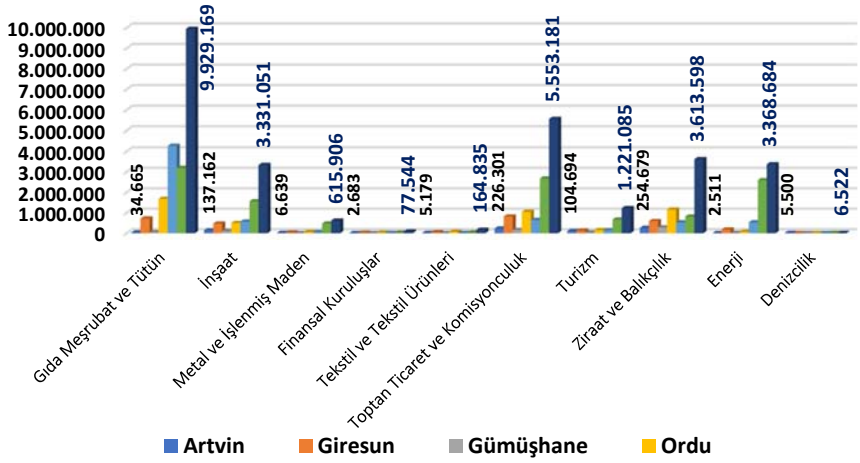
Tablo 6. TR90 İllerinde Kullandırılan Toplam Kredi İstatistikleri (2005-2020) (Bin TL)

İller	**2005**	**2010**	**2015**	**2020**	**2010-2020 (% değişim)**
Artvin	140.567	550.128	1.430.576	3.578.636	550%
Giresun	1.723.694	1.242.858	3.114.811	13.800.642	1010%
Gümüşhane	65.706	271.458	760.259	2.334.617	760%
Ordu	408.824	1.777.275	4.649.136	11.855.800	567%
Rize	224.653	1.225.703	3.195.546	9.055.096	639%
Trabzon	842.857	2.864.187	7.539.327	19.627.666	585%
TR90 TOPLAM	**3.406.302**	**7.931.609**	**20.689.656**	**60.252.456**	**660%**
Türkiye	**129.896.141**	**457.195.421**	**1.397.816.892**	**3.449.952.426**	**655%**
Artvin/TR90 (%)	4,13	6,94	6,91	5,94	
Artvin/Türkiye (%)	0,11	0,12	0,10	0,10	

Kaynak: TBB

Özellikle illerin ekonomik gelişimi, sanayi ve ticaret yapısı hakkında bilgi sunabilecek verilerden biri, kullanılan kredilerin sektörel dağılımıdır. Grafik 4'te TR90 Bölgesi illerinde kullanılan kurumsal kredilerin sektörel dağılımı yer almaktadır. Bu bağlamda bölge genelinde "Gıda, Meşrubat ve Tütün" alanı 10 milyar TL civarında bir tutarla en fazla banka kredisinin kullanıldığı faaliyet koludur. Bunu yaklaşık 5,5 ve 3,6 milyar TL ile sırasıyla "Toptan Ticaret ve Komisyonculuk" ve "Ziraat ve Balıkçılık" sektörleri takip etmektedir. "Enerji" ve "İnşaat" sektörleri ise 3,3 milyar TL'lik kredi kullanımına sahiptir. Kredilerin sektörel dağılımında bölge içinde en düşük payı ise "Denizcilik" alanı almaktadır.

Grafik 4. TR90 İllerindeki Kredilerin Sektörel Açıdan Dağılımı (2020) (Bin TL)

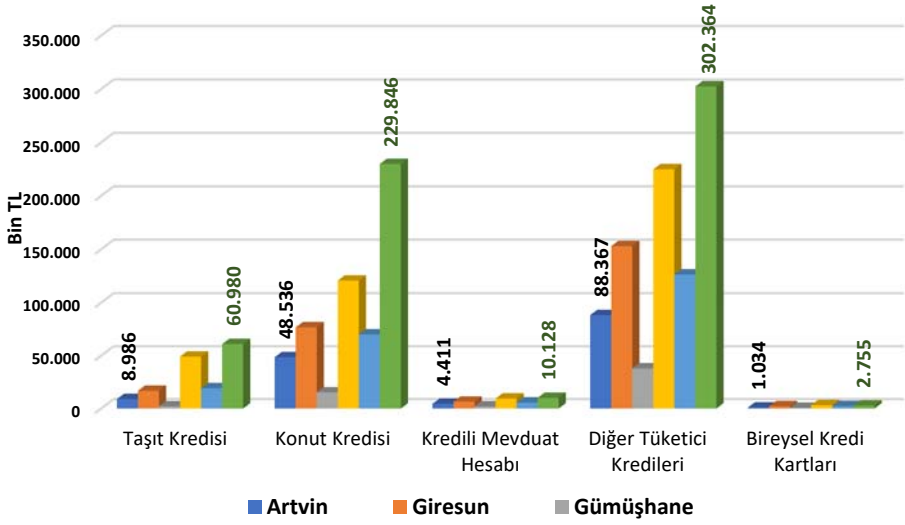
Kaynak: BDDK **Not:** "Nakdi", "Gayrinakdi Krediler" ve "Takipteki krediler" dâhildir.

Artvin ili özelinde ise, en yüksek kredinin kullanıldığı faaliyet alanı 256 milyon TL ile "Ziraat ve Balıkçılık" olurken, 226 milyon TL "Toptan Ticaret ve Komisyonculuk", 137 milyon TL "İnşaat" ve 104 milyon TL'de "Turizm" sektöründe kredi kullanımı gerçekleşmiştir. Artvin ili bağlamında kredi kullanımında en düşük payı ise "Enerji" sektörü almaktadır. Artvin ilinde enerji yatırımlarının yüksek düzeyde olmasına rağmen Artvin ili bankacılık sektörünün kredi kullandırma faaliyetlerinden en düşük payı enerji sektörünün almasının temel nedeni olarak ilde gerçekleştirilen enerji yatırımlarını Türkiye'nin önde gelen firmalarının gerçekleştirmesi ve bu firmalarında kredi işlemlerini çoğunlukla şirket merkezlerinin bulunduğu şehirlerdeki banka şubeleri ile yürütmeleri gösterilebilir. Yerel anlamdaki firma veya girişimciler ise ciddi boyutlu enerji yatırımları gerçekleştirmemektedir.

Bireysel kredi faaliyetleri de bankacılık sektörünün gelişiminin ve sektöre olan talebin önemli bir göstergedir. Bu bağlamda Grafik 5 ve 6'da TR90 Bölgesi illerinde, bireysel kredi kullanımlarının 2007-2020 yıllarındaki dağılımı yer almaktadır. İlgili periyotta tüm illerde taşıt kredisi haricinde diğer tüm bireysel kredi türlerinde önemli düzeyde artış görülmektedir.

Artvin özelinde 2007 yılında 48 milyon TL civarında olan konut kredisi miktarı, 2020 yılında yaklaşık 10 kat artarak 498 milyon TL seviyelerine ulaşmıştır. Benzer bir durum ihtiyaç kredilerini içine alan diğer tüketici kredilerinde de yaşanmıştır. 2007'de 88 milyon TL'ye yakın olan diğer tüketici kredileri 2020'de yaklaşık 966 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 5. TR90 İllerindeki Bireysel Kredi Türlerinin Dağılımı (2007) (Bin TL)

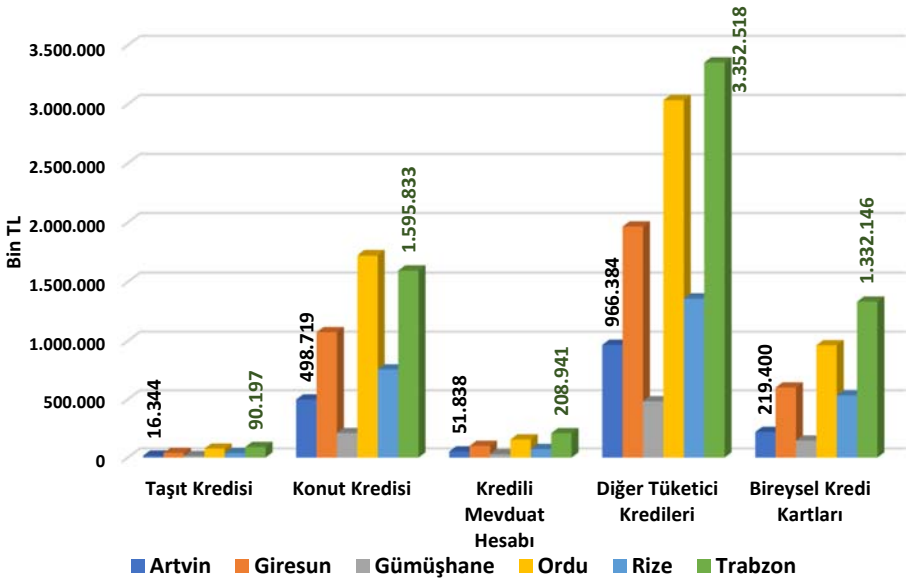

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk)

Son yıllarda ciddi bir ivme kazanan ve banka müşterilerinin de vazgeçilmez ödeme araçlarından biri haline dönüşen kredi kartları, temelde bankaların müşterilerine sunduğu çok kısa vadeli kredilerdir. Gün geçtikçe hem dünya genelinde hem de Türkiye'de kredi kartı kullanıcı sayısı ve kullanım miktarları artarken TR90 Bölgesi illerinde de aynı eğilim görülmektedir.

Artvin'de 2007 yılında 1 milyon TL seviyelerinde olan kredi kartı kullanımı, 2020 sonunda yaklaşık 219 milyon TL değerine ulaşmıştır. Gelişen teknolojinin de etkisiyle nakit kullanımının her geçen gün azalmasıyla beraber önümüzdeki yıllarda kredi kartı kullanım tutarlarının çok daha yüksek düzeylere ulaşacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

Grafik 6. TR90 İllerindeki Bireysel Kredi Türlerinin Dağılımı (2020) (Bin TL)

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk)

Bankaların sunduğu hizmetlerden birisi "ek hesap" ya da "avans hesabı" ismi de verilen kredili mevduat hesaplarıdır. Mevduat hesaplarında yeterli tutarların olmaması durumunda bankaların tanımladığı limitler dâhilinde müşterilerin para çekebildiği bu hesaplar, aslında nispeten düşük meblağlı ve kısa vadeli bir kredi türüdür. Bireylerin harcama eğilimleri ile ilgili de bilgi verebilecek kredili mevduat hesabı verileri incelendiğinde, TR90 illerinin tamamında 2007-2020 döneminde artış olduğu gözlenmektedir (Grafik 5 ve 6).

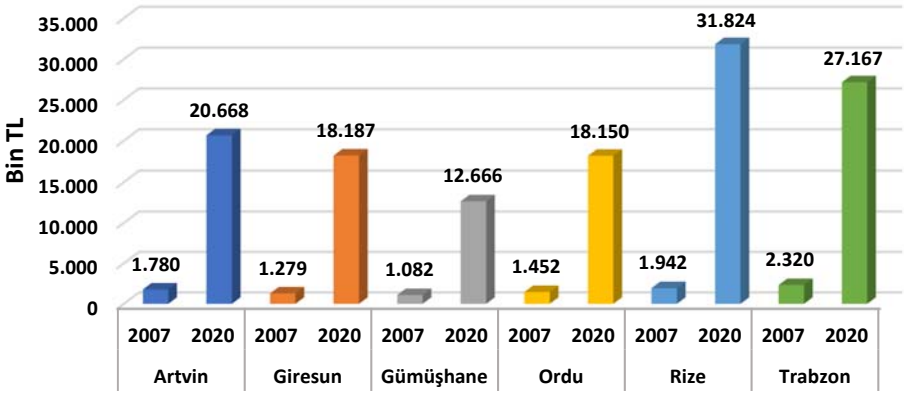
Artvin ilinde 2007 itibariyle 4,4 milyon TL seviyelerinde olan kredili mevduat hesabı kullanımları ciddi bir artışla 2020 yılında yaklaşık 51,8 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Hem kredi kartı hem de kredili mevduat hesabı istatistikleri, günlük veya kısa vadeli ihtiyaçların karşılanması noktasında, bankaların gün geçtikçe bireysel ödeme işlemlerinde daha fazla rol oynadığını göstermektedir.

Taşıt kredilerinde ise diğer bireysel kredi kullanımlarıyla karşılaştırıldığında çok daha düşük seviyelerde artış gözlenmektedir. Genel olarak bireysel kredi kullanımları incelendiğinde, bölge içinde en yüksek kredi düzeyine sahip il olarak Trabzon ön plana çıkarken, en düşük kullanım ise Gümüşhane ilinde görülmektedir. İllerin nüfus yoğunlukları göz önünde

bulundurulduğunda bu durum normal karşılanabilir. Bu noktada nüfus farklılıklarının etkisini ortadan kaldırmak adına illere ait kişi başına kredi düzeyleri incelenebilir.

Artvin ve diğer TR90 illerinin 2007 ve 2020 yıllarında kişi başına düşen nakdi kredi miktarındaki değişim durumunun daha açık bir şekilde görülebileceği Grafik 7 incelendiğinde, 31.824 TL ile kişi başı nakdi kredinin en yüksek olduğu il Rize'dir. Daha sonra 27.167 TL ile Trabzon ve 20.668 TL ile Artvin illeri sıralanmaktayken bölge ortalaması 21.444 TL seviyesindedir. Bu bağlamda toplam kredi miktarı nispeten düşük görünmekle birlikte, il nüfusu bağlamında kişi başı veriler dikkate alındığında Artvin ilinin kişi başı nakdi kredi kullanımının bölge ortalamasına yakın olduğu gözlenmektedir.

Grafik 7. TR90 İllerindeki Kişi Başı Nakdi Kredi Düzeyleri (2007-2020) (TL)

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk)

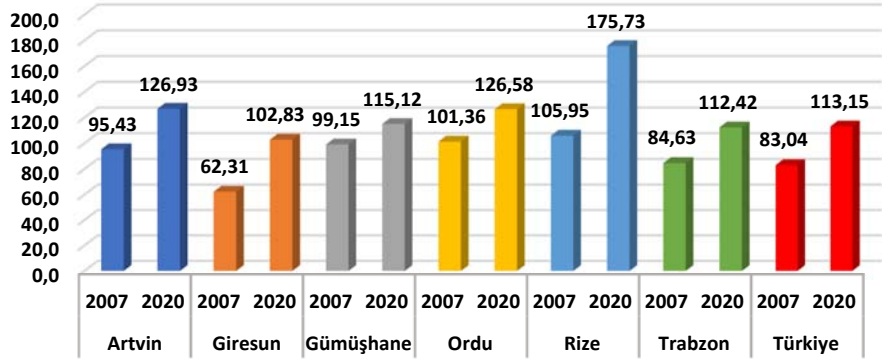
Bankacılık sektörü ile ilgili temel göstergelerden biri de kredi/mevduat oranıdır. Özellikle sektörün riski konusunda bilgi sağlayan bu oran nakdi kredi talebine göre yeterli düzeyde mevduat toplanıp toplanamadığının bir ölçüsüdür. Oranın %100'ün üzerinde olması, bankacılık sektörünün topladığı mevduatın üzerinde bir nakdi kredi dağıtımı içinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, mevduat arzının kredi talebinden düşük olması kredi maliyetlerini arttırarak ülke ekonomisi ve sosyal refah açısından olumsuz etkiler yaratabilir.

2007 yılı itibariyle Nakdi Kredi/Mevduat oranı Grafik 8'de de görülebileceği üzere Türkiye genelinde %83 düzeyindeyken, 2020 yılında %113 seviyelerine ulaşmıştır. Bankacılık sektörü topladığı mevduata göre daha yüksek miktarda nakdi kredi dağıtmaktadır. Bu durum mevduat dışında

sağlanan kaynaklarla gerçekleştirilmekle beraber, kredi ödemelerinde yaşanabilecek ciddi gecikmeler, sektörün riskini artırıcı bir unsur olacaktır.

Bu oranın yükselmesindeki nedenlerden biri olarak, özellikle son yıllarda Türk lirasının değerindeki dalgalanmalardan dolayı tasarruf sahiplerinin dövize ya da altın gibi kıymetli madenlere yönelmesi ile bu varlıkları finans sektörü dışında (yastık altı) saklayan önemli bir kesimin bulunması gösterilebilir. Ayrıca Türkiye ölçeğinde konut, taşıt, arsa gibi varlıkların ciddi bir şekilde yatırım aracı olarak kabul görmesinin ve enflasyon ortamının da etkisiyle reel varlıkların sıklıkla tercih edilmesinin de bankacılık sektöründe bireysel mevduat birikiminin daha üst seviyelere ulaşamamasında rol oynadığı söylenebilir.

Grafik 8. TR90 İllerinde Toplam Nakdi Kredinin Toplam Mevduata Oranı (%) (2007-2020)

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk)

Bu durumun sonucu olarak bankacılık sektörü, özellikle mevduat-kredi işlemleri kapsamında döviz kurları ile enflasyon oranlarındaki dalgalanmaya karşı duyarlı hale gelmekte ve kredi hacimlerini korumak ya da artırabilmek için gerekli olan finansman kaynaklarını elde edebilmek için yurtdışı finansal piyasalara yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun sonucunda sektörün finansman maliyeti artma eğilimi gösterebilmektedir.

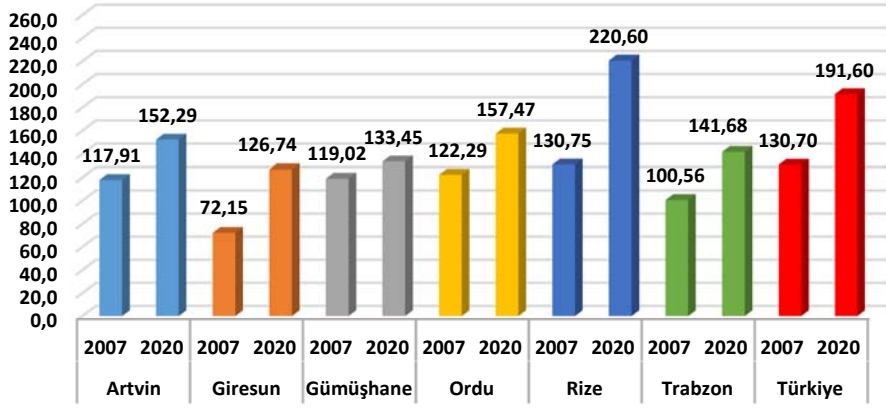
Bu noktada mevduat artışını sağlamak için ekonomik birimlerin özellikle yastık altı birikimlerinin ekonomiye kazandırılmasına dönük politikalar izlenmesi, döviz kuru ve enflasyon oranı gibi önemli göstergelerdeki dalgalanmaları dikkate alarak yatırımcılar için güven ortamını sağlayıcı yeni finansal enstrümanların geliştirilmesi uygun olacaktır.

Toplam nakdi kredi/mevduat oranında TR90 illerinde de Türkiye geneline benzer bir artış eğilimi söz konusudur. Hatta 2020 yılında bazı illerde bu oran Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Artvin ilinde 2007 yılında %95 düzeyinde olan nakdi kredi/mevduat oranı 2020 yılında yaklaşık %127 seviyesine ulaşmıştır. İlgili dönemde mevduat hesaplarında ciddi bir artış olmasına rağmen kredi talebindeki artış daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bölge içinde oranın en yüksek olduğu il olarak %176 ile Rize'dir.

Bireysel tasarrufların kredileri karşılama düzeyi ile ilgili bulguların çıkarılabileceği toplam nakdi kredi/tasarruf mevduatı oranı istatistikleri ise Grafik 9'da yer almaktadır. Türkiye genelinde 2007 yılında %130,7 düzeyinde olan nakdi kredi/tasarruf mevduatı oranı 2020 yılı sonu itibariyle %191,6 seviyesine yükselmiştir. Bu oranın 13 yıllık zaman diliminde ciddi düzeyde artması özellikle bireylerin yeterli tasarruf birikimi gerçekleştiremediğinin ve tüketim harcamalarının önemli düzeyde yükseldiğinin bir göstergesi olarak görülebilir. Bu bağlamda, son yıllarda Türkiye'de bireysel tasarrufları arttırmaya dönük yürürlüğe konulan bazı uygulamalar (devlet katkılı ve otomatik katılımlı bireysel emeklilik sistemi, kredi kartı taksit sınırlandırmaları, altına dayalı kira sertifikası/altın tahvili gibi) bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Artvin ili özelinde de nakdi kredi/tasarruf mevduatı oranı 2020 yılı için yaklaşık %152 seviyesiyle gerçekleşirken Rize ili %220'lik düzeyiyle bölgede en yüksek orana sahiptir. Genel olarak bölge illerine bakıldığında Rize haricinde tüm illerin nakdi kredi/tasarruf mevduatı oranının Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Grafik 9. TR90 İllerinde Toplam Nakdi Kredinin Tasarruf Mevduatına Oranı(%) (2007-2020)

Kaynak: BDDK (https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk)

2.4. Banka Personel, ATM, POS Sayısının Görünümü ve Gelişimi

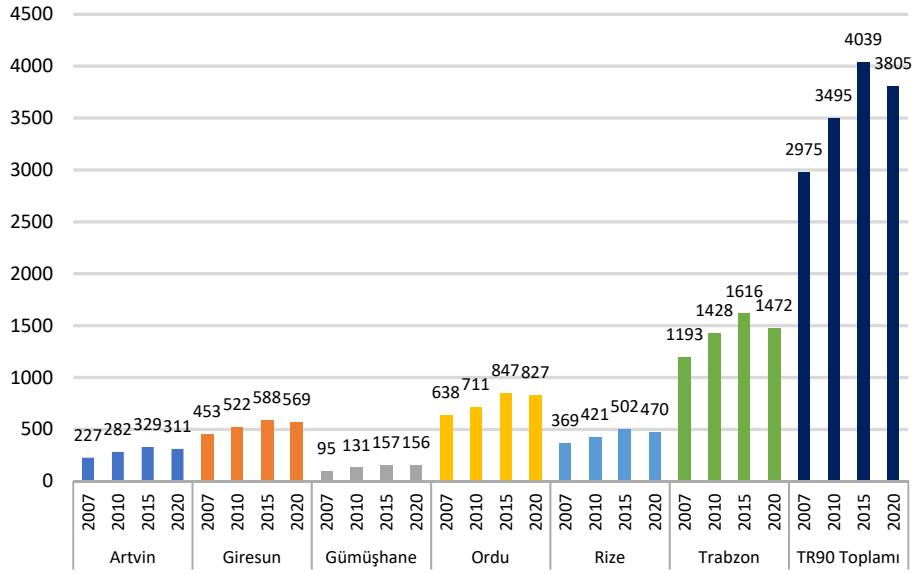
Bankacılık sektörü, sahip olduğu şube ağı ve şube sayısı ile önemli bir istihdam alanıdır. Bankalar, genel müdürlük, bölge müdürlüğü ile şubelerde çalışan personellere ilaveten son dönemde sayısı artan çağrı merkezi çalışanları ve özellikle elektronik bankacılığın gelişimi ile birlikte bilgisayar ve bilgi teknolojilerine dönük teknik personel istihdamı ile çalışma hayatında önemli bir rol üstlenmektedir.

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre 2020 yılı bankacılık sektörü (yurtdışı şubelerde çalışanlar hariç) çalışan sayısı 185.862 kişidir. Bu sayı 2007 yılında 158.534 kişiydi. İlgili dönemde zaman dilimde bankacılık sektörü çalışan sayısında yaklaşık %17'lik önemli bir artış gerçekleşmiştir.

TR90 Bölgesi çalışan sayıları incelendiğinde (Grafik 10), 2007-2020 döneminde bölge genelinde %28'lik oranla Türkiye ortalamasının daha üzerinde bir artış yaşanmış ve 2020 yılı sonu itibariyle çalışan sayısı 3.805 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu artışa rağmen 2015 yılına göre 2020 yılında çalışan sayısı düşmüştür. Bölge illerinde de benzer bir düşüş söz konusudur. Bu durumun başlıca sebebi olarak, özellikle 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve terör olaylarının etkisiyle ekonomik büyüme hızındaki düşüş ile bankacılık sektörü varlık büyümesindeki yavaşlama sebebiyle banka/şube sayılarındaki düşüş görülebilir. Bu gelişmelerin ışığında, bankacılık sektöründe maliyetleri düşürme çabalarının istihdam düzeyinin azalmasına neden olduğu

söylenebilir. Ayrıca son yıllarda elektronik bankacılık faaliyetlerine yönelimin artması ile birlikte bankaların şube personelinde tasarrufa gitme noktasında bir eğilim içinde olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, elektronik bankacılık ile internet ve mobil şube kullanımlarının banka müşterileri nezdinde yaygınlaşması önümüzdeki yıllarda özellikle şubelerde çalışan gişe elemanı gibi bazı unvanlardaki personel sayısında azalış yaşanmasına neden olabilir.

Grafik 10. TR90 İllerinde Banka Çalışan Sayısının Dağılımı (2007-2020)

Kaynak: TBB

TR90 Bölgesi'nde 2020 yılı sonu verilerine göre, en yüksek banka çalışan sayısına sahip olan il 1.472 kişi ile Trabzon olurken, 156 personel ile en düşük çalışan sayısı Gümüşhane'dir. Artvin ilinde banka çalışan sayısı 2007'de 227 kişi düzeyindeyken yaklaşık %37'lik bir artışla 2020 yılında 311 kişi seviyesine ulaşmıştır (Grafik 10). Bu istatistik aslında il genelinde bankacılık sektörü ürünleri ve hizmetlerine olan talepteki artışı kanıtlar nitelikte olmakla birlikte bankaların istihdama olan bu katkısının ilin ekonomik refah düzeyi üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bankacılık sektörünün gelişimini yansıtabilecek istatistiklerden bir diğeri de, banka ürün ve hizmetlerine olan taleple doğru orantılı olarak şekillenen ATM, POS ve üye işyeri sayılarıdır. Birçok bankacılık işleminin yapılabildiği bir teknoloji olan otomatik vezne makineleri (ATM), özellikle şubelere

erişimin kısıtlı olduğu durumlarda banka müşterileri için önemli bir işlev görmektedir.

Türkiye genelinde 2010 yılı ATM sayısının %2,6'sı (708 adet) TR90 Bölgesi illerinde olmak üzere 26.692 adettir. 2020 yılında ise ATM sayısı yaklaşık %75 oranında bir artışla 46.624 seviyesine ulaşırken TR90 Bölgesi'nin payı %2,9 (1.255 adet) oranındadır (Tablo 7). Pahalı bir teknoloji olarak banka maliyetlerini artıran ATM'lerin müşteri ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda sunulduğu düşünüldüğünde ATM sayıları ile ilgili istatistikler bankacılık sektörünün gelişimi ve etkinliği noktasında önemli bir ipucu vermektedir.

Tablo 7'de yer alan POS ile POS cihazlarının kullanıldığı üye işyeri verileri incelendiğinde, özellikle kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasıyla bu sayılarda da ciddi artış olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde 2010 yılında 2.102.585 adet POS ve 1.698.512 adet de üye işyeri bulunmaktadır. 2020 yılı sonunda, POS sayısı yaklaşık %59 oranında bir yükselişle 3.348.258 adet seviyesine ulaşırken, üye işyeri sayısı ise %121 civarında artış göstererek 3.762.616 adet olmuştur. 2020 yılında her iki istatistikte de TR90 Bölgesi'nin Türkiye geneli içindeki payı yaklaşık %2,3 seviyesindedir.

Tablo 7. TR90 İllerinde ATM, POS ve Üye İşyeri Sayılarının Dağılımı (2010-2020)

	2010			**2020**		
İller	ATM Sayısı	POS Sayısı	Üye İşyeri Sayısı	ATM Sayısı	POS Sayısı	Üye İşyeri Sayısı
Artvin	61	3.630	3.447	127	5.056	6.703
Giresun	113	9.304	8.495	218	12.252	14.640
Gümüşhane	31	1.719	1.647	61	2.856	3.523
Ordu	146	14.526	13.164	311	18.277	21.368
Rize	133	9.289	8.199	206	10.237	11.968
Trabzon	244	22.578	19.588	434	27.092	31.201
TR90 TOPLAM	**708**	**61.046**	**54.540**	**1.357**	**75.770**	**89.403**
Türkiye Geneli	**26.692**	**2.102.585**	**1.698.512**	**46.624**	**3.348.258**	**3.762.616**

Kaynak: TBB

Dijital bankacılık kanalı olarak ATM sayılarındaki bu artış bankaların şube bankacılığı hizmetlerinden dijital bankacılık kanallarına yönelme gayreti içinde olduğu ve özellikle şubelerin maliyetlerini azaltmayı hedefledikleri biçiminde değerlendirilebilir. Çalışan sayılarının da 2020 yılı itibariyle düşmesinin bir nedeni olarak da bu durum ifade edilebilir.

3. SONUÇ

Finansal sistem aracılığıyla fon kaynaklarının ülke, bölge ve sektörler arasında dengeli, etkin ve verimli dağılımının gerçekleştirilmesinin ülke ve bölge ekonomilerinin büyümesi ve kalkınmasında olumlu etki yaratma ihtimali yüksektir. Finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren ve fonların ekonomik birimler arasında transferini sağlayan finansal aracılar gerek konularında uzman personelleri bünyelerinde bulundurmaları gerekse yapmış oldukları faaliyetler sonucu yüksek getiri beklentileri nedeniyle topladıkları tasarrufları değer yaratma ve kazanç potansiyeli daha yüksek olan alanlara tahsis etmeye gayret gösterirler. Bu bağlamda etkin finansal piyasalar içerisinde hem kredilerin tahsisi noktasında verilen kararlar daha sağlıklı olabilir hem de kredilerin daha yüksek oranda geri dönüşü sağlanarak daha düşük maliyetle finansman sağlama imkânı yaratılabilir (Khan, 2000). Böylece ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyici bir finansal ortam daha kolay oluşturulabilir.

Bununla beraber etkin bir finansal sistem, finansal enstrümanlarda çeşitlilik yaratarak ekonomik birimlerin risklerini minimize etmelerine ya da diğer bir ifadeyle yatırım araçlarını çeşitlendirerek risklerini yayma ve kayıplarını azaltma imkânı vermektedir (Mishkin, 2004). Bu durum ekonomik birimlerin birikim yapmalarını teşvik edici bir unsur olarak kabul edilebilir. Bunun sonucunda finans/bankacılık sektörü içerisinde tasarruf/mevduat düzeylerinin artması diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme ya da kalkınmayı destekleyecek reel yatırımları artırıcı birikimlerin oluşması daha mümkün hale gelebilir.

Bölgesel kalkınma noktasında da düşük maliyetli ve hızlı erişebilen finansman kaynaklarının varlığı önemli rol oynamaktadır. Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin ili, sahip olduğu coğrafik, jeopolitik, sosyo-kültürel özellikler, bitki florası ve çeşitliliği açısından kendine has bir yapıya sahiptir. Bu yapı bölgesel kalkınma açısından Artvin için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Finans sektörü içinde ticari bankacılık faaliyetleri önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu yapı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha fazla gözlenirken Artvin ili özelinde ise finans sektörü ile ilgili hizmetlerin neredeyse tamamı ticari bankalar aracılığıyla sunulmakta, sektör içinde yer alan banka dışı finansal kurumların ise il genelinde şubeleri ya da birimleri bulunmamaktadır. Bu durum özellikle bireylerin ve küçük işletmelerin finansal işlem ve faaliyetlerini sınırlandırabilmektedir. Günümüz dijitalleşen dünyasında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişim finansal

hizmetlere yer sınırlaması olmadan ulaşmayı çok kolaylaştırmaktır. Bununla beraber dijital kanallarla ilgili güvenlik endişeleri, alınan ya da alınması düşünülen hizmetlerle ilgili finans sektörüne duyulan güvenin düşük olması nedeniyle finansal kurum personeliyle organik iletişim kurma isteği, kolay erişim vb. sebepler bazı ekonomik birimlerin kendilerine yakın bir bankanın ya da finansal kurum şubesinin varlığına gereksinim duymasına neden olmaktadır.

Artvin ilinde faaliyet gösteren banka şube sayısı, 2005 yılından itibaren önemli oranda artış göstermekle birlikte şubelerin yarıdan fazlası il merkezi ve Hopa ilçesinde bulunmaktadır. Bu durum diğer ilçelerdeki ekonomik birimlerin yeterli düzeyde ve finansal ürün çeşitliliği sağlayan hizmetlere hızlı erişimini görece olarak zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte bankacılık sektörünün mevduat ve kredi istatistikleri incelendiğinde, genellikle Artvin ilinin hem TR90 Bölgesi hem de Türkiye geneli ortalamalarının altında kaldığı görülmektedir. İlin nüfusu düşünüldüğünde bu durum olağan kabul edilebilmekle beraber ilin potansiyeli doğrultusunda ticaret hacmini genişletici ve il ekonomisine katma değer sağlayıcı proje ve girişimlerin artırılması hem ilin ekonomik refah düzeyi hem de bölgesel kalkınma açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Bu bağlamda bankaların reel sektör yatırımlarına fon sağlama hususunda daha etkin olmaları, özellikle bölgesel kalkınmayı artıracak projelere düşük maliyetli finansman sağlamaları önemlidir. Bu doğrultuda gerekirse ülke yönetimlerinin farklı politikalar üretmesi, finans ve bankacılık sektörüne çeşitli risk ve şoklara karşı destek sunması önemli olacaktır. Bununla birlikte hem finans sektörünün bu tür projelere fon tahsis etmesi hem de girişimcilerin bölgesel ölçekte katma değer yaratıcı yatırım fikirlerini hayata geçirmesi noktasında daha fazla cesaretlendirilmesi ve destek olunması gerekmektedir.

Bu bağlamda ekonomik büyüme ve kalkınmayı pozitif yönde etkileyecek yatırımları gerçekleştirmek için girişimlere daha cazip finansman politikaları veya modelleri geliştirilebilir. Artvin ile kendine has özellikleri olan diğer iller için reel olarak finansman maliyetinin yüksek olduğu dönemler öncelikli olmak üzere devlet ya da devlet kurumları tarafından uygun kredilendirme imkânları yaratılabilir.

Ayrıca Artvin ili genelinde katılım bankacılığı faaliyetlerinin sunulması gerek mevduat düzeyleri gerekse kredi hacmi açısından olumlu etkide bulunabilir. Özellikle faiz duyarlılığı olan kesimlerin fonlarını ekonomiye kazandırma noktasında bu hususun bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber kendine özgü özellikleri göz önüne alındığında katılım

bankacılığı faaliyetleri ile ilgili olarak mevcut duruma göre çeşitli yenilik ve düzenlemelerin yapılması, toplumun belirli kesimlerinin ticari bankacılık için duyduğu güvensizliği katılım bankaları için ortadan kaldırma ya da minimize etme açısından önemli olabilir.

Sonuç olarak ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma için etkin ve sağlıklı işleyen finans/bankacılık sektörüne ihtiyaç olmakla birlikte ülke, bölge veya illerde ticaret hacminin ve işletmecilik faaliyetlerinin artması da finans sektörüne pozitif olarak yansıyacaktır. Bu döngünün hem ülke hem bölge hem de il bazında olumlu yönde devam edebilmesi için öncelikle finans ve bankacılık sektörünün faaliyetlerine dönük güçlü düzenlemelerin yapılması, toplum nezdinde finansal kurumlarda şeffaflığın sağlanması ve kurumlara olan güvenilirliğin artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Beck, T. & Levine, R. (2004). Stock Markets, Banks, and Growth: Panel Evidence. *Journal of Banking & Finance*, *28*, 423-442.

Beck T., Levine, R. & Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, *58*, 261-300.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (2005). *BDDK Yıllık Rapor 2005*. https://www.fkb.org.tr/Sites/1/upload/files/bddk_yillik_rapor_2005-47.pdf

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (2020). *BDDK 2020 Faaliyet Raporu*. https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/EkGetir/5?ekId=84

Calderón, C. & Liu, L. (2003). The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, *72*(1), 321-334.

Goldsmith, R.W. (1969). *Financial Structure and Development*. Yale University Press. New Haven.

Khan, A. (2000). The Finance Growth Nexus. *Federal Reserve Bank of Philadelphia Business Review*, January/February, 3-14.

Levine, R. & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*, *88*(3), 537–558.

Markjackson, D., Ekokemi, T.T., Nelson, J. & Okoyan, K. (2017). Impact of Financial Intermediation on Economic Growth in Nigeria: A Disaggregate Approach. *Journal Of Economics and Sustainable Development*, *8*(22), 9-14.

McKinnon, R. I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*. Washington, DC: Brookings Institution.

Mishkin, F.S. (2004). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Seventh Edition. United States of America: Pearson-Addison Wesley

Pagano, M. (1993). Financial Markets and Growth: An Overview. *European Economic Review*, *37*(2-3), 613-622.

Sinha, T. (2001). *The Role of Financial Intermediation in Economic Growth: Schumpeter Revisited. Economic Theory in the Light of Schumpeter's Scientific Heritage*. Rohtak, India: Spellbound Publishers.

Türkiye Bankalar Birliği (2017). *TBB Faaliyet Raporu 2016-2017*. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7448/Faaliyet_Raporu_2016.pdf

Türkiye Bankalar Birliği (2021). *TBB Faaliyet Raporu 2020-2021*. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7773/Faaliyet_Raporu_2020-2021.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf

Valverde, S.C., Paso, R.L. & Fernández, F.R. (2010). *Financial Innovations in Banking: Impact on Regional Growth.* Department of Economics, University of Granada, Spain.

Webb I.P., Grace, M.F. & Skipper, H.D. (2002). *The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output*. Center for Risk Management and Insurance, Working Paper 02. http://rmictr.gsu.edu/Papers/WP02-1.pdf (14.09.2013).

ARTVİN İLİNİN YATIRIMCI PROFİLİNİN YILLAR İTİBARİ İLE İNCELENMESİ

Adem Ruhan SÖNMEZ[1]

1. GİRİŞ

Yatırım kavramı farklı anlamlarda kullanılabilen ve gerçek anlamı kullanıldığı yere göre farklılık gösterebilen bir kavramdır. Örneğin; bir birey için yatırım, kişinin kendisi ve aile üyelerinin gelecekte ihtiyaç duyacağı gereksinimleri karşılamak ve gelecek dönemlerde daha fazla harcanabilir gelire sahip olabilmek için birikimin çeşitli varlıklara yönlendirilmesini (Yılmaz, 2009:18); girişimci açısından yatırım bir işletmenin kurulmasını (Üstün, 2012:5); başka bir tanıma göre, nakdi sermayenin değerini koruması için likiditesi yüksek olan hisse senedi, tahvil, yatırım fonu gibi finansal yatırım araçlarına veya konut, altın, gayrimenkul, arazi vb. finansal olmayan yatırım araçlarına yönlendirilmesini (Anbar & Alper, 2009:5) ifade etmektedir. Tüzel kişilikler açısından da yatırım kavramı farlılık gösterebilmektedir. Buna göre; farklı bir işletme ile ortaklık kurmak ve farklı alanlarda üretim yapmak şeklinde tanımlanabilmektedir.

Genel olarak yatırım kavramı, ekonomik varlıkların kâr elde etmek amacıyla bir işe yönlendirilerek değerlendirilmesi; tasarruf sahibinin sahip olduğu parayı bankaya yatırması veya gayrimenkul, tahvil, hisse senedi satın alınması olarak tanımlanabilir.

Sermaye piyasasında yer alan yatırımcılar, piyasada alıcı veya satıcı olarak bulunmaktadır. Uzun vadeli fon talep edenler ile fon arz edenler arasındaki ilişkileri çeşitli kurum ve düzenlemelerle sağlayan sistem sermaye piyasasını ifade etmektedir. Sermaye piyasası bireysel yatırımcılar, finansal kurumlar ve devlet kurumları olmak üzere üç ana gruptan oluşmaktadır (Kaderli & Gümüş, 2016:32). Bu bağlamda bireysel yatırımcılar hane halkını ifade ederken, kurumsal yatırımcılar ise işletmeler ile devlet kurumlarını ifade

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Üzümlü MYO, ademruhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6494-6482

etmektedir (Bodie vd., 2005). Özel ve kamu tüzel kişi yatırımcıları, sahip oldukları atıl fonları değerlendirmek için sermaye piyasası araçlarına yatırım yapan kuruluşları ifade etmektedir (Armağan, 2007:41).

Yatırımcı, tüketeceğinden fazla geliri bulunan, sağlam bir mantık üzerine inşa edilmiş ve eksiksiz finansal değerlendirme yapan ve sahip olduğu anaparadan hiçbir şekilde taviz vermeden makul bir getiri öngören kişiyi ifade etmektedir (Kaderli & Gümüş, 2016:32; Akyol, 2010:6). Yatırımcılar, bireysel ve kurumsal yatırımcı olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır.

Kurumsal yatırımcılar, tasarruf sahibi bireyler veya şirketler adına yatırım yapabilme yetkisi olan, bireyler ve şirketlerin sahip olduğu fonları yatırım piyasalarında değerlendirmek amacıyla kurulan, risk kontrolünü gerçekleştirerek riski yöneten, finansman problemlerine çözüm üreten, mal ve hizmetlerin el değiştirmesine katkı sağlayan ve piyasada likidite oluşturan tüzel kuruluşları ifade etmektedir (La Porta, 2012:5). Kurumsal yatırımcılar, bireysel yatırımcıların almaktan kaçındıkları risklere katlanarak getiri dengesi oluşturmanın yanı sıra farklı yatırımcı portföylerini de bir araya getirerek büyük hacim ve likiditenin oluşmasına katkıda bulunurlar. Ayrıca kurumsal yatırımcılar, bilgi edinme ve tasarrufları etkin bir şekilde yönlendirme konusunda tecrübeli olduklarından, uzun vadeli yatırım kaynakları ile yüksek risk alarak portföylerin çeşitlendirilmesi konusunda yeteneklidirler (Afşar, 2020:30).

Bireysel yatırımcı; yaptıkları işlem miktarı göreceli olarak fazla olmayan, kendi nam ve hesaplarına yatırım yapan ve yatırım kararlarında kişisel, finansal ve çevresel faktörlerin etkisi altında kalan yatırımcı tipidir (Elmas, 2010:8). Ayrıca bireysel yatırımcılar, kişisel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde kalan birikimlerini yatırım araçlarında değerlendiren ve kişisel kazanç beklentisi amacıyla piyasada işlem yapan yatırımcılardır. Bireysel yatırımcılar tarafından yapılan bu tip yatırımlar karar alma sürecinde sosyal, kültürel ve psikolojik birçok faktörden etkilenmektedir. Bu etkenler, yatırımcının dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, meslek grubu, aile yapısı, gelir düzeyi, kazanç beklentisi ve risk algısı gibi kişisel özelliklerinden kaynaklandığından dolayı her yatırımcıda farklı etkileri görülebilmektedir. Bu yatırımcı tipi kurumsal yatırımcıların aksine yatırım kararlarında yalnızca mali etkenleri değil aynı zamanda çevresel, sosyal ve kültürel değişkenleri de dikkate almaktadırlar (Ayvalı, 2014:45).

Yatırımcı profili, borsada yatırım yapan yatırımcıların yaşı, cinsiyeti, miktarı ve portföy ağırlıkları gibi özellikler çerçevesinde sınıflandırılmasıdır. Bundan dolayı sermaye piyasası kurumları tarafından yatırımcı özelliklerinin bilinmesi, sermaye piyasasının olası etkilerinin tahmin edilebilmesi açısından

önemli bir unsurdur. Aynı zamanda bu bilgilere sahip olunması yalnızca finans sektörünün sağlıklı bir şekilde devam etmesi için değil ekonominin büyümesi açısından da önem arz etmektedir (Uzunoğlu, 2004:43). Ayrıca yatırımcı profilini oluşturan yaş, cinsiyet, miktar ve portföy ağırlıkları gibi veriler yatırımcıların psikolojisinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda söz konusu veriler Borsa İstanbul'da yatırım faaliyetinde bulunan yatırımcıların gelişiminin takip edilmesi açısından önemlilik arz etmektedir. Türkiye'nin demografik yapısı incelendiğinde finans eğitiminin önemli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ülke bazında yaşanan finansal krizlerin temelinde yatırımcıların finansal anlamda bilgi eksikliği yatmaktadır. Bu bilgi eksikliğinin giderilmesi hem yatırımcıların birikimlerini doğru yönlendirmesine katkı sağlayacak hem de eğitimli yatırımcı sayısının artmasına bağlı olarak sermaye piyasasının gelişimine de olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Bu durumu takip edebilmek için yatırımcı profilindeki değişimin sürekli incelenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir (Kaderli & Gümüş, 2016:33).

Bu çalışma Artvin ilinin yatırımcı profilinde yıllar itibari ile meydana gelen değişimi, Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından yayınlanan ve 2011-2020 yılları arasına ait veriler yardımı ile ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Duranlar & Tıpış (2005), çalışmalarında 2002-2004 yılları arasına ait verileri ile Edirne'nin yatırımcı profilini incelemişlerdir. Bu bağlamda 20-39, 40-59 yaş aralığındaki yerli yatırımcılar ile cinsiyetleri arasında ilişki olup olmadığını Ki-Kare testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda; 2002 yılında 20-39 yaş arasında cinsiyet ile ilişki olduğunu ancak 2004 yılında 20-39 yaş arasında ise ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Çakır & Kaderli (2006), çalışmalarında Aydın ili Nazilli ilçesindeki yatırımcı profili ve borsa davranışlarındaki değişimi analiz etmişlerdir.

Akbulut & Kaderli (2009), Şanlıurfa ilindeki borsa yatırımcılarının profilini belirlemiş ve bu ilde yer alan yatırımcıların borsaya yatırım yapma sürecini etkileyen faktörleri belirlemek içim anket yöntemi kullanmışlar ve regresyon analizi uygulamışlardır. Analiz sonucunda, gelir düzeyi ve yaş arttıkça portföy büyüklüğünün de yükseldiğini ayrıca eğitim düzeyi arttıkça bireylerin borsayı bir yatırım aracı olarak gördüklerini ortaya koymuştur.

Yeşildağ & Özen (2015), Uşak ilinde bulunan borsa yatırımcılarının profilini ve aynı zamanda yatırımcıların kararlarını etkileyen demografik ve

sosyo-ekonomik faktörleri belirleyerek yatırımcıların yatırım kararlarında rasyonel olup olmadıklarını araştırmışlardır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmış olup tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Çalışma sonucunda Uşak'ta bulunan borsa yatırımcılarının genel profilinin Türkiye'deki borsa yatırımcılarının genel profiline yakın bir profile sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Kesbiç & Yiğit (2016), çalışmalarında Manisa ilinin yatırımcı profilini incelemişlerdir. Çalışmada 36 sorudan oluşan bir anket uygulamışlardır. Anketin analizinde yüzde ve varyans analizi yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda; bazı demografik ve sosyo-ekonomik gruplar arasında farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir.

Kaderli & Gümüş (2016), çalışmalarında Aydın ilinin yatırımcı profilinin yıllar itibari ile gelişimi, Türkiye geneli yatırımcı profili ile karşılaştırılarak Aydın ili ve Türkiye geneli yatırımcı profili istatistiklerinde meydana gelen değişimler ortaya konulmuştur.

Gündoğdu & Çelik (2018), Türk sermaye piyasasında kuşaklar arasında yatırımcı ve portföy farklılıklarını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda; kuşaklar arasında yatırımcı sayılarının ve portföy değerlerinin farklılaştığını ancak kuşaklar arasındaki menkul kıymet dağılımının istatistiksel olarak anlamsız olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kuşak ve menkul kıymet türü değişkenlerinin yatırımcıların portföy değerleri ve sayılarını açıklamada önemli faktörler olduğunu ortaya koymuşlardır.

3. VERİ SETİ, ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışmada Artvin ilinin yatırımcı profilini ortaya koymak amacıyla 2011-2020 yılları arasına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmanın verileri Merkezi Kayıt Kuruluşu'nun (MKK) web (www.mkk.com.tr) sitesinden elde edilmiştir. Bu veriler yardımıyla Artvin ilinin yatırımcı profilindeki değişim farklı kategoriler dikkate alınarak analiz edilmiş ve sonuçlar buna göre yorumlanmıştır.

Artvin iline ait yatırımcı profilini araştırmak için 2011-2020 arasına ait veriler Merkezi Kayıt Kuruluşu'nun web sitesinden elde edilmiş ve çalışmanın bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1'de Artvin ilinde sicil almış ve bakiyeli gerçek ve tüzel yatırımcıların yatırım tutarı bazında sayılarına yer verilmiştir. Buna göre; 0-1 TL arası yatırımcı sayısı 2011 ile 2015 arasında ve 2020 yılında sicil almış bakiyeli yatırımcı bulunmazken 2016 ile 2019 yılları arasında bu tutarda yatırımı bulunan yatırımcı sayısı 1 (bir) olmuştur.

Tablo 1. Yatırım Tutarı ve Yatırımcı Türüne göre Artvin İlinin Yatırımcı Sayıları

Yatırım Tutarı	Yatırımcı Türü	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
0-1	Tüzel	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0
	Gerçek	275	274	272	245	254	245	208	223	202	171
1-10.000	Tüzel	5	4	5	5	5	4	4	5	4	4
	Gerçek	1184	1150	1160	1083	1027	984	1025	1148	1165	1803
10.000-50.000	Tüzel	1	0	0	0	2	0	0	2	1	1
	Gerçek	225	217	206	219	223	203	234	260	291	736
50.000-100.000	Tüzel	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0
	Gerçek	47	40	40	46	52	65	71	69	81	271
100.000-500.000	Tüzel	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2
	Gerçek	36	38	39	36	44	53	76	69	102	275
500.000-1.000.000	Tüzel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Gerçek	3	8	5	5	7	7	6	6	13	41
1.000.000 +	Tüzel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Gerçek	2	1	1	1	0	1	3	5	6	16

1-10.000 TL arası yatırımı bulunan sicil almış bakiyeli gerçek yatırımcıların sayısı yıllar itibari ile çok fazla dalgalanma göstermese de bu sayı 2016 yılında 984 kişiye gerilemiştir. Ancak yatırım yapılan tutar bazında sicil almış bakiyeli gerçek yatırımcı sayısının en yoğun olduğu grup 1-10.000 TL arası yatırım tutarı olmuştur. 1-10.000 TL yatırım miktarına sahip tüzel yatırımcıların sayısı yıllar itibari ile değişim göstermemiştir. 10.000-50.000 TL yatırım tutarında ise tüzel yatırımcı sayısı 2011, 2019 ve 2020 yılında 1(bir), 2015 ve 2018 yılında yatırımcı sayısı 2(iki) iken 2012, 2013, 2014, 2016, 2017 yıllarında tüzel yatırımcı bulunmamaktadır. Gerçek yatırımcıların sayısı 2011 ile 2019 yılları arasında çok fazla değişim göstermezken 2020 yılında bu grupta yer alan yatırımcıların sayısı ciddi artış göstererek 736 kişi olmuştur.

50.000-100.000 arası yatırım tutarında yer alan tüzel yatırımcıların sayısı 2012, 2014, 2016, 2017, 2019 yıllarında 1(bir) iken diğer yıllarda sicil almış bakiyeli tüzel yatırımcıya rastlanılmamıştır. Bu yatırım tutarında yer alan gerçek yatırımcıların sayısı artış göstererek 2020 yılında 271 kişiye ulaşmıştır. 100.000-500.000 arası yatırım tutarında yer alan gerçek yatırımcıların sayısı 2016 yılı itibari ile yükselmiş ve 2020 yılında bu yatırımcıların sayısı 275 kişi olmuştur. 2011 ile 2019 yılları arasında 500.000-1.000.000 TL tutarında yatırımı bulunan tüzel yatırımcı bulunmazken, 2020 yılında bu grupta yer alan tüzel yatırımcı sayısı 1(bir) olmuştur. Bu yatırım tutarı grubu içerisinde yer alan gerçek yatırımcıların sayısı yıllar itibari ile dalgalanma göstermiş olup, 2020 yılında ise bu grupta yer alan yatırımcı sayısı artış göstererek 41 kişiye yükselmiştir.

Artvin ilinde yıllar itibari ile 1.000.000 TL ve üzeri yatırım yapan tüzel yatırımcıya rastlanmazken, gerçek yatırımcıların sayısı 2011 yılında 2 kişi,

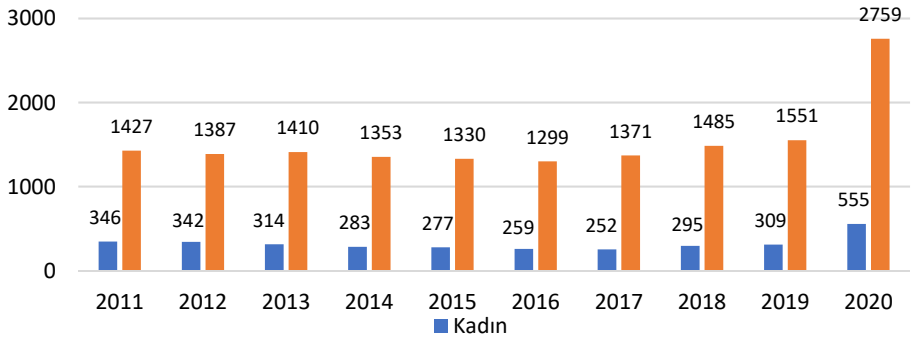
2012, 2013, 2014 ve 2016 yılında bu sayı 1 (bir) kişi olurken, 2015 yılında bu grupta yer alan yatırımcıya rastlanmamıştır. Ancak bu yatırım tutarı grubunda yer alan gerçek yatırımcıların sayısı 2017 yılında 3 kişi, 2018 yılında 5 kişi, 2019 yılında 6 kişi, 2020 yılında ise artış göstererek 16 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 2. Yıllar İtibari ile Yatırımcı Türlerinin Toplam Bakiyelerinin Değişimi (%)

Yatırımcı Tipi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tüzel Yatırımcı Bakiye Tutarı	382.50	-49.57	16.08	43.21	79.17	-50.04	2.93	34.94	1034.78
Gerçek Yatırımcı Bakiye Tutarı	10.14	-9.31	1.31	7.59	13.11	31.23	75.09	18.60	116.48
TOPLAM	10.53	-9.49	1.35	7.70	13.37	30.73	74.92	18.63	117.94

Tablo 2'de Artvin ilinde yatırım faaliyetinde bulunan tüzel ve gerçek yatırımcı türlerinin bakiye tutarlarında meydana gelen değişimlere yer verilmiştir. Buna göre; tüzel yatırımcıların bakiye tutarı (bir önceki yıla göre) 2012 yılında %382,5, 2014 yılında %16,08, 2015 yılında %43,21, 2016 yılında %79,17, 2018 yılında %2,93, 2019 yılında %34,94, 2020 yılında %1034,78 artış gösterirken, 2013 yılında %49,57, 2017 yılında %50,04 azalış göstermiştir. Gerçek yatırımcıların bakiye tutarı 2012 yılında %10,53, 2014 yılında %1,35, 2015 yılında %7,70, 2016 yılında %13,37, 2017 yılında %30,73, 2018 yılında %74,92, 2019 yılında %18,63, 2020 yılında %117,94 ile ciddi bir artış gösterirken, 2013 yılında %9,49 azalış göstermiştir.

Grafik 1. Cinsiyete Göre Artvin İlinin Yatırımcı Sayıları

Grafik 1'de Artvin ilinde yatırım faaliyetinde bulunan yatırımcıların cinsiyet bağlamında yatırımcı sayılarında meydana gelen değişime yer verilmiştir. Buna göre erkek yatırımcıların sayısında yıllar itibari ile çok fazla dalgalanma görülmemesine rağmen, 2020 yılında erkek yatırımcıların sayısı artış göstererek 2759 kişiye ulaşmıştır. Kadın yatırımcıların sayısında çok fazla artış görülmemiştir. Ancak bu cinsiyet grubunda yer alan yatırımcıların sayısı 2020 yılında artış göstererek 555 kişi olmuştur.

Tablo 3'te Artvin iline ait yarımcıların yaş aralığı ve cinsiyet profiline göre yıllar itibari ile portföy değerlerinde meydana gelen değişim verilmiştir. Buna göre, 0-19 yaş aralığında yer alan kadın yatırımcıların portföy değerleri bir önceki yıla göre 2012 yılında %56,22, 2013 yılında %22, 2014 yılında %6,74, 2015 yılında %99,25, 2016 yılında %99,97, 2017 yılında 2016 yılına göre %2,14, 2018 yılında %100 azalış gösterirken, 2019 yılında hiçbir yatırım yapılmadığı belirlenmiş, 2020 yılında %90,96 oranında artış göstermiştir.

Ayrıca erkek yatırımcıların portföy değerlerindeki değişim incelendiğinde; 2012 yılında %26,26, 2013 yılında %46,08, 2015 yılında %0,53, 2016 yılında %65,53, 2018 yılında %44,34 oranında portföy değerlerinde azalış görülürken, 2014, 2017 ve 2020 yıllarına ait portföy değerlerinde bir önceki yıla göre artış görülmüştür.

Tablo 3. Artvin İli Yatırımcıların Yaş Aralığı ve Cinsiyet Profiline Göre Portföy Değerlerindeki Değişim (%)

Yaş Aralığı	Cinsiyet	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
0-19 Yaş	Kadın	56.22	22.28	6.74	-99.25	-99.97	-2.14	-100.00	0.00	90.96
	Erkek	-26.26	-46.08	7.98	-0.53	-65.53	1504.37	-44.34	-58.57	982.02
20-24 Yaş	Kadın	205.99	113.72	-98.29	6327.83	-62.92	944.21	-66.88	-64.91	1329.78
	Erkek	-16.77	-44.98	100.29	163.25	-58.68	96.81	9.85	25.25	1049.18
25-29 Yaş	Kadın	-60.83	-67.77	-66.20	425.76	13.12	51.41	27.58	-42.74	1524.10
	Erkek	-20.75	-18.72	8.93	75.25	66.46	55.13	-20.82	45.60	459.81
30-34 Yaş	Kadın	21.36	15.68	-12.59	31.95	8.64	106.04	-49.47	55.00	425.83
	Erkek	-13.72	-21.27	6.69	7.04	-8.26	103.50	2.78	66.83	373.77
35-39 Yaş	Kadın	297.91	-56.30	74.03	-36.14	-74.98	824.89	11.81	76.18	237.04
	Erkek	14.08	10.78	0.80	31.56	-4.16	29.74	-4.45	-7.11	422.90
40-44 Yaş	Kadın	-21.70	-14.49	-38.72	-42.47	157.81	87.33	5.17	-11.89	285.94
	Erkek	14.12	-24.29	-26.20	58.72	74.56	10.14	16.20	95.51	192.19
45-49 Yaş	Kadın	133.02	-10.47	45.22	4.18	-20.71	-63.96	79.16	20.92	147.49
	Erkek	56.05	-15.07	9.37	27.07	14.32	11.73	-21.52	45.52	379.68
50-54 Yaş	Kadın	61.72	-17.76	-52.60	-42.49	3.55	214.79	-28.66	145.02	33.22
	Erkek	-25.41	20.70	-38.39	57.38	7.18	117.06	27.02	69.45	36.33
55-59 Yaş	Kadın	-55.91	-80.12	4001.29	-10.84	-70.80	5.42	-13.14	8.95	103.38
	Erkek	-63.69	-2.28	23.84	29.59	6.80	-38.37	17.49	11.29	436.46
60-64 Yaş	Kadın	-60.30	51.83	-76.79	-53.51	-52.64	248.49	3167.83	-40.09	-18.16
	Erkek	65.00	-15.11	-10.13	-14.68	38.76	-45.38	2.95	17.91	144.13
65-69 Yaş	Kadın	34.08	7.42	14.21	-29.06	9.85	-4.49	-78.61	-75.77	2875.94
	Erkek	133.87	0.92	-45.64	15.25	44.05	85.62	760.02	-90.66	45.90
70-74 Yaş	Kadın	88.15	-98.78	49.49	-52.96	1283.36	24.06	5.08	47.34	141.60
	Erkek	1171.78	43.27	126.55	-59.52	-23.45	22.53	21.51	2305.56	-84.81
75 + Yaş	Kadın	19.02	1308.83	44.95	-32.32	12.42	-4.84	-34.71	46.75	-65.59
	Erkek	73.13	-31.11	19.79	-52.63	-2.60	246.67	-21.37	-7.22	22.57
TOPLAM	Kadın	24.54	-19.15	28.45	-18.32	-20.76	44.69	27.06	18.54	124.70
	Erkek	7.56	-7.23	-3.67	13.93	19.04	29.67	81.34	18.61	115.73
GENEL TOPLAM		10.17	-9.31	1.31	7.59	13.11	31.23	75.09	18.60	116.48

20-24 yaş aralığında yer alan; kadın yatırımcıların portföy değerlerinde 2014, 2016, 2018, 2019 yıllarında azalış görülürken, 2012, 2013, 2015, 2017,

2020 yıllarında portföy değerlerinde bir önceki yıllara göre artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Burada dikkat çeken nokta 2015 ve 2020 yıllarına (bir önceki yıla göre) ait kadın yatırımcıların portföy değerlerinde meydana gelen ciddi artış (örneğin; bir önceki yıla göre 2015 yılında yaşanan %6327,83 artış ve 2020 yılında yaşanan %1329,78 artış) dikkat çekmektedir.

Artvin iline ait 25-29 yaş aralığına ait yatırımcı profilinin portföy değerlerinde meydana gelen değişim incelendiğinde; kadın yatırımcıların portföy değerinde (bir önceki yıla göre) 2012 yılında %60,83, 2013 yılında %67,77, 2014 yılında %66,20, 2019 yılında %42,74 azalış yaşanırken, 2015 yılında %425,76, 2016 yılında %13,12, 2017 yılında %51,41, 2018 yılında %27,58, 2020 yılında ise %1524,10 artış yaşanmıştır. Erkek yatırımcıların portföy tutarında ise (bir önceki yıl esas alındığında), 2012 yılında %20,75, 2013 yılında %18,72, 2018 yılında %20,82 azalış, 2014 yılında %8,93, 2015 yılında %75,25, 2016 yılında %66,46, 2017 yılında %55,13, 2019 yılında %45,60, 2020 yılında bir önceki yıla göre ciddi artış göstererek %459,81 olarak gerçekleşmiştir.

30-34 yaş aralığına ait cinsiyete göre portföy değerinde yaşanan değişimler bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde; kadın yatırımcıların portföy değeri 2012 yılında %21,36, 2013 yılında %15,68, 2015 yılında %31,95, 2016 yılında %8,64, 2017 yılında %106.04, 2018 yılında %55, 2020 yılında ise %425,83 artış görülürken, 2014 yılında %12,59, 2018 yılında %49,47 azalış görülmüştür. Erkek yatırımcıların portföy değerlerinde yaşanan değişim değerlendirildiğinde; 2012, 2013 ve 2016 yıllarında sırası ile %13,72, %21,27, %8.26 azalış görülürken, 2014, 2015, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında sırası ile %6,69, %7,04, %103,50, %2,78, %66,83 ve %373,77 artış görülmüştür.

35-39 yaş aralığında yer yatırımcı profilinin portföy değerlerinde meydana gelen değişim incelendiğinde; kadın yatırımcıların portföy değerlerinde 2013 yılında %56,30, 2015 yılında %36,14, 2016 yılında %74,98 azalış gösterirken, 2012 yılında %297,91, 2014 yılında %74,03, 2017 yılında %824,89, 2018 yılında %11,81, 2019 yılında %76,18, 2020 yılında %237,04 artış göstermiştir. Erkek yatırımcıların durumu incelendiğinde, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017 ve 2020 yıllarında sırası ile %14,08, %10,78, %0,80, %31,56, %29,74, %422,90 artış yaşanırken 2016, 2018, 2019 yıllarında ise sırası ile %4,16, %4,45, %7,11 azalış yaşanmıştır.

40-44 yaş aralığındaki yatırımcı portföy değişimlerine göre, kadın yatırımcıların bir önceki yıla göre portföy değeri 2017 yılında %157,81, 2020 yılında ise %285,94 gibi yüksek oranda artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Aynı

şekilde, erkek yatırımcıların bir önceki yıla göre portföy değerlerinde, 2019 yılında %95,51, 2020 yılında %192,19 artış yaşandığı tespit edilmiştir.

45-49 yaş aralığında yer alan yatırımcı profili değerlendirildiğinde; kadın yatırımcıların bir önceki yıla göre portföy değerinde 2012 yılında %133,02, 2020 yılında %147,49 gibi yüksek bir oranda artış yaşandığı görülmüştür. Aynı şekilde erkek yatırımcıların portföy değeri de bir önceki yıla göre 2020 yılında %379,68 artış yaşandığı görülmüştür.

50-54 yaş aralığına ait cinsiyete göre portföy değerinde yaşanan değişimler bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde; kadın yatırımcıların portföy değerlerinde 2017 yılında %214,79, 2019 yılında %145,02 artış tespit edilmiştir. Erkek yatırımcılar da ise 2017 yılında %117,06 artış yaşandığı gözlemlenmiştir.

55-59 yaş aralığında yer alan yatırımcıların profili incelendiğinde; kadın yatırımcıların bir önceki yıla göre portföy tutarlarında yaşanan değişim sonuçlarına göre, 2012 yılında %55,91, 2013 yılında %80,12, 2015 yılında %10,84, 2016 yılında %70,80, 2018 yılında %13,14 azalış görülürken, 2017 yılında %5,42, 2019 yılında %8,95, 2020 yılında %103,38 artış yaşanmıştır. Ayrıca 2014 yılında (bir önceki yıla göre) kadın yatırımcıların portföy değeri ciddi oranda artış göstererek %4001,29'e yükselmiştir.

60-64 yaş aralığında yer alan yatırımcıların portföy değerlerindeki değişim incelendiğinde 2018 yılında kadın yatırımcıların portföy değeri bir önceki yıla göre %3167,83 artış, erkek yatırımcıların 2020 yılı portföy değeri de bir önceki yıla göre %144,13 artış kaydetmiştir.

65-69 yaş aralığına ait yatırımcı portföy değerlerindeki değişim sonuçlarına göre; 2020 yılında kadın yatırımcıların bir önceki yıla göre portföy değerlerinde %2875,94 artış, erkek yatırımcılarda ise 2018 yılında %760,02 artış görülmüştür.

70-74 yaş aralığının portföy değerlerinde yaşanan değişim yıllar itibari ile incelendiğinde; kadın yatırımcıların portföy değeri 2013 yılında bir önceki yılın portföy değerine göre %98,78 azalış görülürken, 2016 yılında ise bir önceki yıla göre %1283,36 artış yaşandığı görülmüştür. Erkek yatırımcıların portföy değeri incelendiğinde ise bir önceki yıla göre portföy değerlerinde 2012 ve 2019 yıllarında sırası ile %1171,78 ve %2305,56 artış gözlemlenirken, 2015 ve 2020 yıllarına ait portföy değerlerinde sırası ile %59,52 ve %84,81 azalış gerçekleşmiştir.

75 yaş ve üstü yatırımcı profilinin portföy değerlerinde yaşanan değişimin sonuçlarına göre; kadın yatırımcıların portföy değerlerindeki değişim bir önceki yıla göre 2013 yılında %1308,83 artış, erkek yatırımcıların

portföy değerlerinin oranındaki değişim ise 2017 yılında %246,67 artış ile yıllar itibari ile en yüksek artışı göstermiştir.

Artvin ilinde yer alan yatırımcıların cinsiyet bağlamında toplam portföy değerlerinde meydan gelen değişim incelendiğinde; kadın yatırımcıların toplam portföy değeri (bir önceki yıla göre) 2012 yılında %24,54, 2013 yılında %28,45, 2017 yılında %44,69, 2018 yılında %27,06, 2019 yılında %18,54, 2020 yılında %124,70 artış; 2013 yılında %19,15, 2015 yılında %18,32, 2016 yılında %20,76 azalış göstermiştir. Erkek yatırımcıların portföy değeri ise 2012 yılında %7,56, 2015 yılında %13,93, 2016 yılında %19,04, 2017 yılında %29,67, 2018 yılında %81,34, 2019 yılında %18,61, 2020 yılında %115,73 artış görülürken, 2013 yılında %7,23, 2014 yılında %3,67 azalış göstermiştir.

Artvin ilinin yatırımcı profilinin yaş grubu ve cinsiyet bağlamında toplam portföy değerinde meydana gelen değişim incelendiğinde; (bir önceki yıla göre) 2013 yılında %9,31 azalış gösterirken, 2012 yılında %10,17, 2014 yılında %1,31, 2015 yılında %7,59, 2016 yılında %13,11, 2017 yılında %31,23, 2018 yılında %75,09, 2019 yılında %18,60, 2020 yılında %116,48 artış göstermiştir.

Tablo 4. Cinsiyet Gruplarının Toplam Portföy Değerlerinin Yaş Grupları İçerisindeki Oranı

Yaş Aralığı	Cinsiyet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
0-19 Yaş	**Kadın**	0.0039	0.0049	0.0074	0.0062	0.0001	0.0000	0.0000	0.0000	0.0009	0.0008
	Erkek	0.0004	0.0003	0.0002	0.0002	0.0001	0.0000	0.0005	0.0002	0.0001	0.0003
20-24 Yaş	**Kadın**	0.0009	0.0021	0.0056	0.0001	0.0058	0.0027	0.0197	0.0051	0.0015	0.0097
	Erkek	0.0039	0.0030	0.0018	0.0037	0.0086	0.0030	0.0045	0.0027	0.0029	0.0154
25-29 Yaş	**Kadın**	0.0927	0.0291	0.0116	0.0031	0.0197	0.0281	0.0294	0.0295	0.0143	0.1031
	Erkek	0.0196	0.0145	0.0127	0.0143	0.0221	0.0308	0.0369	0.0161	0.0198	0.0513
30-34 Yaş	**Kadın**	0.0472	0.0460	0.0659	0.0448	0.0724	0.0993	0.1414	0.0562	0.0735	0.1720
	Erkek	0.0800	0.0642	0.0545	0.0603	0.0567	0.0437	0.0685	0.0388	0.0546	0.1200
35-39 Yaş	**Kadın**	0.0298	0.0953	0.0515	0.0698	0.0546	0.0172	0.1102	0.0970	0.1441	0.2161
	Erkek	0.1020	0.1082	0.1292	0.1352	0.1561	0.1257	0.1258	0.0663	0.0519	0.1258
40-44 Yaş	**Kadın**	0.0877	0.0551	0.0583	0.0278	0.0196	0.0637	0.0825	0.0683	0.0508	0.0872
	Erkek	0.1448	0.1536	0.1253	0.0960	0.1338	0.1961	0.1666	0.1068	0.1760	0.2383
45-49 Yaş	**Kadın**	0.0655	0.1225	0.1356	0.1533	0.1956	0.1957	0.0487	0.0687	0.0701	0.0772
	Erkek	0.1068	0.1549	0.1418	0.1610	0.1796	0.1724	0.1486	0.0643	0.0789	0.1754
50-54 Yaş	**Kadın**	0.2227	0.2892	0.2942	0.1085	0.0764	0.0999	0.2173	0.1220	0.2521	0.1495
	Erkek	0.1500	0.1040	0.1353	0.0865	0.1196	0.1076	0.1802	0.1262	0.1803	0.1140
55-59 Yaş	**Kadın**	0.1010	0.0358	0.0088	0.2809	0.3066	0.1130	0.0823	0.0563	0.0517	0.0468
	Erkek	0.2187	0.0738	0.0778	0.1000	0.1137	0.1020	0.0485	0.0314	0.0295	0.0733
60-64 Yaş	**Kadın**	0.1609	0.0513	0.0963	0.0174	0.0099	0.0059	0.0143	0.3668	0.1853	0.0675
	Erkek	0.0900	0.1381	0.1263	0.1179	0.0883	0.1029	0.0433	0.0246	0.0245	0.0277
65-69 Yaş	**Kadın**	0.0316	0.0341	0.0453	0.0403	0.0350	0.0485	0.0320	0.0054	0.0011	0.0146
	Erkek	0.0437	0.0950	0.1033	0.0583	0.0590	0.0714	0.1022	0.4847	0.0382	0.0258
70-74 Yaş	**Kadın**	0.1471	0.2222	0.0034	0.0039	0.0022	0.0392	0.0336	0.0278	0.0346	0.0372
	Erkek	0.0026	0.0306	0.0473	0.1112	0.0395	0.0254	0.0240	0.0161	0.3264	0.0230
75 + Yaş	**Kadın**	0.0130	0.0124	0.2162	0.2440	0.2022	0.2868	0.1886	0.0969	0.1200	0.0184
	Erkek	0.0372	0.0599	0.0445	0.0553	0.0230	0.0188	0.0503	0.0218	0.0171	0.0097

Tablo 4'te cinsiyet gruplarının toplam portföy değerlerinin yaş grupları içerisindeki oranı yıllar itibari ile verilmiştir.

2011 yılında kadın yatırımcıların portföy oranının en yüksek olduğu yaş grubu %22,27 ile 50-54 yaş grubu iken erkek yatırımcılarda ise %21,87 ile 55-59 yaş grubudur.

2012 yılında ise bir önceki yıla göre farklılık göstermeyerek kadın yatırımcıların portföy oranı en yüksek %28,92 ile 50-54 yaş grubudur. Aynı yıl erkek yatırımcıların portföy oranının en yüksek ve oran olarak birbirine yakın olduğu 40-44 ve 45-49 yaş grubudur.

Kadın yatırımcılar bağlamında 2013 yılında portföy oranı en yüksek olan grup %29,42 ile 50-54 yaş grubu olmuştur. 2013 yılında erkek yatırımcıların en yoğun olduğu grup ise %14,18 ile 45-49 yaş grubu olmuştur.

2014 yılında yatırımcıların portföy oranının en yüksek olduğu yaş grubu erkeklerde %16,10 ile 45-49 yaş grubu iken kadınlarda ise %28,09 ile 55-59 yaş grubu olmuştur. 2015 yılında kadın yatırımcıların kendi cinsiyet grubu içerisindeki portföy oranı %30,66 ile 55-59 yaş grubu iken erkek yatırımcılarda yaklaşık %18 ile 45-49 yaş grubudur.

Erkek yatırımcıların kendi cinsiyet grubunda portföy oranının en yüksek olduğu yaş grubu 2016 yılında %19,61 ile 40-44 yaş grubu olurken, kadın yatırımcılarda ise bu oran yaş itibari ile diğer yıllardan farklılaşarak %28,68 ile 75 yaş ve üstü yaş grubu olmuştur. Kadın yatırımcıların kendi cinsiyet grubunda en yüksek portföy oranına sahip yaş grubu %28,68 ile 75 yaş ve üzeri olmuştur. Aynı yıl erkek yatırımcıların kendi cinsiyet grubu içerisindeki en yüksek portföy oranı %19,61 ile 40-44 yaş arası yatırımcı grubu olmuştur.

2017 yılında kadın yatırımcıların kendi grubu içerisinde en yüksek portföy oranı %21,73 ile 50-54 yaş grubudur. Aynı şekilde erkek yatırımcılarda ise en yüksek portföy oranı %18,02 ile 50-54 yaş grubudur. Kadın yatırımcıların portföy oranı 2018 yılında %36,68 ile 60-64 yaş grubu iken erkek yatırımcılarda %48,47 ile 65-69 yaş grubu olmuştur.

2019 yılında kadın yatırımcıların kendi cinsiyet grubu içerisindeki en yüksek portföy oranı %25,21 ile 50-54 yaş grubu iken, erkek yatırımcıların kendi cinsiyet grubu içerisindeki en yüksek portföy oranı %32,64 ile 70-74 yaş grubu olmuştur.

Erkek yatırımcıların kendi cinsiyet grubu içerisinde en yüksek portföy oranı 2020 yılında %23,83 ile 40-44 yaş grubu yatırımcılar olurken, kadın yatırımcılarda ise bu oran %21,61 ile 35-39 yaş grubu olmuştur.

Tablo 5'te Artvin ilinin yıllar itibari ile toplam portföy değerinin cinsiyet ve yaş grubu bağlamındaki oranlarına yer verilmiştir.

2011 yılında %18,50 ile 50-54 yaş grubu erkek yatırımcıların oranının diğer kategoriler içerisinde en yüksek portföy oranına sahip olduğu görülmektedir. Aynı şekilde cinsiyet bağlamında portföy değerlerinin Artvin iline ait toplam portföy değeri içerisindeki payı yaklaşık %85 ile erkek yatırımcı grubuna aittir.

Tablo 5. Toplam Portföy Değerinin Cinsiyet ve Yaş Grubu İçerisindeki Oranı

Yaş Aralığı	Cinsiyet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
0-19 Yaş	Kadın	0.00060	0.00085	0.00115	0.00121	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00007	0.00007
	Erkek	0.00032	0.00021	0.00013	0.00014	0.00013	0.00004	0.00047	0.00015	0.00005	0.00026
20-24 Yaş	Kadın	0.00013	0.00037	0.00086	0.00001	0.00087	0.00029	0.00227	0.00043	0.00013	0.00084
	Erkek	0.00330	0.00249	0.00151	0.00299	0.00732	0.00267	0.00401	0.00252	0.00266	0.01410
25-29 Yaş	Kadın	0.01425	0.00507	0.00180	0.00060	0.00293	0.00293	0.00339	0.00247	0.00119	0.00894
	Erkek	0.01662	0.01196	0.01072	0.01152	0.01877	0.02762	0.03265	0.01476	0.01812	0.04687
30-34 Yaş	Kadın	0.00726	0.00800	0.01020	0.00880	0.01080	0.01037	0.01628	0.00470	0.00614	0.01491
	Erkek	0.06771	0.05302	0.04603	0.04847	0.04822	0.03911	0.06065	0.03560	0.05008	0.10960
35-39 Yaş	Kadın	0.00459	0.01657	0.00798	0.01371	0.00814	0.00180	0.01269	0.00810	0.01204	0.01874
	Erkek	0.08635	0.08941	0.10920	0.10865	0.13285	0.11257	0.11128	0.06073	0.04756	0.11488
40-44 Yaş	Kadın	0.01347	0.00958	0.00903	0.00546	0.00292	0.00666	0.00950	0.00571	0.00424	0.00756
	Erkek	0.12250	0.12689	0.10592	0.07716	0.11382	0.17565	0.14742	0.09784	0.16127	0.21768
45-49 Yaş	Kadın	0.01006	0.02128	0.02101	0.03012	0.02916	0.02044	0.00561	0.00574	0.00586	0.00670
	Erkek	0.09034	0.12796	0.11983	0.12937	0.15279	0.15442	0.13147	0.05893	0.07229	0.16019
50-54 Yaş	Kadın	0.03423	0.05025	0.04557	0.02132	0.01139	0.01043	0.02502	0.01019	0.02106	0.01296
	Erkek	0.12694	0.08594	0.11437	0.06955	0.10173	0.09640	0.15944	0.11567	0.16526	0.10407
55-59 Yaş	Kadın	0.01553	0.00622	0.00136	0.05516	0.04571	0.01180	0.00948	0.00470	0.00432	0.00406
	Erkek	0.18509	0.06100	0.06572	0.08034	0.09677	0.09137	0.04291	0.02879	0.02702	0.06695
60-64 Yaş	Kadın	0.02473	0.00891	0.01492	0.00342	0.00148	0.00062	0.00164	0.03065	0.01548	0.00585
	Erkek	0.07617	0.11407	0.10677	0.09472	0.07511	0.09215	0.03835	0.02255	0.02242	0.02528
65-69 Yaş	Kadın	0.00487	0.00592	0.00701	0.00791	0.00521	0.00506	0.00368	0.00045	0.00009	0.00126
	Erkek	0.03697	0.07848	0.08733	0.04686	0.05020	0.06393	0.09042	0.44415	0.03497	0.02357
70-74 Yaş	Kadın	0.02261	0.03861	0.00052	0.00077	0.00033	0.00410	0.00387	0.00232	0.00289	0.00322
	Erkek	0.00219	0.02530	0.03997	0.08938	0.03363	0.02276	0.02125	0.01475	0.29912	0.02100
75 + Yaş	Kadın	0.00200	0.00216	0.03349	0.04792	0.03014	0.02996	0.02172	0.00810	0.01002	0.00159
	Erkek	0.03149	0.04948	0.03759	0.04444	0.01957	0.01685	0.04451	0.01999	0.01564	0.00885
TOPLAM	Kadın	0.15373	0.17377	0.15490	0.19641	0.14910	0.10446	0.11516	0.08358	0.08353	0.08670
	Erkek	0.84627	0.82623	0.84510	0.80359	0.85090	0.89554	0.88484	0.91642	0.91647	0.91330

2012 yılında erkek yatırımcıların genel portföy içerisindeki en yüksek oranı sırası ile %12,68 ve %12,79 ile 40-44 ve 45-49 yaş grubudur. Cinsiyet bağlamında portföy değerlerinin Artvin iline ait toplam portföy değeri içerisindeki payı yaklaşık %82,62 ile erkek yatırımcı grubuna aittir.

2013 yılında erkek yatırımcıların Artvin iline ait toplam portföy içerisinde yaklaşık %12 ile 45-49 yaş grubu en yüksek orana aittir. Ayrıca cinsiyet kategorisinde de erkek yatırımcılar %84,51 ile en yüksek orana sahiptir.

Erkek yatırımcıların 2014 yılında toplam portföy değeri içerisinde en yüksek oranı %12,93 ile 45-49 yaş grubu oluşturmaktadır. Aynı şekilde bu yatırımcı grubunun toplam portföy içerisindeki oranı %80,35 olmuştur.

45-49 yaş grubu erkek yatırımcı 2015 yılında %15,27 ile toplam portföy değeri içerisindeki en yüksek orana sahiptir. Erkek yatırımcılar 2015 yılında da %85 ile en fazla yatırım oranına sahip cinsiyet grubu olmuştur.

2016 yılında toplam portföy içerisinde en yüksek yatırım oranı %17,56 ile 40-44 yaş grubu erkek yatırımcılar olmuştur. Anı yılda erkek yatırımcıların toplam portföy oranı %89,55 ile en fazla paya sahip olmuştur.

Erkek yatırımcılar içerisinde 50-54 yaş grubu %15,94 ile 2017 yılında toplam portföy değeri içerisinde en fazla orana sahip yatırımcı grubu olmuştur. 2017 yılına ait toplam portföy değeri içerisinde %88,48 ile en yüksek paya sahip yatırımcı grubu olmuştur.

2018 yılında 65-69 yaş grubu erkek yatırımcıların toplam portföy içerisinde en fazla sahip olup, bu oran %44,41 olarak gerçekleşmiştir. Erkek yatırımcı grubu 2108 yılında %91,64 ile en yüksek yatırım oranına sahip yatırımcı grubu olmuştur.

70-74 yaş grubu erkek yatırımcı 2019 yılında %29,91 ile toplam portföy değeri içerisindeki en yüksek orana sahip yatırımcı grubu olmuştur. Erkek yatırımcılar 2019 yılında da %91,64 ile en fazla yatırım oranına sahip cinsiyet grubu olmuştur.

2020 yılında %21,76 ile 40-44 yaş grubu erkek yatırımcıların oranı diğer kategoriler içerisinde en yüksek portföy oranına sahip olduğu görülmektedir. Aynı şekilde cinsiyet bağlamında portföy değerlerinin Artvin iline ait toplam portföy değeri içerisindeki payı yaklaşık %91,33 ile erkek yatırımcı grubuna aittir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin ilindeki yatırımcıların cinsiyet, yaş ve yatırım tutarı bağlamında 2011-2012 yılları itibari ile meydana gelen değişim incelenmiştir.

Artvin ilinde bulunan gerçek ve tüzel yatırımcıların dağılımı yatırım tutarı bağlamında incelendiğinde 0-1 TL, 1-10.000 TL, 10.000-50.000 TL yatırım miktarlarında gerçek yatırımcıların daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Tüzel yatırımcıların sayısının da yıllar itibari ile en fazla yoğunlaştığı yatırım tutarı 1-10.000 TL arası olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca diğer yatırım miktarları bazında yatırımcı sayıları değerlendirildiğinde; 50.000-100.000 TL arası yatırım yapan gerçek yatırımcıların sayısında 2020 yılında 271 kişi; 100.000-500.000 TL yatırım yapan gerçek yatırımcıların sayısı 2020 yılında 275 kişiye; 500.000-1.000.000 TL yatırım yapan gerçek

kişilerin sayısı 2020 yılında 41 kişiye; 1.000.000 TL ve üzeri yatırım yapan gerçek yatırımcıların sayısı 2020 yılında 16 kişiye ulaşarak ciddi bir yükseliş yaşamıştır.

Artvin ilinin yatırımcı tiplerinin portföy değerlerindeki değişim sonuçlarına göre; tüzel yatırımcıların bakiye tutarları yıllar itibari ile değişim göstererek bu yatırımcı grubunun bakiye tutarı 2020 yılında (2019 yılına göre) %1034,78 artış göstermiştir. Sonuçlara göre bu durumun gerçek yatırımcıların bakiye tutarı için de geçerli olduğu ortaya konulmuş ve 2020 yılında %116,48 artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Artvin ilinin cinsiyet bağlamında yatırımcı sayılarındaki değişim incelendiğinde; kadın yatırımcıların sayısında yıllar itibari ile dalgalanma yaşanmış ancak 2020 yılında (bir önceki yıla göre) %80 civarında kadın yatırımcı sayısında artış yaşanmıştır. Erkek yatırımcıların sayısında da yıllar itibari ile artışlar ve azalışlar yaşanmış ancak 2020 yılında erkek yatırımcıların sayısında %78 oranında artış yaşanmıştır. Bu durumda 2020 yılında kadın yatırımcıların sayısı erkek yatırımcılara göre daha fazla artış göstermiştir. Buna göre; son yıllarda kadın yatırımcıların sayısındaki artış, kadınların son dönemde iş hayatına fazlaca katılmaları ve kendi gelirlerini sağlamaları, yatırım yapma konusunda bilinçlenmeleri ve eğitim düzeyinde yaşanan yükselişle açıklanabilir.

Artvin ilindeki yatırımcıların yaş aralığı ve cinsiyet bağlamında portföy değerlerinde meydana gelen değişimin sonuçları incelendiğinde; tüm yaş aralığı ve cinsiyet gruplarında 2020 yılı sonunda artışların yaşandığı göze çarpmaktadır. Özellikle, 0-19 yaş aralığında yer alan kadın ve erkeklerde; 20-24 yaş aralığı kadın ve erkeklerde; 25-29 yaş aralığında yer alan kadınlarda; 65-69 yaş aralığında yer alan kadın yatırımcıların portföy değerlerinde 2020 yılı itibari ile artışların yaşandığı gözlemlenmiştir. Ancak 0-74 yaş aralığında yer alan erkek yatırımcıların portföy değerinde azalışın yaşandığı tespit edilmiştir. Ayrıca Artvin ilinin toplam portföy değerinde de yıllar itibari ile artış yaşandığı gözlemlenmiştir.

Cinsiyet gruplarının toplam portföy değerlerinin yaş grupları içerisindeki paylarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde; yıllar itibari ile cinsiyet gruplarının toplam portföy değerlerinin yaş grupları içerisinde fazla olan paylar göstermiştir. Mesela; kadın yatırımcıların toplam portföy değerinin yaş grupları içerisindeki payları 2011, 2012, 2013, 2017, 2019 yıllarında 50-54 yaş grubunda, 2014 ve 2015 yıllarında 55-59 yaş grubunda, 2016 yılında 75 yaş ve üstü yaş grubunda, 2020 yılında ise yatırımcı yaş grubu gençleşerek 35-39 yaş grubunda yoğunlaşmıştır. Erkek yatırımcılarda ise 2011 yılında 55-

59 yaş grubunda, 2012, 2013, 2014, 2015 yıllarında 45-49 yaş grubunda, 2016 yılında 40-44 yaş grubunda yoğunlaşmış olup 2017, 2018 ve 2019 yılında yatırımcıların yaş grubu yaşlanarak sırası ile 50-54, 65-69, 70-74 yaş grubunda, 2020 yılında ise 40-44 yaş grubunda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet ve yaş grupları bağlamında toplam portföy değerindeki paylarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde; yıllar itibari ile 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 65-69 ve 70-74 yaş grubunda yer alan erkek yatırımcılar, Artvin iline ait toplam portföy içerisinde en yüksek paya sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, toplam portföy içerisinde en yüksek paya sahip erkek yatırımcılar olmuş ve yıllar itibari ile artış gösterdiği görülmüştür.

Elde edilen sonuçlar genel itibari ile değerlendirildiğinde; Artvin ilinin toplam portföy değerleri yıllar itibari ile gelişim göstermiş ve artmıştır. Ayrıca, yaş grupları ve cinsiyet bağlamında yatırım tutarları artış göstermiş olup kadın yatırımcıların yatırımları da yıllar itibari ile artış göstererek erkek yatımcılara yatırım miktarı anlamında yaklaşmaya başlamıştır. Yatırımcı tipi ve yatırım tutarı bağlamında ise gerçek yatırımcıların sayısının tüzel kişilerin sayısından fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise Artvin ilinde ticari olarak faaliyet gösteren şirket sayısı veya yatırım faaliyetinde bulunan tüzel kişi sayısının sınırlı olması ile açıklanabilir. Ancak son yıllarda gerçek kişi yatırımcıların yüksek miktarlarda yatırım yapmaya başlamaları Artvin ilinde yaşayan bu tip yatırımcıların gelirinde bir artış yaşandığı söylenebilir. Artvin ilinin yatırımcı profilinin geliştirilerek daha genç yaş grupların ve özellikle kadınların sermaye piyasasına katılımının sağlanması için bu konuda eğitim faaliyetlerinin artırılması uygun olacaktır. Eğitim faaliyetleri sonucunda kişilerin yatırım faaliyetlerine teşvik ve özendirilmesi hem ülke ekonomisine katkı sağlayacak hem de Artvin iline katkı sağlayarak kent ekonomisinin gelişimine olumlu yönde etki edecektir.

KAYNAKLAR

Afşar, C. B. (2020). *Bireysel Yatırımcı Profili ve Yatırımcı Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: Ankara İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akbulut, R. & Kaderli, Y. (2009). Şanlıurfa İl Merkezindeki Borsa Yatırımcılarının Profili ve Bu Yatırımcıların Hisse Senetlerine Yatırım Yapma Sürecini Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *43*, 212-226.

Akyol, C. (2010). *Finansal Farkındalığın Yatırımcı Tercihlerine Etkileri: Özel Bankacılık Çalışanlarında Finansal Farkındalık Üzerine Bir Araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Anbar, A. & Alper D. (2009). *Yatırım Projeleri Analizi*. Ekin Kitabevi.

Armağan, S. (2007). *Kar Dağıtım Politikalarının Bireysel Yatırımcı Kararları Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ayvalı, A. (2014). *Bireysel Yatırımcı Profili ve Yatırımcı Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: Bartın İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Bodie, Z., Kane, A. & Marcus, AJ. (2005). *Investmens*. McGraw-Hill Publishing.

Çakır, M. & Kaderli, Y. (2006). Nazilli'deki Yatırımcı Profili ve Bu Yatırımcıların Hisse Senetlerine Yaptıkları Yatırım Miktarını Etkileyen Faktörlerin Analitik İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Atatürk ve Cumhuriyet'e Armağan Dergisi*, *2*, 601-619.

Duranlar, S. & Tıpış, Ö. (2005). 2002-2004 Yıllarında Edirne'nin Yatırımcı Profili. *3. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu*, Burdur, 411-415.

Elmas, B. (2010). *Hisse Senedi Yatırımcılarının Davranışsal Özellikleri Bireysel Yatırımcıya Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Gündoğdu, A. & Çelik, Ş. (2018). Türk Sermaye Piyasasında Kuşaklar Arasında Yatırımcı ve Portföy Farklılıkları. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *47*(1), 46-63.

Kaderli, Y. C. & Gümüş, U. T. (2016). Aydın İli Yatırımcı Profilinin Yıllar İtibariyle Gelişiminin Türkiye Genel Yatırımcı Profilinin Gelişimiyle Karşılaştırılması. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *2*(3), 31-57.

Kandır, S. Y. (2009). *Kurumsal Yatırımcılar Teori ve Uygulama*. Detay Yayıncılık.

Kesbiç, C. Y. & Yiğit, M. (2016). Bireysel Yatırım Tercihlerinde Risk Faktörünün Önemi; Manisa İli Yatırımcı Profili Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, *53*(613), 79-94.

La Porta, R. (2012). Investor Protection and Corporate Governance. *Journal of Financial Economics*.

Uzunoğlu, S. (2004). *IMF ile Nereye Kadar?*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2004, 43.

Üstün, F. (2012). *Türkiye'de Portföy Yatırımlarını Belirleyen Tercihler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşildağ, E. & Özen, E. (2015). Uşak İlindeki Hisse Senedi Yatırımcılarının Profili ve Yatırım Kararlarını Etkileyen Demografik ve Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Analizi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*.

ARTVİN'DE DENİZCİLİK FAALİYETLERİ

Serkan KONYA[1]

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaretin gerçekleşmesine olanak sağlayan kıtalararası yük taşımacılığında en çok kullanılan yöntemlerin başında deniz yolu taşımacılığı gelmektedir. Hacim bazlı küresel ticaretin %80'den fazlasının deniz yoluyla yapılması, bu taşımacılık türünün diğerlerine göre oluşturduğu farklılığın somut göstergesidir (UNCTAD, 2021). Küreselde böyle bir yapının oluşmasının nedeni bu taşımacılık türünün sahip olduğu iki önemli avantajla açıklanmaktadır. Bu avantajlar; (1) deniz yolunun yüksek tonajlı yüklerin tek seferde taşınabilmesi olanak sağlayan bir yapısının olması ve (2) uzak ticari lokasyonlar arası taşımacılığın düşük lojistik maliyetleriyle yapılabilmesidir (Yıldırım vd., 2022). Yüksek talebi olan her emtia, hizmet ya da ticari faaliyette olduğu gibi deniz yolu taşımacılığı da ülkeler arasındaki ticaret hacmine bağlı olarak sürekli gelişim göstermektedir. Bu durum limanların sürekli kapasitelerinin güncellenmesini ve diğer üretim ağları ile yeni bağlantıların kurulması için yatırımların arttırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu yatırımları yapmayan veya yapamayan limanlar farklı limanlar ile rekabeti sağlayamayacaktır. Diğer taşımacılık modlarına göre daha fazla yük taşıma kapasitesine sahip olan deniz taşımacılığı ülke ve bölge ticareti içinde önemli bir lojistik aracı niteliğindedir. Ayrıca limanlar, bulundukları kentlerin, gelişmesinde ve dünya ticaretinde pay sahibi olmalarında katkı sağlamaktadır.

Ticari faaliyetlerde önemli bir yeri olan limanların taşıma modüllerine olan bağlantıları limanların yoğunluğunu arttıran etkenlerdendir. Van Klink & Van Den Berg (1998) tarafından "limanın hizmet verdiği iç bölge" olarak tanımlanan art bölge (hinterland) ulaşım hizmetlerinin artışı ile yoğunluğu da artmaktadır. Mal ticaretinde, deniz taşımacılığının payına bakıldığında, uluslararası ticaretin ve küresel ekonominin çok önemli bir parçasıdır.

[1] Dr. Öğr. Üyesi / Hopa Meslek Yüksekokulu / Yönetim ve Organizasyon Bölümü, skonya@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0466-0773

Uluslararası mal ticareti hacminin çoğunluğunun deniz yoluyla taşınması gelişmiş ekonomilere göre, gelişmekte olan ülkeler için daha da fazla önem arz etmektedir (UNCTAD, 2021). Dünya ticaretinin bel kemiği rolünde olan deniz taşımacılığının yoğun olarak kullanılması limanların kapasite miktarını da önemli kılmaktadır. Liman kapasitelerinin artırılması için yatırımlar yapılarak büyük konteyner akışları ile liman operasyonlarının ciddi miktarda artırılması ticaretin kolaylaşmasını sağlamaktadır. Bir limanda yeterli yatırımların yapılmaması liman operasyonlarını ve konteyner akışlarının aksamasına neden olmaktadır (Mourão vd., 2002). Limanların kapasitesinin yanında art bölgeleri de kapasite kadar önemli bir etkendir. Konteynerleşme ile birlikte entegre intermodal taşımacılık ağlarının gelişmesi, birbirine bağlı iç terminal ağlarının kurulması ve uluslararası ticarette yoğun kullanılması deniz taşımacılığının önemini daha da artırmıştır. Limanların konteyner kapasitesi kadar önemli olan art bölgelere ulaşım bağlantıların arttırılması bu nedenle önem arz etmektedir (Sdoukopoulos & Boile, 2020:1). Limanların önemli maliyetleri arasında yer alan art bölge maliyetleri rekabet gücü ile de doğrudan bağlantılıdır (Aronietis vd., 2010:13) Art bölgeler limanlar arası rekabet sağlaması yük kapasitesinin artması anlamına gelmemektedir. Bir liman bölgesinin transit yük limanları içerisindeki payı, art bölgelerinin kapasitesine, limanın kapasitesine, teknolojik yapısına, liman işletmelerinin yönetimine ve siyasi bağlantılarına bağlıdır (Ateş vd., 2013:4). İyi tasarlanmış bir liman için yük hacimleri ne olursa olsun yeterli kapasiteye sahip olması, çevreye duyarlı, enerji verimliliğini önemseyen, trafik modlarının çoğunluğuna sahip, mal elleçlemeyi daha verimli hale getirebilir durumda olması ve art bölgeleri nakliyeciler için gelişmiş çözümlerle kolaylaştırması tercih edilmelerinin önemli etkenleridir. Bu özelliklere sahip limanlar diğer limanlara göre rekabet üstünlüğüne sahiptirler. Konteyner taşımacılığının limanlar için en önemli faaliyet olması, taşımadaki akışın bir kısmının limanın yakınındaki art bölgelere yönlendirilmesi ile olmaktadır. Çoğu liman için bu tür taşımacılık faaliyetleri nedeniyle art bölgeler önemlidir (Van Der Horst & De Langen, 2008:108-109).

2. HOPA LİMANININ BÖLGESEL KATKILARI

Artvin ilinin denize kıyısı olan üç ilçesi (Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa) içerisinde tek limanı olan ilçe Hopa'dır. Hopa, Gürcistan ile sınırımız olan Sarp sınır kapısına 18 km uzaklıktadır. Yaklaşık 100.000 metrekare üzerine kurulu olan liman 1972 yılında inşa edilmiştir. Liman kapasitesine bakıldığında 102.462 metrekare açık ambar sahasına, 18.220 metrekare kapalı

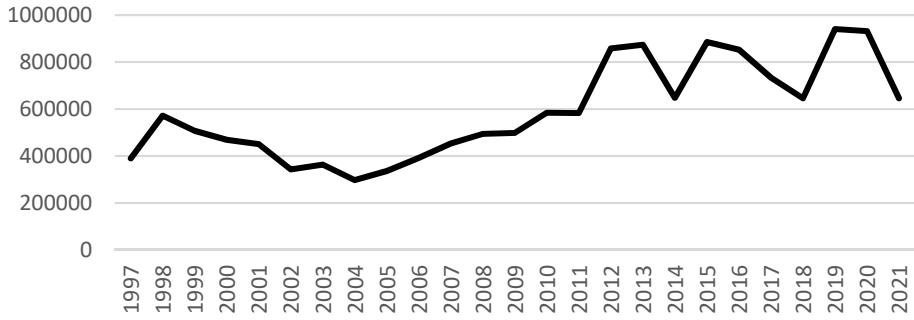
ambar sahasına sahip olan limanın, Karadeniz otoyolu ile bağlantısı mevcuttur. Limanın demir yolu bağlantısı ise bulunmamaktadır. Bu nedenle liman, demir yolu bağlantısı olan limanlara göre dezavantajlı konumdadır. Liman bünyesinde, A tipi genel antrepo, geçici ve dahili depolama sahası, tank terminali, Ro-Ro rampaları, tahıl terminali, çimento terminali, konteyner sahası, dökme yük alanı, genel kargo sahası, proje yükü, tahıl silosu, sıvı dökme yük sahası ve tehlikeli yük alanı bulunmaktadır. Limanın rıhtım uzunluğu 1346 metre olmasından dolayı aynı anda 10-12 adet gemiye hizmet verebilmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesinde son liman olma özelliği nedeniyle bölgeye artı bir değer kazandıran Hopa limanı uluslararası bir limandır. Karadeniz otoyolu aracılığıyla tüm doğu ve batı arasında bağlantı kurabilen liman etkin taşıma aracı olarak karayolunu kullanmaktadır.

Bölge ekonomisine bakıldığında, tarım ürünleri olarak yaş çay, fındık, kivi, mısır, turunçgiller gibi tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Bölgede tarım ürünleri dışında hayvancılık ve balıkçılık gelişmiştir. Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bölgede karayolu taşımacılığının yanında deniz taşımacılığı da önemli bir lojistik aracıdır.

Hopa Limanının aktif olarak kullanıldığını gösteren önemli bir istatistik toplam elleçlenen yük miktarıdır. Hopa Limanının toplam yük elleçleme miktarı Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1. Hopa Limanı Toplam Elleçleme Miktarı (Ton)

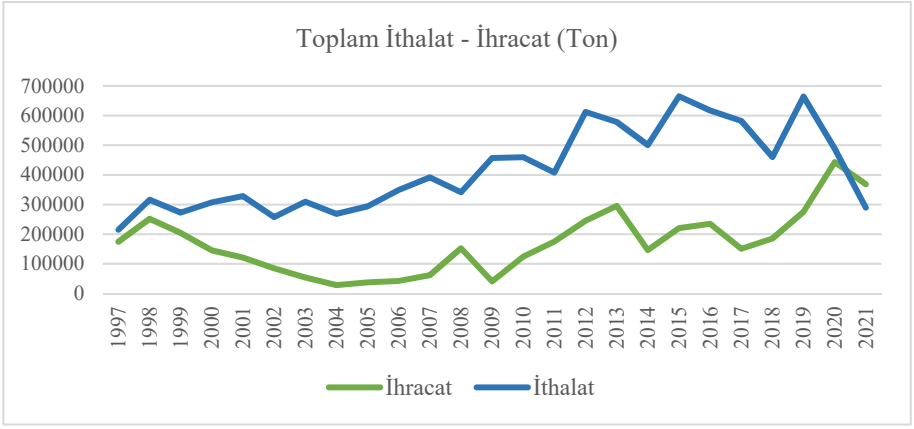

*Grafik verileri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı istatistik veri tabanından elde edilmiştir.

Grafik 1'de 1997-2021 yılları arasında Hopa Limanında gerçekleşen toplam elleçleme miktarı ton cinsinden verilmiştir. Yıllar itibari ile limanda elleçleme artış eğilimi olduğu ancak belirli dönemlerde azalışlar meydana geldiği görülmektedir. Özellikle 2011 yılından sonra dalgalı bir seyir izlemesi

hem bölgenin değişen dinamiklerinden hem de toplam transit geçen gemi sayısındaki değişkenlikten meydana gelmektedir.

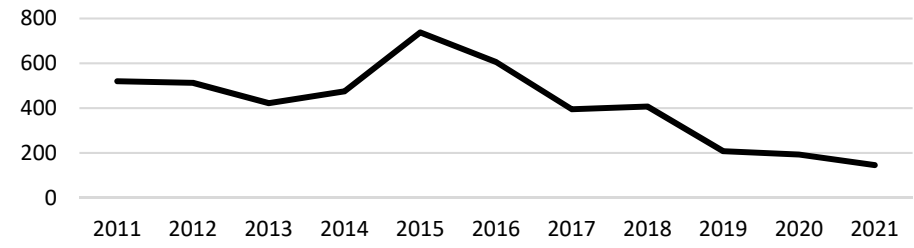
Grafik 2. Hopa Limanı Toplam İthalat ve İhracat Miktarı (Ton)

*Grafik verileri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı istatistik veri tabanından elde edilmiştir.

Grafik 2'de Hopa Limanında gerçekleşmiş olan ihracat ve ithalat miktarları verilmiştir. 1997 – 2019 yılları arasında sürekli bir artış eğilimi göstermesine rağmen Covid-19 pandemisi tarihlerinden sonra limanda yapılan ihracat ve ithalat değerlerinin düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. 2020 yılından itibaren hem ihracat hem de ithalat azalış eğilimine girmiştir. 2020 yılına kadar ithalatın ihracattan daha fazla yapıldığı limanda, 2020 yılı itibari ile Türk Lirasının Dolar karşısında değer kaybı ihracatın ithalata göre daha yüksek seyretmesine neden olmuştur.

Grafik 3. Hopa Limanına Uğrayan Gemi Sayısı

*Grafik verileri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı istatistik veri tabanından elde edilmiştir.

Grafik 3'te 2011-2021 yılları arasında Hopa Limanına uğrayan gemi istatistiklerinden elde edilen grafik verilmiştir. Grafik incelendiğinde 2011-2013 yılları arasında gemi sayısının azaldığı ancak sonraki iki yılda gemi

sayısında hızlı bir artış olduğu görülmektedir. 2015 yılından sonra ise sürekli azalan bir gemi trafiği olduğu gözlenmektedir. Bu sürekli azalışın nedenleri arasında limanın demir yolu bağlantısı olmaması yakın coğrafyada olan Batum Limanının demir yolu bağlantısının olması, Hopa Limanının gemiler tarafından tercih edilmemesinin sebeplerinden biridir. Bunun yanında Hopa Limanının yakında bulunan diğer limanlara göre daha küçük ölçekli olması yine tercih edilmeme nedenlerindendir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Hopa Limanı üzerine literatürde çeşitli konularda çalışmalar mevcuttur. Ancak limanın potansiyelini veya etkinliğini ölçen makale sayısı sınırlıdır. Bu nedenle literatür taramasında sınırlı sayıda olan seçme literatür verilmiştir. Tatar ve Diğerlerinin 2019 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, Rize ve Hopa Limanlarında demir yolu bağlantısının olmaması potansiyel olarak elde edilebilecek gelirlere ulaşılamadığını ve bu durumun bölgenin stratejik özelliğini yitirmesine sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Özer & Esmer, 2017 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, Hopa Limanının İran dış ticaretine etkisi üzerine bir incelemede bulunmuşlardır. Çalışmalarında Hopa Limanının İran için avantajlı bir konumda olduğunu ve İran ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi limanın transit bir liman olma yolunu açacağını ifade etmişlerdir.

Demirci & Tarhan, 2016 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'de faaliyet gösteren liman işletmelerinin etkinliğini veri zarflama yöntemi kullanarak karşılaştırmışlardır. Çalışmalarında limanların bulundukları şehirlerin gelişmesinde önemli olduklarını ve ekonomik katkı ile hem yerel, ulusal ve uluslararası olarak şehrin tanınırlığını artırdığını belirtmişlerdir. Çalışmanın ampirik kısmında 25 limanla ilgili Rıhtım/İskele uzunluğu, toplam liman alanı, vinç miktarı ve forklift miktarı verilerini girdi verisi olarak, yıllık toplam elleçleme miktarı ve toplam elleçlenen konteyner miktarı verilerini kullanmışlardır. CCR yöntemi kullanıldığında 9 limanın tam etkin olduğu, BBC yönteminde ise bu sayının 16'ya çıktığını bulmuşlardır. Çalışmada Hopa Limanının etkin olmadığını sonucuna varmışlardır.

4. DOĞU KARADENİZ LİMANLARI İÇİNDE HOPA LİMANININ ÖNEMİ

Doğu Karadeniz'de boyutları birbirinden farklı birçok liman mevcuttur. Doğu Karadeniz bölgesinin bölge sorumlusu Trabzon Bölge Liman Başkanlığı'dır. Bölge Liman Başkanlığı, bölgedeki denizcilik faaliyetlerinin

yanı sıra, sorumluluğu altında Artvin, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illerinin liman sahaları ile kıyı güvenliğini kapsayan tüm faaliyetleri yürütmektedir. Bölgedeki denizcilik faaliyetleri hem bölgenin hem de limanın bulunduğu illerin gelir düzeyine pozitif etkisi bulunmaktadır. Genel olarak bölge limanlarında çimento, kömür, demir-saç gibi sanayi ürünleri taşınmaktadır. Özellikle taşınan mallar içerisinde kömür büyük bir paya sahiptir. Bölge limanları Doğu Anadolu ve İç Anadolu'nun kömür ihtiyacını karşılamak için faal bir şekilde kullanılmaktadır. Tablo 1'de Doğu Karadeniz Limanlarının elleçleme düzeyleri yüzdesel değişim olarak verilmiştir.

Tablo 1. Doğu Karadeniz Limanlarının Elleçleme Düzeyleri

Yıl	Fatsa	Giresun	Hopa	Rize	Tirebolu	Trabzon	Ünye
2010	26.8	-1.7	17.2	5.7	9.9	3.7	4.5
2011	110.9	-17.6	-0.2	29.1	30.3	3.8	-11.5
2012	-31.2	60.0	47.3	11.8	26.9	24.0	11.5
2013	-34.5	-1.8	1.8	-0.1	2.6	-7.4	-15.1
2014	7.5	-45.5	-25.9	-5.2	-22.7	-11.9	3.9
2015	-11.8	20.0	36.7	-19.5	-5.5	20.9	-14.2
2016	-22.2	-33.9	-3.7	7.5	2.8	6.1	32.0
2017	2.6	2.3	-14.0	-11.3	-5.3	6.1	-9.5
2018	-25.0	333.5	-11.9	-6.1	17.5	-21.3	12.1
2019	-30.7	65.0	45.6	-13.1	10.6	-16.9	-24.8
2020	19.2	3.1	-0.9	-4.2	-11.7	-6.9	17.4
2021	-4.1	32.7	-29.3	-2.0	-10.5	-2.4	-17.8

*Grafik verileri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı istatistik veri tabanından elde edilmiştir.

Doğu Karadeniz Limanlarının verisi elde edilebilen limanların elleçleme düzeyleri 2010-2021 yılları içerisinde büyük farklılıklar göstermektedir. Limanların 2013 yılı itibari ile elleçleme düzeyleri hızlı bir şekilde azalmıştır. 2015 yılında tekrar toparlanmaya çalışan limanlar eski elleçleme düzeyine erişememişlerdir. Bölge limanlarının elleçleme düzeyleri sürekli bir azalış seyrinde olması içlerinde belirli limanların öneminin artmasına neden olmuştur. Özellikle Giresun Limanı 2017 sonrası bölgenin yükünü çekmiştir. Giresun Limanın yanında yine önemli bir gelişme Hopa Limanında meydana gelmiştir. 2018 yılında Giresun limanı bir önceki yıla göre toplam elleçleme de yaklaşık %333 artışla bölgede en çok artış gösteren liman olmuştur. 2019 yılında Hopa Limanı %45,2'lik bir elleçleme artışına ulaşmıştır. 2020 yılı ile birlikte Fatsa Limanı ile Ünye Limanı önceki yıla göre en çok elleçleme artışına ulaşan limanlar olmasına rağmen 2021 yılında toplam elleçleme miktarları Giresun Limanı dışındaki limanlarda önceki yıla göre azalış yönünde gerçekleşmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hopa Limanı, Karadeniz Sahil Yolu aracılığı ile Asya ve Avrupa'ya açılabilen bir konumda yer almaktadır. Ayrıca limanın bulunduğu bölge itibari ile sınıra en yakın konumda olması uluslararası ticaret için önemli bir köprü niteliğindedir. Limanın birçok hizmeti sağlayacak alan ve ekipmanlara sahip olması nedeniyle (yükleme, boşaltma, elleçleme, depolama, kargo, Ro-Ro rampalı, konteyner sahası gibi) limanda aynı anda farklı hizmetler verilebilmektedir. Ayrıca liman tahıl, çimento terminalleri gibi alanlara sahip olmasının yanında, dökme, genel kargo, proje, tahıl, petrol, LPG, tehlikeli yüklerin boşaltılması ve yüklenmesi konusunda da hizmet verebilmektedir.

Hopa Limanının özellikli konumu yanında en büyük dezavantajı demir yolu bağlantısının olmaması limanın elleçleme miktarının sınırlı düzeyde kalmasını sağlamaktadır. Limanın Poti ve Batum Limanları ile rekabet edememesinin en önemli sebebi demir yolu ağının bir parçası olmamasıdır. Yakın gelecekte Doğu Karadeniz bölgesinde demir yolu ağı inşa edilebilir ise hem bölgeye ulaşım kolaylığı sağlanabilir hem de bölgedeki limanları arası rekabet sağlanabilir. Ayrıca muhtemel demir yolu inşası bölgedeki yoğun karayolu trafiğini de azaltabilir. Özellikle Sarp sınır kapısında geçiş için bekleyen yoğun tır trafiğini azaltacaktır.

Hopa Limanın Batum ile yapılması muhtemel diğer bir ulaşım yöntemi Ro-Ro taşımacılığıdır. Ro-Ro seferlerin getirilmesi karayolu ulaşımının kolaylaşmasının yanında, Sarp sınır kapısının yoğunluğunu da azaltacaktır. Hopa ve Arhavi ilçelerinden geçen Karadeniz sahil yolunun yoğunluğunu azaltmasının yanında tırların salgıladıkları karbondioksit salınımını azaltacağı için çevreye de olumlu etkisi olacaktır.

Doğu Karadeniz Bölgesi açısından önemli bir liman olan Hopa Limanında, elleçleme düzeyleri son yıllar haricinde sürekli bir artış eğilimi içerisindedir. Bu düzeyin korunması Artvin ili için bir kazanım olacaktır. Limanın ihracat ve ithalatta aktif rol oynaması da Artvin iline gelir transferi sağlamaktadır.

Hopa Limanı, gelecek yıllarda ulaştırma alt yapılarının gelişmesi ve yeni ulaşım altyapılarının sağlanması durumunda bölgede önemini her geçen zaman artıracak potansiyele sahiptir. Elde edilen verilerin kısıtlı olması nedeniyle kapsayıcı sonuçların elde edilememesi kısıtları altında, farklı değişkenler araştırmaya eklenerek daha kapsamlı bir sonuç elde edilebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Aronietis, R., Van de Voorde, E. & Vanelslander, T. (2010). *Port Competitiveness Determinants of Selected European Ports in the Containerized Cargo Market. Association for European Transport and Contributors*.

Ateş, A Esmer, S., Çakır, E. & Balcı, K. (2013). Karadeniz Konteyner Terminallerinin Göreceli Etkinlik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 1-22.

Demirci, A. & Tarhan, D. B. (2017). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Liman İşletmeleri ve Bu İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(2), 144-160.

Mourão, M. C., Pato, M. V. & Paixão, A. C. (2002). Ship Assignment with Hub and Spoke Constraints. *Maritime Policy & Management, 29*(2), 135-150.

Özer, M. B. & Esmer, S. (2017). İran'ın Dış Ticaretinde Hopa Limanının Stratejik Önemi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 31*(3).

Roso, V., Woxenius, J. & Lumsden, K. (2009). The Dry Port Concept: Connecting Container Seaports with The Hinterland. *Journal of Transport Geography*, *17*(5), 338-345.

Sdoukopoulos, E. & Boile, M. (2020). Port-Hinterland Concept Evolution: A Critical Review. *Journal of Transport Geography*, *86*, 102775.

Tatar, V., Özer, M. B. & Kartal, A. (2019). Deniz Taşımacılığı ve Limanların Ekonomik Etkileri: Hopa Limanı Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(5), 138-150.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. *Denizcilik İstatistikleri*. https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/.

UNCTAD. (2021). *Review of Maritime Transport 2021*. https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2021_en_0.pdf

Van Der Horst, M. R. & De Langen, P. W. (2008). Coordination in Hinterland Transport Chains: A Major Challenge for the Seaport Community. *Maritime Economics & Logistics, 10*(1), 108-129.

Yildirim, U., Toygar, A. & Çolakoğlu, C. (2022). Compensation Effect of Wages on Decent Work: A Study on Seafarers Attitudes. *Marine Policy*, *143*, 105155.

ARTVİN'DE TURİZM

Ceyhun AKYOL[1]

1. GİRİŞ

Artvin ili Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli turizm destinasyonları arasında yer almaktadır. Tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan, farklı kültürleri topraklarında ağırlayan Artvin, insan yaşamını zorlayan coğrafi yapısı, iklimi ve ulaşım şartları ile bilinmektedir. Çoruh Havzasında yer alan ve 8 ilçeden (Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Kemalpaşa, Murgul, Şavşat, Yusufeli) oluşan il, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin topoğrafik ve hidrolojik (su bilimi) açılarından da önemli şehirlerindendir (Artvin Valiliği, 2022; Çanta, Kılıçer & Akıncı, 2022). Sarp ve geçit vermeyen dağlar il topraklarının büyük bölümünü kaplamakta, dağların derin ve dik olmaları geniş vadi oluşumlarına imkân vermemektedir (Atalay, 2022). İklimin oldukça değişken özelliklerini barındıran Artvin ilinin sahil ilçelerinde her mevsim yağışlı Karadeniz iklimi, iç kesimlerde ise karasal ve Akdeniz iklimi etkilerini sürdürmektedir (Palaşoğlu & Eminağaoğlu, 2022).

Artvin genelinde yer alan ve değerlendirilme potansiyeli olan birçok turizm çeşidi ve turistik unsur bulunmaktadır. Botanik, ekoturizm, festival, gastronomi, gençlik, inanç, kamp ve karavan, kırsal, kış, kongre, kültür, mağara, sağlık, spor, yayla çeşitlilikleri il ve ilçelerin turizm potansiyelini barındıran başlıklar arasındadır. Çalışma kapsamında, Artvin turizmi ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalardan (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022a; Keskin, 2022; Akyol, 2020; Aytekin, 2020; Hacıoğlu, 2019; Şahin, 2017; Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013; Kılıç, 2006; Zurnacı, 2021) elde edilen bilgi ve belgeler ışığında Artvin ili ve ilçelerindeki turizm potansiyeli; kültür, tabiat varlıkları, yaylacılık, doğa, akarsu, festival, şenlik, geleneksel mimari, spor, baraj, tıbbi ve aromatik bitkiler, gastronomi, cittaslow (sakin şehir), Sarp Sınır Kapısı, eğitim, arz ve talep başlıklarında ele alınmıştır. Alternatif turizm

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi/Artvin MYO/Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, ceyhunakyol@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5542-7309

türlerinin birbirine yakın olan çeşitlerinin benzer başlıklarda ele alınması ve turistik bir etkinliğin birden fazla turizm türünde değerlendirilebilme potansiyeli, çalışma kapsamında ele alınan başlık ve içerikleri zaman zaman birleştirmiş, zaman zaman ise farklı başlıklar altında benzer örneklere yer verilmesini gerektirmiştir.

2. ARTVİN'DE TURİZMİN GELİŞİMİ

İl genelinde turizm faaliyetleri 1990'lı yılların ortalarından itibaren gelişme göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin de etkisiyle Artvin iline girişler daha çok iş amaçlı ziyaretler kapsamında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında özellikle yabancı turist gruplarının bağımsız ve turlar aracılığı ile Artvin ilini ve ilçelerini ziyaretleri turizm endüstrisinde ve ilgili sektörlerde yatırım gerektirecek boyutlara ulaşmıştır (Artvin İl Özel İdaresi, 2010).

Belediye belgeli tesislerin hizmete sunulması, yerli ziyaretçilerin bölgeye ilgisi, il genelinde ve ilçeler özelinde turistik unsurların bilinirliğinin artması gibi etkenler endüstrinin ve ilgili sektörlerin talep boyutlarında önemli gelişmelerin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Süreç zarfında, bakanlık belgeli tesislerin sayısı artmaya başlamış, nitelikli hizmet sunumu anlayışı ön plana çıkmıştır (DPT Müsteşarlığı, 2004). Devam eden yıllarda Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili kurum ve kuruluşların bölgesel kalkınmayı geliştirecek stratejik plan, master plan, envanter araştırmaları, haritalandırma gibi rapor ve çalışmalarında artışlar olmuştur. Artvin il ve ilçelerini de kapsayan bu araştırmaların turizm başlıkları, il sınırları içerisindeki doğal, kültürel, tarihi ve turistik değerlerin tanınırlık ve bilinirlik düzeylerinin artmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra sosyokültürel, iktisadi ve ulaşım alanındaki gelişmeler turizm faaliyetlerini de etkilemiş, Artvin il ve ilçeleri yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken, ulusal ve uluslararası seyahat acentesi ve tur operatörlerinin uğrama noktalarından olan bir destinasyon hâline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yüksek uzantılı dağları, el değmemiş doğal alanları, yerel halkın sosyokültürel özellikleri, bölgesel tıbbi ve aromatik bitki türleri Artvin ili ve ilçelerinin turizm açısından değerleri olarak tanınmaya ve bilinmeye başlamıştır.

2.1. Kültür ve Turizm

Miras çekicilikleri, festivaller, özel olaylar, yerel yiyecek ve içecekler, inanç merkezleri, mimari çeşitlilik, yerel el sanatları, lisan, sanatsal faaliyetler

gibi kültürel turizm kaynakları arasında yer alan destekleyici unsurlar (Çulha, 2008) Artvin il ve ilçelerinin önemli turizm değerleri arasında yer almaktadır. Bir kentin eserlerini, kimlik öğelerini oluşturan ve doğal zenginlikleri ön plana çıkaran kültürel kimlik, Artvin ve ilçelerinde turistik açıdan kayda değer bir envanter oluşturmuştur. Tarih boyunca önemli bir konumda yer alan Artvin, kültür turizmi kaynak ve potansiyeli açısından önemli değerlere sahip bir destinasyondur.

Yöredeki kültürel miras değerleri arasında; tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sitler, anıt, ören yeri, külliye, cami, kilise gibi somut kültürel kalıntılar bulunmakta, bunların yanı sıra tarihi ahşap ev, türbe, konak, kümbet gibi değerler de somut kültürel mirasa örnek eserler arasında yer almaktadır (Aliyeva Çınar, 2021). Ayrıca ehram dokumacılığı, demircilik, sepet örücülüğü, çömlekçilik, taş işçiliği, kilim dokumacılığı, bakırcılık, ağaç işçiliği, dodopal bez bebek yapımcılığı ve mısır kabuğu örücülüğü gibi geleneksel el sanatları da Artvin il ve ilçelerinin önemli kültür değerleri olarak sıralanabilmektedir (Artvin İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2020). Kültürel tarih açısından oldukça önemli olan geleneksel el sanatları, günlük yaşantıda geniş kitlelerce kullanılmakta, farklı model ve uygulamalar geliştirilme çabasıyla yaşatılmaya çalışılmaktadır (Türktaş & Demirtaş Günel, 2020).

Diğer yandan, toplumların kültür hazinelerini oluşturan unsurlardan biri de yer adlarıdır. Ait oldukları toplumların hafızlarını canlı tutan ve kültürün geçmişten geleceğe aktarılmasına önemli rolü bulunan yer adları Artvin ili, ilçeleri ve köylerinin coğrafi, tarihi ve genel karakterlerinin tanınmasında ve tanıtılmasında hayati derecede rol oynamaktadır (Orhan, 2021). Yöre ile ilgili araştırmalardan elde edilebilecek bulgular, bölgenin kültürüne katkı sağlayabilecek, yöreye ve bölgeye ilgiyi ve ziyaretleri artırabilecek unsurlardır.

2.2. Tabiat Varlıkları ve Turizm

Orman sınırları içerisinde yer alan tabiat varlıkları, biyolojik ve ekolojik çeşitlilik sunmakla birlikte turizm açısından da önem arz eden turistik unsurlardır. Artvin il ve ilçelerinde tabiat varlıkları kapsamında arkeolojik, kentsel arkeolojik, tarihi ve doğal sit olan özel statülü alanların yanı sıra milli park, tabiat koruma alanı, tabiat parkı, nitelikli doğal koruma alanı, turizm merkezi ile kültür, turizm, koruma ve gelişim bölgesi tabiat varlık ve alanları bulunmaktadır. Tabiat varlıkları ve çevreleri eşsiz topoğrafik karakterler sergilemekte, ekoturizm başta olmak üzere çeşitli turizm faaliyetleri için önemli potansiyeller barındırmaktadır. Mesire yeri olarak da kullanılabilen

alanlara sahip tabiat varlıkları sahalarının belirli yerlerinde çadır kurmak ve kamp yapmak da mümkün olabilmektedir (Dizman vd., 2022).

2.3. Yaylacılık ve Turizm

İl genelinde yaylacılık faaliyetleri dağlık yapı nedeniyle farklı yükseltilerde yapılmaktadır. 2500 metreye kadar yükseltilere sahip Artvin yaylalarında geleneksel yaylacılık faaliyetleri ve yayla yerleşimleri söz konusu iken bu yaylalar; yayla şenlikleri, ekoloji, hayvancılık, festival, gastronomi, turizm gibi konularda da ön plana çıkmaktadır (Albayrak & Yılmaz, 2022). Arazi bütünlüğü açısından il genelinde %51 oranında alana sahip yaylaların en bilinenleri; Sahara (Şavşat), Bilbilan (Ardanuç), Arsiyan (Şavşat) ve Mersivan (Merkez)'dır.

İl ve ilçeleri ziyarete gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler yaylalara farklı amaçlarla ilgi göstermektedir. Alternatif turizm faaliyetleri kapsamında birçok turizm türüne ev sahipliği yapabilme potansiyeli barındıran yaylalar, son yıllarda özellikle festival, ekoturizm ve ev pansiyonculuğu konularında tercih edilmektedir. Ziyaretçiler yaylalarda, patika yollarda veya belirlenmiş rotalarda yürüyüş etkinliklerine katılabilmektedir. Yaylacılık faaliyetleri ziyaretçilerin ilgisini çekebilmekte, yayla hayatı ile hayvancılık kültürünün canlı izlenmesi, gözlemlenmesi hatta deneyimlenmesi mümkün olabilmektedir. Diğer yandan, alternatif turizm türlerinden olan kırsal turizm, tarım turizmi, festival turizmi, agroturizm gibi kavramlar da literatürde yayla turizmi kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ayrıca Artvin yaylaları; bitki tür çeşitliliği, su kaynaklarına yakınlığı, yükseklik, yağış, eğim, yerleşim yerlerine ve yollara olan uzaklık gibi parametreler kapsamında arıcılık faaliyetlerine uygun yerleri de barındırmaktadır (Yılmaz, Sesli & Uzun, 2021).

2.4. Doğa ve Turizm

Artvin il ve ilçelerinin başta iklim özellikleri olmak üzere doğal yapısı ve biyolojik çeşitliliği doğa ve turizm kavramlarının bir arada değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dağ, orman, akarsu, flora, fauna gibi önemli genetik özellikler il genelinde turizme konu olacak doğa kaynakları arasında yer almaktadır (DPT Müsteşarlığı, 2004). Artvin il ve ilçelerinde öne çıkan doğa turizmi değerleri arasında; dağ ve yayla gezileri, peyzaj güzelliklerinin fotoğraflanması, tabiata uyumlu ve dokusu bozulmamış yayla ve kırsal miras gezileri, aktif yaylacılık, sportif olta balıkçılığı, botanik geziler, flora tanıma gezileri, endemik bitkilerin gözlemi, köy pazarları

gezileri, dağ ve çayır çiçekleri gezileri, jeolojik ve jeomorfolojik değerlerin tespiti yer almaktadır.

Artvin il ve ilçeleri doğa konseptli turizm faaliyetlerini geliştirmek amacıyla oluşturulan projelerde de yer alan bir destinasyon konumundadır. Kent yaşamından uzaklaşma düşüncesinin yanı sıra doğal ve organik yiyecekler, tabiat içerisinde konaklama, günlük ihtiyaçların tarımsal alanlardan karşılanması gibi konuları amaçlayan ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023" çalışmasında "Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği Tarım-Turizm-Takas (TATUTA) Projesi", "Cittaslow Ağı", "Yeşil Yol Projesi", "Akarsu Turizmi Projesi" süreçlerinde Artvin iline de yer verilmiştir (Korkmaz Özcan & Arman, 2021).

2.5. Akarsu ve Turizm

Deniz, göl, nehir, akarsu gibi oluşumlar insanlar ve diğer canlılar için doğal yaşam alanlarıdır. Bunun yanı sıra; yerleşim, tarım, taşımacılık, balıkçılık, enerji konularında da insan hayatında önemli yer tutan bu oluşumlar arasında akarsular Artvin ili için birer yaşam ögesidir. Akarsuların Artvin il ve ilçeleri için önemli fonksiyonlarından birisi de turizm olup bu konudaki en önemli potansiyeli Çoruh Nehri barındırmaktadır. Kaynağını Erzurum ilindeki Mescit Dağı'ndan alan Çoruh Nehri, Artvin ilinden geçerek Gürcistan sınırları içerisinde Karadeniz'e dökülmektedir. 431 km. uzunluğundaki nehir (Kodat & Tepe, 2022) doğal rafting, kano gibi etkinliklerde önemli bir seçenek oluşturmakta, ayrıca nehrin uzandığı vadi önemli manzara seçenekleri sunmaktadır. Türkiye ve dünyadan birçok organizasyona ev sahipliği yapmış olan Çoruh Nehri ve çevredeki akarsular ayrıca bölge, ülke ve diğer ülkelerin temiz enerji üretimine de katkı sağlamaktadır (Yerebakan, 2021).

2.6. Festival, Şenlik ve Turizm

Festival ve şenlikler, Artvin il ve ilçelerine gösterilen ilgi ve ziyaret isteğinin en önemli yansımalarıdır. Yerel faaliyetlerin her yıl devam ettirilme gayreti, Artvin ve ilçelerinin coğrafi ve kültürel özelliklerinin bölgesel, ulusal hatta uluslararası alanda ilgi görmesini sağlamaktadır. Şehir genelinde yöresel bir etkinlik, folklorik birer eğlence olan festival ve şenlikler yıllar geçtikçe ulusal ve uluslararası organizasyonlar hâline dönüşmüş ve günümüz koşullarında yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken birer turizm ögesi hâlini almıştır. Yöresel, bölgesel, ulusal ve uluslararası etkinlikler il ve

ilçelerin kültürel mirasını sergilemekte, yerel halkın da tarihini ve kültürünü sahiplenmesine katkı sağlamaktadır. Tüm bu birikim, paylaşım ve sahiplenme duyguları yerli ve yabancı ziyaretçi sayısının festival ve şenlikler aracılığıyla daha da artmasına yardımcı olan unsurlar arasında yer almaktadır.

2.7. Geleneksel Mimari ve Turizm

Geleneksel mimari, kırsal alan yapılarının iyileştirilmesi, yaşam alanlarının farklılaştırılması, yerel malzeme kullanımı, tasarım ve uygulama eğitimi, mülkiyet değişimlerinde kolaylık (sökülme / tekrar kurulabilme) gibi sosyal ve kültürel konularda olumlu bir süreç yürütülmesini sağlamakla birlikte doğa ve çevre uyumu, ekoloji, ev pansiyonculuğuna imkân sunma, dizi ve film çekimlerine ev sahipliği yapma gibi konularda da turizm açısından farklılık ve çeşitlilik oluşturabilmektedir (Karahan & Saatçi, 2022).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rus idaresine geçip 40 yıl bu idare altında kalan Artvin ili idari yapı, kültür, etnografya, sosyal olgu, din gibi konular açısından farklı gelişme ve öğreti tecrübeleri edinmiştir (Üstünyer, 2022). Bu süreç, şehirdeki mimari anlayışa da yansımış, toprak hâkimiyetinde bulunan medeniyetlerin yapılarındaki kullanım ve teknikler geçmişte kullanılarak günümüze de ulaşmaları sağlanmıştır. Geleneksel mimarisi dikkat çeken özgün örnekler Artvin ili ve ilçelerinin ulusal ve uluslararası anlamda ilgi ve talep görmesini sağlamaktadır. Özellikle Camili (Macahel) Havzası yığma ahşap mimari konusunda özgün ve önemli örnekler sunmaktadır. Ayrıca ilçe ve köyler çok sayıda ahşap sivil ve dini mimari yapı barındırmaktadır. 19.yüzyıldan kalma yığma ahşap camilerin ve dolma taş evlerin yapım teknikleri geçmiş ve geleneksel mimarinin örneklerini oluşturmaktadır (Coşkun & Çelebioğlu, 2020).

2.8. Spor ve Turizm

Jeep safari parkuru (Hopa), off-road (Murgul), kano ve rafting etkinlikleri (Çoruh Nehri, Barhal Çayı), kuş gözlemciliği (Kemalpaşa, Murgul, Borçka, Merkez, Arhavi), kamp ve karavan turizmi (Merkez, Borçka, Kemalpaşa, Şavşat, Yusufeli), avcılık faaliyetleri (Merkez ve tüm ilçeler), dağ ve doğa yürüyüşü (Kaçkar Nehri, Çoruh Nehri) gibi aktivite çeşitlilikleri Artvin il ve ilçelerindeki turizm temalı spor faaliyetleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yürütülen balıkçılık faaliyetleri özellikle alternatif turizm türlerinden olta balıkçılığı kapsamında önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Artvin ilinin sahil ilçeleri (Arhavi, Hopa, Kemalpaşa) ile baraj göllerinde yer alan balıkçı barınakları, balıkçı tekneleri ve limanların turizm

açısından kullanılabilmesinin il turizmine katkı sağlaması muhtemeldir (Şimşek, 2022).

2.9. Baraj ve Turizm

Dağlık ve engebeli bir coğrafya yapısına sahip olan Artvin ilinin sınırları içerisinden geçen Çoruh Nehri üzerinde yapılan, yapılmakta olan ve yapılması planlanan barajların ülke ekonomisine katkı sağlamalarının yanı sıra baraj gölleri üzerlerinde veya yakınlarında gerçekleştirilebilecek etkinlik ve faaliyetlerle il turizmine de katkı sağlama potansiyelleri bulunmaktadır. Artvin ilindeki baraj çalışmalarının turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, bununla birlikte bu çeşitliliğin iktisadi anlamda katkı sağlaması muhtemel gelişmeler arasında yer almaktadır. Artvin, Deriner, Yusufeli, Muratlı, Borçka Barajları farklı özellikleri ve istatistikleriyle dünya sıralamalarında üst sıralarda yer almakta olup yöreye ve bölgeye enerji sağlamakta, barajların göl rezervuarları turizm açısından da farklı olanaklar sunmaktadır. Ayrıca Çoruh Vadisi boyunca Türkiye ve komşu ülkeler için önem arz eden yenilenebilir enerji üretimi yapılmaktadır (Yerebakan, 2021).

Diğer yandan il merkezinde ve özellikle Yusufeli ilçesinde gerçekleştirilen baraj faaliyetleri mevcut yerleşim yerlerinin sular altında kalmasına, bu bölgede yaşayan insanların yeni yerleşim yerlerine taşınmasına sebebiyet vermiştir. Zamanında anıların biriktirildiği, farklı anlamların yüklendiği alanların sular altında kalması, yerel halkın ve yörede yaşamış insanların kültürel ve tarihi geçmişlerini özlemle anmalarına ve bu bölgeleri ziyaret etmelerine sebebiyet vermektedir.

2.10. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler ve Turizm

Coğrafi konumu ve fiziksel özelliklerinin de etkisiyle bitki çeşitliliği açısından yüksek bir potansiyel barındıran Artvin, il sınırları içerisinde yer alan Karçal Dağları, Çoruh Vadisi, Doğu Karadeniz Dağları ve Yalnızçam Dağları gibi bitki alanları ile Türkiye genelinde de önemli bir floraya sahiptir (Oğan & Cömert, 2022). Bitki ve endemik tür çeşitliliği, tıbbi ve aromatik bitki ağını genişletmekte, diğer yandan da bu birikim ve özelliklerin turizm ve gastronomi açısından değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Diğer yandan, ilde hizmet veren Artvin Çoruh Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nca koordine edilen ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile birlikte yürütülen "Üniversitelerimizin Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması" projesi kapsamında "Tıbbi ve Aromatik Bitkiler" alanında ihtisaslaşmıştır (Artvin

Çoruh Üniversitesi, 2022a). İhtisaslaşma ile gerçekleştirilecek araştırmaların, yürütülecek projelerin, elde edilecek çıktıların Artvin il ve ilçelerinin tıbbi ve aromatik bilgi konusunda bilinirlik ve tanınırlık düzeylerinin artmasına, turizm ve gastronomi hareketlenmelerinin gelişmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

2.11. Gastronomi ve Turizm

Kültürel faaliyetler ve yöresel yemekler, bir destinasyonun gastronomi alanında ve kültürel anlamda ilgi görmesine ve ziyaretçi çekmesine katkıda bulunan turistik unsurlar arasında yer almaktadır. Artvin il ve ilçeleri ile ilgili mutfak kültürünü, yemeklerini ve geleneklerini kapsayan gastronomi unsurları yöresel tat ve lezzetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, geçmişten gelen yemek kültürünün yaşatılmasına, gelecek nesillere aktarılmasını olanak sunmaktadır (Çoşan & Seçim, 2020).

Artvin il ve ilçelerinin kendine özgü yöresel lezzetleri olmakla beraber bu ürünlerin birçoğu bilinirliğini ulusal hatta uluslararası alana taşıma başarısı göstermiştir. Diğer yandan Artvin ili, "tüketici grubu için ürünle ilgili kaynak, karakteristik özellik ve coğrafi bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işareti" olarak ifade edilen ve yöre gastronomisine önemli katkılar sağlayan coğrafi işaretli ürünleri de sınırları içerisinde bulundurmaktadır. Hatila Balı, Hopa Hamsili Ekmeği, Hopa Laz Böreği, Puçuko, Şavşat Ketesi ürünleri Artvin il ve ilçelerinin farklı kurum ve kuruluşlarınca başvuruları yapılıp coğrafi işaretli ürün olmaya hak kazanan lezzetleridir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

2.12. Cittaslow (Sakin Şehir) ve Turizm

"Yaşamın İyi Olduğu Kentlerin Ağı" tanımıyla yerleşimlerin faal, huzurlu ve dingin özelliklerini ön plana çıkartan cittaslow hareketi, kent ve kasabaların yaşayan geleneklerini, otantik ürünlerini, spontane yaşamlarını gözler önüne sermektedir. 2015 yılında İtalya'nın Abbiategrasso kentinde düzenlenen Genel Kurulunda cittaslow ilan edilen Artvin'in Şavşat ilçesi, Türkiye'den bu unvanı kazanan 10. şehir olmuştur (Cittaslow Türkiye, 2022).

Sakin şehir hareketi, destinasyonun turizm potansiyeline katkı sağlaması açısından önem taşıyan bir durumdur. Bu durum sakin şehir unvanlı kente ekonomik hareket kazandırmakta, yeni turistik çekim alanların oluşmasına, işletme sayılarının artmasına, rekabeti canlandırmasına, tamamlayıcı farklı sektörlerin çoğalmasına ve tüm bunların çarpan etkisiyle turizm

endüstrisindeki doğrudan ve dolaylı tüm paydaş faaliyetlerinin nitelikli bir biçimde artmasına olanak sağlayacaktır (Tüfekçi & Akbaş, 2021).

2.13. Sarp Sınır Kapısı ve Turizm

Artvin, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer almakta olup Gürcistan ile komşu bir ildir. Artvin ilinin Kemalpaşa ilçesi ile Gürcistan'ın Batum ili arasında Sarp Sınır Kapısı yer almaktadır. Gürcistan ve İpek Yolu'na açılan sınır kapısında Türkiye'deki en yoğun yolcu geçişleri olmaktadır. Artvin, 2020 yılında Türkiye'ye giriş yapan ziyaretçilerin en fazla giriş gerçekleştirdiği 5. ildir. Artvin iline 2010-2021 yılları arası Sarp Sınır Kapısı aracılığı ile giriş yapan aylık ortalama ziyaretçi sayısı yaklaşık 140.000'dir. Sınır kapısından ayrıca, ihracat yükü taşıyan ortalama 600'ün üzerinde tır günlük geçiş gerçekleştirmektedir. Bu durum hem Artvin il ve ilçelerinin ekonomilerine hem de ülke genelindeki ihracat, nakliye, iktisadi kalkınma ve turistik faaliyetlere katkı sağlamaktadır (Çolakoğlu, 2022; Hopa TSO, 2022; TEPAV, 2022; UND, 2022).

Sınır kapısı, Artvin ili ve ilçelerinde ticaretin artmasını ve turizm faaliyetlerinin gelişmesini sağlamıştır. Sınır kapısının açılması ayrıca; farklı sektörlerde işletme sayılarının artmasına, yerel istihdama, sezonluk işçi çalışmalarına, ulaşım faaliyetlerinin artması ve çeşitlenmesine, tır parklarının oluşumu ve gelişimlerine katkı sağlamakla birlikte ucuz iş gücü, niteliksiz istihdam gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Sınır Kapısı ile ilgili tüm olumlu gelişmeler ve potansiyel sorunlar konu ile doğrudan ve dolaylı ilgili tüm paydaşlar tarafından farklı platformlarda değerlendirilmekte ve araştırılmaktadır.

2.14. Eğitim ve Turizm

Turizm bilincini artırmak, turizm istihdamında verimlilik sağlamak, yerel halkı bilgilendirmek, turizm işletmelerine mesleki eğitim katkısında bulunmak gibi konular turizm eğitiminin amaçlarındandır (Olcay, 2008). Artvin il ve ilçelerinde turizm ana temalı eğitim vermiş ve hâlen eğitim veren program ve bölümler Artvin Çoruh Üniversitesi'nin farklı yüksekokulların çatıları altında faaliyet göstermektedir (Artvin Çoruh Üniversitesi, 2022b). Artvin Çoruh Üniversitesi'nin farklı birimlerinde eğitim öğretim faaliyetleri sunan turizm temalı program ve bölümler hakkındaki güncel bilgiler şu şekildedir:

2.14.1. Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı

Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu bünyesinde eğitim veren ön lisans programıdır. Öğrenci alımına 2012-2013 eğitim öğretim yılı ile başlayan program günümüze dek yaklaşık 100 öğrenci mezun vererek endüstriye ve farklı sektörlere nitelikli iş gücü sunmuş, başta Arhavi ve komşu ilçeler olmak üzere farklı destinasyonlarda otelcilik sektörünün istihdamına katkı sağlamıştır. Turizm ve Otel İşletmeciliği programının eğitim öğretim faaliyetleri Arhavi Meslek Yüksekokulu bünyesinde 2021-2022 akademik döneminde teorik olarak devam etmektedir.

2.14.2. Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programı

Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu bünyesinde eğitim vermiş ön lisans programıdır. Öğrenci alımını 2009-2010 ile 2018-2019 eğitim öğretim yılları arasında yapan programdan 100'ün üzerinde öğrenci mezun olmuş, bu öğrencilerden endüstrinin farklı sektörlerinde çalışma hayatlarına atılanlar olmuştur. Program aracılığı ile başta seyahat acenteciliği faaliyetleri olmak üzere turizmin farklı sektörlerine nitelikli iş gücü sunulmuş, istihdama katkı sağlanmıştır. Turizm ve Seyahat Hizmetleri programının eğitim öğretim faaliyetleri 2018-2019 akademik döneminde son bulmuştur.

2.14.3. Aşçılık Programı

Artvin Çoruh Üniversitesi Artvin Meslek Yüksekokulu bünyesinde eğitim veren ön lisans programıdır. Öğrenci alımına 2019-2020 eğitim öğretim yılı ile başlayan programın kontenjanı 41 (40 genel, 1 okul birincisi) olup, kontenjan doluluk oranı %100'dür. Aşçılık programının eğitim öğretim faaliyetleri Artvin Meslek Yüksekokulu bünyesinde 2021-2022 akademik döneminde teorik bilgiler ve uygulamalı eğitimlerle devam etmektedir.

2.14.4. Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Artvin Çoruh Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu bünyesinde eğitim veren lisans bölümüdür. 2020-2021 yılında açılan Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümüne 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenci alımına başlanmıştır. Bölümün öğrenci kontenjanı 41, doluluk oranı ise %100'dür. Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünün eğitim öğretim faaliyetleri Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu bünyesinde 2021-2022 akademik döneminde teorik bilgiler ve uygulamalı eğitimlerle devam etmektedir.

2.15. Arz ve Turizm

Artvin ili konaklama tesisleri envanterine göre (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022); il genelinde 12 adedi yıldızlı olmak üzere 144 konaklama tesisi ve bu tesislerde 4.876 yatak kapasitesine sahiptir. Bakanlık belgeli tesis sayısı 12, bakanlık belgeli oda sayısı 547, bakanlık belgeli yatak sayısı 1.101, mahalli belgeli tesis sayısı ise 133'tür. Merkez'de 34, Ardanuç'ta 9, Arhavi'de 14, Borçka'da 23, Hopa'da 27, Kemalpaşa'da 1, Murgul'da 2, Şavşat'ta 18, Yusufeli'nde ise 16 tesis hizmet vermektedir. Artvin'de faaliyet gösteren seyahat acentelerinin tamamı A grubu konseptinde hizmet vermektedir. İldeki seyahat acentelerinin 3'ü merkezde, 2'si Borçka'da, 5'i Hopa'da, 2'si Arhavi'de, 1'i Şavşat'ta, 2'si ise Yusufeli'nde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Artvin'de bulunan özel statülü alanlar toplamda 21 adettir. Artvin il ve ilçelerindeki tabiat ve turizm alanları; arkeolojik sit, kentsel arkeolojik sit, tarihi sit, doğal sit, milli park, tabiat koruma alanı, tabiat parkı, nitelikli doğal koruma alanı, turizm merkezi, kültür turizm koruma ve gelişim bölgesi başlıklarında değerlendirilmektedir. İl geneli incelendiğinde Merkez ilçede 2 arkeolojik sit ile 1'er tarihi sit, doğal sit ve kültür turizm koruma ve gelişim bölgesi bulunmaktadır. Ardanuç ilçesinde 1'er arkeolojik sit, kentsel arkeolojik sit ve nitelikli doğal koruma alanı, Borçka ilçesinde 1'er tarihi sit ve tabiat parkı ile 2 tabiat koruma alanı, Hopa ilçesinde 1'er tabiat koruma alanı ile tabiat parkı, Murgul ilçesinde 1 tarihi sit, Şavşat ilçesinde 1'er doğal sit, milli park ve tabiat parkı, Yusufeli ilçesinde ise 1'er milli park, tabiat parkı ve turizm merkezi bulunmaktadır. Arkeolojik ve tarihi sit alanları; Merkez Okumuşlar Köyü, Merkez Pırnallı Köyü Porta Manastırı, Merkez Sarıbudak Köyü Şehitliği, Ardanuç Adakale Mahallesi, Ardanuç Gevhernik Kalesi, Borçka Şehitliği ve Murgul Küre Şehitliğidir. Artvin'de bulunan tabiat parkları; Borçka Karagöl, Hopa Güneşli ve Balıklı Şelaleleri, Şavşat Tavşan Tepesi, Yusufeli Altıparmak Tabiat Parklarıdır. Milli parklar ise; Artvin Hatila Vadisi, Şavşat Karagöl Sahara ve Kaçkar Dağları Milli Parklarıdır. İldeki doğal sit alanı Şavşat Meydancık Papart Bölgesi, nitelikli doğal koruma alanı ise Ardanuç Cehennem Vadisidir. İldeki tabiat koruma alanları; Hopa Çamburnu, Borçka Efeler ve Borçka Gorgittir. İldeki diğer özel statülü alanlar ise Kafkasör Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ile Kaçkar Turizm Merkezidir.

Artvin'de bulunan tescilli kültür varlıkları toplamda 337 adettir. Kültür varlıkları; cami, kilise, kale, köprü, konut, türbe, çeşme, mağara, kaya odası, anıt ağaç, hamam, kalıntı, dükkân, okul, minare, depo, mezarlık, kule, şato, mahzen, su kuyusu ve sit alanı şeklinde dağılım göstermektedir. Bu varlıkların

ilçelere göre dağılımı; Merkez'de 80, Ardanuç'ta 49, Arhavi'de 74, Borçka'da 30, Hopa'da 13, Kemalpaşa'da 5, Murgul'da 4, Şavşat'ta 50 ve Yusufeli'nde 32'dir. Artvin il genelinde düzenlenen festival ve şenlik sayısı, 4'ü uluslararası olmak üzere toplamda 75'tir. Uluslararası festival ve şenlikler Merkez, Arhavi, Hopa ve Murgul'da düzenlenmektedir.

2.16. Talep ve Turizm

Turizm hareketlerinin Artvin genelinde artış göstermesi Sovyetler Birliği'nin dağılma yıllarına dayanmaktadır. Bu sürecin de etkisiyle Artvin iline girişler ağırlıklı olarak iş amaçlı olmuş, ticaret merkezli ziyaretlerde artış gerçekleşmiştir. Bu kapsamda yerli ve yabancı ziyaretçilerin kente olan ilgisi de çoğalmış, bunu takiben belediye belgeli ve bakanlık belgeli tesislerin sayısında ve nitelikli hizmetin sunumunda artış olmuştur. Tüm bu gelişmeler, il genelinde konaklama tesislerine giriş ve geceleme sayılarında artış sağlamıştır.

Artvin konaklama tesisleri giriş ve geceleme sayıları incelendiğinde 2021 yılı verilerine göre konaklama yapan ziyaretçi sayısı toplamda 262.833 olup (yerli: 247.475; yabancı: 15.358) toplam geceleme sayısı ise 483.660'tır (yerli: 454.995; yabancı: 28.665). Bu durumda Artvin destinasyonunda 2021 yılı ortalama kalış süresi (kişi/gece) 1,9 oranında olup bu rakam son 10 yılın en yüksek oranı olarak dikkat çekmektedir.

3. SONUÇ

Tarih boyunca farklı medeniyetlerin uğrak noktası ve yaşam alanı olan Artvin ve çevresi Anadolu, Kafkasya, Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu'nun kesişim noktasında yer almaktadır. Bu konum, Artvin il ve ilçelerini tarih ve kültür anlamında zenginleştirmiş, Türk menşeli toplumların yanı sıra Gürcü ve Ermeni gibi farklı milletlerin eserlerinin barınmasını sağlamıştır (Güven, 2021). Artvin'in iklim koşulları ve coğrafi yapısı, il genelinde istihdam, ulaşım, yerleşim gibi konularda zorluklara sebebiyet verse de ormanlık alan fazlalığı, biyolojik açıdan zenginlik, kültürel birikim, eğitim seçenekleri gibi konular şehrin olumlu yönlerini çoğaltan başlıklar olmuştur.

"Saklı Cennet", "Göğe Komşu Topraklar" gibi unvanlarla anılan Artvin, doğal güzellikleri bakımından eşsiz kaynaklara sahip olmakta, özellikle yeşilin her tonunu barındırmasıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli cazibe merkezleri arasında yer almaktadır. Alternatif turizm türlerinin çeşitliliği ile yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken Artvin, özellikle doğal ve kültürel

kaynak değerleri açısından zengin bir turizm potansiyeline sahiptir (Arslan, Muhacir & Özdemir, 2017).

İl turizminin çeşitliliğine vurgu yapılması ve yöresel değerlerin ön plana çıkarılması adına; Türkiye'nin ilk ve tek Biyosfer alanı olan Camili Havzasının (Maçahel) ziyareti, Borçka ve Şavşat Karagölleri, Kaçkar Dağları ve Bilbilan Yaylasının (Ardanuç) gezilmesi, Atatürk Heykeli (Merkez), Kafkasör Turizm Merkezi (Merkez), Cehennem Deresi Kanyonu (Ardanuç), Ortacalar Çifte Köprüsü (Arhavi), İşhan ve Barhal Kiliseleri (Yusufeli) ile Maden Köyünün (Şavşat) ziyaretleri, hinkal, Laz böreği, döner ve puçuko yenmesi, Atabarı Kayak Merkezinde (Merkez) kayak yapılması, yaz mevsiminde hemen hemen her hafta sonuna denk gelen festivallere katılım sağlanması, Artvin balı, zeytin, ceviz ve kilim (Şavşat) satın alınması, İbrikli'de tekne turu yapılması, Meşeli Köyü (Şavşat) peribacalarının gezilmesi konularında "yapmadan dönme" konsepti kapsamında önerilere de yöre ile ilgili araştırma ve çalışmalarda yer verilmektedir (Emir, 2022; İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Artvin il ve ilçelerindeki doğal, kültürel, tarihi ve turistik unsurlara ulaşım konusunda Trabzon ile Rize-Artvin Havalimanlarının destinasyona olan yakınlıkları, yerli ve yabancı ziyaretçilerin Artvin il ve ilçelerine ulaşabilme konusunda kolaylık sunmaktadır.

Çalışma kapsamında Artvin il ve ilçelerindeki turizm faaliyetleri; kültür, tabiat varlıkları, yaylacılık, doğa, akarsu, festival, şenlik, geleneksel mimari, spor, baraj, tıbbi ve aromatik bitkiler, gastronomi, cittaslow (sakin şehir), Sarp Sınır Kapısı, eğitim, arz ve talep başlıklarında incelenmiş, il merkezi ve ilçelerdeki turistik değerler hakkında bilgilere yer verilip örnekler sunulmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Artvin il ve ilçelerinde coğrafi şartların da etkisiyle deniz turizmi alan ve aktivitelerinin sınırlı kalması söz konusudur. Arhavi ilçesinde Kıyıcık, Hopa ilçesinde Kopmuş, Kemalpaşa ilçesinde Kemalpaşa plajları deniz turizmi kapsamında değerlendirilebilecek sayılı alanlardandır. Sahip olduğu coğrafi konum ve bulunduğu iklim kuşağı Artvin'de zeytin, çay ve fındık ürünlerinin yetişmesine olanak sağlamış, yerel halka geçim kaynağı oluşturmuştur. Bölgeleri karakterize eden tarımsal kaynakların turizme muhtemel katkıları düşünüldüğünde (Karaşah, 2019) bu ürünlerin hasat işlemleri geleneksel gösterimler ve şenlik gibi etkinliklerle yerli ve yabancı ziyaretçilere sunulabilir. Şehir kimliğinin oluşumunda önemli bir öge konumunda yer alan Çoruh Nehri; ulaşım, kentleşme, peyzaj, baraj, eğlence ve kültürel etkinlik başlıklarında destinasyona çeşitli kazanımlar

sunmaktadır (Duman & Turgut, 2020). Diğer yandan, Çoruh Nehri üzerindeki hidroelektrik santral çalışmaları özellikle yerel halkı tedirgin edebilmektedir. Bu çalışmaların il turizminin marka imajını zedelememesi, pazarlama çalışmalarını olumsuzluk bir şekilde etkilememesi konularında (Acuner & Keskin, 2022) çalışmalar yürütülmelidir.

Turizmle ilgili hazırlanmakta olan veya hazırlanacak tüm plan ve proje çalışmalarında il ve ilçelerdeki köy, mezra ve yaylaların korunabilmesine yönelik adımlar atılmalıdır. İl sınırları içerisindeki doğal güzelliklerin, tarihi ve kültürel değerlerin, turistik zenginliklerin korunması adına tüm paydaşların konuya ilgi göstermesi gerekmekte, tüm bu güzellik, değer ve zenginliklerin sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi adına özellikle yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Destinasyon markalaşması için gerçekleştirilebilecek faaliyetlerin oluşması ve yürütülmesi aşamalarında başta yöneticiler olmak üzere kentin tüm paydaşlarının iletişim ve koordinasyonlarının yüksek olması önem arz eden bir konudur (Taşdemir, Aslan & Yarar, 2022).

Ulaşım şartlarını iyileştirme çabaları, kalkınma temalı gerçekleşen ve yürütülen projeler, kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürüttükleri çalışmalar bölgeye olan ilginin artmasına, yörenin olumlu yanlarının bilinirliğinin çoğalmasına, dolayısıyla da turizm faaliyetlerinin çeşitlenme ve gelişmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acuner, E. & Keskin, C. (2022). Gastronomi Turizmi Kapsamında Lezzetin İzinde Kokulu Üzüm. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 255-271.

Akyol, C. (2020). *Doğu Karadeniz Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Artvin Destinasyonu Örneği*. Doktora tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi. (624235)

Albayrak, L. & Yılmaz, C. (2022). Artvin Yaylacılık Kültüründe Kadının Yeri ve Yerel Ekolojik Bilgi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *130*(257), 383-406.

Aliyeva Çınar, M. (2021). Ülkü ÖNAL, Bir Artvinlinin Gezi Notları: Anadolu'dan Ahıska ve Batum'a, Yusufeli Belediyesi Yayınları, Erzurum. *Milli Folklor Dergisi, Kitap İncelemesi, 17*(131), 245-248.

Arslan Muhacir, E. S. & Özdemir, M. (2017). Kırsal Turizmin Fiziksel Sosyal ve Kültürel Etkileri Konusunda Halkın Görüşleri: Artvin Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, *19*(1), 11-18.

Artvin Çoruh Üniversitesi. (2022a). *Tıbbi Aromatik Bitkiler İhtisaslaşma Koordinatörlüğü*. https://tibbiaromatik.artvin.edu.tr/genel-bilgiler-108

Artvin Çoruh Üniversitesi. (2022b). *Genel Bilgiler*. https://www.artvin.edu.tr/universitemiz-hakkinda

Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022a). *Brifing Dosyası,* Ocak 2022.

Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022). *Yapmadan Dönme*. https://artvin.ktb.gov.tr/ TR-56028/yapmadan-donme.html

Artvin İl Milli Eğitim Müdürlüğü. (2020). *Şehrimiz Artvin*. Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık.

Artvin İl Özel İdaresi. (2010). *Stratejik Planı 2010-2014*. http://www.artvinozelidare.gov.tr/ stratejik-plan-2010-2014.

Artvin Valiliği. (2022). *İlçelerimiz*. http://www.artvin.gov.tr/ilcelerimiz

Atalay, A. (2022). "Türkistan'dan Anadolu'ya Tarih Sürecinde" Cumhuriyet Kenti Artvin. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *27*, 1-25.

Aytekin, O. (2020). 2019 Yılı Artvin İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması. *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2*, 75-92.

Cittaslow Türkiye. (2022). *Cittaslow Türkiye Ağı*. https://www.cittaslow.org/network/savsat.

Coşkun, R. & Çelebioğlu, B. (2020). Artvin Borçka'daki Yığma Ahşap Camiler. *bāb Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, *1*(2), 142-160.

Çanta, E. E., Kılıçer, S. T. & Akıncı, H. (2022). FLO-2D ve HEC-RAS Yazılımları ile Ardanuç (Artvin) İlçesindeki Pona Deresi ve Örtülü Deresi'nin Taşkın Yayılım Haritalarının Karşılaştırmalı Üretilmesi. *Türk Uzaktan Algılama ve CBS Dergisi*, *3*(1), 50-64.

Çolakoğlu, C. (2022). *Türkiye'de Uluslararası İşgücü Hareketliliği Bağlamında Düzgün İş Olgusu: Artvin-Hopa'da Gürcistan Uyruklu İşgücü Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi. (728295)

Çoşan, D. & Seçim, Y. (2020). Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Laz Topluluklarının Dili, Gelenekleri ve Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 45*, 129-142.

Çulha, O. (2008). Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Journal of Yaşar University, 3*(12), 1827-1852.

Dizman, S., Akdemir, T., Yeşilkanat, C. M., Nevruzoglu, V., Bal, E. & Keser, R. (2022). Radiometric Mapping and Radiation dose Assessments in Sediments from Şavşat Black Lake, Turkey. *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry, 331*, 2533-2544.

Duman, G. & Turgut, H. (2020). Akarsu Kıyılarının Kent Kimliğine Katkısı: Çoruh Nehri Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 354-366.

Emir, G. (2022). *Yapmadan Dönme.* Eğitim Yayınevi.

Güven, O. (2021). Türk Kültür Coğrafyasında Artvin Halk İnançları. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 109-128.

Hacıoğlu, Y. (2019). *Bir Destinasyon Olarak Bilinen Artvin İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi. (545963)

Hopa Ticaret ve Sanayi Odası. (2022). *Sarp Sınır Kapısında Rekor Tır Geçişi*. http://hopatso. org.tr/Haberler/tabid/12389/articleType/ArticleView/articleId/38623/sarp-sinir-kapisinda-rekor-tir-gecisi.aspx

Karahan, E. & Saatçi, S. (2022). Artvin İli Camili Havzası (Macahel) Güncel Konut Tasarımı ve Uygulamasına Ait Yöntem Önerisi. *Tasarım Kuram*, *18*(35), 172-193.

Karaşah, B. (2019). Kırsal Turizm Kapsamında Çay Turizminin Değerlendirilmesi "Artvin Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(68), 1169-1175.

Keskin, M. A. (2022). Gelenekten Geleceğe Artvin Kültür Turizminde İbrikli. *Folklor Akademi Dergisi, 5*(1), 141-152.

Kılıç, M. (2006). *Artvin İlinin Değişen Sosyal Yapısı ve İstihdama Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi. (204795)

Kodat, M. & Tepe, Y. (2022). Çoruh Nehri, Melet Irmağı ve Harşit Çayı Sedimentlerinde Solunum Oranlarının Belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 23*(1), 23-34.

Korkmaz Özcan, Z. & Arman, H. (2021). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Ekoturizme Yönelik Projelerin Değerlendirilmesi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 7*(14), 356-381.

Oğan, Y. & Cömert, M. (2022). Artvin Yöre Gastronomisinde Tıbbi ve Aromatik Bitkiler. *Aydın Gastronomy*, *6*(1), 29-38.

Olcay, A. (2008). Türk Turizminde Eğitimin Önemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(2), 383-390.

Orhan, F. (2021). Artvin İlindeki Köy Yerleşmelerinin Toponimik Özelliklerine Coğrafi Bir Bakış. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE),* 43, 278-297.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2013). *Artvin İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023*. 12. Bölge Müdürlüğü, Artvin Şube Müdürlüğü.

Palaşoğlu, B. & Eminağaoğlu, Ö. (2022). Beşpare Köyleri (Artvin-Türkiye) Halk İlaçları. *Turkish Journal of Biodiversity, 5*(1), 1-16.

Şahin, G. (2017). *Artvin'de Yaşayan Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma*. (467339) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].

Şimşek, M. (2022). Doğu Karadeniz'de Balıkçılık Turizmi Olanakları Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8*(14), 1-8.

Taşdemir, E., Aslan, E. Ş. & Yarar, E. A. (2022). Doğu Karadeniz Şehirlerinin Marka İletişimi Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 33*(1), 29-41.

Tüfekçi, Ö. K. & Akbaş, L. (2021). "CITTASLOW" Unvanı Kent Turizmine Yeni Bir Soluk Getirir Mi? Yalvaç Örneği. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-11.

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2022). *Türkiye'nin Coğrafi İşaretleri*. ci.turkpatent.gov.tr/ coğrafi-isaretler/liste?il=08.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı. (2004). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Kalkınma Çalışması*, Nihai Rapor, Ankara: Belda LTD.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). (2022). *Artvin İli Temel Ekonomik Göstergeler Analizi,* 2022 Ocak Güncellemesi. Akademik Danışmanlar Projesi.

Türktaş, Z. & Demirtaş Günel, N. (2020). Artvin Şavşat "Cami Tasvirli" Duvar Kilimleri. *ARIŞ Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, *17*, 102-119.

Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND). (2022). *Sınır Kapıları Yoğunluk Durumu*. https:// www.und.org.tr/sinir-kapilari-yogunluk-durumu

Üstünyer, İ. (2022). Gustav Radde'nin Gezi Notları'nda Rus İdaresindeki Artvin: Kültürel, Sosyal ve Etnografik Dikkatler. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *10*(28), 28-38.

Yerebakan, R. (2021). Çoruh'ta Sürdürülebilir Kalkınmanın Dünü ve Bugünü. *Kaçkar Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 107-113.

Yılmaz, E., Sesli, F. A. & Uzun, Ö. F. (2021). Arıcılık Faaliyetleri İçin Uygun Yerlerin Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Belirlenmesi: Şavşat İlçesi Örneği. *Black Sea Journal of Engineering and Science, 4*(3), 111-116.

Zurnacı, J. (2021). *Sürdürülebilir Kırsal Turizm Bağlamında Ev Pansiyonculuğunun Değerlendirilmesi: Artvin Örneği*. Yüksek lisans tezi, Gümüşhane Üniversitesi. (686118)

YÖRESEL MUTFAĞIN ARTVİN EKONOMİSİNE KATKILARI

Yener OĞAN[1]

1. GİRİŞ

Son yıllarda yöresel mutfaklara olan ilgi giderek artmaktadır. Artan bu ilginin nedenleri arasında bir yöreye özgü yiyecek ve içecek ürünlerinin hazırlanma aşamaları, servis şekli, tadarak ve görerek yerinde deneyimleme isteği, hazırlama ve pişirmede kullanılan araç-gereçler, bir etkinliğin parçası haline gelmesi gibi pek çok unsur yer almaktadır. Yarış (2014), bir çalışmasında turistlerin destinasyon seçiminde, yöresel mutfağa konu olan tüm unsurların birinci derecede etkili olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle turistlerin bir yöreye özgü mutfağı keşfetme içgüdüsüyle hareket ettiği ifade edilebilir.

Turizm faaliyetlerine katılan turistlerin gezmek, görmek, inanç, sağlık, eğlenmek, eğitim gibi amaçlarının dışında bir yemeğin üretim şeklini görebilmek veya bir yemeği deneyimlemek gibi gastronomi turizmi kapsamına giren çeşitli seyahat motivasyonları bulunmaktadır. Ziyaret edilen bir turizm destinasyonunda turistler için yeme-içme eyleminin temel bir gereksinim olması da göz önünde bulundurulduğunda, yöresel mutfağın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca yöresel mutfak, bir yörenin kültürünü yansıtan unsurların en başında gelmektedir. Dolayısıyla bir yöreye özgü mutfağın, o yörenin kültürünü yansıtmasının yanı sıra turizm, kalkınma, gelişme, tanıtım gibi pek çok açıdan yöreye önemli katkılar sağladığı da söylenebilir.

Karadeniz Bölgesi'nin en doğusunda yer alan Artvin; yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü, toprak türü, yer altı zenginlikleri, yaban hayatı, kültürel yapı gibi pek çok açıdan eşi benzeri olmayan bir çeşitliliğe sahiptir. Artvin ilinin sahip olduğu bu çeşitlilik, yöre mutfağına yansımış ve yöresel mutfağın zengin bir

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, oganyener@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1523-8498

çerçevede şekillenmesini sağlamıştır (Oğan & Durlu Özkaya, 2021). Bu çalışmada öncelikle Artvin ve yöresel mutfak kavramları hakkında temel bilgilere yer verilerek Artvin yöresel mutfağı açıklanmaktadır. Daha sonra Artvin mutfağına özgü yöresel ürünler başlığı altında tarımsal ve hayvansal ürünler, coğrafi işaretli ürünler ve yöresel yemekler ele alınmaktadır. Son olarak ise yöre mutfağının Artvin ekonomisine sağlayabileceği katkılara değinilmektedir.

2. ARTVİN VE YÖRESEL MUTFAK

2.1. Artvin

Artvin ilinin doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum, batısında Rize, kuzeyinde Gürcistan ve kuzey-batısında Karadeniz yer almaktadır. Karadeniz'e paralel olarak uzanan Doğu Karadeniz dağ grubu arasında kalan dar bir alan üzerine kurulmuştur. İl genelinde arazi yapısı engebeli ve dağlık olup, düzlük olarak nitelendirilebilecek alanlar Karadeniz kıyısı boyunca yer almaktadır. Artvin coğrafyasının büyük bir bölümünü yaylalar ve ormanlık alanlar kaplamaktadır. Yörede yaylacılık faaliyetlerinin gelişmiş olması, geleneksel kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Rızvanoğlu, 2017). Karadeniz'e kıyısı olan ilçelerden (Arhavi-Hopa-Kemalpaşa) şehir merkezine doğru arazi yapısı birden yükselmeye başlamaktadır. Bu durum yörede kıyı ve iç kesimler arasında yağış, sıcaklık, tarımsal üretim gibi coğrafi özellikler açısından belirgin farklılıkların oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin Karadeniz kıyısında bulunan alanlarda yetiştirilen başlıca tarım ürünlerini çay, fındık ve mısır oluşturmaktayken, iç kesimlerde ise buğday ve arpa üretimi oluşturmakta ve geniş otlak alanlarda hayvancılığın yapılması da bu durumu desteklemektedir (Turan, 2012). Artvin'de arazi yapısı, nüfusun dağılımında da etkili olmuştur. Bu dağılımın olduğu alanlar kıyı kuşağı, akarsu vadileri ve yüksek olmayan yamaçlardır (Doğanay & Orhan, 2014). Yine coğrafi özelliklere bağlı olarak yörede milli parklar, tabiat koruma alanları, akarsular, göller, şelaleler, yaylalar olmak üzere pek çok doğal turizm kaynağı bulunmaktadır.

Artvin, farklı coğrafi özelliklere sahip olması gibi yöredeki kültürel çeşitliliği ile de ön plana çıkmaktadır. Artvin genelinde Türk, Laz, Gürcü ve Hemşin kültürlerine ait insanlar yüzyıllardır birlikte yaşamaktadır (Oğan, 2021a). Yörede kültürel çeşitliliğin bir sonucu olarak cami, kilise, kale, köprü gibi yapıların yanı sıra ahşap ve taş işçilikleri ile festival, şenlik gibi etkinlikler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Artvin ili doğal güzellikler ve kültürel çeşitlilikleri bünyesinde barındırmakta ve alternatif turizm ögelerine önemli

bir kaynak teşkil etmektedir (Akyol & Akkaşoğlu, 2021). Bununla beraber Artvin ilindeki tarımsal ürünlerin çeşitliliği, kültürel etkileşim, doğal ortam, coğrafi işaretli ürünler yöre mutfağını da ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda gerek doğal güzellikler gerekse de kültürel kaynaklar bakımından önemli bir turizm destinasyonu olan Artvin, yöresel mutfağıyla hem turizm faaliyetlerinin tamamlayıcısı olabilmekte hem de gastronomi turizmine yönelik önemli bir kaynak sunmaktadır.

2.2. Yöresel Mutfak

Yeme-içme davranışı, tıpkı barınma, güvenlik, uyku, temizlik gereksinimleri gibi insanların en temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Yeme-içme davranışlarının ise bir dizi kurallar içerisinde gerçekleşmesi ve insan beslenmesinde denge ve sağlık unsurlarının mutlaka gözetilmesi gerekmektedir. Hiç şüphesiz yeme-içme davranışlarının oluşmasında, şekillenmesinde ve günümüze ulaşmasında mutfakların önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü yeme-içme davranışına konu olan yiyecek ve içeceklerin tedariki, depolanması, hazırlanması, pişirilmesi ve sunuma hazır hale getirilmesi mutfaklarda gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra mutfaklarda yiyecek ve içeceklerle ilgili teknik, öğün, araç-gereç, alışkanlık, inanç, terim, kavram olmak üzere pek çok unsur kendisine yer bulmuştur (Oğan, 2021b). Ayrıca dünya üzerinde her yörenin kendine özgü bir mutfağı olup, ait olduğu yöreye ait izleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu izlerin iklim, kültür, tarih, coğrafya, nüfus, tarım, ekonomi, ticaret, turizm olmak üzere geniş bir çerçevede şekillendiği söylenebilir. Harrington (2005), yöresel mutfağın bir yöreye ait yiyecekler, tarihi unsurlar, inanç özellikleri ve gelenekleriyle şekillendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla mutfaklar ait oldukları yörelere göre çeşitlilik ve farklılık gösterebilmektedir (Güneş, Ülker & Karakoç, 2008).

Şengül & Türkay (2015) yöresel mutfağın tanımını yaparken, bir yöreye ait ürünler ve geleneklerin birleşmesi sonucu ortaya çıktığını, yöre halkı tarafından özgün usullerde pişirilerek sunulduğunu ve dini veya milli duyguları içinde barındırdığını belirtmiştir. Çelik, Curoğlu & Sandıkçı (2021) çalışmalarında, kültürün önemli bir parçasını yöresel mutfağın oluşturduğunu ve yöresel mutfağın kültürün bir yansıması olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgiler ışığında yöresel mutfakların oluşmasında etkili olan unsurlar; yöreye özgü yiyecek ve içecek ürünleri, dini ve milli değerler, gelenek ve görenekler, yeme-içme davranışları, tarihsel birikim, coğrafi özellikler olarak sıralanabilmektedir (Şengül & Türkay, 2015). Dolayısıyla bir yöreye özgü yiyecek ve içecekleri konu edinen, etkileyen ve ilişkilendirilen unsurların tamamı yöresel mutfağı oluşturmaktadır. Ayrıca yöresel mutfakların ülke

mutfaklarının temelini oluşturduğu ve dünyada saygın bir konum edinebilmesinde etkili olduğu asla unutulmamalıdır.

2.3. Artvin Yöresel Mutfağı

Anadolu coğrafyasının çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmasında tarım arazilerinin verimliği, stratejik konumu ve iklim koşullarının uygunluğu önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Anadolu'da göç, savaş ve ticaret gibi önemli olayların yaşanması da sosyo kültürel açıdan çeşitliliğin oluşmasında katkı sunmuştur (Gökçe, 2016). Hiç şüphesiz bahsedilen bu unsurlar, Türk mutfağının önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Türk mutfağının yemekleri incelendiğinde, Anadolu'nun batı, doğu, kuzey, güney ve iç bölgelerinde yer alan yemeklerin hem benzer hem de farklı özellikler gösterdiği söylenebilir. Örneğin Halıcı (2001), Türkiye'nin kuzey bölümünün büyük bir kısmını kaplayan Karadeniz Bölgesi'ndeki mutfak kültürünü batı ve doğu bölümü olmak üzere, doğu grubunu ise iç ve kıyı kesimi olarak gruplandırmıştır. Çünkü Karadeniz Bölgesi mutfağında gerek kapladığı alan gerekse coğrafi özellikleriyle kendi içerisinde benzer ve farklı özelliklere kolaylıkla rastlanılabilmektedir.

Artvin, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nin en doğusunda yer almaktadır. Bulunduğu coğrafi konum itibariyle Karadeniz mutfağının doğu grubunda yer almasının yanı sıra hem iç kesimini hem de kıyı kesimini temsil etmektedir (Oğan, 2021c). Artvin'in kıyı kesiminde yer alan bölümlerinde su ürünleri ve sebze, kıyıdan iç kesimlere gidildiğinde ise tarım ve hayvancılığının gelişmişliğine bağlı olarak et ve süt ürünleri ağırlıklı bir beslenme şekli olarak görülmektedir. Dolayısıyla Artvin yöresel mutfağının Karadeniz mutfağında doğu grubunu tüm yönleriyle temsil edebilmesi özelliği, en güçlü özellikleri arasında yer almaktadır. Kabacık (2016) bir çalışmasında, Karadeniz Bölgesi'nde birbirine komşu olan şehirlerin mutfaklarının benzer özellikler taşıdığını belirtmiştir. Mutfakların yaşanılan coğrafya ile ilgili yakın ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda içinde bulunulan çevresel faktörlerin mutfakları birbirine yakınlaştırdığı söylenebilir. Örneğin Artvin mutfağında kuymak ve mıhlama yemekleri, Karadeniz mutfağının kıyı kesimde yer alan Rize ve Trabzon mutfaklarının vazgeçilmez yemekleri arasındadır. Artvin yöresel mutfağının en karakteristik ürünlerinden biri olan döner ise Erzurum mutfağının önemli ürünleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Artvin yöresel mutfağının, kendisine komşu olan illerin mutfaklarıyla da yakın bir etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir.

Uzel (2018) bir çalışmasında, toplumların yeme içme alışkanlıkları, tarihsel kimliği ve geleneklerinin mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Artvin'in toplumsal yapısı incelendiğinde Türk, Laz, Gürcü, Hemşin kültürlerine özgü unsurlar yüzyıllardır bir arada varlığını sürdürmektedir. Bu kültürlerin mutfaklarına ait çeşitli yemekler, araç-gereçler, pişirme teknikleri, yemek ritüelleri ve servis şekilleri bulunmaktadır. Bu ifadeyi desteklemek adına çeşitli kültürleri temsil eden Laz böreği, kuymak ve hinkal mantısı ile gresta ve pileki pişirme kapları örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla yörede sahip olunan kültürel çeşitlilik, Artvin yöresel mutfağını zenginleştirmektedir. Bir yörenin mutfağını zenginleştiren bir diğer husus ise içinde bulunulan coğrafyanın iklim yapısı ve elde edilen tarımsal ürünlerdir (Görkem & Mutlu Öztürk, 2018). Artvin, engebeli ve dağlık arazi yapısı tarımsal faaliyetleri sınırlandırmaktadır. Ancak Türkiye'de var olan iklim türlerinin hepsinin görülebildiği ender coğrafyalardan birisine sahiptir. Dolayısıyla iklimin çeşitliliği sayesinde çay, fındık, kivi, mandalina, fasulye, zeytin gibi pek çok farklı tarım ürününün elde edilebilmesi yöre mutfağına önemli katkılar sağlamıştır.

Toplumların yaşadıkları fiziki coğrafyanın özellikleri, mutfak kültürünü etkileyerek beslenme alışkanlıklarını şekillendirebilmektedir. Arslan Erdem (2019) bir çalışmasında, Artvin'de hem kadın hem de erkeğin her zaman el ele ve kol kola çalıştığını ifade etmiştir. Yine aynı çalışmada festival, şenlik gibi etkinliklerin geleneksel olarak varlığına dikkat çekilmiştir. Oğan & Durlu Özkaya (2021) çalışmalarında ise Artvin coğrafyasında yakın tarihte yaşanılan savaş, göç gibi durumlar ve doğa olaylarının oluşturduğu zorluklar, yörede dayanışma kültürünü geliştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca çalışmada, Türk mutfak kültüründe olduğu gibi Laz, Gürcü ve Hemşin mutfak kültüründe de misafirin önemli bir yeri olduğuna değinilmiştir. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Artvin yöresel mutfak kültüründe yardımlaşma, dayanışma, ağırlama, hoşgörü gibi birliktelik yüklü duygular önemli bir yer tutmaktadır.

3. ARTVİN YÖRE MUTFAĞINA ÖZGÜ ÜRÜNLER

Bir yörede yiyecek ve içecek ürünlerinin yetişmesi ve tüketilmesinde coğrafi özellikler etkili olmaktadır (Harrington, 2005). Başka bir anlatımla bir yörenin iklimi, arazi yapısı, su kaynakları gibi pek çok faktör tarımsal ve hayvansal üretimi şekillendirmekte ve mutfak kültürüne önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Görkem & Mutlu Öztürk, 2018). Aslan, Güneren & Çoban (2014) yöresel mutfak kavramının gelişmesinde, yöreye özgü ürünlerin

önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Artvin ilinin coğrafi özellikleri dikkate alındığında yöresel ürünlerinin çeşit ve sayısının önemli bir düzeyde olduğu görülmektedir (Oğan, 2021a). Bu doğrultuda Artvin mutfağına özgü yöresel ürünler başlığı altında yörenin tarımsal ve hayvansal ürünleri, coğrafi işaretli ürünleri ve yöresel yemeklerine değinilmektedir.

3.1. Tarımsal ve Hayvansal Ürünler

Artvin coğrafyasında su kaynaklarının zengin olması tarımsal ürünler ve su ürünlerinin üretimini gelişmiştir. Yöredeki arazi yapısının büyük bir bölümünün engebeli ve dağlık olması ise yaylacılık faaliyetlerini geliştirerek hayvansal üretimi ön plana çıkarmıştır. Başka bir anlatımla Artvin'de hayvansal üretim yüksek kesimlerde yaygın olarak yapılmaktadır. Bununla beraber su kaynaklarının zenginliği ise su ürünleri yetiştiriciliğini gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca Artvin ilinde tarımsal faaliyetler arazi koşullarından kaynaklı olarak insan gücüne dayalı olarak yapılmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerde zirai ilaç kullanımı az olup, üretim kıyı kesimleri ile Çoruh nehri ve kollarının oluşturduğu vadi boyunca yapılmaktadır (Artvin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2020). Zirai ilaç kullanımının az olması, yörede organik tarım bakımından önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Artvin'de doğal alanın %9'unu tarım arazileri ve %15'ini çayır-mera arazileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarım ve hayvancılık faaliyetleri yörede sınırlı düzeyde yapılabilmektedir. Artvin'in kıyı kesiminde (Arhavi, Hopa, Kemalpaşa) ve iklimin uygun olduğu (Borçka-Murgul'un bir kısmı) alanlarda başlıca tarım ürününü çay oluşturmaktadır. Yine bu alanlarda çay tarımından sonra sırasıyla fındık, kivi, karalahana, mısır, mandalina üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Artvin'in iç kesimlerinde ise mısır, fasulye, patates, ceviz, üzüm, çeltik, kuşburnu, kızılcık, alıç, elma, armut, zeytin, domates, salatalık gibi tarım ürünleri elde edilebilmektedir (Oğan & Durlu Özkaya, 2021). Hayvancılık faaliyetlerinde ilk sırada küçükbaş hayvancılık yer almakta ve bunu büyükbaş hayvancılık takip etmektedir. Kafkas Arı ırkının gen merkezi konumunda olan Artvin genelinde 2020 yılında 1.073 ton bal üretimi yapılmıştır. Artvin ili su ürünleri bakımından da gelişmiştir. Karadeniz'de yapılan balıkçılık faaliyetleri önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Çoruh Nehri ve Karadeniz'de balık üretim çiftliklerinde üretilen balıklar ihraç edilmektedir. Yine yörede su kaynaklarının gelişmişliğine bağlı olarak alabalık üreten işletmeler de bulunmaktadır (Artvin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2020).

3.2. Coğrafi İşaretli Ürünler

Coğrafi işaret, bir yöre ile bütünleşmiş bir ürünün korunarak sürdürülebilirliğini sağlamak adına niteliği ve önemi hakkında bilgi vermektedir. Coğrafi işaretli ürünlerin yasal dayanağını hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumak oluşturmaktadır (Gökovalı, 2010; Oğan & Böyükyılmaz, 2020). Çağlı (2012) çalışmasında, coğrafi işarete konu olan ürünleri el sanatları, yiyecek ve içecekler, gelenek ve görenekler, yaşam tarzı ve semboller olarak gruplandırmıştır. Türk Patent ve Marka Kurumu (2022) resmi web sayfasında yer alan Tescilli Coğrafi İşaretlerin Ürün Gruplarına Göre Dağılımı incelendiğinde coğrafi işaretli ürünlerin 17 alt başlıkta gruplandırıldığı görülmektedir. Bu ürünlerin %86,5'lık büyük bir bölümünü yiyecek ve içecek ile ilgili coğrafi işaretli ürünler oluşturmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022a). Dolayısıyla coğrafi işaretli ürünler içerisinde yiyecek ve içecekler önemli bir yer tutmaktadır.

Artvin'in coğrafi işaretli ürünleri incelendiğinde beş ürünün Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescillendiği, sekiz ürünün ise başvuru sürecinde olduğu görülmektedir. Tablo 1'de 2022 Nisan ayı itibariyle Artvin'in coğrafi işaretli ürünleri yer almaktadır.

Tablo 1. Artvin Coğrafi İşaretli Ürünleri

Ürün Adı	**Tescil Yılı**	**Ürün Grubu**
Puçuko	2017	Yemekler ve Çorbalar
Hopa Laz Böreği	2019	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işi, tatlılar
Şavşat Ketesi	2021	
Hopa Hamsili Ekmeği	2021	
Hatila Balı	2021	Bal

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu (2022b).

Tablo 1 incelendiğinde Artvin'in beş tane coğrafi işaretli ürünü bulunmaktadır. Artvin'de coğrafi işaret tescil süreci devam eden ürünlere Tablo 2'de yer verilmektedir.

Tablo 2. Tescil Süreci Devam Eden Coğrafi İşaretli Ürünleri

Ürün Adı	Başvuru Yılı	Ürün Grubu
Ardanuç Kara Hurma Kömesi	2021	Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler
Arhavi Kestane Balı	2021	Bal
Artvin Döneri	2019	Yemekler ve Çorbalar
Korova/Korava	2018	
Binat Fasulyesi	2021	İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve-Sebzelerle Mantarlar
Borçka Demir Elması	2021	
Artvin Döl Buğdayı	2021	
Yusufeli Princi	2021	

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu (2022b).

Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde son yıllarda Artvin coğrafi işaretli ürünleri bakımından önemli bir gelişim göstermekte olduğu görülmektedir. Bu ürünlerin tamamının yiyecek ve içecekleri konu edinmesi de yöre mutfağı bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğunun göstergesidir.

3.3. Yöresel Yemekler

Yemek, bir kültürün en önemli bileşimlerinden biri olup, ait olduğu bölgenin kimliğini ve tarihini en iyi şekilde yansıtmaktadır (Demircan, Dalgın & Coşkun, 2021). Yöresel yemek ise bir yörede geleneksel hale gelmiş yiyecek ve içeceklerin yöreye özgü pişirme, sunum ve tüketim şekillerinin tamamı olarak ifade edilebilmektedir (Büyükşalvarcı, Şapçılar & Yılmaz, 2016). Dolayısıyla yöresel yemekler bir yöreye ait izleri taşımakta ve yansıtmaktadır. Artvin mutfağında yer alan başlıca yöresel yemekler çorba, atıştırmalık, sebze yemeği, et yemeği, tatlı ve içecek olarak altı başlıkta gruplandırılarak Tablo 3'te yer verilmektedir (Oğan, 2021a).

Tablo 3. Artvin Mutfağında Yöresel Yemekler

Yemek Grubu	Yöresel Yemek Adları
Çorbalar	Gendimeli Süt Çorbası, Cincar Çorbası, Tutmaç Çorbası, Karalahana Çorbası, Helle Çorbası, Püşürük Çorbası, Kavut Çorbası, Koruh Aşı vb.
Atıştımalıklar	Kuymak, Mıhlama, Peynir Eritme, Kaygana, Harşo, Papa, Turşu Kavurma, Dügmeç vb.
Sebze Yemekleri	Dudey, Puçuko, Karalahana Sarması, Pazı (Çarhala) Yemeği, Cincar Yemeği, Caşur vb.
Et Yemekleri	Döner, Cağ Kebabı, Et Kavurma, Hamsi Buğulama, Hamsili Pilav vb.
Hamur İşi Ürünler	Mısır Ekmeği, Hamsili Ekmek, Silor, Pişi, Hinkal, Kete vb.
Tatlı ve İçecekler	Laz Böreği, Hasuta, Kaysefe, Zürbiyet, Köme, Pestil, Kabak Tatlısı, Korava, Hoşaf Çeşitleri vb.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yöresel yemeklerin yer aldığı gruplarda öne çıkan ürünler; mısır unu, karalahana, hamsi, kuzu eti, tereyağı, otlar ve hamur işi ürünlerden oluşmaktadır. Bu ürünlerden pek çok farklı ürün yapılmakta olup, yöresel mutfakta ürün çeşitliliği sağlanmıştır. Örneğin hamsi ve karalahana gibi ürünlerden çok fazla çeşit yemek yapılmaktadır. Ayrıca yörede yemeklerin isimleri, kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Örneğin temel malzemeleri ve yapım şekli aynı olan bir yemek iç kesimlerde kuymak, kıyı kesiminde ise mıhlama olarak adlandırılmaktadır. Artvin mutfağında yer alan yöresel yemekler için genel olarak kısıtlı ürünlerden çeşitli yemekler elde edildiği, farklı kültürlerin izlerini taşıdığı ve kıyı ile iç kesimler arasında belirgin farklılıklar olduğu söylenebilir.

4. YÖRE MUTFAĞININ ARTVİN EKONOMİSİNE KATKILARI

Bir yemeğin malzemeleri hazırlandığı coğrafyayı, lezzeti ve sunumu ise içinde bulunduğu kültürü yakından tanımaya fırsat sunmaktadır. Bucak & Ateş (2014) çalışmasında, bir yörede yapılan yemeğin ait olduğu yörenin kültürü hakkında bilgi verdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Artvin coğrafyası ve kültürünü yansıtan unsurların başında da yörenin mutfağı gelmektedir. Bir yörenin tanıtılması ve ekonomik olarak kalkınmasında en önemli araçlardan birini, o yöreye ait yemekler oluşturmaktadır (Šimić & Pap, 2016). Artvin yöre mutfağında yer alan başta yöresel yemekler olmak üzere mutfakla ilgili tüm unsurlar, yörede hem bilinirliğinin sağlanması hem de ekonomik açıdan yerel kalkınmaya katkı sunması bakımından önemlidir. Bu doğrultuda yöre mutfağının Artvin ekonomisine önemli bir katma değer oluşturabilme potansiyeli bulunmaktadır.

Bir yörenin sahip olduğu gastronomik ögelerini ön plana çıkarabilmesi turizm faaliyetlerini geliştirebilmekte dolayısıyla turizm gelirlerini de artırabilmektedir (Mil & Denk, 2015). Artvin coğrafyası doğa ve kültür turizmi içerisinde yer alan pek çok turizm türünün yapılabildiği ender şehirlerden biri konumundadır. Bu duruma bağlı olarak yörede turizm sektöründe tesisleşme sayıları artmaktadır. Dolayısıyla turizm faaliyetlerinde Artvin yöre mutfağının da ön plana çıkarılması sayesinde turizmden elde edilen gelirlerin artması sağlanacaktır.

Yiyecek içecek işletmelerinde yöresel yemeklerin sunulması hem gastronomi ögelerinin turistik amaçla kullanılmasını hem de kültürel hafıza oluşturarak yok olmamasını sağlamaktadır (Mil & Denk, 2015). Artvin'de

yiyecek içecek işletmelerinin yöre mutfağına özgü ürünlere yer vermesi turizm faaliyetlerinde tamamlayıcı olma özelliğine ve yöre kültürünün sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamaktadır.

Artvin'de coğrafi işaretli ürünler her geçen gün artmaktadır. Bu ürünlerin tamamı yöre mutfağını konu edinen yiyecek ve içeceklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla coğrafi işaretleme sistemi ile yöresel ürünlere önemli bir ekonomik değer kazandırılmaktadır.

Turistlerin yöresel yemek deneyimi, yöreyi tekrar ziyaret etmesinde etkili olmakta ve yörenin mutfak kültürü imajına katkı sunmaktadır (Demircan vd., 2021). Dolayısıyla bir destinasyonun en önemli çekicilik unsurlarından birini yöresel yemekler oluşturmaktadır (Kızılırmak, Albayrak & Küçükali, 2014).

Artvin, sahip olduğu tarımsal çeşitlilik, kültürel zenginlik, sanayinin gelişmemiş olması, organik üretime uygunluk, su ürünleri yetiştiriciliği, arıcılık faaliyetleri gibi pek çok unsur sayesinde önemli bir gastronomi turizmi potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla yöre mutfağının çekicilik unsuru olarak kullanılarak yöresel yemek deneyiminin üst düzeyde olması, yöre ekonomisi açısından önemli bir fırsat taşımaktadır.

5. SONUÇ

Dünya üzerinde yer alan her bölgenin kendine özgü bir yöresel mutfağı bulunmaktadır. Yöresel mutfaklar ise bulundukları bölgelere ait iklim, kültür, tarih, coğrafya, nüfus, tarım, ekonomi, ticaret, turizm gibi pek çok unsuru yansıtmaktadır. Kendi içerisinde çeşitlilik ve farklılıklar gösteren yöresel mutfaklar, bulundukları bölgenin özelliklerine göre şekillenerek gelişmiştir. Son yıllarda insanların yöresel mutfaklara olan ilgisi sürekli artmakta ve yöresel mutfaklar tek başına bir turizm çekicilik unsuru haline gelmiştir (Oğan, 2021b). Buradan hareketle yöresel mutfakların bölgesel kalkınmada önemli bir araç olduğu ve ekonomik boyutlarının bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'nin kuzeyinin büyük bir bölümünü kaplayan Karadeniz Bölgesinin gerek coğrafi özellikleri gerekse kültür çeşitliliği yöresel mutfağını zenginleştirmiştir. Bölgede yer alan batı, orta ve doğu bölümleri ile kıyı ve iç kesimler arasında kalan alanlarda mutfak yapısının çeşitliliği, bu durumun en önemli göstergeleri arasında yer aldığı ifade edilebilir. Karadeniz Bölgesinin en doğusunda yer alan Artvin ilinin sahip olduğu doğal güzellikler ve kültürel çeşitlikleri, yöresel mutfağına yansımış ve keşfedilmeyi bekleyen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Artvin'in kıyı kesiminde yer alan bölümlerinde su ürünleri ve sebze, kıyıdan iç kesimlere gidildiğinde ise tarım ve hayvancılığının gelişmişliğine bağlı olarak et ve süt ürünleri ağırlıklı bir

beslenme şekli olarak görülmektedir. Ayrıca yöre mutfağının komşu illerin mutfaklarıyla da yakın bir etkileşim içerisindedir. Türk, Laz, Gürcü, Hemşin kültürlerine özgü birlikteliğin bölgede uzun yıllardır bulunması, yöresel mutfağına yemekler, araç-gereçler, pişirme teknikleri, yemek ritüelleri ve servis şekilleri bakımından çeşitlilik katmıştır. Yörede yardımlaşma, dayanışma, ağırlama, hoşgörü gibi unsurlar yöresel mutfağına olumlu katkı sağlamaktadır. Yine yöresel mutfak yapısında, yöreye özgü tarımsal ve hayvansal ürünler önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum coğrafi işaretli ürünlerin sayısı ve yöresel yemeklerin çeşitliliğine yansımıştır. Bilindiği üzere günümüzde bölgelerin ekonomik kalkınmasında yöresel mutfakların önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Artvin yöresel mutfağı, bölgenin ekonomik özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde ise ekonomik açıdan bir katma değer oluşturma, tanıtıcı faaliyetleri destekleme, turizm gelirlerini artırma, turizm faaliyetlerinde tamamlayıcı olma, yiyecek içecek sektörünü geliştirme, turizm işletmelerindeki hem niceliği hem de niteliği artırma, kültürel ögeleri yansıtma, faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlama, yöresel ürünlerde ekonomik bir değer oluşturma, istihdam olanaklarını artırma, tarımsal ve hayvansal üretimi destekleme gibi pek çok açıdan önemli katkısı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. & Özdemir, B. (2012). *Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Akyol, C. & Akkaşoğlu, S. (2021). Alternatif Turizm Türlerinin Destinasyonlara Katkısı; Artvin ve Spor Turizmi. *Journal of Humanities and Tourism Research, 11*(1), 177-194.

Arslan Erdem, N. (2019). *Artvin'de Çocuk Oyunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin.

Aslan, Z., Güneren, E. & Çoban, G. (2014). Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2*(4), 3-13.

Artvin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (2020). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. https://artvin.tarimorman.gov.tr/FotografGalerisi/Galeri001/faaliyet%20raporlr%C4%B1/2020%20Faaliyet%20Raporu.pdf

Bucak, T. & Ateş, U. (2014). Gastronomi Turizminin İl Turizmine Etkisi: Çanakkale Örneği, *International Journal of Social Science, 28*(2), 315-328.

Büyükşalvarcı, A., Şapçılar, M. C. & Yılmaz, G. (2016). Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4*(4), 165-181.

Çağlı, I. B. (2012). *Türkiye'de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, S., Curoğlu, Ö. B. & Sandıkçı, M. (2021). Bölgede Yaşayanların Yöresel Mutfak Kültürü ile İlgili Algısının Belirlenmesi: Sakarya İli Örneği. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 4*(2), 626-636.

Demircan, Ş., Dalgın, T. & Coşkun, G. N. (2021). Otel İşletmelerinde Yerel Mutfak Kültürü: Mardin Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 365-378.

Doğanay, H. & Orhan, F. (2014). Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi, 31*, 1-22.

Gökçe, N. (2016). Türkiye'de Yöresel Mutfaklar. E. Zencir (Ed.), *Yöresel Mutfaklar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Gökovalı, U. (2010). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21*(2), 141-160.

Görkem, O. & Mutlu Öztürk, H. (2018). İthal Gıda Ürünü Kullanımının Yöresel Lezzetler Üzerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6*(2), 213-228.

Güneş, G., Ülker, H. İ. & Karakoç, G. (2008). Sürdürülebilir Turizmde Yöresel Yemek Kültürünün Önemi. *II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler. 10-11 Nisan 2008*, Divan Otel Tayla-Antalya.

Halıcı N. (2001). *Karadeniz Bölgesi Yemekleri*. Ankara: Gür-Ay Ofset Matbaacılık.

Harrington, R. J. (2005). Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture on Prevailing Components, Texture and Flavors in Wine and Food. *Journal of Culinary Science & Technology, 4*(2/3), 129-152.

Kabacık, M. (2016). *Yöresel Mutfaklar (Karadeniz Bölgesi'nin Yöresel Mutfakları)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kızılırmak, İ., Albayrak, A. & Küçükali, S. (2014). Yöresel Mutfağın Kırsal Turizm İşletmelerinde Uygulaması: Uzungöl Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 4*(1), 75-83.

Mil, B. & Denk, E. (2015). Erzurum Mutfağı Yöresel Ürünlerin Otel Restoran Menülerinde Kulla-Nim Düzeyi: Palandöken Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences, 5*(2), 01- 07.

Oğan, Y. (2021a). *Artvin İlinin Gastronomi Değerleri; Yiyecek İçecek Hizmeti Sunan İşletmeler ve Satın Alan Turistler Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Oğan, Y. (2021b). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Yöresel Mutfak. S. Karasakal & O. Doğan (Ed.), *Destinasyon Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Oğan, Y. (2021c). Artvin. İ. Yazıcıoğlu, Ü. Sormaz & C. Canbolat (Ed.), *Türkiye'nin Lezzet Rotaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Oğan, Y. & Büyükyılmaz, S. (2020). Karadeniz Bölgesinin Coğrafi İşaretli Gastronomik Ürünleri. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research, MTCON Özel Sayısı*, 337-354.

Oğan, Y. & Durlu Özkaya, F. (2021). *Gastro Artvin*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Rızvanoğlu, M. T. (2017). Merkezi Yaylalara Bir Örnek; Bilbilan Yaylası. *Doğu Coğrafya Dergisi, 22*(38), 87-110.

Šimić, M. L. & Pap, A. (2016). Can Food Be a Competitive Advantage of Croatian Tourism?. *Ekonomski Vjesnik/Econviwes*, (1), 9-20.

Şengül, S. & Türkay, O. (2015), Doğu Karadeniz Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, 599-606.

Turan, A. (2012). *Artvin Yöresinde El Dokumacılığı*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2022a). *Tescilli Coğrafi İşaretlerin Ürün Gruplarına Göre Dağılımı*. https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup

Türk Patent ve Marka Kurumu, (2022b). *Artvin Coğrafi İşaretli Ürünler*. https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani

Uzel, A. R. (2018). Geleneksel Mutfak Kültürü ve Tarımsal Ürün Çeşitliliğinin, Üniversite Öğrencileri Beslenme Durumu Üzerine Etkisi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 55*(1), 37-44.

Yarış, A. (2014). *Mardin'de Gastronomi Turizmi: Turist Görüşlerine İlişkin Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.

ULUSLARARASI PAZARLAMA KAPSAMINDA DIŞ TİCARET YÖNÜ İLE ARTVİN

İsmail Tamer TOKLU[1]

1. GİRİŞ

Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile kendine özgü bir il olan Artvin 169.543 nüfusu 7.436 km^2 yüzölçümü, 8 ilçesi, 9 belediyesi ve 320 köyü ile Türkiye'nin kuzey doğusunda Gürcistan'a komşu bir sınır kentidir (Valilik, 2022). Bu çalışmada Artvin ili, dış ticaret yönü ile uluslararası pazarlama bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Bunun için öncelikle ilin ihracat ve ithalat verileri incelenmektedir. Bu kapsamda sınır ili olması nedeniyle gümrüklerindeki istatistikler de gözden geçirilmektedir. İlin ihracatında öne çıkan sektörlerle birlikte Türkiye dış ticaretindeki yeri araştırılmaktadır. Stratejik yaklaşımda kullanılan SWOT analizi ile ilin olası ihracat bağlamında güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri üzerinde durulmaktadır. Yine stratejik bir bakış açısı ile ilin ihracat durumu Porter'ın değer analizi yöntemi ile değerlendirilmektedir.

Artvin birçok artı yönleri ile Türkiye'nin önemli bir coğrafyasıdır. Çeşitli kurumlar tarafından yapılan araştırmalar incelendiğinde bölgenin potansiyelinin yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların daha çok iç pazara yönelik olduğu açıktır. Güçlü bir yapı ile iç pazarda konumunu sağlamlaştıran bir bölgenin sonrasında yönünü dış pazarlara çevirmesi beklenir. Ancak, bölgesel kalkınmada önemli bir yere sahip dış ticaret imkânlarının il için çok boyutlu olarak analizlerle değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma bu konudaki boşluğun farkındalığını arttırmaya yöneliktir.

[1] Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, RİZE, ismailtamer.toklu@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7848-4867

Bu çalışmada ikincil veriler kapsamındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı DOKAP yayınları ve Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (DKİB) verileri kullanılarak Artvin'in dış ticaretteki konumu irdelenmiştir. Görülebildiği kadarı ile Artvin için bölgesel kalkınma kapsamında üretim ve hizmet faaliyetlerini öne çıkarma kapsamında birçok yayın yapıldığı, bununla birlikte dış ticarete yönelik olarak çalışmaların sınırlı kaldığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma nitel bir araştırmadır, ancak ilin dış ticareti ile ilgili yapılacak nitel ve nicel çalışmalara bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

İlerleyen bölümlerde teorik çerçevede SWOT analizi ve Değer analizi incelenmektedir. Dış ticaret istatistikleri gözden geçirildikten sonra ilin ihracat potansiyeli analizlerle irdelenmektedir. Analizler ve sonuç kısmında da somut önerilere yer verilmektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

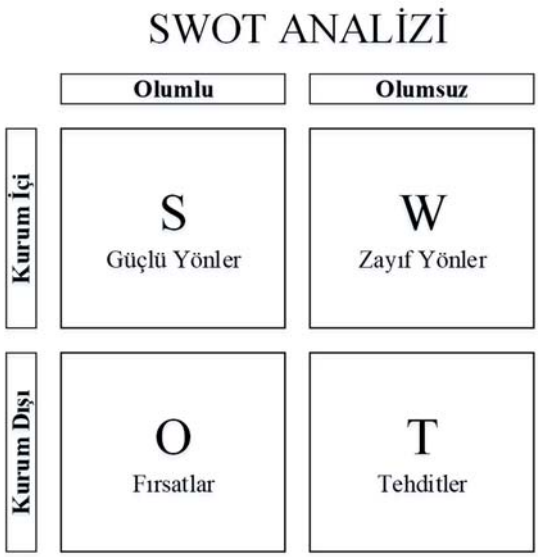
İşletmeler geleceklerini şekillendirirken öncelikle Vizyon, Misyon ve Değerlerini ortaya koyarlar. Daha sonra stratejik planlamalarla rekabet stratejilerini oluştururlar. İşletmeler için hayati önemde olan bu stratejik planlamalar benzer şekilde kamu sektöründe illere, bölgelere ya da ülkelere de uygulanabilir. Burada SWOT analizi ve Değer analizi teorik olarak incelendikten sonra Artvin dış ticaret istatistikleri gözden geçirilecek, sonrasında bu analizler ihracat potansiyeli için değerlendirilecektir.

2.1. SWOT Analizi

SWOT analizi çerçevesi, bilgileri düzene sokmak ve karar verme sürecini desteklemek için karmaşık iş kararlarını ele almada kullanımı iyi bilinen bir anahtar stratejik araçtır (Helms & Nixon, 2010). SWOT analizi İngilizce Strength, Weakness, Opportunities ve Threats kelimelerinin baş harflerinden türetilmiştir. Türkçe'de GZFT yani Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar ve Tehditler baş harfleri ile kullanıldığı görülmektedir. Analiz stratejik pazarlamada işletmelerin rakiplerine göre mevcut durumunun ortaya çıkarılmasına hizmet etmektedir. Rekabet stratejilerini oluşturmada ilk adımlardan bir tanesidir. Analiz işletmenin uzun yaşamı boyunca sürekli olarak kendini ölçümlemesi, pazardaki konumunu takip ederek gerekli önlemleri zamanında proaktif olarak alması için önemli bir araçtır. Analizin dikkatli ve detaylı yapılması, olası zorlukların üstesinden gelinmesinde anahtar bir öneme sahiptir.

Bu analiz, yeni fırsatlardan yararlanmak için güçlü yönlerden nasıl yararlanılacağının daha iyi anlaşılmasını sağlarken, işletmeye yönelik tehditleri potansiyel olarak artıran zayıflıkları belirler. Burada tanımlanan dört değişkenden güçlü ve zayıf yönler örgütsel iç faktörlere ait iken, fırsatlar ve tehditler dış faktörlerle ilgilidir. Güçlü yönler, örgütsel başarıyı destekleyebilecek somut ve soyut olumlu faktörlerdir. Zayıflıklar, istenen sonuçların elde edilmesini engelleyen olumsuz niteliklerdir. Fırsatlar, örgütsel başarıyı besleyebilen dış faktörler iken tehditler istenen sonuçları tehlikeye atabilecek dışsallıklardır (Zhang, Rysiecki, Gong & Shi, 2020). SWOT analizi yönetim literatüründe uzun yıllardır var olan bir yöntemdir. Altmış yılın üzerinde bir süredir kullanılan SWOT analizinin farklı alanlardaki uygulamaları rekabette olumlu sonuçları ortaya çıkarmıştır (Benzaghta, Elwalda, Mousa, Erkan & Rahman, 2021). Şekil 1 bir SWOT analizini diyagram şeklinde göstermektedir.

Şekil 1. SWOT Analizi

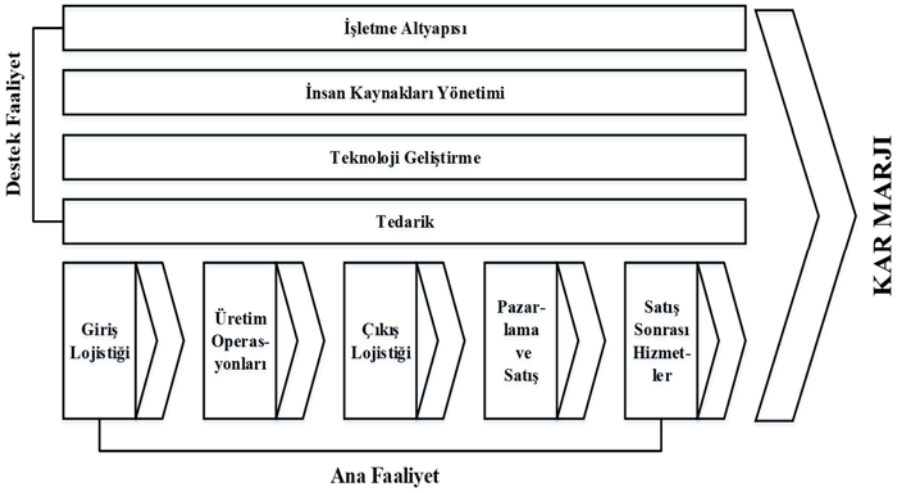
2.2. Değer Zinciri Analizi

Porter'ın (1986) "Değer zinciri" müşterilerine ürün veya hizmet şeklinde değer sağlayan bir işletmenin kendi içindeki bir dizi faaliyeti ifade eder. Müşteriler oluşan değerle ilişkili maliyetlerin üzerinde bir ödeme yapmaya istekli olduklarında, bu fayda işletmeye kâr şeklinde gelir. Porter (1986), değer zinciri analiziyle bir işletmenin değer zincirini oluşturan faaliyetlerinin tanımlanması ve ölçülmesi için bir model sunmaktadır.

Değer zincirinde, işletmenin üstlendiği iki farklı faaliyet grubu vardır. Birincil faaliyet grubu bir işletmenin müşterisine sattığı ürün veya hizmetle doğrudan ilişkili faaliyetleri içerir. Diğeri ise, destek faaliyetleridir ki işletmenin altyapısındaki birincil faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde yardımcı olan fonksiyonlarla ilgilidir.

Bu faaliyetler ister birincil ister destekleyici olsun birbirine bağımlıdır. Burada bir faaliyetin yürütülmesi işletmenin değer zincirindeki diğer faaliyetleri etkiler. Örneğin, ARGE gibi teknoloji geliştirme faaliyetleri, bir ürün veya hizmetin tasarımını etkileyebilir ve bu tasarım, ambalaj veya sevkiyat boyutunda önemli değişiklikler içeriyorsa, çıkış lojistiği veya dağıtım faaliyetinde etkili olabilir. Bir işletmenin faaliyetleri aynı zamanda bir "değer sistemi" içinde tedarikçilerin ve alıcıların faaliyetleriyle de ilişkilidir. Bu değer sistemi içinde, tedarikçilerin değer zincirleri işletmenin değer zincirine girdi sağlar ve işletmenin ürün veya hizmetleri de alıcının değer zincirine girdi sağlar. İşletmenin birbiriyle ilişkili faaliyetleri (rekabetçi kapsam) yapılandırabildiği ve sürekli olarak gerçekleştirebildiği ve böylece maliyetleri minimuma indirip değeri maksimuma çıkarabildiği derecede, sürdürülebilir rekabet avantajının geliştirilmiş olduğu gözlenir (Walsh, 2011). Şekil 2 Değer zinciri analizini diyagram şeklinde göstermektedir.

Şekil 2. Değer zinciri analizi

Bu analizlerin bir il için yapılması durumunda rekabetçiliğini geliştirebilmesiyle birlikte sürdürülebilir kalkınmayı da sağlayabileceği öngörülebilir.

3. DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ İLE ARTVİN

Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (DKİB, 2022) kayıtlarına göre, Artvin'de sınıflandırılan toplam 24 sektörden 12 tanesinde dış ticaret faaliyetinin olduğu görülmektedir. Artvin'deki ihracatçı sayısı incelendiğinde 245 adet olduğu tespit edilmekle birlikte, kayıtlar sektörel bazda sınıflandırıldığında bu 12 farklı sektörde 80 işletmenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Kayıtlardaki işletme sayılarındaki çelişkinin temelinde bazı ihracatçıların sektörlerini bildirmemesi olabilir. Tablo 1 sektörlere göre ihracatçı işletme sayısını vermektedir.

Buna göre tablo incelendiğinde ağaç mamulleri ve orman ürünleri sektörü 20 işletme ile birinci sırada yer alırken bunu 12 işletme ile taşıt araçları ve yan sanayi sektörü, 11 işletme ile kimyevi maddeler ve mamulleri sektörü, 11 işletme ile makine ve aksamları sektörü, 8 işletme ile yaş meyve ve sebze sektörü ve 8 işletme ile demir ve demir dışı metaller sektörü takip etmektedir. Bunları elektrik elektronik sektörü 4, canlı hayvan, su ürünleri ve mamulleri sektörü 2, kesme çiçek sektörü, tekstil ve hammaddeleri sektörü, halı sektörü ile hazır giyim ve konfeksiyon sektörü 1'er işletme ile takip etmektedir.

Tablo 1. Sektörlere göre ihracatçı işletme sayısı

	Sektör	**İhracatçı sayısı**
1	Ağaç mamulleri ve orman ürünleri	20
2	Taşıt araçları ve yan sanayi	12
3	Kimyevi maddeler ve mamulleri	11
4	Makine ve aksamları	11
5	Yaş meyve ve sebze	8
6	Demir ve demir dışı metaller	8
7	Elektrik Elektronik	4
8	Canlı hayvan, su ürünleri ve mamulleri	2
9	Kesme çiçek	1
10	Tekstil ve hammaddeleri	1
11	Halı	1
12	Hazır giyim ve konfeksiyon	1
	Toplam	**80**

Kaynak: DKİB (2022)

Tablo 2 Artvin ili ile Türkiye ihracat rakamlarını göstermektedir. Buna göre tabloda verilen TÜİK (2022) kayıtları incelendiğinde Artvin ilinin ihracatı ABD$ bazında 2013 yılında 67.654.000$ iken 2021 yılında 55.807.000$'a inmiştir. Yıllar içinde değişmekle birlikte bu süreçte ihracat rakamları 52.693.000$ ile 85.779.000$ arasında değişmiştir. Aynı yıllarda Türkiye ihracatı 2013 yılında 161.480.915.000$ iken 2021 yılında

225.264.314.000$'a yükselmiştir. Türkiye ihracatı bu süreçte %39 oranında artarken Artvin'in ihracatı %18 oranında düşmüştür. Diğer taraftan Artvin'in 2013 yılında Türkiye ihracatındaki payı %0,042 iken, 2021 yılında %0,025'e düşmüştür. Oransal olarak değerlendirildiğinde Artvin'in ihracattaki payının %0,02 ile %0,05 arasında değiştiği görülmektedir. Bu istatistik Artvin'in kalkınmasında ihracatın etkisinin göreli olarak az olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Artvin ve Türkiye ihracat gelişimi (1000 ABD $)

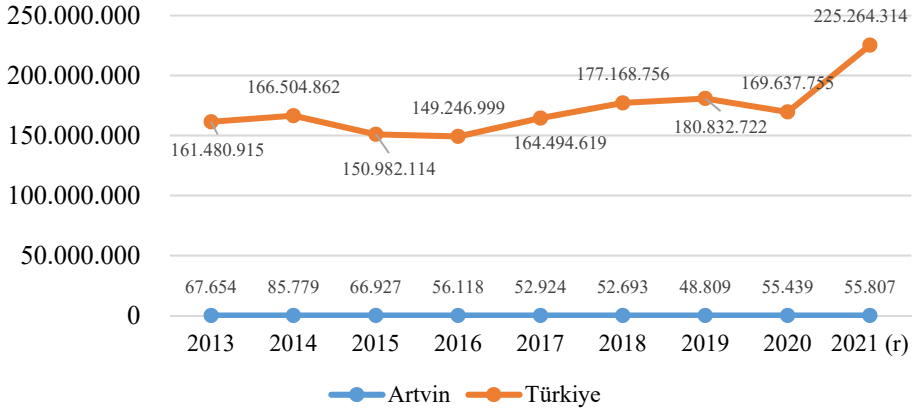
Yıl	Artvin	Türkiye	%
2013	67.654	161.480.915	0,042%
2014	85.779	166.504.862	0,052%
2015	66.927	150.982.114	0,044%
2016	56.118	149.246.999	0,038%
2017	52.924	164.494.619	0,032%
2018	52.693	177.168.756	0,030%
2019	48.809	180.832.722	0,027%
2020	55.439	169.637.755	0,033%
2021 (r)	55.807	225.264.314	0,025%

Kaynak: TÜİK (2022)

Şekil 3, 2013 ile 2021 yılları arasında Tablo 2'de verilen Artvin ve Türkiye ihracat seviyelerini grafik olarak göstermektedir. Türkiye ihracatı yıllara göre az da olsa bir artış eğilimine sahip iken aynı durumun Artvin için geçerli olmadığı görülmektedir. Şekil 3'de Artvin'in ihracatı çok küçük olduğu için eğilim tespit edilememektedir.

Türkiye ihracatında 2013 yılına göre 2015 ve 2016 yıllarında azalma görülse de sonrasında toparlanarak artan bir eğilime yöneldiği gözlenmektedir. 2020 yılında tekrar bir düşüş olmasına rağmen 2021 yılında anlamlı bir artışın olduğu görülmektedir. 2021 yılındaki bu artışın nedeni arasında dolar kurundaki artış ya da TL'nin aşırı değer kaybı olabilir. Ekonomide yapılacak yeni yol haritaları buradaki gelişmelerde önemli bir işleve sahip olacaktır. Ancak sonraki yıllarda bu artışın anomali olup olmadığı da ortaya çıkacaktır.

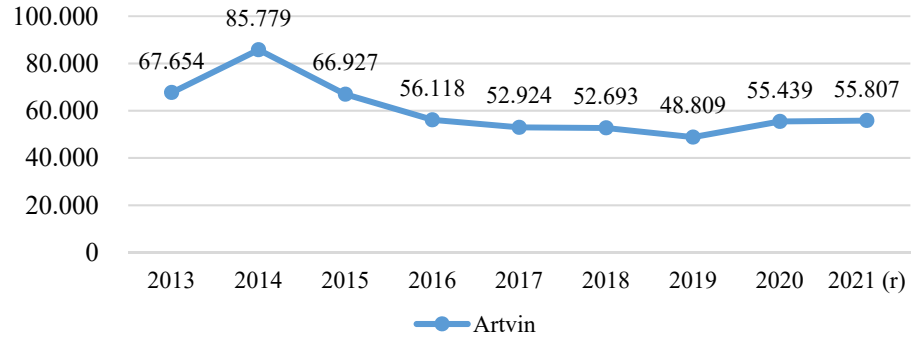
Şekil 3. Artvin ve Türkiye ihracat gelişimi (1000 ABD $)

Kaynak: TÜİK (2022)

Artvin ihracatındaki gelişmeleri daha net görebilmek için Şekil 4 oluşturulmuştur. Türkiye ihracat eğilimine benzer şekilde 2014 yılındaki artış sonrasında sürekli azalan bir ivme görülmektedir. 2021 yılındaki kur krizinden de Türkiye'nin aksine Artvin ihracatının olumlu etkilendiği söylenemez.

Şekil 4. Artvin'in ihracat gelişimi (1000 ABD$)

Kaynak: TÜİK (2022)

2021 yılı ihracat seviyeleri incelendiğinde, Karadeniz Bölgesi'nin 17 ili arasında Gürcistan'a en fazla ihracat yapan il 47.459.264$ ile Artvin olmuştur. Bu rakam Karadeniz Bölgesinden Gürcistan'a yapılan ihracatın %27'sine denk gelmektedir (DKİB BB, 2022). Artvin ilinden yapılan 2021 ihracatının 55.807.000$ olduğu göz önüne alındığında Artvin ihracatının yaklaşık %85'inin Gürcistan'a gerçekleştirildiği görülmektedir. Buradan Artvin'in

sınır kenti olma avantajını kullandığı görülebilir. Ancak aynı zamanda ihracat pazarlarını çeşitlendiremediği gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

Artvin'in ithalat rakamları TÜİK (2022) istatistiklerinden incelenmiştir. Tablo 3'de verilen TÜİK (2022) kayıtları incelendiğinde Artvin ilinin ithalatı ABD$ bazında 2013 yılında 36.495.000$ iken 2021 yılında 31.650.000$'a inmiştir. Yıllar içinde değişmekle birlikte bu süreçte rakamlar 17.793.000$ ile 36.495.000$ arasında değişmiştir. Aynı yıllarda Türkiye ithalatı 2013 yılında 260.822.803.000$ iken 2021 yılında 271.422.758.000$'a yükselmiştir. Türkiye ithalatı bu süreçte %5,21 oranında artarken Artvin'in ithalatı %15,3 oranında düşmüştür. Diğer taraftan Artvin'in 2013 yılında Türkiye ithalatındaki payı %0,014 iken, 2021 yılında %0,012'ye düşmüştür. Oransal olarak değerlendirildiğinde Artvin'in ithalattaki payının %0,008 ile %0,015 arasında değiştiği görülmektedir. Bu istatistik Artvin'in kalkınmasında ithalat faaliyetlerinin de göreli olarak az etkili olduğunu ortaya koymaktadır. İthalatın düşük olması avantaj gibi değerlendirilebilecekken rakamların çok düşük olması Artvin'in Türkiye dış ticaretinde bir varlığının olmadığını göstermesi açısından anlamlıdır. Olumsuz gibi görünmesine rağmen yapılacak çok işin olması, konuya bir yerden ihracat bakış açısı ile bir şekilde başlayabilmenin heyecanını verebilir.

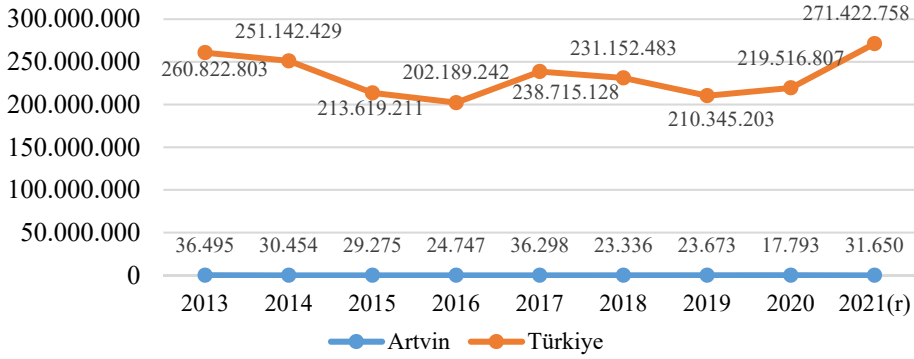
Tablo 3. Artvin ve Türkiye ithalat gelişimi (1000 ABD $)

Yıl	Artvin	Türkiye	%
2013	36.495	260.822.803	0,014%
2014	30.454	251.142.429	0,012%
2015	29.275	213.619.211	0,014%
2016	24.747	202.189.242	0,012%
2017	36.298	238.715.128	0,015%
2018	23.336	231.152.483	0,010%
2019	23.673	210.345.203	0,011%
2020	17.793	219.516.807	0,008%
2021(r)	31.650	271.422.758	0,012%

Kaynak: TÜİK (2022)

Şekil 5, 2013 ile 2021 yılları arasındaki yukarıda Tablo 3'de verilen Artvin ve Türkiye ithalat rakamlarını grafik üzerinde gösterilmiş şeklidir. Türkiye ithalatı 2019 yılına kadar bir düşüş eğilimi göstermesine rağmen sonrasında yükselmeye başlamaktadır. Bu grafikte Artvin'in ithalatı çok küçük olduğu için eğilim tespit edilememektedir.

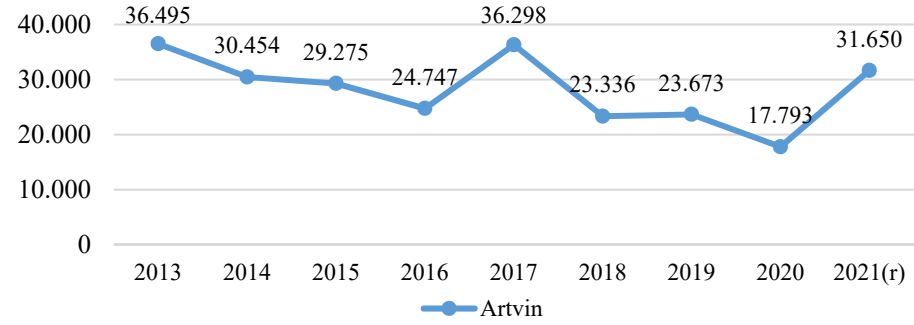
Şekil 5. Artvin ve Türkiye ithalat gelişimi (1000 ABD $)

Kaynak: TÜİK (2022)

Artvin'in ithalatındaki gelişmeleri daha net görebilmek için Şekil 6 oluşturulmuştur. 2013 yılından 2016 yılına kadar azalış eğilimi görülürken 2017 yılındaki artıştan sonra azalış eğilimi 2020 yılına kadar tekrar devam etmiştir. 2021 yılında ise ciddi bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Ancak genel eğilim 2013 - 2021 yılları arasında azalış yönündedir.

Şekil 6. Artvin'in ithalat gelişimi (1000 ABD$)

Kaynak: TÜİK (2022)

Rakamlar düşük olmasına rağmen Artvin'in dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı da incelenmiştir. Tablo 4'de verilen bilgilere göre Artvin'in ihracatı ithalatından yüksek olduğu için dış ticaret fazlası veren bir ildir. Bu anlamda olumlu bir durum ortaya çıkmakla birlikte hacimlerin düşük olması konunun akademik olarak daha detaylı şekilde incelenmesini gerektirmektedir.

Tablo 4. Artvin'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (1000 ABD $)

Yıl	İhracat	İthalat	İhracat / İthalat
2013	67.654	36.495	185%
2014	85.779	30.454	282%
2015	66.927	29.275	229%
2016	56.118	24.747	227%
2017	52.924	36.298	146%
2018	52.693	23.336	226%
2019	48.809	23.673	206%
2020	55.439	17.793	312%
2021(r)	55.807	31.650	176%

Kaynak: TÜİK (2022)

Diğer taraftan Artvin sınır ili olduğu için gümrüklerdeki faaliyetlerin de incelenmesi yerinde olacaktır. Artvin ili sınırları içindeki Sarp sınır kapısı yalnız Türkiye'yi değil Avrupa'yı da Orta Asya'ya bağlamaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Hopa'da yerleşik Kaçkar Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğüne bağlı 7 gümrük müdürlüğü bulunmaktadır. Bunlar Rize ilinde Rize Gümrük Müdürlüğü, Ardahan ilinde Türkgözü, Aktaş ve Demir İpekyolu Gümrük Müdürlüğü, Artvin ilinde ise Hopa, Sarp ve Muratlı Gümrük Müdürlüğü'dür. Ancak bunlardan Muratlı Gümrük Müdürlüğü ve Demir İpekyolu Gümrük Müdürlüğü hali hazırda kuruluş aşamasındadır. Buna göre Artvin'de faal olarak Hopa ve Sarp Gümrük Müdürlüğü'nün olduğu görülmektedir (Gümrük, 2022).

Tablo 5, Artvin'in ile bağlı gümrükler üzerinden yapılan işlemler bağlamında Türkiye ihracatındaki yerini göstermektedir. Buna göre Artvin gümrüklerinden yapılan ihracat ABD$ bazında 2013 yılında 553.260.000$ iken 2021 yılında 953.255.000$'a yükselmiştir. Yıllar içinde değişmekle birlikte 2013 yılından 2017 yılına kadar düşüş gerçekleşmesine rağmen 2018 yılından itibaren düzenli bir artış kaydedilmiştir. 2021 yılında önemli bir artış ile 539.224.000$'dan 953.255.000$'a ulaştığı görülmektedir.

Aynı yıllarda Türkiye gümrüklerinden gerçekleşen ihracat ABD$ bazında 2013 yılında 161.480.915.000$ iken 2021 yılında 225.264.314.000$'a yükselmiştir. Türkiye ihracatı bu süreçte %39 oranında artarken Artvin'in gümrüklerinden ihracat da %72 oranında artmıştır. Diğer taraftan Artvin'in gümrüklerinin 2013 yılında Türkiye ihracatındaki payı %0,34 iken, 2021 yılında bu oran %0,42'ye yükselmiştir. Oransal olarak değerlendirildiğinde Artvin'in gümrüklerinin ihracattaki payının %0,18 ile %0,42 arasında değiştiği görülmektedir. Bu istatistik Artvin'in gümrüklerinin ihracattaki payının göreli olarak az olduğunu ortaya koymaktadır. Gümrükteki ihracat rakamlarının Artvin'in ihracat rakamlarından yüksek olması Artvin ili

dışındaki ihracatçıların Artvin gümrüklerini sadece transit olarak kullanmadığını göstermektedir. Bu da Artvin ekonomisi için sınır kenti olmanın bir avantajıdır.

Tablo 5. Gümrüklere Göre İhracat (1000 ABD$), 2013-2021

Yıl	Sarp + Hopa	Türkiye	%
2013	553.260	161.480.915	0,34%
2014	564.022	166.504.862	0,34%
2015	455.107	150.982.114	0,30%
2016	351.229	149.246.999	0,24%
2017	300.294	164.494.619	0,18%
2018	335.568	177.168.756	0,19%
2019	416.696	180.832.722	0,23%
2020	539.244	169.637.755	0,32%
2021 (r)	953.255	225.264.314	0,42%

Kaynak: TÜİK (2022)

Tablo 6'da verilen kayıtlar incelendiğinde Artvin ilinin gümrüklerinde yapılan ithalat ABD$ bazında 2013 yılında 59.135.000$ iken 2021 yılında 51.252.000$'a inmiştir. Yıllar içinde değişmekle birlikte bu süreçte rakamlar 31.269.000$ ile 196.703.000$ arasında değişmiştir. Aynı yıllarda Türkiye ithalatı 2013 yılında 260.822.803.000$ iken 2021 yılında 271.422.758.000$'a yükselmiştir. Türkiye ithalatı bu süreçte %5,21 oranında artarken Artvin'in gümrüklerinden yapılan ithalat bazen iki katına yükselmesine rağmen %15,3 oranında düşmüştür.

Diğer taraftan Artvin'in gümrüklerinin 2013 yılında Türkiye ithalatındaki payı %0,02 iken, 2021 yılında da %0,02 oranında gerçekleşmiştir. Oransal olarak değerlendirildiğinde Artvin'in gümrüklerinin ithalattaki payının %0,01 ile %0,08 arasında değiştiği görülmektedir. Bu istatistik Artvin'in gümrüklerinden yapılan ithalatın da göreli olarak az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerler bölge ülkeleri ile yapılacak ticaretin önünün açık olduğunu ortaya koyması anlamında önemlidir. Kalkınma ancak karşılıklı iş birliklerinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Ticari ortağımız AB olmasına rağmen doğu sınırımızdaki ülkelerin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Ülkenin kalkınması için her bir sentlik ihracat bile anlamlıdır.

Tablo 6 ile Tablo 3 kıyaslandığında gümrüklerdeki ithalat rakamlarının ilin ithalat rakamlarından yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bazı ithalatçı işletmelerin iç gümrükler yerine sınırdaki gümrükleri de kullandıklarını göstermektedir. Bu da Artvin ekonomisine lojistik avantajının kazandırdığı artı bir değerdir.

Tablo 6. Gümrüklere Göre İthalat (1000 ABD $), 2013-2021

Yıl	Hopa + Sarp	Türkiye	%
2013	59.135	260.822.803	0,02%
2014	31.269	251.142.429	0,01%
2015	92.578	213.619.211	0,04%
2016	96.337	202.189.242	0,05%
2017	196.703	238.715.128	0,08%
2018	114.514	231.152.483	0,05%
2019	112.755	210.345.203	0,05%
2020	113.025	219.516.807	0,05%
2021 (r)	51.252	271.422.758	0,02%

Kaynak: TÜİK (2022)

4. ANALİZLER

Artvin ilinin Türkiye dış ticaretindeki payı binde birlerin altındadır. Ancak Artvin kendine özgü yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile daha iyisini gerçekleştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Bölgesel kalkınmanın üretim artışıyla gerçekleştirilebileceği ortadadır.

Üretilecek katma değeri yüksek mal ve hizmetlerle Türkiye ekonomisindeki konumunu güçlendirebilir. Bu noktada teorik olarak incelenen SWOT analizi ve Değer analizi ihracat bakış açısı ile Artvin ili için aşağıdaki şekilde yapılabilir. Bu çalışma kapsamındaki bu analizler sadece ihracat ile sınırlandırılmıştır.

SWOT Analizi ile Artvin'in ihracatında güçlü ve zayıf yönleri ile pazardaki fırsat ve tehditler aşağıdaki şekilde tanımlanabilir. Bu analizden amaç, güçlü yönlerin daha güçlü hale getirilmesi, zayıf yönlerin de nasıl güçlendirilebileceği sorusuna yanıt aranmasıdır. İlave olarak, pazardaki fırsatların değerlendirilmesi amaçlanırken, tehditlerin de nasıl fırsata dönüştürülebileceğine yönelik çalışmalar yapılmasıdır.

Buna göre SWOT Analizi Artvin ihracatını geliştirmek için aşağıdaki şekilde önerilebilir.

Güçlü Yönler

Sınır bölgesinde olması

Doğal güzellikleri ile kirlenmemiş bir çevre

Deniz kıyısında akarsuları ile tatlı su balıkçılığı imkânlarına sahip olması

Enerji üretim merkezi olması

Ormanlık alan olması nedeniyle orman ürünleri hammaddesine kolay erişim

Doğal bitki örtüsü ve iklimi ile endemik bitki türü zenginliği

Arıcılık gibi sektörlerde rekabet üstünlüğü

Madenciliğin varlığı

Zayıf Yönler

Dağlık bir coğrafyaya sahip olması

Engebeli coğrafya nedeniyle lojistik zorluklar

Üretim ve tüketim için düşük nüfus yapısı

Üretim ve tüketim için elverişsiz coğrafik yapı, sınırlı düz alanın varlığı

Lojistik bağlamında tüketim yerlerine olan uzaklık ve maliyet dezavantajı

Üretim bağlamında hammaddenin getirilmesinde lojistik zorluk ve maliyet dezavantajı

Fırsatlar

Üniversitelerin bölgesel kalkınmaya yönelik olumlu bakış açılarına sahip olması

Artvin Çoruh Üniversitesinin tıbbi ve aromatik bitkiler ihtisas üniversitesi olması

Endemik bitki türlerine yatırım yapılarak sanayiye katma değeri yüksek girdi sağlanması yoluyla tedarikin önünün açılabilmesi

Eşsiz doğal yapının çevre bilincinin gelişmesi ile sürdürülebilir tarım ve hayvancılık yatırımlarına yönelik olumlu algının artması

Gelişen eğitim düzeyi ve bölgenin potansiyelinin artan farkındalığı

Serhat şehri olması nedeniyle komşu ülke ile dış ticaret potansiyelinin geliştirilme çabaları

Artvin şehrinin Türkiye içinde olumlu algıya sahip olması

Dijital teknolojilerin sürekli gelişmesi ile tüketim merkezlerine erişimin kolaylaşması

Lojistik teknolojilerindeki gelişmeler

Tehditler

Çevrenin hoyrat kullanılması ile doğal hayatın dengesinin bozulması tehlikesi

İklim yapısının değişkenliği

Küresel ısınma nedeniyle doğal afetlerin sayısında ve çeşitliğinde artış

Yaşanan ekonomik zorluklar ve altyapı yatırımlarının sınırlı olması

Kaynakların etkin kullanılmaması

Enerji üretim merkezi olması (çevreye zarar vermesi nedeniyle)

Vahşi madencilik

SWOT analizine göre bölgenin yüksek potansiyele sahip tıbbi ve aromatik bitkiler, ormancılık, arıcılık ve bal ürünleri ile madenler üzerine yapılacak katma değerli ürünler için gerçekleştirilecek yatırımlar ile ancak ihracatta başarı elde edilebileceği öngörülmektedir. Kitle üretimin yapılmasının il için uygun olmadığı, bunun yerine Premium ürünlere odaklanmanın bölgesel kalkınmada ihracat desteğinin olabileceği ortaya çıkmaktadır. Artvin'in doğal ve özel ürünlerini geliştirerek bir marka şehir olması ile ürününü öncelikle yurtiçinde sonrasında da yurtdışında kolayca pazarlayabileceği düşünülmektedir. Ancak bu süreç kolay olmayan uzun bir yolu ifade etmektedir. Temellerin sağlam oluşturulması, çevreye duyarlı bakış açısı ile sürdürülebilir bir kalkınma yolculuğuna başlanabilir.

Bu çalışma kapsamında ayrıca Değer Zinciri Analizi yapılmıştır. Bu analizde beş adet ana faaliyet ile dört adet destekleyici faaliyet bulunmaktadır. Bunların birlikte çalışması ile kâr marjının oluştuğu belirtilmektedir. Giriş lojistiği, tedarikçilerin üretim operasyonlarının yapıldığı yere olan mesafesi ile ilgilidir. Üretim operasyonları işletmenin ne kadar etkin ve verimli bir operasyona sahip olduğuna vurgu yapar. Çıkış lojistiği üretilen ürünün hedef pazarlardaki müşterilere erişimini kapsar. Pazarlama ve satış bu fonksiyonların ne kadar iyi yönetildiği ile ilgili iken satış sonrası hizmetler müşteri memnuniyeti ile alakalıdır. Bölgeye dışarıdan getirilecek bir hammadde ile yapılacak üretim ve sonrasında bunun tüketicilere sunumu için katlanılacak lojistik maliyet kitle üretimi için olumsuz değer oluşturabilecektir. Bu bölgede hem nüfusun az olması hem de coğrafi yapısı nedeni ile zor yaşam koşulları bu anlamda başarının önündeki engeller arasında sayılabilir. Artvin, her ne kadar Hopa'da limana sahip ise de yerleşim alanlarının sınırlı olması sebebiyle dışarıdan getirilecek hammadde ve dışarıya götürülecek mamul için sınırlı imkânlara sahiptir. Benzer şekilde dünyadaki büyük pazarlara erişimde de lojistik dezavantaj nedeni ile rekabet kolay olmayabilecektir.

Destek faaliyetleri ise işletme altyapısı, mevcut insan kaynakları yönetimi, teknoloji geliştirme ve tedarik ile ana faaliyetin daha iyi çalışmasına

yardımcı olabilir. İşletmelerin altyapıya yeterli yatırım yapması bir rekabet avantajı söz konusu olduğunda gerekli teşviklerin alınması ile olabilir. Artvin, Türkiye'nin okuryazar oranı bağlamında nitelikli nüfusa sahip belli başlı illeri arasında olmasına rağmen üretim ve ihracat için nitelikli insan kaynağı bakımından büyük illere ve batı bölgelerine göre imkânları sınırlıdır. Nitelikli insan kaynağını çekebilmek için ilave yatırımların kamu tarafından da planlanması gerekliliği ortadadır. Teknoloji geliştirme ise ancak iyi bir şekilde planlanmış ekosistem içinde mümkündür. Bölgenin cazip hale getirilmesi ile bu kısıtların ortadan kalkması mümkündür. Ancak bütün bunlar orta ve uzun dönemli planlama ile mümkündür. Bu bağlamda kamunun yaptığı planlama çalışmalarının DOKAP örneğinde olduğu gibi değer oluşturduğu açıktır. Bütün bu çalışmaların etki analizlerinin de yapılması etkinlik ve verimlilik bağlamında bir zorunluluktur.

Değer zinciri analizine göre, SWOT analizinde de ortaya çıktığı gibi, Artvin'in dış pazarlardaki rekabette ancak kendine özgü katma değeri yüksek ürünlere odaklanması ile başarılı olabileceği söylenebilir. Her bölgede yapılabilen katma değeri düşük üretime yönelik çabalar Artvin için yanlış bir strateji olacaktır. Sıradan ürünler ile değer üretiminin mümkün olmadığı ortadadır. Bu bağlamda Artvin Çoruh Üniversitesi'nin tıbbi ve aromatik bitkiler ihtisas üniversitesi olması başlı başına bir değer oluşturma projesidir. Orta ve uzun vadede bu çalışmaların olumlu sonuçları elde edilebilecektir. Bölgenin potansiyeline uygun ürünleri katma değerli hale dönüştürmek iyi bir çıkış yolu olabilir. Bu noktada bölgenin tarımsal anlamda organik tarım ve ürünlerine yönelmesi, gelişen bir pazar olan coğrafi işaretli ürünlere yönelik olumlu tüketici tutumuna göre yeniden konumlanması ve gelişen bir kavram olan İyi Tarım Uygulamalarının takip edilmesi ürünlere katma değer oluşturma anlamında üzerinde durulması gereken konular arasında sayılabilir.

5. SONUÇ

Bu araştırma ile Artvin'in dış ticareti incelenmiş, ihracat bakış açısı ile oluşturulan SWOT analizi ve Değer Zinciri Analizi ile bölgesel kalkınma için öneriler sunulmuştur. Bunun için öncelikle TÜİK, DOKAP, DKİB gibi kuruluşlar tarafından üretilen ikincil veriler ve raporlara ulaşılmıştır. Bu kuruluşların yaptığı birbirinden özel çalışmalarla bölgenin kalkınmasında bir yol haritasının oluşturulmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

DOKAP 2021-2023 Eylem Planına göre, bölgenin kalkınabilmesi için ticaret ve turizm merkezi haline dönüştürülmesi vizyonu geliştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar temel olarak; Yeşil Yol ve turizm merkezlerinin

oluşturulmasıyla sağlık turizmine yönelik çalışmalar; tarımsal ürünlerle ilgili olarak çay, fındık arıcılık, tıbbi ve aromatik bitkilere odaklanma; ticaretle ilgili olarak tersaneler, limanlar, insan ve yük taşımacılığı için lojistik alt yapıya yatırım çalışmalarına destek (DOKAP, 2021) konularını içermektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Artvin dış ticarette cari fazla veren bir ildir. Ancak dış ticaret rakamlarının düşük olması Artvin'in potansiyelinin değerlendirilemediğini göstermektedir.

Artvin'de faal olan iki gümrük Hopa ve Sarp'ın, Avrupa ve Türkiye'yi Gürcistan'a dolayısı ile Orta Asya'ya bağladığı için bölgede önemli bir dış ticaret işlevi görmektedir. Gürcistan ile Türkiye arasında var olan Serbest Ticaret Anlaşmasının da ticarete yüksek ivme kazandırma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'den Gürcistan'a yapılan ihracatta Doğu Karadeniz bölgesinin payının %6 gibi düşük bir düzeyde olması (DKİB BB, 2022) Artvin'in lojistik avantajını yeterince kullanamadığının göstergelerinden birisidir.

Araştırma kapsamında Artvin için oluşturulan SWOT analizinde ilin güçlü ve zayıf yönleri ile olası fırsat ve tehditler belirlenmiştir. Porter'ın rekabet analizinde önerdiği "Değer Zinciri" analizi bağlamında Artvin rekabet avantajına sahip olduğu coğrafyasının verdiği ürünlere daha fazla yatırım yaparak ihracatını geliştirme fırsatına kavuşabileceği tahmin edilmektedir. Katma değeri yüksek tıbbi ve aromatik bitkiler ile arıcılık ve bal ürünlerinin yanında çay, belki balıkçılık ve orman ürünlerine odaklanarak ihracatta daha iyi yerlere gelinebilir. Doğasını, çevresini ve orijinalliğini koruyarak yapabileceği katma değeri yüksek ürünlere yönelmesinin doğru bir strateji olacağı düşünülmektedir. Katma değerli ürün için organik tarım, Coğrafi İşaret ve İyi Tarım Uygulamaları konularının gözden geçirilmesi ve uygulamaya alınması için hareket planlarının oluşturulmasında fayda vardır. Bu kavramlar Artvin markasına değer katacağı için ihracat pazarlamasına da olumlu destek sunacaktır.

Araştırmanın sınırları mevcuttur. Konu genel olarak değerlendirilmiş ürün bazında inceleme yapılmamıştır. Araştırma nitel olarak tasarlanmış, nicel unsurlar kapsam dışı tutulmuştur. Ürün bazında yapılacak nicel incelemeler sonraki çalışmalar için araştırmacılara önerilebilir.

KAYNAKÇA

Benzaghta, M. A., Elwalda, A., Mousa, M. M., Erkan, I. & Rahman, M. (2021). SWOT Analysis Applications: An Integrative Literature Review. *Journal of Global Business Insights*, *6*(1), 55-73. https://www.doi.org/ 10.5038/2640-6489.6.1.1148

DKİB (2022). *Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği*. http://online.dkib.org.tr/uyefirmalar/asp/default.asp (Erişim: 16.03.2022)

DKİB BB (2022). *Basın Bülteni*. https://dkib.org.tr/tr/basin-basin-bultenleri-gurcistana-en-fazla-ihracat-artvinden.html (Erişim: 16.03.2022)

DOKAP (2021). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023*. www.dokap.org.tr (Erişim: 11.04.2022)

Gümrük (2022). *T.C. Ticaret Bakanlığı*. https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/gumruk-idareleri/gumruk-idareleri-listesi/gumruk-idareleri-listesi (Erişim: 18.03.2022)

Helms, M. & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT Analysis–Where Are We Now?. *Journal of Strategy Management*, *3*, 215-251.

Porter, M. E. (1986). Changing Patterns of International Competition. *California Management Review*, *28*(2), 9-40.

TÜİK (2022). *Türkiye İstatistik Kurumu*. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1 (Erişim: 18.03.2022)

Valilik (2022). *Artvin Valiliği*. http://artvin.gov.tr/ilcelerimiz (Erişim 20.04.2022)

Walsh, P.R. (2011). Creating A "Values" Chain for Sustainable Development in Developing Nations: Where Maslow Meets Porter. Environment. *Development and Sustainability*, *13*, 789-805.

Zhang, Y., Rysiecki, L., Gong, Y. & Shi, Q. (2020). A SWOT Analysis of the UK EV Battery Supply Chain. *Sustainability*, *12*, 9807, 1-18. doi:10.3390/su12239807

DOLUSU'NDAN BOŞU'NA: BİR BAVUL TİCARETİ HİKAYESİ

Yeliz KENDİR-GÖK[1]

Kaynak: Kemalpaşa Belediyesi Resmî Web Sayfası

1. GİRİŞ

Bavul ticareti; küresel ölçekte uluslararası veya herhangi bir ülke özelinde incelenebileceği gibi sosyo-ekonomik ve kültürel olguları önceleyen yerel perspektiften de analiz edilebilir. Bu çalışmada yerel bir çıkış noktası tercih edilmekte ve Hopa'da başlayan, daha sonra Laleli'ye kayan ve yeniden Kemalpaşa'da beliren bir olgu olarak bavul ticareti süreklilik ve kopuşlarıyla mikro düzlemde ele alınmakta, ancak onun makro olanla ilişkisi reddedilmemektedir.

Öte yandan, mikro ve makro olan arasındaki ilişki, özellikle sosyo-ekonomik geçiş dönemlerinde uyum sağlamada yaşanan gecikmenin ya da yetersizliğin, sınır politikalarındaki esnekliğin ya da uygulamadaki kusurların veya bölgesel istihdam sıkıntısının kayıt dışı ekonominin bir uzantısı olarak bavul ticaretinin seyrini nasıl etkilediği üzerinden analiz edilebilir. Bu süreçte

[1] Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yeliz.kendir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3500-8374

bavul ticareti, bütün göstergeleriyle ekonomik dönüşümün sonuçlarından biri olarak kabul edilebilir. Nitekim, bu çalışmadaki haliyle bavul ticaretinin kendisinde yaşanan dönüşüme odaklanılmakta, bunu yaparken bölgedeki hareketliliğin ilk formlarında "dolu" olanın zaman içerisinde yerini "boş" olana bırakması üzerinde durulmaktadır. Dahası, Kemalpaşa esnafının "önceden Gürcüler dolu bavulla gelip ülkemizde satış yaparlardı şimdi ise boş bavulla gelip, ülkemizde ne buldularsa dolu bavulla dönüyorlar, hareketli günlere yeniden döndük, işlerimiz iyiye gidiyor" (İHA, 2022) ifadesinden hareketle, son yıllarda sınıra yakın yerleşim yerlerindeki dinamikleri sosyo-ekonomik olgular üzerinden okumayı hedeflemekte ve böylece bavul ticaretinin bağlamı yeniden tartışmaya açılmaktadır.

Dolusu'yla boşu'yla, her iki durumda da bavul ticaretinin bölge ekonomisi açısından nasıl "can simidi" işlevi gördüğü üzerinde durulmakta ancak tarihsel olarak sürecin incelenmesi meseleyi bir adım ötesine taşımaya olanak sağlamaktadır. Bu adım, çalışmanın iddiasını; bir tür hayatta kalma stratejisi olan bavul ticaretinin can simidi işlevinin aslında, özellikle Kemalpaşa ve kısmen Hopa için bir tür bağımlılık ilişkisine dönüştüğünü ortaya çıkarmaktadır.

2. KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUTLARIYLA BAVUL TİCARETİ

Uluslararası iktisat, uluslararası işletme, ekonomi, göç çalışmaları, kalkınma çalışmaları, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları gibi alanların yoğun inceleme olgusu olarak ön plana çıkan bavul ticareti, "ekonomik sahnenin önemli bir parçası haline gelen devasa, düzensiz ve kayıt dışı ticareti tanımlamak için genel olarak kullanılan bir terimdir" (Eder vd., 2003:5). OECD (2008:495)'nin tanımlamasında ise bavul ticareti, "bireysel girişimcilerin yurtdışından mal satın aldığı ve bunları sokak pazarlarında veya küçük dükkanlarda yeniden satmak üzere ithal ettiği faaliyeti ifade eder". Her iki tanımlama dikkate alındığında, bavul ticaretinin hem tam anlamıyla bireyin dışında olan bir deneyim olmadığı hem de yapısal durum, koşul ve faktörlerin de dışında bir alan olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kapsamı gereği, bavul ticaretinde, mallar, iç piyasada dolaşıma sunulmak üzere bir ülkeden satın alınır ve sınırdan başka bir ülkeye bavul veya çanta gibi küçük paketler halinde getirilir (Aydın vd., 2016:14). Bu ticaret, bir ülke ile diğeri arasındaki fiyat farklılıklarından yararlanan ve karakteristik olarak malları kendileri bavullar içinde taşıyan küçük ölçekli ekonomik aktörler tarafından uygulanmaktadır (Piart, 2013:334). Söz konusu aktörler,

genellenebilir bir içeriğe sahip olmasa da çoğunlukla kadınlardan oluşmakta, Mukhina (2009:344)'nın ifadesiyle "toplam bavul ticareti yapanların %80'ini" kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet lensleriyle gerçekleştirilen çalışmalar (bkz., örn., Yükseker, 2004; Piart, 2013; Yenal, 2000; Eder & Öz, 2010; Ulukan & Ulukan, 2012) da aktörlerin yoğunluğuna dair söz konusu görüşü destekler niteliktedir.

Sınırı kâğıt üzerinde turist olarak geçen aktörler tarafından gerçekleştirilen bavul ticareti, mallar yolcunun kişisel eşyası beyanı eşliğinde geçirildiği için genellikle kayıt dışı, gümrüksüz ve vergisiz olarak gerçekleştirilir. Böylece, kuralları çiğnemiyor gibi görünerek ancak ondan kaçınmanın yollarını da bularak, bavul ticareti, "yasal (kontrol noktalarından izin verilen miktarlarda mal getirmek) ve yasa dışı ancak hafif cezalı (veya en azından takip edilmesi zor) uygulamalar arasındaki sınırı dengeleyen, örneğin malların geçişinde yanlış beyan etmek gibi, doğası gereği gri bir faaliyettir" (Golunov, 2017:2). Mal veya hizmet takası, güvene veya karşılıklı yardımlaşmaya dayalı değiş tokuşları, fırsatçılığı ve sokak ticaretini içerebileceği gibi bu tür kayıt dışı faaliyetlerden elde edilen kazançlar, genellikle vergilendirme amacıyla kaydedilmez ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) hesaplamalarına da dâhil edilmezler (Zabyelina, 2012:98). Bu durum, bavul ticaretine yönelik kesin verilere erişimin önüne geçmekte, faaliyetin griliği verilerin de muğlaklığını ortaya çıkarmaktadır.

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde ise, Türkiye'nin bavul ticareti ile ilişkisi farklı ülkeler özelinde farklı bağlamlarda tartışılabilir içerime sahip olmakla birlikte bavul ticaretinin ihracatçısı ya da ithalatçısı olma durumu değişkenlik gösterir. Türkiye'de bavul ticaretinin yönü tekil bir yapılan(dır)madan uzaktır. Bu nedenle, her koşulda malların ihraç edilmesini değil ithal edilmesi durumunu da kapsar ve bu, yeni bir mesele değildir. Örneğin, 1960'lı yılların başlarında, Türkiye'ye Bulgaristan ve Romanya üzerinden seyahat ederek giriş yapan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, Doğu Avrupa'da daha kaliteli olduklarını düşünmeleri nedeniyle yol kenarlarındaki pazarlardan porselen ve kristal ürünleri külotlu çorap gibi 60'ların sınırlı olan tüketim mallarıyla takas ettikleri bilinmektedir (Yenal, 2010:27). 1960 ve 80 arasında Kuzey Kıbrıs örneğine bakıldığında ise Türkiye'nin bavul ticareti "ithalatçısı" rolü ön plana çıkar. Bu dönemlerde, evlenecek kızlarının veya kız kardeşinin çeyizini hazırlamak için boş valizlerle Kuzey Kıbrıs'a kısa gezilerine tanıklık edilirken, daha sonrasında, Macarların, Yugoslavların, Çekoslovakların ve Polonyalıların alışveriş turizmi için İstanbul'u ziyaret etmeye başladığı; 1980'lere kadar, tarihi Kapalıçarşı içinde ve çevresinde esnafla takas anlaşmaları başlatmak için

resmi ve piyasa döviz kuru arasındaki farktan yararlandıkları ve hatta 1980'lerin ortalarında Cezayirlilerin, Libyalıların ve diğer Kuzey Afrikalıların, ulusal ekonomilerinin yüksek tarifelerle ithalattan korunduğu bir dönemde, İstanbul'daki mahalleleri valizlerini giysiyle doldurmak için ziyaret ettikleri görülür (Yenal, 2000:25-27).

Nitekim, Türkiye'nin ağırlıklı olarak ihracatçı konumuna geçtiği 90'larda bavul ticaretinin ithalatçısı olarak Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetleri ülkeler sıklıkla ön plana çıkar. Bunda kuşkusuz, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni girişimcilerin ortaya çıkmasıyla ticaretin dönüşüme uğraması, bu dönüşümün büyük ölçüde sınırlar boyunca gerçekleşmesi ve böylece, bavul ticaretinin de sınırları aşan kayıt dışı bir ticaret ağı olarak ortaya çıkmasının payı yadsınamaz (Aydın vd., 2016:15-17).

Nitekim, bu geçiş döneminde bavul ticaretinin popülaritesindeki keskin artışın ardındaki faktörler arasında, artan tüketici talebi ile yetersiz arz, insan hareketinin serbestleşmesi, şiddetli ekonomik kriz ve artan işsizlik gibi hem "yapısal" hem de "neoliberal" uygulamalar da mevcuttur (Golunov, 2017:3-4). Bu süreçte, dolaşım içerisine sokulan mallar, çeşitlendirilebilecek bir içerime sahip olmakla birlikte ağırlıklı olarak "tekstil, giyim ve deri konfeksiyon ürünleri"dir (Seyidoğlu, 2003:422). Bu ürünler, kişisel beyanda kamuflaj işlevi görmeye elverişli olduğu kadar taşıması kolay ve talep edilmesi daha olası mallardır.

Dolayısıyla, bavul ticaretinin bağlamı ve kapsamı homojen, değişmez ve sabit değil, aksine tarihsel süreç içerisinde bölgesel ekonomi politikalarından, ülkeler arası sınır ve dış ticaret politikalarından, küresel sistemdeki krizlerden kaynaklı değişim ve dönüşüme uğrayabilir; böylece, yönü, seyri, ardındaki itici güç değişkenlik gösterebilir. Türkiye'nin süreç içerisindeki tarihsel deneyimleri de bu değişkenlik fikrini beslemektedir. Bunun yansımalarını, "1996 yılında bilançoya yansıtılmaya başlanan bir kalem" ve bunun yanı sıra "siyasi ve ekonomik krizlere duyarlı" (Hepaktan vd., 2019:344) hale gelmesinde yakalamak mümkün. Stabil bir görünüm sunmaması ve etkiye oldukça açık olması da -1998 hacminde düşüş yaşanmasında olduğu gibi- dışsal faktörlerden bağımsız olmayan oldukça karmaşık bir oluşum sürecini ortaya çıkarmaktadır.

Bu sürecin, bölgesel ve sınır yerleşkelerindeki yansımasıyla kısmen de olsa karmaşık olan görünümüne dair perde aralamakta; makro olana kıyasla mikro olana erişimle daha net çıkarımlar yapabilmek mümkün hale gelmektedir.

3. SARP SINIR KAPISI'NDAKİ HAREKETLİLİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞ: HOPA'DAN LALELİ'YE

Sarp sınır kapısı, "Türkiye'nin Sarp köyünü ve yakındaki Hopa ilçesini Gürcistan'ın özerk Acara bölgesindeki Sarpi köyüne ve Batum vilayetine bağlar" (Toktaş & Çelik, 2016:6). Hopa, Sarp sınır kapısına yaklaşık 20 km uzaklıkta bulunan güncel verilerle nüfusu 30.000 dolaylarında, Artvin'in küçük bir sahil ilçesidir (bkz, TÜİK, 2021). İlçe ekonomisi, bölge ekolojisinden dolayı düşük katma değerli sektörlerde tarımsal olarak çay ve fındık üretimine ve sınırlı da olsa balıkçılığa dayanmaktadır.

Sınırlı üretim ve yatırım olanakları, Hopa'nın ekonomik faaliyetlerinin önemli bir kısmını kayıt dışı ekonomi oluşturmasında oldukça etkindir. Söz konusu yerleşim alanlarında, kayıt dışı ekonomiye giriş ve var olma yollarına dair fikir paylaşımları oldukça olağan, gündelik hayatın bir parçası kabul edilir. Ekonomiye dair algı ve düşünme kalıplarının bu olağan ve sıradanlaştırılmış yönü sınıra yakın bir yerleşim yerinde yaşamanın getirdiği bir çıktı olmakla birlikte sınır uygulamalarından ve vize politikalarından da bağımsız değildir.

Nitekim, tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Hopa'nın kayıt dışı ekonomi ile olan ilişkisi her zaman bugünün izlerini taşımaz. Karadeniz kıyı sınırındaki kendi halinde bir ilçe olan Hopa'dan elverişli hava koşullarında seçilebilen Gürcistan'ın kıyı yerleşimleri, oldukça yakın mesafede yer almasına rağmen tarihsel olarak sınır ötesi akış her zaman mevcut değildi. 1983 yılında Türkiye'nin bu köşesinde saha çalışmasına başlayan Hann & Hann (1992:3) modern sosyalist şehir Batum'dan sadece kısa bir sürüş mesafesindeki bu ilçenin Sarp köyünde mesafenin daha da azalması durumunu yarım yüzyıldan fazla bir süredir yakın akrabaları bile ayrı tutan küçük bir dere olarak kavramsallaştırırken yerel sınır ötesi temasların yokluğuna dikkat çeker. Bu yokluk gelişigüzel bir süreci değil aksine, 1937 yılında izinsiz geçişlere kapatılan Sarp sınır kapısının ve "güvenlik" meselesi adı altında oldukça katı sınır politikalarının beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik değişiklerin ürünüdür.

1988 yılına gelindiğinde yaklaşık 70 yıldır yaya yolcu geçişlerine kapalı olan Sarp sınır kapısı açıldı. Sınır ticaretine yönelik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 31 Ağustos 1988 tarihinde Uluslararası Kara Taşımacılığı Anlaşması'nın imzalanması; yaklaşık 4 yıl sonrasında, "öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel

ekonomik iş birliği girişimi" çerçevesinde Bağımsız Devletler Topluluğu üye ülkelerinin de dahil olduğu ve amacını "bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamak" olarak belirleyen ev sahipliği yaptığı anlaşma ile Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü'nün kurulması (bkz., KEİ, 1992) ve 4 Nisan 1996 tarihinde Gürcistan hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti hükümeti arasında gümrük geçiş noktaları konusunda Anlaşma imzalanması gibi gelişmeler Karadeniz kıyılarında gözlemlenebilir küçük ölçekli mal akışlarının önünü açtı ve sınırda hareketliliğin zaman içerisinde belirgin bir hal almasını sağladı.

Öte yandan, 90'larda SSCB'nin çözülmesi ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ülkelerinde sistemin dağılmasına tekabül eden ekonomik bunalım, halkın yoksullukla yüzleşmesine ve bununla mücadelede bavul ticaretine başvurmasına yol açarken, yeni keşfedilen seyahat özgürlüğü ve tüketme arzusuyla Türkiye, birçok turistin keşfetmesine, seyahat etmesine ve iş ilişkileri kurmasına olanak tanıyan uygun bir ülke haline geldi. Şüphesiz, mal ve insan dolaşımının serbestleştirilmesi ve Sovyet sonrası devletler için vize ve diğer kısıtlamaların kaldırılması, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yurtdışı seyahat fırsatları ve vize işlemlerinin ikili olarak kolaylaştırılması, milyonlarca kayıt dışı girişimciyi motive etmiş, sadece toptan satış pazarlarını, turizm endüstrisini ve ulaşım olanaklarını değil, aynı zamanda küçük ve büyük ölçekli kayıt dışı girişimcilere hizmet vermekte uzmanlaşmış oteller, mağazalar, depolar ve fabrikaları içeren pazar altyapısının hızlı bir şekilde karmaşıklaşması, bavul ticaretinin yapıldığı koşulları yaratmıştır (Zabyelina, 2012:98-99). Dahası, Türkiye'nin vize politikasındaki liberal yaklaşımı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren özellikle Karadeniz'de çok çeşitli kültürel, ticari, sosyal ve siyasi köprüler kurulmasına yardımcı olmuştur (Kirişçi, 2005:345). Tüm bu süreçte, kaçınılmaz olarak, Türkiye'nin dış ticarete yönelik korumacı politikasının yerini 80'lerde esnek ticaret rejimine bırakmasının ve daha önceki dönemlere kıyasla ciddi bir yoğunlukta liberalleşmenin deneyimlenmesinin de payı oldukça büyüktür. Sonuç olarak, yalnızca ticaret hacmi değil aynı zamanda insan hareketliliği benzeri görülmemiş bir oranda arttı (Eder & Öz, 2010:88). Bu süreçte kendi halinde bir ilçe kavramsallaştırılmasındaki Hopa'nın deneyimlerinde de bavul ticareti belirginleşmeye başladı.

3.1. 90'ların Dolu Bavulları: Hopa, Hâlâ Kendi Halinde Bir İlçe mi?

Doğu Karadeniz'e sınırı bulunan komşu ülke Gürcistan'da yaşanan sosyo-ekonomik değişim ve dönüşüm süreci, 90'larda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin önemli bir kısmını etkilemiş ve Gürcistan-Türkiye arasındaki Sarp Sınır Kapısı'nda hareketliliğe yol açmıştır. Hopa gümrük muhasebesinden 1988 yılında alınan verilere göre Hopa kapısından Türkiye'ye giriş ve çıkış yapan toplam ziyaretçi sayısı yaklaşık 800 iken bu sayı, dört yılda neredeyse 1,5 milyon'a yükselmiştir (akt. Akyüz, 2013:121). Tüm bu kayıtların tamamını ve geçişlerin her birini bavul ticaretiyle ilişkilendirmek veya ne kadarının bavul ticareti ile ilişkilendirilebileceğine dair tahmin yürütmek oldukça zor olsa da 1996 yılına gelindiğinde IMF'in, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na bavul ticaretine yönelik tahmini de olsa verilerini cari hesaplarına dahil etmesi yönünde müdahalede (Eder vd., 2003:5) bulunması, önemli bir kısmının bavul ticaretiyle ilişkili olduğu argümanını güçlendirmektedir. Öte yandan, Golunov (2017:2)'un "gri faaliyet" kavramsallaştırması yeniden hatırlanırsa, bu argümanı test edebilmek adına, sosyolojik göstergelere dikkat etmek bu bağlamda faydalı ve gerekli bir hamledir.

1990'ların başında, Türkiye ile eski sosyalist ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik alışverişlerin önemli bir ayağı, esas olarak, işini kaybeden veya herhangi bir geliri olmayan insanlar için bir tür hayatta kalma stratejisi olarak geliştirilen enformel bir ticaret ağı olan bavul ticaretine başvurmasında belirginleşiyordu (Uygun, 2004:28). 1990'lı yılların başlarında Rusya Federasyonu, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelen birçok tüccarların toplumsal ön kabuldeki adlandırmasıyla Rusların Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki çeşitli derme çatma liman pazarlarına, örneğin Trabzon ve Hopa'ya yaptığı göç hareketleri (Eder & Öz, 2010:89), bu erken dönemde, söz konusu yerleşkeler başta olmak üzere Karadeniz'de ekonomik canlanma yaşanmasına yol açmıştır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri ülkelerinde yaşayanların ve özellikle –zamansal-mekânsal erişim kolaylığı düşünüldüğünde- Gürcistan vatandaşlarının kendi ülkelerinden gelerek tekstil ürünlerinin yanı sıra elektronik eşyaları da ticari faaliyet kapsamında sınırlar arası taşıdıkları bilinmektedir (bkz. Ulukan & Ulukan, 2012). Bölgedeki hareketliliği Akyüz (2013:116) şu şekilde özetlemektedir.

"*Bir yanda alabildikleri kadar mal alabilmek için fiyatları ne olursa olsun elindekileri satmaya çalışanlar vardı; diğer yanda, faaliyetleri düzenli ziyaretler ve piyasadaki en karlı borsa arayışını içeren bir grup insan vardı.*

Bu erken aşamada, sokak pazarları bu ticari faaliyetin mekânıydı. Bu pazarlar zamanla Hopa'dan Trabzon'a kadar uzanan "Rus pazarları"na dönüştü."

Hopa'nın kuşkusuz sınırın geçilmesinin ardından ilk uğrak yeri oluşu, pazar alanlarının bu bölgede ortaya çıkmasına ve yoğunlaşmasına yol açmıştı. Sahil şeridi boyunca kurulan bu pazar alanları zamanla Trabzon'a ve Karadeniz kıyısı boyunca pek çok alana yayılmış olsa da geçim kaynakları sınırlı olan ve bir zamanlar kendi halinde bir ilçe olan Hopa için bavul ticaretinin oldukça etkin bir role sahip olduğu açıktır. Bavul ticareti, 1990'larda yerel, bölgesel ve ulusal sınırları aşarak bir fenomen haline gelmesine rağmen Hopa için -her ne kadar tamamını Rus'lar oluşturmasa da- Rus Pazarları olarak biliniyordu. Sınır aşan bir fenomen, bölgede ikili bir düzlemde ilişki ağlarını da etkilemeye çoktan başlamıştı ve bu ikilik varlığını uzun bir süre korudu. Bir yandan, Türk para birimi uluslararası standartlara göre pek güçlü ve istikrarlı olmasa da Türk lirasına erişimleri, yerel sakinleri, tüm bu yeni ortaya çıkan yabancılar karşısında güçlü kılıyordu (Hann & Hann, 1992:4). Bu durum beraberinde, sınırın açılması ve daha sonra bavul ticaretinin gelişmesinin anlamını etkiliyor ve bölgenin dış dünya ile ekonomik bağlarını canlandırma ve sermaye akışını sağlama konusundaki umutlarını arttırıyordu (Uygun, 2004:31). Öte yandan, yerel iç piyasaya kıyasla daha ucuz olması ise bazıları tarafından hoş karşılanmıyordu. Hann & Hann (1992:4) bunun nedenini şu şekilde özetler: "Birçok yerel iş adamı zarar gördü, müşteriler yeni tüccarlara akın ederken kendi dükkanları ve pazar tezgâhları sahipsiz kaldı". Piyasalaşan ve göz alıcı ucuz mallar karşısında rekabet gücü de zayıflayan bölge için en etkin silah "aile değerleri"ne ve gelenek-göreneğe aykırı olarak aktörün kendisini ön plana sürmekti. Bu bağlamda, pazarın Rus olarak genellenmesi gibi Rusya'dan geldiği düşünülen ve Nataşa'lar olarak adlandırılan seks çalışanı kadınlar üzerinden hoşnutsuzluk perçinleniyordu. Bölge dışındaki arz ve demografik yoğunluk ve buna ek olarak yerel yönetim politikalarındaki dışlayıcılık da dikkate alındığında hoşnutsuzluğa tahammül etmeye dair zorunluluk da düşündürücüydü.

3.2. Karadeniz'den İstanbul/Laleli'ye Kayan Bavul Ticareti

Tarihsel olandan günümüze yaklaşırken sınırda gözlemlenen hareketlilik sınır bölgesi için süreklilik ve her koşulda canlılık sunan bir profile sahip değildir; aksine kopuşlar barındırmaktadır. Kopuşun sosyolojik olguları, toplumsal dinamiklerden Hopa'daki yanlış yönetim politikalarına ve hatta

Gürcistan'dan gelen bazı vatandaşların Hopa'da daha ucuz mal alıp kendi ülkelerinde satıyor oluşuna ve benzer şekilde bölge esnafının "kısa zamanda çok para kazanmak amacı ile kalitesiz malları yüksek fiyatlarla satmaya" (Akyüz, 2013:120-121) yönelik bireysel kararlarına kadar uzanmaktadır. Bunlar, bavul ticaretinin zamanla İstanbul-Laleli'ye kaymasında oldukça etkin faktörlerdir.

Rus pazarları ile başlayan dinamik sürecin Karadeniz'den kopuşunun ardından bavul ticaretinin yeni mekânı olan İstanbul'da "daha merkezi, organize ve çeşitli" (Eder & Öz, 2010:89) bir hale bürünmesi ise bavul ticaretinin, -aynı ülke sınırları içerisinde olsa bile- nerede gerçekleştirildiğine bağlı olarak farklılığı ortaya çıkarabilecek bir içerime sahip olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, geniş ağlara sahip kozmopolit bir şehir olarak bavul ticaretine daha yaşanabilir bir ortam sağlayan İstanbul-Laleli'nin bu ticari faaliyet ile büyük ölçüde özdeş hale gelmesi ile sonuçlanmıştır (Uygun, 2004:31).

1990'ların Laleli'sinde, Türkiye ile eski Sovyetler Birliği arasındaki bavul ticaretinde yaşanan patlama, bölgeyi ulus-ötesi mal ve insan döngüsü için gerçek bir arenaya dönüştürmüştü (Eder & Öz, 2010:87-88). Yeni dükkanlar açılmış ve Türk hazır giyim sektörünün ciddi bir kısmı Laleli'nin bavullarına dayanır hale gelmişti (Zabyelina, 2012:101). Mağazaların, malların ve hatta tabelaların önemli bir çoğunluğunun yerel tüketiciyi hedeflememesi ve Rus müşterilerin ihtiyaçlarını karşılaması bölgenin "küçük Rusya" olarak anılmaya başlamasını beraberinde getirmişti (Eder & Öz, 2010:88). Zaman içerisinde ise bavul ticaretinin profesyonelleştiği gözlemlenmiştir. Eder ve Öz (2008:130) bunu geliştirilen sosyo-ekonomik ilişkiler üzerinden okuyarak, chelnoki[2]'lerin süreç içerisinde Laleli esnafıyla uzun vadeli gayri resmi ağlar geliştirdiğine ve gayri resmi kargo şirketleri ve/veya turist operatörleri aracılığıyla toplu ticaret ağının yaygınlaştığına dikkat çeker. Hatta, ilerleyen süreçte, profesyonelleşmeye ek olarak, kendi ülkelerinden mal getirmeyi bıraktıkları ve bu süreçte düzenli bavul tüccarları haline geldikleri de bilinmektedir (Eder & Öz, 2010:89).

Bavul ticaretinin Laleli'de merkezileşmesi, söz konusu olguya dair profesyonelleşme, kurulan ilişki ağı ve tüm bunların ekonomi üzerindeki etkisi ise kuşkusuz oldukça güçlüydü. 1992 ve 1997 yılları arasında Laleli'deki ticaret hacmi önemli ölçüde arttı. "1990'ların ortalarında, Türkiye'den eski Sovyetler Birliği'ne yapılan bavul ticareti ihracatının yıllık 9 milyar dolar olduğu tahmin ediliyordu; bu, Türkiye'nin on yıl boyunca yıllık

[2] Bavul tüccarlarının Rusça'daki karşılığı.

13 ile 27 milyar dolar arasında değişen resmi ihracatına kıyasla önemli bir miktar…" (Yükseker, 2004:49). Bu etkiyi, Piart (2013:333) bunu şu şekilde özetler:

"*Laleli, 1990'larda eski Sovyet ülkeleri ve Doğu Avrupa'dan gelen küçük tüccarlar için önemli bir destinasyon haline geldi. Laleli'ye ilk gidenler sübvansiyonlu malları sattı veya takas etti. Akabinde Laleli'de ticari faaliyetler giyim ve ayakkabı konusunda uzmanlaşmıştır. 1996 yılında en parlak döneminde Laleli, Türkiye'nin brüt ihracatının yüzde 60'ına kadar eşdeğerini karşılamış olabilir. 2011 yılında Türkiye'de bavul ticaretinden elde edilen kâr 4 milyar doları aştı*".

Dolayısıyla, Laleli'nin bavul ticareti açısından önemli merkezlerinden biri olarak ön planda olması ve hem Rusya'nın dış ticaret cirosunda hem de Türkiye'nin ekonomisi üzerindeki etkisini ortaya koyan tahmini bavul ticareti hacmi bile oldukça yüksektir. Bu yoğunluğu Aydın vd. (2016:16) bavul ticaretine yönelik toplam gelirin, Rus turistlerin getirdiği geliri aştığını sunduğu veri setleriyle desteklemeye çalışarak bavul ticaretinin ülke ekonomisindeki önemli yerini göstermektedir. Tam da bu nedenle, Laleli, hem ticaret ortaklarından birinde yaşanan finansal krizin diğer tarafı nasıl etkilediğini hem de bu kayıt dışı ticaret ve finansın nasıl yaratıldığını, organize edildiğini ve yeniden organize edildiğini gözlemlemek için mükemmel bir "laboratuvar"a benzetilmektedir (Eder vd., 2003:5).

Nitekim, Laleli, bavul ticareti denildiğinde akla ilk gelen merkezlerden biri olmaya devam etse de "Laleli piyasası artık eski şaşalı günlerinden oldukça uzaktır" (Ulukan & Ulukan, 2012:11). 1997'ye gelindiğinde ticaret hacmi 5,8 milyar dolara gerilerken, 1998'de bu rakam 2,2 milyar doları gösteriyordu (Zabyelina, 2012:101). Kuşkusuz, eski Sovyet Bloku'ndan bavul tüccarlarının Türkiye pazarından ayrılması, Çin'in ve ardından Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'nin rakipleri haline gelmesi ve 1998'deki Güney Asya krizi gibi gelişmeler, Türkiye'deki bavul ticaretine yıkıcı bir darbe vurdu (Mukhina, 2014:63). Hatta, Yükseker (2004:56), 1998 yazını tarihlendirerek, rubledeki devalüasyondan kaynaklı olarak "Laleli'deki dükkanların yaklaşık üçte birinin iflas ettiğini" ve 2001 yazındaki Laleli gözlemlerinde "tamamen kredili satış yapan mağaza sahiplerinin battığını" aktarır. Dolayısıyla, Laleli devri erken dönemdeki etkisinden çok şey kaybetmiştir.

4. KEMALPAŞA İLE YENİDEN SINIR BÖLGESİNE

2001 krizinin ardından, ilkin Finansal Kriz olarak lanse edilen daha sonrasında sınır aşan yönü nedeniyle Küresel Finansal Kriz olarak da anılan 2008 krizinin, sınır ötesi hareketlilik üzerinde yıpratıcı etkisi bulunuyordu. Küresel olguların yanında bölgesel ilişkiler açısından, en büyük ticaret ortağı Rusya ile Gürcistan arasında "2006'dan itibaren tansiyon yükselirken, Rusya boykotlar, yaptırımlar ve katı vize politikalarıyla Gürcistan ekonomisini baltalamaya çalıştı. Bunu, kapatılan kara sınır kapısı (Yukarı Larsi) ve Gürcistan vatandaşlarının vize almasının bir süreliğine neredeyse imkânsız hale gelmesi takip etti" (Toktaş & Çelik, 2016:5).

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte, Türkiye ve Gürcistan, karşılıklı olarak; vatandaşlarına 90 günlük süre ile vize muafiyeti sunan vize kolaylığı antlaşmasını 10 Şubat 2006 tarihinde resmî gazetede yayınlayarak ve "21 Kasım 2007 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nı (STA), 1 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe" (DEİK, 2018) sokarak bölgesel iş birliğini güçlendirmeye amaçlıyordu. 2008'deki savaşın ardından Türkiye, Gürcistan'ın en büyük ticaret ortağı olarak Rusya'nın yerini aldı (Toktaş & Çelik, 2016:5). Dahası, 2011 yılında hem Gürcistan hem de Türkiye, birbirlerinin vatandaşları için vize şartlarını gevşetti ve bir tür kolaylık sunan geçiş uygulaması olarak pasaport yerine kimlik kartları ile sınırı geçmek mümkün hale geldi (Toktaş & Çelik, 2016:6).

2001 ve 2008 krizlerinin bavul ticareti üzerinde yıpratıcı etkide bulunduğu iddia edilir (bkz. Hepaktan vd., 2019). Nitekim, bu etkinin her yerde aynı ölçüde hissedildiğini iddia etmek, yerel olandaki hareketliliği gözden kaçırma ile sonuçlanabilir. 2017'ye kadar Hopa'nın belde belediyesi olan ve daha sonrasında yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile ilçe statüsünü kazanan Kemalpaşa, Hopa gibi sınır ticareti dışında ekonomik anlamda yatırım çeken gelişmiş bir profile sahip değildir. Sınırlar arasındaki esnek geçiş, her iki ülke vatandaşlarının da turistik seyahatlerde vizesiz bir rejimden yararlanması, gümrük vergisinin yokluğu, kökleri belde statüsünü kazanmasından çok öncesinde Kemalpaşa'yı pazar alanı haline getirmişti. Bu, 2008'den itibaren dikkatleri üzerine çeken Kemalpaşa'nın krizden etkilenmediğine dair genel bir kanı yaratmış ve belde 'Artvin'in Laleli'si olarak anılmaya başlamıştır. Bu ibare, Hopa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı'nın "Kemalpaşa'da yeni bir Laleli doğuyor" ifadeleriyle yerel basına da yansıyor, çay tarımına bağlı bir ekonomiye sahip olan yerleşkedeki değişim ve dönüşüm dinamikleri bavul ticaretiyle "yeni bir ekonomik olgu" ve bir

fırsat olarak görülüyordu (bkz. Pazar 53, 2008). Akademik çalışmalarda da karşılaştığımız bu yaklaşım, Ulukan ve Ulukan (2012:9)'ın Kemalpaşa belediye başkanı ile gerçekleştirdikleri 2009 yılına ait görüşmelerinden hareketle "buradaki potansiyeli görenlerin yoğun ilgisi üzerine kümeslerin bile mağazaya dönüştürüldüğü"ne dair notunda da keşfedilebilir hale geliyor.

Kemalpaşa'da bavul ticaretindeki canlılık nedeniyle çok sayıda dükkânın açılması, isimlerinin Gürcü müşterilere hitap etmesi, camlarında Gürcüce tanıtım ve ilanlara çıkılması, müşterilerinin yanı sıra çalışanların bazılarının Gürcistan vatandaşı olması ve esnafın da zamanla Gürcüce öğrenmesi yerleşke özelinde bavul ticaretinin hacmini sosyolojik bağlamda değerlendirmemize olanak sağlıyor. Bu aynı zamanda bavul ticaretinin Kemalpaşa esnafı açısında hayati öneme sahip bir yer işgal ettiğini kanıtlıyor. Dahası, Sarp sınır kapısında yaşanan ticari hareketlilik dikkatleri Kemalpaşa'ya çekiyor ve ekonomik krizle başa çıkma stratejisi olarak "Gürcü müşterilerin talebini karşılamak için sıraya giren"lerin çeşitlenmesine ve yalnızca bölge sakinlerinin değil bölge dışından yatırımcıların bölgeye olan ilgisinin artmasına, "Gürcülerin uzun süre bu pazarı besleyeceğini düşünen Trabzon, Rize, Bursa, Gaziantep ve Kahramanmaraş" gibi farklı illerden girişimcilerin de Kemalpaşa'da var olan hareketliliğe dahil olma isteğini arttırıyor ve yatırım yapmasına yol açıyordu (Pazar 53, 2008). Bu durum, mevcut dükkanların kiralarının yükselişini, "kapanan bazı tekstil fabrikalarının, sadece 'komşulara' ürün yetiştirebilmek için üretime" yeniden başlamasını ve "her gün yaklaşık 10 bin kişinin" bavul ticaretine dahil olduğu "beldede işyerlerinin yaz aylarında 24 saat hizmet" vermesini tetikliyordu (Olay53, 2011). "Küçük Laleli'ye dönüşen kasabadaki ticaret hacminin günlük 100 bin dolara ulaştığı belirtiliyor" (Pazar 53, 2008). Dolayısıyla bölgenin kopuştan sonra yeniden hareketliliği oldukça güçlü ve yoğun bir şekilde deneyimlediği ortaya çıkıyordu.

Nitekim, Gürcistan hükümetinin hareketliliğe dair farkındalığı ve politik bir hamle olarak müdahalesi, Haziran 2009'dan itibaren "Türkiye'den alınan mallara Gürcistan'daki satış fiyatı üzerinden %18 vergi kesintisi uygulamaya" başlaması ile sonuçlandı (Ulukan & Ulukan, 2012:9). Bu vergilendirmeye bir tepki olarak, Hopa Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanı'nın "Gürcistan hükümeti, uyguladığı yüksek vergi sistemiyle alışverişe gelen Gürcü vatandaşlarını canından bezdirdi" (Radikal, 2009) ifadeleri ise bu faaliyetlerin yasa dışı olsa da genellikle bölgeyle yakından ilgili olanların gözünde oldukça kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu bezginlik durumu beraberinde, bölgedeki hareketliliğin kesintiye uğramasına ve bavul ticaretine ket vurulmasına yol açması ile sonuçlanmaktaydı. Bölge sakinlerinden bir

konfeksiyon sahibinin yerel medya röportajındaki ifadeleri kesintinin etkisini ortaya çıkarmaktadır:

"Biz buralıyız. Hopa'lıyız. İstanbul Laleli'de bunun gibi konfeksiyon dükkanlarımız var. Gazetelerde Kemalpaşa'nın kriz girmeyen nadir, ender bir ilçe olduğunu okuyunca buraya bir konfeksiyon dükkânı açmayı düşündük. Düşüncemizi anında icraata dönüştürerek işyerimizi açtık. Bir müddet işlerimiz iyi gitti. Çünkü biz kaliteyi en uygun fiyata verebilen işyerlerinden bir tanesiyiz. Ancak kriz buraya da çok geçmeden girdi. Ortalık darma-duman oldu. Çok esnaf kapandı gitti. Olanlarda zor günler geçiriyor ... günlerce iş yapılmadığı günler yaşar olduk. Vatandaşın cebinde para olmayınca alışveriş yapamadı. Bu en çok kimi etkiledi. Tabi ki biz esnafı. Şunu söyleyebiliriz. Lale devri bitti. Gerçekler güneş gibi ortada yakıyor!" (Aydın & Özçelik, 2010).

Bu ifadeler benzer bir vurguyla, Kaçar & Kalender'in (2018) kalemiyle "'Laleli' olma yolundaki ilçede hayal kırıklığı" ifadeleriyle yerel basına; öte yandan "Kemalpaşa hayalet şehir olacak" (Kaçar, 2011) sözleriyle ulusal basına da yansıyordu. Esnafın iş yapamaz hale gelmesi, iflasın eşiğinde ya da hali hazırda onu deneyimlemiş olması bir Laleli pratiği olarak belirginleşmektedir. İstanbul'un Laleli'si ile Artvin'in Laleli'si arasında tarihsel ve mekansal uzamlarda farklılaşan deneyimler mevcut olsa da iflas üzerinden "son"lanmaya dair bir ortaklığın paylaşıldığı açıktır. Kemalpaşa'nın Laleli deneyimleri bu bağlamda, sadece onun ön plana çıkmasında değil, bir tür hayal kırıklığı yaratmasında da yakınlık ilişkisine yöneliktir. Bir diğer önemli husus olan eş zamanlı olarak sınırın Gürcistan tarafında pazar alanlarının kurulması; bavul ticaretinde aktörlerin yer değiştirmesi beklentisini doğuruyormuş gibi görünse de Gürcistan hükümeti tarafından gerçekleştirilen girişimlerin vergiden muafiyeti barındırmaması bölge esnafı için ne geçici ne de kalıcı bir çözüm olarak değerlendirilebilir bir içerime sahipti.

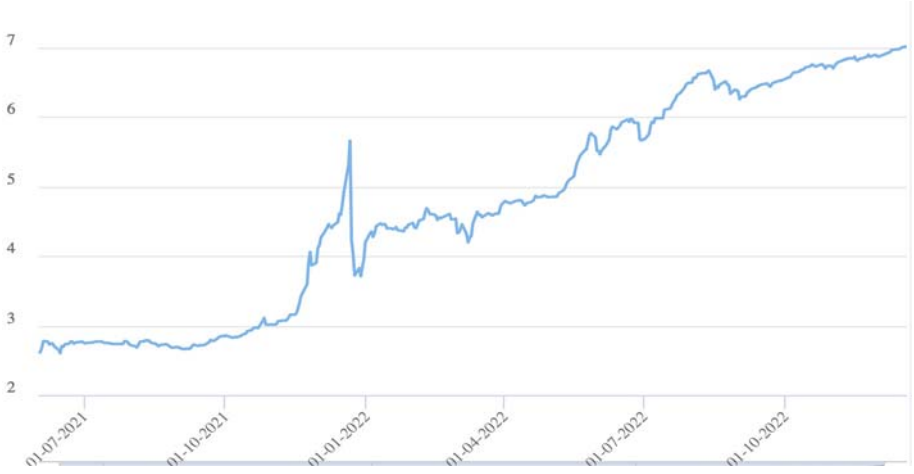
5. BOŞ BAVULA DUYULAN BAĞIMLILIK

14.03.2020 tarihli kararıyla İçişleri Bakanlığı, Covid-19 tedbirleri uyarınca Sarp sınır kapısını 15 Mart 2020'de yaya yolcu trafiğine geçici olarak kapattığını kamuoyuna duyurdu. Bu kapanma, sınır hareketliliğini kaçınılmaz olarak etkiledi. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin sınır kapılarının bağlı olduğu illere göre dağılımına bakıldığında, Sarp sınır kapısını kullanarak giriş yapan turist sayısı, 2020'nin ilk üç ayında (ocak ayı için 144 bin, şubat ayı için 140 bin ve mart ayı için 65 bin dolaylarında) yaklaşık 350 bin iken nisan ayında 3 bini göstergeleyerek keskin bir düşüş yaşamaktadır (bkz. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, https://www.tcmb.gov.tr).

Sınır hareketliliğin yeniden gözlemlenebilmesi için 1 Haziran 2021 tarihine kadar beklenmesi gerekiyordu. Sınır giriş-çıkış istatistikleri, Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin sınır kapılarının bağlı olduğu illere ve taşıt araçlarına göre dağılımında Artvin'in kara sınırına yönelik 2021 yılına ait verisi, yaklaşık olarak yıllık 270 bin civarındayken, bu sayı 2022 yılı ocak-şubatı referans alan aylar için toplamda neredeyse 100 bini göstergelemektedir (bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021-2022 Sınır İstatistikleri). Diğer bir ifade ile son yıllardaki veriler dikkate alındığında bir yıllık sürecinin ikinci altı ayında canlanmaya başlayan hareketlilik, yaklaşık iki ay gibi oldukça kısa bir süreye tekabül eden bir zaman dilimi içerisinde de yoğun bir ivme kazanarak gerçekleştirilmeye devam etmiştir.

Öte yandan sınırın diğer tarafında bavul ticaretine yönelik politikalarda herhangi bir değişime, düzenlemeye veya esnemeye gidilmediği dikkate alındığında ise bunun ardındaki en önemli itici gücün nedeninin belirlenebilmesi için yapısal faktörlerin yanında bireyleri neyin motive ettiğine dair sorunsallaştırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. %18'lik gibi önemli bir seviyede olan vergilendirmeyi, boş bavullarıyla sınır kapısında hareketliliğe yol açan ziyaretçiler açısından hafifleten kuşkusuz döviz kurunda deneyimlenen dalgalanmanın kendisidir (bkz. Grafik 1). Kur karşılığı, bavul ticareti için önemsiz bir detaymış gibi görünebilir. Zira, daha önceki dönemlerde Kemalpaşa'da bavul ticaretinin kesintiye uğramasına yol açmış olan vergilendirmelerde düzenlemeye gidilmemiş olmasına dair gerçeklik hali hazırda güncelliğini korurken, kur farkını önemsiz bulmak onun vergi yükünü hafifleten etkisini görmezden gelmek anlamına gelir.

Grafik 1. Dövizlere İlişkin Bilgi Amaçlı Kur Tablosu: (Haziran 2021-Aralık 2022 arası)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, https://www.tcmb.gov.tr

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere, bu dalgalanmada, 1 Gürcistan Larisi, 2021'in son ayında 5,65 Türk Lirasına erişmesiyle zirveyi görmüş, 3,80'lere gerilemiş ancak daha sonrasında yeniden ivme kazanarak 4'ün üzerine çıkmıştır. 2022'nin ilk yarısının sonlarına doğru yaklaşırken 1 Gürcistan Larisi 5 Türk Lirasına tekabül eder olmuştur. Türk Lirası karşısında ivmesini kaybetmeden ilerleyen Gürcistan Larisi yıl sonunda Türk Lirasına kıyasla 7 kat değer gören para birimi olmuştur. Oldukça kısa süre içerisinde katedilen yolda kuşkusuz, enflasyonun, küresel ölçekteki dalgalanmaların ve siyasi karar mekanizmalarının etkisi mevcuttur.

Sosyolojik konfigürasyonda, sınırın yeniden yaya trafiğine açılması ve döviz kurunda yaşanan dalgalanmayla beraber ortaya çıkan sonuca erişebilmek için bavul ticaretinde hali hazırda 'hayal kırıklığı' yaşamış olan bölge için anlamını yakalamak açısından sayısal göstergelerin yeterli olup olmadığı sorusuna yönelmek gerekmektedir.

İlkin seyahat kısıtlamalarının getirilmesi ile aşağı yönlü daha sonrasında bu kısıtlamaların kaldırılması ile yukarı yönlü bir seyir izleyen verilerden hareketle, bavul ticaretinde de benzer bir eğilimin var olduğunu iddia etmek zor olsa da daha öncesinden yaşanan deneyimler, bölge ekonomisinde girişim ve/veya yatırım temelli herhangi politikanın hayata geçirilmemiş ve gözle görülür bir değişimin tecrübe edilmemiş olması bunun imkânsız olmadığı fikrini beslemektedir.

Öte yandan, sınırı geçen küçük miktarlardaki mallarla ilgili düzenlemelerin belirsizliği veya yokluğu sadece insanların değil beraberinde malların da geçebileceğine dair birçok sinyali barındırmaktadır. Nitekim, bavul ticaretine eğilimi olan bölgede, deneyimlenen 'hayal kırıklığının' yerini söz konusu deneyimi telafi etme ya da törpüleme girişimlerine yönlendirebilecek bir sonuç ile de yüzleşilmektedir: "Gürcistan uyruklu vatandaşlar sabahın erken saatlerinde gümrük kapısını kullanarak, ülkemize boş bavullarla giriş yapıp Kemalpaşa ve Hopa ilçelerinden alışveriş yaptıktan sonra akşam saatlerinde dolu bavullarla" kendi ülkelerine geri dönmektedirler (İHA, 2022).

Bavul ticaretinin erken dönemlerinde, dolu bavullarıyla sınırı geçerek, söz konusu alanlarda bavul ticareti aktörü olan Gürcistan uyruklu vatandaşların bu kez dolu bavullarla değil boş bavullarla giriş yapmaları kurdaki dalgalanmanın bir sonucudur. Bu sürecin, sınır ilçeler üzerindeki etkisini yakalayabileceğimiz ve hareketliliğin yeniden başlamasının yerel

düzlemdeki karşılığına, Hopa Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı'nın şu ifadelerinden erişmek mümkün:

"*Kemalpaşa ve Hopa ilçelerinde 700'e yakın tekstil mağazamız var. Özelikle tekstil ve gıda sektörlerinde hareketlilik var. Pandemi nedeniyle 2 yıla yakın kapının kapalı olmasından kaynaklı zor günler geçiren esnafımızın biraz olsun son süreçte yüzleri gülüyor*" (İHA, 2022).

Bu ifade, girişimciliğe ekonomik açıdan yetersiz olan bölge için sınırdaki hareketliliğin anlamını ortaya çıkarmakta ve ekonomik problemlerin ve hatta işsizliğin yol açtığı sorunları azaltma, giderme ve bazı dönemlerde tamamen ortadan kaldırarak ivme kazanma, yeni iş alanları ve olanakları yaratma gibi antropolojik bir boyut kazandığını göstermektedir.

Öte yandan, bölgeye dair önceki çalışmasında, kriz sırasında sınırda gözlemlenen hareketliliğin ve ekonomik canlılığın, Türkiye'nin dört bir yanında üretim yapan tekstil işletmesi sahipleri açısından "can simidi" işlevi gördüğüne dair fikriyle Ulukan ve Ulukan'ın (2012)'ın güncelliğini koruduğu düşünülebilir.

Bu perspektifte, "can simidi" terimi, ticari faaliyetin bir hayatta kalma stratejisi olduğu sinyalini vermektedir. Bu bağlamda icra edilen bavul ticareti, piyasa ekonomileri bağlamında özünde bir tür geçiş süreci olgusu ve geçici bir fenomen olarak da kabul edilebilir. Dolayısıyla, krizin ortadan kalkması durumunda can simidine duyulan ihtiyacın da sonlanması beklenir. Nitekim, Gürcistan hükümetinin sosyo-ekonomik politikalarında bavul ticaretinin seyrini değiştirecek bir beklentiyle sınır uygulamalarını düzenlemesi, daha sonrasında küresel salgınla yüzleşilmesiyle beraber sınırın kapanması ve ardından yalnızca normalleşme sürecinin değil ekonomik krizin küresel bir boyutta seyretmesinin bir uzantısı olarak yeniden açılması, yerel halk için bavul ticaretinin can simidi olmasının üstünde ve ötesinde bir tür bağımlılık ilişkisine dönüştüğü fikrini güçlendirmektedir.

Bağımlığın kendisini, kısmen Hopa ve özellikle Kemalpaşa'nın tarihsel süreçteki deneyimlerinde de yakalamak olasıdır. Geçici bir fenomen olmasına yönelik sinyaller bile bölge halkının ekonomik olarak uçlarda yaşamasına, yokluğunda bölge esnafının ekonomik açıdan kırılganlıkla yüzleşmesine yol açması bu bağımlılığın bir uzantısıdır. Benzer şekilde, Karadeniz bölgesindeki kopuşlar ve süreklilikler dikkate alındığında, uygun koşulların belirginleşmesiyle beraber aniden mantarlaşan bavul ticaretinin bölge için vazgeçilmezliği, kısır bir döngü içerisinde kırılganlığı da beslemektedir.

Bu resimde kimin kime bağımlı olduğu, ilkin karşılıklı bir etkileşim algısı yaratsa da söz konusu bölgenin ekonomik kırılganlığa sahip olması ya da diğer bir deyişle bavul ticaretinin tahmin edilebilir ya da öngörülemez araçlar üzerinden sekteye uğramasıyla bağımlı olanın tekilleşmesi fikrini yeniden düşünmemize yol açabilir.

Nitekim, bölgenin bir dönem ihracatçısı daha sonrasında ithalatçısı olduğu bavul ticaretinde bağımlılığın tekil bir formunu deneyimlediğimiz bugünlerde ve küresel olarak etkileşimlerden kaçınma ihtimalini neredeyse olanaksız kıldığı bir piyasada niteliksel olarak bağımlılıkların seyrinin de değişebileceği ön görülebilir. Bavul ticaretinin bu süreçte bağımlılık ilişkisinin önemli bir parçası ve göstergesi olacağı da kuşkusuzdur.

6. SONUÇ

Sınır ötesi kayıt dışı bir ticaret ağı olan bavul ticaretini bölgesel dinamikleri ön plana çıkararak ancak tarihsel ve siyasi olanı yadsımadan inceleyen bu çalışma, bölge için bavul ticaretinin bir tür bağımlılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sürecin Hopa sahil boyunca kurulan pazar alanlarının doğuşundan, 1990'ların ortalarına doğru önemli ölçüde azalarak İstanbul'un Laleli'sine kayan ve 2000'lerden sonra ise deneyimlenen ticari faaliyetlerdeki yoğunluk nedeniyle dikkatleri üzerine çeken Kemalpaşa'nın yeni Laleli olarak adlandırılmasına kadar aşamalı bir şekilde incelenmesi ise bavul ticaretinin tek bir seyri olmadığını keşfetmemizi, kimi durumlarda ithalatçı kimi durumlarda ise ihracatçı olarak ancak her koşulda ön plana çıkarak kayıt dışı ekonomi ile ilişkisini özetlemektedir.

Öte yandan, bu çalışma göstermektedir ki Karadeniz'deki erken dönem bavul ticareti ile günümüzdeki arasındaki ayrıma dikkat etmek, eşdeğer tutmamak gerekmektedir. Kendi ülkelerinden ticari amaçlı mal getirmek yerine ülkelerine mal götürmeye yönelik bavul ticareti faaliyetleri, bölge esnafı açısından can simidi işlevi görmüş zamanla bu ilişki bağımlılığa erişmiştir. Bu bağımlılığın seyri uzun bir süredir Kemalpaşa için bir "olmazsa olmaz"ın bir yansımasına bürünmüştür.

Sonuç itibariyle, bölge için bavul ticareti süreklilik ve kopuşlar barındırmakla birlikte, ekonomisi üzerindeki kırılgan yapısını da ortaya koymaktadır. Çünkü, yerel ekonomi, istihdam sunmak ve gelir yaratmak için sınırlar arasında gerçekleştirilen bavul ticareti faaliyetlerine bağımlıdır.

KAYNAKÇA

Akyüz, L. (2013). *Ethnicity and Gender Dynamics of Living in Borderlands: The Case of Hopa-Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydın, K., Oztig, L. I. & Bulut, E. (2016). The Economic Impact of the Suitcase Trade on Foreign Trade: A Regional Analysis of the Laleli Market. *International Business Research*, *9*(3), 14-24.

Eder, M., Yakovlev, A. & Çarkoglu, A. (2003). The Suitcase Trade between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure. *Preprint WP4/2003/07, Higher School of Economics*. Moscow.

Eder, M. & Öz, Ö. (2008). Scrutinizing the Link between Poverty and Business Strategy: What Can We Learn from the Case of Shuttle Traders in Laleli, İstanbul. C. Wankel (Ed.), *Alleviating Poverty Through Business Strategy* (123-148). Palgrave Macmillan.

Eder, M. & Öz, Ö. (2010). From Cross-Border Exchange Networks to Transnational Trading Practices? The Case of Shuttle Traders in Laleli, İstanbul. M. Djelic, & S. Quack (Ed.), *Transnational Communities: Shaping Global Economic Governance* (82-105). Cambridge: Cambridge University Press.

Golunov, S. (2017). Shuttle Trade across Russia's Borders with the Baltic States and Poland: Between Tolerance and Suppression. *East European Politics and Societies and Cultures, 31*(4), 885-908.

Hann, C. & Hann, I. (1992). Samovars and Sex on Turkey's Russian Markets. *Anthropology Today*, *8*(4), 3-6.

Hepaktan, C. E., Yılmaz, A. G. M. & Özden, B. (2019) Türkiye'de Bavul Ticareti-Ekonomik Büyüme İlişkisi: (2009:1-2018:12). *Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi,* 343-358.

Kirişçi, K. (2005). A Friendlier Schengen Visa System as a Tool of Soft Power: The Experience of Turkey. *European Journal of Migration and Law*, *7*, 343-367.

Mukhina, I. (2009). New Losses, New Opportunities: (Soviet) Women in the Shuttle Trade, 1987-1998. *Journal of Social History*, 341-359.

Mukhina, I. (2014). *Women and the Birth of Russian Capitalism: A History of the Shuttle Trade*. Northern Illinois University Press.

OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development). (2008). *Glossary of Statistical Terms*.

Piart, L. (2013). Transition, Migration, Capitalism: Female Uzbek Shuttle Traders in İstanbul. M. Laruelle (Ed.), *Migration and Social Upheaval as the Face of Globalization in Central Asia* (333-355). Brill: Boston.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama,* (15. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.

Toktaş, Ş. & Çelik, N. (2017). Border Crossings between Georgia and Turkey: The Sarp Land Border Gate. *Geopolitics*, *22*(2), 383-406.

Ulukan, N. C. & Ulukan, U. (2012). *Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma*, Discussion Paper, No. 2012/97, Turkish Economic Association, Ankara.

Uygun, B. N. (2004). Post-socialist Scapes of Economy and Desire: The Case of Turkey. *Focaal, 43*, 27-45.

Yenal, H. D. (2000). *Weaving a Market: The Informal Economy and Gender In a Transnational Trade Network Between Turkey and The Former Soviet Union*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı: Binghamton Universitesi.

Yükseker, D. (2004) Trust and Gender in a Transnational Marketplace: The Public Culture of Laleli, Istanbul*. Public Culture, 16*(1), 47-65.

Zabyelina, Y. (2012). Costs and Benefits of Informal Economy: Shuttle Trade and Crime at Cherkizovsky Market. *Global Crime*, *13*(2), 95-108.

Online Kaynaklar

Aydın, H. & Özçelik, S. (2010, Nisan 9). *Kemalpaşa'nın Lale Devri Bitti!* 08 Haber/Kemalpaşa. 08 Haber. http://www.08haber.com/haber Goster.php?hid=3735

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2018). *Türkiye-Gürcistan İş Konseyi "Gürcistan Ülke Bülteni"*, Haziran. https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-gurcistan-is-konseyi?pm=&sm=raporlar

İçişleri Bakanlığı (2020, Mart 14). *Türkiye ve Gürcistan Sarp Sınır Kapısı'nı Karşılıklı Olarak Geçici Süreyle Yolcu Trafiğine Kapatacak*. https://www.icisleri.gov.tr/turkiye-ve-gurcistan-sarp-sinir-kapisini-karsilikli-olarak-gecici-sureyle-yolcu-trafigine-kapatacak

İHA (İhlas Haber Ajansı). (2022, Ocak 4). *Gürcüler Boş Bavullarla Gümrük Kapısından Geçip, Dolu Bavulla Dönüyorlar.* https://www.iha.com.tr/haber-gurculer-bos-bavullarla-gumruk-kapisindan-gecip-dolu-bavulla-donuyorlar-1013369/

KEİ. (Karadeniz Ekonomik İşbirliği). (1992). https://www.tarimorman.gov.tr/BSGM/Belgeler/Uluslararası%20Kuruluşlar/KEİ.pdf

Kaçar, M. (2011, Nisan 20). *Sarp'ın Laleli rüyası erken bitti*. Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sarpin-laleli-ruyasi-erken-bitti-17594692

Kaçar, M. & Kalender, A. (2018, Mart 8). *'Laleli' Olma Yolundaki İlçede Hayal Kırıklığı*. Artvin, DHA. https://www.dha.com.tr/gundem/laleli-olma-yolundaki-ilcede-hayal-kirikligi-1568251

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sınır istatistikleri. (2021/2022). *Yıllık Bültenler*. https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html

Pazar 53 (2008, Ekim 31). *Artvin Kemalpaşa, Laleli gibi!* https://www.pazar53.com/artvin-kemalpasa,-laleli-gibi-9260h.htm

Radikal. (2009, Temmuz 20). *Gürcüler Vergi Koydu, Artvin'in Laleli'si Sıkıntıda*. http://www.radikal.com.tr/ekonomi/gurculer-vergi-koydu-artvinin-lalelisi-sikintida-945781/

Tüik (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). *Nüfus ve Demografi: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=nüfus&dil=1

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Erişim: https://www.tcmb.gov.tr

Olay53. (2011, Nisan 23). *Artvin'in Lalelisi İki Darbe ile Hayalet Şehir Döndü*. http://www.olay53.com/haber/artvinin-lalelisi-iki-darbe-ile-hayalet-sehire-dondu--32591.htm

Grafik 1., Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, https://www.tcmb.gov.tr

Görsel Harita, Kemalpaşa Belediyesi Resmî Sayfası, Erişim: http://www.kemalpasa.bel.tr/?Syf=26&Syz=305377&/KEMALPAŞA-(NOĞEDİ/MAKRİALİ)'NIN-TARİHÇESİ-DÜNÜ-VE-BUGÜNÜ

ÇAYIN EKOPOLİTİĞİ VE ARTVİN EKONOMİSİNDE ÇAY

Yusuf YALÇINKAYA[1]
İpek KURT[2]

1. GİRİŞ

Latince adı *Camellia sinensis* olan çay, yaz ve kışları ılık geçen, yağışı bol bölgelerde yetişmektedir. Çay tarımı, kuzey yarımkürede 42. enlem, güney yarımkürede 27. enlem arasında yer alan kuşakta yapılmaktadır. FAO 2020 verilerine göre çay üretiminde Çin, Hindistan ve Kenya ilk üç sırada yer alırken Türkiye ise altıncı basamakta bulunmaktadır. Dünyada 5.310.342 hektar alanda çay tarımı yapılmakta ve Türkiye 83.451 hektar alanla dünya çay tarımı alanlarının %1,57'sine sahip bulunmaktadır. Çay tarımı Türkiye'de iklim koşullarından ve coğrafi özelliklerden dolayı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon, Rize ve Artvin illerinde yapılmaktadır. Bu bölgenin tarımsal arazisinin büyük bir bölümü eğimli sahalardan oluşmakta ve tarımsal faaliyetlerde verimliliği kısıtlamaktadır. Birim alan başına elde edilen verim ve tarımsal kazanç çay tarımında alternatif ürünlere göre daha yüksektir. Ayrıca çay yetiştirilen alanda farklı tarımsal ürünün yetişme olanağı pek yoktur. Doğaldır ki yöre insanı için çayın ekonomik önemi artmaktadır. Öyle ki, Artvin ilindeki 30.040,3 hektar tarım arazisinin %30'unda çay tarımı yapılmaktadır. Bu bağlamda çay tarımı hem yetiştiği bölgede alternatifsiz olduğundan hem de diğer bölgelerde yetişme olanağı bulamadığından bölge ekonomisinin yapı taşı konumundadır.

Güngör (2005), Türkiye'de çay ekonomisini ve bölgesel kalkınma üzerine etkisini araştırmış, Türkiye'nin çay üretiminde önemli bir paya sahip olmasına rağmen dış ticarette etkin olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Bunun

[1] Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, yalcinkaya@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8452-456X
[2] Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, ipekkurt@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8862-2848

nedeni, çay üretim maliyetlerinin yüksek olması ve sektörün gümrük tarifeleriyle korunması yüzünden çay ürün çeşitliliğini geliştirmemesi olarak görülmektedir. Bir diğer bulgu, dünya piyasalarında çay fiyatlarının yurtiçi fiyatlardan düşük olmasının ülkeye kaçak yoldan çay girişini teşvik etmesidir. Hilal (2020), Sri Lanka'nın çay ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada ülkenin küresel pazarda lider konumunu kaybettiğini belirtmekte, bu durumu birincil ve ikincil veriler kullanarak araştırmaktadır. Araştırma sonuçları, Sri Lanka'da üretimin giderek azalmasının, üretim maliyetlerinin artmasının ve çiftçilik veriminin düşmesinin küresel pazarda fiyat rekabetçiliğini etkilediğini göstermektedir. Çay endüstrisinde katma değer için yüksek fiyatların ekonomik faydaları, çay üreten ülkeye ulaşmamaktadır. Asıl ekonomik faydayı çayı üreten ülkeler değil, çeşitli ürün çeşitlendirme ve pazarlama yollarıyla katma değer üretip çayı yüksek fiyattan satan ülkeler sağlamaktadır. Katma değerli çay ürünleri geliştirmenin benimsenmesi, yerel markaların uluslararası piyasalara tanıtılması ve devlet desteklerinin artırılmasıyla sektörün yeniden canlanmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir.

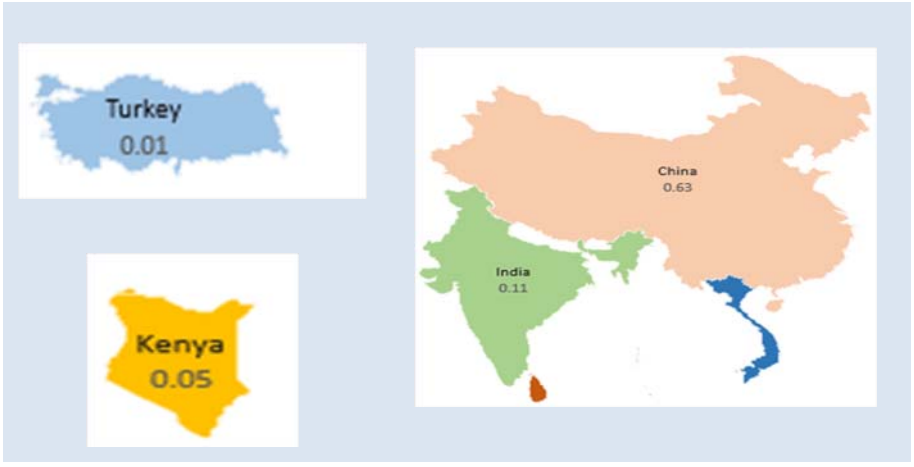
Rao & Hone (1974), 1960 ve 1970'lerde çay sektöründeki politika başarısızlıklarını açıklamakta ve endüstrinin üretimini genişletmek, çayın ihracat erişimini düzenlemek ve piyasa fiyatını artırmak için önerilerde bulunmaktadır. Hindistan'ın çay sektörünü yeniden yapılandırılması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Ülkeler arasındaki mevcut çay anlaşmalarının yenilenmesi gerektiğini ifade etmekte ve dünya çay pazarının gelecek on yılda Hindistan'ın çayları için kârlı ve büyüyen bir ortam olacağını belirtmektedir. Alikılıç (2016), çayın Karadeniz Bölgesi ekonomisine katkısını tartışmaktadır. Çay toplayıcılığında hala geleneksel yöntemlerin kullanılmasının ve çay bahçelerinin ömürlerini doldurmuş olmasının çay verimini düşürdüğünü, çayın bölge için ekonomik açıdan önemli olduğunu ama ülke ekonomisine katkısının ideal seviyeye ulaşması gerektiğini söylemektedir. Değirmenci ve Karaçimen (2019), çayın üretiminden tüketimine kadar geçirdiği aşamaları analiz etmiş ve ekonomik sürecini tartışmışlardır. Çay üretiminin emek yoğun bir süreç olduğunu ve üreticilerin pazarlanan nihai üründen en düşük payı aldığını belirtmektedirler. Ayrıca, onlara göre, Türkiye için çayın dış ticaretinin sınırlı kalması yetiştirilen bölgenin iklimsel özelliklerinden ve çay sektöründe devletin belirleyici rolünden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise, dünyada ve Türkiye'de çay üretimine ve dış ticaretine ilişkin güncel verilerle çayın ekopolitiğini yapmak ve çay tarımının Artvin ekonomisine katkısını ortaya koymaktır.

2. DÜNYA'DA ÇAY TARIMININ GÜNCEL DURUMU

Çay tarımının ekonomik olarak yapıldığı yerler sınırlıdır. 2020 FAO verilerine göre kırk yedi ülkede çay tarımı yapılmaktadır. Çay bitkisi yağışın bol ve aylara dağılımı düzenli olan, sıcak yerlerde yetişmektedir. Çin, Hindistan ve Kenya çay tarımının yaygın olarak yapıldığı ülkelerdir. Çalışmanın bu kısmında çay tarımında ekim alanları, çay üretim miktarları ve verimlilik kıstasları bakımından öncü ülkelere değinilecektir.

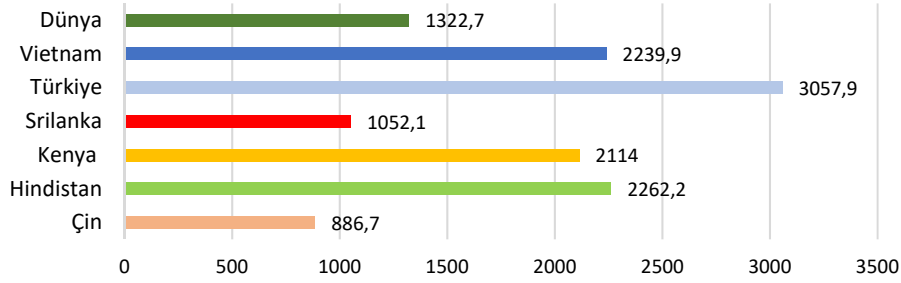
Şekil 1. Ülkelerin Çay Ekilen Alanlardan Aldıkları Pay (%, 2020)

Kaynak: FAOSTAT

Ülkelerin dünya çay ekim alanından aldıkları pay Şekil 1'de gösterilmektedir. Buna göre en fazla çay ekili alana sahip ülke olan Çin %63,38 payla birinci, %11,85 ile Hindistan ikinci, %5,07 payla Kenya üçüncü sırada yer almaktadır. Kenya'yı sırasıyla Sri Lanka (%4,98), Vietnam (%2,08) ve Türkiye (%1,57) takip etmektedir.

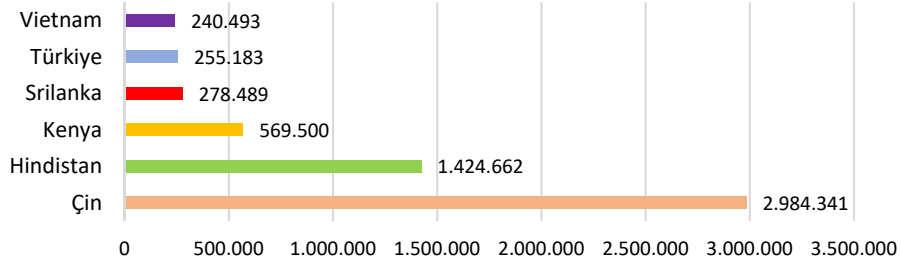
Grafik 1. Dünya Çay Üretiminde Verimlilik (yaş çay kg/hektar, 2020)

Kaynak: FAOSTAT

Çay üretiminde verimliliği ölçmek için hektar başına toplanan yaş çay miktarını gösteren Grafik 1 incelendiğinde dünya verimliliğinin 1.322,7 yaş çay kg/hektar olduğu görülmektedir. Türkiye'nin çay üretiminde sergilediği yüksek verimliliğin dünya ortalamasının iki katı (3.057,9 yaş çay kg/hektar) olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'yi, 2.262,2 yaş çay kg/hektar verimlilikle Hindistan, 2.239,9 yaş çay kg/hektarla Vietnam izlemektedir. Çin'in çay üretim alanı en fazla ülke olmasına rağmen çay üretim verimliliğinde dünya ortalamasının altında olması dikkat çekmektedir.

Grafik 2. Dünya Toplam Çay Üretimi (ton, 2020)

Kaynak: FAOSTAT

Çin'in yaş çay üretim verimliliği dünya ortalamasından düşük olmasına rağmen, ekim alanının büyüklüğü dolayısıyla toplam çay üretiminde (2.984.341 ton) dünya sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Hindistan 1.424.662 ton çay üretimiyle ikinci sırada, Kenya 569.500 ton çay üretimiyle üçüncü sırada yer almaktadır. Sri Lanka 278.489 ton, Türkiye 255.183 ton ve Vietnam ise 240.493 ton toplam çay üretimine sahiptir.

3. ÇAYIN EKOPOLİTİĞİ

Çalışmanın bu kısmında FAOSTAT portalı kullanılarak elde edilen veriler aracılığıyla dünya çay üretiminde ve ticaretinde genel olarak Türkiye'nin durumu analiz edilecektir. Bu bağlamda çay ekilen alan, toplam çay üretimi ve çay üretiminde verimlilik verileri göz önüne alınarak dünya çay üretiminde Türkiye'nin rolü ortaya konacaktır. Üreticilere ödenen yaş çayın alım fiyatı ve bu fiyatın yıllık değişimiyle birlikte aynı dönem içinde Mayıs ayı yıllık enflasyonu karşılaştırılarak, çay tarımının GSYİH içindeki payına değinilecek, çayın Türkiye'nin dış ticaretine katkısı ve çayın dış ticaret dengesi ele alınarak çayın ekopolitiği yapılacaktır.

Tablo 1. Çay Ekilen Alan (hektar)

Yıllar	Türkiye	Dünya	Türkiye/Dünya (%)
2004	76.632	2.578.769	2,97
2005	76,625	2.685.487	2,85
2006	76.614	2.720.468	2,81
2007	76.581	2.882.581	2,65
2008	75.826	2.986.553	2,53
2009	75.851	3.042.042	2,49
2010	75.864	3.155.974	2,40
2011	75.890	3.402.185	2,23
2012	75.857	3.512.376	2,15
2013	76.425	3.615.252	2,11
2014	76.049	3.787.752	2,00
2015	76.207	3.878.291	1,96
2016	76.361	4.157.422	1,83
2017	82.108	4.690.634	1,75
2018	78.133	4.859.837	1,60
2019	78.569	5.132.998	1,53
2020	83.451	5.310.342	1,57

Kaynak: FAOSTAT

Çay ekilen alanları hektar cinsinden gösteren Tablo 1 incelendiğinde; Türkiye'de 2004-2016 döneminde büyük bir değişim görülmemektedir. Bu dönemde gerçekleşen değişimleri çay bahçelerinin gençleştirilmesi kapsamında yapılan budamalar ve önceki yıllarda budanmış çaylıklarda yeniden çay ekilmesi arasındaki farkla açıklayabiliriz. İlk kez 1994'te 93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çay bahçelerinin 5 yıl süresince 1/5 oranında budanması kapsamında uygulanan gençleştirme çalışması, Ekim 1998'de alınan 98/11807 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 5 yıl daha uzatılmıştır. Çay tarımında gerçekleşen nitelik artışının sürekliliği için 2004/7758 sayılı

Bakanlar Kurulu Kararı ile her yıl çaylıkların 7 yıl süresince, 1/7 oranında budanması kararlaştırılmıştır. İzleyen yıllarda 2011/2526 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 10 yıl süresince 1/10 oranında ve Mart 2022'de 5285 karar sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile 7 yıl süresince, 1/7 oranında gençleştirme budaması yapılması kararlaştırılmıştır. Kaliteli çay üretiminin sağlanması amacıyla ruhsatlı çay bahçelerinin budanması neticesinde üreticilerin uğradığı gelir kaybının tazmini Bakanlar Kurulu Kararı ile güvence altındadır.

Çay tarımı ruhsata bağlıdır. Türkiye'de çay bahçelerine ruhsatlar Tarım ve Ormancılık Bakanlığı tarafından belirli dönemlerde verilmektedir. Bu kapsamda 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile mevcut çay bahçelerinin ruhsatlandırma işleminin Nisan 2018'e kadar tamamlanması kararlaştırılmıştır. İlk kez çay bahçesi ruhsatı alacaklar ise Temmuz 2013 tarihli 28723 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Çay Bahçesi Kuracak Olanlara Ruhsatname Verilmesinde Uygulanacak Esaslara Dair Yönetmelik kapsamında başvuru yapabilmektedirler.

Kayıt altında olmayan çay bahçelerinin ruhsatlandırma işleminde en fazla kayıt 2016'da 5.747 hektar çay ekim alanının kayıt altına alınmasıyla gerçekleşmiştir (artış %7,5). 2018 ve 2019'daki yaklaşık 4.000 hektarlık azalışın çaylıkları gençleştirme için yapılan budamadan kaynaklandığı düşünülmektedir. 2020'de 83.451 hektar ruhsatlı çay bahçesi olduğu görülmektedir.

Dünyadaki çay ekim alanı aynı dönemde sürekli artış göstermiştir. 2004'te dünyadaki tarım arazilerinin 2.578.769 hektarı çay ekilen alan olarak kullanılmaktayken sonraki 16 yıl içinde bu alan iki katına çıkmıştır (5.310.342 hektar). Bu durumun bir sonucu olarak Türkiye'deki çay ekim alanı 2004'te dünyadaki çay ekim alanının %2,97'si seviyesindeyken, 2012'de bu oran %2,2'ye, 2020'de ise % 1,57 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 2. Toplam Çay Üretimi (ton)

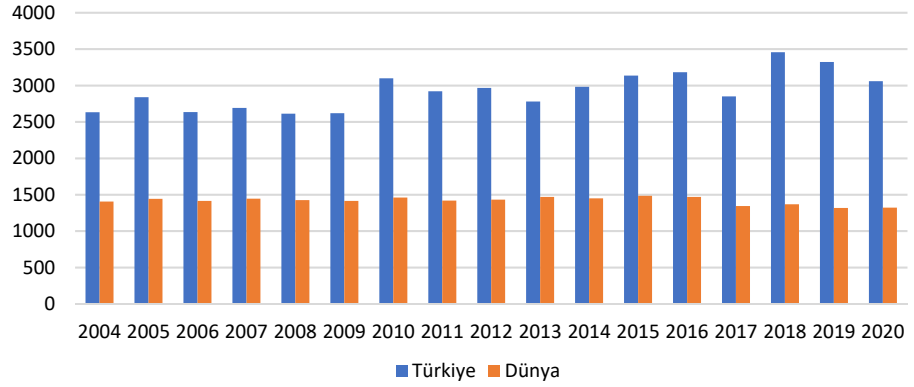
Yıllar	Türkiye	Dünya	Türkiye/Dünya (%)
2004	201.663	3.624.609	5,56
2005	217.540	3.874.131	5,61
2006	201.866	3.845.559	5,24
2007	206.160	4.164.524	4,95
2008	198.046	4.256.470	4,65
2009	198.601	4.300.461	4,61
2010	235.000	4.610.749	5,09
2011	221.600	4.827.510	4,59
2012	225.000	5.025.690	4,47
2013	212.400	5.309.841	4,00
2014	226.800	5.493.989	4,12
2015	239.028	5.761.926	4,14
2016	243.000	6.108.836	3,97
2017	234.000	6.299.415	3,71
2018	270.000	6.650.602	4,05
2019	261.000	6.761.711	3,86
2020	255.183	7.024.042	3,63

Kaynak: FAOSTAT

Toplam çay üretim miktarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde; Türkiye'de çay üretimi miktarının artış göstermekle beraber dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'de toplam çay üretimi 2004'te 201.663 ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam çay üretimi 2010'da yaklaşık %18'lik bir artışla 2009'daki 198.601 tonluk seviyeden 235.000 tona ulaşmıştır. 2017'de 234.000 ton çay üretimi %15,3'lük artış göstererek 2018'de 270.000 tona yükselmiştir. 2020'de toplam çay üretimi 255.183 tona gerilemiştir. Bu azalışın sebebinin, pandemi nedeniyle çay toplayacak işçi bulunamaması ve çayın bahçede kalması olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin dünya çay üretimindeki payı 2004'te %5,56 seviyesindeyken yıllar itibariyle azalarak 2009'da %4,61 seviyesine düşmüştür. Bu oran 2010'da %5,09 seviyesine çıkmasına rağmen azalış seyri devam etmiş ve 2020'ye gelindiğinde %3,63 seviyesine gerilemiştir. 2004-2020 döneminde çay üretimi Türkiye'de %25, dünyada ise %100 artmıştır.

Grafik 3. Çay Üretiminde Verimlilik (yaş çay kg/hektar)

Kaynak: FAOSTAT

Çay üretiminde verimliliği ölçmek için hektar başına toplanan yaş çay miktarını gösteren Grafik 3 incelendiğinde dikkati çeken ilk durum Türkiye'nin çay üretiminde sergilediği yüksek verimliliğin bu 16 yıllık dönemin tamamında dünya ortalamasının iki katı seviyesinde olmasıdır. Örneğin, 2004'te Türkiye için verimlilik 2.631,6 kg/hektar seviyesinde gözlenirken, dünya için 1.405,6 kg/hektar olarak gerçekleşmiştir. Bunun önemli bir nedeni şudur: yaş çay yaprak ölçüsü genelde en uçtaki 2,5 yaprak alınırken, Türkiye'de çay 5 yaprak ölçüsüyle kesilmektedir. Bunun da nedeni olarak Türkiye'de çaylıklara sahip kişilerin tarımsal başarı ve nitelik kaygısı taşımaması gösterilmektedir. Yıllar içinde dünya verimlilik seviyesinde büyük bir dalgalanma gerçekleşmemiştir. 2004 – 2020 döneminde dünya çay üretim verimliliği 1.317 – 1.485 kg/hektar arasında ölçülmektedir. Türkiye için durum biraz farklıdır. 2009'da hektar başına 2.618,3 kg verimlilik elde edilmiş, izleyen yılda %19 verimlilik artışıyla 3.097,6 kg/hektar çay toplanmıştır. Çay üretiminde 2018'de bir kez daha %21'lik yüksek verimlilik artışı gerçekleşmiş ve 2017'deki 2.849,9 kg/hektar verimlilik seviyesi 2018'de hektar başına 3.455,6 kg olarak ölçülmüştür. Türkiye'deki çay üretim verimliliği istatistiksel olarak 2019 ve 2020 yıllarında dünya çay üretim verimliliğinin iki katından daha yüksek bir seviyede devam etmiştir.

Tablo 3. Yaş Çayın Alım Fiyatı, Yıllık Değişimi ve Mayıs Ayı Yıllık Enflasyon

Yıllar	Yaş çay alım fiyatı (kg/TL)	Yaş çay alım fiyatındaki yıllık değişim (%)	Yıllık Enflasyon
2004	0,525	31,25	8,9
2005	0,52	-0,95	8,7
2006	0,57	9,61	9,86
2007	0,64	12,28	9,23
2008	0,737	15,15	10,74
2009	0,79	7,19	5,24
2010	0,885	12,02	9,1
2011	0,98	10,73	7,17
2012	1,1	12,24	8,28
2013	1,23	11,81	6,51
2014	1,3175	7,11	9,66
2015	1,58	19,92	8,09
2016	1,77	12,02	6,58
2017	2	12,99	11,72
2018	2,32	16	12,15
2019	2,9	25	18,71
2020	3,27	12,75	11,39
2021	3,87	18,34	16,59
2022	6,7	73,12	73,5

Kaynak: FAOSTAT, TÜİK

Yaş çay alım fiyatı her yıl Mayıs ayında açıklanmaktadır. Bu nedenle Tablo 3 oluşturulurken yaş çay alım fiyatının açıklandığı Mayıs ayı yıllık enflasyon oranından faydalanılmıştır (bir önceki yılın aynı ayına göre % değişim). Tablo 3 incelendiğinde, 2004'te üreticilere yaş çayın kilogramına 0,525 TL ödeme gerçekleştirilirken, izleyen 8 yıl içinde kg başına ödemeler %100 arttırılmış ve 2012'de 1,1 TL olarak uygulanmıştır. Aynı dönem için gerçekleşen enflasyon, yaş çay alım fiyatındaki değişimlerden daha düşüktür. Örneğin, 2008'de yaş çaya yapılan ödemeler %15,15 arttırılırken, aynı yıl enflasyon 10,74 seviyesindedir. Son olarak Mayıs 2022'de yıllık enflasyonun %73,50 seviyesine yükselmesiyle yaş çay alım fiyatına da %73'lük bir artış yansıtılmıştır.

Tablo 4. Toplam Çay Üretim Değeri (bin $)

Yıllar	Türkiye	Dünya	Türkiye/Dünya	Çay / GSYİH (on binde)
2004	118.912	7.137.813	1,66	2,46
2005	128.274	7.699.185	1,66	2,44
2006	119.031	7.936.421	1,49	2,11
2007	121.563	8.828.599	1,37	2,05
2008	116.779	9.243.043	1,26	1,96
2009	117.106	9.498.362	1,23	2,06
2010	138.569	10.190.139	1,35	2,25
2011	130.668	10.969.818	1,19	1,91
2012	132.672	11.815.983	1,12	1,85
2013	125.243	12.651.681	0,98	1,61
2014	133.734	13.501.746	0,99	1,64
2015	140.944	14.272.349	0,98	1,63
2016	143.286	14.638.408	0,97	1,6
2017	137.979	15.313.346	0,9	1,43
2018	159.207	16.255.444	0,97	1,61
2019	153.900	16.907.349	0,91	1,54
2020	150.470	17.964.083	0,83	1,48

Kaynak: FAOSTAT, Dünya Bankası

Toplam çay üretim değerini Türkiye için gösteren Tablo 4 incelendiğinde 2004 – 2020 döneminde bu değerin 116.779 bin $ ile 159.207 bin $ arasında dalgalı bir seyir gösterdiği görülmektedir. Bu değişim oran olarak %36,3'e karşılık gelmektedir. Aynı dönemde dünya için toplam çay üretim değerine baktığımızda istikrarlı bir artış dikkat çekmektedir. 2004'te 7.137.813 bin $ olan bu değer 2020'de 17.964.083 bin $ seviyesine yükselmiştir (artış %151).

Gayrisafi yurtiçi hasıla içinde çay üretimi payını gösteren sütuna baktığımızda yıllar itibariyle çay tarımının GSYİH'ye olan katkısının azaldığı görülmektedir. Çay ekonomisinin 2004'te GSYİH'ye ekonomik katkısı on binde 2,46 seviyesindeyken, 2013'e gelindiğinde çayın ekonomik katkısı % 34,5 azalma göstermiştir. İncelenen dönemin sonunda çay tarımının GSYİH içindeki payı on binde 1,48 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 5. Çay İhracat ve İthalat Miktarı (ton)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracat – İthalat Farkı	Çay İhracatı / Yerli Çay Üretimi (%)	Çay İthalatı / Yerli Çay Üretimi (%)
2004	5.929	2.872	3.057	2,94	1,42
2005	5.769	3.315	2.454	2,65	1,52
2006	2.674	3.821	-1.147	1,32	1,89
2007	3.330	3.511	-181	1,61	1,7
2008	3.191	4.305	-1.114	1,61	2,17
2009	2.135	5.361	-3.226	1,07	2,69
2010	2.191	8.618	-6.427	0,93	3,66
2011	2.242	8.066	-5.824	1,01	3,63
2012	3.161	5.158	-1.997	1,4	2,29
2013	4.853	5.879	-1.026	2,28	2,76
2014	4.631	5.481	-850	2,04	2,41
2015	5.490	5.670	-180	2,29	2,37
2016	6.117	15.238	-9.121	2,51	6,27
2017	5.177	22.076	-16.899	2,21	9,43
2018	3.556	15.635	-12.079	1,31	5,79
2019	4.362	19.518	-15.156	1,67	7,47
2020	4.918	21.876	-16.958	1,92	8,57
Toplam	69.726	156.400	-86.674		

Kaynak: FAOSTAT

Türkiye'nin çay sektöründeki dış ticaretini miktar cinsinden gösteren Tablo 5 incelendiğinde; ithal edilen çay miktarının yıllar içinde artış gösterdiği görülmektedir. 2004'te 2.872 ton çay ithal edilmekteyken, 2020'de çay ithalatı 21.876 tona yükselmiştir (artış %661). İthal edilen çay miktarı 2016'da %168'lik bir artışla dikkat çekmektedir. Bu artış 2017'de devam etmiş ve 22.076 ton çay ithal edilmiştir. 2020'de ithal edilen çay miktarı 21.876 ton olmuştur.

Aynı dönemdeki çay ihracat miktarına baktığımızda 2004-2011 döneminde bir azalma söz konusuyken, 2012 itibariyle artış başlamış ve 2016'da en yüksek çay ihracat miktarına ulaşılmıştır. Ton cinsinden ifade etmek gerekirse 2004'te 5.929 ton çay ihracatı gerçekleştirilirken, 2011'da 2.242 ton, 2016'da 6.117 ton çay ihraç edilmiştir. 2020'de 4.918 ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir.

İhracat ve ithalat miktarı arasındaki farkı incelendiğinde ise, Türkiye'nin 2004 ve 2005 hariç tüm yıllar çay ihracatından daha fazla çay ithal ettiği görülmektedir. 2004-2020 döneminde yerli üretimin %0,93-%2,94'ü arasındaki oranlarda çay ihracatı gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aynı dönemde ithal edilen çay miktarı, yerli üretimin %1,42-%8,57'si seviyelerindedir. Örneğin 2020'de yerli çayın %1,92'si ihraç edilirken, aynı yıl yerli çay üretiminin %8,57'si kadar çay ithal edilmiştir. İncelenen dönemde toplam çay ithalatının toplam çay ihracatından 86.674 ton daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Çay İhracat ve İthalat Değeri (bin $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Çay Dış Ticaret Dengesi
2004	6.857	5.205	1.652
2005	7.010	6.438	572
2006	4.500	7.735	-3.235
2007	5.496	8.158	-2.662
2008	11.232	11.322	-90
2009	7.754	13.538	-5.784
2010	9.163	21.530	-12.367
2011	10.367	17.732	-7.365
2012	12.201	13.710	-1.509
2013	17.716	17.554	162
2014	20.414	16.045	4.369
2015	23.614	17.015	6.599
2016	28.585	41.089	-12.504
2017	24.926	59.929	-35.003
2018	13.041	38.911	-25.870
2019	16.099	40.854	-24.755
2020	17.824	44.366	-26.542
Toplam	236.799	381.131	-144.332

Kaynak: FAOSTAT

Tablo 6 incelendiğinde; çay ihracatından elde edilen gelirler 2004-2020 döneminde 6.857 bin $-28.585 bin $ arasında değişim göstermektedir. En yüksek ihracat gelirine 2016'da erişilmiştir. Sonraki yıllarda çay ihracatından elde edilen gelir azalma eğilimi göstermiştir. 2004-2020 döneminde çay ithalatına 5.205 bin $-59.929 bin $ arasında ödeme gerçekleştirilmiştir. Çay ithalatı için yapılan ödemeler 2016'da %141 oranıyla en yüksek artışı göstermiştir. Türkiye'nin çay sektöründeki dış ticaret dengesine baktığımızda 2004-2020 döneminde toplam 144.332 bin $ net dış ticaret açığı olduğu görülmektedir.

4. ARTVİN EKONOMİSİNDE ÇAYIN YERİ

Çay tarımı Türkiye'de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Artvin, Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu illerinde yapılmaktadır. Çay üretimi yaygın olarak Artvin, Rize ve Trabzon'da yapılırken, yaklaşık %2 kadarı Giresun ve Ordu'da yapılmaktadır.

Artvin'in Arhavi, Hopa, Borçka ve Kemalpaşa ilçelerinde çay tarımı yapılmaktadır. Artvin toplam çay üretiminin yaklaşık %11'ine sahiptir. Organik çay tarımının geliştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla Borçka, organik çay tarımı kapsamına alınmıştır.

Tablo 7. Kişi Başına Gelir (TL), GSYİH (bin TL)

Yıllar	Kişi Başına Gelir		GSYİH	
	Artvin	Türkiye	Artvin	Türkiye
2007	11.733	12.653	2.346.471	1.048.822.953
2008	13.335	14.113	2.351.461	1.057.371.118
2009	12.867	13.970	2.136.985	1.006.372.481
2010	14.591	15.964	2.210.355	1.091.180.540
2011	16.935	18.928	2.357.856	1.213.393.967
2012	19.597	21.037	2.560.828	1.271.497.249
2013	21.927	23.946	2.760.877	1.379.394.179
2014	22.748	26.624	2.681.631	1.447.532.322
2015	24.927	30.056	2.699.793	1.535.606.237
2016	27.348	33.131	2.738.798	1.586.636.758
2017	33.532	39.019	2.995.040	1.705.666.208
2018	41.314	46.172	3.207.357	1.756.493.104
2019	50.547	52.286	3.504.072	1.772.118.604
2020	62.019	60.525	3.689.061	1.803.902.464

Kaynak: TÜİK

Kişi başına gelir ve GSYİH değerini gösteren Tablo 7 incelendiğinde; 2020'de Artvin'in kişi başına geliri 62.019 TL, GSYİH'si 3.689.061 bin TL olduğu görülmektedir. Artvin'in ülke GSYİH'sinden aldığı pay yaklaşık olarak binde 2'dir.

Çay tarımından elde edilen gelir Artvin için önemli bir ekonomik kaynaktır. Çay tarımı dışında ekonomik faaliyetlerin sınırlı olması nedeniyle bölge halkının çay geliri haricinde istihdam imkânları sınırlıdır.

Tablo 8. Artvin'de Çay Ekilen Alan (hektar), Üretici Sayısı, Yaş Çay Miktarı (ton)

Yıllar	Çay Ekilen Alan	Üretici Sayısı	Yaş Çay Miktarı
2007	8.584	19.211	128.113
2008	8.574	19.222	126.365
2009	8.575	19.319	124.805
2010	8.575	19.364	147.590
2011	8.575	19.511	139.225
2012	8.575	19.620	130.313
2013	8.576	19.723	131.969
2014	8.576	19.841	142.530
2015	8.618	19.914	149.936
2016	8.618	20.169	146.607
2017	9.543	20.398	148.099
2018	9.033	18.951	168.751
2019	9.134	19.171	167.084
2020	9.629	19.272	166.752

Kaynak: ÇAYKUR, Rize Ticaret Borsası

Artvin'deki çay ekilen alanı gösteren Tablo 8 incelendiğinde; 2007-2020 döneminde önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni çay tarımının yalnızca ruhsatlı çaylıklarda yapılabiliyor olmasıdır. Bir diğer etken ise gençleştirme budamalarıyla çay ekilen alanların azalması ve geçmişte budanan alanların yeniden çay üretimine eklenmesinden kaynaklı farktır. Üretici sayısındaki değişimlerse miras yoluyla çaylıkların bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Çay ekilen alanlardaki değişimle doğru orantılı olarak yaş çay miktarı da küçük değişiklikler göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada FAOSTAT, TÜİK ve Rize Ticaret Borsası portalları kullanılarak elde edilen veriler aracılığıyla Türkiye'nin dünya çay üretimindeki yeri ve çayın Artvin ekonomisindeki yeri analiz edilmiştir. Çay tarımının GSYİH içindeki payı on binde 1,48 olarak tespit edilmiştir. Çayın Türkiye ekonomisine katkısının artırılması için ürün çeşitliliğinin sağlanması ve kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Artvin ekonomisi açısından bakıldığında ise çay tarımı önemli geçim kaynaklarından biridir. Türkiye, önemli bir çay üreticisi olmasına rağmen ihraç miktarından daha fazla çay ithal etmiştir. Çay sektöründeki dış ticaret dengesine baktığımızda 2004-2020 döneminde toplam 144.332 bin $ net dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. Hem Artvin hem de Türkiye ekonomisinde çay tarımının mevcut önemini koruyabilmesi için piyasa talebine cevap verebilecek çeşitlilikte ve kalitede üretim yapılmalıdır. Üretilen çayın niteliğinin iyileştirilmesi için dünyada

kabul görmüş olan 2,5 yaprak yaş çay ölçüsünün uygulamada denetlenmesi gerekmektedir. Ekonomik ömrünü tamamlamış çay bahçelerinin gençleştirilmesine yönelik uygulamalar devam etmelidir. Çayda markalaşma ve küresel piyasalarda katma değerli ürün satışları arttırılarak oluşacak ekonomik kazanımların ülkede kalması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Alikılıç, D. (2016). Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 11*(21), 269-280.

Değirmenci, E. & Karaçimen, E. (2019). Bir Bardak Çayın Serüveni: Meta Zinciri Analizinden Hareketle Çayın Ekonomi Politiği. *Mülkiye Dergisi, 43*(1), 139-173.

Güngör, B. (2005). Türkiye'de Çay Ekonomisi ve Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi. *Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Trabzon, ISBN: 975-8053-70-1.

Hilal, M. İ. M. (2020). Sri Lanka's Tea Economy: Issues and Strategies. *Journal of Politics and Law, 13*(1), 1-11.

Rao, K.B.K. & Hone, A. (1974). India and the World Tea Economy. *Economic and Political Weekly*, *9*(28), 1111–1118.

ARTVİN'İN TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER POTANSİYELİ YEREL TOPLULUKLARI ODAĞINA ALAN KOOPERATİFLERLE DEĞERLENDİRİLEBİLİR Mİ?

Çağatay Edgücan ŞAHİN[1]

1. GİRİŞ

Tıbbi ve aromatik bitkilerin (TAB) korunması, işlenmesi ve bu süreçte sürdürülebilir bir katma değer yaratılması konusu son yıllarda giderek daha çok önem kazanmaktadır. İlgili piyasa büyümekte, çeşitli uluslararası kuruluşlar proje destekleri aracılığıyla yerel topluluklarla ilişkilenmekte ve konu başta belediyeler ve STK'lar olmak üzere farklı yapılar arasında popülerlik kazanmaktadır. Öte yandan, tarımsal üretimin pek çok örneğinde olduğu üzere bu konuya da yaklaşımların genellikle yerel/uluslararası şirketler ile sözleşmeli çiftçilik şeklinde gerçekleşmesi, yerel toplum ve ihtiyaçlarından ziyade kar maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu anlayışlarını öncelemektedir. Bu durum ise söz konusu bitkilerden elde edilecek olan zenginliğin bitkilerin yetiştiği bölgelerdeki halktan ziyade şirketlerde yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, konuya hem ekonomik demokrasiyi savunan bir akademik disiplin olan hem de gerek yerelde gerekse ülkede üretilen servetin geniş kitlelere yayılmasında bir araç olan sosyal politika perspektifinden yaklaşmaktadır. Çalışmamızda sosyal politika ve kooperatifçilik üzerine genel bir çerçevenin ardından dünyadan çeşitli TAB kooperatifi örneklerine yer verilecektir. Çalışmamız, Artvin özelinde TAB'in üretilmesinde, ürünlerin katma değerinin artırılmasında ve tüketicilere ulaştırılmasında bir sosyal politika aracı olarak kooperatifçilik seçeneğinin olanak ve handikaplarına işaret ederek tamamlanacaktır.

[1] Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Eposta: cedgucansahin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8306-7128

2. SOSYAL POLİTİKANIN ARAÇLARINDAN BİRİ OLARAK KOOPERATİFLER

Kooperatifler ve kooperatifçilik hareketi sosyal politika alanının sendikalarla birlikte önemli konuları arasında yer almaktadır. Sosyal politika kavramı dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Koray (2008:33-35), sosyal politika kavramının ilk kez Almanya'da kullanıldığını ve amacının da sanayileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş kazaları, meslek hastalıkları, işsizlik, yaşlılık gibi sorunlara karşı işçileri korumak ve işçilere yönelik bazı önlemleri hayata geçirmek olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, *dar anlamda sosyal politika*, devletin faaliyetlerinin belirli ve sınırlı kitlelere yönelik gerçekleştiği, daha net bir ifadeyle işçi sınıfının çok temel sorunlarına yönelik dar kapsamlı, sınırlı amaçlı bir politikadır. Bu faaliyet ve düzenlemeler, ekonomik yönden güçsüz sınıfları oluşturan insanlara daha sağlıklı, daha elverişli, daha hakça bir yaşam ve çalışma koşulları sağlamaya yöneliktir. Devlet bunu yaparken, sınıflar arasında hakça oluşmuş bir denge kurmaya çalışır. Bu biçimiyle de sosyal politika öncelikle emek-sermaye arasındaki çelişkilerin ve eşitsizliğin belirginleştiği sanayileşen toplumlara özgü bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır ve temel amacı da yükselen emek-sermaye çatışmasını azaltmaktır. Zira, bir yandan sanayileşen ve kentleşen öte yandan ise mülksüzleşen toplumlarda toplumsal çatışmanın büyümesi de kaçınılmazlaşmaktadır (Koray, 2008:33-37; Talas, 1992:14-15).

Geniş anlamda sosyal politika ise 20. Yüzyılın ikinci yarısında öne çıkan uygulamalardan hareketle içerik kazanan bir kavramdır. Bu dönemde sosyal politika, temelde sosyal-ekonomik hak ve özgürlüklere dayalı bir politika haline gelmiş ve eğitimde, sağlıkta, barınma olanaklarında herkes için asgari bir düzeyin sağlanması amacıyla kapsamı genişlemiştir. Kavram zamanla geniş bir "sosyal eşitlik ve sosyal adalet" amacını hayata geçirmeye çalışan uygulamaları da nitelemeye başlamıştır. Dolayısıyla, yoksulluğun önlenmesi, herkesin belirli bir eğitim ve sağlık hakkı ile donatılması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin mümkün olduğunca giderilmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması gibi hedefler sosyal politikanın temel hedefleri arasına girmiştir. Özetlemek gerekirse sosyal politika bir yandan demokratik bir sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşı sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgiliyken; diğer yandan devletin daha geniş bir alandaki toplumsal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğmaktadır. Sosyal politikaların geniş anlamda sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev kazanması, sosyo-ekonomik hakların kabulü gibi hukuki bir temelin yanı sıra yurttaşlığın sosyal

bir boyut kazanması gibi toplumsal-siyasal bir gelişme ile çok yakından ilgilidir (Koray, 2008:35-37). Buradan hareket edildiğinde sağlık, eğitim, tarım politikaları, toprak reformu, tarım ürünlerinin fiyatlarının düzeyi, zanaatın ve esnafın korunması, kooperatifçilik, vergi politikaları vb. konular sosyal politikanın kapsamı içine girebilmektedir (Talas, 1992:15-16).

Ekonomik yönden güçsüz olan işçi sınıfının yanı sıra, küçük toprak mülkiyetine sahip çiftçiler, mülksüzleşmiş köylüler, zanaatkarlar gibi emekçi sınıfların ekonomik ve sosyal yaşamlarının güvence altına alınması, yoksulluk riskine karşı mevzuatta yeri olan bir tür ortak mülkiyete dayalı bir üretim alternatifi ile önlem alınması ve yerel kalkınmanın sağlanması, geniş anlamda sosyal politikanın konusuna giren ve önemli bir politika aracı olarak değerlendirebileceğimiz kooperatifleri, özellikle de tarımsal kooperatifleri gündeme getirmektedir.[2]

2007-8 Ekonomik Krizi ile birlikte, salt kâr amaçlı işletmelere kıyasla dayanıklılık, kriz ortamına rağmen sınırlı da olsa istihdam yaratımı ve istihdamın korunması, yerel kalkınma hedefleriyle uyum gibi hususlar kooperatifçiliği yeniden pek çok ülkede gündeme getirmiştir. Birleşmiş Milletler (BM), 2012 yılını "Uluslararası Kooperatifler Yılı" ilan etmiş ve bu ilan kooperatifçiliğin Kriz sonrası süreçte ivmelenmesini daha da görünür kılmıştır. Zamanla ILO, FAO, Dünya Bankası gibi BM uzmanlık kuruluşlarının kooperatifleşmeye verdikleri çeşitli destekler kooperatifçiliği son yıllarda hem dünyada hem de ülkemizde yeniden yükselen bir trend haline getirmiştir. Bu süreçte Türkiye'de hem Hopa Çay Kooperatifi, Tire Süt Kooperatifi, Ovacık Kooperatifi gibi kendi tesisleri olup, farklı yönlerden model niteliği taşıyan ve katma değerli tarım ürünleri üreten kooperatifler toplumda görünürleşmeye başlamış; hem de Moringantep Girişimci Kadınlar Üretim ve Kalkınma Kooperatifi (Gaziantep), Ağın Kadınları Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (Elazığ), Turna Kooperatifi (İzmir) gibi iyi örnekler olarak değerlendirilebileceğimiz kadın önderliğindeki kooperatiflerin sayısı artmaya başlamıştır. Dolayısıyla konuyu Artvin'de TAB üretimi açısından ele alacak isek, dünyadan ve Türkiye'den iyi örneklere bakmak ve iyi örneklerden deneyim aktarımını sağlayabilmek kadar toplumcu bir alternatifi örebilmek ve bunu Artvin'in tarımsal üretiminde ön planda olan kadınları merkeze koyarak yapmayı amaçlamak da kritik önem arz etmektedir.

---

[2] Türkiye'de tarımın güncel sorunları ve tarımsal kooperatiflerin bu sorunların aşılmasında sunabileceği potansiyel üzerine güncel bir tartışma için Bkz. Şahin, 2020. Farklı tarımsal ürün ve modellerin ele alındığı güncel bir derleme için Bkz. Şahin, 2021.

3. DÜNYADAN TIBBİ VE AROMATİK BİTKİ ÜRETİMİ YAPAN KOOPERATİF ÖRNEKLERİ

Tıbbi ve aromatik bitkiler endüstrisi hem dünyada hem de Türkiye'de giderek önem kazanan bir endüstridir. Bu başlıkta, başta "yeşil kapitalizm"[3] olmak üzere birtakım eleştirilerimizi saklı tutarak, öncelikle dünyada farklı yönleriyle öne çıkan bazı "iyi uygulama" örneklerine değineceğiz. Ardından Türkiye'de TAB üretimine ve kooperatiflerin bu üretimde doldurabileceği yere odaklanacağız.

Katalonya (İspanya) gibi düşük hacimli TAB üretimi yapılan bazı bölgelerde üreticiler ancak üretim, dağıtım ve doğrudan satışı birleştirdiklerinde başarı şanslarını arttırabilmektedirler. Bu faaliyetler, Katalonya'daki ormanlık bölgelerdeki üreticiler arasında bilgi alışverişinde bulunulmasını, ürünün ticarileştirilmesini ve birlik olarak hareket edebilmek için bir işbirliği ağı oluşturulmasını da kapsamaktadır. Katalan üreticiler, yabani bitkileri işlemek, katma değeri korumak ve müşterilere düzenli aralıklarla ve kalite garantili ürünler sunabilmek için kooperatif formülü altında hareket etmeyi (*ValuePAM projesi*) gerekli görmüşlerdir. ValuePAM projesi, TAB üretimindeki aktörlerin kaynaklar, kaynakların önemi ve iyi toplama uygulamaları hakkındaki bilgilerinin arttırılması, doğal kaynakların vahşi sömürüsünün engellenmesi için bölgesel ve sınır ötesi işbirliğinin teşvik edilmesi, ürünlerin piyasaya uyarlanabilirliği konusundaki çalışmaların derinleştirilmesi ve farklılaşmış doğal varlıkların ortaya çıkarılmasına değer vermekte ve nihai ürünlere dahil edilmesini teşvik etmektedir; özetle Proje, kırsal bölgelerin *sürdürülebilir kalkınması* için kooperatiflerin tamamlayıcı bir unsur olarak potansiyelinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Yine Katalonya'da, *Parc de les Olors*, küçük üreticilerin üretimini toparlamakta, organize etmekte, yönetmekte ve üreticilerle işbirliği içinde pazarlamaktadır (Oppla, 2022a).

[3] Yeşil kapitalizm, doğanın bir takım özel yeni politika ve uygulamalarla resmen ve açıkça şirketleştirilmesine yönelik kapitalizmin aldığı bir biçim olarak tanımlanmaktadır. "Doğanın doğru değerlendirildiği takdirde korunmakla kalmayıp, aynı zamanda sağlıklı bir ekonomi ve toplum refahıyla zenginleşeceği" fikri etrafında şekillenen bu yaklaşımın savunucularının atladığı temel şey, piyasa mekanizmasının halihazırda doğanın tahribatında üstlendiği roldür. Halihazırdaki çevre sorunlarına yol açan mekanizmanın yine çözüm olarak sunulmasının bir tutarsızlık olduğu konusunda hak verdiğimiz bu olguya ilişkin Türkçe'de giriş niteliğindeki bir kaynak için Bkz. Corporate Watch, 2018. Bu eleştirilere tamamen katılmakla birlikte, bu yazımızın konusunu sosyal politika perspektifi ve kooperatifçilik alternatifi üzerinden yerel toplulukların kalkınma potansiyeli oluşturduğundan, burada yalnızca işaret ederek geçiyoruz.

Güney Fransa'nın ortasında dağlar ve platolardan oluşan Massif Central bölgesinde yaklaşık 30 yıldır faaliyet gösteren üreticilerin kurduğu bir TAB kooperatifi olan *Sicarappam*, 600'den fazla TAB'in üretimi gerçekleştirme ve insani değerlerle, profesyonel etik uygulama kurallarına riayet etmesiyle tanınan bir kooperatiftir. 2016 yılından günümüze toplamda 1,3 milyon Euro'luk satış hacmine ulaşan Sicarappam, toplama, yetiştirme, işleme ve arge süreçlerinin tümünde varlık göstermektedir (Sicarappam, 2022).

Küçük ölçekli ekolojik üretim gerçekleştiren çiftçilerin üretim süreçlerinde ihtiyaç duydukları, kendi ölçeklerine uygun ve ekonomik araçlar yerine çoğu zaman büyük ve pahalı araçları kullanmaya mecbur kalmalarından hareketle, dağlık bölgelerde yetişen ve küçük ölçekli TAB üretim sürecinde (özellikle toplamada) kullanılacak olan aletlerin geliştirilmesinde Ioannina Üniversitesi'nin (Yunanistan) işbirliğiyle bir girişim gerçekleştirilmiştir. Bu girişim, evrensel tasarım bilgisinin müşterekleştirilmesi, üreticilerin ihtiyaçlarına uyarlanmış araçların yine üreticilerce yerelde üretilmesi ve böylece teknolojik özerklik yolunda üreticilerin güçlendirilmesini amaçlamıştır. İlk faaliyet yılında, *Tzoumakers* topluluğu, çitlerin direklerini çivilemek için bir alet, toprak işlemek için bir çatal (toprağı kazmak yerine) ve aromatik bitkiler için bir öğütücü gibi on iki alet üretmiştir. Bu aletlerin çoğu çiftçilerin gündelik asli ihtiyaçlarına yöneliktir; aletler ilgili topluluklarca kullanılmakta ve onarılmaktadır (Oppla, 2022b).

Hırvatistan, ikincil bir endüstri olan "TAB'ın sürdürülebilir turizmle birlikte değerlendirilmesi" konusunda girişimlere ev sahipliği yapan bir ülkedir. *Sürdürülebilir turizm*, ev sahibi ülkenin tüm doğal, inşa edilmiş ve kültürel çevresine ve ilgili tüm tarafların çıkarlarına saygı duyan tüm turizm türlerini kapsamaktadır. "Modern tüketicinin daha fazlasını talep ettiği, bu nedenle tüketicilere kolay unutamayacakları bir deneyim yaşatmanın son derece önemli olduğu ve iyi deneyimlerin tekrar geri dönmenin gerekçesi olacağı" düsturundan hareket eden bu pratik; tüketici deneyiminin eksiksiz olması için müşterilerin veya ziyaretçilerin ürünün özgünlüğü ve üretim süreci hakkında mümkün olduğunca çok şey öğrenmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede, melisa bitkisinin salt çay olarak kullanılmadığı, gastronomi, kozmetik ve sağlık alanında da yaygın olarak kullanıldığı saptanmış ve organik kozmetik ürün üretimine karar verilmiştir. Doğal olarak yetiştirilen ve işlenen söz konusu yerel ürünlerin üretimi, yerel bir hatıraya dönüştürülmüştür. Bu tür ürünler tüm Hırvatistan boyunca yerel mağazalarda, hediyelik eşya dükkanlarında, turistik bölgelerde, spa otelleri gibi mekanlarda

bulunabilmektedir. Sistem, çeşitli TAB'dan yapılmış ürünleri yerelde ilk kez deneyimleyen ve beğenen turistlerin söz konusu ürünleri bir web sitesi yardımıyla tekrar satın alabilmelerini de hedeflemektedir (Oppla, 2022c; 2022d).

Öte yandan *eko-turizm* stratejisi ele alınırken dikkatli olmak gerekmektedir. Stronza, Hunt & Fitzgerald'ın (2019) alandaki 30 yıllık ampirik kanıtlara odaklandıkları araştırmaları, bu konuda daha titiz bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Söz konusu araştırma, *sürdürülebilir kalkınmanın* henüz başladığı 1980'lerde, turizm gelirlerini koruma ve kalkınmaya yönlendirmenin bir yolu olarak ortaya çıkan eko-turizmin vurguladığı "kazan-kazan" fikrine rağmen, ekoturizmin genellikle açık alan (outdoor) rekreasyonları ve diğer geleneksel turizm biçimleriyle birleştirildiğine, ilgili araştırmaların ya ekolojik ya da sosyal etkilere (nadiren ikisine birden) odaklanma eğiliminde olduğuna ve bu alandaki araştırmaların, genellikle zaman serisi verilerinden yoksun olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu da araştırmacıların koruma, biyolojik çeşitlilik seviyeleri, ekosistem bütünlüğü, yerel yönetişim ve diğer göstergeler üzerindeki etkilerin zaman içinde ayırt etmelerini engellemektedir. Dolayısıyla Stronza, Hunt & Fitzgerald (2019), yabani araziler ve yaban hayatı üzerindeki artan baskılar göz önüne alındığında, eko-turizm analizlerinin daha derinlikli şekilde yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Yine, Hırvatistan Orman Araştırmaları Enstitüsü'nce TAB'ın standardize edilmesi ve tüketiciler tarafından takip edilebilmesi için tasarlanan "trace-me.org" adresli web tabanlı bir sistemin de test aşamasında olduğu görülmektedir. Bu sistemle amaçlanan, aromatik veya tıbbi bitkilerden elde edilen nihai ürünün menşe yeri, menşe türü, hasat yöntemi, toplayıcı, işleyici ve üretici ile ilişkilendirilmesidir. Söz konusu sistem aracılığıyla nihai ürüne bir QR kodu yerleştirilmesiyle tüketiciler ürünün etiketinde belirtilenden daha fazla bilgiyi kolaylıkla elde edebilecek ve ihtiyaçlarına en uygun ürünü seçebilecektir (Oppla, 2022e). Fransa'da da üretim sürecinin şeffaflığı ve benzer takip ve sertifikasyon sistemlerinden (Flores Projesi) bahsetmek mümkündür. (Oppla, 2022f).

Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminde kooperatiflerin öne çıktığı ülkelerden biri de Hindistan'dır. Hindistan'ın kuzeyindeki Uttranchal eyaletinde uzun yıllardır kurulu olan *Bhaishaj Sangh* kooperatifi, yerel hükümetin desteğiyle çok sayıda köyü örgütleyerek TAB'ı üreten, işleyen ve ihracatı için tüccarlarla ilişkilenen bir kooperatiftir. Bölgedeki ormanların korunması, bu kooperatifin çok ciddi bir gelişim sağlanmasını da beraberinde

getirmiştir (Kop, Alam & Piters, 2006). Burada altı çizilmesi gereken husus, TAB alanında yerel üreticilerin ve halkın refahına odaklanan bir gelişim sağlanması hedeflendiğinde doğanın korunmasının ilk sırada gelmesi gerektiğidir. Zira, toplanacak, işlenecek ürünlerin yetiştiği doğal ortamın, özellikle de ormanların ortadan kalktığı durumlarda varlığı da ortadan kalkan kooperatifler de mevcuttur. Dolayısıyla ormanların yok edilmesi, doğanın geri dönülmez şekilde tahrip edilmesinin yanı sıra orman köylülerinin ekonomik ve sosyal yaşam koşulları üzerinde de olumsuz etki yaratacaktır. Bu konuya bir sonraki başlıkta Artvin'deki madenler özelinde dikkat çekeceğiz.

Yine, Hindistan'ın Jammu-Keşmir bölgesinde 2009 yılında lavanta üretimi amacıyla kurulan ve iki yıl içinde üretici ortak sayısını 30'dan 300'e çıkaran *Jammu Keşmir Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiricileri Kooperatifi* dikkat çekmektedir. Doğa koşulları nedeniyle görece verimsiz ve giderek sürdürülemez olan darı üretiminden çekilmeye zorlanan çiftçiler, alternatifi lavantada bulmuşlardır. Yaklaşık 20 yıllık bir ömre sahip olan, Himalayalar'ın zor hava koşullarına dayanıklı, en az girdiyle en fazla çıktının alınabildiği ve neredeyse hiç pestisit kullanılmadan üretilen lavanta bitkisi üretimiyle uğraşan bu çiftçilerin yıllık ortalama 4000 USD civarında bir kazanç elde ettikleri bilinmektedir (CCAFS, 2022).

Son olarak 1986'da İtalya'da kurulan ve doğrudan sözleşmeli tarım üzerinden faaliyet göstermesiyle farklılaşan bir kooperatif olan *Agronatura*'ya değineceğiz. Alessandria, Asti ve Cuneo bölgelerinde, tarlalardaki işlerin çoğunun elle yapıldığı 400 hektardan fazla bir alanı kontrol eden 50 çiftlikte *Primavera* ile sözleşmeli tarım yapan Agronatura, organik tarım fikri de dahil olmak üzere *karasal ekosisteme saygılı* ve *tarımsal üretim için sürdürülebilir* sistemlere odaklanmaktadır. Kooperatif, nane şekeri, rezene, papatya, adaçayı lavanta, biberiye gibi birçok aromatik bitkiyi üretip satmaktadır (Agronatura, 2022).

4. TÜRKİYE'DE TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER ÜRETİMİNE KISA BİR BAKIŞ VE ARTVİN'İN POTANSİYELİ

Son yıllarda dünyada ve Türkiye'de TAB'e yönelik ar-ge çalışmalarının artış gösterdiği görülmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkilere olan yoğun ilgi ve talep ile birlikte hem ıslah çalışmaları hem de tescil ettirilen çeşit sayısında dikkate değer artışlar yaşanmıştır. Bazı kaynaklara göre Türkiye florasında 650 türün tıbbi bitki olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Türkiye'de en fazla üretimi yapılan ürün kırmızı biber olup ikinci sırada üretimi, ihracatı ve

ithalatı Uluslararası TEK Sözleşmesi ile BM protokolüyle düzenlenen haşhaşa aittir. Son yıllarda üretim artışı gösteren kimyon üretimi 20,2 bin tona, kekik üretimi yaklaşık 18 bin tona, gül (yağlık) üretimi 16,6 bin tona, nane üretimi ise 16 bin tona ulaşmıştır. Orman Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre orman alanlarında odun dışı ürün kapsamında doğadan faydalanılan ürünlerden 32,5 bin ton ile defne birinci sırada, kestane 5,9 bin ton ile ikinci sırada, kekik ise 1,8 bin ton ile üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca organik tarım ve iyi tarım uygulamaları kapsamında TAB üretimi mevcuttur. Türkiye 2001 yılındaki yaklaşık 106 milyon USD olan TAB ihracatını 2019 yılında 3,5 kat artırarak yaklaşık 371 milyon USD'ye yükseltmiştir. Kullanım alanı oldukça geniş olan TAB, bütün halde taze ve kuru olarak kullanıldığı gibi; yaprak, kök, çiçek, tohum, kabuk, yumru veya toprak üstü kısmı gibi bitki parçaları, bunların parçalanmış veya öğütülmüş halleri, farklı şekillerde hazırlanmış özleri gibi değişik şekillerde de kullanılabilmektedir. Tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanıldığı birçok alan olması sebebiyle piyasada bazı ürünler Tarım ve Orman Bakanlığı izni ile "Bitkisel Ürün" adı altında gıda takviyesi olarak yer alırken, bazı ürünler ise Sağlık Bakanlığı izni ile "geleneksel bitkisel tıbbi ürün (GBTÜ) ve ilaç" şeklinde yer almaktadır. Kapsamda çok fazla ürünün bulunması ve kullanım alanlarının çeşitli olması nedeniyle her bir ürün için farklı pazar yapıları ortaya çıkmaktadır (TAGEM, 2021: X-XI).

Tıbbi ve aromatik bitkiler üretimi yetiştiricilik ve doğadan toplama şeklinde yapılmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 26.587 üretici TAB kapsamında üretim gerçekleştirmektedir. Kayıtlı üreticilerden 575'i organik tarım, 4393'ü ise iyi tarım uygulamaları kapsamında üretim yapmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkilerin toplanması yaygın olarak kırsal alanda yaşayan insanlar tarafından yapılmakta ve burada yaşayan insanlara ek gelir kaynağı olmaktadır. Çoğu temel sosyal imkânlardan yoksun çocuk, kadın, yaşlı insanlardan oluşan toplayıcılar, erken ilkbahardan sonbahara kadar olan vejetasyon dönemi boyunca yabani TAB toplama işi ile uğraşırlar. Türkiye'de toplayıcılara dönük herhangi bir kayıt bulunmadığından toplayıcı sayısının ne kadar olduğu bilinmemektedir (BÜGEM, 2018'den aktaran TAGEM, 2021:44-46).

2021 yılı itibarıyla 169,500 nüfusa ve 320 köye sahip Artvin'in ekonomisi tarımsal üretim açısından incelenecek olursa çay, fındık ve kivi tarımı yapıldığı, Şavşat ve Murgul gibi ilçelerde Karadeniz mısırının ön plana çıktığı, Yusufeli ilçesinde ise zeytin ve pirinç tarımı yapıldığı görülecektir. Üretimin genellikle küçük aile işletmeciliğine dayandığı Artvin'de çay ve fındık

fabrikaları olmakla birlikte, yoğunlaşmış bir tarımsal sanayi söz konusu değildir.

Öte yandan Artvin'de son yıllarda kendilerinden sıkça başarı örnekleri olarak söz ettiren kooperatifler mevcuttur. Bunlar arasında kendi çay işleme fabrikası olan ve üreticiden tüketiciye mantığını benimsemiş olan Hopa Çay Kooperatifi (Bkz. Ergün, 2021) ile Türk Patent ve Marka Kurumu'nca tescillenerek coğrafi işaret belgesi alan Hatila balını üreten Taşlıca Köyü Kooperatif'i (TRT Haber, 2021) gibi belirli bir mesafe kat etmiş olan ve kanımızca takip edilmesi gereken örneklerin yanı sıra, Kılıçkaya Kadın Üretim ve İşletme Kooperatifi (Yusufeli) ile Savaşlılar İşletme Üretim ve Pazarlama Kooperatifi (Şavşat) gibi görece yeni fakat üretici-tüketici etkileşimi açısından oldukça dinamik örnekler de mevcuttur. Dolayısıyla Artvin halkı tarımda kooperatifçiliğe yabancı olmadığından ve yerelde yeni kooperatifler kurulmasında etkin şekilde yer alacak olanların varlığından hareketle gerek Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı, gerekse FAO, UNDP gibi BM uzmanlık kuruluşlarından gerekli maddi ve teknik desteklerin sağlanması durumunda TAB üretimine yoğunlaşacak olan kooperatiflerin kurulup gelişme imkânı vardır. Yapılacak protokollerle bu alandaki bir ihtisas üniversitesi olan Artvin Çoruh Üniversitesi bu sürece laboratuvarları ile destek verebilir; TAB'a dönük ve sürekli güncellemeye açık bir haritalama çalışması yapılmasına öncülük edebilir. Yine, üniversite öncülüğünde üreticilere dönük teorik kooperatifçilik eğitimlerinin yanı sıra hâlihazırda Artvin'deki başarılı örneklerden deneyim aktarımı yapılması amacıyla kooperatif kurmak isteyenlerle, halihazırdaki kooperatif ortakları/yöneticileri bir araya getirilebilir. Özellikle kuruluş sürecindeki kooperatiflerin ortaklarına dönük deneyim aktarımı, ileriki dönemlerde üretim sürecinde anlamlı farklar yaratılabilmesi açısından son derece önemlidir.

Öte yandan bu alanda faaliyet gösterecek olan kooperatiflerin TAB'ın üretiminde salt yetiştirme ve toplama gibi üreticilere en az kazandıran süreçlerde değil, ürünün işlenmesi ve tanıtım-pazarlamasının yapılması süreçlerinde de yer almaları ve yine tüketicilere mümkün olduğunca aracısız şekilde ulaşmaları stratejisi izlemeleri gerekmektedir. Böyle bir strateji, hem ürünlerin kalitesinin güvence altına alınması hem de yerelde üretilen zenginliğin yine yerel topluluklarda kalması açısından önemlidir. Bu strateji, üreticileri, söz konusu kooperatifler varlığını sürdürdüğü ölçüde yine TAB'ın işlenerek satılması sürecinde faaliyet gösteren salt kâr amaçlı şirketlerin sözleşmeli çiftçileri olmaktan da koruyabilir. Zira sözleşmeli çiftçilik her ne kadar tarımsal ürünlerin satışındaki sorunları büyük ölçüde ortadan kaldırsa

ve "çiftçi dostu" bir perspektif çizse de üretim sürecindeki tüm riskler çiftçilerin üzerine yıkılmaktadır. Sözleşmeli çiftçilik modelinin pek çok örnekte şirketlerle üreticiler arasında borçluluk ilişkilerine sebep olduğu yönünde çeşitli tartışmalar mevcuttur. Dolayısıyla TAB üretimi sürecinde de benzeri risklerin önünün açılmaması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Peki, Artvin'in TAB üretim süreci açısından halihazırdaki handikapları nelerdir? Artvin'in %71'i maden ruhsatlıdır; bu, milli park alanının %84'ünün, TAB'ın başlıca elde edildiği kaynak olan orman alanlarının %56'sının, meraların %54'ünün, tarım alanlarının %47'sinin ve yine SİT alanlarının %47'sinin maden için ruhsatlandırılmış olduğu anlamına gelmektedir (TEMA, 2021). Bunların dışında sayıları son yıllarda giderek artan HES'ler, barajlar ve taşocakları vardır. Artvin, yerüstü zenginliklerinden, doğal zenginliklerinden ziyade yeraltı zenginlikleri ile daha çok gündeme gelen bir kent görünümündedir. Ancak hem söz konusu madencilik faaliyetlerini hem de kooperatifleşme aracılığıyla TAB üreticiliğini, dolayısıyla yerel kalkınmayı ve yerel halkın refahını ön plana alan bir stratejiyi bir arada yürütmek mümkün gözükmemektedir. Er ya da geç bu konuda bir tercih yapmak gerekecektir. Temennimiz, TAB kooperatifçiliği üzerinden Artvin'de ya da Artvin dışında yaşayan Artvinlilerin, kentleriyle dayanışma ve yerel kalkınma temelinde yeniden ve daha sıkı şekilde ilişkilenmelerinin sağlanması ve kentin TAB üreticiliğinde bir model konumuna gelmesidir.

5. SONUÇ

Halihazırda bir sanayi kenti görünümü taşımaması, geniş bir endemik bitki çeşitliliğine sahip olması, son yıllarda madencilik faaliyetleriyle zarar görmüş olsa da halen TAB için yaşam alanı olan ormanlar açısından zenginliğe sahip olması ve buradan hareketle AÇÜ'nün ihtisas alanı olarak TAB alanının belirlenmiş olması, coğrafi işaret almış olan Hatila Balı gibi güncel ve başarı öyküsü olan bir örneğin varlığı, yöre insanında, özellikle de kadınlarda TAB'a ilişkin cisimleşmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan yerel kadim bilgilerin varlığı, insanının örgütlenme kültürüne sahip olması ve Cerattepe'deki maden karşıtı hareketlerde de görülebileceği üzere yerel halkta doğayı korumaya yönelik güçlü bir eğilimin olması ve nihayet yaygın imece kültürünün varlığı gibi hususlar Artvin'in TAB üretimindeki başlıca avantajlarıdır.

Öte yandan Artvin bu konuda bazı handikaplarla da karşı karşıyadır. İl sınırları içerisindeki çok sayıda HES ve baraj ile kentin %71'inin madenlere

ruhsatlanmış olması bunlar arasında en önemlileridir. Artvin'in doğasının ve yerel halkın refahının geleceğini ya Artvin'in doğasını kar uğruna tahrip eden anlayış ya da Artvin halkının doğasına ve kendi geleceğine sahip çıkma iradesi belirleyecektir. Meseleye sosyal politika, istihdam ve yerel kalkınma odaklı yaklaşıldığında, ne doğa ne de yerel halk açısından hiçbir sürdürülebilirliği olmayan madenlerin yerine çok daha sürdürülebilir olan tarım ve turizm odaklı kooperatifler ikame edilebilir. Tüm dünyada gıda güvenliği, gıda güvencesi ve gıda egemenliğinin hararetle tartışılmakta olduğu günümüzde, Artvin'in geleceğinin kooperatifleşmede olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

Agronatura (2022). *Agronatura*. https://agronatura.it/

BÜGEM (2018). *Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Ulusal Eylem Planı.* Basılmamış yayın. Ankara.

CCAFS (2022). *Switching to Climate-Resilient Aromatic Crops in India*. https://tinyurl.com/r7p5tv77

Corporate Watch (2018). *A'dan Z'ye Yeşil Kapitalizm.* Sezgin Sarı (Çev.). İstanbul: Yeni İnsan.

Ergün, B. (2021). Türkiye'de Çay Üretiminde Özel Sektöre Alternatif Üretim Modeli: 'Yeni Nesil' Tarımsal üretici Kooperatifçiliği. *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarım ve Kooperatifler – Teori, Pratik, Vizyon* (49-82). İstanbul: Notabene.

Kop, P. V., Alam, G. & Piters, B. S. (2006). Developing A Sustainable Medicinal-Plant Chain in India: Linking People, Markets and Values. R. Ruben, M. Slingerland & H. Nijhoff (Ed.), *Agro-Food Chains and Networks For Development* (191-202). Springer.

Koray, M. (2008). *Sosyal Politika.* Ankara: İmge.

Oppla (2022a). *Cooperation to Reach the Market of Wild Medicinal and Aromatic Plants*. https://oppla.eu/casestudy/20698

Oppla (2022b). *Cooperatively Design and Manufacture Tools for Small-Scale Agricultural Production.* https://oppla.eu/casestudy/20910

Oppla (2022c). *An Example of Good Practice in the Aromatic and Medicinal Plants Sector*. https://oppla.eu/casestudy/20551

Oppla (2022d). *Tourist Valorization of Aromatic Cultures in Contemporary Tourism*. https://oppla.eu/casestudy/20348

Oppla (2022e). *Aromatic and Medicinal Plants Traceability System*. https://oppla.eu/casestudy/20874

Oppla (2022f). *What Solutions for The Certification of Wild AMP Picking? Prospective Study Within the Flores Project*. https://oppla.eu/casestudy/21119

Sicarappam (2022). *Sicarappam.Com, Coopérative Agricole*. https://tinyurl.com/y2uv993n

Stronza, A. L., Hunt, C. A. & Fitzgerald, L. A. (2019). Ecotourism For Conservation?. *Annual Review of Environment and Resources*, *44*(1), 229-253.

Şahin, Ç. E. (2021). *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarım ve Kooperatifler – Teori, Pratik, Vizyon.* İstanbul: Notabene.

Şahin, Ç. E. (2020). Türkiye Tarımının Güncel Sorunlarının Çözümünde Kooperatifler Bir Model Olabilir mi? Fırsatlar ve Handikaplar Üzerine Düşünceler. F. Serkan Öngel & Uygar Dursun Yıldırım (Ed.), *Krize Karşı Kooperatifler: Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler,* 2. Baskı (79-115). İstanbul: Notabene Yayınları.

Talas, C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi.* Ankara: Bilgi.

TAGEM (2021). *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi 2020-2024*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Ankara. https://tinyurl.com/yc6tnrwt

TEMA (2021). *Artvin ve Çevresinde Madencilik.* Tema Vakfı / Haziran, 2021. https://tinyurl.com/3ys2pjvr

TRT Haber (2021). *Artvin'de 300 yıldır üretilen Hatila balı coğrafi işaret aldı*. TRT, https://tinyurl.com/2s44f773

ARTVİN VE DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ VERGİ GELİRLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Songül AKYILDIZ[1]

Mehmet ASLAN[2]

1. GİRİŞ

Vergi, sadece mali yapı üzerinde değil, iktisat, sosyal ve siyasi yapı üzerinde de doğrudan etki göstermekte ve genel anlamıyla en temel politika araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu yönü ile incelendiğinde vergi, kamu gelirlerinin en önemli finansman kaynağı olmaktadır. Ayrıca vergi yapısı aynı zamanda ülkelerin yaşam şekli ve kalitesi üzerinde de etkili olmaktadır. Şöyle ki vergi, gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımındaki sorunların çözümlenmesinde, bölgeler arası oluşan farklılıkların giderilmesinde hem büyüme hem de kalkınma sürecinde etkili olabilen ve siyasi otoriteler tarafından sıklıkla başvurulan önemli ve işlevsel bir araç olarak kullanılmaktadır. Vergi konusu ile ilgili oluşan en temel beklenti, dengeli bir vergi dağılımının olduğu ve vergi yükünün mümkün oldukça düşük tutulabildiği adil bir vergi sisteminin inşa edilebilmesidir. Optimal vergileme yapısının geliştirilmesi sadece vatandaşların değil, aynı zamanda idarenin de beklentilerini karşılamaktadır.

Optimal vergi sisteminin geliştirilmesi, siyasi otorite tarafından da tercih edilen ve önemli kabul edilen bir husustur. Ancak vergi sistemleri ve vergi uygulamaları mevcut iktidarın devamlılığı üzerinde etkili olduğu için siyasi otoritenin daha fazla önem atfettiği bir konu haline gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde mali ve ekonomik yapının kurumsallaşmamasından

[1] Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Yusufeli MYO, Maliye, songulakyildiz@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6309-8269

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Yusufeli MYO, Maliye, mehmetaslan@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7455-5354

dolayı vergi sistemleri çoğu zaman iktidarın korunması ve devamının sağlanması için politik kararlar altında işlemlerin yürütülmesine neden olmaktadır. Böyle bir durumda verginin mali ve iktisadi amaçlarını yerine getirmesi mümkün olmamakta ve en temel sosyal amacı olan gelir dağılımında adaletin sağlanması fonksiyonu da işlevini kaybetmektedir. Dolayısıyla temel etki görevinden sapmış olan bir vergi sistemi, makroekonomik değişkenler üzerinde de baskı yaratarak önemli bir sorun haline dönüşmektedir.

Çalışmada başta Artvin olmak üzere DOKAP kapsamındaki illerin sosyal ve ekonomik göstergeleri üzerinde incelemeler yapılmakta ve Artvin ilinin mevcut sorunları ile beraber sahip olduğu avantajları değerlendirilmektedir. Devamında vergi gelirlerinin yapısı dikkate alınarak vergi potansiyeli ve vergi yükünün dağılımı ile giderlerin karşılanmasında vergi gelirlerinin yeterliliği incelenmektedir. Coğrafi koşulları nedeniyle baraj ve HES projelerinin yapıldığı ve halen inşaat çalışmalarına devam edildiği Artvin ili, büyük ve önemli yatırımları çekmektedir. Ayrıca bu çalışmada Artvin'de verginin mali, iktisadi ve sosyal amaçları karşılamadaki rolü incelenmekte ve vergi gelirleri türüne bağlı olarak elde edilen bulgular doğrultusunda değerlendirilmektedir.

2. VERGİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

Vergi, kamu maliyesi alanında önemli bir konuma sahip olan ve bu önemini koruyan bir konudur. Önemi gün geçtikçe artan vergilerin anlaşılması ise pek kolay değildir. Şöyle ki vergiler ile ilgili kurulan bir metafora göre fillerin tanımlanması ve tanınması kolaydır ancak bu durum vergiler için söz konusu değildir. Dolayısıyla vergilerin hem tanımlanması hem de tanınması oldukça zor bir durumdur (Messere & Owens, 1988). Bu nedenle vergi ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır.

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'ne göre vergi, devlete karşı zorunlu ve karşılıksız olarak yapılan ödemelerdir (OECD, 1988). Vergilerin varlığı, dünyada örgütlü kamu yönetimlerin var olma süreci ile paralellik göstermektedir (Stiglitz, 1998). Vergi, kamu tarafından sunulan hizmetlerin topluma bedelsiz bir şekilde yapılması için devletin gerçek veya tüzel kişilerden talep ettiği zorunlu ödemelerdir (Due, 1963). Ayrıca vergiler, devletin egemenlik ve yaptırım gücüne dayanarak, kişilere seçme karşılığı sunmadan aldığı değerler bütünüdür (Uluatam, 2003). Bir başka ifade ile vergi, devletin veya devletten alınan yetkiye dayanarak hareket eden kamu tüzel kişilerin, kamusal alandaki faaliyetlerin yerine getirilmesinde yasal esaslara uymak koşulu ile herhangi bir karşılık vaadi sunulmaksızın ve geri ödenmesi söz konusu olmaksızın, gerçek veya tüzel kişilerden alınan paralar olarak ifade edilebilir (Nadaroğlu, 2000). Özetle vergi, kamu harcamalarının

finansmanını sağlamada gerekli olan kaynakların oluşturulmasını ve belirli bazı ekonomik ve sosyal amaçları yerine getirebilmek için kişilerin ödeme gücü dikkate alınarak devlet tarafından alınan paylar şeklinde tanımlanabilir (Oktar, 2016). Vergi ile ilgili yasal düzenleme ilk olarak 1876 yılında kabul edilen Kanun-ı Esasi'ye dayanmaktadır. 1924 Anayasası'nda vergi (https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/, E.T: 23.06.2022) (sadeleştirilmiş haliyle); "Madde 84.- Vergi, Devletin genel giderleri için halkın pay vermesi demektir. Bu esasa aykırı olarak gerçek veya tüzel kişiler tarafından veya onlar adına resimler, ondalık alınması ve başka yüklemeler yapılması yasaktır. Madde 85.- Vergiler ancak kanunla salınır ve alınır." şeklinde yer almıştır.

1961 Anayasası'nda vergi ödevi (https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/, E.T: 23.06.2022); "Madde 61.- Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim ve harçlar ve benzeri malî yükümler ancak kanunla konulur. Kanunun belli ettiği yukarı ve aşağı hadler içinde kalmak, ölçü ve esaslara uygun olmak şartıyla, vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnalarıyla nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya, Bakanlar Kurulu yetkili kılınabilir." şeklinde ifade edilmiştir.

1982 Anayasası'nda vergi ödevi (https://www5.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, E.T: 23.06.2022); "Madde 73- Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. (Değişik: 16/4/2017-6771/16 md.) Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir." şeklinde ifade edilmiştir.

Vergilerin zorunlu ödemeler statüsünde olması nedeniyle insanlar zamanla vergi ödemeye alışmakta ve ödemekle yükümlü oldukları bu vergileri değiştirmek için herhangi bir çaba sarf etmemektedir (Demir & Geyik, 2020). Dolayısıyla "eski vergi, iyi vergidir" ifadesi bu açıklamalar çerçevesinde anlamlı bir cümle olmaktadır. Fakat insanların kabul ettiği vergiler ile beraber tarih boyunca karşı koyduğu ve isyan ettiği vergilerde mevcuttur. Özellikle toplumun rızası olmadan belirlenen ve toplanan vergiler, olası vergi isyanlarının da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Hills, 1988; Kay & King, 1990).

Devletin kalkınmasında önemli bir görev üstlenmekte olan vergileme sistemi, merkezi bir güç ile kalkınmayı desteklemektedir. Devletler, kalkınma sürecinde sadece vergi oranlarındaki bir artış ile sınırlı kalmazlar, bununla beraber vergilerin tabana yayılması ve daha az uygulanan muafiyet ve teşvikler ile yeni bir vergileme modelinin oluşturulması için çaba göstermektedir. Geçmişten günümüze değin devlet idaresinde bulunmakta olan kişiler, devletin varlığını sürdürebilmek için çeşitli finansman yöntemlerine ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç duyulan bu finansman türlerinden ise vergi ve benzeri gelirlerin elde edilmesi öncelikli olarak tercih edilmiştir (Burgess & Stern, 1993). Vergiye ilişkin kısa tanımlama ve verginin önemini ifade eden açıklamalardan sonra çalışmanın ana temasını oluşturan, özellikle Artvin ili olmak üzere DOKAP kapsamındaki illerin vergi ve ekonomik yapısı ele alınmıştır.

3. ARTVİN İLİ HAKKINDA

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin ili, birçok köklü ve zengin uygarlığın yaşamını sürdürmesine imkân tanımış ve tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum ve batısında Rize illeri yer almaktadır. İlin kuzeydoğusunda Türkiye'nin Gürcistan ile olan sınırı bulunmaktadır. Yüzölçümü 7.367 kilometre kare olup, çoğunlukla dağlık bir görünüme sahiptir. İlin Arhavi ve Hopa ilçelerinde bulunan alüvyon düzlükler dışında ova olarak görülecek bir düzlüğü mevcut değildir. Ayrıca ilin coğrafik konumuna bağlı olarak yaylalar, il topraklarının %51'ini kaplayacak kadar geniş yer kaplamaktadır. İl merkezinin rakımı 345 m'dir. Nüfusun önemli bir kısmı hayvancılık faaliyetleri sonucunda gelir elde etmektedir. Bunun yanı sıra turizm, balıkçılık ve enerji gibi çeşitli kaynaklardan da gelir aktarımı söz konusudur. Artvin ilinin iklimi değişkenlik göstermek ile beraber sahil bölgelerinde Karadeniz iklimi hakimken, iç bölgelere doğru karasal ve Akdeniz ikliminin etkisi görülmektedir. Artvin ilinin dağlık ve çok engebeli bir arazi yapısına sahip olması, ormanlar ile kaplı alanların artmasına ve bitki örtüsü ile ormandaki ağaç türlerinde çeşitliliğin artmasına yol açmaktadır. İl sınırları içinde başta Çoruh Nehri olmak üzere 30'a yakın akarsu bulunmaktadır. Çoruh Nehri, ilin en büyük akarsuyu özelliğini taşımakta ve Türkiye'nin en büyük barajı konumunda bulunan Yusufeli Barajı ile beraber birçok barajın yapıldığı ve yapılacağı geniş bir yatağa sahiptir. Dolayısıyla bu tür baraj faaliyetleri hem yapım aşamasında hem de üretim sürecinde kentin ekonomisine azımsanamayacak düzeyde katkı sağlamaktadır (http://www.artvin.gov.tr/cografi-durum, E.T: 23.06.2022).

4. DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN DEMOGRAFİK VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde DOKAP bölgesinde vergi gelirlerinin dağılımına etki eden sosyal ve ekonomik faktörlere yer verilmektedir.

4.1. İl Nüfus ve Yüz Ölçümleri (Arazi Dağılımı)

Tablo 1'de DOKAP illerinin yüzölçümleri ile ilçe, belediye ve köy sayısı bakımından durumları gösterilmektedir.

Tablo 1. DOKAP İlleri Yüzölçümü İlçe, Belediye ve Köy Sayısı Durumu (2022)

İller	Yüz ölçümü (km^2)	İlçe Sayısı	Belediye Statüsü	Belediye Sayısı	Köy Sayısı
Amasya	5.701	7	İl belediyesi	8	372
Artvin	7.367	9	İl belediyesi	9	320
Bayburt	3.739	3	İl belediyesi	5	170
Çorum	12.820	14	İl belediyesi	16	759
Giresun	6.832	16	İl belediyesi	24	551
Gümüşhane	6.437	6	İl belediyesi	14	322
Ordu	5.952	19	Büyükşehir	19	-
Rize	3.922	12	İl belediyesi	18	347
Samsun	9.364	17	Büyükşehir	17	-
Tokat	10.073	12	İl belediyesi	37	613
Trabzon	4.664	18	Büyükşehir	18	-
DOKAP Bölgesi	**76.871**	**133**	**3**	**185**	**3.454**
Türkiye	**783.562**	**973**	**30**	**1.359**	**18.280**

Kaynak: Türkiye illeri ilçeleri mahalleleri ve köyleri (www.nufusune.com/ilceler).

Tablo 1'de gösterildiği gibi DOKAP bölgesi merkez ilçelerle beraber 133 ilçe, 185 belediye ve 3454 köyden oluşmaktadır. DOKAP bölgesinin yüzölçümü 76.871 km^2 olup, Çorum en büyük, Bayburt en küçük alana, Çorum en fazla köye, Tokat ise en fazla belediyeye sahip illerdir. Artvin yüzölçümü bakımından DOKAP bölgesinin 8. büyük ilidir. DOKAP bölgesine ait nüfus verileri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. DOKAP Bölge Nüfusu İl Dağılımı

İller	2010	2015	2021
Amasya	334,786	322,167	335,331
Artvin	164,759	168,370	169,543
Bayburt	74,412	78,550	85,042
Çorum	535,405	525,180	526,282
Giresun	419,256	426,686	450,154
Gümüşhane	129,618	151,449	150,119
Ordu	719,183	728,949	760,872
Rize	319,637	328,979	345,662
Samsun	1,252,693	1,279,884	1,371,274
Tokat	617,802	593,990	602,567
Trabzon	763,714	768,417	816,684
DOKAP Nüfus	**5,331,265**	**5,372,621**	**5,613,530**
Türkiye Nüfusu	73,722,988	78,741,053	84,680,273
DOKAP/TÜRKİYE (%)	**7.23**	**6.82**	**6.63**

Kaynak: TÜİK, 2021.

DOKAP Bölge illerinden en fazla nüfusa sahip il, 1 milyon 371 bin 274 kişi ile Samsun ilidir ve bölge nüfusunun yüzde 24,43'üne ev sahipliği yapmaktadır. Samsun'u sırasıyla Trabzon (yüzde 14,55), Ordu (yüzde 13,55) ve Tokat (yüzde 10,73) takip etmektedir. 74 bin 412 kişi ile en az nüfusa sahip olan Bayburt ilinin nüfusu ise bölge toplam nüfusunun yüzde 1,5'ine tekabül etmektedir.

DOKAP Bölge nüfusu 2010 yılında 5 milyon 331 bin 265 kişi iken, artış göstererek 2021 yılında 5 milyon 613 bin 530 kişi olmuştur. Buna rağmen Türkiye nüfusunun içindeki payı azalarak yüzde 6,63'e gerilemiştir.

2021 yılı TÜİK verilerine göre DOKAP Bölgesinde en fazla göç alan il 47,471 kişi ile Samsun olup en az göç alan il ise 8,238 kişi ile Artvin'dir. En fazla göç veren il sıralamasında 45,791 kişi ile Samsun ilk sırayı alırken, en az göç veren il 6,382 kişi ile Bayburt olmuştur.

4.2. İllerin GSYH'si

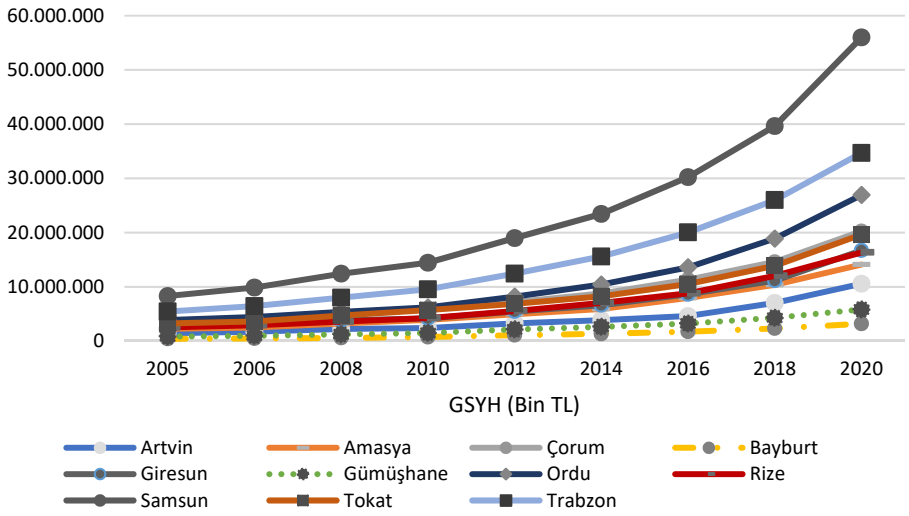
İllerin gelişmişlik düzeylerini göstermesi bakımından Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırmaları, kalkınma politikaları gibi pek çok alanda önemli kararların alınmasında referans bir gösterge niteliğinde olduğu için GSYH, önemli görülmektedir. Bu araştırmalar bölgelerin, il ve ilçelerin gelişmişlik düzeylerini farklı boyutlarda ortaya koymaktadırlar.

Türkiye'de iller gelişmişlik sıralamasına göre 6 bölgeye ayrılmış ve en çok gelişmiş illere 1. bölgede, en az gelişmiş illere ise 6. bölgede yer

verilmiştir. 2017 yılında illerin sosyo- ekonomik gelişmişlik sıralamasında Trabzon 26., Samsun 31., Rize 36., Amasya 38., Artvin 49., Çorum 50., Giresun 53., Tokat 56., Ordu 60., Gümüşhane 64. ve Bayburt 65. sırada yer almaktadır. Bu bağlamda Rize, Samsun, Trabzon 3. kademe, Artvin, Amasya, Çorum 4. kademe, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Tokat 5. kademe gelişmiş iller grubuna dahildir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017).

2005-2020 yılları itibariyle DOKAP illerinin GSYH'si dikkate alındığında, illerin gelir seviyesinin cari fiyatlarla her geçen sene arttığı görülmektedir.

Grafik 1. DOKAP İllerinin Yıllar İtibariyle GSYH Düzeyi (Bin TL) (2005 – 2020)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 1 incelendiğinde, DOKAP illerinin yıllar itibariyle GSYH düzeylerinin sürekli bir artış gösterdiği görülmüştür. İllerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça GSYH büyüklüklerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Gelişmişlik sıralamasında üçüncü kademede yer alan Samsun ve Trabzon illerinin DOKAP illeri içerisinde en yüksek GSYH'ye sahip olduğu, 5. kademede yer alan Bayburt ve Gümüşhane'nin ise DOKAP illeri içerisinde en düşük GSYH'ye sahip olduğu görülmüştür. Dördüncü kademede yer alan Artvin ise DOKAP illeri içerisinde GSYH'nin büyüklüğü bakımından 7. sırada bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle DOKAP illerinin GSYH payları yüzde olarak gösterilmiştir.

Tablo 3. Yıllar İtibariyle DOKAP İllerinin GSYH Payları (%)

	Artvin	Amasya	Çorum	Bayburt	Giresun	Gümüşhane	Ordu	Rize	Samsun	Tokat	Trabzon
2005	0.21	0.33	0.51	0.06	0.39	0.12	0.57	0.37	1.22	0.48	0.80
2006	0.21	0.31	0.48	0.06	0.38	0.12	0.56	0.36	1.24	0.46	0.81
2007	0.22	0.30	0.47	0.06	0.36	0.12	0.54	0.36	1.19	0.44	0.80
2008	0.22	0.32	0.50	0.06	0.38	0.12	0.54	0.36	1.24	0.47	0.80
2009	0.21	0.33	0.49	0.06	0.37	0.12	0.52	0.37	1.22	0.49	0.80
2010	0.21	0.34	0.50	0.06	0.36	0.13	0.53	0.36	1.24	0.49	0.82
2011	0.20	0.32	0.48	0.06	0.34	0.13	0.52	0.35	1.19	0.45	0.79
2012	0.21	0.31	0.45	0.07	0.34	0.14	0.52	0.35	1.20	0.43	0.79
2013	0.20	0.30	0.44	0.07	0.32	0.13	0.51	0.34	1.14	0.41	0.74
2014	0.19	0.29	0.43	0.06	0.32	0.13	0.51	0.34	1.14	0.40	0.76
2015	0.18	0.30	0.42	0.07	0.38	0.12	0.60	0.34	1.17	0.41	0.77
2016	0.18	0.30	0.43	0.07	0.33	0.12	0.52	0.33	1.15	0.40	0.76
2017	0.18	0.29	0.41	0.06	0.33	0.11	0.52	0.32	1.12	0.39	0.72
2018	0.19	0.28	0.39	0.06	0.30	0.11	0.50	0.32	1.05	0.37	0.69
2019	0.20	0.28	0.39	0.07	0.33	0.11	0.53	0.33	1.08	0.38	0.70
2020	0.21	0.28	0.40	0.06	0.33	0.12	0.53	0.32	1.11	0.39	0.69

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3'te DOKAP illerinin GSYH içindeki paylarının düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi, bu illerde sanayi sektörünün GSYH içindeki payının düşük olması şeklinde belirtilebilir. Tablo 4'te ise GSYH'nin tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin ağırlığı verilmektedir.

Tablo 4. DOKAP İllerinde Sektörlere Göre GSYH (%)

	Tarım			**Sanayi**			**İnşaat**			**Hizmetler**		
	2010	**2015**	**2020**	**2010**	**2015**	**2020**	**2010**	**2015**	**2020**	**2010**	**2015**	**2020**
Türkiye	8.97	6.87	6.68	18.44	19.73	22.77	6.05	8.10	5.25	54.54	53.48	54.20
Artvin	20.60	15.57	13.30	8.18	9.57	18.93	12.60	13.88	14.89	46.63	49.16	41.79
Amasya	24.53	21.77	20.95	9.13	11.46	14.38	5.78	5.47	3.25	48.57	49.47	50.31
Çorum	25.11	18.64	19.68	11.09	13.37	14.58	4.47	6.04	4.81	47.32	50.14	49.83
Bayburt	29.98	29.46	29.01	3.03	2.60	3.45	3.21	8.98	5.36	51.78	47.14	51.09
Giresun	15.17	21.21	14.18	9.14	13.66	16.90	6.70	5.21	4.91	56.99	48.10	52.91
Gümüşhane	19.74	15.22	13.85	12.01	12.87	18.18	5.61	8.66	8.00	50.64	51.43	48.87
Ordu	15.47	21.43	17.41	9.91	12.88	16.47	4.73	6.52	3.96	57.89	47.34	51.05
Rize	17.12	15.90	16.73	17.41	17.79	17.54	5.41	8.07	9.45	48.05	46.42	45.18
Samsun	17.10	14.59	12.26	12.29	14.51	17.71	5.01	5.79	3.77	53.61	53.29	55.17
Tokat	25.08	21.53	23.75	7.62	8.36	10.32	5.32	5.25	3.69	49.98	53.04	51.14
Trabzon	9.92	8.13	7.95	9.97	14.24	13.42	6.89	7.25	6.69	61.23	58.56	60.84

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4'te göre, DOKAP illerinde tarım sektörünün katma değer içindeki payının Türkiye ortalamasının üzerinde, sanayi sektörünün katkısının ise Türkiye ortalamasının gerisinde olduğu görülmektedir. 2020 yılı itibarı ile ticaret, ulaştırma, konaklama, yeme-içme, bankacılık, sigortacılık, eğitim, sağlık, eğlence ve benzeri faaliyetleri kapsayan hizmetler sektörünün Samsun ve Trabzon da diğer illere göre daha fazla il ekonomisine katkı yaptığı söylenebilir. Hizmetler sektörünün il ekonomisine en az katkı yaptığı ilin ise Artvin olduğu görülmektedir.

Artvin tarım ve hayvancılık konusunda öne çıkan bir il olmakla birlikte inşaat faaliyetlerinin de GSYH'ye önemli bir katkısı olmaktadır. Tablo 4'te 2020 yılı itibarı ile Artvin de inşaat sektörünün katma değer içindeki payının Türkiye ortalamasının yaklaşık 3 kat üzerinde olduğu görülmektedir. Bunda, Artvin'de 2003 – 2022 yılları arasında yapılan Muratlı TBMM 85. Yıl Milli Egemenlik Barajı ve HES, Borçka Barajı ve HES, Deriner Barajı ve HES, Artvin Barajı ve HES, Yusufeli Barajı ve HES ile yeni Yusufeli ilçesi inşaatlarının etkisi olduğu bilinmektedir.

4.3. İllerin Dış Ticareti

Bir ülkenin veya ilin kalkınmasında dış ticaret önemli bir yere sahiptir. İhracatın yüksek ve ithalatın düşük olması ülkenin veya ilin dışa bağımlılığını azaltırken, aynı zamanda istihdam, GSYH ve kişi başı gelirin artmasına da neden olmaktadır. Bu da refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır (Şerefli, 2016). Dış ticaret değerleri DOKAP için Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. DOKAP İllerinin Dış Ticaret Değerleri (ABD doları)

İller		2005	2010	2015	2019	2021
Amasya	**İhracat**	17,758,019	53,017,567	88,855,980	114,552,782	142,043,261
	İthalat	10,007,061	41,629,258	28,039,579	44,266,282	50,226,628
	Açık/Fazla	**7,750,958**	**11,388,309**	**60,816,401**	**70,286,500**	**91,816,633**
Artvin	**İhracat**	24,589,867	61,214,951	64,684,093	48,788,871	55,638,634
	İthalat	47,751,998	62,088,461	28,050,410	23,680,051	31,368,438
	Açık/Fazla	**-23,162,131**	**-873,510**	**36,633,683**	**25,108,820**	**24,270,196**
Çorum	**İhracat**	54,992,164	113,953,662	338,328,709	1,541,349,238	2,638,873,149
	İthalat	22,433,520	65,982,587	291,622,408	1,661,957,503	846,890,094
	Açık/Fazla	**32,558,644**	**47,971,075**	**46,706,301**	**-120,608,265**	**1,791,983,055**
Giresun	**İhracat**	117,224,911	143,407,214	191,738,063	230,515,200	353,883,397
	İthalat	12,733,852	8,338,924	14,021,959	13,725,931	20,043,411
	Açık/Fazla	**104,491,059**	**135,068,290**	**177,716,104**	**216,789,269**	**333,839,986**
Gümüşhane	**İhracat**	42,483	339,655	26,862	49,532,402	66,031,133
	İthalat	1,297,674	583,454	1,304,903	1,289,916	1,012,783
	Açık/Fazla	**-1,255,191**	**-243,799**	**-1,278,041**	**48,242,486**	**65,018,350**
Ordu	**İhracat**	353,286,258	351,082,323	220,820,828	246,082,218	290,779,063
	İthalat	50,800,259	75,688,967	49,515,209	25,480,441	42,302,328
	Açık/Fazla	**302,485,999**	**275,393,356**	**171,305,619**	**220,601,777**	**248,476,735**
Rize	**İhracat**	159,172,093	348,081,576	193,989,391	169,311,139	208,434,439
	İthalat	18,027,576	13,597,476	20,110,981	27,441,950	56,512,351
	Açık/Fazla	**141,144,517**	**334,484,100**	**173,878,410**	**141,869,189**	**151,922,088**
Samsun	**İhracat**	118,871,574	275,083,582	398,435,961	730,418,331	1,288,603,470
	İthalat	263,924,954	612,437,348	670,485,317	712,651,004	1,063,616,351
	Açık/Fazla	**-145,053,380**	**-337,353,766**	**-272,049,356**	**17,767,327**	**224,987,119**
Tokat	**İhracat**	8,208,584	23,782,739	22,831,018	18,003,951	33,780,037
	İthalat	15,439,384	18,304,182	25,793,283	15,093,869	14,592,651
	Açık/Fazla	**-7,230,800**	**5,478,557**	**-2,962,265**	**2,910,082**	**19,187,386**
Trabzon	**İhracat**	965,881,585	1,011,332,319	1,545,160,149	1,158,218,872	1,175,376,962
	İthalat	100,496,118	89,112,312	125,670,323	94,413,287	123,443,687
	Açık/Fazla	**865,385,467**	**922,220,007**	**1,419,489,826**	**1,063,805,585**	**1,051,933,275**
Bayburt	**İhracat**	895,427	2,761,244	7,361,262	485,293	54,256
	İthalat	1,146,307	1,891,299	4,027,005	4,377	72,601
	Açık/Fazla	**-250,880**	**869,945**	**3,334,257**	**480,916**	**-18,345**
Açık/Fazla Toplamı		**1,276,864,262**	**1,394,402,564**	**1,813,590,939**	**1,687,253,686**	**4,003,416,478**

Kaynak: TÜİK verileri derlenerek hazırlanmıştır.

2021 yılında DOKAP illerinin toplam ihracatı, ithalatından yaklaşık 4 milyar dolar fazla olmaktadır. Türkiye'nin cari açığının azalmasına %8 pozitif katkı sağlamaktadır. DOKAP illerinin ihracattan en fazla gelir elde ettiği ürünler kuyumculuk ve ilgili maddeler; meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri; işlenmiş sebze ve meyveler, demir-çelik ana sanayi; demir dışı metal cevherleridir. DOKAP Bölgesinin ihracattan en fazla gelir elde ettiği ülkeler Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, İtalya, Almanya ve Rusya Federasyonu'dur. Çorum ilinin kuyumculuk sektöründe Irak'a gerçekleştirdiği ihracat, bölgenin ihracat değerinde birinci sırada yer almasını sağlamıştır. Diğer DOKAP illerinin ihracat gerçekleştirdiği ülkeler genellikle Avrupa ülkeleridir. DOKAP Bölgesinin en fazla ithal ettiği ürünler arasında demir-çelik dışındaki ana metal sanayi; tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler; atık ve hurdalar ve maden kömürü yer almaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 5'te görüldüğü gibi Artvin'in DOKAP illeri içerisindeki gerek ihracat gerekse ithalatın payı son derece semboliktir. Türkiye içerisindeki payı da aynı şekilde sembolik düzeyde kalmaktadır. Ancak ihracatın ithalatı karşılama oranı Türkiye ortalamasından farklı olarak son derece yüksektir. Bu duruma neden olarak ise Gürcistan'a açılan sarp sınır kapısının önemli bir paya sahip oluşu belirtilebilir.

4.4. İllerin Bütçe Gelir-Gider Karşılaştırması

DOKAP bölgesinin bütçe değerleri aşağıda Tablo 6'da verilmiştir. Bu değerlere göre yıllar itibariyle bölgenin bütçe gelir ve gider dengesi tutturulamamış, illerden bazıları zaman zaman fazla ve bazıları ise zaman zaman açık vermiştir. Bu durum illerin sanayi ve ticaret yapısına ışık tutmaktadır.

Tablo 6. DOKAP İllerinin Bütçe gelir ve Giderleri

Yıl	İller	Gelirler (Bin TL)	Türkiye Gelirlerindeki Payı (%)	Giderler (Bin TL)	Türkiye Giderlerindeki (%)	Bütçe Dengesi (Bin TL)
	Amasya	548,001	0.12	547,618	0.12	383
	Artvin	348,339	0.08	351,371	0.08	-3,032
	Bayburt	138,744	0.03	137,628	0.03	1,116
	Çorum	825,742	0.18	775,338	0.17	50,404
	Giresun	645,185	0.14	620,530	0.13	24,655
	Gümüşhane	322,583	0.07	275,962	0.06	46,621
2011	Ordu	1,020,458	0.23	1,057,478	0.23	-37,020
	Rize	664,582	0.15	558,628	0.12	105,954
	Samsun	2,041,641	0.45	1,896,494	0.41	145,147
	Tokat	874,662	0.19	828,975	0.18	45,687
	Trabzon	1,252,949	0.28	1,252,468	0.27	481
	DOKAP	**8,682,886**	**1.93**	**8,302,490**	**1.78**	**380,396**
	Türkiye	**449,496,058**	**100**	**466,280,392**	**100**	**-16,784,334**
	Amasya	977,615	0.11	1,007,766	0.11	-30,151
	Artvin	650,950	0.08	669,983	0.07	-19,033
	Bayburt	456,066	0.05	401,078	0.04	54,988
	Çorum	1,601,938	0.19	1,594,099	0.18	7,839
	Giresun	1,201,911	0.14	1,360,242	0.15	-158,331
	Gümüşhane	529,133	0.06	583,903	0.06	-54,770
2016	Ordu	1,609,481	0.19	2,024,688	0.22	-415,207
	Rize	1,024,090	0.12	978,379	0.11	45,711
	Samsun	3,238,995	0.38	3,874,671	0.43	-635,676
	Tokat	1,567,856	0.18	1,567,694	0.17	162
	Trabzon	1,887,168	0.22	1,997,689	0.22	-110,521
	DOKAP	**14,745,203**	**1.72**	**16,060,192**	**1.78**	**-1,314,989**
	Türkiye	**859,621,908**	**100**	**904,584,664**	**100**	**-44,962,756**
	Amasya	1,745,277	0.09	1,637,998	0.07	107,279
	Artvin	1,059,407	0.05	904,567	0.04	154,840
	Bayburt	527,453	0.03	515,032	0.02	12,421
	Çorum	2,716,061	0.13	2,826,550	0.13	-110,489
	Giresun	2,579,946	0.13	2,261,988	0.10	317,958
	Gümüşhane	826,808	0.04	816,828	0.04	9,980
2021	Ordu	3,886,725	0.19	4,266,382	0.19	-379,657
	Rize	2,296,886	0.11	1,996,661	0.09	300,225
	Samsun	7,167,214	0.35	7,485,929	0.34	-318,715
	Tokat	3,818,147	0.19	3,834,595	0.17	-16,448
	Trabzon	4,140,251	0.20	4,575,700	0.21	-435,449
	DOKAP	**30,764,175**	**1.51**	**31,122,230**	**1.42**	**-358,055**
	Türkiye	**2,032,417,682**	**100**	**2,197,112,286**	**100**	**-164,694,604**

Kaynak: İller İtibariyle Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri.

Tablo 6'da DOKAP illerine ait bütçe gelir ve giderleri incelendiğinde, Türkiye'nin diğer pek çok ilinde olduğu gibi gelirler giderleri karşılayamamaktadır. Diğer bir ifade ile DOKAP illerinin merkezi yönetim bütçesinden aldığı fon, bütçeye olan katkısından daha fazladır. 2021 yılında DOKAP illeri içerisinde merkezi yönetim bütçesine en fazla katkısı olan il 317 milyon 958 bin TL ile Giresun, en az katkısı olan il ise -435 milyon 449 bin TL ile Trabzon olmuştur.

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik konjonktürde meydana gelen gelişmeler, bütçenin gider tarafında daha çok hissedildiği görülmektedir. Özellikle 2011 yılında uygulanmaya başlanan makro ihtiyari politikaların etkisi, 2015 yılında ülke içinde iki seçim döneminin yarattığı siyasi belirsizlikler, Türkiye'de yaşanan terör saldırıları, 2016 yılında TL'nin ABD doları karşısında yaşadığı değer kaybı, yüksek enflasyon, Suriye iç savaşının bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemesi, son yıllarda tüm dünyada yaşanan pandemi, Rusya ile Ukrayna arasındaki savaş gibi nedenler DOKAP illerinin toplam gider içindeki payının azalmasına neden olmuştur (Aslan, 2020).

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik konjonktürde meydana gelen gelişmelere rağmen Artvin'in merkezi yönetim bütçesine katkısı yıllar itibarıyla stabil bir seyir izleyerek toplam gelir içerisindeki payı binde 4-8 seviyelerinde kalmıştır. Bu durumda merkezi yönetim bütçesine olan katkısının oldukça az olması, sanayisinin gelişmemiş olmasının ve memur şehri olmasının (ücretli çalışanların yoğun olmasının) etkisi vardır (Aslan, 2020).

5. DOKAP KAPSAMINDAKİ İLLERİN VERGİ YAPISI

Bu bölümde Artvin ili dahil olmak üzere DOKAP kapsamındaki 11 ilin verilerine yer verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu veriler illerin vergi gelirlerinin tahakkuk ve tahsilatı ile oranlarından, faal mükellef sayılarından ve vergi yükünden oluşmaktadır.

Tablo 7. DOKAP Kapsamındaki İllerin Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilatı (Bin TL)

İller	2010		2015		2018	
	Tahakkuk	Tahsilat	Tahakkuk	Tahsilat	Tahakkuk	Tahsilat
Amasya	207,412	151,945	503,858	289,133	771,994	429,681
Artvin	173,839	134,555	314,117	232,703	486,671	340,792
Bayburt	29,788	23,966	67,149	51,163	114,654	84,775
Çorum	332,439	255,854	654,943	473,577	1,003,656	660,071
Giresun	262,545	195,262	488,281	351,722	755,613	499,767
Gümüşhane	52,167	43,422	114,247	87,336	187,759	138,574
Ordu	500,161	360,661	927,049	646,391	1,277,908	884,837
Rize	425,421	365,031	768,152	642,285	1,498,207	1,292,900
Samsun	1,410,975	1,109,220	2,901,985	2,306,028	4,816,969	3,653,346
Tokat	333,428	237,571	601,244	400,056	920,809	573,373
Trabzon	870,972	684,211	1,896,671	1,469,926	3,188,079	2,407,340
Türkiye	**248,317,635**	**210,560,388**	**491,848,901**	**407,818,455**	**789,897,798**	**621,536,356**
İller	**2019**		**2020**		**2021**	
	Tahakkuk	**Tahsilat**	**Tahakkuk**	**Tahsilat**	**Tahakkuk**	**Tahsilat**
Amasya	838,750	473,816	945,917	532,027	1,204,195	718,661
Artvin	557,970	388,199	593,035	378,942	932,240	681,045
Bayburt	128,809	95,555	147,204	107,733	183,576	136,865
Çorum	1,065,051	680,170	1,416,788	910,587	1,922,819	1,313,091
Giresun	875,965	581,948	991,772	608,170	1,309,508	879,037
Gümüşhane	199,278	141,935	214,177	142,419	264,022	182,820
Ordu	1,428,512	946,767	1,757,973	1,172,949	2,350,548	1,639,410
Rize	1,540,947	1,316,347	1,825,602	1,509,639	2,592,321	1,944,735
Samsun	4,904,892	3,627,070	6,073,101	4,519,439	8,808,330	6,892,633
Tokat	1,007,735	609,055	1,196,370	717,181	1,587,099	1,010,307
Trabzon	3,510,625	2,682,081	4,111,382	3,068,249	5,716,940	4,356,962
Türkiye	**865,737,091**	**673,859,718**	**1,077,229,193**	**833,250,502**	**1,500,713,199**	**1,164,808,943**

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

Tablo 7'de seçili illerin yıllar itibariyle vergi gelirlerinin tahakkukları ve tahsilatları belirtilmektedir. İllerin gelişmişlik ve demografik özelliklerine bağlı olarak tahakkuk eden vergi gelirlerinde de artış olmaktadır. Dolayısıyla seçili iller arasında başta sanayi alanındaki gelişimi olmak üzere bir liman şehri olması ve geniş hinterlandı ile bir lojistik noktası olan Samsun, en yüksek vergi gelirinin tahakkuk edildiği il olmaktadır. Artvin'in dağlık bir arazi yapısına sahip olması hem tarım ve sanayinin gelişimini hem de nüfus artışını engellemektedir. Bu nedenle Artvin'in vergi gelirlerinin daha düşük olduğu ve Türkiye'nin toplam vergi gelirlerine oranının ise yaklaşık 0,06 dolayında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 8. DOKAP Kapsamındaki İllerin Vergi Tahsilat Oranları ve Toplam Tahsilat İçindeki Payı

İller	2010		2015		2019		2020		2021	
	Tahsilat Oranı	Toplam Tahsilat İçindeki Payı	Tahsilat Oranı	Toplam Tahsilat İçindeki Payı	Tahsilat Oranı	Toplam Tahsilat İçindeki Payı	Tahsilat Oranı	Toplam Tahsilat İçindeki Payı	Tahsilat Oranı	Toplam Tahsilat İçindeki Payı
Amasya	73,26	0,07	57,38	0,07	56,49	0,07	56,24	0,06	59,68	0,06
Artvin	77,40	0,06	74,08	0,06	69,57	0,06	63,90	0,05	73,05	0,06
Bayburt	80,46	0,01	76,19	0,01	74,18	0,01	73,19	0,01	74,55	0,01
Çorum	76,96	0,12	72,31	0,12	63,86	0,10	64,27	0,11	68,29	0,11
Giresun	74,37	0,09	72,03	0,09	66,44	0,09	61,32	0,07	67,13	0,08
Gümüşhane	83,24	0,02	76,44	0,02	71,22	0,02	66,50	0,02	69,24	0,02
Ordu	72,11	0,17	69,73	0,16	66,28	0,14	66,72	0,14	69,75	0,14
Rize	85,80	0,17	83,61	0,16	85,42	0,20	82,69	0,18	75,02	0,17
Samsun	78,61	0,53	79,46	0,57	73,95	0,54	74,42	0,54	78,25	0,59
Tokat	71,25	0,11	66,54	0,10	60,44	0,09	59,95	0,09	63,66	0,09
Trabzon	78,56	0,32	77,50	0,36	76,40	0,40	74,63	0,37	76,21	0,37
Türkiye	84,79	100,00	82,92	100,00	77,84	100,00	77,35	100,00	77,62	100,00

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

Yıllar itibariyle Artvin'in vergi gelirlerindeki tahakkuk tahsilat oranlarının gelişimi incelendiğinde 2021 yılı dışında sürekli bir gerilemenin olduğu görülmektedir. 2010 yılında %77,40 olan tahakkuk tahsilat oranı 2020 yılında %63,90'a kadar gerilemiştir. Artvin'in vergi gelirleri toplamının, Türkiye'nin toplam vergi gelirleri içindeki payına bakıldığında ise incelenen yıllar itibariyle %0,06 (2010 yılında %0.05) olduğu ve en düşük orana sahip olan Bayburt (%0.01) ile Gümüşhane (%0.02)'den sonra seçili iller arasında vergi tahsilatının en düşük oranlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Vergi gelirlerinin tahakkuk tahsilat oranları başta Türkiye'nin olmak üzere seçili illerin belirtilen yıllar aralığındaki oranlarında gerileme olduğu görülmektedir. 2010-2020 yılları arasındaki verilere göre Amasya ve Gümüşhane'nin vergi gelirlerinin tahsilatında ciddi düşüşler olurken, nüfusun ve ekonomik gelişmelerin yoğun olduğu Samsun, Rize, Trabzon ve Ordu gibi illerin tahakkuk tahsilat oranının daha az düşüşler ile meydana geldiği söylenebilir. Söz konusu dönem içinde ekonomideki konjonktüre bağlı olarak vergi gelirlerinin de olumsuz etkilendiğini belirtmek mümkündür. Ekonomide görülen dalgalanmaların ve daralmaların, vergi yönetimi ve denetimindeki etkinliğin ve seçim dönemlerinin sıklığı gibi çeşitli faktörler bu süreçte belirleyici olmaktadır.

Tablo 9. DOKAP Kapsamındaki İllerin Faal Mükellef Sayısı

İller		2010	2015	2019	2020	2021
Amasya	**GV**	6.187	6.364	6.790	7.134	7.514
	GVSTP	8.098	8.345	9.865	10.492	11.080
	GMSİ	3.299	6.147	7.179	7.218	7.508
	BU	4.333	4.538	4.856	5.076	5.362
	KV	1.410	1.528	1.641	1.740	1.827
	KDV	7.412	7.668	8.158	8.601	9.060
Artvin	**GV**	4.117	3.935	4.417	4.581	4.817
	GVSTP	5.092	5.002	5.749	6.372	6.785
	GMSİ	1.643	3.250	3.695	3.731	3.753
	BU	2.472	2.651	2.814	2.784	2.880
	KV	925	924	1.082	1.159	1.222
	KDV	5.090	4.831	5.452	5.701	6.010
Bayburt	**GV**	1.002	950	1.144	1.202	1.268
	GVSTP	1.209	1.311	1.542	1.788	2.018
	GMSİ	737	1.299	1.397	1.396	1.430
	BU	1.130	1.122	1.190	1.239	1.277
	KV	281	256	315	322	342
	KDV	1.256	1.194	1.428	1.495	1.582
Çorum	**GV**	11.514	10.762	11.302	11.831	12.319
	GVSTP	13.542	12.704	14.228	16.001	17.047
	GMSİ	4.600	7.586	9.162	9.124	8.962
	BU	6.005	6.620	7.291	7.696	8.024
	KV	2.157	2.311	2.770	3.044	3.229
	KDV	13.275	12.672	13.766	14.575	15.265
Giresun	**GV**	6.981	6.969	7.955	8.317	8.839
	GVSTP	9.010	8.698	10.247	12.309	13.485
	GMSİ	2.648	5.852	7.889	7.855	8.081
	BU	8.357	8.285	8.373	8.407	8.541
	KV	1.841	1.831	2.092	2.245	2.350
	KDV	8.749	8.610	9.851	10.397	11.026
Gümüşhane	**GV**	1.817	1.871	2.003	2.061	2.116
	GVSTP	2.300	2.458	2.752	3.150	3.417
	GMSİ	708	1.965	2.814	2.698	2.798
	BU	1.974	1.646	1.754	1.823	1.913
	KV	473	484	598	628	659
	KDV	2.315	2.435	2.654	2.759	2.871
Ordu	**GV**	11.159	10.878	12.495	13.386	14.317
	GVSTP	14.317	14.008	15.972	18.907	20.977
	GMSİ	5.939	9.482	11.811	12.053	12.358
	BU	12.076	12.921	13.488	13.680	14.149
	KV	2.615	2.603	2.931	3.105	3.274
	KDV	13.370	13.082	14.721	15.751	16.865

Tablo 9. Devamı

İller		2010	2015	2019	2020	2021
Rize	**GV**	6.751	6.808	7.334	7.501	7.802
	GVSTP	7.520	8.597	9.466	10.731	11.355
	GMSİ	3.524	6.128	7.364	7.359	7.311
	BU	5.593	5.274	5.340	5.139	5.213
	KV	1.757	1.825	2.033	2.066	2.163
	KDV	8.396	8.400	9.151	9.359	9.774
Samsun	**GV**	23.979	25.422	27.743	29.277	31.246
	GVSTP	30.117	32.150	36.022	40.278	44.491
	GMSİ	9.825	17.706	21.460	21.959	22.093
	BU	15.641	16.468	17.245	17.702	18.205
	KV	5.335	5.820	6.980	7.452	7.965
	KDV	28.278	30.243	33.877	35.907	38.435
Tokat	**GV**	8.819	8.538	9.529	10.123	10.646
	GVSTP	11.196	11.113	12.462	14.666	15.947
	GMSİ	3.816	6.974	8.288	8.285	8.680
	BU	8.500	8.295	8.709	9.039	9.422
	KV	1.945	1.991	2.235	2.395	2.585
	KDV	10.491	10.176	11.413	12.197	12.908
Trabzon	**GV**	14.277	14.431	15.895	16.456	17.250
	GVSTP	18.810	19.378	21.846	25.877	28.099
	GMSİ	9.540	14.510	17.133	17.266	17.116
	BU	11.655	12.630	13.783	13.852	14.104
	KV	4.147	4.516	5.415	5.724	6.039
	KDV	17.730	18.194	20.470	21.371	22.511
Türkiye	**GV**	1.693.316	1.827.180	1.964.548	2.086.100	2.235.576
	GVSTP	2.353.382	2.548.204	2.888.386	3.238.862	3.510.153
	GMSİ	972.864	1.668.967	2.030.265	2.056.305	2.107.353
	BU	728.850	743.665	783.455	808.571	836.871
	KV	652.009	699.904	848.904	918.229	986.318
	KDV	2.271.049	2.442.668	2.754.599	2.946.139	3.164.072

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı.

Tablo 9'da incelenen faal mükellef sayıları bakımından seçili bölge illeri içinde ilk sırada Samsun, ikinci sırada Trabzon ve üçüncü sırada Ordu yer almaktadır. Artvin'in 2021 yılı toplam faal mükellef sayısına bakıldığında 25.467 olduğu görünmektedir. Seçili iller arasında Artvin, dokuzuncu sırada bulunmaktadır. Çok düşük oranlar ile vergilendirmenin söz konusu olduğu basit usul ile vergilendirilen mükellef sayısı en çok Samsun'da görülmektedir. Bu mükellefiyet türünde Artvin'in toplam mükellef sayısına bağlı olarak daha düşük olduğu ve en az basit usul mükellefi bulunan Bayburt ile Gümüşhane'den hemen önce gelerek seçili iller arasında 9. sırada yer almaktadır. Ayrıca vergi gelirlerinin faal mükellef sayısına oranlaması

incelendiğinde ise hemen hemen her dönemde DOKAP kapsamındaki iller içinde Artvin'in sondan 3. sırada (en son sırada sırasıyla Bayburt ve Gümüşhane) olduğu görülmektedir.

Tablo 10. DOKAP Kapsamındaki İllerin Vergi Yükü

İller	2015	2018	2019	2020
Amasya	4.01	4.04	3.93	3.77
Artvin	5.52	5.07	4.45	3.59
Bayburt	3.58	3.77	3.40	3.38
Çorum	4.63	4.29	4.04	4.50
Giresun	4.24	4.49	4.14	3.64
Gümüşhane	3.00	3.11	2.98	2.45
Ordu	4.62	4.49	4.11	4.35
Rize	7.80	9.88	9.37	9.24
Samsun	8.21	8.91	7.78	8.07
Tokat	4.04	4.07	3.70	3.65
Trabzon	7.68	8.37	8.90	8.85
Türkiye	17.3	16.5	15.6	16.5

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, TÜİK.

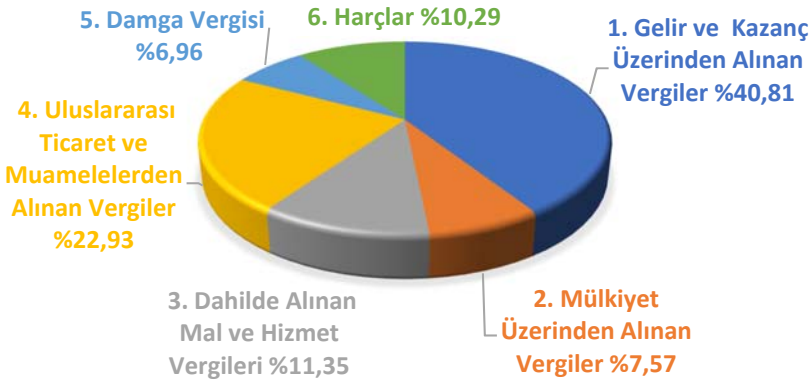
Tablo 10'da DOKAP kapsamındaki illerin vergi yükü hesaplaması yapılmıştır. Vergi yükü hesaplaması, vergi geliri/GSYH*100 formülü uygulanarak elde edilmektedir. Dikkate alınan illerin vergi yükü oranları incelendiğinde Türkiye ortalamasının altında yer aldığı görülmektedir. Buna karşın yıllar itibariyle incelendiğinde vergi yükünün en yüksek olduğu il Rize olmaktadır. Rize'yi sırasıyla Trabzon ve Samsun takip etmektedir. Vergi yükünün en düşük olduğu illere bakıldığında ise sırasıyla Gümüşhane ve Bayburt olmaktadır. Yıllar itibariyle incelendiğinde başta Türkiye'nin olmak üzere seçili illerin tamamının vergi yükü oranlarında düşüş gerçekleşmiştir. Artvin, 2015 yılında %5,52 oranıyla seçili iller arasında 4. sırada yer alırken, 2020 yılındaki %3,59 oranı ile 9. sıraya gerilemiştir.

6. ARTVİN'İN VERGİ GELİRLERİNİN KOMPOZİSYONU

Vergilendirme süreci hem vergi gelirleri hem de vergi türleri arasındaki gelirin dağılımı açısından önemlilik arz etmektedir. Vergilendirme süreci aynı zamanda vergiye konu olan faaliyetlerin niteliği ve kayıtdışılık ile de yakından ilişkilidir. Özellikle beyan esasına dayalı olan ve dolaysız olarak ifade edilen vergilerin yoğun olduğu dağılımlarda vergi kayıp ve kaçakların daha yüksek düzeylerde olması mümkün olabilmektedir. Buna karşın dolaylı vergiler

olarak ifade edilen ve genellikle ücret içinde tahsil edilen vergi türlerinin yoğun olması ise gelir dağılımı bakımından adaletsizliği ifade etmektedir. Bu çerçevede aşağıda yer alan grafikler yardımı ile Artvin'deki vergi gelirlerinin dağılımı seçili dönemlerin verileri dikkate alınarak değerlendirme yapılmaktadır.

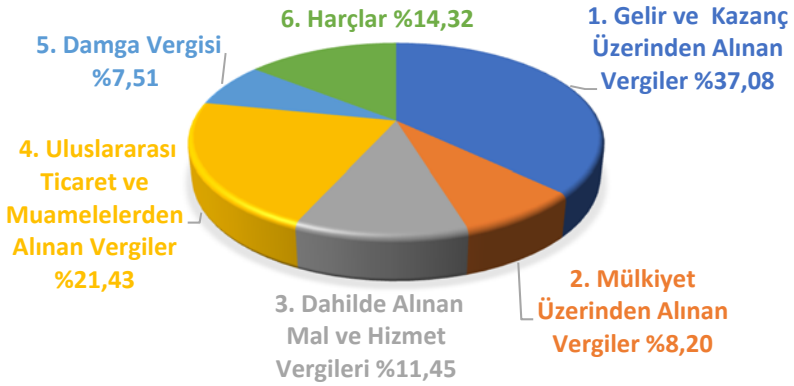
Grafik 2. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2010)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2010 yılı itibariyle Artvin'in toplam vergi gelirlerine bakıldığında toplam vergi gelirlerinde en yüksek paya sahip olanlar, yaklaşık %41 ile gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler ve %23 ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler oluşturmaktadır. Buna karşın dahilde alınan mal ve hizmet vergileri %11, harçlar %10, mülkiyet üzerinden alınan vergiler %7 ve son olarak damga vergisi yaklaşık %7 olduğu görülmektedir. Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında, Gelir Vergisi'nin payı %92,69 Kurumlar Vergisi'nin payı ise %7,31 olduğu tespit edilmektedir. Dahilde alınan mal ve hizmet vergilerine bakıldığında ise dahilde alınan KDV'nin %69,87 gibi önemli bir büyüklüğe sahip olduğu, buna karşın ÖTV'nin %7,19 ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin ise %22,94 düzeyinde olduğu görülmektedir. Mülkiyet üzerinden alınan vergilerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında ise Motorlu Taşıtlar Vergisi'nin payı %99,36 iken, Veraset ve İntikal Vergisi'nin payı %0,64 düzeyinde olmaktadır.

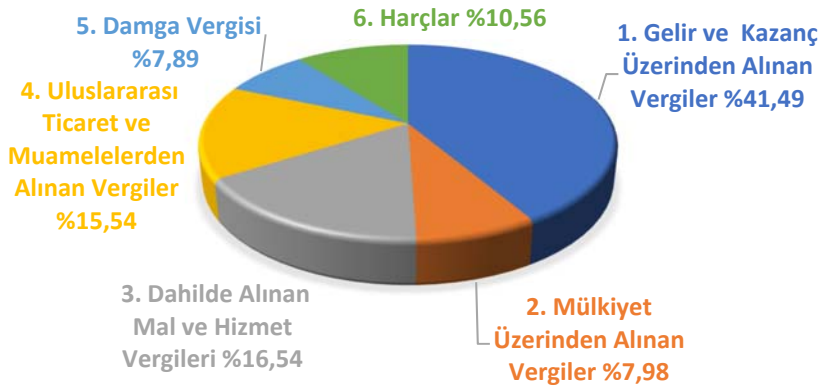
Grafik 3. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2015)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2015 yılına gelindiğinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının 2010 yılına göre gerilemeyerek %37'ye kadar düştüğü görülmektedir. Dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin, mülkiyet üzerinden alınan vergilerin ve Damga Vergisi'nin payında 2010 yılına göre pek bir değişiklik olmaz iken, harçlarda önemli bir artış ile %14'lere kadar yükseldiği tespit edilmektedir. Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerden biri olan Gelir Vergisi'nin payı 2010 yılına oranla biraz azalarak %89,19 olurken, Kurumlar Vergisi'nin payı bir miktar artış ile %10,81 olduğu görülmektedir. Dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin kendi içindeki dağılımına bakıldığında ise KDV 2010 yılına göre bir hayli yükselerek %89,84 olurken, ÖTV %4,74 ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi %5,42 olarak gerçekleşmektedir. 2010 yılına oranla Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi payının büyük oranda düştüğü ve bu gruptaki vergi gelirlerinin büyük oranının KDV gelirlerine kaydığı görülmektedir. Mülkiyet üzerinden alınan vergilerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında ise Motorlu Taşıtlar Vergisi'nin payı 2010 yılına göre bir miktar düşüş ile %96,78 olurken, Veraset ve İntikal Vergisi'nin payı %3,22 düzeyine yükselmektedir.

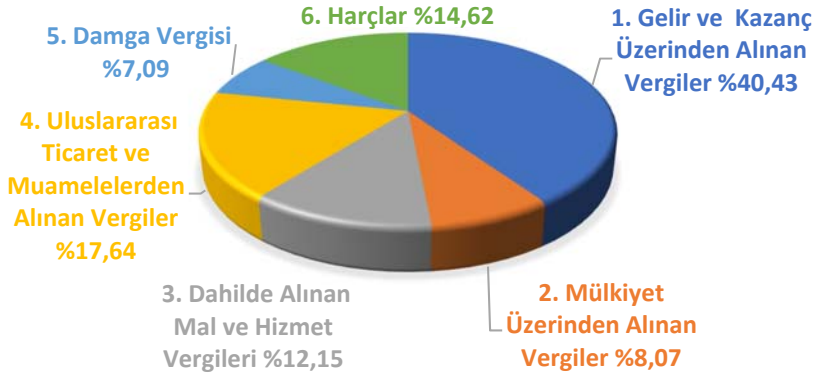
Grafik 4. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2018)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2018 yılındaki vergi gelirlerinin kompozisyonu incelendiğinde gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin, mülkiyet üzerinden alınan vergilerin, harçların ve Damga Vergisi'nin 2010 yılı verilerine benzediği görülmektedir. Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin payı önceki yıllara göre bir hayli düşerek %15 olurken, dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin payı yükselerek %16'yı bulmaktadır. Dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin kendi içindeki dağılımına bakıldığında payın büyük çoğunluğunun KDV yönünde artarak %93,90 olduğu görülmektedir. Mülkiyet üzerinden alınan vergiler içinde de %99 gibi büyük bir çoğunluğunu Motorlu Taşıtlar Vergisi oluşturmaktadır.

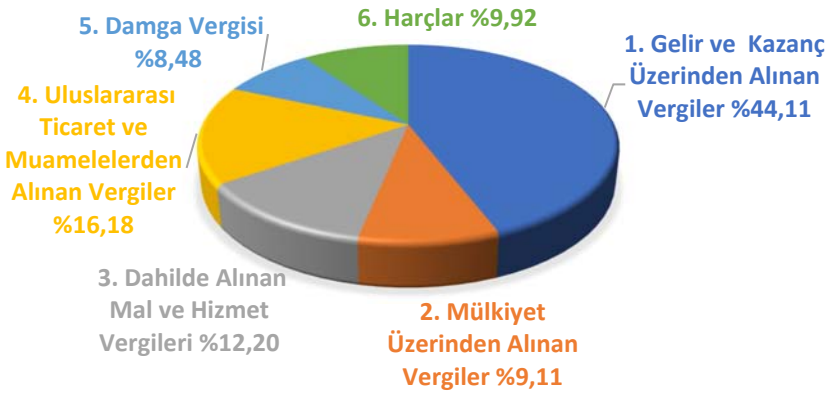
Grafik 5. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2019)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2019 yılının vergi gelirlerine bakıldığında 2018 yılının vergi gelirlerinden gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerde, mülkiyet üzerinden alınan vergilerde ve Damga Vergisi'nde benzerlik göstermektedir. Harçlar, önceki yıla oranla %4,06 artarak %14,62 olmaktadır. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri %12 oranına kadar düşmekte ve kendi içindeki dağılımına bakıldığında ise %90'ını KDV, yaklaşık %2'sini ÖTV ve %8'ini Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi oluşturmaktadır.

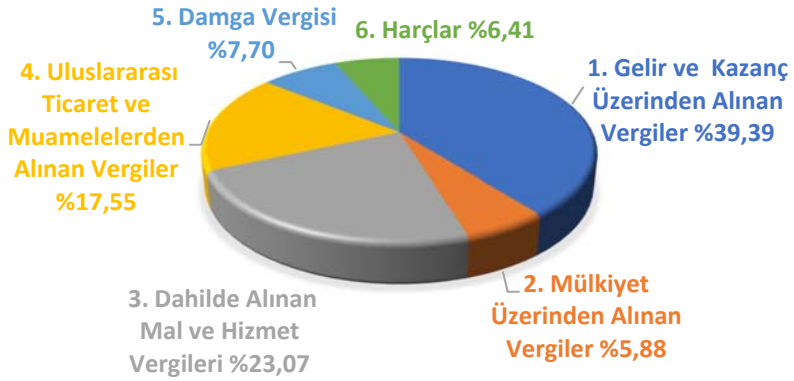
Grafik 6. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2020)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2020 yılının vergi gelirlerinde önceki dönemlere göre en önemli artış %44 payına ulaşmış olan gelir ve kazanç üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. Bu vergi grubunun kendi içindeki dağılımına bakıldığında Gelir Vergisi'nin payı %88 iken, Kurumlar Vergisi'nin payı önceki yıllara göre artış göstererek yaklaşık %12 düzeyinde olmaktadır. 2020 yılının vergi gelirlerinde önceki yıllara göre farklılık gösteren bir diğer vergi türü ise yaklaşık %5 oranında düşüş göstererek %10 düzeyini bulan harçlar olmaktadır.

Grafik 7. Artvin'in Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu (2021)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü.

2021 yılı vergi gelirlerine gelindiğinde ise özellikle dahilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler dışında diğer tüm vergi türlerinde önemli düşüşler görülmektedir. Dahilde alınan mal ve hizmet vergilerinin kendi içindeki dağılımı incelendiğinde ise %95 gibi büyük bir oranının KDV'den oluştuğu tespit edilmektedir. Ayrıca yıllar itibariyle vergi gelirleri incelendiğinde, Artvin'de bulunan gümrük kapısından dolayı uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2021 yılı verilerine göre uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında Gümrük Vergileri %37,25, İthalde Alınan KDV %60,42 ve diğer dış ticaret gelirleri ise %2,33 olmaktadır.

7. SONUÇ

İnsanların bir arada yaşaması ile beraber toplumsal talep ve beklentiler oluşmuştur. Giderek artan ve çeşitlenen bu talep ve beklentiler, kamu harcamalarının oluşmasına ve artmasına neden olmuş ve aynı düzeyde kamu gelirlerine de ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Kamu harcamalarının finansmanında ise öncelikli olarak başvurulan kaynaklar arasında vergiler gelmektedir. Verginin birçok özelliğinden dolayı kamu harcamalarının finansmanında en fazla tercih edilen gelir kaynağı olmuştur. Özellikle vergilerin geniş bir yelpazeye sahip olması ile idare tarafından verginin toplanmasında ortaya çıkan kolaylık, vergiyi öncelikle başvurulan kaynak haline getirmiştir. Verginin vatandaş tarafından ödeniyor olması ve belirli bir zamandan sonra vatandaşın vergi ödeme nedenini araştırmaya başlaması, idare tarafından vatandaşı ikna edebilecek çalışmaları da zorunlu kılmıştır.

Aynı zamanda mükellefin vergi konularına olan bakış açısındaki değişimler ve bilinç düzeyinin artması, vergilendirme konusunun değişen koşullara bağlı olarak yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir.

Türkiye'deki bölgelere bağlı olarak da vergi gelirlerinde farklılıklar meydana gelmektedir. Tabi ortaya çıkan bu farklılıklar kamu bütçesi üzerinde de etkili olmaktadır. Bazı bölgelerin kamu bütçesi üzerindeki katkısı oldukça fazla iken bazı bölgelerin ise bu katkısı bir hayli düşük olabilmektedir. Ortaya çıkan bu bölgelerdeki gelir dengesizliği, kişi başı kamu geliri fazla olan illerden, kişi başı kamu geliri düşük olan bölgelere doğru bir kaynak transferi söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede Artvin ili incelendiğinde, Artvin'in bütçe gelirleri ile bütçe giderleri aracında ciddi bir fark olmamak ile beraber merkezi bütçeye %25-%35 dolayında yüzde oluşturduğu, tahakkuk eden vergi gelirleri ile tahsil eden vergi gelirleri arasında da ortalama %70 üstü bir oranı bulduğu görülmektedir.

Türkiye'nin vergi gelirlerinde harcama üzerinden alınan vergiler büyük bir paya sahipken, Artvin'inki tam aksine gelir ve kazanç üzerinden alınan vergi gelirleri daha büyük bir payı kapsamaktadır. Bu yönü ile incelendiğinde Artvin, Türkiye'nin en çok hasılat elde ettiği vergi gelirlerine göre sapma göstermektedir. Bunun nedeni olarak ise ilk olarak mevcut kişi başına düşen kamuda çalışan sayısının iller arasındaki dağılımına bakıldığında Artvin'in 11. sırada yer alması etkili olmaktadır. Çünkü kamuda çalışan sayının fazla olması beraberinde ücret üzerinden alınan vergilerin, dolayısıyla gelir vergilerinin de daha yüksek tutarlara ulaşmasına neden olmaktadır. İkinci neden olarak ise ticari, sınai ve hizmet alanındaki işletmelerin yeterli düzeyde faaliyet gösterememesi sonucunda, harcama üzerinden alınan vergi türünün daha düşük düzeyde seyrettiği belirtilebilir.

Artvin'in dış ticaret verileri incelendiğinde genel olarak ihracatının ithalatın üzerinde seyrettiği ve dış ticaret fazlasının ortaya çıktığı görülmektedir. İhracattaki artışın ise özellikle ilde bulunan Hopa Limanı ile Sarp Sınır Kapısı'nın etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ilin vergi gelirleri dağılımına bakıldığında genellikle sıralamanın Gelir Vergisi, Katma Değer Vergisi, Harçlar, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Damga Vergisi'nden sonra altıncı sırada Gümrük Vergisi'nin yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışma ile Artvin'in hem sosyal hem de ekonomik yönden gelişme göstermesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla belirtilen bu gelişmelerin sağlanması için ilde bazı yapısal reformların yapılması gerekmektedir. Öncelikli olarak ilde yaşayanların gelirlerini yatırıma dönüştürürken, menkul sermaye iradı ile değerlendirmeden ziyade birçok

yönden ve birçok vatandaş için gelir etkisi oluşturabilecek yatırımlara yönlendirecek şekilde politikaların geliştirilmesi ve tavsiye edilmesi önemli bir husus olarak görülmektedir. Artvin'de bulunan Hopa Limanı ile Sarp Sınır Kapısı'nın etkinliğinin arttırılması, beraberinde dış ticaret potansiyelinin de artmasına yol açmaktadır. Ayrıca engebeli arazi yapısına rağmen organik tarımın ve hayvancılığın geliştirilmesinin mümkün olduğu ilde, teşvikler ile hem üretim hacmi hem de ihracat kapasitesi artırılabilmektedir. Nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve istihdam oranının arttırılması için üniversite ve sanayi odaları gibi çeşitli paydaşların ortak kararlar alması ile yeni eğitim programların düzenlenmesi gerekmektedir. Böylece gelir bakımından ortaya çıkan dengeli dağılım aynı zamanda vergi gelirlerinde de artışa neden olmakta ve dolayısıyla ilin genel yönetim bütçesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, M. (2020). Artvin İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Vergi Gelirleri Açısından İncelenmesi. E. Öz, S. Ş. Altunakar Mercan ve S. Buyrukoğlu (Ed.), *Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye* (1. Baskı, 171-197). Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Burgess, R. & Stern, N. (1993). Taxation and Development. *Journal of Economic Literature*, (31), 762–830.

Demir, M. & Geyik, O. (2020). Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu, Gelişimi ve Etkileri: Şanlıurfa Üzerine Bir Analiz. E. Öz, S. Ş. Altunakar Mercan ve S. Buyrukoğlu (Ed.), *Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye* (1. Baskı, 1459-1487). Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Due J. F. (1963). *Maliye.* Görgün, S. & Önder, İ. (Çev.), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını.

Hills, J. (1988). *Changing Tax*. Child Poverty Action Group.

Kay, J.A. & King, M.A. (1990). *The British Tax System*. Oxford University Press.

Messere, K.C. & Owens, J.P. (1988). International Comparisons of Tax Levels: Pitfalls and Insights. *Economic Studies*, (8), 83-119.

Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Basım Yayım Dağıtım.

OECD. (1988). The Revenue Statistics of OECD Member Countries 1965-87. *OECD.*

Oktar, S.A. (2016). *Vergi Hukuku*. Türkmen Kitabevi.

Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. Batırel, Ö. F. (Çev.), Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 136-143.

T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. SEGE, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2017-il-sege.pdf, E.T: 26.06.2022.

T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). *Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023 Eylem Planı*. DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-bolge-kalkinma-programi-eylem-plani-2021-2023-pdf-505396-rd_51.pdf, E.T: 26.06.2022.

Uluatam, Ö. (2003). *Kamu Maliyesi*. İmaj Yayınevi.

https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-merkezi-yonetim-butce-istatistikleri-2004-2019, E.T: 01.06.2022.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188, E.T: 20.06.2022.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663, E.T: 20.06.2022.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2018-30889, E.T: 20.06.2022.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2015-2017-30888, E.T: 20.06.2022.

https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20211.htm, E.T: 21.06.2022.

https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20201.htm, E.T: 21.06.2022.

https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20191.htm, E.T: 21.06.2022.

https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20151.htm, E.T: 21.06.2022.

https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20102.htm, E.T: 21.06.2022.

https://gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/istatistikler, E.T: 21.06.2022.

https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/, E.T: 23.06.2022.

https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/, E.T: 23.06.2022.

https://www5.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, E.T: 23.06.2022.

http://www.artvin.gov.tr/cografi-durum, E.T: 23.06.2022.

YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİK BOYUTLARI: ARTVİN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ela OĞAN[1]

1. GİRİŞ

Teknolojik yenilikler ile birlikte değişimler kaçınılmaz olmaktadır. Yenilik hızına paralel olarak değişim hızlanırken toplumsal adaptasyonu zorunlu hale getirmektedir. Toplumsal değişim, hem özel hem kamu hayatını etkilerken dijital toplum yapısını gündeme getirmektedir. Yeniliklerin kamu yönetimi alanında ve yerel yönetimlerde gelişimi ile yenilikçi, etkin, verimli, yönetişim odaklı yönetim yaklaşımının benimsenmeye başlandığı görülmektedir. Yerel yönetimlerin dijital dönüşümü, akıllı yönetimler ve akıllı şehirler olarak ortaya çıkmaktadır. Dönüşen yerel yönetimler, dijitalleşen dünyanın bir parçası olarak vatandaşa sunulan kamusal hizmetlerin internet ve teknoloji aracılığıyla kolaylaşmasını, pratik hâle gelmesini, şeffaflığı ve katılımı sağlamaktadır. Böylece vatandaş etkileşimi artmakta ve ihtiyaçların tespiti kolaylaşırken sunulan hizmetin kalitesi de artmaktadır. İhtiyaçlar ve beklentiler doğrultusunda oluşturulan dijital şehirler ön plana çıkmaktadır. Bu sayede şehrin nüfusu yoğunlaşırken sosyo-ekonomik açıdan kalkınma gerçekleşmektedir. Akıllı şehir uygulamalarının yerel yönetimlerde gelirleri artırdığı dolayısıyla dijitalleşmenin ekonomik fırsatlar yarattığı söylenebilir. Artvin ili yerel yönetimlerinde dijital dönüşüm faaliyetleri ve dijital uygulamaları ulusal stratejiler kapsamında gelişmeler göstermektedir. Artvin'in fizikî yapısı nedeniyle merkezden ve çeşitli kaynaklardan uzak oluşu sosyo-ekonomik kalkınmayı zorlaştırsa da dijitalleşmenin fizikî mekândan bağımsız olarak gelişimi desteklemesi; Artvin ili ve yerel yönetimi açısından fırsatları ortaya çıkarmaktadır.

[1] Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi MYO, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü elaogan40@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5491-771X

2. YEREL YÖNETİM VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI

Teknolojik yenilikler yönetim anlayışında değişimleri gündeme getirirken kamu yönetimi anlayışındaki değişimler de kaçınılmaz olmaktadır. Kamu yönetimi kavramı, kamusal hizmet ve faydayı sağlamayı amaç edinen ve bu yönde faaliyetleri planlamayı, örgütlemeyi, eşgüdümleyerek denetlemeyi ifade etmektedir. Yerel yönetimler de kamu yönetiminin bir parçası olarak yerelde kamu hizmetlerini gerçekleştirmektedir (Toprak, 2014).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışı; hiyerarşik yapı, görev ve sorumlulukların tanımlanması, kamu hizmeti ve kontrol mekanizması üzerine kurulu bürokratik bir modeli ifade etmektedir (Genç, 2010). Yine bu anlayışa göre kamu yönetimi, bir işletme gibi kurularak işletilebilir, bilimsel yöntemler sayesinde verimliliği artırılabilir (Nohutçu, 2016). Ancak toplumsal gelişmeler ile birlikte geleneksel düşünce kamu yönetimi açısından yeterli gelmemekte dolayısıyla da yapı ve süreçlerinde yenilik ve gelişime ihtiyaç duymaktadır. Kamu hizmeti boyutunda halka en yakın alan olan yerel yönetimler, halka sundukları hizmet alanlarını genişletmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine yatırım yaparak sunduğu fırsatlar sayesinde hizmet verimliliğini artırırken kaliteyi de yükseltmektedir (Kaypak, 2010). Giderek dijital teknolojilerin kullanımının her alanda yaygınlaşması ile de yerel yönetimlerde dijital hizmetlerin sunulması gündeme gelen önemli konular arasında yer almaktadır.

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda veya yerde yaşayan toplulukların ortak gereksinimlerini gidermek üzere kurulan ve yasalarla düzenlenmiş birimlerdir (Aksoy, 1998; Pustu, 2005; Baykal, 2010; Önen & Güngör, 2018). Yerel yönetimler demokratik bir yönetim anlayışı benimseyerek, bireylere temel hakları ile ilgili kaliteli hizmetler sunmayı ve bu hizmetleri sunarken de kaynakları etkin ve verimli biçimde kullanmayı amaç edinmektedir (Aksoy, 1998; Belli & Aydın, 2016).

Yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi incelendiğinde; ilk olarak orta çağın Batı Avrupa feodal toplum yapısında ticarî olarak güçlenen şehirlerin daha özerk yapıya kavuşması ile yerelleşmeden söz edilebilir. Ticarî açıdan güçlenen bu şehirlerdeki bağımsız yapının ortaya çıkmasında zengin tüccar sınıfının desteğinin büyük payı bulunmaktadır (Tortop vd., 2018). Türkiye'de ise ilk defa 1854 yılında Belediye Şehremaneti ile kurularak Şehremini tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Babaoğlan, 2021). 1990 yılı sonrasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması sayesinde yönetişim odaklı yönetim bakış açısı ile birlikte dönüşüm uygulamaları da kolaylaşmaktadır

(Kaypak, Yılmaz & Bimay, 2017). Türkiye'de yerel yönetimler: İl Özel İdare, Belediyeler ve Köyler olarak sınıflandırılmıştır.

Dijitalleşme, işlemlerin sayısallaştırılmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile teknoloji sayesinde sistem ve süreçlerin otomatik faaliyetlerini içermektedir. Dijital dönüşüm ise, sadece teknolojilerle otomatikleşme anlamına gelmez; sistem ve süreçlere dâhil olan bütün unsurların uyum içinde çalışması anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda dijital dönüşüm, dijital teknolojileri çalışanlar ile birleştirerek müşteri istek, beklenti ve deneyimlerinden faydalanarak yine müşteri için değer yaratan sistem, süreç ve ürünleri ortaya çıkarmak olarak ifade edilebilir (Morakanyane, Grace & O'Reilly, 2017).

3. YEREL YÖNETİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Dünya'daki teknolojik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak Türkiye'de 1990 yılı ve sonrasında, dijitalleşmeyi ve dijital dönüşümü destekleyen birçok proje olduğunu söylemek mümkündür. E-Dönüşüm Türkiye Projesinin de söz konusu önemli projelerden en geniş kapsamlı dijital dönüşüm projesi olduğunu söyleyebiliriz. E-Dönüşüm Türkiye Projesi, Türk-Kamu yönetimi açısından dönüşümün son derece kritik bir basamağını oluşturmaktadır. Dijital Türkiye amacı çerçevesinde kamu alanında küresel nitelikte daha kaliteli hizmetlerin sunumu ile ilgili eylem planları hazırlanmaktadır. E-Dönüşüm Türkiye Projesi sayesinde dijitalleşen kamu hizmetlerinin uygulanması ile vatandaşların bilgiyi alma, kullanma, talep etme ve kararlara katılma haklarını kullanabilmeleri çok daha kolay ve mümkün görülmektedir. E-Dönüşüm Türkiye Projesinin e-yönetişim temelli hizmet sunmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Dijitalleşen teknolojiler sayesinde sunulan kamu hizmetleri, sistem ve süreçlerin uygulanmasındaki maliyetleri azaltmayı, hizmet gereksinimlerinin daha kolay ve çabuk ancak daha kaliteli gerçekleştirilmesini ve vatandaş işbirliğini de amaç edinmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2005). Günümüzde dijitalleşen süreçler ile birlikte vatandaşın bilgi edinmesinin kolaylaştığı aynı zamanda yerel yönetimlere yerel halkın katılımının arttığı ortadadır (Kaypak, Yılmaz & Bimay, 2017). İl özel idaresi, belediyeler ve köyler, teknolojik gelişmeler çerçevesinde dijital hizmetler sunmakta ve e-devlet uygulamalarından faydalanmaktadır. Bu durum dijital Türkiye uygulamalarının başarısını gösterirken aynı zamanda yerel yönetimlerin dijitalleşme sürecine uyumunu ve uygulamadaki başarısını da göstermektedir. Ayrıca vatandaşın bilgilenme

düzeyinin artması ile dijital uygulamaları kullanma düzeylerinin de arttığı görülmektedir (Kaypak, 2009).

3.1. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşümün Amacı ve Önemi

Yerel Yönetimler, belirli bir bölgede yaşayan vatandaşlara hizmet sunmak amacıyla kurulan, karar mercilerinin vatandaşlar tarafından seçildiği, kanunla belirlenen görev ve yetkileri yerine getiren, kendine özgü bütçe, gelir, personele sahip olan, idarî özerkliği bulunan kamu tüzel kişiliği olarak tanımlanabilmektedir (Parlak & Ökmen, 2016). Yerel yönetimler, vatandaşa yakın olması, demokrasiyi güçlendirmesi ve daha etkili, verimli hizmet sunabilmesi dolayısıyla merkezî yönetimden daha fazla ilgi görmektedir (Önen & Güngör, 2018). Diğer bir ifade ile yerel yönetimler, çevre, sosyo-kültürel, alt yapı, konut vb. alanlarda oldukça etkin görevler üstlenerek vatandaşa hizmet sunmaktadır (Parlak & Ökmen, 2016). Yerel yönetimler ile vatandaşın birbiri ile daha yakın ilişkiler kurduğu ve bu yakın ilişkiler sayesinde etkileşimin arttığı söylenebilir. Dijitalleşen kamu hizmetleri ise yönetim-vatandaş etkileşiminde daha kolay, hızlı ve pratik uygulamaları gündeme getirmektedir.

Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm, faaliyetlerini dijital platformlara taşımaktadır. Bu sayede kamu yönetiminin çevrim içi açık bir yönetim yapısına dönüştürülmesi mümkün olmaktadır. Yerel yönetim hizmetlerinin dijital dönüşümü ile birlikte kamusal alanda değer oluşturabilecek hizmetlerin sunumu yaygınlaşmaktadır. Dijital teknolojiler, yönetişim anlayışını güçlendirmekte ve geliştirmektedir (Lindgren & Veenstra, 2018). Dijital dönüşüm, üç önemli niteliğe vurgu yapmaktadır (Dörner & Edelman, 2015). Bunlardan ilki; yeni iş sistem ve süreçlerin sınırlarını belirlemek. İkincisi; paydaş istek ve ihtiyaçları doğrultusunda bir gelecek öngörebilmek ve bu vizyonda değer ortaya çıkarabilmek. Üçüncüsü ise; uygulamaya geçebilmek ve destekleyici temel yeteneklere odaklanmak. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi yerel yönetimlerin dijital dönüşümünde kritik olan; teknolojik gelişmelerle yeni iş süreçlerini uygulayabilmek, vatandaş ihtiyaçlarını/beklentilerini öngörebilmek ve bu doğrultuda hizmetler ortaya çıkarabilmek, bu değeri yaratabilecek insan sermayesi ve temel yeteneklere sahip olabilmek gibi unsurlar bulunmaktadır.

3.2. Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Unsurları

Dijital dönüşüm, bireyleri, kurum ve kuruluşları yeni nesil teknolojiler ile uyumlu olmaya zorlamaktadır. Aynı zamanda her düzeyde herkese, bilgiyi arayan, sorgulayan, doğru bilgiyi analiz ederek sentezleyebilen, sürekli öğrenen ve üretken toplum yapısını ön plana çıkarmaktadır. Türk kamu yönetiminde sosyo-ekonomik gelişmeleri destekleyecek çalışmaların bilgi toplumu stratejilerini uygulayabilmekten geçtiği düşünülmektedir. Bu stratejiler; kamu, özel, birey ve bilgi faktörlerini kapsarken yönetişim bakış açısıyla temel alanlarda sosyal dönüşüm gerçekleşmesi, teknolojik alt yapıya sahip olunması, vatandaş odaklı hizmet ve uygulamaların yaygınlaştırılması ve dijital güvenliğe önem verilmesi gibi yenilikçi konulara odaklanılmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015). OECD Yenilik Stratejisinde (OECD, 2015); teknolojik alt yapının, teknoloji ile uyumlu biçimde çalışabilecek iş gücünün, yeteneklerin, yeni fikir ve ürünlerin geliştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Aynı şekilde dijital performansı yüksek olan kuruluşların, yenilik, teknoloji, veri ve analitik ile ilgili dijital stratejileri etkili biçimde yönetebildiği görülmektedir (Desmet, Duncan, Scanlan & Singer, 2015). Dijital dönüşüm için ilk ve en önemli stratejik adımı, dijitalleşmenin gerekliliğine inanmak ve diğer paydaşlara bunu inandırmaktır. Dijital dönüşümüm gerçekleşebilmesi veya sürdürülebilirliği açısından dijital dönüşüm ihtiyacı ile ilgili zihinsel bilince sahip olmak gerekmektedir. Alenezi'ye (2022) göre ise dijital dönüşüm için vatandaş gereksinimleri doğrultusunda değer yaratan ürün ve hizmetlerin ortaya çıkarılması ve bunu yaparken örgüt kültürü ile hareket edilmesi son derece önemlidir. Sonrasında kurumsal yeniliklere yatırım yapmak, doğru zamanda doğru dijital teknolojilere sahip olabilmek veya gelecekte hangi teknolojilere gereksinim duyulabileceği ile ilgili öngörülü olmak ve yine ihtiyaç duyulabilecek yetenekleri geliştirebilmek gerekmektedir (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021).

3.2.1. Yerel Yönetimlerde Değişime İnanma ve Uyum Sağlama

Yenilikler her ne kadar değişimi beraberinde getiriyor olsa da yeniliğin yıkıcı etkisi ne kadar fazla ise değişimin hızı da o yönde artış göstermektedir. Değişimin hızlı ve ani yaşandığı durumlarda ise bireyler ve kurumlar belirsizlikle karşı karşıya kalmakta bu da kaosa neden olabilmektedir. Gündelik olağan değişimlere uyum oldukça kolay olsa da değişim boyutu hızlı ve ani olduğu, belirsizliğin yüksek olduğu çevrede ise uyum zorlaşmakta hatta bazı durumlarda dirençle karşı karşıya kalınabilmektedir. Çevrenin

belirsizleştiği, güvenin azaldığı, tehditlerin fazla olduğu bir eko-sistem, bireyler ve kurumlar açısından zorlaşmaktadır. Dönüşüme yönelmek bunun için çalışmaya motive olabilmek için değişime inanmak ve sonrasında çevreye adapte olabilmek gerekmektedir. Bunu için de değişimi başlatacak zihinsel farkındalığı diğerlerine adapte edebilecek liderlik anlayışı şarttır.

Yerel yönetimlerde dijital dönüşümün başarılı biçimde gerçekleşebilmesi için kurumsal yeteneklerin ve kaynakların dijital stratejiler ile uyumunu sağlayacak onları yönlendirebilecek liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel yönetime liderlik edenlerin, sistem ve hizmetlerin dijitalleşmesinde karşı karşıya kaldıkları zorluklara ve dijital dönüşüm başarı faktörlerine odaklanmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda dijital stratejilerin belirlenerek, planlanması ve organize edilmesi uygun görülmektedir. Hizmetler dijitalleşiyorken dijital yetenekler üzerine odaklanmalıdır.

Dijital yetenekleri sayesinde değer yaratabilen dijital hükümet dönüşümleri başarılı olabilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre dijitalleşen kamu hizmetlerinin dönüşümünün değer yarattığı, vatandaş-yönetim ilişkilerini güçlendirdiği, hizmetlerde kaliteyi ve verimliliği artırdığı, ekonomik açıdan yarar sağladığı, yönetişimi geliştirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Alanezi, 2022).

3.2.2. Yerel Yönetimlerde Teknolojiye Yatırım Yapma

Dijitalleşme, işlem ve faaliyetlerin teknoloji yardımıyla otomatikleşmesi ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile teknolojik alt yapıya sahip olmadan birey, kurum ve kuruluşların dijital süreçleri yerine getirebilmeleri mümkün değildir. Dijital dönüşüm ise kurumsal bütünlükte teknolojik sistem ve süreçler ile iş görenlerin uyumlu biçimde çalışması anlamına gelmektedir.

Kamusal alanda yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreçlerinde, teknolojiden faydalanarak pek çok işlem ve faaliyeti yürütebilmeleri mümkün olmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi dijital iş modelleri sayesinde verilerden ve veri analitiğinden yararlanarak daha hızlı kararlar alabilmektedir. Entelektüel sermaye olan bilginin elde edilmesi için çevreden elde edilecek veriler, bu verilerin işlenmesi ve bu doğrultuda kararlar verilmesi kamu yönetimi/yerel yönetimlerde oldukça kıymetlidir. Aynı zamanda bu iş kıymetli bir yetenektir (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021). Dijital çağ, küresel alanda rekabet edebilmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bu kadar geniş bir o kadar da zor bir alanda rekabet edebilmenin anahtarı ise geleceği öngörebilmekten ve böylece ihtiyaç/istekleri diğerlerinden önce tespit ederek

karşılayabilmekten geçmektedir. Günümüzde her alan, her sektör, her bir kuruluş veya kurum ve hatta her bir birey rekabet halinde olduğuna göre yerel yönetimlerin de diğerleri ile rekabeti kaçınılmazdır. Yerel yönetimler, diğerlerinden bir adım önde olabilmek için diğerlerinden bazı yönleri ile farklılaşmak zorundadır. Farklılaşabildiği düzeyde de sosyo-ekonomik açıdan diğerlerinden hep önde olmaktadır. Öyleyse dijital çağda yerel yönetimler, diğerlerinden farklılaşmak için rekabette onlardan önde olmak için vizyoner bir bakış açısı ile vatandaşlardan veri sağlayarak bu verileri doğru analiz ederek ihtiyaç ve beklentileri belirleyebilmektedir. Bundan sonrası için ise amaçlar doğrultusunda hızlı kararlar alabilmek de mümkün olmaktadır.

Yine yerel yönetimlerde teknolojik temelli akıllı şehirler sayesinde yeni hizmetler geliştirilmektedir (Demirkıran vd., 2021). Yenilik kavramı, vatandaşın hiç bilmediği yeni bir ürün/hizmetin ortaya çıkarılması veya bilinen bir ürün/hizmete yeni bir özellik kazandırılması, yeni yöntemlerin kullanılması ve yeni organizasyon yapıları oluşturma şeklinde olabilmektedir (Schumpeter, 1934). Yerel yönetimler, sahip oldukları teknolojik altyapı (dijital sistemler, süreçler, uygulamalar) sayesinde yeni uygulamaları vatandaşa sunabilmektedir. Dijital çağda vatandaşın teknolojiden beklentisi sunulan hizmetin farklı olması diğer bir deyişle değerli olmasıdır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin uyguladıkları teknolojik sistem ve süreçleri ile değer yaratması; vatandaşın beklentilerini karşılayabilmesi yerel yönetimlerde dijital dönüşümü gerçekleştirmenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

3.2.3. Yerel Yönetimlerde İşgücü

Bütün toplum yapılarında şüphesiz insan emeği her zaman ön planda olmuştur. Herhangi bir ürünü veya hizmeti ortaya çıkarırken insanın fiziksel ve zihinsel becerilerinden faydalanılmıştır. Bilgi toplumunda insan emeği zihinsel becerilere daha çok yönelerek bilgi, entelektüel sermaye olarak önemli bir konuma geçmiştir. Günümüzde dijitale odaklı toplum yapısında ise yeteneklerin dijital yeterlilikte olması beklenmektedir. Yerel yönetimlerin de sahip olması gereken insan kaynağının dijital becerilerle donanımlı olması gerekmektedir (Yılmaz, Aktin & Özbay, 2019). Tiryakioğlu (2016) dijital yeteneği; faaliyetleri gerçekleştirmek için en uygun teknolojiyi arayabilme, bulabilme, yeni bilgiler elde edebilme, ihtiyaçlar doğrultusunda paylaşabilme, yenilikçi olabilme, bilgi ve becerilere sahip olabilme olarak tanımlamaktadır.

Yerel yönetimler, gelişen yönetim anlayışı çerçevesinde dijital becerileri ile ön plana çıkan yeteneklere ihtiyaç duymaktadır. Dijital dönüşüm sürecinde, kurum ve kuruluşlarda teknoloji-insan sermayesi uyumu için de

yetenek yönetimi stratejilerinin gerçekleştirilmesi oldukça etkili olmaktadır (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021). İnsan kaynağının niteliği ekonomik büyüme ve sosyal alanda gelişme açısından son derece önemlidir (OECD, 1995). Dolayısıyla hem ülkelerin hem kurum/kuruluşların bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilmesi, rekabet avantajını sürdürebilmesi için çağın şartlarına uygun iş gücüne sahip olması gerekmektedir. Son zamanlarda iş ve meslek tanımlamalarındaki ve iş yapma yöntemlerindeki değişikler de ihtiyacın bu yönde olduğunu kanıtlamaktadır.

Kurumlarda otomasyon sistemlerinin yaygınlaşması bilgi yoğun sektörlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Yine sistem ve süreçlerin otomasyona bağlı olması bilgi, bilişim, teknoloji alanlarındaki uzmanlığı gerektirmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015). Dijital teknolojiler olan; otonom sistemler, nesnelerin interneti, robotlar vb. teknolojiler her ne kadar karar verebilme özelliğine sahip olsa da insan-teknoloji adaptasyonu gerekmektedir. Çünkü dijital dönüşüm insan-teknoloji-organizasyon entegrasyonunu kapsamaktadır. Dijital teknolojiler, internet ağı sayesinde birbirine, çalışanlara ve organizasyona bağlanabilmektedir. Van Dijk & Van Deursen (2014), internete bağlanabilmenin veya onunla entegrasyonun bazı becerileri gerektirdiğini belirtmektedir. Bunlar: Stratejileri ortaya koyabilme, üretilenleri paylaşabilme, bilimsel olabilme, önemli görülebilme, etkileşim kurabilme ve teknik beceriler olarak ifade edilebilir.

3.2.4. Yerel Yönetimlerde Hizmetlerin Dijitalleşmesi

Bilgi sistemleri donanım, yazılım, veri, ağ teknolojisi, yönetsel süreçler ve insan kaynaklarını bir araya getirerek (Jessup & Valacich, 2008) daha işlevsel sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital dönüşümün kamu yönetimine yansımaları ile de kamusal hizmetlerin elektronik ortamlara taşınması dijital uygulamalar sayesinde gerçekleştirilmektedir. Vatandaşa en yakın kamu kuruluşu olan belediyelerin, toplumsal dijitalleşmenin tetiklediği bir durum olarak dijital iletişim uygulamalarından etkilendiği, hizmetlerinde dijital iletişim uygulamalarını kullandığı görülmektedir. Dijitalleşen hizmetler sayesinde iletişimin zaman ve mekândan bağımsız gerçekleşebilmesi ve hızlanmasının pek çok avantaj sağlamasının yanı sıra vatandaş-kamu yönetimi etkileşimini artırdığı gözlenmektedir (Taslak, 2021; Parlak & Doğan, 2019).

Yerel yönetimlerle ilgili dijital uygulamalardan e-belediyecilik hizmetinin dijital platformda sunulan son derece etkili, etkileşim içeren ve oldukça işlevsel bir uygulama olduğu görülmektedir. Bu nedenle günümüz yerel yönetimlerinin, dijital uygulamaları kullanmaları ve vatandaş

etkileşimini gerçekleştirmeleri önemlidir. E-belediyecilik, vatandaşa sunulan hizmetlerin dijital araçlar desteğiyle dijital ortamlardan sunulmasını sağlamaktadır (Şengül & Balıkçı, 2021). Dijitalleşmenin veri ile güçlü bir bağı söz konusudur. Veriler, doğru analitik edildiğinde etkileşimi artırmaktadır (Kobarta, 2017). Büyük veri ve veri analitiği pek çok kurum ve kuruluşta müşteri beklentilerini karşılayabildiği için verimliliği artırmaktadır (Dörner & Edelman, 2015).

3.2.5. Yerel Yönetimler ve Paydaşlarla İşbirliği

Yönetim ve kamu yönetimi alanındaki gelişmelerle birlikte kalite ve müşteri memnuniyeti konuları gündeme gelerek müşteri veya vatandaş kurumun veya kuruluşun paydaşı olarak görülmeye başlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışına göre entelektüel sermaye artık en önemli kaynak haline gelmiştir. Vatandaşlar kamu hizmetlerinden faydalanırken daha çok bilgiyi elde etmekte, istedikleri hizmeti almakta ve sonrasında hizmetle ilgili geri bildirimler sunmaktadır (TASAM, 2006).

Vatandaşın ihtiyaç ve beklentilerinin ortaya çıkarılmasında onlarla etkileşime girebilme son derece önemlidir. Çünkü günümüz dijital çağında yerel yönetimlerin daha iyi hizmetler sunması için vatandaşın bu beklentileri ile ilgili verilere ulaşması ve analiz edebilmesi gerekmektedir. Etkileşime girilen vatandaş sayısı arttıkça da verilerin geçerliliği de artmaktadır. Bu etkileşim sayesinde de yerel yönetim-vatandaş arasında sürekli bir bilgi akışı ortaya çıkmış olmaktadır. Daha çok vatandaş ile daha çok etkileşim deneyiminin sağlanması; akıllı şehirler, teknoloji destekli hizmetler, geleceği sürdürebilmeye odaklı, yaratıcı ürünler ve hizmetler ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan yerel yönetimler bu anlayışla yeniden yapılanmalı ve bu yapının içinde paydaşlarına mutlaka yer vermelidir. Dijital dönüşüm teknoloji destekli ürün ve hizmetlere odaklanırken ortak vizyona sahip paydaşlar ile birlikte uyumlu bir yapının oluşturulmasına işaret etmektedir (Dörner & Edelman, 2015). Dolayısıyla bu yeni yapılanmanın içerisinde farklı kurum ve kuruluşların desteğinin olabileceği gibi bilgi ve iletişim teknoloji uzmanlarının, veri analitiği uzmanlarının, çevre ve kent planlayıcılarının ve mutlaka üniversite işbirliğinin yer alması son derece önemli görülmektedir (Demirkıran vd., 2021).

3.2.6. Yerel Yönetimlerde Kurumsal Yönetişim

Yerel yönetimlerde dijital hizmetlerin uygulanabilmesi yalnızca teknolojiye sahip olmakla yerine getirilemez. Dijital hizmetlerin kalitesi, başarısı, verimliliği için daha çok vatandaşla etkileşime girebilmek, yani iyi bir yönetişim yapısını oluşturabilmek gerekmektedir (TASAM, 2006).

Kurumsal yönetişim demokratik, şeffaf, eşitlikçi, hesap verilebilir ve esnek bir yönetim anlayışını benimsemektedir. Kurumlar, paydaşlarına demokratik haklar sunarken diğer taraftan kendi kontrol mekanizmalarını da işletmiş olmaktadır. Bütün bunlardan daha kapsamlı olarak yönetişimin asıl amacının paydaş katılımının sağlanarak verimliliğin artırılması olduğu belirtilmektedir. Yerel yönetimlerde yönetişim uygulamaları dijital dönüşüm çerçevesinde daha da etkin hale gelmektedir. Dijital çağda yönetişimin, e-yönetişim uygulamalarına dönüştüğü görülmektedir. E-yönetişime temel oluşturan diğer bir ifade ile e-yönetişim alt yapısını destekleyen; e-devlet, e-vatandaş, e-katılım gibi kavramlar da ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşmenin ürün ve hizmetleri akıllı hale getirdiği düşünülmektedir. İş ve sosyal hayatta akıllı nesneler, akıllı uygulamalar, akıllı fabrikalardan söz edilirken yerel yönetimlerde ise akıllı şehir ve akıllı devlet uygulamalarına hızlı bir geçiş yaşanmaktadır. Akıllı yönetişimin de yerel yönetimlerde sorunların hızlı biçimde çözülmesi için önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Bilgi toplumu olabilmenin bir gereği olarak kurumsal bilgilerin şeffaf biçimde paylaşılabilir olması, eşitlikçi bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra paylaşılan bilgiler ve paydaşlarla etkileşim neticesinde ulaşılan veriler entelektüel sermayeye eklenmektedir. Sahip olunan bu önemli kaynak sayesinde de vatandaş istekleri belirlenerek hizmetler yerine getirilebilmektedir. Dijital çağda öngörülebilen bir gelecek amacıyla hayatına devam edebilen kurum ve kuruluşlar başarılı olmaktadır. Dolayısıyla bilgiyi paylaşan, veriyi elde edebilen ve kullanabilen yerel yönetim kuruluşları da gerçekçi bir vizyona sahip olarak başarılı hizmetler gerçekleştirmektedir.

3.2.7. Yerel Yönetimlerde Dijital Kültürü Oluşturmak

Kurumlar dijitalleşmeye bakış açılarını değiştirirken dijitalleşme ile ilgili stratejilere odaklanmaktadır. Dijital stratejilerin başında ise dijitale adapte olabilecek ekiplerle kurum kültürünü yaratma gelmektedir (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021). Her alanda ve her türlü kurum ve kuruluşta dijital dönüşümün başarısı için; bu değişimi başlatmak ve dönüşümü gerçekleştirmeye öncülük etmek son derece kritik görülmektedir. Değişimi başlatabilen ve ekiplerini bu değişime adapte edebilen liderlerin rolü büyüktür. Öncelikle dönüşümün

gerekliliğine inanmak ve bunu kurum kültürüne yansıtmak; dijital stratejiler belirlemek ilk adım olmaktadır. Sonrasında bütün kurumsal kaynaklar ile dijital teknolojileri adapte edebilmek ikinci adım olarak ifade edilebilir. Üçüncü adım ise dijital stratejileri uygulamaktır. Diğer bir ifade ile dijital becerileri ile teknolojiyi kullanabilen çalışanların ortaya çıkarabildikleri ürün ve hizmetlerin iş süreçlerinde kullanılabilmesidir. Böylece dijital stratejiler çerçevesinde çevik bir yapılanma ortaya çıkarılarak hızlı ve verimli çözümlere ulaşmak mümkün olmaktadır.

4. ARTVİN YEREL YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİK BOYUTLARI

Ulusal ve Uluslararası yerel yönetimlerde dijital dönüşüm faaliyetleri giderek daha yaygın hale gelmektedir. Yerel yönetimler tarafından benimsenen dijital uygulamaların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Yerel yönetimlerde dijital uygulamalar ile ilgili örneklere veya deneyimlere rastlamak da mümkündür. "2016-2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı'nda Dijital Türkiye Stratejileri belirlenmiştir. Bu uygulamalardan; açık veri platformları (İnsani Gelişme Vakfı, 2020), katılımcı bütçe oluşturma (Utku & Er, 2021), sosyal proje uygulamaları ve sosyal medya kullanımı (Yeşildal, 2019:888; Utlu & Er, 2021), E-Yazışma Projesi (Kalkınma Bakanlığı, 2016) örnek olarak verilebilir.

Artvin yerel yönetiminde dijital dönüşüm faaliyetleri ve dijitalleşen uygulamalar, ulusal dijital dönüşüm stratejileri ile paralel olarak yürütülmektedir. Yerel yönetimlerde dijitalleşmenin ana amaçlarından birisi; yerel yönetim ile ilgili hizmetlerde etkinliğin ve verimliliğin artırılarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda öncelikle dijital dönüşümün yerel yönetimlerde sağladığı sosyo-ekonomik fırsatlardan, dijitalleşmenin önündeki engellerden ve dijital dönüşümün yerel yönetimlere ekonomik etkilerinden bahsedilmesi uygun görülmektedir.

4.1. Artvin Yerel Yönetiminde Dijitalleşme

Artvin yerel yönetimi ile ilgili dijitalleşme ve dijital dönüşüm faaliyetlerinin de Dijital Türkiye Projesi kapsamında gelişmeye devam ettiği söylenebilir. Artvin Valiliği resmi internet sitesi ve Artvin Belediyesi resmi internet sitesi incelendiğinde e-dönüşüm ile ilgili faaliyet ve uygulamalara rastlamak oldukça mümkün olmaktadır. Dijitalleşmenin bir göstergesi olarak Artvin yerel yönetiminin ve faaliyetlerinin internet sitesi üzerinden ulaşılabilir olmasının bu yönde dikkat çekici olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Artvin

yerel yönetiminin Dijital Türkiye Projesine odaklandığı ve çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırdığı söylenebilir.

Artvin Valiliği'nin dijitalleşme ve dijital dönüşüm çerçevesinde resmi internet sitesi incelendiğinde farklı hizmet, proje ve uygulamaların yer aldığı görülmektedir. Öncelikle Artvin Valiliği'nin e-devlet sistemi ile entegre çalıştığını söylemek yerinde olacaktır. Bu durum hem Türkiye'nin hem de Artvin Valiliği'nin dijital entegrasyonu açısından önemli bir gelişmedir. Aynı zamanda Dijital Türkiye Proje'sinin başarılı biçimde hayata geçirildiğini de göstermektedir. E-devlet dışında Artvin Valiliği'nin resmi internet sitesi ile entegre olarak çalışan sistemler ve diğer dijital uygulamalar ise şöyle sıralanabilir (Artvin Valiliği, 2022):

- T.C. Cumhurbaşkanlığı, T.C. İçişleri Bakanlığı, Cimer ile entegre sistemler,
- T.C. Resmi Gazete ile erişilebilirlik,
- Muhtar Bilgi Sistemi'ne erişim.
- "Açık Kapı" uygulaması ile vatandaş talepleri yazılı olarak alınabilmektedir.
- Artvin Yatırım Takip Sistemi ile yerel ve merkezi düzeyde kamu yatırımları aktif olarak takip edilebilmektedir.
- T.C. İçişleri Bakanlığı "KAAN" mobil uygulaması sayesinde özel güvenlik görevlilerinin genel kolluk kuvvetleri ile etkili iletişimi, etkin işbirliği ve koordinasyonu sağlanabilmektedir.
- Duyurular, haberler, ihaleler, basın açıklamaları aktif olarak paylaşılmaktadır.
- Sosyal medya hesapları aktif olarak kullanılmaktadır.

Artvin Belediyesi dijitalleşme ve dijital dönüşüm çerçevesinde resmi internet sitesi incelendiğinde e-belediyecilik ile ilgili hizmet, proje ve uygulamaların yer aldığı görülmektedir. Bu durum dijitalleşme adına oldukça önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Artvin Belediyesi'nin resmi internet sitesi ile entegre olarak çalışan sistemler ve diğer dijital uygulamalar ise şöyle sıralanabilir (Artvin Belediyesi, 2022):

- E-belediye Sistemi içerisinde; ödeme, evlilik, meclis kararları, duyurular, ilanlar, ihaleler, elektronik evrak doğrulama, sosyal yardım talebi, vefat ilanları, faaliyet raporları ve yönetmelikler, gelir-gider tabloları,
- "Biz Buradayız" mobil uygulaması, hasta ve yaşlı anlık takip sistemi,

- "Akıllı Şehir" projesi ile Artvin şehri mobil uygulaması ve bu mobil uygulama ile e-belediyecilik hizmetleri, şehir tanıtımı, gezilecek yerler, haber, duyuru, ilanlar, canlı yayınlar ve önemli bilgiler yer almaktadır.
- "Birlikte Yönetiyoruz" projesi ile şeffaf belediyecilik anlayışı benimsenmekte ve belediye toplantılarına halk katılımı sağlanmaktadır.
- Sosyal yardım kartı hizmeti.

İnternet aracılığı ile ulaşılabilen sistem ve uygulamalar dışında altyapı, aydınlatma, trafik takip, salgın hastalık takip, hava durumu, hava kalitesi durumu gibi sistemlerin varlığında da söz etmek mümkündür.

4.2. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Sağladığı Fırsatlar

Her alanda üretim ve tüketim dijitalleşirken rekabetin gücü, dijital dönüşümle paralel olarak değişmektedir. Küreselleşme ile birlikte rekabet alanı da genişlemiş ve sınırları ortadan kaldırmıştır. Dijital teknolojilerle desteklenen alanlarda verimlilik ve kalite artarken maliyetler de azalmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Yerel yönetimlerde de durumun aynı yönde geliştiği söylenebilir. Dijitalleşen yerel yönetim faaliyet ve hizmetlerinin rekabet avantajına dönüştüğü görülmektedir. Rekabetin alanı ise sadece aynı ülke toprakları ile sınırlı kalmamaktadır. Bugün bütün dünya şehirleri ortaya çıkardıkları hizmetlerin kalitesi ile kendilerini örnek şehirler olarak gösterebilmektedir. Yerel yönetimlerin faaliyetlerini dijital ortamlarda yerine getirebilmeleri, verdikleri hizmetler ile akıllı şehirlere dönüşümleri sayesinde isimlerini dünyaya örnek olarak duyururken pek çok avantajı da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Kalkınma Bakanlığı'nın (2015), Türkiye'nin bilgi toplumu stratejilerinin yenilenmesine yönelik olarak hem yerel hem de küresel düzeyde mevcut durumunun ortaya çıkarılmak istendiği "Makroekonomik Projeksiyonlar ve Fırsatlar Raporu" kapsamında fırsatlar belirlenmiştir. Bu rapora göre Türkiye'nin bölgesel düzeyde bir veri merkezine dönüştürülmesi amacıyla bulut bilişimin yaygın hale getirilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi için internet ağının genişletilmesi ve güçlendirilmesi ile ilgili stratejiler belirlenmiştir. Yine bu rapor kapsamında yerli bilişim teknolojilerine ve yazılıma odaklanılması ile ilgili stratejiler yer alırken bunların yanı sıra e-ticaret faaliyetlerinin geliştirilmesi ile ilgili stratejiler de bulunmaktadır.

Dünya nüfusu artarken şehirleşme de artmakta özellikle sosyo-ekonomik yönden fırsatlara sahip şehirlerde nüfus yoğunluğu fazla olmaktadır. Şehirlerde nüfusun fazla yoğunlaşmasının dezavantajlarını da beraberinde getirdiği görülmektedir. Artan nüfusla birlikte artan trafik yoğunluğu, sosyal ve kültürel imkânların yetersiz kalması, ekonomik sıkıntılar, suç oranlarında artış, toplumsal bozulmalar, ihtiyaçların karşılanamaması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dijital teknolojilerin, yerel yönetimlerde bu tür sıkıntıların giderilmesine hızlı ve esnek çözümler getirmesi beklenirken fazla nüfusa karşı fırsatları ortaya çıkarabilmede de yeni bir vizyonun benimsenmesini sağlamaktadır. Yerel yönetimlerde dijital teknolojilerin kullanılmaya başlaması ile akıllı şehirler, çeşitli akıllı hizmetler ve uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştır (Memiş, 2017). Dijitalle buluşan yerel yönetim hizmetleri akıllı uygulamalar ile akıllı hizmetleri sunmaya odaklanmaktadır. Burada önemli olan öncelikli husus yerel yönetim ile dijital teknolojilerin uyumlu biçimde bir araya gelerek dinamik bir süreci başlatabilmesidir. Sonrasında ise teknolojiyi cep telefonuna sığdırabilen vatandaş ile beklentiler doğrultusunda etkileşim kurabilmektir.

Akıllı şehirlerin temelinde nesnelerin interneti (IoT) teknolojisi bulunmaktadır. Akıllı şehir, yerel yönetim faaliyetleri ile teknoloji entegrasyonu sayesinde kamusal hizmetlerin tek bir merkezden yönetilebilmesini ifade etmektedir. Vatandaşlara sunulan trafik hizmetlerinde, parklar ve yeşil alanlarda, şehir aydınlatma sistemlerinde, çeşitli alt yapı hizmetlerinde, hava durumu ile ilgili bilgilendirme hizmetlerinde ve birçok kamusal hizmetin sunulmasında kamera, sensör ve veri toplama teknolojileri kullanılmakta ve uygulanmaktadır. Kameralar sayesinde şehir trafik yoğunluğu izlenirken çeşitli sonuçları öngörebilmek mümkün olmaktadır. Trafik yoğunluğuna bağlı olarak şehrin hava kalitesi de belirlenebilmektedir. Yine şehrin alt yapı hizmetleri olan elektrik, su, doğalgaz ve internet hizmetlerin akıllı sistemler tarafından yürütülmesi sayesinde gereken kontroller dolayısıyla da iyileştirmeler kolaylıkla yapılabilmektedir. Alt yapı çalışmalarının düzenli şekilde izlenmesi ile emlak fiyatlarındaki değişimler de izlenmekte ve kontrol altına alınabilmektedir. Akıllı durak, akıllı bilet gibi uygulamalar vatandaşlara kolaylık sağlarken trafik kalitesini de artırmaktadır. Yine bir örnek verilecek olursa yeşil alanların içerisine yerleştirilen sensörler sayesinde de toprağın nem oranı izlenmekte ve su ihtiyacı belirlenebilmektedir (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021).

Dijitalleşmenin Artvin yerel yönetim faaliyet ve hizmetlerinde uygulanmasının verimliliği ve kaliteyi artırarak maliyetleri düşürmesi beklenmektedir. Artvin'in akıllı bir şehre dönüşümü sayesinde vatandaş

ihtiyaçları kolayca belirlenerek hizmetler hızlı bir biçimde sunulabilir. Aynı zamanda alt yapı hizmetlerinin dijitalleşmesi ile de gereksinimler doğrultusunda hızlı çözümlere ulaşılabilir.

4.3. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Önündeki Engeller

Yerel yönetimlerin dijitalleşmesi ve dijital dönüşümün gerçekleşmesinde çeşitli adımlar atılsa da bazı konuların engel teşkil ettiği görülmektedir. Öncelikle hem yerel hem de küresel açıdan bakıldığında kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi ile ilgili farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kamusal hizmetlerin dijitalleşmesi ile ilgili olarak yaşanan altyapı eksikliklerinin, paydaş işbirliğinin sağlanamamasının, dijitalleşmedeki farklılıkların, insan yeteneğine sahip olamamanın, politik ve ekonomik sorunların engel teşkil ettiği belirtilmektedir (Mahlangu & Ruhode, 2021). Alenezi (2022) ise, bu görüşü destekler biçimde kamu yönetiminde dijital dönüşümün önündeki engelleri; dijital dönüşüm için doğru biçimde oluşturulamayan vizyon, misyon ve stratejiler, teknolojik altyapının gerekliliğinin farkında olamamak, dönüşümü destekleyici organizasyon kültürünün oluşturulamaması, güvenlik ile ilgili sorunlar, yetenekli iş gücü eksikliği, paydaşlarla işbirliği yapılamaması, şeffaflıktan yoksunluk ve diğer dış çevre unsurları olarak ifade etmektedir. Genelde engeller bu şekilde ifade edilirken yapılan araştırmalarla birlikte daha spesifik örneklerden bahsedilebilir.

Holzer & Manoharan (2016) küresel düzeyde belediyeler ile ilgili yaptıkları bir araştırmada; şehirlerin web sitelerinin gizliliği ve güvenliği, kullanılabilirliği, içeriği, hizmetleri, vatandaş ve sosyal medya ile ilgili olarak e-devleti uygulamalarının farklı aşamalarda olduğunu ortaya koymuşlardır (Manoharan, Melitski & Holzer, 2022). Diğer bir çalışmada yerel yönetimler e-belediyecilik alanında incelenerek profilleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında 535 belediyenin internet sitesi incelenmiştir. Yapılan çalışmaya göre hala bazı belediyelerin internet sitesi ile ilgili sorunlar bulunurken hiç siteye sahip olmayan belediyelerin olduğu ortaya çıkmıştır. Yine bazı web sitelerde kişisel verilerin korunması kanunu kapsamında eksiklerin olduğu, bazı konularla ilgili yetersiz ve noksan bilgilerin yer aldığı, belediye kaynakları ve kullanımına ilişkin şeffaflığa yeterince yer verilmediği, şehir ve yerel yönetim ile ilgili tanıtımların eksik kaldığı saptanmıştır. Aynı çalışmada belediyelerin yaşlılara, engellilere, çocuklara, yoksullara sundukları hizmetleri sosyal hizmetler alanında ayrıca değerlendirmedikleri

görülmüştür. Daha çok turizm ve kültürel etkinlikler ile ilgili bilgi paylaşımında bulundukları ortaya çıkarılmış ancak bağımlılıkla mücadele, sokakta yaşayanlar ve psikolojik danışmanlık hizmetleri gibi konular ile ilgili bilgi paylaşımının düşük düzeyde olduğu ortaya çıkarılmıştır (Akgümüş vd., 2021). Henden & Henden'e (2005) göre, Türkiye'de belediyelerde dijital dönüşümün gerçekleşmesinde vatandaş-kamu yönetimi etkileşiminin anlaşılması son derece kritik bir faktör olarak görülmelidir. Zira yerel yönetimlerde dijital dönüşüm hizmetleri tek taraflı yürütülerek gerçekleşemez.

Yerel yönetimler, vatandaşa en yakın yönetim birimleri olarak belirtilmektedir. Değişen hayat koşulları ve bu doğrultuda değişen ihtiyaçlara da en kısa zamanda cevap vermesi beklenen kurumlardır. Belirsizleşen çevre koşulları ve vatandaşın ihtiyaçları karmaşıklaştıkça yerel yönetimlerin üstlendiği görevler de karmaşık bir hâl almaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin işleyişini etkilemektedir. Vatandaşın ihtiyaçlarını belirleyebilmenin önceliğinde demokratik bir yönetim yapısının önemi bilinmektedir (Pustu, 2005). Öyleyse aşağıda belirtilen unsurlar Artvin yerel yönetimi açısından dijital dönüşümün önünde engel teşkil edebilir:

- Değişim zamanlarında belirsizleşen çevre koşullarının gelecek ile ilgili planları etkilediği düşünüldüğünde kararların net biçimde alınmasının önünde bir engel olarak görülebilir.
- Kamu yönetiminde öngörülemeyen bir vizyonun hedeflerin önünde büyük bir engel oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla dijitalleşmeye iyi liderlik edememek önemli bir engel olarak görülmektedir.
- Dijitalleşmenin önemine inanmış ve yönelmiş bir yönetim yapısının bu farkındalıkla oluşturacağı stratejiler son derece kritik olmaktadır. Dolayısıyla dijital dönüşüme inanmamış örgüt kültürü başarılı bir dönüşümün önünde engel oluşturmaktadır.
- Vatandaşın gereksinim ve beklentilerinin ortaya çıkarılamaması ile ilgili önemli bir engelin vatandaşın yönetime katılımının sağlanamaması olduğu söylenebilir. İhtiyaçlarını, isteklerini ve düşüncelerini paylaşmak için demokratik bir ortama sahip olamayan veya bunları paylaşabileceği araçlara kavuşamayan vatandaşın beklentileri de karşılanamamaktadır. Dolayısıyla yönetişimi engelleyen unsurlar aynı zamanda dijitalleşme için de birer engel oluşturmaktadır.

- Aynı şekilde vatandaş-kamu yönetimi etkileşimini engelleyen; teknolojik altyapının oluşturulamaması ve vatandaşa ulaştırılamaması gibi unsurların dijital hizmetleri uygulamada engel teşkil etmektedir.
- Bu amaçla kullanılacak kaynaklara vatandaş erişiminin sağlanabilmesi gerekmektedir. Vatandaşa sağlanan kaynak erişiminin kalitesi de yerel yönetim ile etkileşimin verimliliğini etkilemektedir. Söz konusu kaynaklardan teknolojiye ve internete olan erişimde sorunlar yaşanması engel olarak ortaya çıkmaktadır.
- Sahip olunan teknolojinin güncel olmayışı veya internet hızının yavaş olması veya bağlantıda yaşanabilecek diğer engeller hizmet kalitesini etkilerken faaliyetlerde de aksamalara neden olmaktadır.

4.4. Artvin Yerel Yönetiminde Dijital Dönüşümün Ekonomik Etkileri

Dijital çağ, kurumları daha yenilikçi olmaya zorlarken daha üretken yapıları ortaya çıkarmaktadır. Dijitalleşen kurumsal yapılar ise dijital ekonomi sistemlerini yeni ekonomik süreçlerine entegre etmektedir. Yenilikçi ekonomilerin dijitale adapte olarak daha esnek bir yapılanma ile daha çok üretkenliğe odaklanmalarının hayat kalitesini desteklediği ifade edilmektedir. Bu nedenle dijital ekonomik sistemlerin güçlendirilmesi ülkeler için son derece önemli görülmektedir. Dolayısıyla ülkelerin yani kamu yönetiminin dijital ekonomiyi yapılandırmaya ve uygulamaya yönelik stratejilerini belirlemeleri gerekmektedir. Bu anlayışla AR-GE faaliyetleri artırılarak yeniliğe yatırım yapmak ülkelere fırsatlar yaratacaktır. Bu yönde uygun kamu politikalarının uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Böylece dijital ekonominin performansı yükselmiş olacaktır (OECD, 2015). Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar da bu görüşü destekleyerek; dijitalleşmenin ülke ve kuruluş ekonomilerine olumlu yönde katkıda bulunduğu ortaya çıkarmaktadır. Dijitalleşmenin ülkelere ve kuruluşlara hem iç hem de dış pazarda rekabet avantajı sağladığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda dijitalleşmenin iş gücü verimliliğini artırdığı da belirtilmektedir (İnce, 2019; Myovella, 2020; Gözüküçük, 2020; Genç, 2021). Avşar (2021), çalışmasında dünyanın ilk dijital belediyesi olan Hollanda'nın Molenlanden Belediyesi ile e-belediyecilik alanında uygulamalarına yeni başlamış olan Türkiye'nin Menteşe Belediyesini karşılaştırmalı kamu politikası analizine göre incelemiş ve dijitalleşmenin hem vatandaş hem de çalışan açısından hizmetleri hızlı, kesintisiz, kolay gerçekleştirerek çeşitli katkılar sağladığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle yerel yönetimlerde hızlı, kolay ve kesintisiz hizmetlerin

kalitesinde artışı sağlayacak olan akıllı şehirlerin giderek yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla Artvin yerel yönetimi açısından dijital dönüşümün ekonomik etkileri de benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. Dijital dönüşümün Artvin yerel yönetimine etkilerinin genel olarak aşağıdaki biçimde yansıyacağı söylenebilir:

- Akıllı şehirlerin, yerel yönetimlere sosyo-ekonomik, kültürel ve ekolojik alanlarda katkılar sağlayarak kent yaşamını kaliteli alanlara dönüştüreceği belirtilmektedir (Demirkıran vd., 2021). Yerel yönetim yapı ve sistemlerinin dijital sistemlerin desteği sayesinde çok daha etkin kullanılmasının ise ekonomide büyüme ve şeffaf toplum yapısında gelişme sağlaması beklenmektedir (Alenezi, 2022). Dolayısıyla Artvin'de akıllı şehir uygulamalarının kentsel sorunlara çeşitli çözümleri sunacağı ortadadır. Böylece sosyo-ekonomik alanlardaki gelişmelerin bir sonucu olarak şehirde istihdam artışı da söz konusu olacaktır.
- Dijitalleşen kamusal hizmetler, otomatikleşen işlemler ile daha hızlı biçimde yerine getiriliyorken kararların da hızlı alınmasını sağlamaktadır. Birbirine ağlar aracılığıyla bağlanan nesneler sayesinde elde edilen verilerin sahip olduğu değer oldukça önemlidir. Bu daha küçük ekiplerle ancak daha yetenekli ekiplerle daha kolay ve hızlı sonuç alma anlamına gelmektedir (Dörner & Edelman, 2015). Dolayısıyla yetenekli insan gücü sayesinde etkili kararların alınabilmesi başarılı faaliyetleri de beraberinde getirecektir.
- Yapay zekâ sayesinde düşünebilen akıllı şehirlerin, ekonomik fırsatları yakalayarak maliyetleri azaltması ve olası zararların önüne geçmesi beklenmektedir. Yerel yönetimler açısından alt yapı sorunlarının ekonomik anlamda maliyetleri yükselttiği görülmektedir. Çok fazla yağmur olası su taşkınlarına sebebiyet verebilmekte ve şehrin altyapısında büyük zararlara neden olabilmektedir. Kanallardaki su oranının sensörlerle veya IoT teknolojisi ile takip edilmesi sayesinde su baskınlarının ve altyapıda meydana gelebilecek yıkımların önüne geçilmiş olacaktır.
- Yenilenebilir enerji kaynakları konusu sürdürülebilir bir gelecek için oldukça önemlidir. Bu nedenle yerel yönetimlerin yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanabilmesi ekonomik açıdan da kazanç sağlamaktadır. Örneğin rüzgârlı bölgelerin tespit edilmesi ve rüzgâr panellerinden enerji üretilmesi, ışıma oranı yüksek olan yerlerde güneş panellerinin oluşturulması, çöp ve katı atıkların toplanarak

işlenebildiği biyokitle tesislerinin kurulması ve yağmur suyunun toplanabileceği alanlarda su depolarının varlığı tekrar kullanılabilir enerji kaynaklarına dönüşebildiğinden hem çevre hem de ekonomik açıdan son derece önemlidir (Türkiye Bilişim Vakfı, 2021).

- Günümüzde artık tüm dünyada dijital belediyecilik anlayışı benimsenerek; Wi-Fi, e-devlet, e- belediye, e-sağlık, çeşitli mobil uygulamalar, dijital kütüphane, canlı trafik gibi hizmetler yaygınlaşmıştır (Erdoğan, 2019). Yaygınlaşan dijital kamusal hizmetlerin bürokrasiyi azaltmakla kalmayıp kırtasiyeciliği azalttığı ve böylece önemli bir maliyet yükümlülüğünden kurtulduğu söylenebilir. Yine şeffaf, demokratik, hesap verilebilir bir kamu yönetimi anlayışının hizmetlerde etkinliği ve verimliliği de artırarak olası maliyetleri düşürdüğü de söylenebilir. Bunların yanı sıra dijitalleşmenin, kurumlar arası bilgi paylaşımı sayesinde veri ve iş tekrarını önlediği ortadadır (Karaçorlu, 2021; Yıldırım & Öner, 2002). Böylece dijitalleşmenin emek ve zaman maliyetlerini düşürmesi beklenmektedir.
- Teknolojideki gelişmeler ve dijitalleşmenin yerel yönetimlerce anlaşılması ve analiz edilebilmesinin ekonomik fırsatları ortaya çıkaracağı savunulmaktadır. Bu yönde yeni iş ve istihdam alanları ortaya çıkmaktadır (İnsani Gelişme Vakfı, 2020). Dijitalleşme ile birlikte meslek alanlarında değişim de söz konusu olmaktadır. Bilgi-iletişim, yazılım alanlarındaki meslekler ön plana çıkarken bu alanda veri analizi yapabilme becerisi, teknolojiyi kullanma, teknolojiye adapte olabilme becerileri ve ürün üretebilme yeteneği istihdamda önem kazanmaktadır.

5. SONUÇ

Dijital çağ, kurum ve kuruluşları dijitalleşmeye yönlendirmektedir. Kurum ve kuruluşların, dijitalleşmeye odaklanarak önümüzdeki 5-10 yıla yönelik hedefleri belirlemeleri beklenmektedir. Dijital dönüşümün sosyo-ekonomik boyutlarda sağlayacağı fırsatların ülke ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacağı ortadadır. Toplumların sosyal olanaklarının gelişmesinin ekonomik alanda da gelişimi sağladığı söylenebilir. Yerel yönetimlerde dijital dönüşümün benimsenmesinin ve dijitalleşen hizmetlerin, bölgenin ve dolayısıyla ülkenin ekonomik getirisini artırması beklenmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin dijital dönüşüm bilinciyle dijitalleşmeye odaklanması ve başarılı bir dijital dönüşüm gerçekleştirmeleri kaçınılmaz

görülmektedir. Sürdürülebilir bir gelecek için dijital stratejiler belirleyerek uygulayabilmek aynı zamanda kurum ve kuruluşların rekabet edebilirliğini de sağlamaktadır.

Yerel yönetimler açısından dijital dönüşümü gerçekleştirebilmek; dijital gelecek için yeni bir vizyonu benimsemek ile başlamaktadır. Yerel yönetimler açısından yenilikçi düşünmek, girişimci olabilmek ve bunu hem çalışanlar hem de vatandaşlar için desteklemek son derece önemli görülmektedir. Sonrasında yeni nesil teknolojiye sahip olabilmek, dijital uygulamalarla çeşitli hizmetleri sunabilmek yani teknolojik alt yapıyı kullanabilmek dijitalleşmek için bir ön koşul olarak düşünülebilir. Yine dijital dönüşüm için kritik bir unsur; sahip olunan teknolojiyi yönetim yapısına, çalışanlara ve vatandaşlara adapte edebilmek; dijital kültürü oluşturmaktır. Diğer bir önemli unsur ise yerel yönetim ve paydaş ile teknoloji entegrasyonunu gerçekleştirebilmektir. Bu kritik unsuru uygulayabilmek için teknolojiyi kullanabilen, değişime ve yeniliğe açık yetenekli paydaşların varlığı ön koşul olarak belirtilebilir. Yine dijital dönüşüm için paydaş işbirliğinin sağlanması dijital hizmetlerin geliştirilmesi açısından gerekli görülmektedir.

Artvin yerel yönetiminde dijital dönüşüm faaliyetlerinin ve hizmetlerinin uygulanabilmesi öncelikle ulusal dijital dönüşüm stratejileri kapsamında hem bölge hem de ülke açısından son derece önemli görülmektedir. Bir şehrin hizmetlerinde dijitalleşmesinin ve akıllı şehre dönüşmesinin sosyo-kültürel katkıları sağlamasının ekonomik kalkınmaya olumlu etkisinin olacağı ortadadır.

Artvin ili, Türkiye'nin kuzey doğu köşesinde yer almaktadır. Artvin ilinin fizikî yapısı itibariyle il sınırı alanlarında yaylacılık ve ormancılık faaliyetleri gelişmiştir. Doğu Karadeniz Dağ Grubu arasında kalan dar bir alanda bulunan bölgenin engebeli ve dağlık bir arazi yapısı bulunmaktadır (Oğan & Durlu Özkaya, 2021). Bu sebeple bölgede dağınık yerleşim ve yerleşim alanlarında önemli mesafeler bulunmaktadır. Merkeze ve diğer önemli kaynaklara uzaklığının bulunmasının yanı sıra şehrin kurulduğu coğrafî yapı özellikleri bakımından zor yaşam koşullarının varlığından söz edilebilir. Dijitalleşmenin fizikî ortamlardan bağımsız olarak faaliyet ve hizmetlere imkân sağlaması; Artvin ili dolayısıyla da yerel yönetimleri açısından fırsatları ortaya çıkarmaktadır. Fizikî olanaklardaki engeller ve yetersizlikler dijitalleşme sayesinde bertaraf edilebilmektedir. Bu bakımdan yerel yönetimlerde dijital dönüşüm faaliyetlerinin, dijital hizmetlerin varlığı ve akıllı şehir olanakları Artvin ilinde sosyo-kültürel alanlarda gelişmeleri sağlayarak aynı zamanda ekonomik alanda da katkılar sunacaktır.

Artvin yerel yönetiminde dijitalleşme faaliyetlerinin hedefler çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bir anlamda yerel yönetim ile vatandaş etkileşimine odaklanıldığı söylenebilir. Vatandaşın ihtiyaç duyabileceği bilgiler açık ve kolay biçimde paylaşılmaktadır. Bu kapsamda şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışının benimsenmeye çalışıldığı öncelikle dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Artvin yerel yönetiminin yönetişime değer verdiği ve faaliyetlerini e-yönetişim kapsamında gerçekleştirmeye çalıştığı belirtilmelidir. Yine vatandaşa sunulan hizmetlerin zaman ve mekândan bağımsız kolay biçimde yerine getirilmesi için dijital sistem ve uygulamaların kullanımına özen gösterilmektedir. Dijitalleşen uygulamaların para, zaman ve emek tasarrufu sağladığı dolayısıyla ekonomik anlamda katkılar sunduğu ortadadır. Artvin yerel yönetimi tarafından uygulanan diğer dijital sistemlerin; trafik takip uygulaması, akıllı aydınlatma sistemleri ve çeşitli sensörlerin de akıllı şehir projesi kapsamında ekonomik katkılar sunduğu görülmektedir. Bundan sonraki aşamada Artvin yerel yönetiminde dijital hizmetlerin daha çok veri analizine odaklı ve nesnelerin interneti entegrasyonu ile gerçekleşmesi beklenmektedir.

Dijitalleşen hizmetleriyle akıllı şehirlerin sosyo-ekonomik açıdan fırsatları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu nedenle öncelikle yerel yönetimlere, dijital dönüşüm bilinci ile dijital kültürü oluşturmaları önerilmektedir. Bunun için Artvin yerel yönetimindeki yöneticilere, yönetim yapıları içerisinde dijital dönüşümün gerekliliğine inanmış ve yönelmiş liderlere yer vermeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alenezi, M. (2022). Understanding Digital Government Transformation. *Arxiv preprint arxiv:2202.01797*.

Akgümüş, E., Ballanlı, D., Birben, Ş., Dadaylı, A., Sakınç, A. İ., Öztürk, Ö. & Güre, M. D. P. (2021). Dijital Dönüşüm Bakış Açısıyla Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetlerin Sunumu: E-Belediye Hizmetlerinin İçerik Analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *5*(2), 102-116.

Aksoy, Ş. (1998). Yeni Sağ Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, *7*(1), 10-12.

Artvin Belediyesi, (2022). *http://www.bel.tr.* [Erişim tarihi: 28.06.2022].

Artvin Valiliği, (2022). *http://www.artvin.gov.tr.* [Erişim tarihi: 28.06.2022].

Avşar, M. N. (2021). *Kamu Politikası Analizi Açısından Yerel Yönetimlerde Elektronik Belediyecilik Molenlanden ve Menteşe Belediyeleri Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muğla.

Babaoğlan, E. (2021). *Küreselleşen Dünyada Yerel Yönetimler ve Belediye*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Baykal, T. (2010). Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7*(13), 476-492.

Belli, A. & Aydın, A. (2016). 6360 Sayılı Yasa ile Kapatılan Belde Belediyelerinin Hizmette Etkinlik, Verimlilik ve Temsil Sorunsalı Üzerine Bir Alan Araştırması: Önsen Belediyesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *9*(43), 1698-1713.

Bilgi Toplumu. (2005). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dairesi. E-dönüşüm Türkiye projesi 2005 yılı eylem planı. *http://www.bilgitoplumu.gov.tr/strateji-ve-eylem-planlari-2/2005-eylem-plani*. Erişim tarihi: 02.03.2022.

Bilgi Toplumu. (2015). 2015-2018 Bilgi toplumu stratejisi ve eylem planı. *http://www.sp.gov.tr.* Erişim tarihi: 02.03.2022.

Catlin, T., Scanlan, J. & Willmott, P. (2015). Raising Your Digital Quotient. Mckinsey Quarterly, June 2015. *http://www. mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corp orate-finance/our-insights/raising-your-digital-quoti ent*. Erişim tarihi: 25.02.2022.

Değerli, A. (2016). Ağ Toplumunun İletişimi Ekseninde Yerel Yönetimlerin Sosyal Medya Kullanım Düzeyi: Kadıköy Belediyesi Örneği. *Öneri Dergisi*, *12*(46), 63-80.

Demirkıran, S., Yücel, M. A., Terzioğlu, M. K. & Selvi, A. (2021). Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Yönetişim. *Tesam Akademi Dergisi*, *8*(2), 489-519.

Desmet, D., Duncan, E., Scanlan J. & Singer, M. (2015). Six Building Blocks for Creating a High-Performing Digital Enterprise. Mckinsey Digital September 2015. *http://dln.jaipuria.ac.in:8080/jspui/bitstream/123456789/2218/1/Six%20building%20blocks%20for%20creating%20a%20high-performing%20digital%20enterprise.pdf.* Erişim tarihi: 25.02.2022.

Dörner, K. & Edelman, D. (2015). What 'Digital' Really Means. Mckinsey Digital July. McKinsey&Company.*https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Industries/Technology%20Media%20and%20Telecommunications/High%20Tech/Our%20Insights/What%20digital%20really%20means/What_digital_really_means.pdf.* Erişim tarihi: 25.02.2022.

Erdoğan, O. (2019). Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: Molenwaard Belediyesi Örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(13), 59-74.

Genç, F. N.(2010). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı. *Türk İdare Dergisi*, *Mart, 466*, 145-160.

Genç, H. E. (2021). *Ekonomide Dijitalleşme ve Kalkınma İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gözüküçük, M. F. (2020). *Dijital Dönüşüm ve Ekonomik Büyüme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Henden, B. H. & Henden, R. (2005). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve E-Belediyecilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(14), 48-66.

Holzer, M. & Manoharan, A. P. (2016). *Digital Governance in Municipalities Worldwide (2015-16) Seventh Global E-Governance Survey: A Longitudinal Assessment of Municipal Websites Throughout the World.* Washington: National Center for Public Performance.

İnce, G. (2019). *The Impact of Digitalization on Company Performance*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnsani Gelişme Vakfı. (2020). Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları. *https://ingev.org/raporlar/Yerel_Yonetimlerde_Dijital_Yonetisim_Firsatlari.pdf/01.03.2022*. Erişim tarihi: 26.04.2022.

Jessup, L. M. & Valacich, J. S. (2008). *Information Systems Today: Managing in the Digital World.* Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall.

Karaçorlu, A. (2021). Türk Kamu Yönetim Sisteminde Dijital Dönüşüm. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 163-178.

Kaypak, Ş. (2009). Küreselleşme Sürecinde E-Dönüşüm ve Belediyelere Yansıması. *7. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı* (215-234), 30 Ekim 1 Kasım 2009, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kaypak, Ş. (2010). E-Dönüşüm Sürecinde E-Devlet Yapılanması ve Antakya Belediyesine Yansıması. *8. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi 28-31 Ekim 2010 Bildiriler Kitabı* (1504-1521), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kaypak, Ş., YILMAZ, V. & Bimay, M. (2017). Dijital Çağda Yerel Yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22* (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1798-1813.

Kotarba, M. (2017). Measuring Digitalization–Key Metrics. *Foundations of Management*, *9*(1), 123-138.

Lindgren I. & Van Veenstra A. F. (2018). Digital Government Transformation: A Case Illustrating Public eService Development as Part of Public Sector Transformation. *Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research: Governance in the Data Age*, 1-6.

Mahlangu, G. & Ruhode, E. (2021). Factors Enhancing E-Government Service Gaps in a Developing Country Context. *arXiv preprint arXiv:2108.09803*.

Manoharan, A. P., Melitski, J. & Holzer, M. (2022). Digital Governance: An Assessment of Performance and Best Practices. *Public Organization Review*, 1-19.

McKinsey Digital. (2015). Six Building Blocks for Creating a High-Performing Digital Enterprise, Digitization Affects Almost Everything in Today's Organizations, Which Makes Capturing Its Benefits Uniquely Complex. Here Are the Most Important Aspects That Winning Companies Consider. *http://dln.jaipuria.ac.in:8080/jspui/bitstream/123456789/2218/1/Six%20building%20blocks%20for%20creating%20a%20highperforming%20digital%20enterprise.pdf.* Erişim tarihi: 26.04.2022.

Memiş, L. (2017). Akıllı Teknolojiler, Akıllı Kentler ve Belediyelerde Dönüşüm. *Yasama Dergisi*, (36), 66-92.

Morakanyane, R., Grace, A. & O'Reilly, P. (2017). Conceptualizing Digital Transformation in Business Organizations: A Systematic Review of Literature. *30th Bled Econference: Digital Transformation - From Connecting Things to Transforming Our Lives*.

Myovella, G. A. (2020). *The Effects of Digitalization on Economic Performance.* Doktora Tezi, Eğe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Nohutçu, A. (2016). *Kamu Yönetimi*. Konya: Savaş Yayınevi.

OECD, (1995). *Bilimsel ve Teknolojik Faaliyetlerin Ölçümü: Bilim ve Teknolojiye Ayrılmış İnsan Kaynaklarının Ölçümü Hakkında Kılavuz "Canberra Kılavuzu".* Paris: OECD Publishing.

OECD, (2015). *The Innovation Imperative: Contributing to Productivity, Growth and Well-Being.* Paris: OECD Publishing.

Oğan, Y. & Durlu Özkaya, F. (2021). *Gastro Artvin*. Ankara: Nobel Yayıncılık

Önen, M. & Güngör, M. (2018). Yerel Yönetim ve Merkezi Yönetim İlişkileri. M. A. Özer & U. Ayhan (Ed.), *Kamu Yönetimi Tartışmaları* (420-454). Ankara: Gazi Kitabevi.

Parlak, B. & Doğan, K. C. (2019). *E-Yönetişim Kavramsal/Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları.* İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

Parlak, B. & Ökmen, M. (2016). *Türkiye'de ve Dünya'da Yerel Yönetimler Teori ve Uygulama.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Pustu, Y. (2005). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *Sayıştay Dergisi*, *57*, 121- 134.

Schumpeter, J. A, (1934). *The Theory of Economics Development.* Oxford: Oxford UniversityPress.

Şengül, R. & Balıkçı, Ö. (2021). Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim Üzerine Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *11*(2), 417-436.

TASAM. (2006). *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. E-Belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi*. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4148/e-belediyecilik_kilavuzu_yerel_yonetim_vatandas_etkilesimi_raporu, Erişim tarihi: 02.03.2022.

Taslak, E. K. (2021). *Kamusal Halkla İlişkiler ve Dijital İletişim Uygulamaları: İstanbul İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türkiye Bilişim Vakfı. (2021). *Dijitalleşme Yolunda Türkiye Raporu 2021*. http://tbv.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/Dijitalles%CC%A7me-Yolunda-Tu%CC%88rkiye-Raporu-v9.pdf. Erişim tarihi: 25.02.2022.

Tiryakioğlu, M. (2016). Teknolojik Yetenek ve Öğrenme. İ. S. Akçomak, E. Erdil, M.T. Pamukçu & M. Tiryakioğlu (Ed.), *Bilim, Teknoloji ve Yenilik: Kavramlar, Kuramlar ve Politika* (83- 105). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Toprak, Z. (2014). *Yerel Yönetimler,* (9.Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Tortop. N., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M. A. (2018). *Mahalli İdareler*. Ankara: Nobel Yayınları.

Utlu, E. & Er, A. (2021). Yerel Katılım Bağlamında Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Belediyeler: Uygulamalar, İmkânlar ve Öneriler. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(41), 97-110.

Van Dijk, J.A.G.M. & Van Deursen, A.J.A.M. (2014). Digital Skills, Unlocking the Information Society. New York: Palgrave Macmillan.

Yeşildal, A. (2019). Sosyal Medya, Yerel Yönetimler ve Katılımcı Yönetim: Bilgi Çağında Belediyeler İçin Yeni Stratejiler. *İnsan ve İnsan 6*(22), 883-902.

Yıldırım, U. & Öner, S. (2004). Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, *3*(1), 49-60.

Yılmaz, B., Aktin, D. & Özbay, K. (2018). *Dijital Çağda Yönetişim Yaklaşımı ve E-Belediyecilik Hizmetlerinde Dijital Beceri Unsuru: Kocaeli İli Örneği.* TÜBİTAK SOBAG tarafından desteklenen, 117K012 no'lu Proje.

KENTLEŞMEDE GÖÇ OLGUSUNUN EKONOMİK ETKİLERİ: ARTVİN ÖRNEĞİ

Merve OĞUZHAN[1]

1. GİRİŞ

Kent, tüm devinimleri ile birlikte ortaya çıktığı toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel imkânlarının mekânsal yansımasıdır. Kentin içinde bulunduğu toplumların yansıması oluşu, toplumlar arası bir etkileşimi sağlayan yapısını da kapsamaktadır. Kent olgusu var oluşunu kazandığı andan itibaren yalnız kendisini geliştirmekle kalmayıp çevresiyle etkileşim halinde bulunan ve kurduğu bölgesel ilişkiler sayesinde çevresini örgütlü işleyişine dâhil ederek çevresinin de gelişmesini sağlayan bir merkez işlevi görmeye başlamıştır. Kentin merkez haline gelmesi aslında kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Kentleşme hem etkileyen hem de etkilenen bir olgu olarak zaman içinde ekonomik, siyasal, sosyal ve teknolojik etmenler kaynaklı gelişim göstermiştir. Nitekim kentleşmenin bu etkenler sonucundaki çıktılarından biri de göç olgusu olmuştur. Göç, kentleşmenin bir sonucu olarak belirmiştir. Kentleşmenin göçü doğurması ve göçle beraber kentleşmenin daha da gelişmesi aslında ikisinin birbirinden beslenen iki kaynak olduğunu göstermektedir.

Göç, toplumlardaki sosyal, ekonomik ve siyasal değişimin hem etkeni hem de önemli bir göstergesidir. Göç olgusunun dünya tarihindeki dönüşümleri, devletlerin oluşumunu, toplumların gelişimini ve tek tek bireylerin yaşamlarını yönlendirebilme kapasitesiyle önemli bir etki gücüne sahiptir. Göç olgusunun çok boyutlu ve karakteristik yapısı, etki alanının genişliği ve özellikle toplumları yönlendirebilecek sosyo-politik ve ekonomik sonuçları bilim ve düşünce dünyasında araştırma konusu olarak ele alınmasında rol oynamıştır. Kentleşmeyle beraber gelen göçün etkilerine özellikle de ekonomik etkilerine pek çok çalışma konusunda yer verilmiştir.

[1] Öğr. Gör., Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, merveoguzhan@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9414-0503

Öyle ki, 19. yüzyılda gerçekleşen sanayileşme hareketleri, üretimin merkezini evden fabrikalara aktararak, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru kitlesel göçleri başlatmıştır. Günümüz göç olgusuna bu açıdan baktığımızda, göç hareketlerinde ekonomik nedenlerin ön planda olduğu ve bunun sonucunda ağırlıklı olarak ekonomik sonuçların ortaya çıktığı dikkat çekmektedir.

Göç hareketleri ile gerçekleşen fiziki mekân değişikliği, göç alan ve veren toplumlar için göç sürecinde, devamında ve sonrasında çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sonuçlar çıkarmaktadır. Bu anlamda çalışmanın ana konusu kentleşme ile gelen göçün ekonomik etkilerini açıklayarak, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ve Gürcistan'a sınırı olan Artvin ilinin göç hareketleri doğrultusunda kentleşmesindeki ekonomik etkilerini saptayabilmektir. Çalışmanın ana hatlarını oluşturabilmek adına ilk iki bölümde kavramsal çerçeve sunulmuş, kent, kentleşme, göç kavramlarına yönelik gerekli bilgilendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise Artvin ilinin kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılasındaki değişimleri, işsizlik, iş gücü, istihdam oranları ve konut satışları ele alınıp 2014 ve 2021 yılları aralığındaki verileri analiz edilerek göç hareketlerinin kentleşme üzerindeki ekonomik etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Artvin özelinde ve yıl bazında veri bulmanın güçlüğü nedeniyle çalışma 2014-2021 yılları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK, İŞKUR ve DOKAP tarafından hazırlanan istatistiki kaynaklardan elde edilmiştir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN KENT VE KENTLEŞME

Kent kavramı ile ilgili pek çok tanımlama ileri sürmek mümkündür. Ancak en genel anlamda kent örgütlenme aşamasına ulaşmış, kendine has özellikleri bulunan bir toplumsal yerleşim birimi olarak ifade edilebilir. Kent kavramı; tarımsal olmayan üretimin yapılmasıyla beraber hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin, dağıtım ve denetim işlevlerinin bir arada olduğu, teknolojik gelişme seviyelerine göre belirli bir büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine ulaşmış yerleşim alanları olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998). Avrupa Kentsel Şartı'nda kent kavramı köken bilim olarak "kent", "citta", "cite" veya "ciudad" (latince kökü "civitas") iki temel kavramı kapsar. İlk olarak yapısal, topoğrafik, arkeolojik ve kent planlaması açısından insan topluluklarının buluştuğu bir mekân; ikinci olarak da TreccaniItalien Ansiklopedisi'ne göre "toplum hayatının özünü ve karakterini oluşturan tarihi

ve yasal bir oluşum"dur. Aynı şekilde Yunanca "polis" kelimesi de iki farklı unsurla karşımıza çıkar: idari olarak, yapılar ve diğer alanların bütününden oluşan bir ortaçağ kenti; siyasi olarak ise belirli ortak hedefler için, politik bilinç etrafında toplanmış insan toplulukları (Avrupa Kentsel Şartı, 1996).

Kentler, uzmanlaşmış bir iş bölümünün, kentli yaşam tarzının ve toplumsal çatışmanın etkin olduğu, kan bağına dayalı ilişkilerinin zayıfladığı, normatif çoğulculukla beraber gönüllü birliklerin arttığı ve kitle iletişim araçlarının etkin olarak rol aldığı yerleşim alanlarıdır (Marshall, 1998). Kentler bir arada yaşamak, güvenli bir topluluk oluşturmak üzere bir araya gelen insanların yönetsel birlikteliğinden doğmuştur. Bu bağlamda yapılan tanımlamalar doğrultusunda kent, tarihsel ve toplumsal anlamda kendi kendini yönetme becerisine sahip olan ve aynı alanda bulunan bir topluluğun iskân ettiği ve bu doğrultuda örgütlendiği mekân olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıçbay, 1993).

Nüfus olarak görece kırsal alanlara göre daha yoğun olan, insanların güvenlik, eğlence, barınma, yerleşme, çalışma amaçları için bir araya geldiği ve bu ihtiyaçlarının karşılandığı, tarımsal alanla uğraşanlarının sayısının az olduğu, insanların tarım faaliyetlerinin haricinde etkinliklerde bulunduğu, toplumun sürekli bir sosyal gelişme ve etkileşim içinde olmasıyla görünür hale gelen kent, kentleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Kent, tarihsel sürece pek çok yeni öğe kazandırmıştır. Nitekim insanlık, tarımsal olmayan iş gücüne dayalı yeni bir yaşam biçimi olan kentleşmeyi yaratmıştır.

Kentleşme, en genel anlamda bir yerleşim biriminin nüfus yoğunluğunun artması, üretimin çeşitlenmesi ile kent haline gelmesidir. Yerleşim birimlerinin kent haline gelmesi, kentlerin ortaya çıkması, gelişim ve değişim süreci kentleşme kavramı ile ifade edilmektedir. Ancak buradan yola çıkılarak kentleşme kavramı yalnızca bir nüfus hareketi olarak düşünülmemelidir. Kentleşme: "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye dayanarak kent sayısının artması ve var olan kentlerin büyümesiyle sonuçlanan, toplum yapısında, örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan ilişki ve davranışlarında kentlere has farklılıkları beraberinde getiren bir nüfus birikimi sürecidir" (Keleş, 2002). Kentleşme, toplumsal değişme sürecine yön veren ve bazı toplumlarda da var olan bu sürece hız katan bir olgudur. Esasen kentleşme; sanayileşme, toplumsal değişim ve demokratikleşme hareketlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülke nitelemesinde temel alınan kıstasların başında ülkenin sanayi durumu gelirken, ardından yerleşme alanları ve kentlerin oluşum ve gelişim süreci gelmektedir. Kentleşme ve ekonomi arasındaki bu ilişkiyi, ülkede

kentleşmenin belirli bir düzeye gelmesinden sonra ülkeyi toplumsal, ekonomik, teknolojik ve siyasi yapısında değişikliklere zorlayan temel etkenlerden birisi olmasıyla açıklamak mümkündür (Kongar, 2003).

2.1. Kentlerin Gelişimi

Kentlerin tarihte ilk ortaya çıktığı zamanı söylemek güç olsa da, kent olarak karşılık bulabilecek yapıların ilk olarak M.Ö. 6000 yıllarında belirmeye, M.Ö. 4000 dolaylarında da tam olarak kendini göstermeye başladığı söylenebilir (Hatt & Reiss, 2002). M.Ö. 4000-3000 yılları arasında maden bilgisindeki gelişmeler, coğrafik, kültürel ve ekonomik koşullardaki uygunluk, kentlerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Gerçekleştirilen araştırmalarda, ilk büyük kent topluluklarının Nil nehri, Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki vadiler, İndüs nehri çevresi ve Akdeniz kıyıları gibi büyük nehirlerin geçtiği verimli topraklarda kurulduğu tespit edilmiştir (Ertürk, 2009). Kentlerin ilk kendilerini gösterdikleri yerlerde ortak nokta, ürünlerin bolluğu ve kıtlığı olmuştur. Belli ürünlerdeki bolluğa karşılık bazı ürünlerin olmayışı ya da kıt oluşu, yerleşim yerleri arasında bol olan ürün ile kıt olan ürünün takasına yani ticarete yol açmıştır. Bu durum ticaretin güvenli bir şekilde yapılması ve malların korunmasını gerekli kılmıştır. Güvenli ticaret algısı ise askeri yapı ve onları komuta edecek bir erk ihtiyacını doğurmuştur (Childe, 2001). Bu tür gelişmelerle beraber insanlık, kentlerin doğuşu ile ilkel yaşamdan uygar yaşama, düzensiz toplumdan düzenli topluma geçmiştir. Kentlerin doğuşu yönetim olgusu ile iç içe geçmiştir, bu anlamda kenti karakterize eden değer politiktir. Nihayetinde kenti yönetme, erki yaratmış; devlet de temellerini kent üzerine kurmuştur (Bumin, 1998).

Kent devletlerinin ilk örnekleri Antik Yunan'da site devleti olarak karşımıza çıkan Polis'tir. Antik Yunan kentleri, birçok fonksiyonu bünyesinde barındırırken bir taraftan ticari ve askeri birer merkez işlevi görmüş, diğer taraftan siyasi ve idari erk olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Bu anlamda Antik kent olan Polis, var olan diğer kentlerden sosyo-ekonomik ve siyasal yapısıyla farklı nitelikler taşımaktadır (Pustu, 2006). 9. yüzyıldan itibaren, siyasi istikrarın sağlanmasıyla beraber yerleşik hayatın etkinleştiği bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Bu yüzyılın sonlarında, feodal beyler topraklarını ve topraklarında yaşayan halkı, gelebilecek saldırılardan korumak için surlarla çevrilmiş kentler inşa etmeye başlamışlardır (Örgen, 2010).

Kentlerin tarihsel gelişiminde günümüzdeki tanımlamasına yakın konuma gelmeleri, kent olarak ifade edilen yerleşim alanlarının, ulaşım ve ticaretten daha çok ekonomik faaliyetlerde uzmanlaşmaya başlamalarıyla

gerçekleşmiştir. Kentler Sanayi Devrimi ile önem kazanmıştır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkarmış olduğu kentsel mekânlardaki ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümler, II. Dünya Savaşı, küreselleşme, dijitalleşme ve yenilikçi ekonominin dönemsel olarak oluşturduğu etkilerle mevcut durumdaki kent algısını ve kentsel yapılanmayı da biçimlendirmiş ve halen biçimlendirmeye devam etmektedir (Özden, 2001).

Türkiye'de kentleşme olgusunun gelişimi ve kurumsallaşma girişimleri açısından 1950 yılından itibaren önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1930'larda başlayan devletçi politikalar yerini 1950'lere gelirken liberal politikalara bırakmış, sanayileşme hareketleri ve tarımda makineleşme artmıştır. Sanayi faaliyetlerinin kent merkezlerinde gerçekleştirilmesi ve tarımda makineleşmeyle beraber ortaya çıkan işsizlik durumu köyden kente göçü belirgin hale getirmiştir. Esasen bu dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar özellikle köylerdeki tarımsal faaliyetlere yansımış, bu faaliyetler de ülkede kentleşmeyi son derece hızlandırmıştır.

2.2. Kentleşme Nedenleri

Kent yerleşimleri tarihsel gelişimleri boyunca farklı yönetsel ve toplumsal ağları kapsayan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişimlerini tamamlayıp varlık kazandıkları dönemlerde, nüfusun çoğunluğunu kendine çekme nedenleri her kentin yapılanmasına ve insana göre değişse de temelde altta yatan nedenler istihdam, eğitim, dinsel ögeler, savunma, ticaret ya da sanayi gibi olgulara dayanmıştır.

Modern devletin gelişmesiyle beraber siyasi iktidarın bir yeri kent ilan etmesi, sosyal yatırımlar ile okul, hastane açarak o bölgeyi kalkındırması, yönetimsel ve hukuki yapıyı kurması kentleşmeyi sağlayan siyasi nedenler arasındadır. Nitekim devletlerin benimsemiş oldukları hukuki, siyasi ve yönetsel düzenlemeler bölgelerin kentsel özellikler kazanmasını sağlamıştır. Bir yerleşim yerinin kent özelliğine sahip olması için ekonomik olarak tarım dışı faaliyetler içerisinde bulunması gerektiğinden hareketle kentlerin tarih sahnesine çıkmasında ticari faaliyetlerin önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Sanayileşmeyle beraber görülen tarımda makineleşme, tarımsal faaliyetlerdeki insan gücüne olan talebi azaltmış ve beraberinde işsizliği getirmiştir. Kentlerin sanayi alanında sunmuş olduğu geniş imkânlar ile kentte ticari faaliyetlerin daha fazla olacağı düşüncesi insanları kentlere çekmiştir. Ekonomik faaliyetlerin teknolojik gelişmelerle beraber pek çok sektöre yayılmasıyla beraber istihdam olanağının artması, kentlerdeki üretim maliyetlerinin düşük olması, yüksek gelir, işletmelerin birbirlerine

sağladıkları yararlar, gelişmiş altyapı, araştırma ve eğitim olanakları gibi çeşitli pozitif etkiler insanların kentlere göç etmesini sağlayan başlıca ekonomik nedenlerdir (Doğaner, 2017).

Kentleşmeye ortam hazırlayan ekonomik nedenler ele alındığında özellikle teknolojik gelişmeler, yaşamı kolaylaştırmakla beraber bilgi toplumuna dönüşüme de katkı sunarken bir bölgenin kentleşmesini sağlayan diğer bir neden olarak ön plana çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile ulaşım ağlarının gelişmesi, karayolu, havayolu, demiryolu gibi ağların artması, haberleşme imkân ve araçlarının çeşitlenmesi ve günümüzde insan hayatında önemli rol oynayan internetin varlığı gibi unsurlar kentleşmenin temel teknolojik nedenleridir. Böylece teknolojinin nimetlerinden yararlanmak isteyen insanlar yer değiştirmektedir (Yetgin, 2019).

Değişen ekonomi ve gelişen teknoloji dinamik bir toplumu meydana getirmektedir. Gelişmelerin toplum içerisindeki dönüşümünün kültürel, politik, ekonomik pek çok etkisi olmaktadır. İnsanların eğlence, etnik bağ, dil, din ve kültürel unsurlar doğrultusunda yer değiştirmesi başka bir yerleşim yerini bu alanlarda yeterli görmesi, o bölgenin kentleşmesini sağlamaktadır. Yine kentlerin sunmuş olduğu sosyal faydalar neticesinde bireylerin ya da işletmelerin kırsal kesime göre temin edilebilmesi daha zor olan mal ve hizmetleri kolaylıkla bulması, hizmetlere erişim imkânının daha fazla olması kentleşmeyi sağlayan sosyal nedenler arasındadır.

3. KENTLEŞMEDE GÖÇ OLGUSU

Kentleşme, göç olgusuyla iç içe girmiş bir kavramdır. Kentleşmenin çok yönlü yapısı hem kırsal bir toplumun kentsel bir topluma evrilme sürecini hem de kentsel mekânın kendi iç dinamiklerinde bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Kentleşmeyle beraber insanların mevcut konumlarını değiştirme istençleri ve belirli etkenler dâhilinde gerçekleşen kitlesel hareketler göç olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle göç kentleşmenin bir sonucu olarak görülmekle beraber kentleşme için ayrıca bir kaynağı da ifade etmektedir. Nitekim göçün gerçekleşmesiyle göç alan ve göç veren toplumlardaki değişim ve dönüşümler kentleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Kentsel düşünme ve yaşam standartları, mevcut sosyal ilişkiler sayesinde bireyi topluma ve yönetime entegre eden artan sayıdaki ikincil birlikler gibi çekici faktörler zamanla daha çok nüfusu kentlere yöneltmiştir. Özellikle sanayi devrimi ile gerçekleşen kitlesel hareketlenmeler literatürde göç kavramı ile ifade edilmiştir.

Göç, insanlık tarihi ile benzer şekilde gelişen çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Mekânsal değişiklik olarak ifade edilen göç sadece mekân yönünden bir değişiklik olarak anlaşılmamalıdır. Göç, başta bireyin psikolojik durumu olmak üzere insana özgü olan hemen her şeyi etkileyen bir olgudur. Bu noktada göç kavramını ifade ederken birden fazla tanımlamaya yer vermek önemlidir.

Göç binlerce yıl öncesine uzanan insanlık tarihinin ortak noktasıdır. Tüm insanlığı içine alan bu kavram genel ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. En genel anlamda göç, kişilerin şu anki konumlarından farklı olarak uzaktaki bir yerleşim yerine giderek oraya yerleşmesidir. (Bratram vd., 2017). Dar anlamda ise, birey ve grupların ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel birtakım sebepler doğrultusunda bir yerden başka bir yere gitmeleri, coğrafi olarak yer değiştirmekle beraber oturdukları yeri sürekli ya da geçici olarak terk etmeleri demektir (Mutluer, 2003)

Bir diğer ifade ile göç gerek ülke içinde farklı şehir ya da bölgeler arasında gerekse ülkeler arasında devamlılık gösteren nüfus hareketidir. Bir bölgede nüfusun azalması ya da artışında bu nüfus hareketleri büyük rol oynamakla beraber, bölge içerisindeki nüfusun yaş ve cinsiyet gibi birçok değişken üzerindeki dağılımını da etkilemektedir. Bu değişkenlerde meydana gelen farklılaşmalar göç alan ve göç veren yerler açısından birbirine tezat bir şekilde gerçekleşmektedir. Nitekim göç alan bölgede nüfus görece olarak kontrolsüz şekilde artarken göç veren bölgede nüfus azalmaktadır (Baran & Akça, 2016).

Göç hareketleri hangi etken doğrultusunda gerçekleşirse gerçekleşsin dini, kültürel, siyasal, etnik, ekonomik unsurlar bakımından oldukça farklı niteliklere sahiptir ve toplumun ayrışan sosyal katmanlarında yer alan insanların kitlesel olarak göç etmesidir. Bu nedenle göç hareketleri birbirlerinden ayrışan özellikler gösteren farklı grupların, aynı mekânı paylaşmalarına yol açmaktadır. Bunun sonucunda doğal olarak kent ortamı, ortak adet ve geleneklerin varlığını sürdürdüğü, genelde aynı etnik köken ve dini inançlara sahip olan sosyo-ekonomik olarak birbirlerine yakın kişilerin yaşamlarını sürdürdüğü homojen yapıya sahip kırsal mekânların aksine, farklı kültürlerin iç içe geçtiği, heterojen yapıya sahip yaşam alanları olarak belirmiştir.

3.1. Göçün Türleri

Göç olgusunu kavramsal düzeyde açıklamaya çalışan bilim insanları belirli değişkenlerden hareketle göçü tanımlamışlardır. Değişkenler

tanımlamalara göre farklılık gösterse de genel olarak yapı, unsur/aktör, zaman/süre, coğrafi sınırlar/mekân ve faktör değişkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçün tanımlanmasından hareketle göç türleri de aynı değişkenler etrafından sınıflandırılmıştır. Göç eden kişiler farklı sebeplerle yaşadıkları bölgeden bir başka yerleşim yerine gitmektedirler. Bu hareket yerleşim amaçlı olabildiği gibi, geçici de olabilmektedir. Ya da göç olarak ifade edilen bu yer değiştirme olayı her yıl düzenli aralıklarla sürdürülebilmektedir.

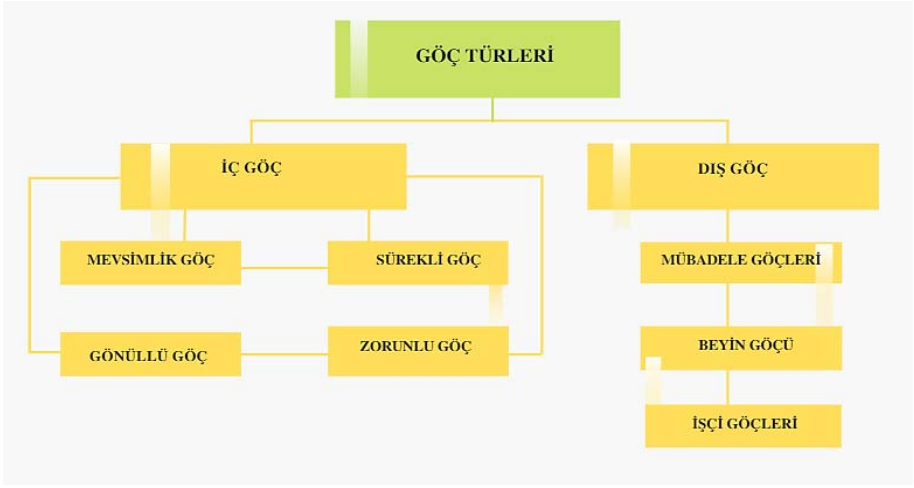
Esasen göç türleri denildiğinde akla gelen ilk sınıflandırma, ülke sınırları dikkate alınarak yapılan iç göç ve dış göç ayrımıdır. Fakat göçün çok yönlü ve karakteristik yapısı ile tarihsel süreçte yaratmış olduğu etki ve dönüşümler, pek çok göç türünün varlığına işaret etmektedir. Göçün hem etken hem de edilgen bir olgu olarak dikkate alınıp ilk incelenmeye başlandığı dönemlerde yapılan iç göç-dış göç ayrımından farklı olarak, zamanla değişik etkenlere dayalı göç türleri ortaya konulmuştur. Bu durum göçün dinamik ve sürekli değişen yapısını ortaya koymaktadır (Çağlar, 2008). Göçün değişken ve çok boyutlu yapısı ortaya çeşitlilik arz eden bir göç tablosu ortaya sunsa da değişik etkenler altında tasvir edilen göç türleri esasen iç göç ve dış göç kapsamı altında gerçekleşmektedir.

Yönü itibariyle bir diğer değişle ülke sınırları dikkate alınacak olunursa; iç göç bir ülke sınırları içerisinde genelde kırsaldan kente doğru, devamlı olacak şekilde veya bir süreliğine (mevsimlik) yapılan göç türüdür. İç göçler kırdan-kıra, kırdan-kente, kentten-kıra veya kentten-kente olacak şekilde farklı kombinasyonlar ile gerçekleşebilmektedir. İç göçlerin temel motivasyonunun iş imkânlarının yetersizliği olduğu düşünülmekle beraber sağlık, sosyal, eğitim gibi hizmet alanlarının yeterli olmaması, doğal afetler ve kentlerdeki çekici faktörler de ülke sınırları içerisinde göç etme kararını şekillendirmektedir. İç göçler kendi arasında mevsimlik göçler, sürekli göçler, zorunlu ve gönüllü göçler olarak ayrıma tabiidir. Mevsimlik göç; yılın belirli zamanlarında ülke sınırları içerisinde, genellikle ekonomik kaygı güdülerek iş imkânlarının az olduğu kış aylarında, büyük şehirlere çalışmak üzere yapılan göçlerdir. Mevsimlik göçün geçici oluşuna gıyaben devamlılığı ifade eden sürekli göç; farklı değişkenler doğrultusunda insanların var olan ikametlerini değiştirerek yeni bir ikamete kalıcı olarak yerleşmesidir (Erjem, 2009). İç göç kapsamında ele alınan diğer bir göç türü ise; bireylerin kendi istençleriyle var olan yaşam standartlarından daha iyi bir yaşam standartlarına ulaşmak için gerçekleştirmiş oldukları gönüllü göçlerdir. Buna karşılık kendi kararlarının dışında gerçekleşen, mücbir sebebe dayanan ya da devletin almış olduğu karar neticesinde, devletin bir bölgedeki vatandaşlarını başka bir bölgeye

daimi/kalıcı olarak göndermesi ise zorunlu göç olarak ifade edilmektedir (Sayın vd., 2016).

Dış göçler ise; mevcut ülke sınırlarının dışına yapılan göçlerdir. Dış göçler, mevcut ülke sınırlarının dışında başka bir ülkeye, kalmak, çalışmak ya da daimi olarak yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketliliğidir (Gönüllü, 1996). İnsanların belirli istençlerinin dışında devletlerarasında gerçekleşen antlaşmalar sonucunda yapılan nüfus mübadeleleri de dış göç kapsamında yer almaktadır. Yine dış göç altında sayılabilecek olan beyin göçü de özellikle gelişmekte olan ülkelerden çok iyi eğitilmiş olan insanların başka ülkelere göç etmesini ifade etmektedir. Dış göç kapsamında gerçekleşen beyin göçünün pek çok nedeni olmaktadır, sadece eğitim olanağı ya da iş imkânı olarak değil devletlerin almış oldukları politik kararlar da beyin göçünü etkilemektedir (Bratram vd., 2017). Bir diğer dış göç türü ise; işçi göçleridir. İşçi göçleri aslında bir ülkede oluşan iş gücü açığının başka bir ülkedeki iş gücü fazlasıyla giderilmesini ifade etmektedir. İşçi göçlerine özellikle gelişmekte olan ülkelerde görece ucuz olan niteliksiz iş gücünün, gelişmiş ülkelerdeki nitelikli ve görece pahalı iş gücünün yerine ikame edilmesi şeklinde karşılaşılmaktadır (Sayın vd., 2016).

Şekil 1. Göç Türleri

3.2. Göçe Neden Olan Etkenler

Göç olgusu toplumların ortak noktası olsa da toplumdan topluma farklı sebep ve sonuçlar içerisinde cereyan etmektedir. Göçün gerçekleşmesine neden olarak görülen etkenler toplumlarda farklılık göstermekle beraber hiçbir etken tek başına yeterli bir anlam ifade etmemektedir. İnsanların

ülkelerinden ayrılıp başka ülkeye yerleşmeye karar vermelerinde tek bir etkenden hareket ederek göç olgusunu açıklamak yeterli bir sav oluşturmamaktadır. Göçün gerçekleşme durumu birbirini etkileyen ve tetikleyen sebeplerin etkileşimi ile meydana gelmektedir (Castles & Miller, 1998). Dolayısıyla göçe neden olan toplumsal, ekonomik, kültürel, dini vb. sebepler birbirlerinden ayrı düşünülemez. Nitekim insanların göç etme istençleri genelde daha iyi ekonomik, sağlık, sosyal veya kültürel imkânlara sahip olan yerleşim merkezlerinde yaşamak istemelerinden kaynaklanmakla beraber bazen mücbir sebeplerle savaş, doğal afet gibi etkenler dâhilinde şekillenebilmektedir. Göçün değişken ve dinamik yapısına karşılık sabit olan şey göçe neden olan etkenlerin birbirleriyle etkileşim halinde olmalarıdır.

Göçe neden olan etkenlerin topluma göre değişiklik arz etmesi göçü disiplinler arası bir olgu haline getirmektedir. Göç olgusu sadece göç alan ve göç veren toplumlar üzerinde değil, toplumlarda sosyal, kültürel, ekonomik, demografik, çevresel ve toplumsal dinamikler üzerinde de belirleyici bir role sahip olmuştur (Köseoğlu & Artan, 2020). Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen kentleşme ve bunun sonucunda kitle hareketi biçiminde başlayan göç hareketleri genel perspektifte ekonomik imkânları artırmak, sağlık, eğitim ve daha yüksek yaşam standartlarına ulaşmak için gerçekleşmiştir. Bu etkenler arasında özellikle sanayileşmenin bir sonucu olarak, ekonomik etkenler baskın karaktere sahip olsa da çağdaş dönemde gerçekleşen göç hareketlerini, sadece ekonomik gerekçelere dayandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır (Yılmaz, 2004).

Bu doğrultuda göçe neden olan etkenler arasında en çok ön planda olanlar ekonomik, teknolojik, sosyo-psikolojik ve siyasi etkenler olarak sıralanabilir. Ekonomik etkenler başlığı altında, kırsal alanda tercih edilen teknolojik gelişmelerin sonucunda insan gücüne ihtiyacın azalması ve kentlerdeki ekonomik faaliyetlerin yaratmış olduğu üretim avantajları, yeni iş olanakları, geçim kaygısı, yüksek gelir elde etme isteği gibi nedenler yer almaktadır (Erkan, 2002; Yıldırım, 2004). 19. yüzyıldan itibaren teknolojinin gelişmeye başlamasıyla özellikle kırsal alandaki gelişmeler üretimde artışı sağlarken insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış bu da kırsal alandan kentsel alana nüfus hareketini hızlandırmıştır. Buna ek olarak teknolojik gelişimin üretilen ürünlerin bir yerden başka bir yere hızlı ve kolay bir şekilde ulaşımını kolaylaştırması, kentleri, insanların bu hizmetlerden yararlanmak istemeleri nedeniyle çekici hale getirmiştir. Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler de yine teknolojik etkenler altında ele alınmaktadır (Holton, 1999). Sosyo-psikolojik etkenler ise kent ile köy arasındaki yaşam standartlarını ve yaşam tarzlarını göstermede kullanılmaktadır. Bu aşamada bireyin kırsal alanlardan

büyük kentlere göç etmesi, kendisi açısından bir yükseliş, yüksek imkânlara ulaşarak acizlik duygusundan arınma, sınıf atlama olarak karşılık bulmaktadır (Keleş, 1976). Bu nedenle kırsal alanda yaşayan birçok birey yaşam standartlarını yükseltmek, daha iyi eğitim, sağlık ve eğlence imkânlarından yararlanmak, kendini kentin özgür yapısı içerisinde onun bir parçası olarak görmek amaçlarıyla göç etmektedir. Göçe neden olan etkenlerden bir diğeri de siyasi faktörlerdir. Bu etkenler genelde alınmış olan siyasal kararlar, hukuk kuralları ve uluslararası ilişki düzeylerindeki kararlar neticesinde şekillenmektedir. Alınan kararlar kimi zaman kentleşmeyi özendirici nitelikler taşımaktadır (Erkan, 2002). Nitekim siyasi kararlar dâhilinde belirli alanlardaki yasakların kalkması ya da yasak konulması, yine hükümetlerin almış olduğu yönetim ve dış politika hususundaki kararlar göç etme isteğini şekillendirmektedir.

Farklı açıklamalarla desteklenmiş göç hareketlerine kaynaklık eden etkenler; kentler ve toplumlar arasındaki eşitsizlik, siyasi sıkıntılar, savaş, doğal afetler ve insanların bireysel istekleri doğrultusunda daha da çeşitlenebilmektedir. Günümüzde hemen hemen bütün ülkeler göç almakta, göç vermekte veya her iki göç sürecini yaşayarak göç olgusundan etkilenmektedir. Bir uçta süregelen göç hareketlerinin başlama nedenleri varken diğer uçta ise kent ve ülkelerde yaratmış olduğu etkileri vardır. Göç olgusu çok yönlü olarak hem göç alan hem göç veren yahut her ikisini de gerçekleştiren kent ve ülkelerde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeleri etkilemektedir. Genelde göçün etkilerinin önemli sonuçlar doğurmasıyla beraber, özelde ekonomik etkileri kentleşme hususunda önemli rol oynamaktadır.

3.3. Göçün Ekonomik Etkileri

İnsanlık tarihini ilgilendiren hemen hemen her dönüm noktasında, göç belirleyici bir faktör olmuştur. Dolayısıyla göç olgusunu bir bireysel eylem olarak basite indirgemek doğru değildir. Farklı etkenler dâhilinde gerçekleşen göç, toplumsal değişimi beraberinde getiren bir süreçtir. Göç kavramının dinamik yapısı ile insanlık tarihinin sonuna kadar da önemli bir olgu olarak varlığını sürdüreceği aşikârdır. Nitekim son zamanlarda yaşanan gelişmelerle göç hareketlerinin hacmi ve önemi artmış bu da göçü, küresel değişimi etkileyen önemli faktörlerden biri haline getirmiştir (Köftürcü, 2017).

Göç hareketleri yapılış biçimi, süresi, amaç ve kapsamı bakımından nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin asıl önemli olan nokta, göç hareketinin öncesinde, göç sürecinde, devamında ve göç hareketinin sonrasında toplumlarda

gözlemlenebilen ve göçün ortaya çıkarmış olduğu çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sonuçlardır. Mekânsal değişim neticesinde gerçekleşen sosyal hareketlilik, bireyler başta olmak üzere hem göçü veren hem de göçü alan toplumlarda farklı etkiler meydana getirmektedir. Bu etkilerin farklılığı her bireyin, kentin ve toplumun şahsına münhasır olmasından, birbirlerinden ayrışmalarını sağlayan kendi özel yapısı ve sosyal bileşenlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır (Başel, 2006).

Göçün kent ve kentleşme üzerindeki ekonomik etkilerine pek çok perspektiften bakılabilir. Bu bakış açıları genelde pozitif ve negatif etkiler çerçevesinde toplanmaktadır. Pozitif etkileri açısından ele alındığında, göç hareketleri dinamizmi içinde barındırdığı için göç alan yerlerde genelde gelişmeye yönelik girişimler yaşanmakla beraber, ekonomik anlamda farklı sektörleri besleyecek bir nüfusu da oluşturmaktadır. Yine göç alan yerlerde üretimin artması ve çeşitlenmesi, kültürlerin kaynaşması ve farklı bakış açılarının ortaya çıkardığı yenilikçi gelişmeler de meydana gelmektedir. Belirli sektörlerdeki işçi açığının kapatılması, işverenler açısından işçi sıkıntısının ortadan kalkması, istihdam oranını artıracak yapılanmalara imkân sağlamasıyla birlikte daha fazla üretimin gerçekleşmesi ve bu sayede kentleşmenin hızlanmasını sağlayabilecek kaynağı oluşturması gibi faktörler kentleşme üzerinde pozitif ekonomik etkiler sağlayabilmektedir.

Negatif etkileri açısından ise, özellikle kırdan kente yapılan göçler neticesinde kentlerde yeterli sayıda konut ve iş alanları olmadığı için zaman içerisinde kentleri olumsuz yönde etkileyen pek çok gelişmeler meydana gelmiştir. Nitekim göçler pozitif etki olarak bir yandan kentleşmeyi hızlandırırken bir yandan da kent çevresindeki sanayi sektörlerinin kentleşme hızına oranla gelişim gösterememesinden kaynaklı olarak kentleşme üzerinde negatif etkide bulunmuştur (Özdemir, 2012). Göç hareketleri ile birlikte göç veren yerden nüfusun aktif çalışan statüsünde olan kısmı göç ederken, göç eden kişilerin aynı zamanda iktisadi kaynakları yanında götürmesi, göç alan yerde pozitif etki uyandırsa da göç veren yer üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Buradan hareketle çoğu zaman göç alan yerde nüfus üretici değil, tüketici haline gelmekte, zaman içerisinde göç veren yerlerde üretim azaldığı için buralar pazar yeri haline dönüşmektedir. Başka bir açıdan göçün kentleşme üzerindeki negatif ekonomik etkilerine bakacak olursak; eğitimli, genç, dinamik kişilerin göç etmesi ile birlikte kırsal alanlardaki nüfusun demografik yapısının büyük ölçüde bozulması ve göç veren yerde daha çok yaşlı insanların kalması, iş gücü açığının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Buradan hareketle göç veren yerler gelişmişlik olarak diğer bölgelere nazaran geri kalmakta ve daha az gelişim göstermektedirler (Şen, 2014). Yine göç

hareketleri neticesinde oluşan nüfus yoğunluğuyla beraber bölgedeki kaynakların yetersizliği, çarpık kentleşme, gecekondulaşma, iş gücünün daha az değere karşılık bulması, işsizlik, kültürel çatışmalar, artan suç oranları, altyapı ve ulaşım sorunları gibi birçok negatif etkiden de söz edilebilir (Bozkurt & Ayfer, 2018).

Çalışmanın devamında göçün kentleşme üzerindeki ekonomik etkisi, gayri safi yurt içi hâsıla, işsizlik ve konut satışları üzerinden ele alınacaktır. Göç edenler ilk gittikleri yerleşim alanlarında genellikle ekonomik problemlerden ötürü kiracı olmakta veya zamanla kendileri ya ev yapmakta ya da satın alarak yaşamlarına devam etmektedirler. Konut artışı kentleşmenin bir simgesi haline geldiği için aslında gelişimi ve etkileşimi ifade etmektedir. Ancak göçle beraber konut artışları kentsel gelişimi sağlasa da zamanla arsaların tükenmesi ve fiyatlarının pahalılaşmasıyla ev yapma ya da satın alma olanakları zorlaşmıştır. Bu durum çarpık kentleşme ve gecekondulaşmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentleşme çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği için kentlerde yaşayan nüfus oranında da hızlı artışlar olmuştur. Dolayısıyla kentler aşırı nüfus yığılmalarının yaşandığı ve bir takım çevresel sorunlarının olduğu mekânlar haline gelmektedir. En nihayetinde bir yandan göç, kentleşmeyi hızlandıran, istihdamı artıran, iş kolları oluşturan ve ekonomik anlamda gelişen ve geliştiren bir yapı olarak görülürken, bilinçsiz göç hareketleri neticesinde yanlış planlanmalar tam tersi etkilere de yol açabilmektedir. Nitekim aşırı yığılmalar kentin kaynaklarını zor duruma sokup kentlerin temel fonksiyonları olarak görülen su, elektrik, gaz, haberleşme, kanalizasyon ve yol gibi hizmetleri yerine getirmekte ve kentleri ciddi sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir (Özer, 2004).

4. ARTVİN ÖRNEĞİ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Gürcistan sınırında yer alan Artvin ili, zor olan coğrafik konumu ve sınır kapısına sahip olması nedeniyle kentleşme ve göç konusunda araştırılmaya uygun bir ildir. Sahip olduğu doğasıyla beraber şekillenen kent algısının, göç olgusuyla nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu merak uyandırmaktadır. Merkezi ile beraber dokuz ilçeden oluşan ilin toplam yüzölçümü, yaklaşık 7.393 km^2'dir. Artvin 2021 yılsonu itibariyle 169.543 kişilik nüfusa sahiptir. Bu nüfusun %63,81'i şehirlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2005). Artvin ilinin 2014-2021 yılları arasındaki nüfusu ve bu nüfus yapısının cinsiyet dağılımı Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Artvin İli ve Türkiye Genelinde Nüfus ve Cinsiyet Dağılımı

Yıl	Artvin Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Türkiye'nin Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2021	**169.543**	85.952	83.591	**84.680.273**	42.428.101	42. 252.172
2020	**169.501**	85.523	83.978	**83. 614. 362**	41. 915. 985	41. 698. 377
2019	**170.875**	85.975	84.900	**83. 154. 997**	41. 721. 136	41. 433. 861
2018	**174.010**	87.715	86.295	**82. 003. 882**	41. 139. 980	40. 863. 902
2017	**166.143**	83.524	82.619	**80. 810. 525**	40. 535. 135	40. 275. 390
2016	**168.068**	84.597	83.471	**79. 814. 871**	40. 043. 650	39. 771. 221
2015	**168.370**	84.679	83.691	**78. 741. 053**	39. 511. 191	39. 229. 862
2014	**169.674**	85.365	84.309	**77. 695. 904**	38. 984. 302	38. 711. 602

Kaynak: TÜİK**,** Yıllara ve İllere Göre Genel Nüfus Sayımları (2014-2021).

Türkiye genelindeki nüfusa oranla en az nüfusa sahip illerden biri Artvin'dir. Artvin ilinde, erkek ve kadın nüfusları arasında çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte, 2014-2021 yılları aralığında erkek nüfusun istikrarlı bir biçimde kadın nüfusunun üzerinde seyrettiği görülmektedir. Artvin'de nüfus miktarı 2018 yılında 174.010 ile en yüksek düzeyine ulaşmış ancak sonrasında yüksek oranda bir azalma meydana gelmiştir (Tablo 1). 2018 yılında Artvin'in nüfus artış hızının diğer yıllara nazaran yüksek olması aynı şekilde, Türkiye genelindeki nüfus artış hızının da 2018'de en yüksek oranda olması dikkat çekmektedir. Bu yükselişlerde göç olgusunun etkileri açıkça görülmektedir. Göç olgusu, bir bölgedeki nüfusu artırmakla beraber kimi zaman da özellikle dönemsel yaşanan afetler, salgın hastalıklar, kazalar, savaşlar, diplomatik kararlar, ölüm oranları vb. gelişmeler nüfus seviyesinde azalmalara etken olabilmektedir.

Türkiye'deki bölgeler arasında Karadeniz Bölgesi, özellikle de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan yerleşim alanları, ülkemizin en fazla göç veren yerleri arasında bulunmaktadır (Doğanay, 1986). Çalışma konumuzun örneğini teşkil eden Artvin ili de ait olduğu bölge ile aynı özelliği paylaşmaktadır. Artvin göç alan yerlerden ziyade göç veren yerleşim yerleri arasında yer almaktadır. Fakat bu kanıdan, Artvin'in hiç göç almadığı gibi yanlış bir sonuca ulaşmamak gerekir. Zira Artvin ili, her dönemde göç sürecini yaşayıp göç almakla beraber, vermiş olduğu göç oranının daha fazla olması nedeniyle negatif net göç değerlerine sahip olmaktadır. Bu durum Artvin'i göç alan yerleşim alanlarından ziyade, göç veren alanlar kategorisinde görülmesini açıklamaktadır (Doğanay & Orhan, 2014).

Tablo 2. Artvin İlinin Göç Hareketleri, Kentsel ve Kırsal Alan Nüfus Dağılımı

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (‰)	Kent Nüfusu	Kır Nüfusu
2020-2021	**169.543**	8.238	8.224	**14**	0,1	**108.181**	**61.362**
2019-2020	**169.501**	6.358	7.801	**- 1.443**	-8,5	**106.858**	**62.643**
2018-2019	**170.875**	8.403	11.676	**- 3.273**	-19,0	**106.389**	**64.486**
2017-2018	**174.010**	15.934	8.876	**7.058**	41,4	**102.882**	**71.128**
2016-2017	**166.143**	7.788	10.146	**- 2.358**	-14,1	**104.578**	**61.565**
2015-2016	**168.068**	8.240	9.283	**- 1.043**	-6,2	**99.826**	**68.242**
2014-2015	**168.370**	9.050	10.969	**- 1.919**	-11,3	**99.359**	**69.011**
2013-2014	**169.674**	9.551	10.187	**- 636**	-3,7	**98.039**	**71.635**

Kaynak: TÜİK, İllerin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı, (2014-2021).

Tablo 2'de yer alan verilerden hareketle, Artvin ilinin nüfus artış hızının en çok olduğu 2018 yılındaki nüfus düzeyinin göç verilerinden etkilendiği görülmektedir. Aldığı göç oranının verdiği göç oranından çok daha fazla olması ve net göç hızı, 2018 yılında Artvin'in 2014 itibaren diğer yıllara göre daha çok göç hareketi yaşadığını göstermektedir. Bu doğrultuda Artvin'in 2018 yılındaki nüfus artışının diğer yıllara nazaran daha yüksek olmasının, Artvin'in o yılda göç vermekten daha çok göç almasından kaynaklandığı söylemek mümkündür. Artvin ilinin nüfus dağılımında kırsal ve kentsel alan ayrışması arasında yıllar bazında bir değişim yaşansa da bu değişim tamamen kentlere yönelik olmamıştır. Ancak yine de kentleşmenin getirilerinden olsa gerek, kent nüfusu kır nüfusunun çok üzerinde yer almış ve kır nüfusunda 2018 yılı hariç diğer yıllarda sürekli azalma yaşanmıştır. 2018 yılında genel anlamda Artvin nüfusunda oluşan artış düzeyiyle orantılı olarak, insanların çoğunlukla kırsal alana göç ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür (Tablo 2). 2019 yılı itibariyle ise kırsal alandan kentsel alana doğru bir nüfus hareketliliği gözlemlenmektedir.

Göç konusu ile ilgili Artvin üzerine yapılan araştırma sonuçları hem Artvin'den başka illere hem de diğer illerden Artvin'e yaşanan göçlerde en çok öne sürülen sebebin, göçlerin hane fertlerinden birine bağımlı olarak iş arama/bulma amacıyla gerçekleştiğini göstermiştir. Bir başka göç sebebi ise Artvin'deki memur kesimin fazlalığına bağlı olarak eğitime verilen önem olarak ifade edilebilir. Zira Artvin'in verdiği göçün sebepleri ağırlıklı olarak

iş bulma amacında toplansa da buna ek olarak, eğitim amaçlı gerçekleştirilen hareketleri de eklemek mümkündür (Doğanay & Orhan 2014).

Artvin'in almış ve vermiş olduğu nüfus sayılarını dikkate alarak, bu nüfus hareketliliğinin Artvin üzerindeki ekonomik etkileri hakkında gayri safi yurt içi hâsıla, işsizlik, istihdam ve konut satışları verileri üzerinden bir değerlendirme yapılabilir. Artvin ilinin göç alması ve vermesiyle alakalı olarak kentleşme üzerindeki ekonomik etkisini, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla istatistiği ile açıklamak mümkündür. Belirli bir zaman aralığında ülke sınırları içerisinde üretilmiş olan bütün mal, hizmet ve ürünlerin maddi değer olan para ile ifade edilmesi olarak görülen gayri safi yurt içi hâsıla, kişi başına düşen alım gücünün veya bir toplumun refah düzeyinin hesaplanmasında başvurulan bir araçtır (Demirci & Karaatlı, 2019). Zira gerçekleşen nüfus hareketliliği gayri safi yurt içi hâsılanın artırması ya da azalması yönünde değişiklilere yol açabilmektedir. Tablo 3'e baktığımızda yıl bazında Artvin ili özelinde, gayri safi yurt içi hâsıla düzeyinde istikrarlı bir artış olmuştur. Bu artışın Artvin'de gerçekleşen nüfus hareketliliğinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı net olarak söylenemese de Artvin ilinin yoğun göç aldığı 2018 yılından itibaren yüksek oranda artışlar meydana gelmiştir. Ancak 2019 yılında Artvin'in daha fazla göç vermesi gayri safi yurt içi hâsıla için bir kayba yol açmamıştır. Aksine göç verme oranının bu yıldan sonra yüksek çıkmasına rağmen gayri safi yurt içi hâsıla da artışlar devam etmiştir. Buradan hareketle Artvin ilindeki gayri safi yurt içi hâsıla artışını göç olgusuna bağlamaktan ziyade, bölgede kurulmuş ya da var olan ekonomik bir faaliyetin göç verme ya da alma hareketinden kaynaklanan açığı kapatmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 3. Artvin İline Ait Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

Yıllar	Kişi Başına GSYH (TL)	Büyüme (%)
2020	**62.019**	114,72
2019	**50.547**	92,33
2018	**41.314**	77,82
2017	**33.532**	61,84
2016	**27.348**	24,21
2015	**24.927**	21,79
2014	**22.748**	

Kaynak: TÜİK, İl Bazında Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (2014-2020).

Artvin ilinin içerisinde olduğu 2. Düzey Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) olarak tanımlanmıştır. Buradan hareketle çalışmada ele alınacak

veriler TÜİK, TR90 ve İŞKUR kapsamında sunulmuş raporlara göre ele alınmıştır. Tablo 4'te yer alan verilere göre Artvin ilinin dâhil olduğu TR90 Bölgesi'nde 2020 yılında toplam nüfus yaklaşık 2.095.000 kişi iken iş gücüne katılma oranı %52,6, işsizlik oranı ise, %8,8 seviyesindedir (Tablo 4).

Tablo 4. TR90 İllerinde İş Gücü Göstergeleri

TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	Toplam	Kadın	Erkek
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (Bin Kişi)	2.095	8.238	8.224
İşgücü (Bin Kişi)	1.102	6.358	7.801
İstihdam edilenler (Bin Kişi)	1.005	8.403	11.676
İşsiz (Bin Kişi)	97	15.934	8.876
İşgücüne dâhil olmayan nüfus (Bin Kişi)	993	7.788	10.146
İşgücüne katılma oranı (%)	52,6	8.240	9.283
İstihdam oranı (%)	48	9.050	10.969
İşsizlik oranı (%)	8,8	9.551	10.187

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İşgücü Verileri (2020).

Tablo 5. Doğu Karadeniz Bölgesi Yıllara Göre İş Gücü Göstergeleri

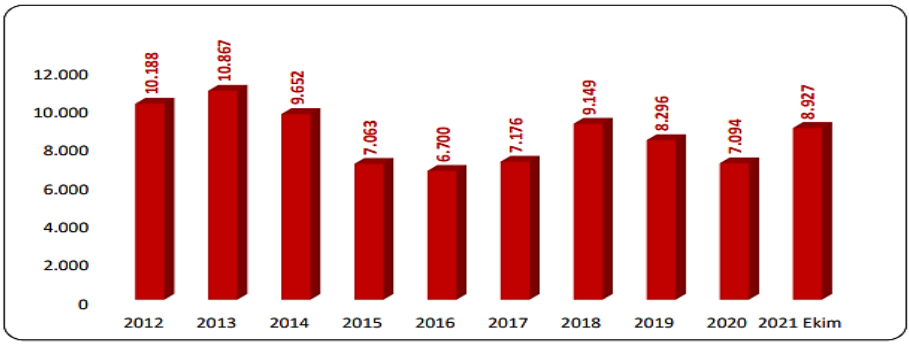
YILLAR	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
2021	55,1	9,9	49,7
2020	52,6	8,8	48,0
2019	56,3	9,9	50,8
2018	54,6	6,2	51,3
2017	54,1	3,6	52,2
2016	54,4	4,5	52,0
2015	53,9	4,8	51,3
2014	52,9	6,2	49,6

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İşgücü Verileri (2014-2021).

Tablo 5'i dikkate aldığımızda Artvin'in dâhil olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 2014-2021 yılları arasındaki işgücü, işsizlik ve istihdam oranlarındaki dağılımlar gösterilmiştir. Verilere göre iş gücüne katılma oranında istikrarlı olarak azalma ya da yükselmeden ziyade dalgalı bir durum gözlemlenmektedir. İş gücüne katılım oranında yaşanan en büyük yükselme 2019 ve 2021 yıllarında gerçekleşmiştir. Artvin'in göç durumuna baktığımızda (Tablo 2) 2018 yılında en yüksek göç alma durumu gözlemlenmektedir. Ancak göç ile gelen nüfusun sonraki yıllar iş gücü katılım oranını etkilemesi olasıdır. İş gücüne katılım ve işsizlik oranı 2019 ve 2021 yıllarında yüksek oranda seyrederken istihdam oranına bakıldığında ise artıştan daha çok bir azalma olmuştur. Tablo 4 ve Tablo 5, özelde Artvin için değil, Artvin ilinin dâhil olduğu bölgeler üzerinden bir veri sunmuştur.

İşsizlik oranına Artvin özelinde bakacak olursak; 2021 yılı Ekim sonu itibariyle kayıtlı işsizlerin sayısı 8.927 iken, bu değerin içerisinde yer alan kadınların oranı %48,3; 18-24 yaş aralığında gençlerin oranı ise %33,7 olarak tespit edilmiştir (Türk İş Kurumu, 2021). Bölgesel verilerden ziyade Artvin ilinin en yüksek oranda göç aldığı 2018 yılındaki işsizlik göstergesi, 9.149 olup 2014 yılından itibaren en yüksek seviye olarak karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Artvin'in 2018'de yoğun bir şekilde almış olduğu göç nüfusunun bölge içerisinde işsizlik sayısını artırdığı söylenebilir. Başka bir açıdan bakacak olursak, Artvin ili 2014 yılında göç almaktan ziyade göç vermiş (Tablo 2) ve 2014 yılındaki işsizlik oranı ise 9.652 olarak gözlemlenmiştir. Bu anlamda 2015 yılında işsizlik oranının düşmesi ve aynı şekilde nüfusta göç vermeye bağlı azalma, aslında 2014 ve 2015 yıllarında göç edenlerin büyük bir kısmının iş bulma amaçlı olarak göç ettiği sonucu çıkarılabilir.

Grafik 1. Artvin İlinin Yıllar İtibariyle İŞKUR'a Kayıtlı İşsiz Sayıları

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, İş Gücü Piyasası Araştırması Artvin İli 2021 Yılı Sonuç Raporu.

Göç hareketinin kent üzerindeki en büyük etkisi işsizlik olarak görülürken bir diğer etkisi ise konut problemidir. Kentlere göç eden bireylerin işsizlik sorunundan sonra en önemli problemi konuttur. Göçle beraber nüfusun yoğunluğunun arttığı il ve ilçe merkezlerinde bir takım planlama sorunları ile karşılaşmak mümkündür. Özellikle yerleşim alanlarının coğrafi koşullar gereğince dar olması ve yatırımların düşük düzeyde gerçekleşmesi söz konusu sorunları daha da tetiklemektedir (Karakuzulu, 2003). Göç eden bireyler ilk gittiklerinde genellikle ekonomik problemlerden dolayı kiracı olmakta ya da tanıdıklarının yanında ikamet etmekte, sonrasında ise ya kendileri ev yapmakta ya da satın almaktadırlar (Bozkurt ve Ayfer, 2018). Ancak bu durum ekonomik durumlarına ve ekonomisine de bağlı olarak değişmektedir. Zira Artvin'in dağlık ve engebeli yapısı, arsa fiyatlarına bağlı olarak konut ve ve bu bağlamda kira fiyatlarının oldukça yüksek seviyelerde

olmasına sebebiyet verirken ev yapma ya da satın alma durumunu da zorlaştırmaktadır. Buradan hareketle göçle beraber kent içerisinde gecekondulaşma yaşanmaktadır. Bu durum çarpık kentleşmeyi getirse de kentsel dönüşüm girişimleri ile durum yumuşatılmaya çalışılmaktadır.

Artvin ilindeki konut satışlarına yıl bazında baktığımızda en yüksek satış oranının 2020 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun Artvin'in vermiş ya da almış olduğu göç ile ilgili bir bağlantısı olmayabilir. Ancak nüfus hareketliliğinin göçe bağlı olarak arttığı 2018 yılında 1.783 konut satılırken 2019 yılında 2.044 konut satışının gerçekleşmesi arasında bir bağ kurulabilir. 2019 yılındaki ani artışın Artvin ilinin 2018 yılında yüksek oranda almış olduğu göçten kaynaklanmış olabilceğini söylemek mümkündür. Zira göç eden insanların konut ihtiyaçlarını karşılamak için arsa ya da konut satın almaları olasıdır. Göç hareketleri konut satışlarında bir hareketlilik sağlarken, özelde göç verme olayı konut satışlarını dezavantajlı yönde etkileyebilmektedir.

Tablo 6. Artvin İline Ait Yıllara Göre Konut Satış Sayıları

YILLAR	Konut Satış Sayıları	% Büyüme
2021	1.758	-3,17
2020	2.075	0,31
2019	2.044	2,61
2018	1.783	-1,95
2017	1.978	1,53
2016	1.825	0,79
2015	1.746	2,12
2014	1.534	.

Kaynak: TÜİK, Yıllara Göre Konut Satış Sayıları (2014-2021).

Genel anlamda Artvin dahil olmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerin, kentleşme yapısına ilişkin problemlerin temel kaynağı olarak coğrafik kısıtlar öne sürülebilir. Bilhassa kırsal alanlardaki dağınık yerleşme ve kıyı şeridi boyunca kümelenmiş kent yerleşim merkezleri bölgedeki kentleşme yapısının temel göstergesi durumundadır. Zorlu coğrafik yapısı, yerleşim yerleri oluşturulmasında ve altyapı hizmetlerinin sağlanmasında maliyetlerin artmasına sebep olmaktadır. Bölgenin coğrafik kısıtlarına ek olarak, mevcut yerleşim alanlarındaki çarpık kentleşme yapısı, akarsu, dere ve havza yataklarının plansız ve kontrolsüz bir şekilde yerleşim alanı olarak tahsis edilmesi son dönemlerde yaşanan doğal felaketlerin yaşanmasında en önemli etkenler arasında gösterilebilir (DOKAP, 2021).

5. SONUÇ

Sanayi toplumunun ve medeniyetin sembolü olarak görülen kentleşme, madalyonun iki yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yüzünde kentleşen bölgenin ekonomik anlamda kalkındığı, toplumsal olarak zenginleştiği bir yapı, diğer yüzünde ise daha çok buhranın yaşandığı işsizlik, çevre sorunlarının, suç oranlarının arttığı farklılaşmanın bir tehdit olarak algılandığı sorunlu bir yapı. En nihayetinde kentleşme içerisinde büyük bir rol oynayan göç kavramı ise kentleşmenin hem sonucu hem de kaynağı olarak varlık kazanmıştır. Kentleşen alanlara nüfus hareketliliğinin daha yoğun yaşanması ve nüfusun yoğun olduğu alanların daha çok kentleşme tabanında ilerlemesi bu iki kavram arasındaki ilişki sarmalını ifade etmektedir.

Kentleşme ve göç arasındaki ilişki doğrultusunda, Artvin ili özelinde kentleşmeyle beraber gerçekleşen göç olgusunun ekonomik etkilerini tek bir neden etrafında toplamak imkânsızdır. Nitekim Artvin ilinin son yıllarda, göç alıp- verme hareketlerinin birbirine yakınlığının, işsizlik oranındaki artışın ve konut satış sayılarındaki azalmanın birbirlerini tetikleyen pek çok faktörün karşılıklı etkileşimi sonucunda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Keza Türkiye genelinde yaşanan Covid 19 salgını sonrasındaki kayıplar, ekonomik sıkıntılar etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. Göçle beraber gelen etkiler, özelde Artvin'de olmak üzere diğer illerde de işsizlik, konut, çevre, su, kaynak sorunları, suç oranlarında artışlar, gecekondulaşma gibi pek çok etkiyi içinde barındırmaktadır. Ancak göçün getirmiş olduğu olumlu etkileri de görmezden gelmemek gerekmekte, zira göçle beraber çeşitlenen kültür yapısı, iktisadi kaynaklarda zenginleşme, üretimin çeşitlenmesi ve artması kentleşmenin hızlanması bir bölgenin gelişmesi için teşvik faktörleridir. Artvin, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerin ortak kaderini paylaşarak, göç alan illerden çok göç veren iller kategorisinde yer almaktadır. Artvin ilinde insanların çeşitli nedenlerle (coğrafik kısıtlar, eğitim, gelişmişlik düzeyi, iş olanakları vb.) göç etmelerinden kaynaklı olarak bölge dışı göç sürekli artış göstermiştir. En nihayetinde konut satışları ve başta işgücüne katılım oranı olmak üzere sosyo-ekonomik göstergelerin ülke ortalamasının altında kalması Artvin'in göç almaktan daha çok göç vermesinden kaynaklı olarak, kentleşme yapısına ilişkin önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada kontrollü yerleşim alanlarının oluşturulması, sağlıklı bir kentleşme yapısının gerçekleştirilmesi ve bölgeyi kalkındırmak için yeni sanayi kollarına yatırım yapılması bölgeden dışa göçün önlenmesinde yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Anich, R., Brian, T. & Laczko, F. (2013). Migration Trends: Comparing the Four Pathways. *World Migration Report, 2013*, 54-84.

Avrupa Kentsel Şartı. (1996). Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları, No:10, Ankara.

Baran, G. & Pekşen Akça, R. (2016). Göç ve Aile. G. Baran (Ed.), *Aile Yaşam Dinamiği* (241-263). Pelikan Yayıncılık.

Başel, H. (2006). İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri. *Journal of Social Policy Conferences,* No: 51, 287-321.

Bozkurt, Y. & Ayfer, R. (2018). Göçün Kentleşme Üzerindeki Etkisi: Kütahya İl Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 144-162.

Bratram, D., Poros, M. V. & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Hece Yayınları.

Bumin, K. (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İz Yayıncılık.

Castles, S. & Miller, M. J. (1998). The Migratory Process and The Formation of Ethnic Minorities. *The Age of Migration*, 19-47.

Childe, G. (2001). *Kendini Yaratan İnsan: İnsanın Çağlar Buyu Gelişimi, (6. Baskı)*. F. Ofluoğlu (Çev.), Varlık Yayınları.

Çağlar, T. (2018). Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(8), 26-49.

Demirci, E. & Karaatlı, M. (2019). Ülkelerin Gelişmişlik Seviyelerinin Tahmininde Kullanılan Sınıflandırma Algoritmalarının Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *24*(3), 703-714.

Doğanay, H. & Orhan, F. (2014). Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *19*(31), 1-22.

Doğanay, H., (1986). Trabzon'da Nüfus Hareketleri ve Göçler. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15.

Doğaner, A. (2017). *Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Finansman Modelleri.* Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, Yayın No: 105, 33-35.

Doğu Karadeniz Projesi – DOKAP. (2021). *2021-2023 Eylem Planı*, TC. Kalkınma Bakanlığı, Doğu Karadeniz Bölgesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-bolge-kalkinma-programi-eylem-plani-2021-2023-pdf-505396-rd_51.pdf.

Doğu Karadeniz Projesi Eylem Planı- DOKAP. (2014-2018). *TC. Kalkınma Bakanlığı, Doğu Karadeniz Bölgesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. http://www.dokap.gov.tr/wp-con tent/uploads/2015/10/ eylemplani1418.pdf.

Erjem, Y. (2009). *Mersin'de Göç Kentleşme ve Sosyal Problemler*. Mersin Valiliği Yayınları.

Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, (1. Baskı). Bilimadamı Yayınları.

Ertürk, H. (2009), *Çevre Bilimleri*. Ekin Basım Yayınevi.

Gönüllü, M. (1996). Dış Göç. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 94-104.

Güneş, F. (2009). Kentsel Yoksulluk/Dışlanma (Mı), Göç ve İstihdam: Eskişehir'de Belediyeden Yardım Alan Haneler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *9*(18), 449-471.

Hatt, Paul K. Albert J. & Reiss, Jr. (2002). Kentsel Yerleşimlerin Tarihi. B. Duru & A. Alkan (Der. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti* (27-36). İmge Kitabevi.

Holton J. R. (1999). *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık,* (1. Baskı). R. Keleş (Çev). İmge Yayınevi.

Karakuzulu, Z. (2003). Doğu Karadeniz Bölümü'nün Topoğrafya Özelliklerinden Kaynaklanan Nüfus Dağılış Sorunları. *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Kırsal Alanda Ulaşım, Yerleşim Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu*. Aralık.

Keleş, R. (1976). *Kent Bilim İlkeleri*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi.

Kılıçbay, M. A. (1993). *Şehirler ve Kentler*. Gece Yayınları.

Kongar, E. (2003). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Remzi Kitabevi.

Köftürcü, H. (2017). Avrupa'da Müslüman/Hristiyan Bağlamında Göç Olgusu. *Journal of International Social Research*, *10*(50).

Köseoğlu, M. & Artan, G. (2020). Göç, İşsizlik ve Gelir Arasındaki İlişkilerin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *6*(1), 61-81.

Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, O. Akınbay & D. Kömürcü (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınları.

Mutluer, M. (2003). *Göç Sorunsalı Üzerine Kuramsal Çerçeve*. Çantay Kitabevi.

Özdemir, H. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, (30), 4-11.

Özden, P. (2001). Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23-24, 255-270.

Özer, İ. (2004). *Kentleşme ve Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ekin Kitapevi.

Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent 'Antik Siteden Dünya Kentine. *Sayıştay Dergisi,* Sayı:60, 129-151.

Sayın, Y., Usanmaz, A. & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *18*(31), 1.

Şen, M. (2014). Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* Sayı:1, 231-256.

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2005). *2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Yayın No: 2976, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2015). *İşgücü İstatistikleri*. Haber Bülten, Sayı: 18641, http:// www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18641

Türkiye İstatistik Kurumu–TÜİK. (2015). *İllerin Yerleşim Yerlerine Göre Verdiği Göç*. İstatistiksel Tablolar, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=g%C3%B6%C3%A7.

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2022). *İllere Göre Konut Satış Sayıları*. İstatistiksel Tablolar, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=konut%20sat%C4%B1%C5%9F.

Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2022). *İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı*. İstatistiksel Tablolar, https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=g%C3%B6%C3%A7.

Türkiye İş Kurumu. (2021). *İş Gücü Piyasası Araştırması Artvin İli 2021 Yılı Sonuç Raporu*. https://media.iskur.gov.tr/52049/artvin.pdf.

Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. *Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, 10-33.

Yetgin, F. (2019), *Kentsel Yenilemenin Yönetimi: Makro ve Mikro Perspektif*, (1. Baskı). Turkuvaz Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2004). *Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme. *Journal of Social Policy Conferences*, No. 48, 250-267.

KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: ARTVİN ÖRNEĞİ

Murat KÜÇÜKŞEN[1]
Hayriye ŞENGÜN[2]

1. GİRİŞ

Yoksulluk, bir ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle şekillenen bir olgudur. Yoksulluk sorunu ile karşı karşıya bulunan tüm ülkeler, yoksulluğu önlemeye ve yarattığı sorunları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar ve stratejiler geliştirmektedir. Özellikle kentleşme ve beraberinde getirdiği yoksulluk vb. sorunlar, bu konudaki yerel ve ulusal politikalar ile giderilmeye çalışılmaktadır (Hazman, 2010:135).

Sağlıksız, hızlı ve çarpık kentleşme ile beraber gelir adaletsizliği, eğitim, sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesindeki yetersizlikler sonucunda, kendine yetemeyen ve kentsel toplumsal yapıya yabancılaşan bir sosyal sınıf doğmaktadır. Bu durum hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerde yaşanmaktadır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde durum çok daha trajik bir boyuttadır. Temel gereksinimlerini bile karşılamaktan yoksun kentsel sınıflar, her türlü sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunun kaynağı durumuna gelmektedirler. Küreselleşmenin kontrol edilmesi zor olan olumsuz yanları da bu sorunları artırmakta, kamu hizmetlerinin bile artık yalnızca satın alma gücü olanlara sunulması gibi bir sapmaya doğru evrilmektedir (Es vd., 2013:22-23). Dolayısıyla kentsel yoksulluk, toplumsal ve ekonomik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yoksulluğu, modern ve küresel dönemin bir kent hastalığı olarak görmek mümkündür.

[1] Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Prog., muratkucuksen@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2889-0458

[2] Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, hsengun@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1899-8329

Kentsel yoksulluk sorununun çözümünde, devletin tüm birimlerinin karşılıklı eşgüdüm içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Sadece kamu idareleri değil kamu kurumu statüsü dışındaki tüm oluşumların desteğinin sağlanması gerekir. Bu çerçevede, yoksulluğun giderilmesinde yerel yönetimlere de çok önemli görevler düşmektedir. Kentsel yoksulluk sorunu karşısında il özel idarelerinin ve belediyelerin rolünün tartışılması ve mevcut durum göz önünde tutularak, çözüm önerileri desteklenmesi önem arz etmektedir (Hazman, 2010:136).

Çalışmanın amacı, kentsel yoksullukla mücadele sürecinde önemli ölçüde rol üstlenen yerel yönetimlerin sosyal hizmetlerini ve sosyal yardımlarını ortaya koymaktır. Çalışmanın kapsamı, Artvin'deki yerel yönetimlerin kentsel yoksullukla mücadelede üstlenmiş oldukları görev ve sorumluluklar ile yürütülen yerel politikalardır. Çalışma, Artvin ölçeğinde ele alınması ve il özel idaresi, il belediyesi ve beş ilçe belediyesinden veri toplanması açısından sınırlılıklara sahiptir. Bu bağlamda çalışmada, öncelikle yoksulluk ve kentsel yoksulluk olguları hakkında teorik bilgiler verilmiş, ardından Artvin'deki il özel idaresi, il belediyesi ve ilçe belediyelerinden oluşan yerel yönetimlerin kentsel yoksullukla mücadeledeki rolü ele alınmıştır. Araştırmanın yöntemi olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi ve veri toplanmasında faaliyet raporları ve belediyelerden istenen bilgi ve belgelerden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Artvin'deki yerel yönetimlerin kentsel yoksullukla ilgili faaliyetleri, politikaları ve stratejileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. YOKSULLUK: MADALYONUN DİĞER YÜZÜ

Yoksulluk, bir toplumsal soruna işaret etmektedir. Sorunun karmaşık ve çok boyutlu özelliği nedeniyle ilgili literatürde üzerinde uzlaşılmış bir yoksulluk tanımının bulunmadığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, yoksulluğun sadece iktisadi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, siyasal, psikolojik vb. özellikleri olan çok yönlü bir kavram olması, üzerinde görüş birliğine varılmış tek bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır (Özel, 2015:157). En genel anlamıyla yoksulluk, insanca yaşama olanaklarından mahrum kalma durumu olarak ifade edilebilir (Bauman, 1999:59-60).

Yoksulluk, tarihsel olarak ekonomik çağrışımları olan bir kavramdır. Genellikle yapılan tanımlamalarda gelir düzeyi esas alınmaktadır. Temel ölçüt, bir kişinin iyi bir yaşam kalitesini sürdürmek için gereken gelire veya diğer ekonomik kaynaklara sahip olmamasıdır (Wagle, 2008:15). Bu bağlamda yoksulluk, iki biçimde; mutlak ve göreli yoksulluk olarak

tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk, gelirin biyolojik ve fiziksel ihtiyaçları karşılamaması anlamında, yeterli beslenme, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlardan yoksun olmayı anlatmaktadır. Göreli yoksulluk ise, gelirin belirli bir yaşam standardına imkân veren sağlık, barınma ve eğitim harcamalarını karşılamaya yeterli olacak düzeyin altında olması demektir (Aydın vd., 2020:12). Ancak yoksulluk sadece gelir düzeyi ile ilgili olarak anlaşılmamalıdır. Bunun yanında toplumsal dışlanma, adaletsizlik, eşitsizlik, kamusal mal ve hizmetlerden uzaklık gibi olgularla birlikte ele alınmalıdır. Nitekim Marshall'a (1999:825) göre; yoksulluk, ekonomik krizden kaynaklanan bir sorun olmanın ötesinde, toplumdan soyutlanmayı ve toplum dışına itilmeyi içeren bir kavramdır.

Yoksulluk çok yönlü bir kavram olarak şunları içermektedir (Mitlin, 2003:395):

- Düşük gelir (ve dolayısıyla gıda ve genellikle güvenli ve yeterli su dâhil olmak üzere ihtiyaç maddelerinin yetersiz tüketimi)
- Bireyler, haneler veya topluluklar için yetersiz varlıklar
- Düşük standartlı konut (tipik olarak düşük kaliteli, aşırı kalabalık ve güvensiz)
- Yeterli ölçüde altyapı olanaklarından faydalanamama
- Gündüz bakımı/okullar/mesleki eğitim, sağlık hizmetleri, acil servisler ve kolluk kuvvetleri gibi temel hizmetler için yetersiz tedarik
- Gelir düştüğünde tüketimin sürdürülebilmesini sağlamak için sınırlı veya hiç güvence olmaması
- İş sağlığı ve güvenliği ile kirlilik kontrolü gibi vatandaş haklarının yetersiz korunması
- Siyasi sistemler ve bürokratik yapılar (devlet ve özel) içindeki sessizlik ve güçsüzlük, hak alma ve örgütlenme, talepte bulunma ve adil bir yanıt alma olasılığının azalmasına yol açması.
- Yardım kuruluşları, STK'lar, kamu kurumları ve özel kuruluşlardan sınırlı hesap verebilirlik.
- Kentsel yoksulluk programlarının tanımlanmasına ve uygulanmasına katılmak için çok az fırsat.

Yoksulluğun kökleri ile mücadele edebilmek için yoksulluğa zemin hazırlayan etkenlerin belirlenmesi önemlidir. Yoksulluğun temel nedenleri; (1) deprem, sel baskını, tayfunlar vb. afetlere karşı güvenlik açığı, dışlanmışlık, yönetişim kalitesi, mülkiyet hakları ve bu hakların yürütülmesi

ile ilgili bölgesel düzeydeki özelliklere; (2) yol, su, elektrik gibi altyapı hizmetleri ile eğitim, sağlık gibi hizmetlerin sunumu, küresel ve ulusal pazarlarla etkileşim ve sosyal ilişkilerden kaynaklanan toplumsal düzeydeki özelliklere; (3) demografik nitelikli hane halkının büyüklüğü, yaş yapısı, bağımlılık ve cinsiyet oranı, ekonomik nitelikli istihdam durumu, çalışma saatleri ve mülkiyete sahip olma durumu ile sosyal nitelikli sağlık, beslenme durumu, eğitim ve barınma ile ilgili hane halkı ve bireysel özelliklere dayanmaktadır (Haughton & Khandker, 2009:145).

Yoksulluk, temelde bir az gelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde hızlı büyümenin yanında, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar yoksulluğu önlemeye katkı sağlamıştır. Eskiden beri var olan yoksulluk, 20. yüzyıl sonlarında yoğun bir biçimde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle daha da yaygınlık kazanmıştır (Gürbüz, 2006:34). Az gelişmiş ülkelerde ise kaynak yetersizliği nedeniyle bu tür hizmetlerin sınırlı olması yoksulluk sorununun daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır (Korkmaz & Bayramoğlu, 2007:99). Dünya ülkeleri adına çözüm bekleyen en önemli sorunların başında yoksulluk ve yoksulluğun beraberinde getirdiği olumsuzluklar gelmektedir. Yoksulluğun önlenmesinin, tüm devlet yönetimleri için öncellikli bir olgu olması gerekmektedir.

3. KENTSEL YOKSULLUK: KENTLERİN HASTALIĞI

Kentler, toplumsal hayatta yaşanan değişimleri anlamak için en ideal ve özgün alanlardır. Kentlerde yoksulluk ve zenginlik yan yana varlık sürdürmekte (Buffoni, 2010:318-322), bu durum; ekonomik, toplumsal ve mekânsal açıdan birçok çatışma ve çelişkinin gözlenebilmesine olanak vermektedir.

Kentsel yoksulluk, özellikle küreselleşmenin de etkisiyle yoksulluğun kentlerde yoğunlaşmasını anlatan bir kavramdır. Kırsal ekonominin zayıflaması ve kentleşme politikalarının teşvik edilmesi, bunu yaparken de yeterli ve düzenli politika uygulamalarının ihmal edilmesi, kent yoksulluğunu beraberinde getirmiştir. Bunların sonucunda kentlerde yaşanan aşırı nüfus artışı ile beraber, artan politik dengesizlikler kent yoksulluğu kavramını dünyanın gündeminde öncelikli hale getirmiştir (Saçlı, 2019:4).

Kentlerdeki yoksulluk ve sefalet manzaraları, modernliğin yüksek idealleri ile tezat teşkil edercesine önemli boyutlara ulaşmıştır. İleri

endüstriyel kentlerde, iç şehir, varoş ya da banliyölerde yoksulluk kapanına düşen, sokakta yaşayan, evsiz, madde kullanan, çöplükten geçinen, metro ve yeraltı tünellerini dolduran nüfusun sayısında dikkat çekici bir artış olduğu görülmektedir. Bunun dışında, kimi Asya ve Afrika kentlerinde yoksulluk hatta açlık sınırını zorlayan, patlamaya hazır, bütün umudunu Batılı ülkelere göç etmeye bağlamış devasa bir nüfus kitlesi mevcuttur. Bu yoksul potansiyel hem gelişmekte olan hem de ileri endüstrileşmiş ülke kentleri için büyük bir sorun teşkil etmektedir (Aytaç, 2016:139-140). Bu gelişmeler ışığında gelecekte bütün kentlerde yeni yoksulluk ağlarının oluşacağı söylenebilir.

Kent yoksulluğu, kent nüfusunun bir kesiminin çeşitli nedenlerden ötürü asgari bir yaşam standardı sağlamaya yönelik yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler bakımından önemli sorunlara yol açmasıdır (Mingione 1993:324). Kentsel yoksulluk ise sanayileşmiş kentlerde bulunan ve rahat yaşam standartlarının oluşturulması, bireyselliğin artması, toplumsal parçalanma ve toplumsal yaşamın ikilileşmesi gibi süreçlerin bileşimi sonucu oluşan bir dizi ekonomik ve sosyal güçlükleri ifade etmektedir (Cano-Hila, 2019). Kentsel yoksulluk, kişinin bir temel ihtiyaç ve özlemi karşılamak için gerekli yeteneklerden ve yetkilerden yoksun olduğu durumunu anlatan çok yönlü bir olgudur (Chamhuri vd., 2015:349). Beall & Fox'a (2006:7) göre kent yoksulluğu ve kırılganlığının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Parasal bir ekonomiye bağlılık, kayıt dışı (enformel) ekonomi, yetersiz konut, iş güvencesizliği, temel hizmetlere erişim eksikliği, hastalıklara karşı savunmasızlık, çevresel tehlikeler, sosyal parçalanma (dışlanma), şiddet ve suça maruz kalma, artan savaş ve terör deneyimi. 1980 sonrası süreçte kentlerde dilencilik ve evsizlerin yaygınlaşması, dezavantajlı gruplar arasında işsizlik ve düşük ücretli istihdamın artışı, sokak suçlarındaki artış, kent merkezlerinde psikolojik rahatsızlığı olan kimsesiz kişilerin giderek daha fazla gözlenmesi, harap yapılardan oluşan geniş hacimli alanların oluşması ise kentlerde meydana gelen yeni kentsel yoksulluğun dikkate değer görülebilecek belirgin halleridir (Mingione, 1993:324).

20. yüzyılın ikinci yarısındaki küreselleşme ile beraber yaşanan dönüşüm süreci tüm dünyayı etkisi altına almış, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre hemen hemen her alanda varlığını hissettirmiştir. Küreselleşme öncelikli olarak ekonomik alanda etkili olmakla birlikte, ulusal ve uluslararası düzeydeki yansımaları, 1980'lerden sonra neo-liberal politikalarla gerçekleşmiştir. Bu dönemde Keynesyen refah devleti yerini minimal devlet anlayışına bırakmıştır. Yönetim anlayışındaki değişimin en önemli sonuçlarından biri, yapısal uyum politikalarının körüklediği

yoksulluğun boyutundaki olağanüstü artıştır. Neo-liberal ekonomik politikalarla beraber devletin sosyal rolünü azaltmaya yönelik girişimler, devletin dezavantajlı yoksul vatandaşlarının koruma yönünün budanmasına sebebiyet vermiştir. İşsizlik ve yoksulluk giderek derinleşmiştir (Sipahi, 206:186). Kentsel yoksulluk daha görünür hale gelmiştir.

Türkiye'nin sanayileşme sürecini tedrici olarak yaşamaması ve yeni kurulan bir devlet güdüsüyle hızlı bir kalkınma çabası içine girmesi; plansız, çarpık ve sağlıksız kentleşme, bölgeler arası dengesizlik, göç ve tarımsal yeniliklerde çağın gereklerine ayak uyduramama gibi olumsuz sonuçları olan bir süreci ortaya çıkarmıştır. Kırsal alandaki ekonomik, sosyal ve psikolojik şartlar, kendi kendine yeterli olamayan kır insanını göçe zorlamıştır (Kartal & Demirhan, 2014:136-137). Kentlerde hızlı göç sonucunda yaşanan eğitimsizlik, barınma sorunları, yetersiz beslenme, işsizlik, enformel ve güvencesiz çalışma sonucunda kentsel doku bozulmuştur. Kırsal alandaki yoksulluk bir nevi kente taşınmıştır. Özellikle gecekondu bölgeleri kentsel yoksulluğun yaşandığı en önemli kentsel alanlar olmuştur. Gecekondu bölgelerinin kentsel dönüşüm sürecine girmeye başlamasıyla kent yoksulluğu kentin diğer bölgelerine taşınmıştır. Yoksulluk, kentin çeşitli alanlarında savrulan yapısal bir sorun halini almıştır. Bu durum ülkemizde ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan pek çok sorunsalı içerisinde taşımaya devam etmektedir.

2000'li yıllarda yapılan yerel yönetim reformları ve belediyecilik anlayışının değişmesiyle birlikte yerelde kentsel yoksulluğa yönelik politika ve strateji üretimi, sorunsalın kısmi olarak çözümlenmesinde önemli bir adım olarak görülmektedir.

4. KENTSEL YOKSULLUK VE YEREL YÖNETİMLER: YEREL OLMANIN GEREKLİLİĞİ

Yerel yönetimlerin en önemli ve vazgeçilmez özelliği halka yakınlıktır. Halka yakın olmaları nedeniyle yerel halkın sorunlarına daha hâkim konumda bulunurlar. Kent yoksulluğuna karşı müdahale etmesi ve sorumluluk alması gereken kurumların başında yer alan yerel yönetimler, yoksullara en kolay ve aracısız yoldan ulaşabilirler. Kamu tüzel kişiliğine sahip olmaları ve özerk yapılarının etkisiyle kendi örgütlenmeleri ve bütçeleri doğrultusunda hareket etme serbestileri yerel kitlelere ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Küreselleşme ve yerelleşmenin etkisi, teknolojik imkânların ve yerel kaynakların artış

göstermesi gibi etkenler yerel yönetimleri yoksulluğun azaltılması sürecine de dâhil etmiştir.

Tüm dünyada yerel yönetimler 1980'li yıllardan itibaren bir değişim sürecinden geçmektedir. Bu süreç iç ve dış dinamiklerin birer sonucudur. Dış dinamikler olarak artan karşılıklı ekonomik bağımlılık, küreselleşme süreci, değişen teknolojiler ya da örneğin Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü gösterilebilir. Bazı değişiklikler ise ulus-devlet içinde meydana gelen değişikliklerin sonucudur. Bunlar; kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, yerel yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması, hükümetler arası ilişkilerin değişmesi olarak sıralanabilir. Modern devletin ve hizmet ettiği toplumun değişen doğasının, yerel yönetimler için kaçınılmaz sonuçları olmuştur (Andrew & Goldsmith, 1998:101). Yerel yönetimler, demokrasinin vazgeçilmez kurumları olmaları yanında artık verimlilik ve etkinlik esaslı hizmet sunumunda öne çıkmışlardır.

Dünya çapındaki mevcut yerelleşme eğilimi (yani sorumlulukların ve kaynakların merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredilmesi), özellikle belediye düzeyinde yerel kentsel yoksulluğun azaltılması için bir politika çerçevesi geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle giderek artan bir şekilde sosyal politika ve hizmetlerin sorumluluğunun yerel yönetimler düzeyine doğru kayması söz konusu olmuştur (Wegelin & Borgman, 1995:133). Yerel yönetimler, temel nitelikte hizmetlerin sunumu ve yoksulluğun azaltılması noktasında etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır (Grootaert & Narayan, 2004:1179).

Günümüzde yerel yönetimler, insanların sosyal etkinlikler; eğitim, eğlence veya kültürel amaçlarla bir araya gelmeleri için fırsatlar yaratabilmekte veya destekleyebilmektedir. Yerel yönetimler, toplumdaki acil sosyal ihtiyaçlar ve sosyal yatırımın önemi konusunda farkındalığı artıracak bir konumdadır. İş dünyası, sosyal topluluklar ve diğer hükümet seviyeleri dâhil olmak üzere tüm sektörler arasında sosyal refah için bir sorumluluk duygusu geliştirebilirler. Topluluğu oluşturan çeşitli kuruluşlar ve sektörler arasında ilişkiler kurmaya yardımcı olabilirler. Kendi sağladıkları hizmetleri daha etkin bir şekilde entegre edebilirler. Aynı derecede önemli olarak, yoksulluğun azaltılması gibi önemli sorunların üstesinden gelmek için kilit ortaklarla iş birliği içinde müdahale veya girişimde bulunabilirler (Torjman & Leviten-Reid, 2003:6).

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, yetkinin yerele devri ve yerindelik ilkelerine uygun bir şekilde kentsel mekânlarda, yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları oldukça genişlemiştir. Türkiye'de de geçmişte yerel

yönetimler yalnızca teknik anlamda yerel nitelikli belli başlı hizmetleri sağlarken artık bu birimler sosyal konut, sosyal yardım ve sosyal hizmet gibi "sosyal belediyecilik" doğrultusunda hareket etmeye ve hizmet sağlamaya yönelmiştir (Kesgin, 2012:169). Ülkemizdeki yerel yönetimlerden biri olan il özel idaresinin de sosyal hizmet sunmaya yönelik politikaları vardır. Belediyelerin aksine bütçe ve özerklik sıkıntıları il özel idarelerinin bu konudaki adımlarını engellemektedir.

Sosyal hizmet ve yardımlar artık genel siyasetin olduğu kadar yerel siyasetin de gündemine yerleşmiştir. Bu anlayışın doğurduğu önemli kavramlardan biri "sosyal belediyecilik" olmuştur. Sosyal görevler, merkezi yönetim ve yerel yönetimin sorumluluk alanındadır. Yerelde bu sorumluluğu daha çok belediyeler üstlenmektedir. Bu nedenle sosyal belediyecilik önem kazanmıştır.

Sosyal belediyecilik, sosyal devlet anlayışının yerele yansımış biçimi olup, sosyal devletin, halka sunmakla görevli olduğu sosyal politikaya belediyelerin müdahil olmasıdır. Sosyal belediyecilik, sosyal devletten uzaklaşmanın aracı değil, sosyal devletin yükünü yerine getiren, sosyal hak anlayışını savunan bir yaklaşımdır ve toplumun tüm dezavantajlı gruplarına hizmet vermektir. Özellikle kentlerde yaşamlarını sürdüren dezavantajlı gruplardan işsizler, engelliler, madde bağımlıları, evsizler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, yoksullar, kronik hastalar, göçmenler ve altyapı hizmeti elde edemeyerek kent ve toplumla bütünleşemeyen kesimlere, yerel hizmetlerin sunulmasında klasik belediyecilik anlayışı yetersiz kalmış, onun yerine sosyal içerikli bir belediyecilik anlayışı gelişmeye başlamıştır (Çelik, 2014:1-2). Bu anlayışta yoksulluğun azaltılması adına strateji ve politikalar oluşturulması, bütçe ayrılması, yoksulluğun izlenmesi ve çözüm üretilmeye çalışılması öncelikli konulardandır.

Ülkemizdeki yerel yönetim kanunlarında il özel idareleri, belediyeler ve büyükşehir belediyelerinin yoksullukla mücadele etme sürecindeki sosyal yönüne yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır:

- ✔ 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda "…*sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları açılması*…" (md. 6) il özel idarelerinin görev ve sorumluluklar arasında yer almıştır. Ayrıca bu Kanun'la yürütme organı olan valiye il özel idaresi adına "*bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma*" yetkisi verilmiştir (md. 30).
- ✔ 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda "*sosyal hizmet ve yardım, meslek ve beceri kazandırma hizmetlerini yapar veya yaptırır. Belediye*

hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır" (md. 14) şeklinde belediyelere sorumluluk tanınmıştır.

- ✔ 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'na göre "*sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek*" (md. 7) gibi büyükşehir belediyelerine ait görevler belirtilmiştir.
- ✔ 5393 sayılı yasada belediyelere "…*toplu konut yapma ve konutu olmayan dar gelirli kişiler ile afete maruz kalanlara arsa tahsisi yapma*…" yetkisi (md. 69) tanınmıştır.
- ✔ 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76.maddesinde "…*sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı hayata geçirmek… olan kent konseyleri kurulması*" zorunlu tutulmuştur.
- ✔ İl özel idaresinde olduğu şekliyle, yoksul kesime yönelik 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 38/n) ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda (md. 18/m) yürütmeden sorumlu belediye ve büyükşehir belediye başkanına "*bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma*" yetkisi verilmiştir.
- ✔ 5393 sayılı Belediye Kanunu (md. 60/i) ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu (24/j) belediye ile büyükşehir belediyesinin giderleri arasında, "*dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizlere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar*" başlıklarının olduğu belirtilmiştir.

Yerel yönetimler, halka yakınlık, idari ve mali özerklik, demokratiklik ve katılımcılık, beşikten mezara yerel hizmet sağlama gibi ilkelerle hareket etmektedirler. Bu ilkeler, yoksullukla mücadelede vazgeçilmez unsurlardır. Yerel yönetimlerin, yoksullukla mücadelede başlıca işlevleri şunlardır (Önen, 2010:68-71):

- *Yoksulların demokratik katılım bilincinin geliştirilmesi*: Yoksulların yerel yönetimlerin toplantılarına katılarak kendilerini ilgilendiren kararları sorgulaması, istek, beklenti ve şikâyetlerini aktarması, diğer kurum ve kuruluşlara göre daha kolaydır. Dolayısıyla katılım bilincinin yerleşmesine katkı sağlayabilmektedirler. Ayrıca yerel yöneticilerin bir daha seçilememe kaygısı taşımaları, özellikle

yoksulluk gibi önemli ve hassas bir konuda, onları daha dikkatli hareket etmeye zorlamaktadır.

- *Bazı kamu hizmetlerinin daha kolay ve pratik sunulabilmesi*: Pek çok hizmet yerel yönetimler tarafından daha kolay ve hızlı sunulabilmektedir. Yerel yönetimlerin serbestçe kendi organları eliyle yoksullara yönelik kararlar alabilmeleri, yoksulluk politikalarını etkinleştirebilmekte; dolayısıyla bu politikaları başarılı kılabilmektedir.
- *Merkezi yönetimden kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi*: Yoksullukla mücadelede merkezi yönetim düzeyinde yaşanan hantallık, işlerin yavaşlaması, kırtasiyecilik ve verimsizlik gibi olumsuzlukların, yerel yönetimler tarafından giderilebilmesi mümkündür. Merkezi yönetimin yerele olan uzaklığı ve genel siyaset anlayışı yoksullukla mücadele sürecine etki etmektedir.
- *Yoksullukla ilgili bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması*: Yerel yönetimler, yoksulluğun bir yazgı olarak algılandığı "yoksulluk kültürü"nü, gerçekleştirecekleri etkinlik ve faaliyetlerle değiştirebilir; yeni düşünce kalıplarını ve davranış biçimlerini yoksullara aşılayabilirler. Ayrıca, dar gelirli yoksul yerel halka sempozyum, kongre, kurultay, konferans gibi bilimsel etkinliklerle ve mesleki kurslarla, yoksulluğun giderilmesine dönük köklü ve kalıcı katkılar sağlayabilir; hatta her türlü engelin kaldırılmasını kolaylaştırabilir.

Yerel yönetimleri yoksullukla mücadeleye yönlendiren ya da bu sorunun giderilmesinde yerel yönetimleri öne çıkaran temel ilkeler olarak "özerklik", "yerinden yönetim", "yönetişim" ve "hizmette yerellik" ilkeleri gelmektedir. Bu değerleri sayesinde yerel yönetimler, yoksulluğa karşı kendilerini daha çok sorumlu ve duyarlı hissederlerken; aynı zamanda yoksul ve yardıma muhtaç yerel halka karşı daha etkili ve kalıcı yerel politikalarla devreye girebilmektedirler. Bu nedenle yoksulluk sorununun çözümünde yerel yönetimlerin katkısı büyük önem taşımaktadır (Önen, 2010:71).

Yerel yönetimler, kentsel yoksulluktan en çok etkilenen işsiz, kadın, çocuk, engelli, yaşlı, hasta ve hasta yakınları, göçmen, mülteci ve evsizlere yönelik sosyal yardım (kira, gıda, eşya vs.), nakdi ekonomik destek, iş bulma ve meslek edindirme, konuk evlerinde barındırma, hukuksal ve psikolojik destek, eğitim desteği, sağlık hizmeti sağlamak gibi pek çok hizmeti sağlayabilmekte ve kent yoksulluğu ile mücadele edebilmektedir. Bu mücadele, yerelin bütçesi ve duyarlılık ekseni doğrultusunda gerçekleşebilmektedir.

5. YEREL YÖNETİMLERİN KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELESİ: ARTVİN ÖRNEĞİ

Artvin, 170 bine yaklaşan nüfusu ve düşük nüfus yoğunluğu ile küçük ölçekli kentler arasında yer almaktadır. Artvin, sosyo-ekonomik olarak durağan bir yapıdadır ve göç açısından istikrarlı bir eğilimi vardır.

Türkiye'nin yoksulluk oranı TÜİK verilerine göre %17 seviyelerindedir. Artvin'in de içinde yer aldığı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 2014-2019 verilerine göre yoksulluk oranları; sırasıyla %15,30-16,30-13,90-14,60-13,90-17,40 olarak sıralanmıştır (Aydın, 2021:201). Genellikle Türkiye ortalamasının altında seyreden yoksulluk, son yıllarda bu bölgede de artış göstermektedir. Türkiye'de illerin yoksulluk riskinin ölçüldüğü bir çalışmada, Artvin'in çok yüksek derecede yoksulluk riski ile karşı karşıya olduğu saptanmıştır (Yavuzkanat, 2013:81).

Artvin ili hem kırsal hem de kentsel yoksulluk ile mücadele etmektedir. Bu bağlamda Artvin'deki yerel yönetimlerin yoksullukla mücadeledeki rolleri, görevleri ve sorumlulukları önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında il özel idaresi, il belediyesi ve 5 ilçe belediyesinin yoksullukla mücadele sürecindeki sosyal hizmetleri ve sosyal yardımları değerlendirme kapsamına alınmıştır. Hopa, Kemalpaşa ve Murgul belediyelerinden istenen veriler toplanamamıştır. Ayrıca bütçede sosyal yardım ödeneği bulunup bulunmadığı ve kurumsal örgütlenmede sosyal destek, sosyal hizmetler ve sosyal yardım müdürlüğü oluşturulup oluşturulmadığına bakılmıştır.

Tablo 1. Yerel Yönetimlerin Sosyal Hizmetleri

Yerel Yönetim Birimi	Gerçekleştirilen Sosyal Hizmetler
Artvin İl Özel İdaresi	6 Adet Bakımevinin Faaliyete Geçirilmesi
Artvin Belediyesi	● Mahalle Meclis Toplantıları: *Halka açıklık, şeffaflık, demokratiklik, sosyal medyadan canlı yayın, herkesin katılımına açık toplantılar yapılmakta ve herkes söz hakkı alabilmektedir.* ● Kız Öğrenci Yurdu Açılması: *Üniversite öğrencilerinin barınma sorununa çözüm amacıyla açılmıştır.* ● Trio Mobil-Biz Buradayız Uygulaması: *Alzheimer ve Demans Hastaları ile tek başına yaşayan yaşlı vatandaşların daha rahat ve güvenli bir şekilde yaşamaları için, hastalıklı ve yalnız yaşayanların takibi amacıyla başlatılmıştır.* ● Küçükbaş Hayvancılığın Geliştirilmesi için İşsiz Gençlere Ücretsiz Küçükbaş Hayvan Dağıtımı ● Ücretsiz Fide Dağıtımı Uygulaması (120.000 Adet) ● 7/24 Biz Buradayız Uygulaması: ● *Dilek ve şikâyetlerin her zaman iletilebileceği yetkili amir bulundurma ve telefonla canlı destek hizmeti sağlanması amacıyla başlatılmıştır.* ● İhtiyaç Sahibi Ailelere Temizlik Hizmeti ● Coronavirüs (COVİD-19) Salgını Kapsamında Vatandaşlara ve İşyerlerine Teşvik Edici Maske ve Dezenfekte Dağıtımı ● Yardım Malzemelerinin Afet Bölgelerine Ulaştırılması ● Engelsiz Yaşam Merkezinde Engelli Öğrencilere Beceri Kursu Verilmesi
Arhavi Belediyesi	● Yeni Umutlara Merhaba Projesi: *Başta yoksul aileleri olmakla birlikte yeni doğan bebekli ailelere yardım kolisi hazırlanmaktadır (100 Aile).* ● Belediye WhatsApp İletişim Hattı: *Vatandaşların istek ve şikâyetlerine daha hızlı ve kolay erişim sağlayabilmesi ve sorunlara daha hızlı çözüm bulunabilmesi için kurulmuştur.* ● Afetzedelere Yönelik Desteklerin Ulaştırılması
Ardanuç Belediyesi	● İhtiyaçlı Ailelere Ziyaretler Gerçekleştirilmesi ● Cenaze Hizmetleri Bağlamında Kefen ve Yemek Verilmesi
Borçka Belediyesi	Cenaze Hizmetleri İçin Kefen Desteği
Şavşat Belediyesi	● Barınma Problemi Yaşayan Öğrencilere Konukevi Tahsis Edilmesi (40 Öğrenci) ● Diyaliz Hastaları İçin Ulaşım İmkânı Sağlanması (10 Kişi) ● Mevcut Aşevlerine Gıda Desteği Sağlanması ● Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Oluşturularak, Halkın Ucuz ve Doğal Gıdaya Ulaşımının Sağlanması ● * Cenazelerde Kefen ve Yemek Hizmeti Verilmesi (300 Aile)
Yusufeli Belediyesi	● Yaşlı Konuk Evi Projesi: *Dezavantajlı gruplardan olan yaşlılara yönelik hizmet sunmak ve onların barınma, beslenme vs. mağduriyetlerini ortadan kaldırmak amacıyla hazırlanmıştır. (Her Yıl 50.000-100.000 Bütçe Maliyeti)* ● Yeni Doğanlara Yönelik Ev Ziyaretleri ve Hediye Verilmesi ● Yöresel Kilim Dokuma Evi Açılması ● Zor Günlerin Dostu Projesi-Aşevi Kurulması: *Yalnız yaşayan ve yardıma muhtaç yoksul vatandaşlara günlük sıcak yemek dağıtımı yapılmaktadır. (55-60 Kişi)*

Kaynak: Tablo içerisindeki bilgiler birimlerin faaliyet raporları ve internet sitelerinden alınmıştır.

Tablo 1'den yola çıkılarak çalışma kapsamına dâhil edilen Artvin'deki yerel yönetimlerin yoksul ve yardıma muhtaç kimselere yönelik onları sosyal yaşama kazandırmak amacıyla sosyal hizmet faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Artvin İl Özel İdaresi'nin sosyal hizmet konusunda yeterince faaliyette bulunmama sebebi; ülkemizde il özel idaresine verilen mali kaynakların yetersizliği ve sorumluluk alanını yol, su, kanalizasyon, katı atık ile köylere hizmet götürme şeklinde sınırlandırmasıyla alakalıdır. Sosyal hizmet verilmesi noktasında Artvin Belediyesi en çok hizmeti sağlayan birimdir. Artvin'de yerel yönetimler tarafından sunulan katılım, e-iletişim, yurt ve barınma, ücretsiz hayvan ve bitki desteği, temizlik, eğitim, sağlık, cenaze ve yemek hizmeti sosyal açıdan yoksullara yönelik hizmetlerdir. Sağlık ve konut bakımından yeterince sosyal hizmet sağlanmamaktadır. Ancak bu noktada Artvin İl Özel İdaresinin bakımevleri ve Yusufeli Belediyesinin konukevi önemli işlev görmektedir.

Tablo 2. Yerel Yönetimlerin Sosyal Yardımları

Yerel Yönetim Birimi	Gerçekleştirilen Sosyal Yardımlar
Artvin İl Özel İdaresi	Herhangi bir sosyal yardım hizmeti sağlanmamıştır.
Artvin Belediyesi	● E-Belediye Bilgi Sistemi Sosyal Yardım Talebi ve Sorgulama: *Vatandaşların Belediyeye gitmeden e-Devlet aracılığı ile elektronik ortamda Sosyal Yardım talebinde bulunabilmesi ve bu talebi sorgulayabilmesi amacıyla hazırlanmış bir hizmettir.* ● Sosyal Yardım Yönetmeliğinin Çıkarılması: *Artvin Belediyesi sınırları içerisinde dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere bütçe imkânları dâhilinde yapılacak aynî ve nakdî yardımlara dair usul ve esasları düzenlemek amacı taşır.* ● Sosyal Yardım Kartı Uygulaması: *Uygulama ile her ay aktarım yapılmak suretiyle yardıma ihtiyaç duyan hemşehrilerin alışveriş yapabilmesine katkı sağlanmaktadır.* ● Yoksullara Yönelik Karşılıksız Yardım (246.950 TL) ● Kapıda Teslim Yemek Yardımı Uygulaması ● Pandemi Sürecinde Nakdi Yardım (282.300 TL) ● Evlenen Çiftlere Altın Hediye Edilmesi ● Öğrencilere Eğitim Amaçlı Tablet Dağıtımı (125 Adet) ● Dezavantajlı Gruplara -Engelli, 65 yaş üstüler, gaziler ve şehit yakınları- Ücretsiz Ulaşım Desteği (1.180 Kişi) ● İhtiyaç Sahibi Ailelere Yemek Hizmeti ● * İftar Çadırı Kurulması

Tablo 2. Devamı

Arhavi Belediyesi	● Yoksul ve İhtiyaç Sahibi Ailelerin Çocuklarına Eğitim Amaçlı Tablet Desteği Verilmesi (90 Öğrenci) ● Yoksul Ailelerin Çocuklarının Eğitimine Destek Amaçlı Kırtasiye Yardımı ● İhtiyaç Sahibi Ailelere Gıda Yardımı (1400 Kişi) ● Öğrencilere Öğrenim Bursu Sağlanması (245 Öğrenci) ve Sınav Ücretlerinin Karşılanması (99 Öğrenci) ● Yoksullara Nakdi Yardım (15 Kişi) ● Kumanya Yardımı (50 Kişi) ● Yakacak Yardımı (Kömür vs.) (48 Kişi) ● Öğrencilere Giyecek Yardımı ● * İftar Çadırı Kurulması
Ardanuç Belediyesi	● Gıda Yardımı (350 Kişi-97 Bin TL) ● Yakacak Yardımı (Odun, Kömür vs.) –(1.102 Kişi-220 Bin TL) ● Giyecek Yardımı (66 Kişi- 19 Bin TL) ● * Eğitim Yardımı (1.500 Kişi-40 Bin TL)
Borçka Belediyesi	● Gıda Yardımı (500 Aile-125 Bin TL) ● Giyecek Yardımı (50 Kişi-30 Bin TL) ● Nakdi Para Yardımı (50 Kişi-30 Bin TL) ● * Sağlık ve Ulaşım Yardımı (20 Bin TL)
Şavşat Belediyesi	● Gıda Yardımı (100 Aile- 28 Bin TL) ● Yakacak Yardımı (20 Aile- 50 Bin TL) ● Giyecek Yardımı (20 Aile- 20 Bin TL) ● Kira Desteği (15 Aile- 10 Bin TL) ● Sağlık Yardımı (10 Aile- 10 Bin TL) ● Eğitim Yardımı (150 Bin TL) ● Eşya Yardımı (250 Bin TL) ● Sünnet Kıyafeti Alınması (20 Çocuk-5.000 TL) ● Barınma Yardımı (250 Bin TL)
Yusufeli Belediyesi	● Halka Açık İftar Yemekleri ● Cenaze ve Taziye Evlerine Yemek Yardımı ● Yoksullara Alışveriş Çeki Dağıtımı ● Yakacak Yardımında Bulunulması

Kaynak: Tablo içerisindeki bilgiler birimlerin faaliyet raporları ve internet sitelerinden alınmıştır.

Tablo 2'den yola çıkılarak çalışma kapsamına dâhil edilen Artvin'deki yerel yönetimlerin yoksul ve yardıma muhtaç kimselere yönelik sosyal yardımlarda bulundukları görülmektedir. Artvin İl Özel İdaresinin herhangi bir sosyal yardımı bulunmamaktadır. En çok sosyal yardımda bulunanlar Artvin Belediyesi, Şavşat Belediyesi, Ardanuç Belediyesi olmuştur. Artvin Belediyesi tarafından sosyal yardım konusunda kart uygulaması, yönetmelik çıkarması ve başvuruları internet üzerinden gerçekleştirme şeklinde yapmış olduğu çalışmalar yeni teknolojik koşullar ve yönetim anlayışı açısından önemli uygulamalardır. Ayrıca karşılıksız ve nakdi yardımlar, sosyal yardımlar içerisinde yoksulluğun azaltılması noktasında ihtiyaç sahiplerine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında Artvin yerel yönetim birimleri tarafından

sağlanan gıda, giyecek, yakacak ve eğitim yardımları yoksulların gereksinimlerini kısmî ölçüde karşılamaktadır. Artvin'de sosyal yardımlar içerisinde önemli bir yer tutan eğitim yardımı konusunda en fazla yardımı yapan Şavşat ve Arhavi Belediyeleri olmuştur.

Tablo 3. Yerel Birimlerde Sosyal Yardım Ödeneği ve Sosyal Hizmet/Yardım Müdürlüğüne Ait Bilgiler

Yerel Yönetim Birimi	Bütçede Sosyal Yardım Ödeneği Bulunup Bulunmadığı	Sosyal Destek, Sosyal İşler, Sosyal Hizmet veya Sosyal Yardım Müdürlüğü Olup Olmaması
Artvin İl Özel İdaresi	Yok	Yok
Artvin Belediyesi	Var	Var
Arhavi Belediyesi	Yok	Var
Ardanuç Belediyesi	Var	Yok
Borçka Belediyesi	Yok	Var
Hopa Belediyesi	Var (Sınırlı)	Var
Kemalpaşa Belediyesi	Yok	Yok
Murgul Belediyesi	Var (Sınırlı)	Yok
Şavşat Belediyesi	Var	Var
Yusufeli Belediyesi	Yok	Var

Kaynak: Tablo içerisindeki bilgiler birimlerin faaliyet raporları, internet siteleri ve bizzat yazarlar tarafından belediyelerle iletişim kurularak alınmıştır.

Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele sürecinde daha etkin, verimli, planlı ve hızlı hareket edebilmesi için bütçede sosyal yardım ödeneğinin bulunması ve teşkilatlanma açısından sosyal hizmetler, sosyal destek, sosyal işler ve sosyal yardım şeklinde farklı adlarla işlev yürüten birimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Artvin'deki il özel idare, il ve ilçe belediyelerin bütçeleri ve kurumsal birimleri çalışma kapsamına alınmıştır. Edinilen bilgilere göre Artvin, Ardanuç ve Şavşat Belediyelerinde sosyal yardım ödeneği bulunmaktadır. Hopa ve Murgul Belediyelerinde sosyal yardım ödeneği bulunmasına rağmen ödenek oldukça düşük düzeydedir. Artvin İl Özel İdaresi, Arhavi, Borçka, Kemalpaşa ve Yusufeli Belediyelerinde ise sosyal ödenek bulunmamaktadır. Artvin yerel yönetimlerindeki kurumsal örgütlenmeye bakıldığında, sosyal hizmetler ve yardımlarla ilişkili olarak Artvin, Arhavi, Borçka, Hopa, Şavşat ve Yusufeli Belediyelerinde birimler oluşturulmuşken; Artvin İl Özel İdaresi, Ardanuç, Kemalpaşa ve Murgul Belediyelerinde ise herhangi bir birim kurulmamıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk, her dönemde var olmasına rağmen modern dönemi kapsayan, kapitalizmin ana ekonomik sistem olarak işlev gördüğü, Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişimin ileri aşamasında daha belirgin hale gelmiştir. Maddi kaynakların yeterince eşit dağılmadığı düşünüldüğünde sınıflar arasındaki makasın giderek açıldığını söylemek mümkündür. Günümüzde tüm ekonomik, teknolojik ve sosyal olanakların avantajlarına rağmen insanların açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşaması madalyonun diğer yüzünün modernliği, ilerlemeyi ve gelişmeyi yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Yoksulluğun kırsal ve kentsel boyutları olmasına rağmen insanların günümüzde daha çok kentlerde yaşamaya başlaması, kentlerin bolluğun sembolü olarak görülmesi gibi nedenler kentsel yoksulluğu ön plana çıkarmaktadır. Günümüzün kentleri zenginliğin ve uygarlığın mekânı olduğu kadar, aynı zamanda, yoksulluğun ve çöküşün de mekânlarıdır.

Kentsel yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması sürecinde merkezi yönetim yanında yerel yönetimlerinde etkili bir araç olarak kullanılabilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimler, halka yakınlıkları ve demokratik yönetim geleneğini temsil etmeleri bakımından yoksullukla mücadele de ön plandadırlar. Özellikle sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar şeklinde gerçekleştirilen politikalar kentlerde yoksullukların azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Bu katkı aynı zamanda sosyal belediyeciliğin ve yerel yönetimlerin giderek artan sosyal yönünün bir gereğidir. Çalışma kapsamında Artvin örneğinde ele alınan yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin, kentsel yoksullukla mücadele sürecinde sosyal hizmet ve sosyal yardımda bulundukları tespit edilmiştir. Bu sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların yoksul ve ihtiyaç sahibi vatandaşların geçimlerine katkı sağladığı açıktır.

Yoksullukla mücadelede kalıcı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ucuz konut yaratma, istihdam olanaklarını artırıcı faaliyetlerde bulunma, tarım ve hayvancılık yönünde destekleme şeklinde, orta ve uzun vadede yoksulluğu azaltma stratejileri ortaya konulmalıdır. Artvin örneğinde belediyelerin uzun vadeli stratejiler ve politikalar üretme potansiyeli sınırlı ve yetersiz görülmüştür. Bu durum Artvin'deki yerel birimlerinin gerek mali sıkıntı içinde olmalarına gerekse altyapıyı önemseyerek sosyal hizmetleri geri planda bırakma kararlarına bağlanabilir.

Sosyal yardımlar, kısa vadeli çözümler getirmektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadele sürecinde daha fazla ekonomik yönü ağırlıklı sosyal hizmet üretme anlayışı önemsenmeli ve stratejiler oluşturulmalıdır.

Artvin'deki araştırmada yerel yönetimlerce sosyal yardımlara öncelik verildiği, ancak sosyal hizmet üretme sorunu yaşandığı tespit edilmiştir.

Ayrıca Artvin'de kentli yoksulların, kendilerini temsil edecek ve sorunlarını paylaşma olanağı bulacak bir demokratik katılım mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla kent konseyleri gibi bir demokratik oluşumun tüm belediyelerde kurulması gerekmektedir.

Son olarak, mevcut yapıda yerel yönetimlerin yoksulluğun ortadan kaldırılmasını sağlayamayacağı açıktır. Yerel yönetimler, kentsel yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamakla birlikte merkezi yönetim tarafından ulusal ve bölgesel politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi şarttır. Kentlerde merkezi yönetim, yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum başta olmak üzere pek çok aktörün bütüncül bir düzende hareket etmesi ve yerel kaynakların artırılması öncelikli olmalıdır

KAYNAKÇA

Andrew, C. & Goldsmith, M. (1998). From Local Government to Local Governance - and Beyond?. *International Political Science Review*, *19*(2), 101–117.

Aydın, A. (2021). Türkiye'de Bölgelere Göre Yoksulluk Oranlarının Sorgulayıcı Veri Çözümlemesi Teknikleri ile Analizi. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, *5*(7), 184-220.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. Ümit Öktem (Çev.), Sarmal Yayınevi.

Beall, J. & Fox, S. (2006). *Urban Poverty and Development in the 21st Century- Towards an Inclusive and Sustainable World*. Oxfam Research Report, 1-24.

Buffoni, L. (2010). Küreselleşmiş Koşullarda Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, A. Giddens (Ed.) G. Altaylar (Çev.), *Sosyoloji* (317-326). Say Yayınları.

Cano-Hila, A. B. (2019). Urban Poverty. Anthony M.O. (Ed.), *Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. Wiley Blackwell. Erişim: https://www.researchgate.net/publication/ 332426019.

Çelik, A. (2014). Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(1), 1-20.

Chamhuri, N. H., Hamdan, H., Ahmah, P. & Ismail, F. (2015). Conceptual Framework of Public Participation in Ensuring Quality of Life of the Urban Poor in Malaysia. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, *168*, 349-356. Elsevier.

Aydın, D. G., Öztürk, S., Attar, M. A., Yeni, O. & Çakmak, İ. (2020). *Ankara'da Kent Yoksunluğu*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Es, M., Başkurt, M. & Zengin, E., (2013). Kentsel Yoksulluğun Önlenmesinde Sosyal Belediyecilik Uygulamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1*(2), 22-39.

Grootaert, C. & Narayan, D. (2004). Local Institutions, Poverty and Household Welfare in Bolivia. *World Development*, *32*(7), 1179-1198.

Gündüz, Y. A. (2006). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(15), 34-55.

Haughton, J. & Khandker, S. R. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*. The World Bank Publications.

Hazman, G. G. (2010). Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü. *Türk İdare Dergisi*, *467*, 135-152.

Kartal, N. & Demirhan, Y. (2014). Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *15*(2), 135-154.

Kesgin, B. (2012). Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *26*, 169-180.

Korkmaz, T. & Bayramoğlu, F. (2007). Yoksullukla Mücadelede Mikro Finans Modeli ve Mikro Finans Kuruluşlarının Finansal İşlevleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *34*, 98-112.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Akınhay Ç. & Kömürcü, D. (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınları.

Özel, M. (2015). Kentsel Yoksulluk ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin İşlevleri. *İdeal Kent*, *16*, 155-181.

Mingione, E. (1993). The New Urban Poverty and Underclass: Introduction. *International Journal of Urban and Regional Research*, *17*(3), 324-326.

Mitlin, D. (2003). Addressing Urban Poverty Through Strengthening Assets. *Habitat International, 27*, 393-406. 10.1016/S0197-3975(02)00066-8.

Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime*, *7*(1), 135-155.

Önen, S. M. (2010). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği. *Sayıştay Dergisi*, *79*, 63-95.

Saçlı, A. (2019). Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 2*(2), 1-21.

Sipahi, E. B. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. S*elçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *11*, 173-189.

Torjman, S. & Leviten-Reid, E. (2003). The Social Role of Local Government, *Caledon Institute of Social Policy*, 1-24.

Wagle U. (2008). Three Related Concepts of Poverty. *Multidimensional Poverty Measurement. Economic Studies in Inequality, Social Exclusion and Well-Being*, 4. Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-75875-6_2

Wegelin, E. & Borgman, K. (1995). Options for Municipal Interventions in Urban Poverty Alleviation. *Environment and Urbanization, 7*(2), 131–151.

Yavuzkanat, P. (2013). *Türkiye'de İllerin Yoksulluk Riskinin Ölçülmesi Üzerine Bir Yöntem Önerisi*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi.

İnternet Kaynakları

http://www.artvinozelidare.gov.tr/

https://artvin.bel.tr/

https://www.yusufeli.bel.tr/

http://arhavi.bel.tr/

http://hopa.bel.tr/

https://murgul.bel.tr/

https://www.borcka.bel.tr/

http://ardanuc.bel.tr/

https://www.savsat.bel.tr/

http://www.kemalpasa.bel.tr/

ÇEVRESEL GÖSTERGELER BAĞLAMINDA ARTVİN'İN KENTSEL DİRENCİ

Abdulgazi YIKICI[1]

1. GİRİŞ

Kentler, kentleşme oranının artmasına bağlı olarak özellikle 21. yüzyıl ile birlikte dünya nüfusunun %56'sına ev sahipliği yapmaya başlamıştır (World Bank, 2020). Bu durumun yaşanmasında kentlerin sağlayacağı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel imkânların insanları bu alanlarda yaşamaya cezbetmesi ile ulaşım ve iletişim olanaklarındaki gelişmeler önemli bir etkiye sahiptir. İş bölümü, uzmanlaşma ve istihdam bağlamında birtakım olumlu sonuçlar doğuran kentleşme süreci (Yıkıcı & Salman, 2022:1680), işsizlik, yetersiz gıda, çevresel kirlenme, kuraklık, kentsel yoksulluk gibi sorunlara da yol açmaktadır (Bilgili, 2021:187). Birbirine bağlı doğaları nedeniyle çözümü çok zor ve karmaşık olan bu sorunlardan birine yönelik çözüm modelleri, diğer sorunların nüksetmesine yol açma potansiyeli taşımaktadır (Çolak, 2021:205). Bu sorunlar tüm dünyayı sardığı gibi kentleri de kuşatmakta ve kentlerin bunlarla başa çıkması gerekmektedir. Aksi takdirde nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı, bununla birlikte tarihî ve kültürel zenginliklerin de içerisinde kümelendiği kentler, doğal ve insan kaynaklı felaketler karşısında sahip oldukları değerleri kaybetme tehlikesiyle yüz yüze kalacaktır (Zeng vd., 2022:1).

Kentsel alanlardaki mevcut sorunların ve potansiyel risklerin yönetimini popülerleştiren bu durum, kentlerin, iklim değişikliği, ekonomik kriz, doğal afet, pandemi ve savaşlar gibi ortaya çıkan veya çıkması muhtemel tehditlere direnme, uyum sağlama, onları absorbe etme ve onlardan kurtulma kapasitesi hakkındaki çalışmalara yönelik ilgiyi artırmıştır. Kentsel direnç olarak adlandırılan bu olgu 1970'li yılların başında ortaya çıkmıştır (Bueno vd., 2021:1). Bu yıllarda sistem ekolojisi içerisinde kendisine yer bulan "direnç",

[1] Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Kamu Yönetimi Bölümü, abdulgaziyikici@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1230-1612

karmaşık sistemlerin bir bilimi ve risk yönetiminin operasyonel bir stratejisi olarak doğal kaynak yönetiminde baskın bir söyleme dönüşmüştür (Walker & Cooper, 2011:143). Farklı disiplinlerden bilim adamları tarafından kullanılan direnç kavramı, sosyal bilimlerde de kendisine yer edinmiştir. Söz konusu kavram kısa zamanda iklim değişikliğine, doğal afet ve salgın hastalıklara karşı kentlerin direnci ile ilgili yapılan değerlendirmelerde başvurulan ve söz konusu durumlar karşısında yapılacak müdahaleleri koordine etmekle görevli kurumlar nezdinde kullanılan bir terim hâline gelmiştir (Walker & Cooper, 2011:144). Direnç kavramının bu amaçla kullanılmaya başlanması ise 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (*World Sustainable Development Summit*)'ne dayanmaktadır (Olazapal vd., 2012).

Buradan hareketle çalışmanın ilk kısmında kentsel dirence ilişkin teorik çerçeveye ve bu kavrama yönelik kurumlar ve yazarlar tarafından yapılan tanımlara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Artvin'in kentsel direnci; hava kalitesi, meteorolojik değişkenler (sıcaklık, yağış, nem, rüzgâr) ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı bağlamında çevresel perspektiften değerlendirilmiştir.

2. KENTSEL DİRENÇ

Direnç kavramının tanımlanması Crawford S. Holling'in çalışmalarına dayandırılmaktadır (Walker & Cooper, 2011). 1970'li yıllarda ekolojik sistemlerin değişim karşısındaki dirençleri üzerine araştırma yapan Holling (1973:14-15), dirençliliği, "değişim ve olumsuz etkiler karşısında sistemlerin mevcut ilişkileri sürdürme yeteneği" olarak tanımlamıştır. Direnç terimi genel itibariyle, bir bölgenin farklı türdeki şoklardan başarılı bir şekilde kurtulma yeteneği olarak açıklanmaktadır (Labaka vd., 2019:281; Newman vd., 2017:1; Campanella, 2006:142; Pickett vd., 2004:373; Ersavaş Kavanoz, 2021:377).

Kentler, sunmuş oldukları ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal avantajlardan dolayı nüfusun büyük bir bölümünün yaşadığı alanlara dönüşmüştür. Nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlar olan kentler, günümüzün hâkim yerleşim biçimini temsil etmektedir. Bununla birlikte kentler, işsizlik, barınma, eğitim, nüfusun ve gelirin ülke geneline dengeli dağılmaması, su ve gıda kıtlığı, enerji yetersizliği ve çevre kirliliği gibi kronikleşen sorunlar ile sel, yangın, deprem, salgın hastalıklar ve terör faaliyetleri gibi aniden ortaya çıkan şoklarla karşı karşıya kalmaktadır (Spaans & Waterhout, 2017:109; Sevinç & Salman, 2019:93). Mevcut ve gerçekleşmesi muhtemel sorunlar, kentlerin sahip olduğu beşerî, ekonomik,

tarihî ve kültürel zenginlikleri ciddi bir risk altında bırakmaktadır. Bu durum kentsel alanlardaki mevcut ve potansiyel tehlikelerin yönetimini, dolayısıyla da kentsel direnci gündeme taşımaktadır (Ersavaş Kavanoz, 2020:6).

Kentsel direnç, karşılaşılan her türlü kronik ve akut tehditler karşısında kent yoksulları ve diğer dezavantajlı gruplar başta olmak üzere bir kentteki bireylerin, toplulukların ve örgütlerin ekolojik, ekonomik, teknolojik, sosyal ve benzeri sistemler aracılığıyla hayatta kalma ve hayati fonksiyonları sürdürme, adapte olma / uyum sağlama ve eskisinden daha iyi bir seviyeye ulaşma kapasitesini ifade etmektedir (Caldarice vd., 2019:1; Newman vd., 2017:1; Desouza & Flanery, 2013:89; Pickett vd., 2004:373; Meerow vd., 2016:39; Tuğaç, 2019:989). Dolayısıyla dirençli bir kent, salt bir alanda yapılacak faaliyetlerle değil, iklim değişikliği, çevre, ulaşım, enerji, eğitim, sağlık, güvenlik ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda yürütülecek eş güdümlü çalışma ve politikalarla inşa edilebilir.

Godschalk (2003:137), kentlerin dirençliliğinin sağlanması noktasında geleneksel tehlike azaltma programlarının salt fiziksel sistemlerin şok ve streslere karşı dayanıklılığına odaklanmasını eleştirmekte ve vatandaş ve kurumların eğitiminin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kentsel direncin, direnç kavramından daha geniş bir çerçeveye sahip olduğu ileri sürülebilir. Nitekim ekoloji bilimi, diğer bir deyişle ekosistemler üzerinden açıklanan ve sosyolojiden mimarlığa, kentleşmeden ekonomiye birçok disiplin tarafından kullanılan direnç kavramı (Rosowsky, 2020:125; Doorn vd., 2019:112), karşılaşılan herhangi bir olumsuzluk karşısında sistemin eski hâline dönmesini ifade ederken; kentsel direnç yaşanan krizlerden/şoklardan sonra sistemin eski işleyişine dönmesinden ziyade, sistemin yenilenmesine ve gelişmesine vurgu yapmaktadır (Folke, 2006:259).

Kentsel direnç; psikoloji, mühendislik, mekanik, ekoloji, ekonomi, planlama, kentleşme ve sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplin tarafından kullanılan bir kavramdır (Bahadur & Thornton, 2015:196; Pickett vd., 2004:370). Bu kavram; ekonomik krizler, iklim değişikliği, sürdürülebilirlik, doğal afetler ve afet yönetimi, küreselleşme, kentleşme ve göç gibi gelişmelerden dolayı ortaya çıkan sorunlar veya söz konusu gelişmelerin yol açma potansiyeli taşıdığı risk ve tehditler karşısında kentlerin mevcut durumlarını sürdürülebilmesi için başvurulan bir paradigmaya dönüşmüştür (Chelleri, 2012:297; Bueno vd., 2021:1). Diğer paradigmalar gibi kentsel direnç de kurumlar ve farklı çalışma alanlarından kişilerce çeşitli özellikler ön plana çıkarılarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede Tablo 1'de kurumlar, Tablo

2'de ise farklı çalışma alanlarından kişiler tarafından yapılan kentsel direnç tanımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Kurumlar Tarafından Yapılan Kentsel Direnç Tanımları

Kurum	**Tanım**
BM-Habibat (*UN-Habitat*)	Herhangi bir kentsel sistemin birden fazla şok ve strese dayanma, hızlı bir şekilde toparlanma ve mevcut hizmetleri sürdürme yeteneği.
Birleşmiş Milletler Afet Riski Azaltma Ofisi (*United Nations Office for Disaster Risk Reduction*)	Kentsel bir sistemin veya topluluğun ortaya çıkan olumsuz etkilere zamanında ve etkili bir şekilde karşı koyma, uyum sağlama ve bu etkileri absorbe etme yeteneği.
Rockefeller Vakfı (*Rockefeller Foundation*)	Kentsel toplulukların şok ve streslere uyum sağlama, onlarla mücadele etme ve gerektiğinde dönüşme kapasitesi.
Dünya Bankası (*World Bank*)	İnsanların, toplumların ve ülkelerin, işlevselliklerini korurken olumsuz şoklardan kurtulma yeteneği.
Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (*United States Agency for International Development*)	İnsanların, hanehalklarının, toplulukların, ülkelerin ve sistemlerin, kronik kırılganlığı azaltacak ve kapsayıcı büyümeyi kolaylaştıracak şekilde şokları ve stresleri azaltma, bunlara uyum sağlama ve bunlardan kurtulma yeteneği.
100 Dirençli Şehir (*100 Resilient Cities*)	Bir şehirdeki bireylerin, toplulukların, kurumların, işletmelerin ve sistemlerin, ne tür kronik stresler ve akut şoklar yaşadıklarına bakılmaksızın hayatta kalma, uyum sağlama ve büyüme kapasitesi.
Dirençli Avrupa (*Resilient Europe*)	Kentsel sistemlerin, toplulukların, bireylerin, kuruluşların etkisi, sıklığı ve büyüklüğü ne olursa olsun bir şok veya stres sonrasında iyileşme, işlevlerini sürdürme kapasitesi.
Direnç İttifakı (*Resilience Alliance*)	Sosyo-ekolojik bir sistemin aynı rejim içinde kalması, yapısını ve işlevlerini sürdürebilmesi için bozulmalara ve diğer stres faktörlerine dayanma kapasitesi.
Yerel Çevresel Girişimler için Uluslararası Konsey (*International Council for Local Environmental Initiatives*)	Kentin, sürekli değişime uyum sağlayıp gelişmeyi sürdürürken, temel işlevlerini, yapılarını, kimliğini koruma ve herhangi bir şok ve stresin üstesinden gelme yeteneği.
Resilientcity.Org	Temel fonksiyonlarını ve kimliğini sürdürülebilmesi için kentin, ortaya çıkacak şokları ve sosyal, ekonomik, teknik sistemlerine ve altyapılarına yönelik baskıları absorbe etme kapasitesi.

Kaynak: Figueiredo vd., 2018:10; World Bank-GFDRR, 2015:80

Tablo 2. Yazarlar Tarafından Yapılan Kentsel Direnç Tanımları

Yazar(lar)	Çalışma Alanı	Tanım
Alberti vd. (2003:1170)	Tarımsal ve biyolojik bilimler; çevre bilimi	Kentlerin, yeni bir dizi yapı ve süreç etrafında yeniden organize olmadan önce değişimi tolere etme derecesi.
Godschalk (2003:137)	Mühendislik	Sürdürülebilir fiziksel ve insan toplulukları ağı.
Pickett vd. (2004:381)	Tarımsal ve biyolojik bilimler; çevre bilimi	Sistemin değişen koşullar karşısında uyum sağlama yeteneği.
Campanella (2006:141)	Sosyal bilimler	Kentin yıkımdan geri dönme kapasitesi.
Wardekker vd. (2010:988)	Bilim, teknoloji ve toplum; çevre bilimi	Hasar ve aksamaları azaltarak veya önleyerek bozulmaları tolere edebilme ve sistemin bu tür olaylara hızlı bir şekilde yanıt verme, iyileşme ve uyum sağlama kapasitesi.
Leichenko (2011:164)	Coğrafya	Bir kentin veya kentsel sistemin çeşitli şoklara ve streslere dayanma yeteneği.
Bahadur & Thornton (2015: 202-207)	Çevre bilimi	Adem-i merkeziyetçi bir karar alma sistemi, sistematik öğrenme ve uygun şehir planlaması ile çok sayıda şok ve stres karşısında eş zamanlı etkileşim kapasitesi.
Zhang & Li (2018:145)	Çevre bilimi; kamu politikası	Ekosistem hizmetleri ve insan refahı arasındaki sanal döngüyü dış etki faktörleri altında uyumlu bir çabayla izleme, kolaylaştırma, sürdürme ve iyileştirmeye yönelik pasif bir süreç.
Bueno vd. (2021:1)	İşletme; yönetim bilişim sistemleri	Sosyo-ekonomi, kültür, yerel yönetişim ve afet gibi alanlarda vatandaşların refahına katkı sağlayan ve giderek büyüyen bir fenomen.
Zeng vd. (2022:15)	Yönetim bilimi; siyaset bilimi ve kamu yönetimi	Doğal tehlikelerin kırılgan etkilerine karşı koruma sağlamak için bir kentsel sistemin dayanıklı, kapsayıcı, entegre ve esnek bir yapıya sahip olması.

Kentsel direnç ile ilgili yapılan tanımlamaların, bir kentsel sistemin esnek, alternatifli, dayanıklı, kapsayıcı ve kaynaklara sahip olma ve uyum sağlama özellikleri çerçevesinde formüle edildiği görülmekle birlikte herhangi bir tanım üzerinde uzlaşılamadığı Tablo 1 ve Tablo 2'de yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. "Kentsel direnç"in çok boyutlu ve karmaşık yapısının, bir tanım üzerinde uzlaşılmasını engellediği ileri sürülebilir (Alberti vd., 2003:1177; Zhou vd., 2010:22; Olazabal vd., 2012). Bununla birlikte Zeng vd. (2022:13-15) kentsel direncin üç ana bileşeninin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ilki potansiyel esnekliği artırmak için önceden veya

bir değişikliğe yanıt olarak küçük, kasıtlı değişiklikler yapma yeteneğini ifade eden uyarlanabilir kapasite (*adaptive capacity*)'dir. Diğeri şok ve streslerle başa çıkma yeteneğini vurgulayan soğurma kapasitesi (*absorptive capacity*)'dir. Sonuncusu ise risk ve kırılganlığa yol açan bozulmaları durdurmak veya azaltmak için yapılacak değişiklikleri uygulama yeteneği anlamına gelen dönüştürücü kapasite (*transformative capacity*)'dir. Benzer şekilde Wardekker vd. (2010:988) de yapmış oldukları çalışmada kentsel dirence ilişkin birtakım ilkeler tasarlamıştır ve söz konusu ilkeler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kentsel Direnç İlkeleri

İlke	**Açıklaması**
Dengeleşim (*Homeostasis*)	Çoklu geri bildirim döngüleri ile bozulmanın giderilmesi ve sistemin dengelenmesi.
Hepçil (*Omnivory*)	Güvenlik açığının, kaynakların ve araçların çeşitlendirilmesiyle azaltılması.
Yüksek Akış (*High flux*)	Karşılaşılan şok veya stres ile başa çıkmak adına kaynakların hızlı bir şekilde harekete geçirilmesi.
Yassılık (*Flatness*)	Daha yalın bir hiyerarşik yapıya sahip olan sistemlerin, daha esnek ve sürprizlere yanıt verme hızının yüksek olması.
Koruma (*Buffering*)	Sistemin temel yeterlilik eşiklerinin aşılmamasına dönük önlemlerin alınması.
Yedeklilik (*Redundancy*)	Herhangi bir tehdit veya risk durumunda başarısız olan işlevin yerini, bir diğerinin alması.

Yapılan tanımlardan ve ileri sürülen ilkelerden hareketle kentsel direnç kavramının çok boyutlu ve grift bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu durum bir kent ile ilgili yapılacak değerlendirmeye çeşitli faktörlerin dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kentlerin direncine ilişkin araştırmalar; çevresel, fiziksel, sosyal, kurumsal, ekonomik ve demografik faktörlerden biri veya birkaçı bağlamında şekillendirilmektedir. Ancak diğer faktörlerle ilgili verilerin kısıtlı olmasından dolayı Artvin'in kentsel direncine ilişkin değerlendirme sadece çevresel faktörler kapsamında yapılacaktır.

3. ÇEVRESEL AÇIDAN ARTVİN'İN KENTSEL DİRENCİ

Türkiye'nin en dağlık yerlerinden biri olan ve Doğu Karadeniz sahil şeridinde yer alan Artvin, birçok doğal ve kültürel zenginliği içerisinde barındırmaktadır. Kentin yüz ölçümünün önemli bir kısmını yeşil alanlar ve özellikle %54'lük gibi büyük bir oranla yarıdan fazlasını ormanlar oluşturmaktadır (Okan vd., 2020:86).

Artvin gerek coğrafi konumu gerek jeomorfolojik yapısı ve gerekse de farklı iklim özelliklerinin bir arada görülmesi sayesinde flora (bitki) açısından oldukça zengin bir portföye sahiptir (Erşen Bak & Çifci, 2020:319). Bununla birlikte Artvin, sahip olduğu 137 familya (bitki ailesi) ve 761 cinse ait olmak üzere toplam 2.727 adet doğal bitki sınıflandırması ile bitki çeşitliliği açısından Türkiye'nin en zengin ili konumundadır (Okan vd., 2020:33). İlave olarak il sınırları içerisinde irili ufaklı dere ve çayın yanında, çok sayıda akarsu ve göl bulunmaktadır. Söz konusu çevresel faktörler kentin, ekosistem dengesini ve toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlamanın yanı sıra meydana gelecek herhangi bir doğa olayında yaşanacak zararı en asgari düzeyde tutma potansiyelini artırmaktadır.

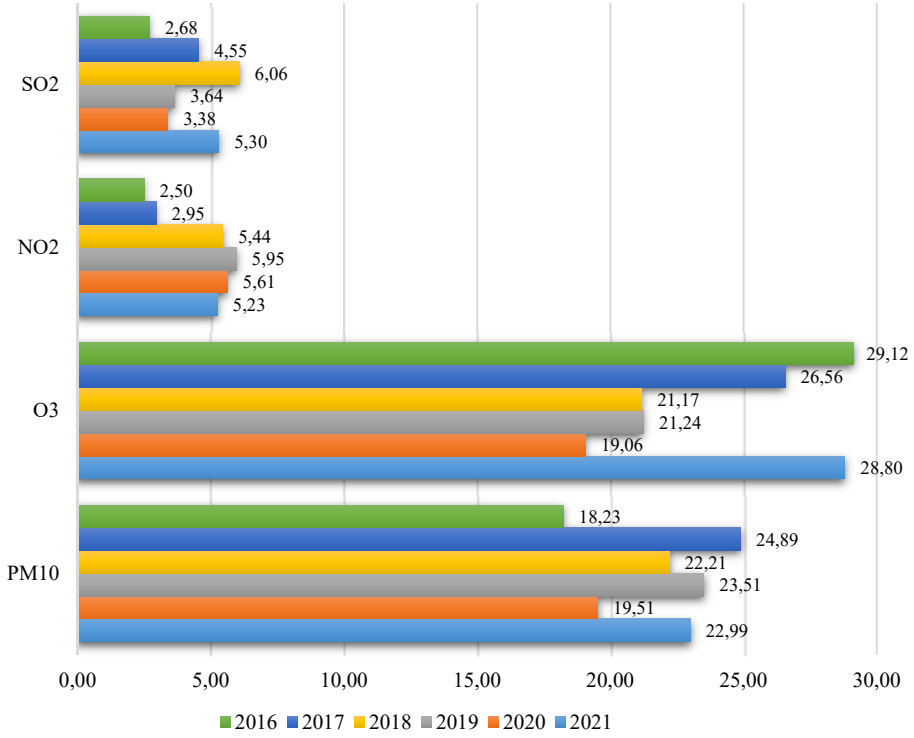
Günümüzde üretim, tüketim ve refah modellerinin yalnızca bölgeler içindeki ve arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilerden değil, aynı zamanda ekosistemlerinin bunları sürdürme kapasitesine de bağlı olarak geliştiği açıktır (Folke, 2006:253). Doğal ekosistemler; gıda, temiz hava, su ve enerji sağlama gibi tedarik hizmetleri ile birlikte (Ünal & Aktuğ, 2022a), doğal afetlerin şiddetini azaltma veya önleme, yağış rejimini düzenleme, kirliliği absorbe etme ve sahip olduğu serinletme potansiyeli (büyük ağaçlar, akarsular, göller) sayesinde sıcaklık artışlarının etkilerini zayıflatma gibi düzenleyici ve koruyucu işlevleriyle canlıların ihtiyaç duyduğu uygun yaşam koşullarını sağlarlar (Kaya, 2018:231). İnsan refahının temel ve gerekli yapı taşları olan bu hizmetlerin kalitesi ve sürdürülebilirliği ile kentsel yaşam kalitesi ve sürdürülebilirliği arasında güçlü bir bağlantı söz konusudur (Pierce, 2017:340). Dolayısıyla çevresel faktörlerin durumu, kentlerin dirençlilik düzeylerine ilişkin yapılacak değerlendirmelerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle Artvin'in çevresel açıdan kentsel direnci; hava kalitesi, meteorolojik değişkenler ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

3.1. Hava Kalitesi

Hava kalitesi, kentin direncinin çevresel açıdan değerlendirilmesinde önemli bir parametredir. Çünkü insanlar da dâhil olmak üzere tüm canlılar, kirletici maddelerdeki artıştan çeşitli şekillerde ve boyutlarda zarar görmektedir (Yıkıcı & Ünal, 2022:23). Canlı yaşamının devamı için gerekli faktörlerden biri olan hava, %78 nitrojen, %21 oksijen, %0,93 argon, %0,03 karbondioksit ile değişen yüzdelerde su buharından meydana gelen ve atmosferi oluşturan bir karışımdır (Kim vd., 2015:2502). Havanın içerisinde yer alan madde konsantrasyonlarının canlı ve cansız varlıklara zarar verecek düzeyde değişmesi ise hava kirliliği olarak nitelendirilmektedir. Sanayi

Devrimi'nden bu yana küresel bir sorun olarak gündemdeki yerini koruyan hava kirliliğine (Ünal & Aktuğ, 2022b; Yıkıcı vd., 2022:122), volkanik patlamalar, orman yangınları, toz fırtınaları gibi doğal yollardan meydana gelen olaylar dışarıda bırakılırsa, büyük oranda antropojenik faaliyetlerin yol açtığı söylenebilir (McCann vd., 2021:2). Bu faaliyetler içerisinde %42,26'lık gibi bir oranla en büyük pay ulaşım sektörüne aittir (Ertürk, 2018:79). Atmosferin doğal yapısını bozan ve atmosferik kirleticiler arasında yer alan PM_{10}, O_3, NO_2 ve SO_2'nin sağlığa ciddi şekilde zarar verme potansiyeli taşıdığı ifade edilmektedir (Breton vd., 2021:1-2). Buradan hareketle Artvin özelinde söz konusu kirleticilerin 2016-2021 dönemindeki yıllık değerleri tespit edilmiş ve Grafik 1'de sunulmuştur. Bu grafiğin altında ise kirletici madde seviyeleri ile ilgili daha isabetli bir değerlendirmede bulunmak adına "Ulusal Hava Kalitesi İndeksi"ne yer verilmiştir.

Grafik 1. Hava Kirletici Madde Konsantrasyonları[2]

[2] Air Quality Historical Data Platform (AQHDP) web sitesi veri tabanından alınan günlük ölçüm sonuçlarının ortalaması hesaplanarak hava kirleticilerinin önce aylık, sonra yıllık değerlerine ulaşılmıştır. İncelemenin 2016-2021 dönemi ile sınırlı tutulmasının nedeni ise analiz edilmeye uygun verilerin sadece o aralıkta mevcut olmasıdır.

Tablo 4. Ulusal Hava Kalitesi İndeksi

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı [ÇŞİDB], 2017:9

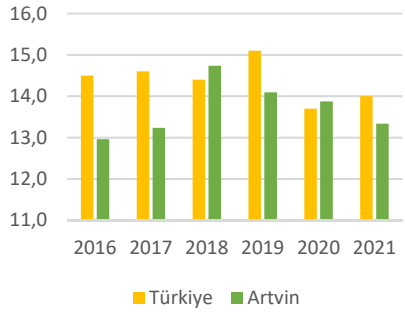
Grafik 1'deki hava kirletici madde konsantrasyonlarına ait veriler, Tablo 4'teki değer aralıkları çerçevesinde incelendiğinde, Artvin'in iyi bir hava kalitesine sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Grafik 1'de dikkat çeken bir diğer husus ise 2020 yılında söz konusu kirletici seviyelerinde yaşanan azalmadır. Bu durum üzerinde Covid-19 pandemisine yönelik alınan tedbirlerin etkisi yadsınamaz. Nitekim kısıtlamaların esnetildiği 2021 yılı itibariyle kirlilik değerlerinde yeniden artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Ancak mevcut şartlarda bu durumun Artvin'in hava kalitesine önemli bir etkide bulunmayacağı ve genel olarak kentin hava kalitesi anlamında yüksek düzeyde dirençliliğe sahip olduğu ifade edilmelidir.

3.2. Meteorolojik Değişkenler

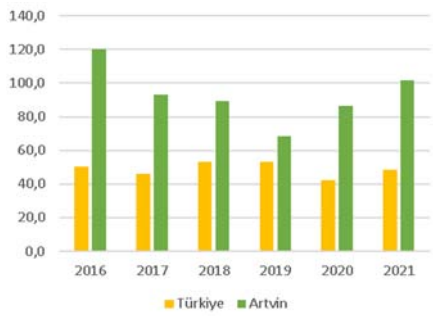
Kentlerin direnci ile ilgili değerlendirmelerde önemli bir diğer parametreyi meteorolojik değişkenler[3] oluşturmaktadır. Bu kapsamda Artvin'e ait yıllık ortalama sıcaklık, yağış, nem ve rüzgâr verileri, bu değerlerin Türkiye ortalamaları ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır. Söz konusu sıcaklık (Grafik 2), yağış (Grafik 3), nem (Grafik 4) ve rüzgâra (Grafik 5) ilişkin değerler aşağıda yer alan grafiklerde sunulmuştur.

[3] Artvin ilinin ilçelerine ait sıcaklık, yağış, nem ve rüzgâr ölçüm sonuçları Meteoroloji 11. Bölge Müdürlüğünden ay bazında alınmış ve bu verilerin aritmetik ortalamaları hesaplanarak Artvin'in yıllık ortalama sıcaklık, yağış, nem ve rüzgâr değerlerine ulaşılmıştır. Söz konusu değişkenlerin Türkiye ortalamasına ait veriler ise Meteoroloji Genel Müdürlüğünün kurumsal internet sayfasından alınmıştır.

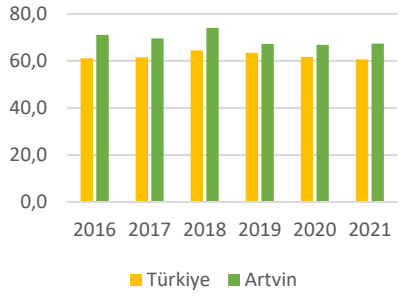
Grafik 2. Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)

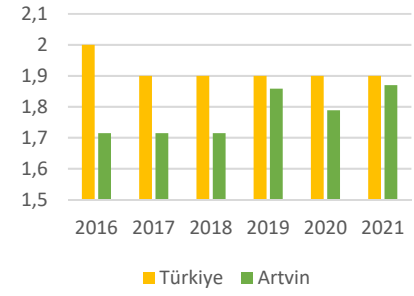
Grafik 3. Yıllık Ortalama Yağış (mm)

Grafik 4. Yıllık Ortalama Nem (%)

Grafik 5. Yıllık Ortalama Rüzgâr (m/sn)

Sıcaklık, kimi yıllarda Türkiye ortalamasının üzerinde seyretse de Grafik 2'den hareketle yıllık ortalama sıcaklığın genel itibariyle düşme eğiliminde olduğu söylenebilir. Söz konusu düşme eğilimi, çevre üzerindeki baskıyı azaltmakla birlikte kentin yaşanabilirlik potansiyeline katkı sağlamaktadır. Yıllık ortalama yağışa ait sayısal verilerin yer aldığı Grafik 3 incelendiğinde, bu parametreye ilişkin değerlerde büyük dalgalanmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte ortalama yağışın, Türkiye ortalamasının üzerinde olması ve son yıllarda giderek yükselmesi kentin su potansiyeline, biyolojik çeşitliliğine ve yeşil alan kalitesine, dolayısıyla da dirençliliğine olumlu bir etkide bulunmaktadır. Nem ile ilgili ölçüm sonuçlarının görselleştirildiği Grafik 4'te Artvin'in nem değerlerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olması dikkat çekmektedir. Yapılan ve yapılmakta olan barajların kentin nem düzeyini etkilediği ileri sürebilir. Ancak nem seviyelerinin belirli bir bant genişliğinde aşağı-yukarı hareket etmesinden hareketle, ekosistem dengesinden uzaklaşılmadığı ve bu durumun kent açısından büyük bir sorun teşkil etmeyeceği belirtilebilir. Tıpkı nemde olduğu gibi rüzgârda da aynı durum mevcuttur. Tek fark Grafik 5'te yer alan rüzgâra ilişkin değerlerin Türkiye ortalamasının altında seyretmesidir. 3,8 m/s'ye kadar olan rüzgâr hızlarının normal kabul edilmesi (Archer & Jacobson, 2005), Artvin açısından

çevresel bir problem olmadığını göstermektedir. Grafiklerden (2, 3, 4, 5) ve yapılan değerlendirmelerden yola çıkılarak meteorolojik değişkenler bağlamında Artvin'in kentsel direncinin artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

3.3. Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı

Kentsel yeşil alanlar hem ekolojik denge hem de bireylerin sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca kentleşmenin olumsuz etkilerini azaltmada ve insanların fiziksel aktivitelerini artırmada son derece etkilidirler (Pouya & Majid, 2022:2). Bu nedenle kentsel yeşil alanlar Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization* [WHO], 2016:25) tarafından sağlıklı, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentler dizayn etmenin temel bileşenlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir deyişle yeşil alanlar, bir kentin, dolayısıyla da kentte yaşayan insanların sağlığını, yaşam kalitesini ve esenliğini doğrudan etkilemektedir. Nitekim bu kapsamda yapılan çalışmalarda yeşil alanların insanların ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur (Thompson, 2011:194; Akpınar & Cankurt, 2015:105). Bu bağlamda Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin Ek-2 (Farklı Nüfus Gruplarında Asgari Sosyal ve Teknik Altyapı Alanlarına İlişkin Standartlar ve Asgari Alan Büyüklükleri Tablosu) kısmında kişi başına düşmesi gereken yeşil alan miktarının 10 m^2 olması öngörülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise istenmeyen etkileri azaltma ve kentsel alanları daha yaşanabilir bir yapıya kavuşturma adına erişilebilir, güvenli ve işlevsel olması koşuluyla kentlerde kişi başına en az 9 m^2 yeşil alan sağlanması gerekliliğinin altını çizmiş (Maryanti vd., 2017:370) ve ideal değerin kişi başına 50 m^2 yeşil alan olduğunu ifade etmiştir (Russo & Cirealla, 2018:4). DSÖ dışında Avrupa Birliği (AB) 26 m^2 (Vlad & Brătăşanu, 2011:113), Birleşmiş Milletler (BM) 30 m^2, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise 18 m^2 olarak kişi başına düşmesi gereken yeşil alan miktarına ilişkin asgari standartlar getirmişlerdir (Laghai & Bahmanpour, 2012:2446).

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 4. maddesinde yeşil alan; "toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence, rekreasyon ve rekreaktif alanları toplamı" şeklinde tanımlanmıştır. Bu kapsamda Artvin il belediyesi ve ilçe belediyeleri ile iletişime geçilmiş ve söz konusu tanıma uygun alanların imar planlarındaki toplam yüz ölçümü (m^2) bilgisi belediyelerin imar servislerinden alınmıştır. Söz konusu verilerin ayrı ayrı olarak ilçe nüfuslarına bölünmesiyle ilçe bazında kişi başına düşen yeşil alan bilgisine ulaşılmış ve sonuçlara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. İlçe Bazında Artvin'de Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı (m^2)

İlçe	Yeşil Alan Miktarı (m^2)	İlçe Nüfusu	Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı (m^2)
Artvin (Merkez)	188.785	34.537	5,5
Hopa	63.890	28.136	2,3
Borçka	161.092	22.030	7,3
Arhavi	265.130	21.661	12,2
Yusufeli	306.000	19.510	15,7
Şavşat	133.000	16.975	7,8
Ardanuç	184.900	11.198	16,5
Kemalpaşa	233.698	8.974	26,0
Murgul	517.360	6.522	79,3
Tüm İlçeler	2.053.855	169.543	12,1

Tablo 5'te yer alan ilçe bazında kişi başına düşen yeşil alan miktarı sonuçları Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ve DSÖ standartları çerçevesinde değerlendirildiğinde dokuz ilçeden sadece beşinin (Arhavi, Yusufeli, Ardanuç, Kemalpaşa, Murgul) söz konusu standartlara uygunluk arz ettiği, diğer ilçelerdeki yeşil alan miktarının ise yetersiz kaldığı görülmektedir. Yüz ölçümünün yaklaşık 7.359.730.000 m^2'lik kısmının doğal ve yeşil alanlardan oluşması Artvin'in yeşil alan bakımından zenginliğini gösterirken, kişi başına düşen yeşil alan miktarı çerçevesinde böyle bir tablo ile karşılaşılması son derece dikkat çekicidir (ÇŞİDM, 2021:73). Bu durum üzerinde nüfusun ilçeler arasında dağılışının da belirleyici bir faktör olduğu ifade edilmelidir. Nitekim kişi başına düşen yeşil alan miktarının belirlenmesinde nüfus önemli bir parametredir. Örneğin yüz ölçümü Artvin'in merkez ilçesinden %30 daha az olan Şavşat'ta kişi başına düşen yeşil alan miktarı merkez ilçeden 2,2 m^2 daha fazladır. Nüfus ile birlikte kentsel yeşil alanların da ilçeler bazında eşit dağılmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu yeşil alanların kalitesini ve eşit dağılımını yeniden planlamada imar birimlerine ve peyzaj tasarımcılarına önemli roller düşmektedir. Bununla birlikte Artvin ilinin geneli için yapılan hesaplamada kişi başına düşen yeşil alan miktarının 12,1 m^2 olduğu ve dolayısıyla DSÖ standartlarını sağladığı da belirtilmelidir.

4. SONUÇ

Kentlerin sunmuş olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel avantajlar, 21. yüzyılın başından itibaren bu alanları birer cazibe merkezi hâline getirmektedir. Nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı kentsel alanlar; iklim değişikliği, doğal afet, pandemi, kuraklık, yoksulluk, ekonomik kriz ve savaşlar gibi çeşitli doğal ve insan kaynaklı felaketler karşısında ciddi

bir risk altındadır. Kentlerin hızla büyümeye devam etmesi ve yaşanan nüfus artışı, kentsel alanların literatürde şok ve stres olarak nitelendirilen sorunlardan etkilenebilirliğini, diğer bir deyişle kırılganlığını gündeme taşımaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan kentsel direnç, kısa zamanda önemli bir araştırma konusuna dönüşmüştür. Kentsel direnç temelde, ortaya çıkan şok ve stresler karşısında dezavantajlı gruplar başta olmak üzere kentteki tüm paydaş ve aktörlerin uyum kapasitesini ve fonksiyonlarını sürdürme yeteneğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Kentlerin direncine ilişkin araştırmalar; çevresel, fiziksel, sosyal, kurumsal, ekonomik ve demografik faktörlerden biri veya birkaçı bağlamında şekillendirilmektedir. Artvin'i konu edinen bu çalışmada da benzer şekilde kentin direnci yalnızca çevresel faktörler kapsamında değerlendirilmektedir. Ulusal Hava Kalitesi İndeksi'ne göre Artvin'in hava kalitesi iyi bir seviyede yer almaktadır. Nüfus ve nüfus yoğunluğunun düşük olması ile birlikte önemli bir yutak niteliğindeki ormanların kentin yüz ölçümünün %54'ünü kaplaması bu durum üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Meteorolojik değişkenler kapsamında; sıcaklığın düşme, yağışın artma eğiliminde olduğu; nem ve rüzgârın ise belirli bir aralıkta artıp azaldığı görülmektedir. Bu da kentin ekosisteminin dengede olduğuna ve canlılar için giderek daha yaşanabilir bir hâl aldığına işaret etmektedir. Artvin geneli için yapılan hesaplamada kişi başına düşen yeşil alan miktarının 12,1 m^2 olduğu ve dolayısıyla Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ve DSÖ standartlarının sağlandığı tespit edilmiştir. Ancak kişi başına düşen yeşil alan miktarına ilişkin ilçe bazında yapılan değerlendirmede dokuz ilçe arasında sadece Arhavi (12,2 m^2), Yusufeli (15,7 m^2), Ardanuç (16,5 m^2), Kemalpaşa (26,0 m^2) ve Murgul (79,3 m^2)'un söz konusu standartlara uygunluk arz ettiği sonucuna varılmıştır. Yüz ölçümünün büyük bir kısmı doğal ve yeşil alanlardan oluşan Artvin için bu tablo son derece şaşırtıcıdır. Kişi başına düşen yeşil alan miktarına ilişkin ortaya çıkan sonuç üzerinde genel anlamda nüfusun, özel olarak ise yeşil alanların dengesiz dağılmasının etkili olduğu söylenebilir. Tüm ilçelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı açısından Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ve DSÖ standartlarının sağlanması için daha fazla yeşil alanın kullanıma açılması ve ilçeler arasındaki dengesiz dağılımın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Söz konusu yeşil alan miktarının artırılmasında ve kalitesinin iyileştirilmesinde imar birimlerine ve peyzaj tasarımcılarına önemli roller düşmektedir.

Özetle Artvin ilinin, ele alınan hemen her çevresel parametrede iyi bir kentsel dirence ve yaşanabilir kent imajına sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca kentsel direnç üzerine yapılacak teorik / uygulamalı araştırmalar ve tespit

edilen sorun alanlarına yönelik geliştirilecek çözümler, insanların, doğal varlıkların, ekonomik ve kültürel değerlerin etkin bir şekilde korunmasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar, A. & Cankurt, M. (2015). Türkiye'de Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarı ile Ölüm Oranı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, *12*(2), 101-107.

Alberti, M., Marzluff, J. M., Shulenberger, E., Bradley, G., Ryan, C. & Zumbrunnen, C. (2003). Integrating Humans into Ecology: Opportunities and Challenges for studying Urban Ecosystems. *BioScience*, *53*(12), 1169-1179.

AQHDP (2021). *Air Quality Historical Data Platform*. https://aqicn.org/data-platform/register/. Son erişim tarihi: 30 Temmuz 2022.

Archer, C. L. & Jacobson, M. Z. (2005). *Evaluation of Global Wind Power*. https://web.stanford.edu/group/efmh/winds/global_winds.html#:~:text=The%20global%20average%2010%2Dm,%2Fs%20(class%201). Son erişim tarihi: 8 Ağustos 2022.

Bahadur, A.V. & Thornton, H. (2015). Analysing Urban Resilience: A Reality Check for a Fledgling Canon. *International Journal of Urban Sustainable Development*, *7*(2), 196-212.

Bilgili, M. Y. (2021). On Birinci Kalkınma Planında Dirençli Kentler. Ş. Karabulut (Ed.), *Kamu Yönetimi Bakımından Yerel ve Küresel Ölçekte Düşünceler ve Kurumlar* (187-201). Gazi Kitabevi.

Breton, R. M. C., Breton, J. C., de la Luz Espinosa Fuentes, M., Kahl, J., Espinosa Guzman, A. A., Martínez, R. G., Guarnaccia, C., del Carmen Lara Severino, R., Lara, E. R. & Francavilla, A. B. (2021). Short-Term Associations between Morbidity and Air Pollution in Metropolitan Area of Monterrey, Mexico. *Atmosphere*, *12*(10), 1-25.

Bueno, S., Banuls, V. A. & Gallego, M. D. (2021). Is Urban Resilience a Phenomenon on the Rise? A Systematic Literature Review for the Years 2019 and 2020 Using Textometry. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *66*, 1-14.

Caldarice, O., Brunetta, G. & Tollin, N. (2019). The Challenge of Urban Resilience: Operationalization. G. Brunetta, O. Caldarice, N. Tollin, M. Rosas-Casals & J. Morató (Ed.), *Urban Resilience for Risk and Adaptation Governance* (1-7). Springer.

Campanella, T. J. (2006). Urban Resilience and the Recovery of New Orleans. *Journal of the American Planning Association*, *72*(2), 141-146.

Chelleri, L. (2012). From the 'Resilient City' to Urban Resilience. A Review Essay on Understanding and Integrating the Resilience Perspective for Urban Systems. *Documents D'anàlisi Geogràfica*, *58*(2), 287-306.

Çolak, Ç. (2021). Karmaşık Sorun Perspektifinden Kentsel Yoksulluk Olgusu. S. Ersavaş Kavanoz, A. Uzun & H. Şengün (Ed.), *Karmaşık Sorunlar ve Kent* (205-221). Astana Yayınları.

ÇŞİDB (2017). Türkiye'de Hava Kirliliğinin İzlenmesi ve Önlenmesine Yönelik Çalışmalar. *1. Ulusal Hava Kalitesi Yönetimi Çalıştayı*, https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/haberler/haberler158701.pdf. Son erişim tarihi: 2 Ağustos 2022.

ÇŞİDB Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2021). *Resmi İstatistikler*. https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=parametrelerinTurkiyeAnalizi. Son erişim tarihi: 8 Ağustos 2022.

ÇŞİDM (2021). *Artvin İli 2020 Çevre Durum Raporu*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/artv-n_-cdr2020-20211215123156.pdf. Son erişim tarihi: 10 Ağustos 2022.

Desouza, K. C. & Flanery, T. H. (2013). Designing, Planning, and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework. *Cities*, *35*, 89-99.

Doorn, N., Gardoni, P. & Murphy, C. (2019). A Multidisciplinary Definition and Evaluation of Resilience: the Role of Social Justice in Defining Resilience. *Sustainable and Resilient Infrastructure, 4*(3), 112-123.

Ersavaş Kavanoz, S. (2020). "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 5-24.

Ersavaş Kavanoz, S. (2021). Kentsel Direnç Planlamasında İş Birliği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (59), 375-390.

Erşen Bak, F. & Çifci, K. (2020). Artvin'in Merkez Köylerinde Bazı Tıbbi Bitkilerin Yöresel Kullanımları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, *21*(2), 318-329.

Ertürk, H. (2018). *Çevre Bilimleri*. Ekin Yayınevi.

Figueiredo, L., Honiden, T. & Schumann, A. (2018). *Indicators for Resilient Cities*. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065-en.pdf?expires=1659783341&id=id&accname=guest&checksum=59EA527E524D7045C9C6375BD008A17A. Son erişim tarihi: 27 Temmuz 2022.

Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-Ecological Systems Analyses. *Global Environmental Change*, *16*(3), 253-267.

Godschalk, D. R. (2003). Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities. *Natural Hazards Review*, *4*(3), 136-143.

Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, *4*(1), 1-23.

Kaya, Y. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul için Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, *11*(2), 219-257.

Kim, C. S., Lee, J. G., Cho, J. H., Kim, D. Y. & Seo, T. B. (2015). Experimental Study of Humidity Control Methods in a Light-Emitting Diode (LED) Lighting Device. *Journal of Mechanical Science and Technology*, *2*(6), 2501-2508.

Labaka, L., Maraña, P., Giménez, R. & Hernantes, J. (2019). Defining the Roadmap Towards City Resilience. *Technological Forecasting & Social Change*, *146*, 281-296.

Laghai, H. A. & Bahmanpour, H. (2012). GIS Application in Urban Green Space Per Capita Evaluation. *Annals of Biological Research*, *3*(5), 2439-2446.

Leichenko, R. M. (2011). Climate Change and Urban Resilience. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, *3*(3), 164-168.

Maryanti, M. R., Khadijah, H., Uzair, A. M. & Ghazali, M. A. R. M. M. (2017). The Urban Green Space Provision Using the Standards Approach: Issues and Challenges of Its Implementation in Malaysia. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, *210*, 369-379.

McCann, J. E., Zajchowski, C. A. B., Hill, E. L. & Zhu, X. (2021). Air Pollution and Outdoor Recreation on Urban Trails: A Case Study of the Elizabeth River Trail, Norfolk. *Atmosphere*, *12*(10), 1-13.

Meerow, S., Newell, J. P. & Stults, M. (2016). Defining Urban Resilience: A Review. *Landscape and Urban Planning*, *147*, 38-49.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (2014). *Resmi Gazete*, Tarih: 14.06.2014, Sayı: 29030. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm. Son erişim tarihi: 10 Ağustos 2022.

Newman, P., Beatley, T. & Boyer, H. (2017). *Resilient Cities: Overcoming Fossil Fuel Dependence*. Island Press.

Okan, S., Yüzbaşıoğlu, B. B., Zengin Aksu, E., Bülbül, İ., Güneş, N. & Özbayrak, S. (2020). *Şehrimiz Artvin*. Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık.

Olazabal, M., Chelleri, L., Waters, J. J. & Kunath, A. (2012). Urban Resilience: Towards an Integrated Approach. *1st International Conference on Urban Sustainability & Resilience*, ISSN 2051-1361.

Pickett, S. T. A., Cadenasso, M. L. & Grove, J. M. (2004). Resilient Cities: Meaning, Models, and Metaphor for Integrating the Ecological, Socio-economic, and Planning Realms. *Landscape and Urban Planning*, *69*(4), 369-384.

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği (2017). *Resmi Gazete*, Tarih: 03.07.2017, Sayı: 30113. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23722&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5. Son erişim tarihi: 10 Ağustos 2022.

Pouya, S. & Majid, A. (2022). Evaluation of Urban Green Space Per Capita with New Remote Sensing and Geographic Information System Techniques and the Importance of Urban Green Space During the COVID-19 Pandemic. *Environ Monit Assess*, *194*(9), 1-19.

Rosowsky, D. V. (2020). Defining Resilience. *Sustainable and Resilient Infrastructure*, *5*(3), 125-130.

Russo, A. & Cirealla, G. T. (2018). Modern Compact Cities: How Much Greenery Do We Need?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *15*(10), 1-15.

Sevinç, İ. & Salman, T. (2019). Akıllı Kentler Üzerine Bir Değerlendirme: Amsterdam ve Ankara Örneği. *3. Uluslararası Akademik Öğrenci Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* (93-103). Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları.

Spaans, M. & Waterhout, B. (2017). Building Up Resilience in Cities Worldwide-Rotterdam as Participant in the 100 Resilient Cities Programme. *Cities*, *61*, 109-116.

Thompson, C. W. (2011). Linking Landscape and Health: The Recurring Theme. *Landscape and Urban Planning*, *99*(3-4), 187-195.

Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları. *İdealkent*, *10*(28), 984-1019.

Ünal, H. & Aktuğ, M. (2022a). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi Kapsamında Türkiye'de Çevre Kalitesinin Değerlendirilmesi. *İnsan & Toplum*, *12*(1), 113-136.

Ünal, H. & Aktuğ, M. (2022b). The Impact of Human Capital and Bio-capacity on the Environmental Quality: Evidence from G20 Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, *29*, 45635-45645.

Vlad, M. I. & Brătăşanu, D. (2011). Quality of Life Assessment Based on Spatial and Temporal Analysis of The Vegetation Area Derived from Satellite Images. *Romanian Review of Regional Studies*, *7*(2), 111-120.

Walker, J. & Cooper, M. (2011). Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation. *Security Dialogue*, *42*(2), 143-160.

Wardekker, J. A., de Jong, A., Knoop, J. M. & van der Sluijs, J. P. (2010). Operationalising a Resilience Approach to Adapting an Urban Delta to Uncertain Climate Changes. *Technological Forecasting and Social Change*, *77*(6), 987-998.

WHO (2016). *Urban Green Space and Health: Intervention Impacts and Effectiveness*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/338074/full-report-for-archiving.pdf. Son erişim tarihi: 9 Ağustos 2022.

World Bank (2020). *Urban Development*. https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview#:~:text=Today%2C%20some%2056%25%20of%20the,world%20will%20live%20in%20cities. Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2022.

World Bank-GFDRR (2015). *Investing in Urban Resilience*. https://www.gfdrr.org/sites/default/files/publication/Investing%20in%20Urban%20Resilience%20Final.pdf. Son erişim tarihi: 27 Temmuz 2022.

Yıkıcı, A. & Salman, T. (2022). Kadın Dostu Kent Bağlamında Kadın ve Kent İlişkisi: Trabzon Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 1677-1708.

Yıkıcı, A. & Ünal, H. (2022). Türkiye'de Hava Kalitesinin Covid-19 Bağlamında Değerlendirilmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(23), 21-43.

Yıkıcı, A., Ünal, H. & Çolak, Ç. (2022). The Effect of Applied Public Policies in Struggle with Covid-19 on Air Pollution: An Empirical Analysis for The Marmara Region. Ö. Uğur & K. C. Doğan (Ed.), *Turkey in A Changing World Order Economics, Politics and Foreign Policy* (121-138). IJOPEC Publication.

Zeng, X., Yu, Y., Yang, S., Lv, Y. & Sarker, M. N. I. (2022). Urban Resilience for Urban Sustainability: Concepts, Dimensions, and Perspectives. *Sustainability*, *14*(5), 1-27.

Zhang, X. & Li, H. (2018). Urban Resilience and Urban Sustainability: What We Know and What Do Not Know?. *Cities*, *72*, 141-148.

Zhou, H., Wang, J. A., Wan, J. & Jia, H. (2010). Resilience to Natural Hazards: A Geographic Perspective. *Natural Hazards*, *53*(21), 21-41.

REKREASYONEL FAALİYETLERİN EKONOMİK KALKINMADAKİ ROLÜ: ARTVİN İLİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Zehra BULUT[1]

1. GİRİŞ

Teknolojideki gelişme ile birlikte seyahatlerin kolaylaşması, maliyetlerin ucuzlaması, gelirlerdeki artış ve çalışma saatlerinin kısalması sonucunda oluşan boş zamanı değerlendirmek ve yaşadıkları rutin yaşam çevrelerinden uzaklaşmak isteyen insanların rekreasyon ve turizm hareketlerine katılım istekleri gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle büyük şehirlerin kalabalık, gürültülü ve stresli yaşam ortamlarından uzaklaşmak amacıyla insanlar bu kaçışlarını daha çok doğal alanlara gerçekleştirmektedirler (Göktuğ vd., 2013). Bunun sonucunda, turistik çekim unsuru oluşturan ve coğrafi olarak doğal alanlara sahip birçok destinasyon, turizm gelirlerinden pay elde edebilmek ve ekonomik açıdan kalkınma sağlamak amacıyla kendilerini turizm kenti olarak konumlandırmaya başlamışlardır. Böylece rekreasyonel olanaklar bakımından zengin doğal kaynaklara sahip turistik destinasyonlarda bölgesel kalkınma konusu önemli bir hale gelmiştir (Bayram vd., 2020).

Sanayileşme ile birlikte tarımsal üretim zaman içerisinde terk edilmiş ve bunun bir sonucu olarak doğal alanların tahrip edilmesiyle birlikte, insanlar yaşamlarını kentsel-endüstriyel ekosistemlerde sürdürmek zorunda kalmışlardır. Rekreasyonel imkân bakımından zengin doğal alanlar kaybedildikçe ve buna bağlı olarak çevresel sorunlar hızla arttıkça, insanların rekreasyon faaliyetlerine olan gereksinimleri önemli bir sorun haline gelmiştir (Özkan, 2001). Rekreasyon faaliyetlerine katılım, temelde tatil gereksiniminden doğan ve insanların boş zamanlarında ortaya çıkan içsel bir

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, zhrblt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8979-4390

dürtüdür. Özellikle sağlık alanında yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda, insanlar daha bilinçli bir yaşam tarzı benimsemişler ve bunun sonucunda boş zamanlarında dinlenme, eğlenme, kendini geliştirme, spor yapma, tatile çıkma gibi aktivitelere katılma istekleri büyük ölçüde yükselmiş (Karaküçük, 1999) ve yerleşim alanları temelinde değerlendirildiğinde yakın, kolay ve kısa sürede ulaşılabilen rekreasyonel alanların varlığı önemli hale gelmiştir (Aydın & Öztekin, 2010).

Rekreasyon aktivitelerine katılım niyeti arttıkça rekreasyonel alanlara duyulan ihtiyaç da buna paralel olarak artış göstermektedir. Rekreasyonel alanlara olan talepteki artış ve çeşitli aktivitelerin uygulanabilmesine imkân sağlayacak alanların yetersizliği, rekabet avantajı elde etmek isteyen planlamacıları, açık alan rekreasyon aktivitelerinin uygulanmasına kaynak teşkil eden, farklı ve özgün coğrafi, jeolojik ve ekolojik değerler barındıran, tarihi ve kültürel zenginliğe sahip alanları ve kaynak değerleri etkin kullanmaya teşvik etmiştir (Göktuğ vd., 2013).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin ili; yüzey şekilleri, tabiat alanları, iklim şartları, tarihi ve kültürü ile diğer birçok destinasyondan farklı özellikleri bünyesinde bir araya getirerek sunabilme özelliğine sahiptir. Özellikle doğal güzellikleri ile ön plana çıkan Artvin, açık alan rekreasyon aktivitelerinin neredeyse birçoğunun uygulanabilmesi bağlamında önem teşkil etmektedir. Bu önem ve özelliklerinden hareketle kitabın bu bölümünde, öncelikle Artvin ve rekreasyon ile ilgili kavramsal çerçeve oluşturularak bu kavramlar hakkında temel bilgiler verilerek Artvin'in rekreasyonel potansiyeli değerlendirilecektir. Ayrıca Artvin iline özgü olarak gerçekleştirilebilecek rekreasyon aktiviteleri ortaya konularak, bölgedeki rekreasyon faaliyetlerinin ekonomik kalkınma üzerindeki rolü değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. ARTVİN VE REKREASYON

Yoğun kent stresi ile mücadele altında yaşamlarını sürdüren insanların, ruhsal ve zihinsel açıdan yenilenmeleri, fiziksel açıdan ise rahatlamaları, dinlenmeleri ve zindelik kazanmaları bakımından rekreasyonel aktivitelere katılım göstermeleri, kişisel gelişim açısından olduğu kadar sosyal ve kültürel açıdan da gelişimlerini pozitif yönde etkilemektedir. Bu yönleriyle değerlendirildiğinde rekreasyon aktiviteleri insan yaşamında önemli bir yere sahiptir.

Artvin ili açık alan rekreasyon faaliyetlerini oluşturan kentsel ve kırsal rekreasyonel alanlara sahiptir. Özellikle coğrafi özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, eşsiz doğası ve benzersiz tabiat alanları ile Artvin ili önemli bir rekreasyonel cazibe merkezi olarak değerlendirilmektedir. Artvin ili tüm bu özellikleri ile insanlara farklı rekreatif etkinlikleri deneyimleme fırsatı sunabilmektedir.

2.1. Artvin İli

Artvin'in tarihsel olarak geçmişi, Şavşat ilçesi Meşeli köyü ve Yusufeli ilçesi Demirköy köyü civarında ele geçirilen bakır balta buluntular ile ilişkilendirilerek M.Ö. 3000'li yıllara yani "Tunç Çağı"na kadar inmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda, bölgeden geçen Sokrates'in öğrencisi Antik Yunanlı filozof, yazar, tarihçi ve asker olan Ksenophon'dan edinilen bilgiye göre, Artvin ve çevresinde Kolkhlar, Makaronlar ve Taoklar gibi birçok kavimlerin yaşadığı bilinmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Doğal güzellikleri ve kültürel değerleri ile değerlendirildiğinde Artvin ili, tarihsel süreçte birçok farklı kültürün etkileşimiyle harmanlanmış ve zengin geleneksel yapısı, coğrafik konumu, yeşilin her tonu ile kendine özgü benzersiz görünüme sahip olmuştur (Oğan, 2021). Doğu Karadeniz Dağları üzerine konumlanmış il, yaklaşık %66'lık büyük bir bölümü, kimi zaman %30'u aşan yüksek eğim derecesine sahip olduğundan, engebeli bir arazi yapısına sahiptir (Alkan, 2019).

Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nin en doğu ucunda yer alan Artvin ilinin; doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum, batısında Rize, kuzeyinde ise Gürcistan ile sınırı bulunmaktadır. Mevcut konumundan dolayı sahip olduğu benzersiz topografyası ve zengin bio-çeşitliliği ile eşsiz doğal kaynak alanlarına sahip Artvin merkez il olup, Arhavi, Hopa, Kemalpaşa, Borçka, Murgul, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli olmak üzere sekiz ilçeden oluşmaktadır. Aynı zamanda Artvin'in kuzey-batısında Karadeniz bulunmakta olup, Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçelerinin yer aldığı kıyı uzunluğu 34 km uzunluğundadır.

İklim açısından değerlendirildiğinde Artvin farklı iklimlerin bir arada yaşandığı bir bölge konumundadır. Bunun en önemli nedeni sahip olduğu yeryüzü şekilleridir. Artvin ili ve çevresi, sahip olduğu iklimsel özellikler bakımından Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu sınırları arasında bir geçiş bölgesi konumundadır (Alkan, 2019).

Kıyı kesimleri ile iç kesimler birbirlerinden yüksek dağlar ile ayrılmaktadır. Bu durum neticesinde bölgede farklı iklim şekilleri bir arada

görülmektedir. Kıyı kesimlerinde kalan ilçelerde (Hopa, Arhavi, Kemalpaşa) Karadeniz etkisiyle denizsel iklim, iç kesimlerde (Borçka, Murgul, Ardanuç, Artvin, Şavşat ve Yusufeli) ise Doğu Anadolu iklimine geçişin yaşandığı daha çok karasal iklim etkileri görülmektedir (Güven, 2018; Oğan & Durlu Özkaya, 2021).

Artvin ili yoğun olarak dışa göç vermekte, bu nedenle özellikle ticaret ve endüstri açısından gelişme gösterememektedir. Bununla birlikte, 1990 yılı sonrasında farklı illerdeki üniversitelerin bünyelerinde faaliyet gösteren yükseköğretim kurumları ile sınırlı ancak önem teşkil eden olanaklarıyla Artvin ilinde ekonomik, sosyal ve kültürel katkılar bakımdan oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu durum bölgenin nüfusunu artırıcı bir etkiyi de beraberinde getirmiş ve bölgede yaşamsal ihtiyaçlarla birlikte rekreasyonel faaliyetlere olanak sağlayacak alanlara olan talep de yükselmiştir (Eminağaoğlu & Yavuz, 2005). Ancak ilin coğrafi şartları ve bölgenin gelişebilme kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, tüm bu imkânların kısıtlı ölçülerde arz edilebildiği görülmektedir.

Uzun yıllar insanlar tarafından klasik tatil anlayışı olarak benimsenen deniz-güneş-kum üçlemesi, teknolojik gelişmenin sağladığı imkânlar sayesinde yerini kültür turizmi, ekoturizm, kırsal turizm, sağlık turizmi, gastronomi turizmi ve rekreasyonel turizm gibi alternatif turizm şekillerine yöneltmektedir (Türkan, 2013). Geleneksellikten uzak yeni nesil turizm anlayışının giderek artmasıyla Artvin, sahip olduğu özgün rekreasyonel turizm olanaklarıyla ortaya çıkan bu yeni pazarda söz sahibi olabilecek konumda yer almaktadır. Bu durumun temel nedeni, Artvin'in sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerlerinin orijinalliğinden kaynaklanmaktadır. Artvin ilinde coğrafi özellikler ile paralel olarak milli parklar, tabiat koruma alanları, akarsular, göller, şelaleler, yaylalar olmak üzere çeşitli doğal turizm kaynakları bulunmaktadır. Bu doğal turizm kaynakları, yöreye özgü olarak birçok rekreasyonel aktivitenin geliştirilmesine ve gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Artvin ili; ekoturizm, gastronomi, kültür, inanç, kongre, kampçılık, karavan, kırsal, kış, kayak, dağcılık, rafting, avcılık, trekking, mağara, kuş gözlemciliği, sağlık, spor ve yayla turizmi gibi pek çok turistik çekim potansiyeline sahiptir (Akyol & Zengin, 2021). Aynı zamanda bölgede turizm rekreasyonu açısından çekim değeri oluşturan yöreye özgü şenlikler, festivaller ve doğa etkinlikleri gibi yöresel rekreatif aktiviteler önemli yer teşkil etmektedir.

2.2. Rekreasyon Kavramı

Turistler, sürekli yaşadıkları rutin çevreden uzaklaşabilecekleri bir yere ihtiyaç duyan insanlardır. İstek ve beklentilerini harekete geçiren motivasyonlar doğrultusunda ziyaretçiler, küreselleşme ile birlikte hızla gelişerek artış gösteren turistik destinasyonlar arasından, bireysel istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek en uygun destinasyonu seçme eğilimindedirler. Rekreasyon faaliyetlerine karşı ihtiyaçların ortaya çıkması ve zamanla artması, insanları sürekli yaşadıkları çevreden uzaklaşmaya ve seyahat ettikleri yerlerde katılabilecekleri birtakım aktivitelere itmektedir (Bulut & Yaylı, 2020).

Boş zamanı değerlendirmenin bir boyutu olarak rekreasyon, genellikle boş zamanın olumlu yöndeki faydalarını elde etmek için önemli bireysel ihtiyaç ve motivasyonları karşılamak amacı ile yürütülen faaliyetler olarak görülmektedir. Rekreasyonun en yaygın tanımı insanların boş zamanlarında katıldıkları faaliyetlerdir (Bulut, 2021). Ancak bu faaliyetler yalnızca aktivite bazlı değerlendirilmemeli bunun yanı sıra katılımcılara memnuniyet de sağlamalıdır (Torkildsen, 2005).

Rekreasyon, insan hakları beyannamesi ile tanınan ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan birtakım gelişimler sonrasında, insani, temel ve çağdaş bir gereksinim olarak tanımlanırken, bireylerin boş zamanlarını değerlendirmeleri için gerekli olan faaliyetlerin, eğitimlerin, çeşitli imkânların ve danışmanlık hizmetlerinin tümünü içerebilmektedir (Yetim, 2011).

Rekreasyon kavramının, zaman ve boş zaman tanımlarında olduğu gibi, kabul edilmiş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Rekreasyon kavramı Latince "recreatio ve Fransızca "recreation" kelimelerinden gelmekte olup, yenilenme, yeniden yaratılma ve yeniden yapılanma süreci veya eylemi anlamlarına gelmektedir (Karaküçük, 1999; Hurd vd., 2021).

Rekreasyon sözlük anlamı olarak, birtakım eğlence, oyalanma, egzersiz vb. yollarla rahatlama, zevk veya keyif sağlayan faaliyetleri ifade etmektedir (Dictionary Cambridge, 2022; Dictionary, 2022). Bununla birlikte, bu kavramların ortak temel boyutu, algılanan seçim özgürlüğüdür. İsteğe bağlı olarak yapılan bu özgür seçimler, insanların niçin boş zamanlarında belirli ortamları seçtiklerini anlamaya ve konu ile ilgili araştırmacıların rekreasyon seçim davranışlarını açıklamalarına yardımcı olmaktadır (Bulut, 2021). Boş zaman kavramının temelini özgürlük oluştururken, rekreasyon ise bireysel ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak için farklı bir boş zaman ortamı sağlayarak, farklı alternatifler oluşturup seçimin genişlemesine katkıda bulunan kavramı ifade etmektedir.

İnsan davranışının diğer yönlerinde olduğu gibi, rekreasyon seçim süreci de insanların fırsatları nasıl algıladıkları, bilgiyi nasıl yorumladıkları ve çevresel etkileşim için ne tür tercihler belirlediklerinin bir yansımasıdır (Pigram, 1993).

Rekreasyon genel olarak, serbest zaman ve boş zamanlarda üstlenilen gönüllü ve bireysel olarak gerçekleştiren, planlı eylemleri veya uğraşları kapsayan faaliyetler olarak tanımlanabilir (Brown, 1977).

Rekreasyon olgusu, kişilerin farklı rekreatif faaliyetlere katılmasına etken olan amaç, istek ve zevkler bakımından çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. Herhangi bir amaç, istek veya zevk doğrultusunda katılım tercihine paralel olarak rekreasyon aktiviteleri çeşitlenmektedir. Buna göre rekreasyon faaliyetlerini Tablo 1'deki gösterildiği şekilde gruplandırmak mümkündür (Karaküçük, 1999).

Tablo 1. Rekreasyonel Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Rekreasyonun Sınıflandırılması		
Amaçlarına Göre	**Çeşitli Kriterlere Göre**	**Özel İşlevlerine Göre**
Dinlenme amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Dinlenmek, beden ve ruh sağlığının sürdürülmesi veya korunması)*	Yaş faktörüne göre *(Farklı yaş gruplarının tercihlerine göre etkinlikler)*	Ticari rekreasyon *(Para ile katılınan faaliyetler)*
Kültürel amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Sanatsal ve tarihi eserlerin, sit alanlarının, müzelerin gezilmesi ve diğer kültürel amaçlı faaliyetlerle değerlendirilmesi)*	Faaliyete katılanların sayısına göre *(Bireysel, grup, kitlesel veya aile olarak katılınan rekreatif etkinlikler)*	Sosyal rekreasyon *(Farklı insanların bir araya gelerek gerçekleştirdikleri etkinlikler)*
Toplumsal amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Sosyal ilişkiler kurmak ve geliştirmek)*	Zamana göre *(Farklı mevsimlerde, günlük, hafta sonu, emeklilik vb. dönemlerde katılınan rekreatif etkinlikler)*	Uluslararası rekreasyon *(Uluslararası seyahatler ve etkinlikler)*
Sportif amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Aktif olarak spor yapmak veya pasif olarak seyirci, taraftar, yönetici vb. olarak yer almak)*	Kullanılan mekâna göre *(Açık veya kapalı alanlarda yapılan etkinlikler)*	Estetik rekreasyon *(Sanatsal etkinlikleri izleme, sanatsal aktivite gerçekleştirme veya ünlü müzik yapıtlarını dinleme gibi eylemler)*
Turizm amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Sürekli yaşanılan çevreden farklı yerlere, gezme, eğlenme, dinlenme amacıyla gidilmesi)*	Sosyolojik içeriğe göre *(Lüks, geleneksel ya da belirli kesimin desteklenmesiyle katılınan rekreasyon etkinlikleri)*	Fiziksel rekreasyon *(Açık veya kapalı alanlarda yapılan etkinlikler)*
Sanatsal amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri *(Sanatsal alanlar ile uğraşmak)*		Orman rekreasyonu *(Piknik, avcılık veya trekking gibi tabii arazi ve su kullanımını içeren etkinlikler)*

Kaynak: Karaküçük, 1999 kaynağındaki bilgilere göre yazar tarafından oluşturulmuştur.

Rekreasyon faaliyetleri fiziksel alan bakımından ele alındığında, açık ve kapalı alanlarda gerçekleştirilen aktiviteler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Açık hava rekreasyonu, tipik olarak açık havada yapılan rekreasyon faaliyetlerini kapsamaktadır. Açık alan rekreasyonu, arazi ve/veya su dâhil olmak üzere kullanım bakımından yeterli alan ve doğal kaynaklar gerektirmektedir (Brown, 1977). Türkiye, sahip olduğu kaynak değerler bakımından çeşitli açık alan rekreasyon aktivite imkânlarına sahip eşsiz ülkelerden birisi konumundadır. Kamusal arazilerde, suda, havada ve çeşitli farklı alanlarda yapılacak açık alan rekreasyon aktiviteleri aracılığıyla, toplum, ekonomi ve insan açısından çeşitli faydalar elde edilebilmektedir. Sahip olunan milli parklar, yeşil alanlar, göller, nehirler, vadiler, dağlar ve diğer tüm doğal kaynaklar açık alan rekreasyonunun birincil kaynaklarını oluşturmakta ve bireylerin boş zamanlarını değerlendirmeleri anlamında onlara açık alanlarda eşsiz deneyimler sunacak doğal mirasa dayalı rekreasyonel potansiyelleri teşkil etmektedirler. Doğaya dayalı olarak gerçekleştirilen açık hava rekreasyonu, zaman içerisinde insanlar tarafından oldukça fazla ilgi gören ve onların doğa ile iç içe olabilmelerine imkân sağlayan önemli bir hizmeti simgelemektedir. Bu bakımdan doğal miras, muhteşem evrensel değere sahip doğal çekicilikleri veya doğal alanları içermektedir. Ulusal düzeyde ele alındığında bu değerler, belirli bir bölgenin sahip olduğu doğal mirasını temsil eden mekânsal birimler olarak kabul edilebilecek ekosistemlerin insanlara sağladığı faydalar açısından taşıdığı önemini ifade etmektedir (Ihtimanski, 2020).

3. ARTVİN'İN REKREASYONEL FAALİYET POTANSİYELİ

Rekreasyon aktiviteleri ve bu aktivitelere olanak tanıyan rekreasyon alanlarının kullanımı, 21. yüzyılın en popüler ve ekonomik kazanç sağlayan faaliyet alanlarından birisi haline gelmiştir. Avrupa başta olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Kore ve Orta Doğu ülkelerindeki rekreasyon alanlarında faaliyet gösteren firmalar, geleneksel tarzda hizmet vermeye devam eden diğer turizm şirketleri ile önemli ölçüde rekabet halindedirler. Küreselleşme ile birlikte, insanların enerjilerini yenilemeleri, fiziksel, zihinsel ve ruhsal bakımdan sağlıklarını yeniden kazanmaları için rekreasyon sürecine odaklanmak önemli görülmektedir (Tursunalievich vd., 2021). Sahip olunan boş zamanların değerlendirilme sürecini kapsayan ve aktif yaşam şekillerinin ortaya konulması anlamında değerlendirilen rekreasyon olgusu, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda mevcut talebe karşılık

verebilmek için, çok sayıda yeni rekreasyon alanları geliştirilmekte ve bu alanlarda uygulanabilecek daha gelişmiş ve güncel uygulamalar sunulmaktadır (Yaylı & Bulut, 2019).

Artvin Bölgesi, alternatif turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin birçoğunun gerçekleştirilmesine olanak sağlayan tarihi, kültürel ve doğal kaynaklar bakımından eşsiz bir potansiyele sahiptir (Oğan & Durlu Özkaya, 2021). Bu bakımdan Artvin ilinin sahip olduğu rekreasyonel turizm potansiyelini ortaya koyan turistik değerler, tarihi, kültürel ve doğal değerler olarak sınıflandırılmaktadır (Hacıoğlu, 2019). Artvin Bölgesi rekreasyon kaynakları bakımından değerlendirildiğinde, mevcut potansiyelin daha çok açık alan rekreasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine uygun olduğu görülmektedir. Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından Artvin'de gerçekleştirilebilen turizm ve rekreasyon aktiviteleri şu şekilde belirtilmiştir (Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022);

- Kültür Turizmi,
- Yayla Turizmi,
- Akarsu Turizmi (Kano-Rafting),
- Dağ ve Doğa Yürüyüşü,
- Kamp ve Karavan Turizmi,
- Sportif Olta Balıkçılığı,
- Kuş Gözetleme,
- Atlı Doğa Yürüyüşü,
- Bitki İnceleme,
- Yaban Hayatı,
- Korunan Alanlar (SİT) (Milli Parklar ve Tabiat Parkları),
- Jeep Safari Turizmi,
- İnanç Turizmi,
- Botanik ve Bitki İnceleme Turizmi.

Artvin ilinde gerçekleştirilen turizm ve rekreasyon aktivitelerine, deniz turizmi, av turizmi, kayak turizmi, heli-kayak ve off road ilave olarak eklenebilir (Hacıoğlu, 2019).

Artvin ilinin sahip olduğu rekreasyonel faaliyet potansiyeli bakımından önem teşkil eden tarihi, kültürel ve doğal değerler ile açık alan rekreasyon faaliyetlerine olanak sağlayan kırsal ve kentsel rekreasyon alanları Tablo 2'de verilmiştir (Karaşah, 2017; Hacıoğlu, 2019).

Tablo 2. Artvin İlinin Rekreasyonel Turizm Potansiyeli

Tarihi Değerler	Kültürel Değerler	Doğal Değerler
Artvin (Livane) Kalesi	Yemek Kültürü	Hatila Vadisi Milli Parkı
Gevhernik Kalesi	Çömlekçilik	Camili Biyosfer Rezerv Alanı
Satlel (Şavşat) Kalesi, Kilise ve Mezarlığı	Horon	Camili Efeler Tabiatı Koruma Alanı
Ferhatlı Kalesi	Boğa Güreşi	Camili Gorgit Tabiatı Koruma Alanı
Ciha Kalesi	Artvin Kafkasör Kültür, Sanat ve Turizm Festivali	Kafkasör Kayak Merkezi
Çarşı Merkez Camii	Ormanlı Köyü Kültür ve Dayanışma Şenlikleri ve Karakucak Güreşleri Festivali	Kafkasör Şenlik Yaylası
Balcıoğlu Camii		Borçka Karagöl
Salihbey (Çayağzı) Camii		Şavşat Karagöl (Sahara Milli Parkı)
Orta Mahalle Camii	Melo Kaledibi Kültür, Sanat ve Turizm Festivali	Bilbilan Karagöl
İskender Paşa Camii	Saparkule Pancarcı Şenliği	Mençuna Şelalesi
Ulukent Köyü Camii	Meşeli Köyü Karagöl Kaplıca, Kale ve Yayla Festivali	Maral Şelalesi
Musazade Mahallesi Camii	Geleneksel Sarıgöl Festivali	Deliklikaya Şelalesi
Ortacalar Merkez Camii	Pancar Dağı Şenlikleri	Cehennem Deresi Kanyonu
Borçka Aşağı Cami	Harguvar Yaylası Şenlikleri	Karçal Dağları
Düzköy Tarihi Camii	Sahara Pancarcı Şenlikleri Festivali	Tiryal Dağı (Murgul)
Çavuşlu Köyü Camii	Ortaköy Boğa Güreşleri ve Kültür-Sanat Festivali	Arsiyan Yaylası ve Gölleri
Muratlı Camii	Satave Gevrek Festivali	Papart Vadisi ve Yaylaları
Ortahopa Camii	Karakucak ve Boğa Güreşleri	Beyazsu Yaylası-Yıldızlı Göl
Dolishane (Hamamlı) Kilisesi	Uluslararası Arhavi Kültür ve Sanat Festivali	Çurisbil Yaylası
Barhal (Altıparmak) Kilisesi	Hopa Kültür, Sanat ve Deniz Festivali	Bilbilan Yaylası
İşhan Manastır Kilisesi	Macahel Kafkas Arısı ve Eko-Turizm Festivali	Sahara Yaylası
Tibeti Kilisesi	Özmal Kültür, Sanat, Spor ve Anaevi Boğa Güreşleri	Sateve Yaylası
Rabat Kilisesi	Damar Karagöl Kültür, Sanat ve Turzim Festivali	Salikvan Yaylası
Hamzet Kilisesi	Geleneksel Derekapı Boğa Güreşleri	Cancır Yaylası
İbrikli Kilisesi	Veliköy Kar Üstü Karakucak Güreşleri Festivali	Olgunlar (Meretet) Yaylası
Tekkale (Dört) Kilisesi	Geleneksel Yusufeli Karakucak Güreşleri	Yaylalar Köyü
Porta (Pırnallı) Manastırı	Mençuna Şelalesi Gezi Etkinliği	Yavuzköy (Seyir Tepesi)
Opiza Manastırı		Maden Köyü
Esbeki Manastır Kompleksi		Çoruh Vadisi Yaban Hayatı Geliştirme Sahası
Okumuşlar Köyü Sit Alanı		Barhal Vadisi Yaban Hayatı Geliştirme Sahası
Küre Şehitliği (Tarihi Sit Alanı)		Melodere Doğu Ladini Tabiat Anıtı
Sarıbudak Köyü (Melo) Şehitliği (Tarihi Sit Alanı)		Kamilet Doğu Kayını Tabiat Anıtı
Borçka Şehitliği (Tarihi Sit Alanı)		Çamburnu Tabiatı Koruma Alanı
Ortacalar Çifte Köprü		Artvin Hatila Vadisi Cam Teras
Demirciler Köyü Köprüsü		Atatürk Heykeli (Atatepe)
Düzköy Vaniti Köprüsü		Çoruh Park
Yoldere Köyü Kemer Köprüsü		Baraj Kıyısı (Marina)
Meydancık Taş Kemer Köprüsü		Kopmuş ve Kemalpaşa Sahili
Artvin Kültür Evi		Arhavi Sahili
Otluca Köyü Deposu		
Kirazlı Köyü Kaya Odaları		
Kocabey Kışla Evleri		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde, Artvin ili rekreasyon aktivitelerinin zenginliği ve çeşitliliği bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle tarihi, kültürel ve doğal kaynakları bakımından eşsiz değerleri bir bütün olarak bünyesinde bulunduran Artvin, turizmin faaliyetlerinin yanı sıra rekreasyon aktivitelerinin gerçekleştirilebilmesinde de önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'de tek bir destinasyonda gerçekleştirilebilecek rekreasyon aktiviteleri temel alındığında, Artvin ili turistlere ürün çeşitliliği bakımından geniş bir tercih yelpazesi sunmaktadır.

4. ARTVİN'DEKİ REKREASYONEL FAALİYETLERİN EKONOMİK KALKINMA ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Ekonomik büyüme ve kalkınma, genel olarak ülkelerin önde gelen amaçları arasındadır. Hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesinde temel koşul, mevcut kaynak ve imkânların ulusal veya bölgesel olarak rasyonel ve etkin şekilde kullanmaktır (Sevinç, 2011; Parlaktuna & Dinçer, 2019). Ülke veya bölgeler mevcut tarihi, kültürü veya doğal kaynakları bakımından kendine özgü farlılıklara sahip olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle tüm bu kaynakların varlığı, potansiyeli ve kullanıma sunulması ile ilgili ciddi eksiklikler görülebilmektedir. Ulusal veya bölgesel kalkınmada, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımı bakımından mevcut kaynakların durum analizi yapılarak envanterlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Böylece mevcut potansiyele uygun sektörel çerçeve belirlenerek gerekli yatırımların yapılabilmesi mümkün kılınabilir. Ekonomik kalkınmada hedeflenen noktaya erişim sağlanmaya çalışılırken, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik unsurlarını da kapsayan sürdürülebilir kalkınmanın da ihmal edilmemesi önem arz etmektedir (Kaya, 2010).

Turizm ve rekreasyon potansiyelinin temelini bölgedeki mevcut kaynaklar şekillendirmektedir. Turizm ve rekreasyon faaliyetlerinde net sınırlar bulunmadığından, bu faaliyetleri etkileyen doğal faktörleri gruplandırmak ve belirlenen uygun alanlardaki altyapıyı oluşturmak için etkin bölgesel turizm ve rekreasyon geliştirme politikası izlemek gerekmektedir. Bir bölgedeki turizm ve rekreasyon potansiyeli, o bölgenin peyzajı, iklimi, su kaynakları, tarihi, kültürü, doğal kaynakları, üst ve altyapı hizmetlerine paralel olarak gelişmekte olup (Azizbek vd., 2020), tüm bu gelişmeler doğrudan turizm ve rekreasyon faaliyetlerini etkilemektedir.

Turizm sektörünün gelir ve istihdam yaratma potansiyeli gibi kalkınma fırsatlarını değerlendirmek isteyen ülke veya bölgeler, turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin mevsimsellik dezavantajını avantaja çevirebilmek için alternatif turizm faaliyetlerine yönelmektedirler. Rekreasyon faaliyetleri yılın herhangi bir mevsiminde, açık veya kapalı olarak gerçekleştirilebileceğinden, ülke veya bölgelere hem ekonomik kalkınma hem de istihdam bağlamında önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle açık hava rekreasyonunun ve doğaya dayalı turizm faaliyetlerinin birçok bakımdan olumlu faydalarının bilinirlik düzeyi zamanla artmış ve alternatiflerine kıyasla bu faaliyetler öne çıkmıştır. Doğal açık alanları ziyaret ederek açık hava ortamlarda bulunmak, insan sağlığını fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak iyileştirmenin yanı sıra sosyalleşme imkânı da sağlamaktadır. Bunun yanı sıra açık alan rekreasyonu insanları tarihi, kültürel ve doğal miraslar ile buluşturmak, koruma amaçlı kullanım için gelir elde etmek, yerel ekonomilere katkıda bulunmak, yerel veya yerli kimliği geliştirerek aidiyet hissi oluşturmak ve doğa koruma bilincini geliştirmek gibi amaçlara hizmet edebileceğinden ötürü önemli olarak kabul edilmektedir (Winter vd., 2019). Bu nedenle kırsal bölge kalkınmasında rekreasyon faaliyetleri, tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri ile dengeli politikalarla desteklenerek geliştirilmesi gereken turizm sektörünün önemli bir koludur. Turizmin geliştirildiği ve canlandırıldığı bölgelerde yeni ve farklı işletmelerin açılması, hizmet sektörüne yapılacak yatırımlara bağlı olarak şekillenmektedir. Ekonomik ve ticari faaliyetleri olumlu anlamda etkileyen turizm sektörü, domino etkisi ile topluma ekonomik ve sosyal dinamizm kazandırabilir (Çakır & Sandalcılar, 2018).

Rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin etkin şekilde teşvik edilmesi, kırsal kalkınma stratejisi olarak oldukça önemlidir. Özellikle kırsal rekreasyon faaliyetleri bakımından önemli konumda bulunan Artvin ili özelinde değerlendirildiğinde, il ve ilçelerinde rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin gelişiminin desteklenmesi, çevresel, sosyal, ekonomik kalkınma açısından önemli etki yaratacaktır. Bölgede rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin gelişimi aracılığı ile yerel istihdam oranının yükselmesi, bölge halkının refah ve gelir düzeylerinin artmasına, yoksulluğun azaltmasına, eğitim ve sağlık imkânlarının iyileştirilmesine katkıda bulunacağı ifade edilebilir (Reeder & Brown, 2005). Ancak rekreasyon ve turizmin gelişimi ile elde edilebilecek tüm bu olumlu etkiler, bölgesel açıdan olumsuz birtakım etkileri de beraberinde getirebileceğinden, rekreasyon alanları, türüne ve konumuna bağlı olarak kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek planlı bir biçimde geliştirilmelidir.

Rekreasyon faaliyetleri olarak etkinlik ve festivallerin, destinasyon imajına doğrudan etkileri bulunmaktadır. Rekreatif faaliyetler, destinasyonların değişim ve dönüşümüne doğrudan katkı sağlayarak ekonomik, sosyo-kültürel ve tanıtım bağlamında kalkınma üzerinde olumlu yönde etkiler göstermektedirler. Özellikle yerel halkın sosyalleşmesinde ve gelişiminde, yöresel ürünlerin tanıtımında ve pazarlanmasında, geleneklerin sürdürülmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında düzenlenecek rekreatif faaliyetlerin önemli rolü bulunmaktadır (Ercan & Civelek, 2020). Artvin bölgesinde rekreasyon aktiviteleri kapsamında sıkça düzenlenen etkinlik ve festivaller aracılığıyla sosyo-kültürel, ekonomi, tanınmışlık, destinasyon imajı, tanıtım ve pazarlama unsurları bakımından bölgesel kalkınma üzerine olumlu etkileri bulunmaktadır.

Artvin'de bulunan otel, restoranlar ve diğer hizmet odaklı işletmelerden oluşan turizm endüstrisi, bölgenin coğrafi konumu, fiziki yapısı ve iklimsel farklılıklar göstermesi nedeniyle, gelir ve ücretlerde baskı oluşturan mevsimlik, vasıfsız, düşük ücretli iş gücü bulundurma gibi olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Artvin ilinde rekreasyon ve turizm alanında değerlendirilecek iş gücünün istihdam edilmesinde tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Uygun değerlendirme yapılmadığı taktirde, rekreasyon ve turizm aktiviteleri, bölgesel kalkınmayı artırmanın aksine bölgede gelir düzeyi, eğitim seviyesi, insan sağlığı ve toplumsal refah açısından olumsuz yönde etkiler yaratabilir (Reeder & Brown, 2005). Bunun yanı sıra, uygun kalkınma politikaları izlenmediği taktirde rekreasyon ve turizm sektörlerindeki arza dayalı hızlı büyüme, bölgesel altyapıyı zorlayarak yörede yaşayanlar açısından önemli sorunlara yol açabileceği gibi sosyal taşıma kapasitesinin aşılması ile yerel halkı rahatsız edebilecek çeşitli problemler doğurabilir.

Sanayi bakımından gelişememiş ancak turizm ve rekreasyon aktivitelerine uygun ve yeterli potansiyele sahip alanların teşvik ve destekleyici politikalar aracılığıyla öne çıkarılması ile bölgenin rekreasyonel turizm sayesinde ekonomik bakımdan kalkınması sağlanabilir. Bu durumun en iyi örneklerden biri olan Artvin, bölgenin asıl geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmasına rağmen, bölgesel kalkınmada turizm ve rekreasyon odaklı kalkınma açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Özellikle her mevsim gerçekleştirilebilecek rekreasyon aktivitelerine fırsat tanıması bakımından Artvin ilinin rekreasyon potansiyeli yadsınamaz derecede önem arz etmektedir. Mevcut kayak merkezinin standartları ve kalitesi geliştirilerek bölgenin kış olimpiyatlarında tercih edilmesi halinde bölge ekonomisi canlandırılabilir. Dünyadaki tanınmış birçok kayak merkezi geçmişte

gelişmemiş veya gelişmekte olan bölgeler iken, kış oyunları gibi etkinlikler sayesinde dünyada tanınmış turizm destinasyonları haline geldiği belirtilmektedir (Ersun & Ok, 2005; Tunçsiper & Yılmaz, 2009). Artvin fiziki bakımdan dağlık bölgede bulunduğundan, özellikle kış aylarında dağların yüksek zirveleri karda yapılan rekreasyon aktivitelerine olanak sağlamaktadır. Artvin'de bu aktivitenin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan hali hazırda şehir merkezine yaklaşık 17 km uzaklıkta Mersivan Dağı'nda bulunan ve zirvesi 2035 metre rakımlı olan Atabarı kayak merkezi bulunmaktadır. Alternatif turizm faaliyetlerinden olan ve çeşitli rekreasyon faaliyetlerine fırsat sunan kayak merkezi, Karadeniz'in eşsiz doğası ve güzelliğini mevsimsellik anlayışından kurtaran uygulama örneklerindendir. Merkezde ziyaretçilere kayak imkânının yanı sıra, kar voleybolu, kar festivali ve şenlikler gibi farklı etkinlikler de sunulmaktadır.

Destinasyona özgü tüm tarihi, kültürel ve doğal çekiciliklerin birleşimi sonucu ortaya çıkan turistik ögeler, rekreasyonel aktivitelerin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda destinasyonların sahip olduğu rekreasyonel aktivitelerin çeşitliliği bölgesel açıdan farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar rekreasyonel potansiyel oluşturması, destinasyon gelişimine katkı sağlaması ve turizmin gelişmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Özellikle Artvin ili özelinde değerlendirildiğinde, rekreasyon alanları ve rekreasyon faaliyetlerindeki yenilikler ve bu yeniliklerin uygulanmasına yönelik atılacak adımlar, bölgenin gelişimi ve ekonomik kalkınması bakımından son derece önemli görülmektedir.

5. SONUÇ

Artvin kentinde yer alan rekreasyon alanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda, insanların büyük çoğunluğunun Artvin ilindeki mevcut rekreatif etkinliklere katılım gösterdikleri ve doğal kaynak statüsündeki açık rekreasyon alanı olarak Kafkasör Kent Ormanı'nın en çok tercih edilen rekreasyon alanı olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda Baraj Kıyısı ve Çoruh Park, insanların çeşitli rekreatif etkinlikleri gerçekleştirebilmeleri bakımından önemli rekreasyon alanları olarak tespit edilmiş olup, bu alanlarda en çok tercih edilen etkinliğin yürüyüş yapmak olduğu ortaya konulmuştur (Karaşah, 2017). Artvin ilinin sahip olduğu rekreasyon ve turizm potansiyeli değerlendirildiğinde, sahip olunan tüm tarihi, kültürel ve doğal unsurların etkin şekilde değerlendirilebilmeleri açısından, insanlara bu değerlere rahat erişim ve ulaşım imkânlarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma bakımından

Artvin ve yakın çevresinde kolay ulaşım imkânına sahip, farklı etkinliklerin gerçekleştirilebileceği açık ve kapalı rekreasyon alanları planlanmalıdır.

Boş zamanların kaliteli bir şekilde geçirilebilmesi ve rekreasyon faaliyetlerine katılım için yeterli düzeyde bilinçlendirme yapılmalı, yerel halka gerekli eğitim, hizmet ve tesis gibi imkânlar sunularak kalkınma programları ile uygun rekreasyon politikaları izlenmeli ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilerek geliştirilmelidir (Gök vd., 2018).

Doğa alanlarında gerçekleşen turizm faaliyetlerinde, doğanın bir kamu malı olarak görülmesinden dolayı, doğada bulunmak veya doğayı rekreasyon amaçlı kullanmak için herhangi bir ücret alınmamaktadır (Antoušková, 2013). Ancak rekreasyon alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamak, rekreasyon faaliyetlerini ekonomik olarak değerlendirmek ve bu faaliyetlerden gelir elde ederek bölgesel kalkınmayı destekleyebilmek açısından rekreasyonel alanların etkin şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Artan nüfus, boş zaman, gelir, hareketlilik ve kentleşme gibi sıklıkla belirtilen faktörlerden kaynaklanan ve hızla artan rekreasyon talebi, kaynak tahsislerinde sürekli ayarlamalar yapılmasını gerektirmektedir. Rekreasyon hizmetleri, toprak ve su kaynaklarını oluşturan doğal alanların kullanımının ürünleri olarak kabul edilmektedir. Açık hava rekreasyonunun bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, rekreasyon değerlerinin en uygun ekonomik katkısı, tüketicilerin açık hava rekreasyon hizmetleri için ödeme yapma istekliliğinin artırılması bağlamında aktivite çeşitliliğinin genişletilmesi ile mümkün olabilmektedir (Knetsch & Davis, 2019).

Bölgelerde rekreasyon faaliyetlerinin hızlı bir şekilde gelişimi için, öncelikle önemli bir unsur olan rekreasyon tesislerinin etkinliğine odaklanılmalıdır. Rekreasyon faaliyetlerinden elde edilmesi beklenen gelirin azalması veya artması, büyük ölçüde rekreasyon kaynaklarının potansiyeli, rekreasyon altyapısının yeterliliği, ülkedeki kanunlar, kararnameler, yasalar, çeşitli kamusal programlar vb. faktörlerden kaynaklanmaktadır. Tüm bu süreçlerin gelişiminin dolaylı veya doğrudan insan faktörü, yaşam standartları ve istihdam üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Her bölgenin kendine özgü rekreasyon tesislerinin potansiyelinden yararlanılarak etkili, kapsamlı, uzun ve kısa vadeli tahmin verilerinden hareketle oluşturulacak uygun yatırımlar ve teşvikler ile, rekreasyon ve turizm endüstrisinin ekonomik kalkınma aracı olarak kullanılması mümkün olabilir (Tursunalievich vd., 2021).

Ziyaret edilecek destinasyona seyahat mesafesinin kısa veya uzun olması, destinasyondaki geceleme sayısı ile doğrudan ilişkili olarak artmakta,

azalmakta veya hiç değişmemektedir. Artvin bölgesinin konum itibariyle Türkiye'nin en doğusunda yer alması, ulaşım imkânlarının sınırlı olması, altyapı ve üstyapı sorunlarının bulunması, tesislerin yetersiz oluşu gibi hususlar değerlendirildiğinde, bölgeye gelen ziyaretçiler destinasyonu genellikle transit olarak değerlendirmektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi ve bölgesel kalkınma sağlanabilmesi için ilin altyapı, üstyapı, ulaşım imkânları ve tesisler bakımından geliştirilerek rekreasyon ve turizm için gerekli koşulların sağlanması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra Artvin bölgesinde rekreasyonun gelişmesi için sosyal ve doğal faktörler ile açık alan rekreasyon olanakları yeterli düzeydedir. Buradaki temel husus, rekreasyon faaliyetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi için ilgili kuruluşların sağlıklı işleyişi ve turizm endüstrine finansman desteğinin sağlanması gerekmektedir.

Artvin bölgesi kaynak değerleri ve rekreasyon alanlarının olanak ve potansiyeli açısından sadece Türkiye değil, diğer ülkeler için de özel bir değere sahiptir. Nehirleri, vadileri, şelaleleri, gölleri, yaylaları, ovaları ve dağların zirvelerine uzanan daha birçok eşsiz doğal manzaraları ile bölge, turistler için önemli bir cazibe merkezi konumunda yer almaktadır. İklimi, havası, kendine özgü doğası ve doğal kaynak potansiyeli, Artvin bölgesinde spa/termal tesisleri, sağlık tesisleri, dinlenme ve tatil köyleri gibi alternatif rekreasyon alanlarının oluşturulmasında kaynak teşkil etmektedir. Bu nedenle uygun alanlar tespit edilerek rekreasyon imkânlarının bu doğrultuda geliştirilmesi gerekmektedir.

Rekreasyon alanlarının kullanımı bakımından en önemli hususlardan birisi de çeşitli rekreasyon faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanların ekolojik dengesidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, yüzölçümü olarak küçük ölçekli alanlar kısa süreli olarak çok sayıda ziyaretçiye ev sahipliği yapmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum bölgenin ekolojik dengesinde olumsuzluklar meydana getirmekte ve dengenin aynı standartta tutulmasını engellemektedir (Alisherovich & Saydakbarovich, 2022). Bu nedenle özellikle doğal çevreyi rekreasyon amaçlı kullanırken gelecekte meydana gelebilecek sonuçlara dikkat etmek gerekmektedir. Açık alan rekreasyon faaliyetleri gerçekleştirilirken kullanılan alanların ekolojik dengesine zarar verilmemesi adına özel önlemler alınmalı ve ziyaretçiler ile yerel halka bu konuda gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Turizm ve rekreasyon faaliyetleri çeşitlendikçe ve yaygınlaştıkça ulusal veya bölgesel ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi yadsınmaz derecede önem kazanacaktır. Ayrıca turizm sektörü diğer sektörler ile bağlantılı bir şekilde

faaliyet gösterdiğinden genel ekonomi üzerinde canlandırıcı ve istihdamı artırıcı etkileri bulunacaktır (Kapan, 2018). Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından olan Artvin bölgesinde gerçekleştirilebilen turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin bölge ekonomisi üzerinde önemli etkileri söz konusudur.

KAYNAKÇA

Akyol, C. & Zengin, B. (2021). Artvin Destinasyonundaki Turizm Faaliyetlerinin Geliştirilmesine Yönelik Kamu Paydaş Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 9*(3), 1698-1721.

Alisherovich, A. G. O. & Saydakbarovich, M. M. (2022). Ecological Condition and Development Problems of Recreation Zones of Fergana Region. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3*(4), 803-807.

Alkan, Ö. (2019). *Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Artvin*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.

Antoušková, M. (2013). Economic Evaluation of Recreation-Comparison of the Travel Cost Model (TCM) and the Contingent Valuation Method (CVM). *Scientific Papers of The University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration. 27*(2), 5-13.

Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2022, Haziran 15). *Turizm Aktiviteleri*. https://artvin.ktb.gov.tr/TR-55859/turizm-aktiviteleri.html

Aydın, İ. & Öztekin, Y. (2010). Kentsel Nüfusun Nefes Bahçeleri Mesire Yerlerine Bir Örnek: Değirmen Boğazı (Balıkesir). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(14), 88- 98.

Azizbek, K., Tursunalievich, A. Z., Gayrat, I., Bulturbayevich, M. & Azamkhon, N. (2020). Use of Gravity Models in the Development of Recreation and Balneology. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17*(6), 13908-13920.

Bayram, M., Bulut, Z. & Yaylı, A. (2020). Sosyal Taşıma Kapasitesi: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Special Issue* (4), 347-365.

Brown, N. (1977). *The Role of Outdoor Recreation in Regional Development: A Study of Hecla Provincial Park.* Doctoral Dissertation, The University of Manitoba, Canada.

Bulut, Z. (2021*). Rekreasyon Faaliyetlerinin Tercihinde İçsel ve Dışsal Seyahat Motivasyon Faktörlerinin Etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Bulut, Z. & Yaylı, A. (2020). Rekreasyonel Seyahat Motivasyonu Kapsamında Kapadokya Ziyaretinde Etkili Olan İtici Motivasyon Faktörleri Boyutu Değişkenlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Special Issue, 5*, 91-115.

Çakır, R. A. & Sandalcılar, A. R. (2018). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Rize Ayder Turizm Bölgesi Örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(8), 342-360.

Dictionary Cambridge. (2022, Haziran 21). *Recreation Definition*. https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/recreation

Dictionary. (2022, Haziran 21). *Recreation Definition*. https://www.dictionary.com/browse/recreation

Eminağaoğlu, Z. & Yavuz, A. (2005). Artvin Kent Dokusunda Yeşil Alan İncelemesi. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi, 6*(1-2), 191-202.

Ercan, F. & Civelek, M. (2020). Rekreasyon Faaliyetleri Kapsamında Etkinlik ve Festivallerin Destinasyon İmajına Etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 653-664.

Ersun, C. & Ok, S. T. (2005). *Doğu Anadolu Turizm Odaklı Bölgesel Kalkınma Projesi ve Kış Olimpiyatları Araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Gök, A., Birol, S. Ş. & Aydın, E. (2018). Kalkınma Planları Çerçevesinde Rekreasyon Politikaları. *Journal of International Social Research, 11*(60).

Göktuğ, T. H., Yıldız, N. D., Demir, M. & Bulut, Y. (2013). Taşıma Kapasitesi Kuramının Milli Parklarda Oluşum-Gelişim ve Modellenme Süreci. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, *44*(2), 195-206.

Güven, O. (2018). *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri*. Ankara: Kitap72.

Hacıoğlu, Y. (2019). *Bir Destinasyon Olarak Bilinen Artvin İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma* (Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Hurd, A., Anderson, D. M. & Mainieri, T. (2021). *Kraus' Recreation and Leisure in Modern Society*. Burligton: Jones & Bartlett Learning.

Ihtimanski, I., Nedkov, S. & Semerdzhieva, L. (2020). Mapping the Natural Heritage as a Source of Recreation Services at National Scale in Bulgaria. *One Ecosystem*, *5*, 1-23.

Kapan, K. (2018). Turizm ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Antalya Örneği. *Coğrafya Dergisi*, (37), 47-56.

Karaküçük, S. (1999). *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karaşah, B. (2017). Kentsel ve Kırsal Rekreasyon Alanlarına Yönelik Kullanıcı Tercihlerinin Belirlenmesi 'Artvin Kenti Örneği'. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 19*(1), 58-69.

Kaya, E. Ö. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü ve Türkiye'de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 75-94.

Knetsch, J. L. & Davis, R. K. (2019). Comparison of Methods for Recreation Evaluation. Carlton S. Van Doren, George B. Priddle & John E. Lewis (Ed.), *Land and Leisure* (151-166). Routledge.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022, Haziran 15). *Artvin'in Tarihçesi*. https://artvin.ktb.gov.tr/TR-55832/tarihce.html

Oğan, Y. (2021). Karadeniz Bölgesi, Artvin. Yazıcıoğlu, İ., Sormaz, Ü. ve Canbolat, C. (Ed.), *Türkiye'nin Lezzet Rotaları* (1. Baskı, 573-580). Ankara: Detay Yayıncılık.

Oğan, Y. & Durlu Özkaya, F. (2021). *Gastro Artvin*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özkan, M. B. (2001). *Kentsel Rekreasyon Alan Planlaması*. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Parlaktuna, İ. & Dinçer, E. (2019). Termal Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Eskişehir Uygulaması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 16*(2), 259-273.

Pigram, J. J. (1993). Human-Nature Relationships: Leisure Environments and Natural Settings. *Advances in Psychology, 96*, 400-426.

Reeder, R. J. & Brown, D. M. (2005). *Recreation, Tourism, and Rural Well-Being (No. 7)*. Washington, DC: US Department of Agriculture, Economic Research Service.

Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6*(2), 35-54.

Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management* (5th Edition). Routledge. New York: Taylor and Francis Group.

Tunçsiper, B. & Yılmaz, G. Ö. (2009). Yerel Ekonomik Kalkınma Sürecine Turizm Sektörünün Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 53-64.

Tursunalievich, A. Z., Bulturbayevich, M. B., Ismatullayevich, S. I., Urayimovich, B. O. & Yokubovna, Y. H. (2021). Use of Gravitation Models in the Development of Tourism and Recreation. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 3124-3143.

Türkan, O. (2013). Beypazarı İlçesinin Turizm Potansiyeli ve Turizm Faaliyetlerine Yönelik Öneriler. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 2-25.

Winter, P. L., Selin, S., Cerveny, L. & Bricker, K. (2019). Outdoor Recreation, Nature-Based Tourism, and Sustainability. *Sustainability, 12*(1), 1-12.

Yaylı, A. & Bulut, Z. (2019). Emeklilik Dönemi Boş Zaman Değerlendirme: Kentsel Hobi Bahçeciliği ile İlgili Alanyazın İncelemesi. Ö. Tütüncü (Ed.), *Rekreasyon Araştırmalarında Yeni Yaklaşımlar* (1. Baskı, 125-138), Ankara: Detay Yayıncılık.

Yetim, A. (2011). *Sosyoloji ve Spor*. Ankara: Berikan Yayınevi.

ARTVİN'DE FAALİYET GÖSTEREN KOBİ'LER ÜZERİNDE COVİD-19 SALGININ EKONOMİK ETKİLERİ

Salih AYDIN[1]

1. GİRİŞ

Covid-19 salgını, ortaya çıktığı ilk günden beri insan hayatını etkilemeye devam etmektedir. Günümüze kadar gelinen süreçte milyonlarca insan bu salgın hastalık yüzünden hayatını kaybetmiş ve bu salgın hastalıktan sağlık sisteminin yanında sosyal ve ekonomik hayat da ciddi anlamda etkilenmiştir. Sosyal ve ekonomik sistemde ciddi değişiklikler yapılmasını zorunlu kılan bu salgın hastalık toplumsal normların da önemli düzeyde değişmesine sebebiyet vermiştir (Şahin, 2021).

Covid-19 salgını, toplumsal normlarda yaptığı değişikliklerin yanında ekonomik sistem üzerinde de ciddi hasarlar bırakmıştır. Salgının yayılmasını engellemek için atılan adımlar ve alınan tedbirler sonucunda bireylerin tüketim alışkanlıkları, üretim süreçleri ve istihdam olumsuz etkilenmiştir (Durmuş & Şahin, 2020).

Covid-19 salgını ile birlikte dünya ekonomisi ciddi anlamda küçülme trendine girmiştir. Bu salgın, ülkelerin çeşitli ekonomik dinamikleri üzerinde önemli derecede negatif etkiler bırakmıştır. Ülkelerin ihracat ve ithalat kalemlerinde ciddi seviyede olumsuz etki bırakan bu salgın, tedarik zincirinde ve planlanan yatırımların faaliyete alınmasında gecikmelere neden olmuştur. Bununla birlikte salgın, finansal ve beşerî sermayenin tam kapasite ile kullanılamamasına, ulaşım ve turizm gibi birçok ülkenin gelirlerinde önemli bir paya sahip olan kalemlerde azalmaya ve emtia fiyatlarında hızlı düşüşler yaşanmasına yol açmıştır (Koç & Yardımcıoğlu, 2020).

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, salihaydin@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3817-1169

Ekonomi dinamikleri içerisinde yer alan ve ülke ekonomilerine ciddi katkılar sunan KOBİ'ler Covid-19 salgınından en fazla etkilenen ekonomik birimlerin başında gelmektedir. Covid-19 hastalığının yayılmasını engellemek için alınan kararlar KOBİ'lerin iş akışlarını devam ettirememelerine neden olmuştur. Alınan kararlardan birisi olan sokağa çıkma yasağı ile birlikte başta kuaförler, lokantalar, kafeler olmak üzere neredeyse bütün KOBİ'lerin faaliyetleri sekteye uğramış hatta bazı KOBİ'ler faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Alınan Covid-19 salgınının yayılmasını engellemeye yönelik diğer önlemlerle birlikte ülke içerisinde toplumsal hareketlilik azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak toplumsal hareketliliğin azalması ile birlikte tüketici harcamaları da azalmaya başlamıştır. Bu durum sonucunda KOBİ'lerin elde ettiği gelirlerde azalmalar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak KOBİ'ler büyük finansal problemlerle karşı karşıya kalmış ve faaliyetlerini devam ettirme noktasında ciddi zorluklar yaşamıştır. (Akar, 2022).

KOBİ, 250 kişiden az çalışan istihdam eden, yıllık net satış hasılatı veya bilanço toplamı 125 milyon TL'yi aşmayan işletmelere verilen addır. KOBİ'ler mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tamamı için kullanılan bir kavramdır. KOBİ'ler ülke ekonomisinin kalkınması adına büyük rol oynayan ekonomik birimlerdir. Dünya genelinde işletmelerin yaklaşık %95-%99'u KOBİ'lerden oluşmaktadır. İstihdamın yaklaşık yarısını karşılayan KOBİ'ler, GSMH, istihdam ve ihracat rakamlarında ciddi bir rol üstlenmektedir. Ülkemizde ise KOBİ'lerin toplam işletmeler içindeki ağırlığı dünya ortalamasının da üzerindedir (Akar, 2022).

Covid-19 salgınının birçok sektörle birlikte ekonomileri de ciddi şekilde etkilediği görülmektedir. Ekonominin dinamikleri içerisinde oldukça yüksek öneme sahip KOBİ'ler bu süreçte en fazla etkilenen ekonomik birimlerin başında gelmektedir. Bu kapsamda literatürde Covid-19 salgınının KOBİ'ler üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Beglaryan & Shakhmuradyan (2020), Covid-19'un Ermenistan'daki KOBİ'ler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ülke genelinde yapılan anket çalışması sonrasında, KOBİ çalışanlarının büyük şirket çalışanlarına kıyasla krizden daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda KOBİ çalışanlarının bu süreçte işten çıkartıldığı, çalışma saatleri ve ücretleri düşürüldüğü çalışmada vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca eğitim, bilgi ve iletişim hizmetleri gibi uzaktan çalışmaya imkân veren sektörlerdeki

personelin diğer sektördeki personellere göre Covid-19'dan daha az etkilendikleri tespit edilmiştir.

Eğri & Doğaner (2020), Covid-19 sürecinde alınan ekonomik tedbirlerle birlikte KOBİ'lerin ihtiyaç duyduğu alanları belirlemeye çalışmışlardır. Sonuç olarak KOBİ'lerin finansal performanslarını korumaya yönelik alınan tedbirler ve iş modellerinin geliştirilmesinde kamu sektörünün destekleri ön plana çıkmıştır.

Karacsony (2020), Covid-19'un Macaristan'daki KOBİ'ler üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Başka bir deyişle, Macaristan'daki KOBİ'lerin hayatı Covid-19 tarafından nasıl değişti? sorusuna cevap bulmak istemiştir. 383 KOBİ yönetici ile yapılan görüşmede Covid-19'un Macaristan'da faaliyette bulunan KOBİ'ler üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Covid-19'un en büyük etkisinin işgücü sayısı ve istihdam üzerinde olduğu da çalışmada vurgulanmıştır.

Shafi ve diğerleri (2020), Pakistan'da faaliyet gösteren KOBİ'ler üzerinde Covid-19 salgınının etkisini incelemişlerdir. 184 adet KOBİ yöneticisi ile yapılan görüşmede KOBİ'lerin neredeyse tamamının Covid-19 salgınından olumsuz şekilde etkilendikleri tespit edilmiştir. Özellikle finansal yapıda, tedarikte, talepte, satışlarda ve gelirde ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda işletmelerin %83'nün bu tür bir krize karşı hiçbir hazırlığının olmadığı da tespit edilmiştir.

Warsame (2020), Covid-19'un KOBİ'lerin arz ve talebine, hasılatına, çalışanlarına ve diğer ticari faaliyetlerine etkisini incelemiştir. Somali'de yapılan bu çalışmada salgın döneminde arzın %38, talebin %83 düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmaya katılım gösteren yöneticiler gelirlerinin yaklaşık %90 oranında azaldığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda yöneticilerin %75'i çalışanlarını ya işten çıkardıklarını ya da çıkarmayı planladıklarını vurgulamışlardır. Satışlarının %72 oranında azaldığını belirten KOBİ yöneticileri büyük iş kaybı yaşadıklarına ve iflasla karşı karşıya kaldıklarına dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmada Covid-19'un KOBİ'ler üzerinde ciddi hasar bıraktığına yönelik kanıtlar sunulmuştur.

Zaazou & Abdou (2020), Mısır'daki KOBİ'ler üzerinde Covid-19 salgınının etkisini incelemişlerdir. Katılımcıların bir kısmı Mısır hükümetinin Covid-19 salgını sürecinde aldığı önlemleri yeterli bulmamıştır. Araştırmada aynı zamanda kısıtlı nakdi yardımlarla KOBİ'lere nefes aldırmanın yeterli olmadığı, daha geniş çerçevede bir destek paketi ile uzun vadede bu desteklerin sürdürülebilir hale gelmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Atmojo & Fridayani (2021), Covid-19'un Endonezya'daki turizm sektörüne etkisini incelemişlerdir. Covid-19 ile birlikte ülkeler arası seyahat kısıtlamalarının uygulanmaya başlanması birçok sektör gibi turizm sektörünü de etkilemiştir. Endonezya'da 2020 yılında 2019 yılına göre turist oranı yaklaşık %29 azalmıştır. Bu durum turizm bölgelerinde faaliyet gösteren KOBİ'ler (seyahat acenteleri, oteller, hediyelik eşya satış yerleri ile yiyecek ve içecek sağlayıcıları) üzerinde olumsuz etki bırakmıştır.

Eskin (2021), Denizli ilinde tekstil sektöründe faaliyet gösteren 9 KOBİ yöneticisi ile Covid-19 salgınının ekonomik etkilerini görüşmüştür. Yapılan görüşme sonucunda sipariş üzerine üretim yapan tekstil işletmelerinde siparişlerin pandemi sürecinde askıya alındığı tespit edilmiştir. Ancak pandemi sürecinde e-ticaret kanalı ile satış yapan, anti bakteriyel medikal tekstil ürünleri üreten, maske ve tıbbi tulum üretimine başlayan işletmelerin finansal yapılarında olumsuz bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Ismael ve diğerleri (2021), Covid-19'un Irak'ta faaliyetlerini sürdüren KOBİ'ler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. KOBİ yöneticilerinin neredeyse tamamı tam kapanma ve sosyal hareketliliğinin sıfırlanması nedeniyle zor durumda kaldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle tarımsal ürünlerin üretiminde ve dağıtımında bu süreçte meydana gelen azalmalar diğer sektörleri de ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir.

Ma & Gao (2021), Covid-19'un Pekin'de faaliyetlerine devam eden KOBİ'ler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Pekin'deki Sanayi ve Ticaret Federasyonu ve Ticaret Odası'nın yardımı ile 234 KOBİ yöneticisi ile görüşülmüştür. Çalışma sonucunda pandeminin piyasa üzerinde doğrudan etkisi tespit edilmiştir. Aynı zamanda hükümet politikalarının pandeminin KOBİ'ler üzerindeki olumsuz etkisini önemli ölçüde azaltabileceğine çalışmada vurgu yapılmıştır.

Akar (2022), Batman ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin Covid-19 salgınından etkilenme düzeylerini araştırmıştır. 42 adet KOBİ üzerinde yapılan bu çalışmada salgının KOBİ'ler üzerindeki olumsuz etkisi kanıtlanmıştır.

Sarı (2022), KOBİ'lere ilişkin 2009-2020 yıllarına ilişkin kümülatif verileri, tablolar analizi yöntemiyle ve grafikler aracılığıyla incelemiş, KOBİ'lere ve büyük işletmelere ilişkin verileri karşılaştırarak KOBİ'lerin Türkiye ekonomisindeki önemini ortaya koymuş ve Covid-19 salgınının KOBİ istatistiklerine yansımalarına değinmiştir. Çalışma sonucuna göre, Covid-19 salgınından olumsuz bir şekilde etkilenseler bile KOBİ'lerin

geçmişte olduğu gibi bugün de üretimin ve ekonominin motoru niteliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Covid-19 salgınının tüm sektörleri ciddi şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Ekonomi bilimi içerisinde KOBİ'lerin etkilenme düzeyleri de oldukça yüksektir. Covid-19 salgınının yayılmasının önüne geçmek adına atılan adımlar ve uygulanan politikalar KOBİ'lerin bütün finansal sistemini olumsuz etkilemiştir. Satışları azalan KOBİ'ler tedarik zincirinde sıkıntılar yaşamış ve ekonomik darboğaz içerisinde kalmıştır.

Bu çalışmada Artvin ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin Covid-19 salgınından etkilenme düzeyleri araştırılmıştır. Bu kapsamda KOSGEB tarafından Covid-19 salgınının KOBİ'ler üzerindeki ekonomik etkisini belirlemeye yönelik hazırlanan anket formu Artvin ilinde faaliyetlerini sürdüren KOBİ yöneticilerine ulaştırılmış ve sorular yöneticilere sorulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Araştırmanın amacı, Artvin ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta boy işletmelerin Covid-19 sürecinden ekonomik anlamda etkilenme düzeylerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda toplam 112 işletme yöneticisi ile görüşülmüştür. Verilen cevapların analiz edilmesinde Microsoft Excel ve SPSS programlarından yararlanılmıştır.

Verilerin elde edilmesinde kullanılan anket formu KOSGEB genel müdürlüğü ile iletişime geçilerek elde edilmiştir. KOSGEB tarafından 2020 yılında Türkiye genelinde yapılan bu çalışmanın Artvin özelinde yapılması ile Artvin'deki KOBİ'lerin Covid-19'dan etkilenme düzeyleri il özelinde ortaya konulmuş olacaktır.

4. BULGULAR VE ANALİZ SONUÇLARI

Artvin'deki KOBİ'ler üzerinde Covid-19'un ekonomik etkilerini belirlemeye yönelik KOBİ yöneticilerine çeşitli sorular sorulmuştur. 112 KOBİ yöneticisinin katıldığı bu çalışmada aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 1'de çalışmaya dahil edilen KOBİ'lere ait bazı bilgiler yer almaktadır. Tablo 1'e göre 112 işletmenin %42'sinde Covid-19 vakası görülmüştür. İşletmelerin %58'inde bu süreçte herhangi bir Covid-19 vakası görülmemiştir. Faaliyet sürelerine göre yapılan değerlendirmede işletmelerin %53'ü 10 yıldan daha uzun süredir faaliyette bulunan işletmelerdir. 1 yıldan daha kısa süre önce kurulan işletmelerin toplam işletmeler içerisindeki payı

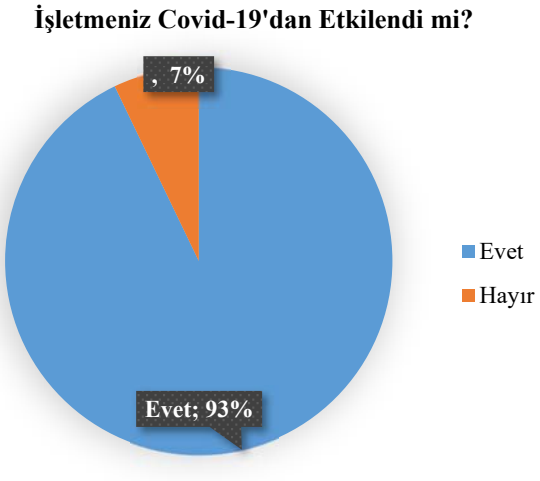
%2'dir. İşletmelerdeki çalışan sayısına göre yapılan değerlendirmede işletmelerin %58'inde 1-5 arası çalışanın olduğu görülmektedir. 50-249 arası çalışanı olan sadece 1 işletme bulunurken işletmelerin büyük çoğunluğunun mikro işletme olduğu tespit edilmiştir. KOBİ'lerin faaliyetlerini sürdürdükleri işyerinin sahiplik durumunu tespit etmek için sorulan soruya verilen cevapta işletmelerin %68'si kira ödeyerek faaliyetlerine devam etmektedir. Covid-19 öncesi işletmelerin aylık ortalama sabit giderlerine göre yapılan değerlendirmede işletmelerin %67'sinin 25 bin TL'den daha az aylık sabit giderinin olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin mikro ölçekli olması sebebiyle aylık sabit giderlerinin de yüksek olmaması normal karşılanabilir. İşletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre yapılan değerlendirmede işletmelerin %72'si hizmet ve ticaret sektörlerinde faaliyette bulunmaktadır. İmalat işletmelerinin toplam işletmeler içerisindeki payının düşük olması Artvin'deki üretim işletmelerinin eksikliğini göstermektedir.

Tablo 1. İşletmeye Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Sorular	Seçenekler	İşletme Sayısı	Yüzde
Çalışanlarınızda Covid-19 vakası çıktı mı?	Evet	47	%42
	Hayır	65	%58
İşletmeniz kaç yıldır faaliyette?	1 yıldan daha az	2	%2
	1-3 yıl arası	17	%15
	4-10 yıl arası	34	%30
	10 yıldan daha fazla	59	%53
İşletmenizde kaç çalışanınız var?	Yalnız çalışıyorum	30	%27
	1-5 arası	65	%58
	6-9 arası	10	%9
	10-49 arası	6	%5
	50-249 arası	1	%1
İşyerinde kiracı mısınız?	Evet	76	%68
	Hayır	36	%32
Covid-19 öncesinde işletmenin tahmini aylık ortalama gideri ne kadardır?	25 bin TL'den az	75	%67
	25 bin TL-50 bin TL arası	27	%24
	51 bin TL-75 bin TL arası	4	%4
	75 bin TL'den fazla	6	%5
İşletmenizin faaliyet gösterdiği sektörü seçiniz?	İmalat	11	%10
	Hizmet	48	%43
	Ticaret	33	%29
	İnşaat	9	%8
	Diğer	11	%10

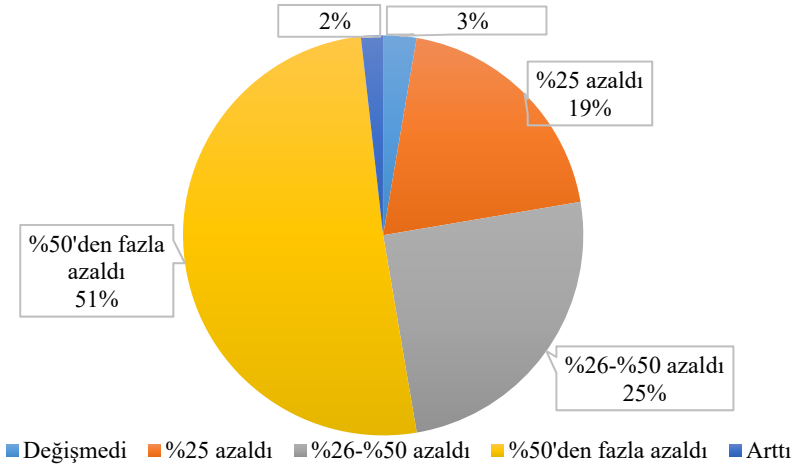
İşletme yöneticilerine işletmelerinin Covid-19'dan etkilenip etkilenmediği sorulduğunda 104 KOBİ yöneticisi işletmelerinin Covid-19'dan etkilendiğini belirtmiştir. Grafik 1'e göre işletmelerin %93'ü Covid-19 salgınından etkilenmiştir.

Grafik 1. İşletmeniz Covid-19'dan Etkilenme Düzeyleri

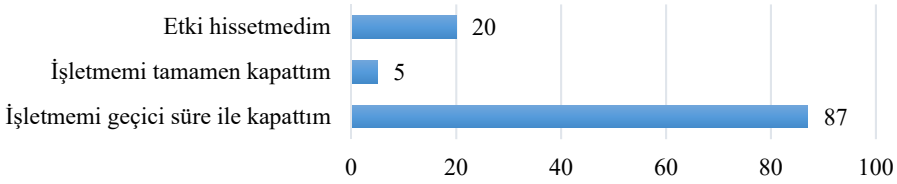
Grafik 2'de Covid-19 ile birlikte KOBİ'lerin satış gelirlerindeki değişim gösterilmiştir. İşletmelerin yarısından fazlası satış gelirlerinin %50'den fazlasını kaybetmiştir. Sadece 2 işletme yöneticisi satış gelirlerinin pandemi döneminde arttığını belirtmiştir.

Grafik 2. Covid-19'un İşletmelerin Satış Gelirlerine Etkisi

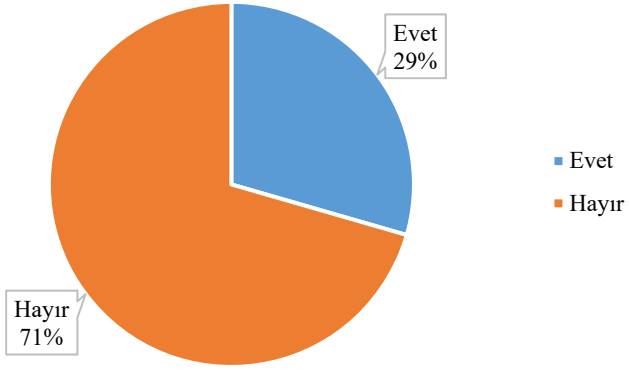
Grafik 3'te işletmelerin Covid-19 sürecinde faaliyetlerini devam ettirip ettirmediklerine yönelik soruya verilen cevaplar aktarılmıştır. Buna göre işletmelerin %78'i Covid-19 sürecinde işletmelerini geçici olarak kapatmıştır.

Grafik 3. Covid-19 Salgınının İşletme Faaliyetlerine Etkisi

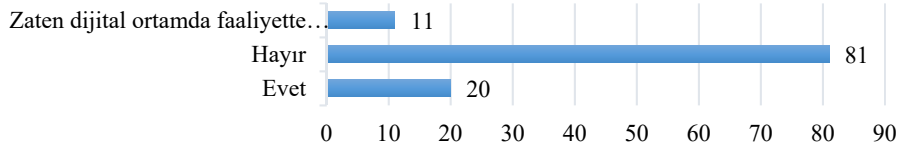
Grafik 4'te Covid-19 öncesi dönemde işletmelerin olağanüstü durumlarla karşılaşma ihtimaline karşı hazırlamış olduğu acil durum stratejilerinin sonuçları verilmiştir. İşletmelerin sadece %29'unun bu tür kriz, afet, salgın ve benzeri durumlar için bir kaynak veya yol haritasının olduğu işletmelerin %71'inin bu tarz olağanüstü durumlara karşı herhangi bir hazırlığının olmadığı belirlenmiştir. Bu durum işletmelerin yaşanan olağanüstü durumlardan daha fazla etkilenmelerine neden olacaktır.

Grafik 4. Olağanüstü Durumlara Karşı Acil Durum Eylem Planı Varlığının Sonuçları

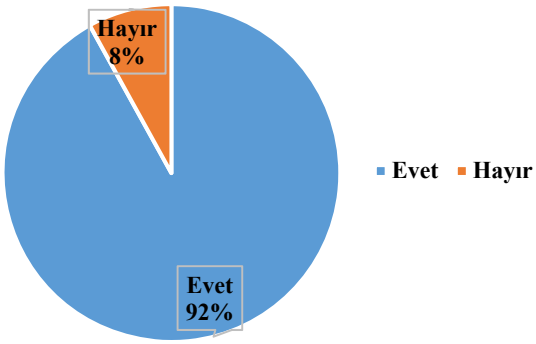
Grafik 5'te işletmelerin Covid-19 sürecinde faaliyetlerini dijital ortama taşıyıp taşımadıklarına ilişkin bulgular özetlenmiştir. Covid-19 sürecinde işletmelerin %18'i faaliyetlerini dijital ortama taşımış ve buradan gelir elde etmeye çalışmıştır. İşletmelerin %10'u Covid-19 süreci başlamadan önce faaliyetlerini dijital ortama taşımış ve müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ancak işletmelerin %72'si ise yaşanan gelişmelere rağmen iş hayatını dijital ortama taşımamıştır.

Grafik 5. Covid-19 Sürecinde Faaliyetlerin Dijital Ortama Taşınma Durumu

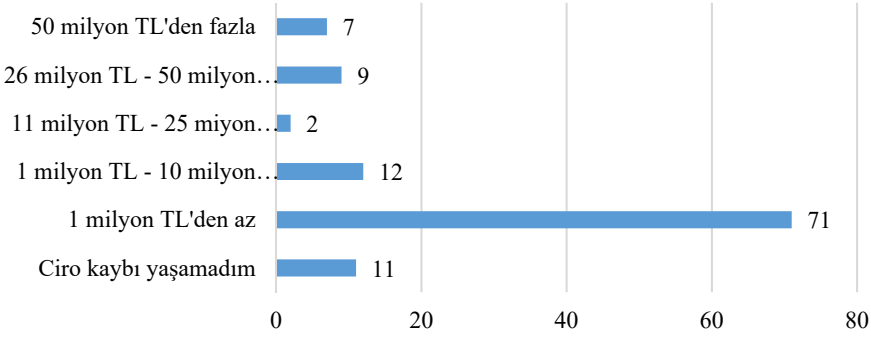
Grafik 6'da işletme yöneticilerinin Covid-19 süresi boyunca nakit akışlarında bir problem yaşayıp yaşamadıkları irdelenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda KOBİ'lerin %92'sinin Covid-19 sürecinde nakit akışında problem yaşadıkları tespit edilmiştir. Sadece 9 işletme sahibi bu süreçte nakit akışında problem yaşamadığını belirtmiştir.

Grafik 6. Covid-19'un KOBİ'lerin Nakit Akışlarına Etkisi

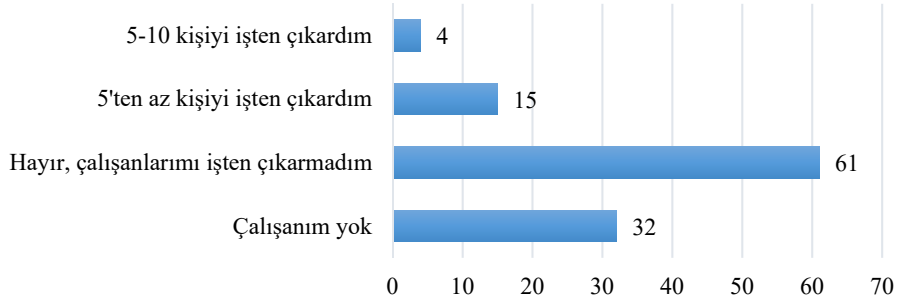
Grafik 7'de Covid-19 sürecinde işletmelerin yaşadıkları ciro kayıplarına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu grafiğe göre KOBİ yöneticilerinin sadece %10'u ciro kaybı yaşamadıklarını belirtmiştir. Yöneticilerin %63'ü 1 milyon TL'ye kadar ciro kaybı yaşadıklarını beyan etmiştir.

Grafik 7. Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Ciro Kaybına İlişkin Bilgiler

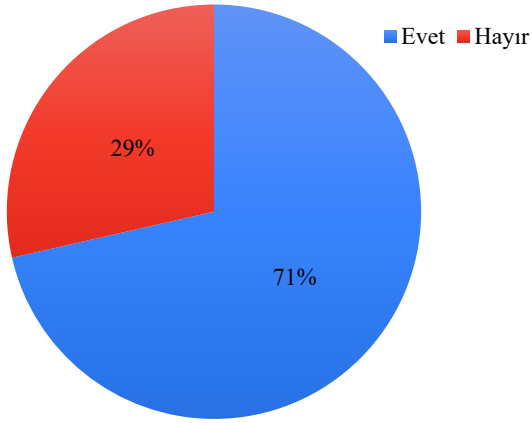
Covid-19 salgınından yaşanılan önemli problemlerden birisi de işletmelerin geçici veya tamamen kapanması nedeniyle yaşanılan işgücü kaybıdır. Grafik 8'de Covid-19 sürecinde işletmelerin çalışanlarını işten çıkarıp çıkarmadığına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Artvin ilinde faaliyette bulunan KOBİ'lerin birçoğunun çalışan sayısının az olması, Covid-19 sürecinde işten çıkarmaları da etkilemiştir. Çalışmaya katılan işletmelerin %29'unda sadece sahiplerinin işletme çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Kendi dışında işletmesinde çalışanı olan yöneticilerin %64'ünün bu süreçte çalışanlarını işten çıkarmadığı sadece işletmelerin %17'sinde işten çıkarmaların gerçekleştiği belirlenmiştir.

Grafik 8. Covid-19 Sürecinde Çalışanların İşten Çıkartılma Durumuna İlişkin Bilgiler

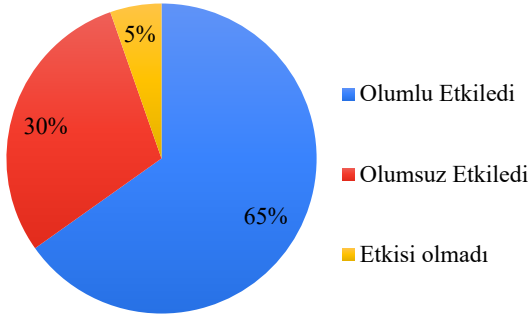
Grafik 9'da Covid-19'un işletme yöneticilerinin planlamış oldukları yatırımlara etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda 112 işletmenin 80 tanesi Covid-19 sürecinde yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle yapmayı planladıkları yatırımlarını iptal etmek zorunda kalmıştır. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda Covid-19 salgınının işletmelerin bugününü etkilediği gibi geleceğine de etki ettiği ifade edilebilir. İşletmelerin Covid-19 salgını olmadan önce yeni istihdam planlayıp planlamadıkları sorusuna yöneticilerin %49'u evet, %51'i ise hayır cevabını vermiştir. Aynı zamanda işletmelerin %79'unun Covid-19 sürecinde herhangi bir istihdam oluşturmadığı yöneticiler tarafından belirtilmiştir.

Grafik 9. Covid-19'un Planlanmış Yatırımlara Etkisi

Covid-19 salgınının ülke genelinde kontrolünü sağlamak adına yetkililer tarafından alınan tedbirlerden birisi de seyahat kısıtlamasıdır. Farklı dönemlerde ülke içerisinde virüsün dolaşımını engellemek adına alınan bu karar işletmeleri etkilemiştir. Grafik 10'da işletmelerin seyahat kısıtlamasından etkilenme düzeyleri aktarılmıştır. Bu doğrultuda işletmelerin %95'i seyahat kısıtlamalarından etkilenmiştir. Ancak bu etkilerin içerisinde olumlu anlamda etkilenenlerin oranı %65 iken olumsuz etkilenenlerin oranı %30'dur. Artvin ilinin özellikle kış aylarında yoğun göç vermesi ilçe esnafını olumsuz etkilemektedir. Bu süreçte seyahat kısıtlamaları nedeniyle Artvin'de kalan insanlar KOBİ'lerin iş akışına olumlu katkı sunmuştur.

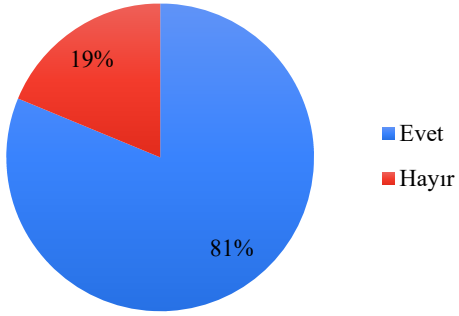
Grafik 10. Seyahat Kısıtlamalarının KOBİ'lere Etkisi

Covid-19 sürecinde işletme yöneticileri bazı dönemlerde işletmelerini kapatma durumunda kalmıştır. Faaliyetlerine devam ettikleri dönemde de yoğun tedbirler alarak süreci yönetme durumunda kalmışlardır. Bu süreçte çalışanların Covid-19'a yakalanma riskleri onların işe olan motivasyonlarını

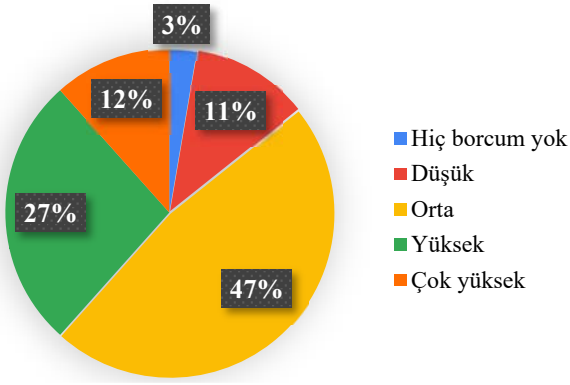
etkileyebilmektedir. Grafik 11'de Covid-19 sürecinde çalışanların motivasyon durumları incelenmiştir. Yapılan değerlendirmede bu süreçte çalışanların %81'inin motivasyon düzeylerinde değişiklik tespit edilmiştir.

Grafik 11. Covid-19'dan Çalışanların Motivasyonlarının Etkilenme Durumları

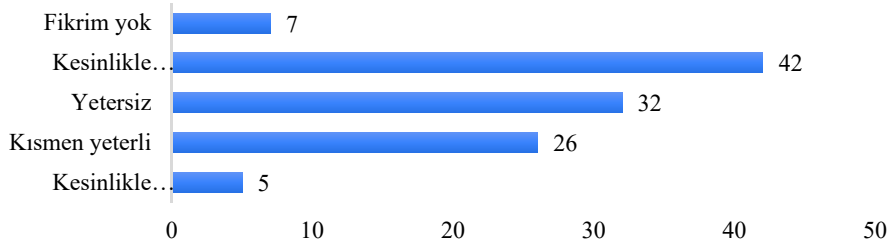
Covid-19 sürecinde işletmelerin nakit akış problemi yaşadıklarına Grafik 6'da değinilmiştir. Bu süreçte nakit akış problemini aşmak isteyen KOBİ yöneticileri borçlanma yoluna gitmektedir. Grafik 12'de işletmelerin Covid-19 süreci sonunda borçluluk oranlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Çalışmaya katılan işletme yöneticilerinin sadece %3'ü hiç borçlarının olmadığını beyan etmiştir. İşletmelerin %47'sinin orta düzeyde bir borçlanmaya sahip olduğu Grafik 12'de görülmektedir. İşletmelerin neredeyse tamamına yakınının faaliyetlerinde borçlanma yoluna başvurmuş olması üzerinde düşünülmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Grafik 12. KOBİ'lerin Mevcut Borçluluk Oranına İlişkin Bilgiler

Covid-19 salgını sürecinde KOBİ'ler ekonomik anlamda ciddi şekilde etkilenmiştir. Üretim, tedarik, pazarlama gibi farklı bölümlerde zincirleme yaşanan sıkıntılar neticesinde KOBİ'ler finansal gerekliliklerini gerçekleştirmekte zorlanmıştır. Bu süreçte devlet vatandaşlara verdiği çeşitli desteklerin yanında işletmelere de bu zorlu süreçte desteklerini sunmuştur. Farklı programlar aracılığı ile işletmelerin desteklenmesi KOBİ'lere bir nebze de olsa can suyu olmuştur. Grafik 13'te salgının olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bugüne kadar uygulanan ekonomik tedbirlerin ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır.

Grafik 13. Covid-19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Yeterliliği

Grafik 13'e göre işletme yöneticilerinin %66'sı Covid-19 sürecinde devlet tarafından uygulanan ekonomi politikalarını ve verilen destekleri yeterli bulmamıştır. Bu süreçte farklı destek programları ile kendilerine daha fazla destek verilmesi gerektiğini düşünen KOBİ yöneticilerinin oranının yüksek olması ekonomi politikalarının yeterliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Covid-19 sürecinde verilen bazı desteklerin KOBİ yöneticileri tarafından yeterli görülüp görülmediğine dair sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Salgının Olumsuz Etkilerini Azaltmaya Yönelik Alınan Tedbirlerin Yeterlilik Düzeyine Dair Bulgular

Verilen Destekler	Seçenekler	İşletme Sayısı	Yüzde
Vergi, resim, harç ve SGK prim ödemeleri vb. giderlerin ertelenmesi	Çok etkili oldu	5	%4
	Etkili oldu	33	%30
	Etkisiz oldu	62	%55
	Fikrim yok	12	%11
Bankaların mevcut kredileri yapılandırması	Çok etkili oldu	5	%4
	Etkili oldu	35	%31
	Etkisiz oldu	56	%50
	Fikrim yok	16	%15
Bankalar aracılığı ile uygulanan yeni kredi programları	Çok etkili oldu	2	%2
	Etkili oldu	36	%32
	Etkisiz oldu	59	%53
	Fikrim yok	15	%13
Destek sağlayıcı kuruluşlar tarafından mevcut destek süreçlerinin aksamamasına yönelik tedbirler	Çok etkili oldu	2	%2
	Etkili oldu	25	%22
	Etkisiz oldu	58	%52
	Fikrim yok	27	%24
Destek sağlayıcı kuruluşlar tarafından açıklanan yeni destekler	Çok etkili oldu	1	%1
	Etkili oldu	22	%20
	Etkisiz oldu	65	%58
	Fikrim yok	24	%21
İstihdamın korunmasına yönelik alınan tedbirler	Çok etkili oldu	3	%3
	Etkili oldu	23	%20
	Etkisiz oldu	55	%49
	Fikrim yok	31	%28

Tablo 2'ye göre devletin KOBİ'lere yönelik "vergi, resim, harç ve SGK prim ödemeleri gibi giderlerin ertelenmesi" desteği KOBİ yöneticileri tarafından etkisiz bulunmuştur. Toplam 62 KOBİ yöneticisi bu desteğin olumlu bir etkisinin olmadığını beyan etmiştir. Aynı şekilde "bankaların mevcut kredileri yapılandırması" desteği de tam anlamıyla karşılık bulmamıştır. Araştırmaya katılım gösteren yöneticilerin %50'si bu yapılandırma desteğinin etkisiz olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte "bankalar aracılığıyla uygulanan yeni kredi programları", "destek sağlayıcı kuruluşlar tarafından mevcut destek süreçlerinin aksamamasına yönelik tedbirler", "destek sağlayıcı kuruluşlar tarafından açıklanan yeni destekler" ve "istihdamın korunmasına yönelik tedbirler" adı altında KOBİ'lere sunulan desteklerin de tam anlamıyla karşılık bulmamıştır. Destekler içerisinde görece

KOBİ yöneticileri tarafından en fazla etkili bulunan destek kalemi "bankalar aracılığıyla uygulanan yeni kredi programları desteğidir".

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Salgın hastalıklar yaşandığı dönemleri etkileyen olağanüstü faktörlerin başında gelmektedir. Geçmişten günümüze kadarki süreç incelendiğinde farklı dönemlerde farklı etki düzeyine sahip çok sayıda salgın hastalık yaşandığı görülmektedir. Bu salgın hastalıklar insanoğlunun toplumsal yapı içerisindeki tüm ilişkilerini etkilemektedir.

2019 sonunda ortaya çıkan ve ülkemizde 2020 yılında yaşanmaya başlanan bir salgın hastalık türü ile son iki üç yıldır tüm dünya mücadele etmektedir. Covid-19 olarak bilinen bu hastalık türü küreselleşmeye darbe vurucasına tüm dünya ülkeleri arasındaki ilişkiyi aksatmıştır. Tüm sektörlerde kendini hissettiren salgın hastalık en büyük darbeyi de ekonomiye vurmuştur. Ekonominin tüm dinamiklerini olumsuz anlamda etkileyen Covid-19 birçok ülkenin ekonomik darboğaz yaşamasına neden olmuştur.

Ekonomik anlamda etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Tedarik, üretim, dağıtım vb. dinamikleri etkileyen Covid-19 talep edilen ürünlere ulaşımda aksamalara neden olmuştur. Ülkemizdeki ekonominin temel taşı sayılan KOBİ'ler Covid-19 ile mücadele sürecinde ciddi anlamda sıkıntılar yaşamıştır.

Bu çalışmada Artvin ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ekonomik anlamda Covid-19'dan etkilenme düzeyleri araştırılmıştır. Toplam 112 KOBİ yöneticisi ile yapılan görüşmede işletmelerin Covid-19'dan ciddi anlamda etkilendikleri tespit edilmiştir. Bu süreçte satışları ciddi anlamda azalan KOBİ'ler sabit giderlerini güçlükle karşılamaya çalışmışlardır. Uygulanan tedbirlerle işletmelerini geçici süre ile kapatmak zorunda kalan KOBİ yöneticileri içerisinde olağanüstü durumlar için bir yol haritası bulunmayanlar diğerlerine göre daha fazla etkilenmiştir. Ciddi anlamda ciro kaybı yaşayan KOBİ'ler nakit yönetimini sağlıklı bir şekilde yürütememişlerdir. Nakit akışında problem yaşanması ile birlikte planlanan yatırımlar iptal edilmiştir.

Covid-19 salgını döneminde devlet tarafından farklı destek programları ile KOBİ'ler desteklenmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan çalışma sonucuna göre bu desteklerin tam anlamıyla karşılık bulmadığı tespit edilmiştir. Özellikle birçok destek kaleminden bazı KOBİ yöneticilerinin haberinin olmaması ilgililerin üzerinde durması gereken konulardan birisidir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre ilgililere aşağıdaki öneriler sunulabilir;

- Çalışmada, bazı KOBİ'lerin kriz, afet, salgın hastalıklar gibi yaşanılabilecek olağanüstü durumlara karşı bir eylem planının olmadığı tespit edilmiştir. Bu noktada bundan sonraki süreçte bu tarz durumlara karşı KOBİ'lerin bir eylem planı hazırlaması onları bu tür yaşanılabilecek olaylar karşısında koruyacaktır.
- Yine çalışmada, KOBİ'lerin bu süreçte ciddi anlamda nakit akışında problem yaşadığı tespit edilmiştir. Bu noktada özellikle işletmelerin nakit bulundurma amaçlarına riayet etmeleri gerekmektedir. İşletmeler ihtiyatlılık olarak da bilinen yaşanabilecek kötü günlere hazırlıklı olmak için nakit bulundurmalıdır.
- İşletmelerin borçluluk oranlarına bakıldığında birçok işletme orta ve üzeri borçluluk oranına sahip olduklarını beyan etmiştir. Borçlanma oranının yüksek olması işletmenin finansal riskini artıracağından daha sonraki süreçte kaynak bulma noktasında işletmeler problem yaşayacaktır. Kaynak dağılımına dikkat edilmesi KOBİ'lerin bu ve benzeri süreçlerden daha az hasarla çıkmalarını sağlayacaktır.

Covid-19 salgınının etkisinin gün geçtikçe azaldığı bu günlerde ilerleyen dönemlerde bu tür olağanüstü durumların tekrar yaşanabileceği asla unutulmamalıdır. Yukarıda sayılan öneriler doğrultusunda işletmeler hazırlıklı olmalı ve stratejilerini ona göre belirlemelidir.

KAYNAKÇA

Akar, F. (2022). Pandemi Krizinin KOBİ'lere Etkisi (Batman İli Örneği). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 80-94.

Atmojo, M. E. & Fridayani, H. D. (2021). An Assessment of Covid-19 Pandemic Impact on Indonesian Tourism Sector. *Journal of Governance and Public Policy*, *8*(1), 1-9.

Beglaryan, M. & Shakhmuradyan, G. (2020). The Impact of COVID-19 on Small and Medium-Sized Enterprises in Armenia: Evidence from a Labor Force Survey. *Small Business International Review*, *4*(2), 1-11.

Durmuş, S. & Şahin, D. (2020). Covid-19 Küresel Salgında Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Ekonomi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, *15*(4), 923-944.

Eğri, T. & Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve Ekonomik Kriz: KOBİ'ler Özelinde Bir Değerlendirme ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(37), 128-145.

Eskin, İ. (2021). Covıd-19 Salgını Sürecinde KOBİ'lerin Finansal Görünümünün Değerlendirilmesi: Denizli Tekstil İşletmeleri Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(2), 571-592.

Ismael, N. B., Sorguli, S., Aziz, H. M., Sabir, B. Y., Hamza, P. A., Gardi, B. & Al-Kake, F. R. A. (2021). The Impact of COVID-19 on Small and Medium-Sized Enterprises in Iraq. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, *25*(5), 2496-2505.

Karacsony, P. (2020). The Impact of the COVID-19 on the Employment Characteristics of Hungarian SMEs. *Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu*, *13*(2), 105-117.

Koç, İ. & Yardımcıoğlu, F. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulamaya Konulan Mali Tedbir ve Teşviklerin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 123-152.

Ma, Z., Liu, Y. & Gao, Y. (2021). Research on the Impact of COVID-19 on Chinese Small and Medium-Sized Enterprises: Evidence from Beijing. *Plos one*, *16*(12), 1-22.

Sarı, S. (2022). Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ'lerin) Önemi ve Covıd-19 Salgınının KOBİ İstatistiklerine Yansımaları. *Social Science Development Journal, 7*(30), 230-246.

Shafi, M., Liu, J. & Ren, W. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Micro, Small, and Medium-Sized Enterprises Operating in Pakistan. *Research in Globalization*, *2*,1-14.

Şahin, M. T. (2021). Literatür Taraması Üzerinden Covid-19 Salgınının Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) Etkisini Anlamak: Kavramsal Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *19*(2), 466-489.

Warsame, A. A. (2020). The Impacts of COVID 19 on Small and Medium Enterprises. *European Journal of Business and Management*, *12*(25), 96-106.

Zaazou, Z. A. & Abdou, D. S. (2021). Egyptian Small and Medium Sized Enterprises' Battle Against Covid-19 Pandemic: March–July 2020. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*, 1-19.

ŞAVŞAT'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI VE SAKİN ŞEHİR FAALİYETLERİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Fatma NALBANT[1]

"Yavaşlığın düzeyi anının yoğunluğuyla doğru orantılıdır;
hızın düzeyi unutmanın yoğunluğuyla doğru orantılıdır.
Yavaşlık ile anımsama, hız ile unutma arasında gizli bir ilişki vardır.
Bir şey anımsamak isteyen kimse yürüyüşünü yavaşlatır.
Buna karşılık, az önce yaşadığı kötü bir olayı unutmaya çalışan insan
elinde olmadan yürüyüşünü hızlandırır".

Milan Kundera

(Yavaşlık, Can Yayınları, 2015).

1. GİRİŞ

21. yüzyılda çok farklı tanımlamalara ve nitelemelere konu olan küreselleşme; ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen her alanda görülmeye başlanan değişim ve gelişmelerin dünya çapında etki yarattığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2000). Bu sürecin getirdiği değişim ve gelişimlerin odak noktasında ise zihinsel ve mekânsal olarak şehirler ve şehirlerin yapıları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu süreç şehir açısından bir yandan olumlu etkiler ortaya koyarken bir yandan ise daha önce görülmemiş bir hızda ve karşı koyulamaz bir tüketim durumuyla, çevresel ve kaynaksal sürdürülebilirliğin önemsenmemesine, özgünlük kavramının ve yerel değerlerin zarar görmesine neden olmaktadır (Yalçın & Yalçın, 2013).

Bu süreçten ise yalnızca metropoller değil, metropollerin dışındaki şehirler de etkilenmekte, adeta klonlanmış şehirlere dönüşerek benzeşmekte, özgünlükleri kaybolmakta ve şehirler açısından benzer yaşam tarzlarını salık veren bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm aynı şekilde şehirlerin aynası olan bireyin de hayatını anlamlandırma biçimini de değiştirerek, birey için şehir, yaşanılan *"an"*ın önemsenmediği, sürekli bir şeylere yetişilmeye

[1] Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatmanalbant@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2588-1804

çalışıldığı, hızlı ve sağlıksız beslenme alışkanlıklarının yaygınlaştığı, insanların kalabalıklar içinde yalnızlaştığı bir mekâna dönüşmüş ve önemini kaybetmeye başlamıştır (Sipahi, 2016). Küreselleşmenin mekânı önemsiz hale getirmesi; şehrin kimliği, şehirde yaşayan toplumun kültürü, yemek yeme ve giyimi gibi her bir unsurun özgü değerinin kaybolması anlamına gelmektedir.

Küreselleşme ile ortaya çıkan olumsuz bu değişim ve dönüşüme karşı çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği ön plana çıkaran, şehirlerin; yemek, kültür ve giyecek gibi unsurlarının yerel özelliklerinin korunması fikrine dayanan, "Yavaş Gıda" *(Slow Food)* hareketinden temelini alan (Çolak, 2019), sürdürülebilir yerel kalkınma hareketi olarak "Sakin Şehir" *(cittaslow)* hareketi ortaya çıkmıştır. "Sakin Şehir" hareketi/felsefesinin amaçları; şehirlerin varolan özgünlüğünü, yerel tarih, yerel kültür ve yerel zanaatlarını muhafaza etmek, yüksek kalitede ve organik ürünler elde etmek, insan odaklı teknolojiden faydalanmak ve "Sakin Şehir" politikalarını uygulamak şeklinde sıralanabilir (Mayer & Knox, 2006).

Bu amaçlar üzerinden "Sakin Şehir" felsefesi anlaşıldığında belirlenen "Sakin Şehir" olabilme politikalarının da bağlamı daha iyi anlaşılacaktır. Felsefe, şehrin doğal çevresinin muhafazasını, şehirdeki yaşam kalitesinin küreselleşmenin etkilerine uğramış şehirlere nazaran artırılmasını, ekonomik faaliyetlerde yerel zanaatları ve tarımı koruyan, şehrin ve toplumun kültüründe yer alan misafirperverliğin devam ettirilmesi, şehirdeki tüm bu değerlerin devamlılığı için eğitimi ve ortaklıkları öncelemektedir.

Bu doğrultuda çalışmada; "Sakin Şehir" kriterleri temelinde yapılan politikaların 2015 yılında "Sakin Şehir" olan Şavşat örneğinde ele alınması hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak "Sakin Şehir" kavramına yer verilmesinin ardından, Şavşat ilçesinin sosyo-ekonomik yapısı güncel veriler ile ele alınmakta ve sonrasında ise Şavşat Belediyesi tarafından 2020-2022 yılları arasında "Sakin Şehir" kriterleri kapsamında yapılan faaliyetler betimleyici bir yaklaşımla ortaya koyulmaktadır. Çalışma; nitel araştırma yöntemi benimsenerek, literatür taraması, derinlemesine görüşme tekniği ve saha gözlemleri ile kurgulanmıştır.

2. SAKİN ŞEHİR KAVRAMI ve TÜRKİYE'DE SAKİN ŞEHİR HAREKETİ

"Sakin Şehir" hareketi; İtalya'da 1999 yılında Greve in Chianti'nin eski belediye başkanı Paolo Saturnini'nin vizyonu doğrultusunda ortaya çıkmıştır ve *Bra (Francesco Guida), Orvieto (Stefano Cimicchi) ve Positano*

(Domenico Marrone) şehirlerinin belediye başkanları tarafından benimsenmiştir.

İtalyanca Citta (Şehir) ve İngilizce Slow (Yavaş) kelimelerinden oluşan ve yerel değerlerin korunmasını temel alan Cittaslow*, "insanların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, teknolojinin kolaylıklarından yararlanan, kentlerin gerçekçi bir alternatif olacağı hedeflerini ortaya koyan uluslararası kentler ağı"* (www.cittaslowturkiye.org, 2022) olarak kurulmuştur.

Bu birliğe, küreselleşmenin tek tipleştirdiği mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel; kimliğini, mutfağını, kültürünü, tarihini, dokusunu muhafaza ederek bu değerlerini paylaşmak isteyenler katılmaktadır (Sezgin & Ünüvar, 2011). Ancak belirtmek gerekir ki, "Sakin Şehir" felsefesi modern teknolojik imkanları da reddetmemektedir (Sırım, 2012).

"Yavaş Gıda" hareketinin de simgesi olan, hız ve küreselleşmeyi temsil eden McDonald's markasına karşı yavaşlığa, yerelliğe ve sağlığa dikkat çeken (Güven, 2011) turuncu renkli ve üzerinde şehri taşıdığı metaforu ile ilişkilendirilen salyangoz, sakin şehrin de simgesi haline gelmiştir. Salyangozların yaşamlarında yavaş hareket etmesi ve evini üzerinde taşıması Yavaş Kentler Birliği'nin temel felsefesi olan yavaşlık ve dinlenmeyi temsil etmektedir (Yurtseven, 2007). Şehirlerin "Sakin Şehir" unvanını alması ile birlikte salyangoz simgesi, ilgili şehrin belediye sitesine ve şehrin belirli noktalarına yerleştirilmektedir.

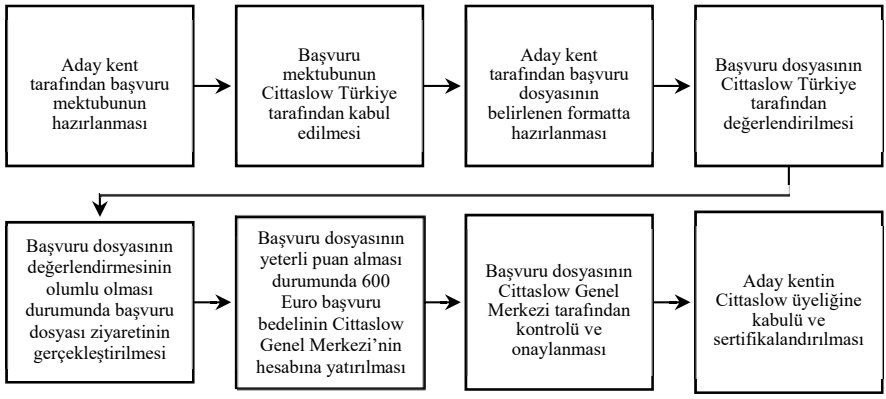
Bir şehrin "Sakin Şehir" olabilmesi için temelde iki kriter bulunmaktadır. İlk kriter, şehrin nüfusunun 50.000'in altında olması ve belediyeler aracılığıyla başvuru yapılması; ikinci kriter ise birliğin tüzüğünde yer alan kriterlerin en az %50' sinin sağlanmasıdır (Mayer & Knox, 2006).

Tüzükte yer aldığı üzere bir şehrin "Sakin Şehir" olabilme kriterleri "Çevre Politikaları (12), Altyapı Politikaları (9), Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları (17), Tarımsal, Turistik ve Sanatkârlara Yönelik Politikalar (10), Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Politikalar (10), Sosyal Uyum (11), Ortaklıklar (3)" olmak üzere temel 7 madde ile toplamda 72 kriter belirlenmiştir (cittaslowturkiye.org, 2022).

"Sakin Şehir" hareketine üye olmak isteyen şehirlerin Cittaslow Birliği tarafından belirlenmiş toplam 72 kriter ile ilgili çalışmalar yapması, faaliyetlerde ve projeler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Yerine getirilen bu faaliyet ve projelerin, başvuru dosyasının değerlendirilmesi aşamasında 50 ve

üzerinde puan alması şarttır (Sırım, 2012). "Sakin Şehir" unvanı almak isteyen diğer bir ifade ile "Sakin Şehir" olmaya aday olan şehirlerin başvuru sürecinde geçirecekleri aşamalar aşağıda Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. "Sakin Şehir" Üyeliği İçin Başvuru Sürecinin Aşamaları

Kaynak: cittaslowturkiye.org/tr, 2022.

2022 yılı itibarıyla bu kriterlere sahip olan Cittaslow Uluslararası Ağı'nda, Dünya'da 33 ülkede ve bölgesel alanlarda 287 şehir bulunmaktadır (www.cittaslow.org, 2022).

Türkiye'de "Sakin Şehir" hareketi ise; 2009 yılında Dünya'nın 121. sırasında yer alarak Türkiye'nin ilk sakin şehri (seferihisar.bel.tr, 2022) olan Seferihisar şehrinin öncülüğünde başlayarak genişlemiş ve toplam 21 şehir yukarıda ifade edilen "Sakin Şehir" başvuru sürecine ilişkin tüm aşamaları yerine getirerek "Sakin Şehir" ağına dahil olmuştur.

Tablo 1'de Türkiye'nin "Sakin Şehir"leri üyelik tarihleri itibarıyla gösterilmektedir.

Tablo 1. Üyelik Tarihleri İtibarıyla Türkiye'deki "Sakin Şehir"ler

No	"Sakin Şehir"	İl	Üyelik Tarihi
1	Seferihisar	İzmir	2009
2	Akyaka	Muğla	2011
3	Yenipazar	Aydın	2011
4	Gökçeada	Çanakkale	2011
5	Vize	Kırıkkale	2012
6	Perşembe	Ordu	2012
7	Yalvaç	Isparta	2012
8	Halfeti	Şanlıurfa	2013
9	**Şavşat**	**Artvin**	**2015**
10	Uzundere	Erzurum	2016
11	Eğirdir	Isparta	2017
12	Göynük	Bolu	2017
13	Gerze	Sinop	2017
14	Mudurnu	Bolu	2018
15	Köyceğiz	Muğla	2019
16	Ahlat	Bitlis	2019
17	Güdül	Ankara	2020
18	İznik	Bursa	2021
19	Foça	İzmir	2021
20	Arapgir	Malatya	2021
21	**Kemaliye**	**Erzincan**	**2022 (Mart)**

Kaynak: Cittaslow Turkey, 2022 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Seferihisar'ın üyeliğinin ardından 2011 yılında Gökçeada (Çanakkale), Akyaka (Muğla), Yenipazar (Aydın) ve Taraklı (Sakarya) şehirlerinin birliğe üye olmasının ardından en az üç şehrin birliğe katılma şartının sağlanması ile 2015 yılında Türkiye Cittaslow Ulusal Ağı kurulmuştur (Kazancı, 2019).

2011 yılında "Sakin Şehir" Ağı'na katılan Taraklı ilçesinin 2022 yılında "Sakin Şehir" ağından çıkarıldığı bilgisine ulaşılmıştır[2]. Tablo'1 de üyelik tarihleri itibarıyla gösterilen "Sakin Şehir"lerin kendilerine ait web sitelerinin varlığı incelendiğinde Seferihisar[3] ve Güdül[4] "Sakin Şehir"lerinin dışındaki şehirlerin web sitelerinin olmadığı; diğer "Sakin Şehir"lere ilişkin tanıtıcı bilgiler ve "Sakin Şehir" logosuna ilgili belediyelerin ana sayfalarında yer verildiği görülmektedir. Cittaslow Türkiye Ağı'nda ise 2021 ve 2022 yılında ağa yeni üye olan "Sakin Şehir"lerle ilgili çok kısa tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

[2] 19 Nisan 2022 tarihinde Cittaslow Türkiye Teknik Koordinatöründen mail aracılığı ile bilgi alınmıştır.

[3] Bkz. https://www.sakinsehirseferihisar.com

[4] Bkz. http://www.sakinsehirgudul.net/

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye'de "Sakin Şehir" ağına katılan bu şehirlerin, marka alma süreçleri ve üyelikleri Seferihisar Belediyesi, Cittaslow Bilim Kurulu ve Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından yürütülmüştür. Genel olarak bu şehirler incelendiğinde ülkenin farklı bölgelerinde yer aldığı, geleneksel yapıları bozulmamış ve küçük ölçekli şehirler olduğu görülmektedir (Yavuzçehre & Donat, 2017). Bilinirliği Türkiye açısından çok az olan bu şehirlerin, cittaslow markası ile ulusal ve uluslararası anlamda bilinirlikleri artmıştır. Knox (2005)'un da ifade ettiği üzere; tanınırlıkları dolayısıyla daha fazla ziyaret edilen şehirler haline gelmeleri kendi içlerinde bir çelişki ortaya koymaktadır. Bu yorum aynı şekilde saha çalışması kapsamında ele alınan Şavşat ilçesi için de ifade edilebilir.

Radstrom'un, 2005 yılında ifade ettiği üzere özellikle küçük şehirler ve kasabalar için ortaya çıkmış olan "Sakin Şehir" hareketinin hedef ve politikaları, daha büyük bir şehirde de başarılı bir şekilde uygulanabilir. Ancak küçük kentsel alanlar, doğal olarak bulundukları bağlamla yakın bir ilişkiye sahip olmalarından dolayı, çevre ve yerel gıdalarla ilgili olarak yeri koruma önlemleri için daha büyük bir fırsat sağlamaktadır. Bu nedenle de bu tür hedef ve politikaların daha küçük ölçekteki kentler için uygulanması etkinlik bakımından önem taşımaktadır.

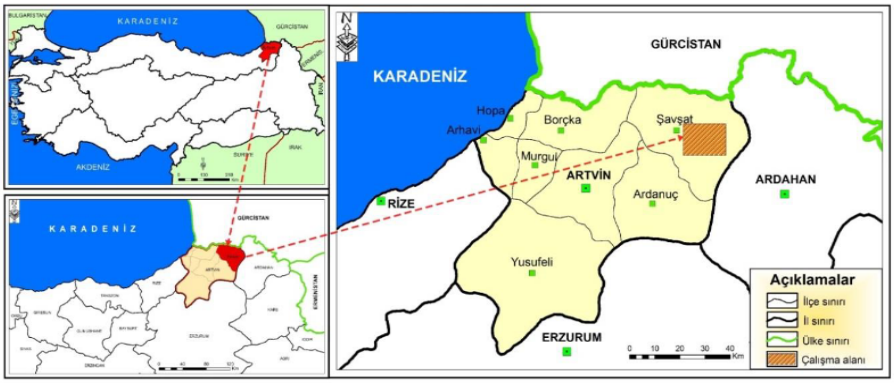
"Sakin Şehir" kavramına ilişkin uluslararası ve ulusal literatür incelendiğinde çok sayıda farklı disiplin alanlarından çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda "Sakin Şehir"lerin gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirmeyi planladıkları politika ve projeler ele alınarak, Türkiye'de bulunan "Sakin Şehir"lerin en çok hangi faaliyetler üzerinde durdukları ortaya koyulmuştur. Şavşat özelinde yapılan çalışmalar (İpek, 2021; Özdede ve Hazar, 2020; Şengün, 2018) bulunmakla birlikte, 2015 sonrasında Türkiye'de bulunan "Sakin Şehir"leri kapsayan tüm çalışmalarda da genel hatları ile Şavşat'ın "Sakin Şehir" kriterleri kapsamında yapmış olduğu çalışmalara yer verildiği tespit edilmiştir.

Yapılan bu çalışma ile de Şavşat'ın sosyo-ekonomik yapısına yer verilmesi ile birlikte 2020- 2022 (Ocak-Temmuz) yılları arasında yapılan ve yapılması planlanan faaliyetlerin ele alınmasından dolayı güncel bir kaynak teşkil edebileceği düşünülmektedir.

3. ÇALIŞMANIN KAPSAMI: ŞAVŞAT

Artvin ilinin kuzeydoğusunda yer alan Şavşat ilçesi; Doğu ve Güneydoğuda Ardahan, güneybatıda Ardanuç, batıda Artvin Merkez ilçe ve Borçka, kuzeyde ise Gürcistan topraklarına komşudur. Mevcut konumu nedeniyle Erzurum-Kars Bölümü ile Gürcistan arasında geçiş durumuna sahiptir. Şavşat'ın Türkiye'deki ve Artvin'deki konumu Harita 1'de gösterilmektedir.

Harita 1. Şavşat ilçesinin Konumu

Kaynak: Bahadır, M. ve Işık, F., 2021.

Şavşat ilçesi Doğu Karadeniz'in en doğu uç kısmında yer almaktadır. Etrafı yer yer 3000 m'yi aşan yüksek dağlarla çevrili olan ilçe, dağlık ve engebeli bir topografik yapıya sahiptir. Şavşat'ın coğrafi yapısı bir taraftan beşerî ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilerken, diğer taraftan doğal yapının korunmasına ve turizm gibi gelişen sektörlere potansiyel kaynak oluşturmaya zemin hazırlamıştır (Doğanay & Orhan, 2014).

3.1. Şavşat İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

"Sakin Şehir" kriterleri temelinde kentin sosyo-ekonomik ve kültürel analizlerinin yapılabilmesi için sosyo-ekonomik yapısının sürdürülebilir olması önem taşımaktadır (Kesgin, 2021). Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, çalışmada üzerinde durulduğu ilk amaç temelinde Şavşat ilçesinin sosyo- ekonomik yapısı nasıldır? sorusuna karşılık, doküman tarama yöntemine dayalı olarak Şavşat hakkında genel bilgiler betimlenmektedir. Şehirsel kimlik bileşenlerinden olan Şavşat ilçesinin sosyo- ekonomik yapısı; sosyal yapının göstergeleri arasından nüfus; ekonomik yapının göstergeleri

arasından ise tarım ve hayvancılık sektörleri üzerinden kısaca ifade edilmektedir.

3.1.1. Sosyal Yapısı

İllerin veya ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması belirlenirken sosyal ve ekonomik göstergeler ölçüt olarak kullanılmaktadır. Kentin sahip olduğu sosyal yapının ekonomik yapısını da etkilemesi nedeniyle, kentlerin nüfusu sosyo-ekonomik gelişme açısından önem arz etmektedir. Şavşat ilçesinin "Sakin Şehir" unvanı almasının öncesi ve sonrasına ilişkin bir değerlendirmenin de yapılabilmesi için Tablo 2'de 2010- 2021 yılları arasındaki nüfus bilgilerine yer verilmektedir.

Tablo 2. Şavşat İlçesi 2010-2021 Yılları İtibarıyla Nüfus Bilgileri

	Yıl	Kadın Nüfusu	Erkek Nüfusu	Nüfus	Yıllık Nüfus Artışı Binde
"Sakin Şehir" Unvanı Öncesi	2010	9.055	8.811	17.866	-10.69
	2011	8.941	8.991	17.932	3.69
	2012	8.799	8.861	17.660	-15.28
	2013	8.681	8.826	17.507	-8.7
	2014	9.366	9.658	19.024	831
	2015	**8.653**	**8.871**	**17.524**	**-82.13**
"Sakin Şehir" Unvanı Sonrası	2016	8.466	8.678	17.144	-21.92
	2017	8.118	8.353	16.471	-40.05
	2018	8.733	8.873	17.606	66.64
	2019	8.546	8.570	17.116	-28.23
	2020	8.460	8.564	17.024	-5.39
	2021	**8.425**	**8.550**	**16.975**	**-2.88**

Kaynak: TÜİK, biruni.tuik.gov.tr, 2022.

Tablo 2'de gösterildiği üzere ilçenin nüfusu 31 Aralık 2021 tarihli adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 16.975'tir (TÜİK, 2022). Şavşat ilçesinin nüfus artış hızı en yüksek 2018 yılında ‰66,64, en düşük ise 2015 ‰-82,13 olarak gerçekleşmiştir. Şavşat'ın 2010 ve 2021 yılları arasındaki nüfus artış hızı ortalaması ise ‰-5,16'dır. Şehrin nüfusu incelendiğinde 2015 yılı öncesi ve "Sakin Şehir" unvanının alınması sonrasında önemli bir düzeyde yerleşim açısından nüfus değişiminin yaşanmadığı görülmektedir. Bu nedenle de unvanın insanların Şavşat'a yerleşmeleri açısından etkisinin olup olmadığına ilişkin yorum getirilememektedir. Ancak bunun yanı sıra Şavşat'ın "Sakin Şehir" unvanı almasının ardından özellikle yaz aylarında yaklaşık 4 katı kadar artış

yaşanarak nüfusun 60.000 dolaylarına yükseldiği ifade edilmektedir.[5] Bunun nedeni, "Sakin Şehir" unvanını alan kentlerin trafikten ve gürültüden uzak, tarihi, doğal ve coğrafi güzellikleri olan turizm bölgeleri olmaları bakımından ziyaretçilerin dikkatini çekmesidir. Bu nedenledir ki, Şavşat ilçesinde konaklama tesisleri yetersiz kalmaya başlamış, dolayısıyla yöresel mimariye uygun yeni konaklama tesisleri yapım çalışmalarına başlanmıştır.

Honore (2008:92)'ın *"bir noktaya kadar Cittaslow kendi başarısının kurbanı: Yavaş yaşam vaadi hem turistleri hem diğer yabancıları çekiyor; bu da hız, gürültü ve acele yaratıyor*" ifadesi bu durumu ortaya koymaktadır.

3.1.2. Ekonomik Yapı

Genel olarak Türkiye'de bulunan sakin kentlerin ekonomik yapıları incelendiğinde dünyada bulunan diğer sakin kentler gibi daha çok tarım ve turizm sektöründen geçimini sağladıkları görülmektedir. Bulut'un, 2006 yılında ifade ettiği üzere; bir yerin sahip olduğu coğrafi konumu, iklim ve doğal bitki örtüsü özellikleri gibi doğal çevre faktörleri, ekonomik yapının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Şavşat'ın ekonomik yapısı incelendiğinde de engebeli bir araziye sahip olmasından dolayı tarımsal arazilerin sınırlı olması ile birlikte ilçe ekonomisinin büyük çoğunluğunun tarımsal üretime ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. İlçede seracılık faaliyetleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın maddi desteği ile 1997 yılında başlamış ve günümüzde de devam ettirilmektedir. Bu sayede üretimde çeşitliliğin ve de verimin sağlanması hedefinde yeni istihdam alanları oluşturulmuştur (www.savsat.bel.tr, 2022). Tablo 3'te Şavşat ilçesinin tarımsal arazilerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 3. Şavşat İlçesinin Arazi Özelliği

Yüz Ölçümü	1.317 kilometrekare
Tarım Arazi Varlığı	175.696 dekar
Sulu Arazisi	54.840 dekar
Kuru Tarım Alanı	120.856 dekar
Mera Alanı	364.166 dekar
Orman Alanı	552.565 dekar

Kaynak: www.savsat.gov.tr/ilce-ekonomisi,2022.

[5] 15.10.2018 tarihinde mail aracılığı ile bilgi edinilmiştir.

Şavşat'ın coğrafi yapısı nedeniyle tarım alanları dar ve parçalı bir yapıdadır. Coğrafi yapı ve iklim koşulları nedeniyle çayır ve mera alanları önemli bir alanı kaplamaktadır. Şavşat'ın %28'ine denk gelen, 36.417 ha'lık bir alanı kaplayan çayır ve mera arazileri dolayısıyla da ekip-biçme faaliyetleri sınırlı ölçüde gerçekleştirilmektedir (Doğanay & Orhan, 2017). Tarımsal üretim incelendiğinde, geleneksel aile tipi işletme yapısının ön plana çıktığı görülmektedir. İlçede yetiştirilen başlıca ürünler ise mısır, patates, armut, elma, ayva, erik, kiraz, kızılcık ve cevizdir (www.savsat.bel.tr, 2022). "Sakin Şehir" unvanı sonrası oluşturulan yöresel ürün pazarları insanların tarımdan elde ettikleri ürünlerini kolaylıkla satabilmelerini sağladığından, son dönemde tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine ağırlık verilmiş, kurulan yöresel pazarda satılan ürünler ile birlikte yerel kalkınma açısından önemli aşamalar kaydedilmiştir.

İlçe ekonomisinde geçmişten günümüze önemli bir yeri bulunan hayvancılık yukarıda ifade edilen çayır ve mera arazilerinde geleneksel bir şekilde yürütülmektedir (Doğanay & Orhan, 2017). Hayvancılığın, "Sakin Şehir" üyeliğinden sonra artış yönlü bir eğilim gösterdiği ve özellikle hayvancılığın teşvik edilmesi amacıyla kamusal desteklerin sağladığı ifade edilebilir. Bu doğrultuda 65 köyü bulunan ilçede TÜİK verilerine göre 2013 yılında toplam küçükbaş ve büyükbaş hayvan sayısı 40.507 iken, 2022 yılında 64.477'dir (TÜİK, 2022). Hayvancılığın yanı sıra arıcılığın yapılmasında da elverişli koşullara sahip olan ilçede TÜİK'in 2022 yılı verilerine göre arıcılık faaliyeti yapan işletme sayısı 350'dir.

Ayrıca Surat (2019)'ın ifade ettiği üzere eşsiz doğa güzelliklerine sahip olan ilçe çeşitli turizm değerlerini barındırmaktadır. Doğal bir müze olma özelliğini taşıması nedeniyle de eko turizme katkı sağlayabilecek değerlere sahiptir. Bu kapsamda Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın destekleri, doğa temelli turizm aktivitelerini desteklemeye yönelik hibe fonlarının varlığı, ilçe ve çevresinin ekoturizme yönelik her türlü tesis ve altyapı planlamasının gerçekleştirilmesine imkân sağlayacak uygun alanlara sahip olması, cittaslow unvanı alması, yerel yönetimlerin ekoturizm çalışmalarına yönelik ilgisinin fazla olması ilçede eko turizminin gerçekleştirilmesine ilişkin fırsatlar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle gelecekteki en önemli ekonomik aktivitesinin kırsal turizm olacağı düşüncesinden hareketle, bölgedeki turizm potansiyelinin değerlendirilebilmesi yönünde yatırım ve çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye'de bulunan ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına ilişkin 973 ilçe üzerinden kapsamlı bir şekilde yapılan ve 2022 yılında

yayımlanan araştırma sonucu ise Şavşat'ın sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini ortaya koymaktadır. Bu araştırmada ilçelerin demografi, istihdam ve sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, finans, rekabetçilik, yenilikçilik ve yaşam kalitesi boyutları incelenmiş ve gelişmişlik skorları, sıraları ve kademeleri belirlenmiştir. Şavşat ilçesi ise, 973 ilçe sıralaması içerisinde genel sıralamada 559., Artvin ili içerisinde 9 ilçe arasında ise 7. sırada yer almıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022).

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ve gözlemden yararlanılmıştır. Disiplinlerarası bütüncül bir bakış açısını esas alan ve araştırmanın temel konusunu yorumlayıcı bir yaklaşımla inceleyen bu yöntem, araştırma yapılan olgu ve olayları kendi bağlamında ele alarak, insanlara konuya yükledikleri anlamlar açısından yorumlayabilme imkânı tanımaktadır (Altunışık vd., 2010).

Bu bağlamda çalışmanın ikinci amacını taşıyan bu kısımda Şavşat Belediyesi "Sakin Şehir" koordinatörü ile 120 dk süren derinlemesine görüşmeden elde edilen bilgiler ve sahada yerinde yapılan gözleme dayalı olarak elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bu doğrultuda betimleyici bir yaklaşımla; ilk olarak kentin "Sakin Şehir" unvanı alma süreci, sürecin hemen ardından yapılan temel faaliyetler ve sonrasında ise 2020-2022(Ocak-Temmuz) yılları arasında "Sakin Şehir" kriterleri kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler ele alınmaktadır.

4.1. Şavşat ilçesinin "Sakin Şehir" Unvanı Alma Sürecine İlişkin Bulgular[6]

Kent yönetimi içerisinde halka en yakın yönetim birimi olarak belediyeler, vatandaşların çeşitlenen kamusal ihtiyaçlarının etkin, verimli ve kaliteli olarak yerine getirilmesinde, kentlerin doğal kaynaklarının korunmasında ve yerel kalkınmanın sağlanmasında başat aktör olarak yer almaktadırlar. Kentlerin "Sakin Şehir" üyeliği de bu gibi görev ve sorumluluklara sahip olması nedeniyle belediye kurumu üzerinden gerçekleşmekte ve "Sakin Şehir" unvanı alındıktan sonra da markanın sürdürülebilirliği konusunda yürütülmesi gereken çalışmalardan da belediye

[6] Çalışmanın bu kısmı; Şavşat, Sakin Şehir Koordinatörü ve Şavşat Belediyesi Yazı İşleri Müdürü olan Filiz Özcan ile 15.10.2018 tarihinde mail aracılığı ve 26.07.2022 tarihinde yapılan derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler ile hazırlanmıştır. Katkıları için Sayın Filiz Özcan'a teşekkür ederim.

sorumlu bulunmaktadır. Şavşat ilçesinin "Sakin Şehir" yolculuğunda da 1928 yılında kurulmuş olan Şavşat Belediyesi sorumlu kurumdur ve belediye bünyesinde cittaslow temsilcisi görevlendirilmiştir.

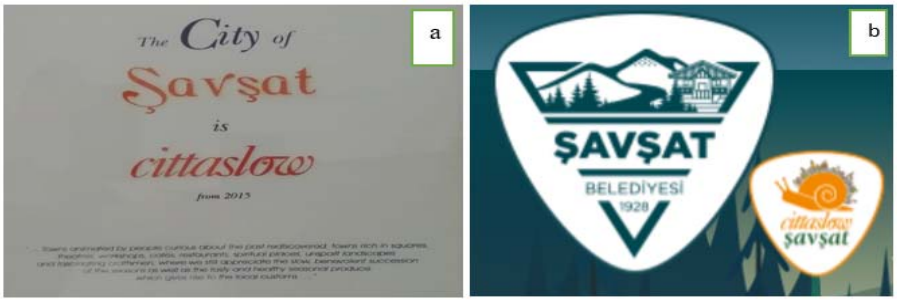
"Sakin Şehir" olma yolunda ilk olarak ilçenin mevut değerlerinin korunması ve yerel kalkınma anlayışının da gerçekleştirilmesi düşüncesi ile 2014 yılında Kaymakam, Belediye Başkanı ve DOKA (Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı) temsilcilerinin katılımıyla Türkiye'nin ilk sakin şehri ve Türkiye "Sakin Şehir" koordinatörü olan Seferihisar'a inceleme ziyareti gerçekleştirilerek, "Sakin Şehir" olma sürecine ilişkin tüm faaliyetler incelenmiş, gerekli bilgiler edinilmiştir. Bu gelişmenin ardından ise 2014 yılı Kasım ayında Seferihisar Belediye Başkanı ve Cittaslow Türkiye Koordinatörü ilçeyi ziyaret etmiştir. Ziyaretlerin ardından Türkiye koordinatörlüğü kente davet edilmiştir. Şavşat'ta kriterler doğrultusunda yapılan teknik gezi (tarih, doğal güzellikler, yerel sanatlar, kültür, gelenek görenek, misafirperverlik, çevre) sonrasında İtalya'da bulunan uluslararası cittaslow birliğine gönderilmek üzere İngilizce ve Türkçe niyet mektubu Türkiye Koordinatörlüğüne gönderilmiştir. Bu süreçte kent halkını bilgilendirme toplantıları yapılarak, cittaslow nedir? cittaslow olmanın getireceği faydalar nelerdir? gibi soruların cevaplarının yer aldığı tanıtım broşürleri hazırlanarak kent halkına dağıtılmıştır.

Kriterler doğrultusunda çalışma yapmak üzere İlçe Kaymakamı Başkanlığı'nda Belediye Başkanlığı başta olmak üzere ilçedeki ilçe tarım, milli eğitim, toplum sağlığı, halk eğitim, muhtarlar derneği ve İlde bulunan DOKA gibi kurumlardan oluşan 13 paydaş kurum görevlendirilmiştir. Her paydaş kurum kendisine düşen kriterler doğrultusunda çalışmalara başlamış ve haftalık toplantılar yapılarak 6 ay boyunca süren çalışmalar sonucunda kriterlere ait paydaşlar tarafından toplanan bilgiler sunum ve dosya olarak hazırlanmıştır. %75 oranında kentte mevcut olan kriterlere göre hazırlanan sertifikasyon (eksik olan kriterlerin yerine getirilmesine ait Belediye meclisi karar almıştır) hem yazılı hem görsel olarak İngilizce ve Türkçe dillerde hazırlanarak, Uluslararası Birliğe sunulmak üzere Türkiye Koordinatörlüğüne gönderilmiştir.

2014 yılı Eylül ayında başlayan çalışmalar 6 ay sürmüş ve uygun bulunan müracaat sonucunda sağladığı %71 oranla, 21-23 Haziran 2015'te İtalya'da Abbiategrasso kentinde yapılan genel kurul toplantısında verilen sertifika ile "Şavşat Cittaslow" markasına sahip olmuştur. Böylece Şavşat, Dünya'nın 208., Türkiye'nin ise 10. "Sakin Şehri" olarak ilan edilmiştir.

"Sakin Şehir" sertifikasının alınmasının ardından ilçede yapılacak tüm faaliyetlerde "Sakin Şehir" ölçütleri temel alınmaktadır. Bu ölçütlere yönelik gerçekleştirilen faaliyetler, birçok yönden ilçenin değişimine ve gelişimine katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Nitekim tüm çalışmaların kente yansımalarının sürdürülebilir olması çok önemlidir. Sürecin hemen ardından yaşanan en temel değişimler, yerel bir kalkınma modeli olan "Sakin Şehir" logosuna "cittaslow Şavşat" olarak belediye sitesinde, ilçenin belirli noktalarına çeşitli araçlarla yer verilmesi ve Çocuk Belediyesi'nin kurulmasıdır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında bu değişimlere kısaca yer verilmesinin "Sakin Şehir" markasının ilçede hissedilme düzeyini göstereceği düşünülmektedir. Aşağıda Fotoğraf 1(b)'de Şavşat Belediyesi ve Cittaslow Logosu gösterilmektedir.

Fotoğraf 1. Şavşat Cittaslow Sertifikası (a) ve Şavşat Belediyesi ve Cittaslow Logosu(b)

Kaynak: Görüşme sırasında ve www.savsat.bel.tr adresinden 26.07.2022 tarihinde alınmıştır.

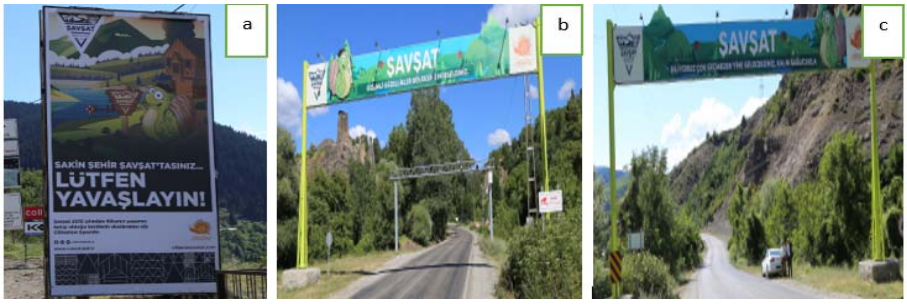
Şehir logosu (F. 1/b) o şehrin diğer şehirlerden farklı ve özgün olduğunun ortaya koyulması amacını taşımaktadır (Uğur, 2020). Şavşat'ın belediye logosunda yer alan simgeler incelendiğinde; üçgen form Anadolu'nun kuzeydoğusundaki bu küçük ilçeyi temsil ederken bir yandan da Şavşat'ın sahip olduğu doğal kaynakları temsil etmektedir. Logo'da yer verilen Şavşat evi yöresel mimariyi; dağ, dere ve orman; Şavşat'ın eşsiz doğa güzelliklerini, bölgeye özgü çiçek olan nego ise; kokusunu kaybetmeme özelliği ile tüm Şavşat'lıların anılarını anlatan bir sembolü temsil etmektedir (www.savsat.bel.tr, 2022). İfade edilebilir ki; şehrin kimliğini muhafaza eden Şavşat, logosunda da yerel kimlik değerlerini başarılı bir şekilde ön plana çıkarmıştır.

Cittaslow logosunun Şavşat Belediyesi için anlamı ise görüşme sırasında şu şekilde ifade edilmiştir: Markanın logosunda yer alan salyangoz canlısına benzer bir şekilde sert kabuğu gibi kentin bütün özelliklerine sahip çıkılarak

korunması, kendisine yeterek ilerlemenin yavaş yavaş gerçekleştirilmesi ve arkada şehrin izlerinin bırakılmasıdır. Ayrıca salyangoz antenleri ile de ilçenin dünyaya tanıtılarak gelecek olan ziyaretçiler sayesinde yerel kalkınmanın sağlaması temel amaç olmuştur. Şehrin kalkınması aynı zamanda belediyenin de kalkınması demektir.

Yukarıda yer verilen açıklamaların yanı sıra; "Sakin Şehir" markasının ilçede yaratmış olduğu en belirgin değişimler mekânsal, kültürel ve ekonomik açılardan görülebilmektedir. Mekansal olarak ifade edilebilecek en temel değişimlerden birisi ise; ulusal ve uluslararası tanınırlığın sağlanması ve farkındalığın yaratılması için "cittaslow" logosuna ilçe girişinde, sokaklarda ve ilçenin çıkışında yer verilmesidir. İlçeye giriş yapanların dikkati "Sakin şehir Şavşattasınız, Lütfen Yavaşlayın!" (F. 2/a) tanıtım tabelası ile çekilmektedir. Artvin-Ardahan uluslararası karayolu üzerinde ilçe girişinde "Gizemli Güzellikler Bölgesine Hoşgeldiniz" (F. 2/b) ve çıkışında yer alan "Biliyoruz Çok Geçmeden Yine Geleceksiniz, Kalın Sağlıcakla" (F. 2/c) yazılı cittaslow logolu tabelaları yerleştirilmiştir. Ayrıca sadece tabelalar şeklinde değil, ilçenin birçok yerinde cittaslow flaması ve etiketlere yer verilerek, yalnızca ilçeye gelen ziyaretçilerin değil, ilçede yaşayanların "Sakin Şehir" markasına olan farkındalıklarının artırılması sağlanmaktadır.

Fotoğraf 2. Tanıtım Tabelaları

Kaynak: www.savsat.bel.tr, tr-tr.facebook.com/savsatbelediye, 2022.

Burada yer verilmesi gerekliliği düşünülen en temel değişimlerden bir tanesi de Çocuk Belediyesi'nin kuruluşudur. Çünkü sakin şehir anlayışının temelinde katılımcı anlayış bulunmaktadır. Kirazoğlu'nun, 2012 yılında ifade ettiği üzere; kent içerisinde en az düşünülen ve kentin tasarım sürecine dahil edilmeyen kesim çocuklardır.

Bir kentte yaşayan nüfus içerisinde önemli bir grubu temsil eden çocuklara, kentin genel olarak biçimlendirilmesinde ve politikaların geliştirilmesinde söz hakkının tanınması önem taşımaktadır.

Çocukların kendi bakış açıları ve dünyayı anlamlandırma biçimleri üzerinden kente dair politika oluşturma ve uygulama sürecinde yer almaları, kendi gelişimlerine katkı sağlamakta, politik farkındalıklarını artırmakta ve çocuk odaklı yerel yönetim anlayışı kente dair politikaların uygulanmasında daha hassas bir çerçeveden bakılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle de ilçede ilköğretim gören toplam üye sayısı 65 olan "Şavşat Çocuk Belediyesi" 2015 yılında kurulmuş, çocukların kent yönetimine aktif katılmaları sağlanmıştır. Bu sayede sakin şehir unvanına sahip olan Şavşat, "Çocuk Dostu Kent" olma özelliğine de bir adım yaklaşmıştır. Çocuk Belediyesi, aylık toplantıları sonrasında alınan kararları hayata geçirmektedir Çalışmanın ilerleyen kısmında görülecektir ki, özellikle çevre projelerinde Çocuk Belediyesi önemli çalışmalarda bulunmaktadır.

Fotoğraf 3. Şavşat Çocuk Belediyesi

Kaynak: www.savsat.bel.tr, 2022.

4.2. "Sakin Şehir" Kriterleri Kapsamında 2020-2022 Yılları Arasında Yapılan Faaliyetlere İlişkin Bulgular

"Sakin Şehir"lerde markanın alım sürecinde sorumlu olan ve başat konumda yer alan belediyelerin, kentsel mekânın düzenlenmesi, değiştirilmesi ve gelişiminde de çok önemli görevleri bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere "Sakin Şehir" kriterleri kapsamında gerçekleştirilmesi gereken tüm faaliyetler belediyeler tarafından ve iş birlikleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle aşağıda Şavşat Belediyesi tarafından 2020-2022 (Ocak- Temmuz) yılları arasında "Sakin Şehir" kriterleri temelinde yapılan faaliyetlere yer verilmektedir.

Çevre Alanında Yürütülen Projeler kapsamında; sertifikasyon sürecinde taahhüt edilen faaliyetlerin sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu

kapsamda atık yönetimi konusu, Türkiye'de tüm "Sakin Şehir"lerde öne çıkan önemli çevresel faaliyetleri içermektedir. Belediyenin atık yönetimi ile ilgili çalışmaları genel olarak Çocuk Belediyesi tarafından yürütülmektedir. Çocuk Belediyesi tarafından yürütülen atık yağ, atık pil ve atık kâğıt toplama faaliyetleri kapsamında ilçedeki tüm geri dönüşüm malzemeleri toplanarak, yetkili firmalara teslim edilmektedir. Tüm faaliyetler sonucunda Şavşat Belediyesi 12.07.2019 tarihli ve 30829 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe giren sıfır atık yönetmeliğince, sıfır atık yönetim sistemini kurarak 13.01.2022 tarihinde Sıfır Atık Belgesi'ni almıştır.

2022 yılı içerisinde Çoruh Havzası Kalkınma Birliği (ÇOKAB) projesi kapsamında Şavşat ilçesinin de içinde bulunduğu birliğe üye olan 14 belediyenin katı atık sorunu çözümü için, Yusufeli'nde belirlenen transfer noktasında atıkların toplanmasının ve buradan katı atıkların Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından alınması için toplantılar gerçekleştirilmektedir.[7]Bu sayede katı atıkların yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüştürülmesi sağlanacaktır.

Ayrıca 2022 yılında Atık Su Artıma Tesisi için İller Bankası'na proje sunulmuş, ancak gelir yetersizliği nedeniyle projeye başlanamamıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği projeleri araştırılmaktadır. Bunun dışında kentte gürültü kirliliği ve hava kirliliği için çalışmalar mevcuttur.

Gürültü kirliliği için, kentin içerisinde bulunan sanayi işyerlerinin ilçe dışına çıkarılması bakımından kooperatif kurularak sanayi tesisi yapılmıştır. Yeni çevre yolunun yapımı ile azalan trafik gürültüsü ve kirliliğinin, yeni sanayi sitesinin yapımı ile daha da azalacağı ve kentin daha yaşanabilir hale geleceği ifade edilmiştir.

Hava kirliliği için ise, sertifikasyon alma sürecinde hava kalitesinin ölçümüne ilişkin yapılan taahhüt gerçekleştirilerek, hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğu belgelenmiştir. Ancak "Sakin Şehir" kriterlerinin en önemli özelliği sürdürülebilir olmasıdır. Bunu sağlayabilmek adına kış aylarında yaşanan hava kirliliğinin engellenmesi için 2020 yılında doğalgaz çalışmaları yapılmış, Artvin ilinde ilk olarak Şavşat ilçesine 2021-2022 yılında 1000 aboneye kış sezonunda doğalgaz sağlanmış ve süreç tüm ilçe için hala devam etmektedir.

Ayrıca "Sakin Şehir" kriterlerine uygun olarak markanın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından ve doğanın tahribatını önlemek için

[7] Görüşme sırasında bu projenin gerçekleştirilmesi için 30.07.2022 tarihinde toplantının yapılacağı ifade edilmiştir.

ilgili bakanlıklara 1 adet taş ocağı ve 1 adet hidroelektrik santrali yapımının iptali için başvuruda bulunulmuş ve iptali sağlanmıştır.

Alt Yapı Projeleri kapsamında; kentsel gelişimin sağlanması için halkın istekleri doğrultusunda projeler gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Altyapı politikaları kapsamında Cumhuriyet Caddesi'ndeki yaya kaldırımlarının yenilenmesi 2022 yılında tamamlanmıştır. 2019 yılında ilçe merkezinin yağmur suyu ve kanalizasyon alt yapısının yapılması, kanalizasyon ve yağmur sularının bir bölgede toplanarak arıtma tesisine aktarılarak arıtılmasına ilişkin iki ayrı proje İller Bankası'na sunulmuştur. Projenin onaylanmasının ardından, kanalizasyon çalışmalarına 2020 yılında başlanmış olup, 2022 Temmuz ayı itibarıyla çalışmalar %90 seviyelerine kadar gelmiştir. Bu projelerin 2023 yılı sonunda tamamlanması planlanmaktadır.

Kentsel Yaşam Projeleri kapsamında; "DOKA ile Şavşat'ın Çevresi Değişiyor" projesinin ihalesinin tamamlanması ile birlikte yöresel mimarinin korunabilmesi için evler tek tip boya (beyaz renk) ile boyanarak (F. 4), sokakların çehresi değiştirilmiştir. Ancak bazı vatandaşlar bu konuda farklı renge boyama isteklerini belirterek şikayetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca yörenin mimarisine uygun olarak bisiklet yolu yapımı için 2020 yılında proje hazırlanmış, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na gönderilmiştir.

Fotoğraf 4. DOKA ile Şavşat'ın Çevresi Değişiyor" Projesi Kapsamında Yeniköy Merkez Mahallesi'nden Görüntüler

Kaynak: www.savsat.bel.tr, 2022.

İfade edilebilir ki; kentsel yaşam kalitesinin belirlenebilmesi için objektif veriler yeterli olmamaktadır. Objektif verilerin yanı sıra söz konusu yerleşim yerinde yaşayanların duygu, düşünce ve kentten beklentileri de kentsel yaşam kalitesinin belirlenmesinde ayrıca önem taşımaktadır (Karakurt Tosun, 2013). Bu nedenle de vatandaşların görüşleri alınarak, mevcut durumda bulunan çocuk parklarının iyileştirilmeleri sağlanmıştır. Vatandaşların bir kısmı Söğütlü Mahallesi'ne de çocuk parkının yapılması için belediyeye talepte

bulunmuşlardır. Vatandaşların isteklerinin yerine getirilebilmesine çalışıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Belediye terminal binası üzerine 2 kat ilave yapılarak güncel konaklama için otel ve sınama salonu yapımı planlanmaktadır. Belediye terminal işi %85 oranında yapılmış, 2022 yılı içerisinde tamamen bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Projeler kapsamında; 2019 yılında, yeni tarımsal kalkınma modelinin oluşturulması ve tarım çiftçisinin desteklemesi amacıyla kurulan "Şavşat Belediyesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi" tarafından 2020 güz döneminde 100 kg buğday ekimi yapılmış, 2021 güz döneminde hasattan elde edilen buğday yeniden ekilerek, daha fazla araziye ekimi sağlanmıştır. 650.000,00 TL ödenek ile Yöresel Ürünler İşleme, Depolama ve Paketleme Tesis Binası yapımı tamamlanmıştır. Bu proje sonucunda "Şavşat Yerel Ürünler işleme Paketleme Tesislerinde" kıymetli tıbbi ve aromatik bitkilerin üretime kazandırılmasına ve katma değeri yüksek yerel ürünlerin çalışmaları yürütülmektedir. Üretilen ürünlerin satışı için e- ticaret kurulum çalışması da başlatılmıştır. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi etiketli doğal ürünler e-ticaret, ulusal marketler ve yeni terminal alanında yapımı geçekleşecek olan yöresel lezzetler satış mağazası ile satışa sunulması 2023 yılı içerisinde gerçekleştirilecektir. Yeni binanın çevre yolu üzerinde bulunmasından dolayı yerel kalkınmanın da sağlanacağı ifade edilmiştir.

Yavaş Yemek hareketinin gelişmesinin temel faaliyetlerinden bir tanesini de geçmişte bulunan geleneksel pazarların yeniden canlandırılması oluşturmaktadır (Honore, 2008). Ortaçağ Avrupası'nda kalelerin etrafında oluşan, kırsaldan gelen tarım ürünlerinin satıldığı geçici kent pazarları da yerel nitelik taşımaktadır (Pirenne, 2014). Benzer bir şekilde "Sakin Şehir"le birlikte birçok kentte yöresel ürün pazarları çeşitli adlarla kurulmaya başlanmıştır.

Şavşat ilçesinde de "Sakin Şehir" unvanının alınmasının ardından ilçede her yıl eylül ayının son perşembe günü Dünya Cittaslow Günü'nde yerel pazarın kapsamı genişletilip, çeşitli etkinliklerle kentin çocukları da katılarak cittaslow pazarı kurulmaktadır. İl ve ilçe dışından gerek davet edilerek gerek tanıtım ve duyurularla gelen davetlilerin katılımı ile yerel halkın ürünlerinin satışı sağlanmaktadır.

Fotoğraf 5. Şavşat'ta Yöresel Ürünler Pazarı

Kaynak: www.savsat.bel.tr, 2022.

2022 yılı için de "Yerel üret yerel tüket" sloganıyla yerli esnafa sahip çıkma ve destekleme yönünde çağrılar yapılarak, pazarların sürdürülebilirliğinin sağlanması için çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca her yıl kurulan pazarın yanı sıra ilçenin köy, mezra ve yaylalarında üretilen organik ürünler ve vatandaşların el emeği ile ortaya çıkarılan yöresel ürünlerin satışının yapılması için, Şavşat Kaymakamlığı ve Şavşat Belediyesi tarafından her hafta Perşembe günü Belediye Düğün Salonu önünde pazar kurulmasına devam edilmektedir.

İlçenin daha fazla tanıtımının yapılması, Şavşat'lıların bir araya getirilmesi ve sosyo-kültürel değerlerin sürdürülebilmesi için 2021 yılında Meydancık Satave Gevrek Festivali, Artvin Şavşat Veliköy Kar Güreşleri yapılmış, 2022 yılında ise her yıl gerçekleştirilen Geleneksel Şavşat Sahara Kültür ve Sanat Festivalinin 30.'su 29- 31 Temmuz 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Her yıl düzenli olarak yapılan bu festivallerin özellikle kırsal turizmin gelişmesine, kent ekonomisinin sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmektedir.

Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitime Dair Projeler kapsamında; 2021 yılında geleneksel Şavşat Evi projesi gerçekleştirilmiştir. Geleneksel evleri gelecek nesillere aktarmak ve geleneksel mimarisini, tarihini ve doğasını korumasının sağlanması amacıyla marka tescili yaptırılmıştır**.** Şavşat Kaymakamlığı'nın işlettiği Şavşat Evi'nde gelen misafirlere ilçenin yöresel yemekleri tanıtılmaktadır.

Fotoğraf 6. Söğütlü Mahallesine Giden Kavşakta bulunan Şavşat Evi minyatürler(a) ve Yavuzköy'de bulunan Şavşat Evi (b)

Kaynak: www.savsat.bel.tr, 2022.

Çok sayıda yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği ilçede Şavşat Evi (F. 6/b) ile geleneksel evlerin korunmasının yanı sıra yerel kalkınmanın sağlanması adına ev pansiyonculuğu yapılmaktadır. Ev pansiyonculuğunun yapılabilmesi için sertifika alınması gerekmektedir. 2022 yılı içerisinde 5 tane ev pansiyonculuğu ile hizmet verilmektedir. Köylerde, günümüzde kentlerde bulunan beton binalar yerine, yörenin doğasına uygun olarak ahşap evlerin yapılmasına önem verilmektedir. Ancak vatandaşın ahşap evlerin yapılmasına; ahşap evlerin maliyetinin ve yangın çıkma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle tepki gösterdikleri ifade edilmiştir.

Ülkü Ulusoy tarafından 2016 yılında kurulan Kadın Yaşam Merkezi'nin önceki yıllarda bir bölümü müze haline getirilmiş ve bu müzede geleneksel aletlerin sergilenmesine devam edilmektedir. Çok amaçlı faaliyetlerin gerçekleştirildiği merkezde 2020-2022 yılında ilköğretim öğrencilerine halk oyunları kursu açılmıştır. Ayrıca 2022 yılında ilçede üniversite öğrencileri için yurt yetersizliğinden dolayı 40 kız öğrencinin konaklayabilmesi için kadın yaşam merkezi öğrencilerin hizmetine sunulmuştur.

Sosyal Uyum Projeleri kapsamında; ilçede farklı etniklerde yaşayan bireylerin kalma sürelerinin de uzun olması nedeniyle herhangi bir uyum sorunu ile karşılaşılmadığında özel olarak bir faaliyet gerçekleştirilmemiştir. Orhan'ın ifade ettiği üzere (2017); Şavşat ilçesine göç eden Ahıska Türkleri ile ilçede yaşayanlar, aynı etnik ve aynı dini yapıya sahip olduklarından ve ayrıca aynı devlet sınırları içerisinde yaşadıklarından dolayı kültürel etkileşim hızlı yaşanmıştır. Bu nedenle de ilçede yaşayan iki toplum da kendini izole etmediği veya soyutlamadığından, kültürel kaynaşma gerçekleştiğinden herhangi bir uyum problemi yaşanmadığı ifade edilebilir.

Ortaklıklar kapsamında ise; yukarıda ifade edilen tüm faaliyetler yalnızca belediyelerin girişimleri ile değil, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Şavşat

Kaymakamlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü gibi tüm kamu kurumlarının iş birliği yapması sonucu faaliyete geçirilmiştir. İpek'in, 2021 yılında ifade ettiği üzere; yerel ürünlerin üretim miktarını artırmak, üreticilerin daha güçlü bir yapıya kavuşması ve pazar imkânlarını çeşitlendirebilmeleri için bu şekilde kooperatif, dernek, birlik gibi sivil toplum kuruluşlarının varlığına ve bu anlamda tüm kurumların iş birliği içerisinde hareket ederek çalışmalar yürütmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda ayrıca üniversite ve ilçede bulunan Meslek Yüksekokulu ile iş birliğine gidilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Yukarıda yer verilen projeler kapsamında Şavşat Belediyesi ve gerekli iş birlikleri sonucunda gerçekleştirilen faaliyetlerin şehrin kimliğinin korunmasına ve sosyo kültürel gelişime katkı sağladığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Küreselleşme ile ülkeler, toplumlar ve şehirler birbirlerine benzer hale gelmektedir. Şehirlerde küreselleşmeyle birlikte benzeşmenin yaşanması şehrin kimliği, tarihi, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde değişim ve dönüşüm anlamına gelmektedir. Bahsi geçen değişim ve dönüşüm hali ciddi bir yenilik yükleme sürecini de ifade etmektedir. Ancak bu süreç "yeni" kelimesini barındırması dolayısıyla olumlu bir intiba bırakmasına karşın olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir.

Bu olumsuzlukların başında şehrin kimlik, kültür, tarih ve ekonomisinin zarar görmesi gelmektedir. Şehrin önemli değerleri olan bu unsurların zarar görmesi, kadim medeniyetlerin ve toplumların da zarar görmesi anlamına gelecektir. Zira şehirler, toplumların ve medeniyetin bir aynasıdır. Şehirlerin değerlerine yabancılaşması, toplumu da birlik beraberlik sağlayan değerlerine yabancılaştıracaktır. Bu yabancılaşmanın önüne geçmek için "Sakin Şehir" oldukça iddialı ve başarılı görülebilecek bir model olarak ifade edilebilir.

Çalışma kapsamında Şavşat'ta "Sakin Şehir" unvanı alınması sonrasında mekansal, kültürel ve sosyal değişimlerin yaşandığı gözlemlenmekle birlikte, unvanın alınmasıyla birlikte şehrin kimliğinin muhafaza edildiği açıktır.

2015 yılında "Sakin Şehir" sertifikasyonu alım sürecinde, Şavşat Belediyesi tarafından "Sakin Şehir" kriterlerine ilişkin yerine getirilmesi konusunda taahhütte bulunulan faaliyetlerin 2020-2022 yıllarını kapsayan dönemde de gerçekleştirilmesine devam edildiği görülmektedir. Burada en önemli husus, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin gelecek dönemlerde de sağlanabilmesidir. Bu noktada "Sakin Şehir" unvanı sonrasında Şavşat Belediyesi asli görevleri yanında markanın sürdürülebilirliği için kriterler

doğrultusunda çalışmaya devam ederek, daha temiz çevre, yerel pazarı ve üretimi geliştirme, parkları iyileştirme, tarihi ve mimari yapıyı koruma, eğitime ilişkin kursları düzenleme ve konaklama tesislerinin planlanmasına ilişkin, ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetleri artırarak, gelenek ve görenekleri gelecek kuşaklara aktarma görevini de hizmetleri arasına katarak ziyaretçilere "Sakin Şehir"e yakışır bir hizmet sunmak için çalışmalarını daha kontrollü bir şekilde sürdürmesi gerekmiştir.

2020-2022 yılları arasında gerçekleştirilen ve bitirilmesi planlanan faaliyetlerin sosyo-ekonomik etkisi çerçevesinde değerlendirilmesi açısından en önemli etkiler bağlamında "Sakin Şehir" unvanının getirmiş olduğu ulusal ve uluslararası tanınırlık ifade edilebilir. Bu tanınırlığın sağlanması sayesinde Artvin'in en doğusunda bulunan ve dünya markası olma özelliğini kendi bünyesinde zaten barındıran Şavşat ilçesine artan ziyaretlerle birlikte Şavşat'ın marka gücünün oluştuğu görülmektedir. Marka gücünün oluşması sonucu ise, yapılacak projelerde bu unvanın gerekliliklerinin yerine getirilmesi hususu öne sürülerek diğer belediyelere göre birçok proje için çok daha kısa sürede destek sağlanabilmektedir. Yine yapılan faaliyetler açısından özellikle yöresel pazarın kuruluyor olması, yerel ürünlere olan ilginin artmasını sağlayarak, yerel projelere de ilginin artmasını beraberinde getirmiş, "Sakin Şehir" olma özelliği içerisinde bulunan katılımcı anlayış çift yönlü gerçekleşmiştir. Bu sayede de kırsal kalkınmaya olumlu katkılar sağlanmıştır.

Bu değerlendirmelerin yanı sıra; yöresel mimarinin korunmasına yönelik olarak yapılan düzenlemeler bir anlamda şehir içerisinde tek tipleştirmeyi beraberinde getirmektedir. Bu durum ise vatandaşlar tarafından hemen benimsenememekte, özgür isteklerinin kısıtlandığı düşüncesini doğurmaktadır. Bu nedenle de sakin şehrin en önemli özelliklerinden birisi olarak katılım konusunda, katılımcı mekanizmaların etkinliğinin sağlanması ve kentlilik bilincinin oluşturulabilmesi için her bireyin yapılacak projelerin bir parçası olarak sürece dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Bütün değerlendirmelere ek olarak; Şavşat Belediyesi'nde tek bir kişi tarafından temsilciğin yürütülmesi, bu denli önemli bir marka sürecine ilişkin ayrı bir birimin kurulmamış olması önemli bir eksikliktir. "Sakin Şehir" kriterlerine ilişkin faaliyetlerin toplandığı arşivlerin yapılması, yerel değerlerin gelecek nesillere ve araştırmacılara aktarılabilmesi için "Sakin Şehir" ofisinin kurulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı*, (6. Baskı). Sakarya Yayıncılık.

Bahadır, M. & Işık, F. (2021). Şavşat Peribacalarının (Artvin) Jeomorfolojisi ve Jeoturizm Potansiyeli. *Kesit Akademi Dergisi, 7*(26), 145-160.

Bulut, İ. (2006). *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası).* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Çolak, E. C. (2019). "Sakin Şehir" Yalvaç'ın Cittaslow Uluslararası Kriterleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 89-107.

Doğanay H. & Orhan, F. (2014) Şavşat'ta Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(1), 273-297.

Giddens, A. (2000a). Elimizden *Kaçıp Giden Dünya*. O. Akınhay (Çev.), Alfa.

Güven, E. (2011). Yavaş Güzeldir: Yavaş Yemek'ten, Yavaş Medya'ya Hızlı Tüketime Dair Bir Çözüm Önerisi. *Selçuk İletişim Dergisi, 7*(1), 113- 121.

Honore, C. (2008). *YAVAŞ! Hız çılgınlığına başkaldıran yavaşlık hareketi.* E. Gür (Çev.), Alfa Yayınları.

İprek, F. (2021). *Sürdürülebilir yerel kalkınma bağlamında "Sakin Şehir" (cıttaslow) yaklaşımının sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri: Şavşat ilçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi.

Kazancı, A. D. (2019). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Cittaslow (Sakin Kentler Birliği) Hareketinin Tirebolu Kent Örneği (Giresun-Türkiye)'nde Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Kesgin, B. (2021). Hızlı ve Yoğun Şehirleşmeye Karşı Alternatif Bir Şehirleşme Yaklaşımı: "Sakin Şehir". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(2), 67-78.

Kirazoğlu, F. S. (2012). *Fiziksel Çevre-Çocuk İlişkileri, Açık Oyun Mekanları ve Çocuk Dostu Çevre Kriterleri Üzerine Bir Değerlendirme; Bakırköy ve Beylikdüzü Örnekleri.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Mayer, H. & Knox, P. L. (2006). Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World. *Journal of Urban Affairs*, *28*(4), 321-334.

Orhan, F., Akaltun, Y. & Şahin, M. (2017). Ahıska Türkü Kökenli Vatandaşlarımızın Kimlik Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu Erzincan Bildiriler Kitabı*, Cilt 2.

Özdede, S. & Hazar, D. (2020). Sakin Şehir Markalaşması Ardından Şavşat'ta Yaşanan Sosyo-Mekânsal Değişimin Analizi. M. Y. Alptekin (Ed.), *Sosyal Bilimlerde 2020 Gündemi: Türkiye ve Doğu Karadeniz,* (1. Baskı, 229-252). Serander Yayınları.

Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. Ş. Karadeniz (Çev.), İletişim Yayınları.

Radström, S. J. (2005). *An Urban Identity Movement Rooted in the Sustainability of Place: A Case Study of Slow Cities and Their Application in Rural Manitoba.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manitoba Üniversitesi.

Sezgin, M. & Ünüvar, Ş. (2011). *Yavaş Şehir.* Çizgi Kitabevi.

Sırım, V. (2012). Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak "Sakin Şehir" Hareketi ve Türkiye'nin Potansiyeli. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, *1*(4), 119-131. DOI: 10.7596/taksad.v1i4.

Sipahi, E. B. (2016). Sürdürülebilir Kent Arayışında Cittáslow (Sakin Şehir) Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), 9*(25), 785-801. DOI No http://dx.doi.org/10.14225/Joh829

Surat, H. (2016). Artvin İlinin Eko Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları*, *13*(52), 139-158.

Şengün, H. (2018). Yavaş Şehir (cittaslow) Hareketi Farklı Bir Markalaşma: Şavşat Örneği. Mengi A. & İşçioğlu, D. (Ed.). *Kentsel Politikalar* (207-221). Palme Yayıncılık.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Göstergesi Sıralaması Araştırması.* SEGE, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, 8 Araştırma Raporu, https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf.

Tosun, E. K. (2013). Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli: Yavaş Kentleşme Hareketi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*, 215-237.

Uğur, A. (2020). Belediye Logoları ve Şehir Kimliği: Denizli İli Örneği. M. Aydın & S. İnan (Ed.), *Dr. Kemal Daşçıoğluna VEFA KİTABI* (1. Baskı, 895-916). Pegem Akademi.

Yalçın, A. & Yalçın, S. (2013). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir mi?. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1*, 32- 41.

Yavuzçehre, P. S. & Donat, O. (2017). Türkiye'de Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekânlara Etkisine Yönelik Bir İnceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 299- 321.

Yurtseven. H. R. (2007). *Slow Food ve Gökçeada: Yönetsel Bir Yaklaşım,* (1. Baskı). Detay Yayıncılık.

Association, https://www.cittaslow.org/content/association adresinden 20.06.2022 tarihinde alınmıştır.

Dünyada "Sakin Şehir"ler Listesi*,* https://www.cittaslow.org/content/association adresinden 20.06.2022 tarihinde alınmıştır.

Sakin Şehir Üyelik Süreci ve Kriterler*,* https://cittaslowturkiye.org/tr/uyelik-sureci-ve-kriterler/ adresinden 20.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Seferihisar Türkiye'nin İlk Cıttaslow'u Oldu, https://seferihisar.bel.tr/cittaslow-seferihisar/ adresinden 20.06.2022 tarihinde alınmıştır.

Şavşat Çocuk Belediyesi Çevre için Pedal Çevirdi, Artvin Medya, https://www.artvinmedya.com.tr/savsat/savsat-cocuk-belediyesi-cevre-icin-pedal-cevirdi-h3274.html adresinden 26.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Şavşat Ekonomisi, https://www.savsat.bel.tr/icerik/ekonomi adresinden 28.05.2022 tarihinde alınmıştır.

TÜİK. (2022). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA - SAKİN ŞEHİR İLİŞKİSİ: ARTVİN İLÇELERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME[1]

Fatma İPEK[2]
Atakan ÖZTÜRK[3]

1. GİRİŞ

Dünya genelinde insan refahını artırmak amacıyla yürütülen ve sanayi devrimiyle hızlanan üretim faaliyetleri; gelir, istihdam ve refah artışı gibi olumlu etkilerle birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere küresel ölçekte; ekosistemlerin tahribi, küresel ısınma, çevre kirliliği vb. olumsuz etkiler de doğurmuştur. Bu etkileri bertaraf etmek adına girişilen arayışlar sonucunda ilk olarak 1987 yılında Bruntland Raporu ile *sürdürülebilir kalkınma* kavramı gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma toplumun bugünkü ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin ihtiyaçlarının da karşılanmasını ihmal etmeksizin; ekonomik, sosyal ve çevresel ayaklar üzerine tesis edilen bir kalkınma anlayışını temsil etmektedir.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren yaygın şekilde kullanılmaya başlanan sürdürülebilir kalkınma (Hamedani, 2014; Karabıçak & Özdemir, 2015), her düzeydeki karar verici, politika belirleyici ve yöneticiler tarafından dikkate alınan ve önem atfedilen bir kavram olmuştur. Bu noktada sürdürülebilir kalkınmaya yerelde doğrudan; bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde dolaylı olarak katkı sağlayan yaklaşımlardan biri de Cittaslow (sakin şehir) hareketidir (Mayer & Knox, 2006; Semmens & Freeman, 2012; Hatipoğlu, 2015; Zawadzka, 2017). Sakin şehir hareketi, insanın doğanın bir parçası

[1] Bu çalışma Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Artvin Yatırım Destek Ofisi bünyesinde hazırlanan "Artvin'de Üye Olmayan İlçelerin Sakin Şehir (Cittaslow) Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi" başlıklı araştırma raporundan faydalanılarak hazırlanmıştır.

[2] Uzman, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Artvin Yatırım Destek Ofisi, fatma.ipek@doka.org.tr, ORCID: 0000-0002-7165-1914

[3] Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi, atakanozturk@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5166-928X

olduğunu kabul eden "sürdürülebilir bir dünya için sürdürülebilir kentleşme" anlayışına da hizmet etmektedir (Keskin, 2012).

Sakin şehir hareketi sürdürülebilir bir yerel kalkınma modeli olarak da nitelendirilebilmektedir. Nitekim sakin şehir üyelik kriterleri (ölçütleri) incelendiğinde, bu kriterlerin sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olan sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları birlikte ya da ayrı ayrı ele alan ve bu boyutlara doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden özelliklere sahip olduğu görülebilmektedir (Mayer & Knox, 2006; Ekincek & Aksöz, 2016; Kartal, 2019). Bu bakımdan sakin şehir hareketinin; üye olan, üyelik için çalışan ya da üyelik potansiyeli olan kentler açısından, diğer kentlere kıyasla sürdürülebilir kalkınma bağlamında ciddi kazanımlar elde edilmesini sağlayan önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada sürdürülebilir yerel kalkınma - sakin şehir hareketi ilişkisi; kavramsal yaklaşım ve ilişkilerin yer aldığı bölüm ile Artvin ilçelerinin sakin şehir hareketine üye olma potansiyellerinin irdelendiği bölüm olmak üzere iki ana bölümde ele alınmaktadır.

2. SAKİN ŞEHİR KAVRAMI VE ÜYELİK SÜRECİ

2.1. Sakin Şehir Kavramı

Sakin şehir kavramının özgün hali Cittaslow olup, kelime İtalyanca "citta" ve İngilizce "slow" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Cittaslow'un Türkçe karşılığı "yavaş şehir" olmasına rağmen, kelimenin bu şekilde çevrilmesi yanlış anlaşılmalara yol açabileceğinden genelde "sakin şehir" olarak kullanımı tercih edilmektedir (Öztürk vd., 2021).

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle şehirlerdeki çalışma hayatı hızlı hale gelmiş, üretimden ziyade tüketim öne çıkmış ve hayat alanlarının sürdürülebilirliği tehlikeye girmiştir. Bu nedenle kentler güvenilirliklerini yitirmiş, insanların daha hızlı hareket etmeleri ve daha hızlı çalışmaları için tasarlanan mekânlara dönüşmüştür. İnsanları hızlı yemek yemeye, hızlı alışveriş yapmaya ve hızlı hareket etmeye iten bu hayat tarzı modern insanda depresyon, kalp ve kanser gibi birçok hastalığa neden olmasının yanı sıra kentleri de sürdürülemez hale getirmiştir. Kentler, artık kendi kendine yetemeyen, çevresindeki ve dünyanın geri kalanındaki kaynakları yok eden, bu nedenle doğayı da tüketen mekânlar haline gelmiştir. Tüketim odaklı hayatın insanlara mutluluk ve huzur getirmemesi nedeniyle ortaya çıkan arayışlar kentsel boyutta sakin şehir hareketini ortaya çıkarmıştır (Cittaslow Türkiye, 2018a).

Sakin şehir, yaşanılan şehir ve çevrenin farkına vararak, değerini bilerek ve koruyarak yaşamayı gerektiren bir kalkınma hareketi yapısına sahiptir (Ergüven, 2011). Sakin şehir hareketi ile nicelikselden ziyade niteliksel değerlerin geliştirildiği bir yerel kalkınma, hayat kalitesinin artırılması, çevresel kaynakların korunması ve tüm bunların süreklilik arz etmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, sakin şehir, kapitalizme dayalı sermaye odaklı bir üretim yapısını değil; yaşanılan mekânı ve o mekânın yerelliğini öne çıkaran, insani ilişkileri, değerleri ve çevresel dengeyi koruma esaslı uzun vadeli bir yaklaşımı içermektedir (Tosun, 2013).

2.2. Sakin Şehir Hareketinin Tarihçesi

Sakin şehir hareketinin başlangıç noktası Slow Food hareketi olup, sakin şehir hareketinin amacı Slow Food felsefesini kentsel boyuta taşımaktır (Cittaslow Türkiye, 2018a).

Slow Food, İtalya'da 1980'lerde Carlo Petrini ve bir grup aktivist tarafından; bölgesel gelenekleri, iyi yemeği, gastronomi zevkini ve yavaş bir hayat hızını savunmak amacıyla başlatılmıştır. Slow Food hareketi, 1986 yılında Roma'daki İspanyol Merdivenleri'nde McDonald's'ın şube açmaya niyetlendiği yerde yapılan bir gösteriden sonra ortaya çıkmıştır. 1989 yılında ise Paris'te Uluslararası Slow Food hareketi resmen kurularak, Slow Food Manifestosu imzalanmıştır. Hareket, yirmi yılı aşkın bir süredir katmanlar, gezegenler, insanlar, politika ve kültür arasındaki güçlü bağlantıları tanıyan gıdaya kapsamlı bir yaklaşımı benimsemek için evrilmiştir. Günümüzde Slow Food, yüz altmıştan fazla ülkede binlerce projeyi ve milyonlarca insanı içeren küresel bir hareketi temsil etmektedir (Slow Food, 2018).

Küreselleşme, tatil alışkanlıklarından yeme içme şekillerine, giyim tarzlarından hayat şekillerine varıncaya kadar hayatın birçok alanında yerel ve kültürel değerlerin özgünlüğünü ortadan kaldırıp insanları küresel çapta bir aynılaşma ve tekdüzeleşme sürecine sokmuştur. Kapitalizmin getirdiği hızlı hayat ve onun bir sonucu olan hızlı yemeğe (fast food) bir tepki olarak İtalya'daki bazı gurmeler, Brundtland Raporu ve Gündem 21 ile doğrudan bağlantılı olmadan Slow Food'u hayata geçirmişler ve ne yediğini bilmeden sadece hızlıca doymaya dayalı tüketim anlayışını reddederek, yediklerinin arkasındaki birikimin, kültürün ve özgünlüğün bilinci ile Slow Food'u dünyanın geneline yayılan uluslararası bir harekete dönüştürmüşlerdir (Ergüven, 2011). Slow Food iyi gıda, temiz gıda ve adil gıda (good, clean, fair) üçlemesinden meydana gelen ve sürdürülebilir kaliteli gıda kavramına ulaşmayı benimseyen bir kavramı temsil etmektedir (Kavas & Kavas, 2012).

Slow Food'un logosu salyangoz (Şekil 1) şeklinde olup, salyangozun yavaş hareket etmesi ve arkasında iz bırakması nedeniyle bu simge seçilmiştir (Kavas & Kavas, 2012).

Şekil 1. Slow Food Logosu

Slow Food®

Sakin şehir hareketi ise 1999 yılında İtalya'nın Toskana Bölgesindeki küçük bir şehir olan Gereve in Chianti'de doğmuştur. Şehrin kendi başına değerlendirilmesi ve hayat kalitesinin iyileştirilmesine dayanan farklı bir kalkınma yolu düşünmeye yönelik olan bu yeni fikir, ülkenin her yerine yayılmıştır. Sakin şehir hareketinin geçmişteki ve hala geçerli olan temel amacı, eko gastronomi kavramlarını günlük hayat pratiğinde uygulayarak, Slow Food felsefesini yerel topluluklara ve yerel yönetimlere yaymaktır. Birliğe katılan belediyeler hala yavaş ve sağlıklı bir şekilde birbirini takip eden mevsimlerin takipçisi olan; vatandaşların sağlığına, ürünlerin özgünlüğüne ve iyi gıdaya saygılı; etkileyici geleneksel el sanatlarından oluşmuş değerli sanat eserleri açısından zengin; yerel ruha sahip meydanların, tiyatroların, dükkânların, kafe ve restoranların bulunduğu bozulmamış peyzajlarla çevrili; kendiliğinden gelen dini törenleri ile farklılık kazanan (karakterize olan); yavaş ve sakin hayatın eğlencesiyle geleneklere saygılı olan bir zamanın istekli insanları tarafından motive edilmektedir (Cittaslow, 2018).

Şekil 2'de görüldüğü üzere, sakin şehrin logosu sırtında kenti taşıyan bir salyangoz şeklinde tasarlanmıştır (Hekimci, 2015).

Şekil 2. Sakin Şehir (Cittaslow) Logosu

cittaslow

Salyangoz, yavaşlığı ve kabuğu sayesinde korumacılığı sembolize etmektedir (Özhancı vd., 2012). Salyangozun sırtındaki kente bakıldığında ise hem tarihi binaların hem de modern binaların yer aldığı bir şehir dikkati çekmektedir. Bu durum sakin şehrin geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurduğunu ifade etmektedir (Şahin & Kutlu, 2014). Yavaşlığı simgeleyen kaplumbağa yerine salyangozun seçilmesinin nedeni, salyangozun antenleri sayesinde hayat ve dünya ile iletişim kurabildiğini göstermesi ve ilerlerken yerlerde iz bırakmasının da sürdürülebilirliği temsil etmesinden kaynaklanmaktadır (Hekimci, 2015).

Sakin şehrin çıkış felsefesi ve gelişimi göz önüne alındığında; küresel ve sakin şehirlerin başlıca özellikleri karşılaştırmalı olarak Tablo 1'deki gibi ifade edilebilir (Öztürk vd., 2021).

Tablo 1. Küresel ve Sakin Şehirlerin Başlıca Özelliklerinin Karşılaştırılması

Küreselleşen Şehirler	**Sakin Şehirler**
Hızlı Yemek	Yavaş yemek
Hızlı ve tempolu hayat	Yavaş ve sakin bir hayat
Strese müsait	Rahat, dingin ve sessiz
Sağlıksız hayat	Sağlıklı hayat
Sürdürülemez	Sürdürülebilir
Tüketim odaklı	Üretim odaklı
Yerel üreticiyi desteklemeyen	Yerel üreticiyi destekleyen
Küresel ekonomiyi güçlendiren	Yerel ekonomiyi güçlendiren
Büyüme odaklı	Kalkınma odaklı
Gelenek ve göreneklerin unutulduğu, kültürel değerlerin yok olduğu, homojen (tek tipleşmiş) ve küresel toplum	Gelenek ve göreneklere saygılı, kültürel değerleri önemseyen, heterojen (farklılıkları içinde barındıran) ve yerel bir toplum
Kalabalıklaşmasına rağmen yalnızlaşan ve mutsuzlaşan insanlardan oluşan bir toplum	İnsani değerlerin ön planda olduğu sosyalleşmiş bir toplum
Yönetimi önemseyen	Yönetişimi önemseyen
Çevreyi kirleten	Çevreyi koruyan
Betonlaşmanın ön planda olduğu	Yöresel mimariye saygılı

2.3. Sakin Üyelik Süreci ve Üye Şehirler

2.3.1. Sakin Şehir Üyelik Kriterleri

Uluslararası Cittaslow Birliği tarafından belirlenmiş olan sakin şehir üyelik kriterleri Tablo 2'de yer almaktadır (Cittaslow Türkiye, 2020). Bununla birlikte sakin şehir üyelik kriterleri zaman zaman yenilenmekte olup, yeni kriterlerle ilgili dikkat edilmesi gereken çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri aşağıda özetlenmiştir (Cittaslow Türkiye, 2018b):

Yeni kriterlerin eskilerinden en önemli farklılıklarından biri, perspektif ve zorunlu kriterlere yer verilmesidir. Zorunlu kriterler o konuda yapılan çalışmaların mevcudiyetinin zorunlu olduğu kriterlerdir ve kriter listesinde bir asteriks (*) ile belirtilirler. Perspektif kriterler ise, iki asteriks ile belirtilen (**) ve aday kent tarafından geleceğe yönelik daha kesin ve imtiyazlı taahhütlerin benimsendiği kriterlerden oluşmaktadır. Perspektif kriterler, gerçekleştirilmeleri durumunda, yer aldıkları kriter başlıklarında %15 oranında puan artışı sağlarlar.

Yeni kriter sistemindeki bir diğer yenilik de ulusal ağlara verilen kriter ekleme yetkisidir. Ülkeler kendi şartlarına göre kriter başlıklarına, o başlığın puan değerinin %20'sini geçmeyecek oranda ulusal kriter ekleyebilecektir. Cittaslow Türkiye'de bu çalışma henüz gerçekleşmemiştir.

Tablo 2. Sakin Şehir Üyelik Kriterleri

Ana Başlık	Üyelik Kriterleri	
1. Çevre Politikaları	1.1.Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi * 1.2. Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi * 1.3. Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması 1.4. Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması * 1.5. Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi 1.6. Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması *	1.7. Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu 1.8. Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi 1.9. Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması 1.10. Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması * 1.11. Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi 1.12. Biyoçeşitliliğin korunması.

Ana Başlık	Üyelik Kriterleri	
2. Altyapı Politikaları	2.1. Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları 2.2. Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması * 2.3. Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri 2.4. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması * 2.5. Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması *	2.6. Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler * 2.7. Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik 2.8. Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı 2.9. Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı *
3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	3.1. Kentin direnci için planlama ** 3.2. Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin arttırılması için programlar * 3.3. Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması ** 3.4. Kentsel yaşanabilirliğin arttırılması 3.5. Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması * 3.6. Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması * 3.7. Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması * 3.8. Kentin internet ağına sahip olması * 3.9. Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması * 3.10. Tele çalışmanın geliştirilmesi	3.11. Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki 3.12. Sosyal altyapıyı desteklemek 3.13. Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki * 3.14. Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi ** 3.15. Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması * 3.16. Atölyelerin korunması ve değerlerinin arttırılması – doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması * 3.17. Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı

Ana Başlık	Üyelik Kriterleri	
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar	4.1. Agroekolojinin geliştirilmesi ** 4.2. El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması * 4.3. Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılması* 4.4. Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak * 4.5. Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb.) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması * 4.6. Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanımlarının teşvik edilmesi *	4.7. Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması * 4.8. Otel kapasitelerin arttırılması * 4.9. Tarımda GDO kullanımının yasaklanması 4.10. Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar	5.1. İyi karşılama * 5.2. Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak * 5.3. Yavaş güzergâhların mevcut olması 5.4. Önemli yönetimsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi 5.5. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi ** 5.6. Sağlık eğitimleri	5.7. Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek * 5.8. Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı 5.9. Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi * 5.10. Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kâğıt üzerinde kullanımı *

Ana Başlık	Üyelik Kriterleri	
6. Sosyal Uyum	6.1. Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar 6.2. Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması 6.3. Engelli kişilerin entegrasyonu 6.4. Çocuk bakımının desteklenmesi 6.5. Genç neslin istihdam durumu 6.6. Yoksulluk 6.7. Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti	6.8. Farklı kültürlerin entegrasyonu 6.9. Politikaya katılım 6.10. Belediyenin kamu konut yatırımı 6.11. Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alanın ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti
7. Ortaklıklar	7.1. Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek 7.2. Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek	7.3. Eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için iş birliği yapmak

* zorunlu kriterler ; ** perspektif kriterler

2.3.2. Türkiye'de Sakin Şehir Üyelik Süreci

Türkiye'de aday ilçelerin başvuru sürecini ülkemizin ilk sakin şehri Seferihisar'daki Cittaslow Türkiye Ağı sekretaryası ve koordinatörlüğü yürütmektedir. Bu kentlerin nüfuslarının 50.000'den az ve ilçe statüsünde olması, kent yönetiminin de sakin şehir felsefesiyle uyumlu olmaları gerekmektedir. Ayrıca üye olabilmek için 7 ana başlık altındaki 72 kriterin genelinden en az 50 puan alınmış olması gerekmektedir (Cittaslow Türkiye, 2020). Üyelik sürecine yönelik aşamalar Tablo 3'te yer almaktadır (Cittaslow Türkiye, 2018b):

Tablo 3. Türkiye'de Cittaslow Üyeliği İçin Başvuru Aşamaları

Başvuru Aşaması	Açıklama
Başvuru mektubunun sunulması	Aday kent, Cittaslow Türkiye ağına üye olma niyetini gerekçeleriyle birlikte açıklayan başvuru mektubunu Cittaslow Türkiye Koordinatörlüğüne sunar (Adres: Cittaslow Türkiye Koordinatörlüğü Seferihisar Belediyesi Seferihisar/İZMİR).
Başvuru mektubunun değerlendirilmesi	Başvuru mektubu, kentin Cittaslow Felsefesi ve Cittaslow Kriterleri'ne uyumu açısından bütünsel olarak değerlendirilir. Değerlendirme sonucu, gerekçeleriyle birlikte kente bildirilir.
Adaylık değerlendirme ziyareti ve raporu	Başvuru mektubunun olumlu değerlendirilmesi durumunda, Cittaslow Türkiye Koordinasyonu kente Adaylık Değerlendirme Ziyareti'nde bulunur ve Adaylık Değerlendirme Raporu hazırlar. Kent, Adaylık Değerlendirme Raporu'nun olumlu olması durumunda, Aday Kent ilân edilir. Adaylık Değerlendirme Raporu'nun olumsuz olması durumunda, başvuru reddedilir.
Adaylık süreci ve hazırlık raporu	Cittaslow Türkiye Koordinasyonu tarafından, kentin Cittaslow Kriterleri'ne ilişkin eksikliklerini belirten bir Hazırlık Raporu düzenlenir. Hazırlık Raporu'nda, kentin Cittaslow Kriterleri gereğince yapması gerekenler belirtilir. Raporda belirtilen eksiklikler bir yıl içinde tamamlanır. Belirtilen sürede eksiklerini gidermeyen kentin adaylığı iptal edilir. Adaylığı iptal edilen kent, bir yıl geçmeden tekrar başvuruda bulunamaz.
Üyelik değerlendirmesi ve başvuru dosyası	Adaylık sürecinde, Hazırlık Raporu'nda belirtilen eksiklikleri giderdiğini belirten kent, Cittaslow Türkiye Koordinasyonu tarafından tekrar ziyaret edilir. Koordinasyon, eksiklerin giderilip-giderilmediğini ve adaylık sürecinde gerçekleştirilen faaliyetleri değerlendirir. Koordinasyon değerlendirmesinin olumlu olması durumunda, kent Başvuru Dosyası'nı hazırlar ve üyelik başvurusunda bulunur.
Cittaslow Genel Merkez değerlendirmesi	Değerlendirmeyi geçen kentin dosyası, Cittaslow Genel Merkezine (Cittaslow International-İtalya) iletilir ve Genel Merkezin değerlendirmesi sonucunda Cittaslow üyeliği onaylanır.

2.3.3. Dünya'da ve Türkiye'de Sakin Şehir Üyesi Kentler

Dünya genelinde 2022 yılı Ocak ayı itibariyle 281, Türkiye'de ise 20 sakin şehir (Ahlat, Akyaka, Arapgir, Eğirdir, Foça, Gerze, Gökçeada, Göynük, Güdül, Halfeti, İznik, Köyceğiz, Mudurnu, Perşembe, Seferihisar, Şavşat, Uzundere, Vize, Yalvaç ve Yenipazar) bulunmaktadır. Türkiye en fazla sakin şehir unvanına sahip 4. ülke konumundadır. (Tablo 4)

Tablo 4. Cittaslow Birliği'ne Üye Kentlerin Dağılımı

Ülke adı	Üye kent sayısı	Ülke adı	Üye kent sayısı
Türkiye	20	**İtalya**	87
Avustralya	3	**Japonya**	2
Avusturya	3	**Lüksemburg**	1
Belçika	7	**Hollanda**	10
Brezilya	1	**Y. Zelanda**	1
Kanada	4	**Norveç**	2
Çin	13	**Polonya**	35
Kolombiya	1	**Portekiz**	4
Danimarka	2	**Rusya**	1
Finlandiya	1	**G. Afrika**	1
Fransa	12	**G. Kore**	16
Almanya	23	**İspanya**	11
İngiltere	5	**İsveç**	1
Macaristan	1	**Tayvan**	4
İzlanda	1	**KKTC**	5
İrlanda	1	**ABD**	2

Kaynak: Cittaslow, 2022

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR YEREL KALKINMA-SAKİN ŞEHİR İLİŞKİSİ

Özellikle kapitalizmin küreselleşmesi ile birlikte daha da vahşileşen üretim ve tüketim faaliyetlerindeki artışın çevreyi göz ardı eden tutumu, doğal kaynaklar üzerinde geri dönüşü olmayacak sonuçlara yol açmaya başlamıştır. Bu sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla büyüme, kalkınma ve daha müreffeh bir hayat amaçlı yapılan tüm faaliyetlerin sürdürülebilirliğin kurallarına uygun bir şekilde yapılması gerektiği anlaşılmış ve böylece sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır (Durusoy vd., 2005; Yalçın & Yalçın, 2013; Şahin & Kutlu, 2014; Karabıçak & Özdemir, 2015).

Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi ilk olarak Stockholm Konferansı ile gündeme gelmiş olsa da Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987'deki Ortak Geleceğimiz isimli raporu ile tanımlanmıştır. İlgili raporda "gelecek kuşakların iktisadi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneklerini tehlikeye düşürmeden şimdiki kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması" şeklinde tanımlanan sürdürülebilir kalkınma (Fisunoğlu, 1997), olumlu çıktılarından bugünün olduğu kadar gelecek nesillerin de faydalanmasını sağlayan ve çevreyle kalkınmanın birbirini tamamladığı bir anlayışı temsil etmektedir (Tıraş, 2012). Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar üzerine inşa edilen ve esas itibariyle bu üç boyutun kesişiminde yer alan sürdürülebilir

kalkınma; yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki yönetici, karar verici ve politika düzenleyicilerini yakından ilgilendirmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkması ve her geçen gün önemini artırması ile birlikte, dünya genelinde sürdürülebilir kalkınmaya hizmet eden çeşitli yaklaşımlar da ortaya çıkmaya ve giderek önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi ile sürdürülebilir kalkınma kavramının ivme kazanması (Karabıçak & Özdemir, 2015) ve bu tarihten itibaren uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel politikalarda yaygın olarak kullanılan bir kavram ve hedef haline gelmesi (Hamedani, 2014) neticesinde, yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmanın önemi ve gerekliliği de tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada yerel düzeydeki sürdürülebilir kalkınmaya hizmet eden önemli yaklaşımlardan biri de Cittaslow (sakin şehir) hareketi olarak ortaya çıkmaktadır (Mayer & Knox, 2006; Semmens & Freeman, 2012; Hatipoğlu, 2015; Zawadzka, 2017).

Sakin şehir, Slow Food hareketinin devamı niteliğinde olup benzer bir düşünce ile daha geniş ve derin bir yerel birlikteliğe dayanan, yaşanılan şehir ve çevrenin farkına vararak, değerini bilerek ve koruyarak yaşamayı gerektiren bir kalkınma hareketi yapısına sahiptir (Ergüven, 2011). Bu açıdan ele alındığında sakin şehrin sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olan sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlara hitap ettiği söylenebilir. Nitekim sakin şehirlerin kimliğini yansıtan ve sakin şehrin uygulama kılavuzu olarak nitelendirilebilecek üyelik kriterlerine bakıldığında bu kriterlerin, sürdürülebilir kalkınmanın bu üç boyutunu birlikte ya da ayrı ayrı ele aldığı ve bu üç boyuta doğrudan ya da dolaylı olarak etki edecek özellikte olduğu görülebilmektedir.

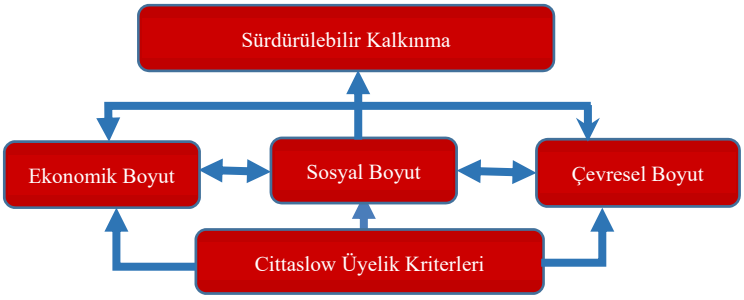
Bu bakımdan değerlendirildiğinde Tablo 2'deki sakin şehir üyelik ana kriterlerinin (başlıklarının) sürdürülebilirlik boyutları ile ilişkisi Tablo 4'te belirtildiği şekilde özetlenebilir (Öztürk vd., 2021):

Tablo 4. Sakin Şehir Üyelik Kriterlerinin Kentsel Sürdürülebilirliğe Etki Boyutları

Ana Üyelik Kriterleri	Sürdürülebilirliğe Etki Boyutu
1- Çevre Politikaları	Çevresel
2- Altyapı Politikaları	Çevresel, sosyal
3- Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	Sosyal, ekonomik, çevresel
4- Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar	Ekonomik, sosyal, çevresel
5- Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar	Ekonomik, sosyal
6- Sosyal Uyum	Sosyal
7- Ortaklıklar	Ekonomik, sosyal, çevresel

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutunu doğrudan ve dolaylı bir şekilde hem ayrı ayrı hem birlikte ele alan kriterler içeren ve bu açıdan sürdürülebilir kalkınma anlayışına hizmet eden sakin şehir yaklaşımı (Şekil 3) (Kartal, 2019), üye kentlerin, bu anlayışa uygun ve sürekli projeler üretmeleri halinde sürdürülebilir yerel kalkınmalarını sağlamaları açısından fırsatlar sunan önemli bir araç niteliğindedir.

Şekil 3. Cittaslow Üyelik Kriterlerinin Sürdürülebilirlik Boyutlarıyla İlişkisi

4. ARTVİN İLÇELERİNİN SAKİN ŞEHİR ÜYELİK POTANSİYELİ

4.1. Araştırmanın Amacı, Sınırlılıkları ve Varsayımları

Ülkemizde sakin şehir hareketine üye ilçe sayısı 2022 yılı itibariyle 20'ye ulaşmış ve Artvin'in Şavşat İlçesi de 2015 yılında bu harekete onuncu üye olarak dâhil olmuştur. Sonrasında Şavşat'ta yapılan bir araştırmada, sakin şehir üyelik kriterleri kapsamında üyelik başvurusu sırasında ve sonrasında ilçede yürütülen proje ve faaliyetlerin ilçenin sosyal, ekonomik, çevresel ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmasına orta düzeyde de olsa olumlu yönde

etki ettiği belirlenmiştir (İpek, 2021; Öztürk vd., 2021). Literatürde yer alan benzer sonuçlar da dikkate alındığında sakin şehir hareketi, özellikle sosyo-ekonomik yönden geri kalmışlığı ortadan kaldırmaya aracılık eden önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktadan hareketle Şavşat ile tarihi, doğal, kültürel değerlerinin yanında sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından da benzerliklere sahip olan Artvin ilinin diğer ilçeleri için de sakin şehir üyeliğinin bir fırsat oluşturup oluşturamayacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bunun için öncelikle bahse konu ilçelerin sakin şehir olma yani üyelik potansiyellerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma ile Artvin ilinin sakin şehir üyesi Şavşat ilçesi dışında kalan yedi ilçesinden (Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Kemalpaşa, Murgul ve Yusufeli) üyelik için en uygun adayın belirlenmesi ve belirlenen aday ilçe özelinde üyelik için atılması gereken adımlar konusunda öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Artvin'de yürütülen bu araştırmanın kapsamı, sadece sakin şehir üyesi olmayan ilçelerin kaymakamlık ve belediyelerinin kurumsal görüşlerini esas alan anket çalışmaları ile sınırlandırılmıştır. Anket formunu dolduran kurum temsilcilerinin; kurumlarının misyon ve vizyonu çerçevesinde ilçenin mevcut durumu ve geleceğine ilişkin kurumsal faaliyet ve planlamaları da dikkate alarak tamamen tarafsız, samimi ve gerçekçi şekilde sorulara cevap verdikleri varsayılmaktadır. Gerçekleştirilen anketlerin sonuçları uygulandığı dönemde elde edilen bilgiler ışığında yorumlanmıştır.

4.2. Materyal ve Yöntem

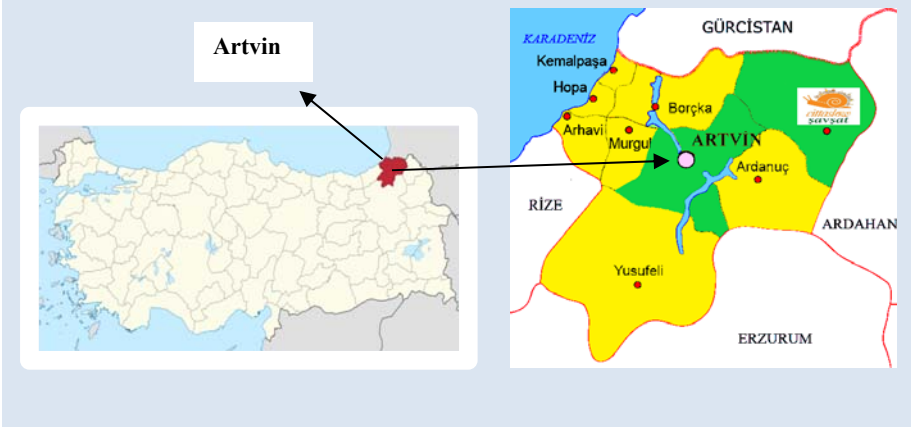
4.2.1. Araştırmada Kullanılan Veriler

Araştırma amacına ulaşmak için birincil ve ikincil verilerden istifade edilmiştir. Birincil veriler olarak ilçelerin kaymakamlık ve belediyelerinde uygulanan anketler; ikincil veriler olarak ise konu ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalar (tez, makale vb.), Uluslararası Cittaslow ve Cittaslow Türkiye web sayfaları ile ilgili kurum/kuruluşlardan (TÜİK, Artvin Valiliği, ilçe kaymakamlıkları ve belediyelerden) elde edilen veri ve belgeler kullanılmıştır.

4.2.2. Araştırma Alanının Tanıtımı

Araştırma alanı Artvin ilinin 2015 yılında sakin şehir üyesi olan Şavşat ilçesi dışındaki; Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Kemalpaşa, Murgul ve Yusufeli ilçelerinden oluşmaktadır. Söz konusu ilçeler Şekil 4'te sarı renk ile gösterilmiştir.

Şekil 4. Araştırma Alanının Türkiye'deki Konumu

Kaynak: "Dosya: Artvin in Turkey.svg", 2022; "Artvin", 2022

Araştırmaya konu yedi ilçe arasında Yusufeli hem yüzölçümünün büyüklüğü hem de sahip olduğu köy sayısı açısından ilk sırada yer alırken, Kemalpaşa ve Murgul ilçeleri ise en küçük yüzölçümüne ve en az köy sayısına sahip ilçelerdir. Yine Yusufeli ve Kemalpaşa il merkezine en uzak, Borçka ve Ardanuç ise en yakın ilçelerdir. Türkiye genelindeki 872 ilçe arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması açısından Arhavi 114. sıra ile en iyi, Yusufeli ise 647. sıra ile Artvin ilçeleri arasında en kötü durumdadır.

Öte yandan araştırma alanındaki ilçelerin tamamı; tarihi cami, kilise, kale vb. eserler ile göller, şelaleler, milli park ve korunan alanlar ile festivaller başta olmak üzere doğal, tarihi ve kültürel değerler açısından oldukça fazla çeşitlilik ve zenginliğe sahiptir (Tablo 5).

Tablo 5. Araştırmaya Konu İlçelerin Bazı Özellikleri

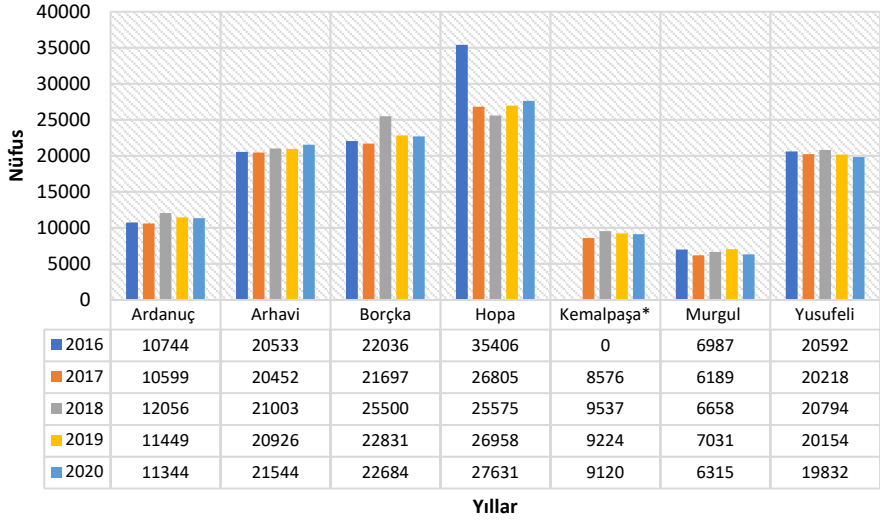
İlçe	Alan (km^2)	Köy Sayısı	İl Merkezine Uzaklık (km)	SEGE Sırası	Doğal değerler	Tarihi ve Kültürel değerler
Ardanuç	958	39	40	524	Cehennem Deresi Kanyonu, Balkayası, Üçlü Kara Göller	İskender Paşa Camii ve Türbeleri, Ardanuç Kalesi, Rabat Kilisesi, Ferhatlı Kalesi, Kutlu Köyü Kalesi, Çuruspil Efkari Aşıklar Şenliği ve Karakucak Güreş Festivali vb. festival ve şenlikler
Arhavi	407	30	68	114	Mençuna Şelalesi, Nogadid Gölü, Sarıgöl, Alacagöl, Büyük Agara Gölü, Küçük Agara Gölü, Karagöl ve Bataklık Gölü	Arhavi Evleri, Ulukent Köyü Cami
Borçka	805	38	32	295	Karagöl, Yıldız Gölü, Camili Biyosfer Rezervi, Gorgit Efeler Milli Parkı	İbrikli Kilisesi, Düzköy Tarihi Cami, Demirciler Kemer Köprüsü, Tarihi Muratlı Cami, Maral Şelalesi, Güreşen Kemer Köprüleri
Hopa	130	16	57	162	Çamburnu Tabiat Koruma Alanı, Hopa Kopmuş Plajı, Ciha Tepesi (Kalesi), Çağçağan Şelalesi	Hopa Kültür Evi ve Müzesi, Orta Hopa Cami
Kemalpaşa	74	12	72	-	Göçmen ve yırtıcı kuş göç güzergâhı	Kiliseler
Murgul	301	11	48	164	Kamilet Doğu Kayını Tabiat Anıtı, Kokolet Vadisi, Gemkaya, Damar Karagöl ve Delikli Kaya Şelalesi	Boğa güreşi festivalleri
Yusufeli	2261	63	74	647	Kaçkar ve Altıparmak Dağları, Yaylalar, Kaçkar Gölü, Arcuvan Gölü, Ziyaret Tepesi, Çoruh Nehri rafting parkuru	İşhan Manastırı, Barhal Kilisesi, Tekkale Kilisesi, Ersis Kalesi, Esendal Camii, Erkinis Kalesi, Nikah Kalesi, Oşnak Kalesi, İşhan Kalesi, Öğdem Kalesi, Aşbişen Kalesi, Yayla şenlikleri, boğa güreşleri, karakucak güreşleri, Eski köy evleri

Kaynak: MSB Harita Genel Müdürlüğü, 2022; Artvin Valiliği, 2022; KGM, 2022; Borçka Belediyesi, 2022; Hopa Belediyesi, 2022; Kemalpaşa Belediyesi, 2022

Araştırmaya konu edilen ilçelerin genelinde sosyal ve ekonomik şartların olumsuzluğuna bağlı olarak uzun yıllar boyunca ilçe dışına yoğun bir göç yaşanmış ve nüfus azalmıştır. Son yıllarda Murgul ve Yusufeli ilçelerinde

nüfus azalması devam ederken, Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa ve Kemalpaşa'da ise azalma eğilimi yerini düşük oranlarda da olsa (%2,9-%5,6 arası) artışa bırakmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Araştırma Alanındaki İlçelerin Nüfuslarının Değişimi[4]

	Ardanuç	Arhavi	Borçka	Hopa	Kemalpaşa*	Murgul	Yusufeli
2016	10744	20533	22036	35406	0	6987	20592
2017	10599	20452	21697	26805	8576	6189	20218
2018	12056	21003	25500	25575	9537	6658	20794
2019	11449	20926	22831	26958	9224	7031	20154
2020	11344	21544	22684	27631	9120	6315	19832

Kaynak: TÜİK, 2022

4.2.3. Araştırma Yöntemi

Araştırmada birincil veri kaynağı olarak hazırlanan ve ilgili katılımcılara yöneltilen anket formlarından ve akabinde anket sonuçları yardımıyla üyelik potansiyelini belirlemeye yönelik geliştirilen puanlama sisteminden istifade edilmiştir.

Hazırlanan anket formunda ucu açık ve kapalı olmak üzere toplam 15 soru bulunmaktadır (Ek-1).

Anket formu ile sakin şehir kavramı hakkında bilgi sahibi olunup olunmadığı, ilçenin üye olmasına istekli olunup olunmadığı, üyelik için ilçede kurumlar arası iş birliğinin gelişip gelişmediği ve hâlihazırda ilçelerinin sakin şehir üyelik kriterlerini hangi ölçüde karşıladığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

[4] 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2017 yılı itibariyle Artvin iline bağlı Kemalpaşa adında bir ilçe kurulmuştur (KHK, 2017). İlçe olmadan önce Kemalpaşa Hopa ilçesine bağlı bir belde olduğundan, yukarıdaki grafikte Kemalpaşa ilçesinin 2016 nüfusu gözükmemektedir.

Anket formundaki çoktan seçmeli sorulardan; sakin şehir kavramıyla ilgili bilgi sahibi olma durumu ile ilçenin sakin şehir üyeliğine isteklilik soruları (1 ve 2. sorular) "evet ve hayır" şeklinde iki seçenekli; hâlihazırda ilçenin sakin şehir üyelik kriterlerini karşılama düzeyi ve üyelik için ilçede kurumlar arası iş birliğinin gelişip gelişmediğine ilişkin sorular (3-14. sorular) ise "evet, hayır ve konuyla ilgili çalışma planlanmaktadır" şeklinde üç seçenekli olarak hazırlanmıştır. Anket formundaki son soru ise konuya ilişkin görüş ve önerilerin alındığı açık uçlu bir sorudur.

Anketlerin uygulanma sürecinde her bir ilçenin kaymakamlık ve belediye başkanlıklarına üst yazı ile gönderilen anketlerin, kurum amiri ya da kurum amirinin uygun gördüğü bir temsilci/yetkili tarafından kurum görüşünü yansıtacak şekilde cevaplandırılması talep edilmiştir. Müteakiben araştırma amacının daha iyi anlaşılabilmesi ve anket geri dönüşlerinin tam olarak sağlanabilmesi için ilgili kurumlarla telefonla da irtibat kurulmuştur. Bu sayede araştırmaya konu yedi ilçenin tamamından toplam 14 anketin geri dönüşü sağlanmıştır.

Anket sonuçlarının nicel olarak değerlendirilebilmesi için araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçlara dayalı bir puanlandırma sistemi geliştirilmiştir. Buna göre evet yani olumlu cevaba iki (2) puan, hayır yani olumsuz cevaba sıfır (0) puan ve konuyla ilgili çalışma planlanmaktadır seçeneğine ise bir (1) puan atanmıştır. Bu şekilde bir ilçede 14 sorunun her birinden tam puan (2) alınması halinde bir kurum için maksimum 28 ve iki kurum için toplamda 56 puana ulaşılacağı yani üyelikle ilgili kriterlerin gerekliliklerinin tam olarak karşılanacağı ve kriterleri karşılama oranının (KKO'nun) %100 olacağı kabul edilmiştir. Böylece toplamda 7 ilçe arasından en yüksek puanı alan ilçe, üyelik için mevcut ilçeler arasında en uygun aday ilçe olarak belirlenecektir.

Ayrıca bahse konu puanlamada aralıkların eşit olduğu varsayılarak, aritmetik ortalamalar için puan aralığı 0,66 olarak hesaplandığında, aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı 0-0,66 için zayıf, 0,67-1,33 için orta ve 1,34-2 puan aralığı için iyi düzey olarak sınıflandırılmıştır. Yine puanlamada 1 puanı orta değeri temsil ettiğinden dolayı 1'in altına gidildikçe olumsuza, 1'in üstüne gidildikçe olumluya yakın bir sonuç elde edileceğinden hareketle sonuçlar yorumlanmıştır.

4.3. Bulgular ve Tartışma

Anketlerden elde edilen cevapların yöntem bölümünde açıklandığı şekilde puanlandırılması sonucu ilçeler ve anket uygulanan birimler bazında elde edilen puanlama sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Anket sonuçlarına göre en yüksek toplam puana (48 puan) ve buna bağlı olarak en yüksek KKO'ya (%85) Borçka ilçesi sahip olmuştur. Aynı zamanda Borçka 1,71'lik ortalama kriter puanı ile puan düzeyi iyi olan ilçe sınıfındadır. Borçka'nın ardından %76'lık KKO ile ikinci sırada gelen Hopa da puan düzeyi iyi olan bir diğer ilçedir. Diğer ilçeler ortalama kriter puanları itibariyle incelendiğinde sırasıyla; Ardanuç ve Yusufeli orta; Arhavi, Murgul ve Kemalpaşa ise zayıf puan düzeyi ile sıralamada yer almıştır (Tablo 6).

Tablo 6. İlçelerin Cittaslow Olma Potansiyellerine İlişkin Puanlama Sonuçları

Sıra	İlçeler	Toplam Puan	Kriterleri Karşılama Oranı (%)	Ortalama Kriter Puanı (1-3)	Puan Düzeyi
1	Borçka	48	85	1,71	İyi
2	Hopa	43	76	1,53	İyi
3	Ardanuç	36	64	1,29	Orta
4	Yusufeli	26	46	0,92	Orta
5	Arhavi	18	32	0,64	Zayıf
6	Murgul	17	30	0,60	Zayıf
7	Kemalpaşa	8	14	0,28	Zayıf

Bu sonuçlara göre genel olarak adaylık için ortalama kriter puanı itibariyle yapılan sınıflandırmada; iki adet iyi (Borçka ve Hopa), iki adet orta (Ardanuç ve Yusufeli) ve üç adet zayıf puan (Arhavi, Murgul ve Kemalpaşa) düzeyinde ilçe bulunmaktadır. Dolayısıyla özelikle zayıf puan düzeyindeki söz konusu ilçelerin sakin şehir hareketine üye olmak istemeleri durumunda üyelik kriterlerinin karşılanmasıyla ilgili önemli eksiklikleri olduğu ifade edilebilir.

Öte yandan, üyelik sürecinin sağlıklı şekilde yürütülmesi için ilçe kaymakamlığı ve belediyesi en önemli iki paydaş durumundadır. Bu noktada Yusufeli ilçesinin sakin şehir olma potansiyeli açısından ortalama kriter puanı düzeyi orta seviyede olmasına rağmen, her iki paydaş kurum tarafından da ilçenin sakin şehir unvanı almasına yönelik bir istek söz konusu değildir. Yine Murgul ilçesinde ortalama kriter puanı düzeyi zayıf olmasının yanında süreç paydaşlarından biri olan belediye tarafından sakin şehir unvanına sahip olunmak istenmemektedir. Bu durum her iki ilçe için sakin şehir hareketine üye olma hususunda bir girişimde bulunulmaması gerektiğine ya da

bulunulması durumunda sürecin sağlıklı şekilde işlemeyeceğine işaret etmektedir. Nitekim sakin şehir hareketinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilir kalkınmaya olumlu yönde etki edebilmesi için üye kentlerde bu konuda istekli, birliğin ilkelerine bağlı ve vizyon sahibi yönetimlerin olması gerekmektedir (Şahin & Kutlu, 2014).

Ayrıca anket sorularına verilen yanıtlara göre ilçelerin neredeyse tamamında kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürünün gelişmemiş olduğu görülmektedir. Kentlerin üyelik potansiyellerinin değerlendirildiği birçok araştırmada ifade edildiği üzere (Tayfun & Acuner, 2014; Üzümcü vd., 2016; Yılmaz vd., 2016; Oral & Kılıç, 2018; Baytar & Doğan, 2019; Baytar & Bozkoyun, 2021; Karademir, 2021), harekete üyelik için başvuru yapılması düşünüldüğü takdirde aday kentin başarıya ulaşması ve üyeliğe dâhil edilebilmesi için en önemli gerekliliklerden biri kriterler kapsamında kamu, özel sektör ve STK'ların iş birliği içerisinde hareket ederek çalışmalar ve projeler yürütmeleridir. Bu husus üyelik sonrasında unvanın sürdürülebilirliği için de son derece önemlidir. Nitekim başarılı işler yürütmüş sakin şehirlere bakıldığında bu şekilde iş birliği ile ortak çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Hekimci, 2015; Uğurlu, 2019).

4.3.1. Ardanuç İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Ardanuç ilçesindeki anket çalışması sonucunda kaymakamlık ve belediye tarafından verilen cevaplar büyük ölçüde örtüşmektedir. Yapılan puanlandırma sonucunda toplam puan 36 ve ortalama kriter puanı ise 1,29 olup, ilçenin sakin şehir üyelik potansiyelinin orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Ankette genel bilgi ve farkındalığa ilişkin sorulara yönelik yapılan ilave açıklamalar irdelendiğinde, sakin şehir üyeliğinin sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak bir araç olduğu ve ilçelerinin üyelik potansiyeline sahip olduğu için üye olmak istedikleri görüşü ifade edilmiştir.

Sakin şehir üyelik kriterlerine yönelik sorulan sorulara ilişkin detaylı açıklamalar incelendiğinde ise ilçede "Çevre Politikaları", "Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları", "Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalara" yönelik bazı kriterler kapsamında çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak ilçede "Altyapı Politikaları", "Sosyal Uyum", "Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar" ve "Ortaklıklar" politikalarına yönelik kriterler kapsamında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle ilçede, ilçeye

yönelik alınan kararlarda halkın daha fazla söz sahibi olması konusunda herhangi bir çalışmanın olmayışı ile kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürünün gelişmemiş olması unvanın sahiplenilmesi ve sürdürülebilirliği konusunda en önemli eksiklikler olarak öne çıkmaktadır.

4.3.2. Arhavi İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Arhavi ilçesindeki anket çalışmasında da kaymakamlık ile belediye tarafından verilen cevaplar büyük ölçüde örtüşmektedir. Anket cevaplarına göre ilçenin toplam puanı 18 ve ortalama kriter puanı ise 0,64 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyeli zayıf olarak tespit edilmiştir.

Ankette kurumların sakin şehirle ilgili genel bilgi ve farkındalıklarının belirlenmesine yönelik anket sorularına verilen cevapları incelendiğinde, kurumların sakin şehir kavramı hakkında bilgi sahibi olmamalarına rağmen bahsedilen unvanın alınmasının ilçede olumlu yansımalar doğurabileceği görüşü dile getirilmiştir.

Sakin şehir üyelik kriterlerine yönelik sorulan sorulara ilişkin detaylı açıklamalar incelendiğinde ise ilçede "Altyapı Politikaları" kapsamında "engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması"; "Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar" kapsamında "yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması"; "Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar" politikası kapsamında "yavaş güzergâhların mevcut olması" kriterlerine yönelik çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber ilçede "Çevre Politikaları", "Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları", "Sosyal Uyum" ve "Ortaklıklar" politikaları kapsamında herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. İlçede özellikle sürdürülebilir tarım ile yerel ürünlerin ticarileşmesi ve geleneksel zanaatların değerlerinin artırılması kapsamında herhangi bir faaliyetin olmayışı da önemli eksiklikler arasında yer almaktadır. İlçede STK'lar ile yürütülen ortak çalışmaların olmayışı ve ilçeye yönelik alınan yönetsel kararlarda halkın daha fazla söz sahibi olması konusunda herhangi bir çalışmanın olmayışı da katılımcılık, unvanın alınabilmesi ve unvanın sahiplenilerek sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından ilçedeki en temel eksiklikler olarak nitelendirilebilir. Buna rağmen üyelik çalışmalarına başlanması halinde ilgili paydaşlarla iş birliği içerisinde hareket edileceğinin düşünülmesi ise unvanın alınabilmesi açısından son derece önemli bir husustur.

4.3.3. Borçka İlçesinin Cittaslow Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Borçka ilçesindeki anketlerin cevaplarına göre ilçenin toplam puanı 48 ve ortalama kriter puanı ise 1,71 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyeli iyi düzeyde tespit edilmiştir. Bu özellikler itibariyle Borçka araştırmaya konu 7 ilçe arasında ilk sırada yer almaktadır.

Ayrıca ankette sakin şehirle ilgili bilgi ve farkındalıkları belirlemeye yönelik sorulara verilen cevaplardan, her iki kurumun (kaymakamlık ve belediye) da sakin şehir unvanı hakkında diğer ilçelere oranla detaylı sayılabilecek ölçüde bilgi sahibi oldukları ve buna bağlı olarak unvana sahip olmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Sakin şehir üyelik kriterlerine yönelik sorulan sorulara ilişkin açıklamalar incelendiğinde, ilçede genel itibariyle kriterlere ilişkin doğrudan ya da dolaylı bazı çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Nitekim, "Çevre Politikaları" kapsamında atık su arıtma tesisi ve geri dönüşüm faaliyetleri; "Altyapı Politikaları" kapsamında bisiklet ve yürüyüş yolları; "Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları" kapsamında Yaşam Vadisi projesi; "Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar" kapsamında organik çay ve fındık üreticilerinin desteklenmesi, yöresel ürünlerin tanıtım faaliyetleri ve Borçka Demir elması için coğrafi işaret başvurusu, festivaller, vb. faaliyetler bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Kurum bazlı ele alındığında ise Belediye tarafından STK'lar ile yürütülen herhangi bir ortak çalışmanın olmadığı ve "Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar" politikası kapsamında herhangi bir eğitim faaliyetinin yapılmadığı görülmektedir. Ayrıca ilçede genel itibariyle kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürü gelişmemiş olsa da üyelik başvurusu yapılması halinde Belediye tarafından ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişime geçileceği ve iş birliği yapılacağı belirtilmiştir.

4.3.4. Hopa İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Hopa ilçesindeki anket çalışmasına kaymakamlık tarafından belediyeye nazaran çok daha ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur. Anket cevaplarına göre ilçenin toplam puanı 43 ve ortalama kriter puanı ise 1,53 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyelinin iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu özellikler itibariyle Hopa araştırmaya konu 7 ilçe arasında Borçka'nın ardından ikinci sırada yer almaktadır.

Ankette kurumların sakin şehirle ilgili genel bilgi ve farkındalıklarının belirlenmesine yönelik anket sorularına verilen cevapları incelendiğinde, Kaymakamlık tarafından sakin şehir kavramı hakkında bilgi sahibi olunduğu ancak Belediye tarafından olunmadığı, bununla birlikte her iki kurumun da ilçenin sakin şehir unvanına sahip olmasında istekli olduğu anlaşılmaktadır.

Sakin şehir üyelik kriterleri ile ilgili sorulara verilen cevaplar kapsamında yapılan açıklamalar incelendiğinde gerek kaymakamlık gerekse belediye tarafından sakin şehir üyeliği ile ilgili kriterlere dönük çeşitli çalışmalar yapılmış/yapılmakta olsa da özellikle belediye açısından "Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar" ve "Sosyal Uyum" politikaları ana başlığında yer alan kriterlere yönelik çalışmaların yetersiz olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra yine belediyeler tarafından STK'larla ortak çalışmaların olmayışı ile kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürünün gelişmemiş olması da diğer eksiklikler arasında yer almaktadır. Üyelik başvurusunda bulunacak kurumun Belediye olduğu düşünüldüğünde, adaylığın düşünülmesi durumunda, başvuru öncesinde ilgili kurum tarafından eksik olan kriterlerle ilgili çalışmaların yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

4.3.5. Kemalpaşa İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Kemalpaşa ilçesindeki anket çalışması sonucunda kaymakamlık ve belediye tarafından verilen yanıtlar bire bir örtüşmektedir. Yapılan puanlandırma sonucunda toplam puan 8 ve ortalama kriter puanı ise 0,28 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyeli zayıf olarak tespit edilmiştir. Bu özellikler itibariyle Kemalpaşa araştırmaya konu 7 ilçe arasında son sırada yer almaktadır.

Ayrıca ankette sakin şehirler ile ilgili bilgi ve farkındalıkları belirlemeye yönelik sorulara verilen cevaplardan, her iki kurumun (kaymakamlık ve belediye) da sakin şehir unvanı hakkında bilgi sahibi olmadığı, ancak bu unvana sahip olmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan, sakin şehir üyelik kriterlerine yönelik sorular incelendiğinde, her iki kurumun da "Çevre Politikaları" kapsamında yöneltilen soru hariç tüm diğer sorulara olumsuz yanıt verdikleri görülmüştür. Buna göre "Çevre Politikaları" kapsamında zorunlu kriter olan "Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması" kriterine yönelik ön arıtmalı atıksu derin deniz deşarj tesisi yapılmış olduğu ancak bunun dışında herhangi bir çalışma yapılmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle ilçede her iki

kurum tarafından da istenildiği şekilde bir üyelik başvurusunun gerçekleşebilmesi için sakin şehir kriterlerine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği söylenebilir.

4.3.6. Murgul İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Murgul ilçesindeki anketlerin cevaplarına göre ilçenin toplam puanı 17 ve ortalama kriter puanı ise 0,60 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyeli zayıf düzeyde tespit edilmiştir. Bu özellikler itibariyle Murgul, araştırmaya konu 7 ilçe arasında sondan bir önceki sırada yer almaktadır.

Ayrıca ankette sakin şehirle ilgili bilgi ve farkındalıkları belirlemeye yönelik sorulara verilen cevaplardan, her iki kurumun (kaymakamlık ve belediye) da sakin şehir unvanı hakkında bilgi sahibi olduğu, bununla birlikte Kaymakamlık tarafından ilçenin Cittaslow unvanına sahip olması istenirken Belediye tarafından istenmediği görülmektedir.

Sakin şehir üyelik kriterlerine yönelik sorulan sorulara ilişkin açıklamalar incelendiğinde ilçede sakin şehir kriterleri kapsamında "Altyapı Politikaları", "Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları" ve "Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar" politikalarına yönelik bazı çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Bununla beraber ilçede "Sosyal Uyum" politikasına yönelik kriterler ve "yerel ürünlerin üretim ve tüketiminin teşviki ile gelecek nesillere aktarılması", "turizm, sağlık ve Cittaslow konularında farkındalık oluşturma ve eğitim faaliyetleri", "ilçeye yönelik alınan yönetsel kararlarda halkın daha fazla söz sahibi olması" konularında herhangi bir çalışmanın olmadığı ve ayrıca ilçede kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürünün de gelişmediği anlaşılmaktadır. Öte yandan ilçede üyelik başvurusunun Belediye tarafından yapılması gerekliliği ve belediyenin de bu konuda istekli olmadığı dikkate alındığında, ilçenin üyeliği önündeki en önemli eksikliklerden birinin Belediyenin unvana sahip olmak istememesi olduğu söylenebilir.

4.3.7. Yusufeli İlçesinin Sakin Şehir Olma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Yusufeli ilçesindeki anketlerin cevaplarına göre ilçenin toplam puanı 26 ve ortalama kriter puanı ise 0,92 olup, ilçenin şakin şehir üyelik potansiyeli orta düzeydedir. Bu özellikler itibariyle Yusufeli üyelik potansiyeli açısından araştırmaya konu 7 ilçe arasında dördüncü sırada yer almaktadır.

Ankette genel bilgi ve farkındalığa ilişkin sorulara yönelik yapılan ilave açıklamalar genel olarak irdelendiğinde, her iki kurumun da sakin şehir kavramı hakkında bilgi sahibi oldukları, bununla birlikte her iki kurumun da ilçenin bu unvana sahip olmasını istemedikleri görülmektedir.

Yusufeli ilçe merkezi baraj inşaatları nedeniyle yeni inşa edilen yerleşim yerine taşınacak olup, bu özelliği ile diğer ilçelerden ayrılmaktadır. Bu durum, özellikle bir taraftan sakin şehir unvanı konusunda kurumların istekli olmamalarında etkili olurken, diğer taraftan da mevcut yerleşim yerinde "Çevre Politikaları" ve "Altyapı Politikaları" kapsamında herhangi bir çalışma yürütülmemesine de sebep olmuştur. Yine yapılan açıklamalara göre ilçenin sakin şehir kriterleri kapsamında "turizm, sağlık ve sakin şehir konularında farkındalık oluşturma ve eğitim faaliyetleri" konusunda herhangi bir çalışmasının olmadığı ve ilçede kurumlar arası iş birliği ve birlikte iş yapma kültürünün de yeterince gelişmediği söylenebilir.

Bununla birlikte ilçede hâlihazırda "sürdürülebilir tarım", "yerel ürünlerin üretim ve tüketiminin teşviki ile gelecek nesillere aktarılması", "yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması", "turizme yönelik tanıtım, satış, pazarlama", "STK'larla belli konularda ortak çalışmalar yürütme", "sosyal uyum" ve "ilçeye yönelik alınan yönetsel kararlarda halkın daha fazla söz sahibi olması" konularına yönelik çalışmaların ise ilgili kurumlar tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

Genel olarak ilçede kısmen de olsa üyelik kapsamında çeşitli faaliyetler mevcut olsa da ilçenin üyeliği önündeki en önemli eksikliklerden birinin Belediyenin unvana sahip olmak istememesi olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle Sanayi Devriminden sonra daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanan büyüme ve kalkınma odaklı ekonomik faaliyetler küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın her yerine yayılırken, aynı zamanda doğal kaynaklar, çevre ve sosyal yaşama dönük pek çok olumsuz etkiyi de beraberinde getirmiştir. Yerelden küresele bu olumsuz etkilerin bertaraf edilebilmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma modelleri geliştirilmeye başlanmıştır. Sakin şehir ya da orijinal ifadesiyle Cittaslow yaklaşımı da özellikle yerel değerleri öne çıkarmak suretiyle sürdürülebilir kalkınma anlayışına hizmet etmesinden dolayı bu modeller arasında yerini almıştır.

Sakin şehir yaklaşımı üye şehirlerin sürdürülebilir yerel kalkınmasına katkı sağlaması açısından da önemli bir işlev görmektedir. Nitekim 2015 yılında sakin şehir üyesi olan Artvin ili Şavşat ilçesinin üyeliğinin üzerinden

sadece 4-5 yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen, üyelik kapsamında yürütülen proje ve faaliyetlerin ilçenin sürdürülebilir kalkınması üzerinde çok yönlü olumlu etkileri olduğu görülmüştür (Öztürk vd., 2021). Bu noktadan hareketle Artvin ilinin diğer yedi ilçesi için de sakin şehir yaklaşımından istifade edebilme imkânlarının belirlenmesine yönelik olarak bahse konu ilçelerin üyelik potansiyellerinin tespiti amacıyla ele alınan bu araştırmadan elde edilen başlıca sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Anket sonuçlarına göre Arhavi, Kemalpaşa ve Hopa hariç diğer ilçelerde kaymakamlık ve belediyeler sakin şehir kavramı hakkında bilgi sahibi iken, bu üç ilçede bahse konu kavram hakkında bilgi ve farkındalığın oluşmadığı anlaşılmıştır.
- İlçelerden bazılarında anket uygulanan kurumlar sakin şehir unvanına sahip olmaya istekli değildir. Nitekim, orta puan düzeyine sahip Yusufeli ilçesinde kaymakamlık ve belediye, zayıf puan düzeyine sahip Murgul ilçesinde ise belediye sakin şehir unvanına sahip olmak istememektedir. Üyelik sürecinin gönüllük esasına dayalı olması ve bu süreçte belediyelerin öncü rolü dikkate alındığında hâlihazırda bu iki ilçe için üyelik potansiyelinden bağımsız olarak mevcut şartlarda üyelik başvurusunda bulunulması doğru olmayacaktır.
- Anket bulgularına bağlı olarak üyelik gerekliliklerini karşılamaya yönelik yapılan puanlama sonucunda ilçeler arasında Borçka 48 puan ve %85'lik kriterleri karşılama oranı ile üyelik potansiyeli en yüksek, puan düzeyi ise iyi (1,71 puan) olan ilçe olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla üyeliğe başvurması halinde mevcut durum itibariyle diğer ilçelere nazaran bu sürece en fazla hazır olan ve üye olma ihtimali en yüksek olan ilçe Borçka ilçesidir. Müteakiben Hopa ilçesi en yüksek potansiyele sahip ikinci sıradaki ve puan düzeyi iyi olan iki ilçeden biri konumundadır.
- İlçeler arasında Kemalpaşa ise 8 puan ve %14'lük kriterleri karşılama oranı ile üyelik potansiyeli en düşük, puan düzeyi ise zayıf (0,28 puan) olan ilçedir. Yine Kemalpaşa'yı takiben Murgul ve Arhavi ilçeleri de zayıf puan düzeyine sahip ve mevcut durumda üye olma ihtimalleri zayıf olan ilçelerdir.

Özetle, araştırmaya konu 7 ilçe arasında Borçka anket sorularına verilen cevaplar ve yapılan puanlama sonuçlarına göre sakin şehir üyeliğine en uygun dolayısıyla üyelik potansiyeli en yüksek ilçe olarak belirlenmiştir. Borçka'da da aynı zamanda sakin şehir kriterleri kapsamında yapılan faaliyet ve projelerin diğer ilçelere kıyasla daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca doğal

ve kültürel zenginliği de göz önüne alındığında, ilçenin üyelik için oldukça fazla artı değerlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ilçede yer alan Camili Bölgesi, Türkiye'nin tek biyosfer rezerv alanıdır. Ayrıca ilçe hem organik tarım ve hayvancılığın yapıldığı hem de turistlerin sıklıkla ziyaret ettiği bir yer olması nedeniyle önemli olup, alternatif turizmin birçok türüne de ev sahipliği yapmaktadır. Bu bakımdan ilçede turistlerin rağbet ettiği çeşitli turizm destinasyonları bulunmaktadır.

Bahse konu potansiyelden hareketle Belediye tarafından sakin şehir üyeliğine başvuru yapılmasına karar verilmesi halinde, unvanın alınabilmesi ve başvurunun onaylanabilmesi için öncelikle kriterler kapsamındaki eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu kriterlere yönelik ilave faaliyet ve projelerin hayata geçirilmesi de ilçeyi üyelik sürecinde öne çıkararak başvurunun onaylanma ihtimalini artıracaktır. Bu bağlamda sakin şehir üyelik kriterleri ana başlıklarından hareketle Borçka ilçesinde üyelik süreciyle ilgili yapılan ya da yapılması gereken faaliyetlere ilişkin şu öneriler sıralanabilir:

Çevre politikaları ana başlığı kapsamında;

- İlçede hava ve içme suyu temizliğinin ilgili kuruluşlar aracılığıyla yaptırılacak analizler sonucunda uygun parametrelerde olduğunun kanıtlanması ve halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması,
- Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi,
- Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufunun sağlanması,
- Katı atık geri dönüşüm tesisinin kurulması
- Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketiminin analiz edilmesi,
- Biyoçeşitliliğin korunması,
- Görsel kirliliğin, trafik gürültüsünün ve kamusal ışık kirliliğinin azaltılması gerekmektedir. Özellikle ilçede görüntü kirliliğine yol açan binaların görsel anlamda güzelleştirilmesine ilişkin çalışmaların yapılması da son derece önemlidir.

Altyapı politikaları ana başlığı kapsamında;

- Mevcut bisiklet yolları araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılmalı,
- Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanmalı,
- Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimlerde bulunulmalı,

- Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı sağlanmalı,
- Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı hesaplanmalı ve bu kapsamda istihdam ve gelir alanlarını artırıcı, göçü azaltıcı faaliyetler yapılmalıdır.

Kentsel yaşam kalitesi politikaları ana başlığı kapsamında;

- Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması,
- Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması,
- Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması,
- Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarının ölçülmesi gerekmektedir.

Özellikle ilçede kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması kapsamında şehirde yaşanan gürültü kirliliğinin azaltılması ve daha sakin bir hayat sürdürülmesi çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir mimari anlamında ilçede yöresel mimari ile yapılan köy evlerinin yaygınlaşması ve teşvik edilmesi için de ilgili kurumların iş birliğinde çalışmalar yapılmalıdır.

Tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar ana başlığı kapsamında;

- Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerinin artırılması,
- Otel kapasitelerinin arttırılması,
- Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığına yönelik faaliyetlerin yapılması gerekmektedir.

Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar ana başlığı kapsamında;

- İlçe ziyaretçilerine yönelik çalışacak bir karşılama görevlisinin belirlenmesi, görevlendirilmiş kişilerin eğitimi, yönlendirme levhaları ve tanıtım ofisleri gibi çalışmalar yapılmalı,
- Turizm yönünden son derece zengin doğal ve kültürel değerlere sahip olan ilçede Cittaslow kapsamında yavaş güzergâhlar oluşturulmalı ve bu kapsamda şehrin görünür yerlerine güzergâhlara yönelik tabela, bilgi panosu konulmalı,
- İlçede başta Cittaslow'un anlamı ve temaları hakkında olmak üzere çeşitli konularda (turizm, sağlık vb.) yöneticiler, kamu çalışanları ve yerel halka yönelik sistematik eğitimler verilmeli,

- "Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı" ve "Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi" kriterlerine yönelik çalışmalar yapılmalı,
- Ayrıca "Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kâğıt üzerinde kullanımı" zorunlu kriterine yönelik de üyeliğe kabul edilmesi halinde bu kriterin yapılacağına ilişkin taahhütte bulunulmalıdır.

Sosyal uyum ana başlığı kapsamında;

- Çocuk bakımının desteklenmesine, genç neslin istihdam olanaklarının artırılmasına ve gençlik faaliyetlerinin yürütülmesi kapsamında gençlik merkezinin oluşturulmasına yönelik faaliyet ve projeler geliştirilmeli,
- Belediye, kamu konut yatırımına yönelik faaliyetlerde bulunmalı,
- Ayrıca ilçede farklı etnik kökenli insanların yaşadığı göz önüne alındığında, farklı kültürlere ve etnik kökene sahip insanların uyum içinde yaşaması ve entegrasyonuna yönelik projeler geliştirilmelidir.

*Ortaklıklar ana başlığı kapsamında**;***

- Slowfood kapsamında ilçede organik ve yerel ürün pazarı kurulmalı, yılda bir kere düzenlenen yerel ürün günü kutlamaları gibi yerel ürünlerin satışı ve pazarlanmasına yönelik çeşitli aktiviteler yapılmalı,
- İlçede yer alan doğal ve geleneksel yiyeceklerin Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklenmesine yönelik faaliyetler yapılmalı,
- Diğer Cittaslow'larla eşleştirme projeleri desteklenmeli ve gelişmekte olan ülkelerle iş birlikleri yapılarak bu ülkelerde Cittaslow ile Slowfood felsefelerinin yayılarak ülkelerin gelişmelerine destek olunmalıdır.

Genel itibariyle çalışma kapsamında getirilen önerilerin anket sorularına verilen yanıtlar doğrultusunda geliştirilmiş olduğu ve eksikliklerin olabileceği göz önüne alınarak, ilçenin üyelik için adaylık başvurusu yapmaya karar vermesi halinde, kriterler kapsamında ilçede yapılan/yapılması taahhüt edilen faaliyetlere yönelik bir dosya hazırlaması da önemlidir. Hazırlanacak bu dosya sayesinde aday ilçenin mevcut durumu tam anlamıyla ortaya konulmuş olacaktır.

Unvanın alınması ve alındıktan sonra üyeliğin devam ederek sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi adına en önemli unsurlardan biri de kurumların üyelik kriterlerine yönelik iş birliği içerisinde hareket etmesi,

birlikte çalışmalar yürüterek projeler geliştirmeleri ve üyelik öncesinde ve sonrasında unvanın halk tarafından benimsenip sahiplenilebilmesi için çalışmaların yürütülmesidir. Ayrıca üyeliğe dâhil olunduktan sonra unvanın sürdürülebilirliği için kriterler kapsamında sürekli olarak çeşitli proje ve faaliyetler geliştirilmelidir. Cittaslow'un durağan değil dinamik bir süreç olduğu dikkate alındığında, ilçenin sürdürülebilir kalkınmasına önemli ve sürekli katkılar sağlanabilmesi için üyelik sonrasındaki faaliyetlerin çeşitliliği ve sürekliliği büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Artvin Valiliği. (2022, Mart). *İlçelerimiz*. www.artvin.gov.tr

Artvin. (2022, 12 Nisan). İçinde *PUANTR.NET*. https://www.puantr.net/artvin-okullari-hizmet-puanlari

Baytar, İ. & Doğan, M. (2019). Bahçesaray İlçesinin Turizm Kaynakları ve Cittaslow Potansiyeli. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 177-199.

Baytar, İ. & Bozkoyun, M. (2021). Gevaş İlçesinin Turizm Kaynakları ve Cittaslow Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(123), 331-349.

Borçka Belediyesi. (2022, 1 Ocak). *Turizm*. https://www.borcka.bel.tr/category/turizm/

Cittaslow Türkiye. (2018a, 18 Mayıs). *Cittaslow Felsefesi*. http://cittaslowturkiye.org/#cittaslow

Cittaslow Türkiye. (2018b, 2 Haziran). *Üyelik Süreci ve Kriterler*. http://cittaslowturkiye.org/uyelik-sureci-ve-kriterler/

Cittaslow Türkiye. (2020, 18 Kasım). *Üyelik süreci ve Kriterler*. https://cittaslowturkiye.org/uyelik-sureci-ve-kriterler/

Cittaslow. (2022, January 30). *Ocak 2022 Cittaslow Listesi*. https://www.cittaslow.org/sites/default/files

Dosya:Artvin in Turkey.svg. (2022, 12 Nisan). İçinde *Wikipedia*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Artvin_in_Turkey.svg

Durusoy, İ., Türker, M. F., Öztürk, A. (2005). Türkiye Orman Kaynakları Yönetiminde Korunan Alanların Yeri: Ulusal Planlar ve Uluslararası Süreçler Kapsamında Değerlendirmeler. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı 8-10 Eylül 2005* (61-69). Isparta: SDÜ Orman Fakültesi

Ekincek, S. & Aksöz, E. O. (2016). Evaluation of the Cittaslow Administrators to the Process of Cittaslow Participation and Sustainability. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(4), 171-190.

Ergüven, M. H. (2011). Cittaslow–Yaşamaya Değer Şehirlerin Uluslararası Birliği: Vize Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 201-210.

Fisunoğlu, M. (1997). Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi. *Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması, Tartışma Toplantısı, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayın*, (126), 13-26.

Hamedani, A. Z. (2014). *Methodology and Statistical Analysis of Sustainable Transportation Criteria for Certification Systems*. Doktora Tezi, Wuppertal Bergische Üniversitesi, Wuppertalv.

Hatipoglu, B. (2015). "Cittaslow": Qualiy of Life and Visitor Experiences. *Tourism Planning & Development, 12*(1), 20-36.

Hekimci, F. (2015). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma ve "Yavaş Şehirler". *Verimlilik Dergisi,* (4), 77-111.

Hopa Belediyesi. (2022, 10 Ocak). *Gezilecek Yerler*. https://www.hopa.bel.tr/sayfa/gezilecek-yerler.html

İpek, F. (2021). *Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Bağlamında Sakin Şehir (Cittaslow) Yaklaşımının Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Etkileri: Şavşat İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Artvin.

Karabıçak, M. & Özdemir, M. B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *6*(13), 44-49.

Karademir, N. (2021). Andırın'ın Yavaş Şehir (Cittaslow) Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(12), 1223-1244.

Kartal, G. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışına Farklı Bir Bakış: Cittáslow "Yavaş Şehir" Hareketi ve Sürdürülebilir Kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21*(36), 9-18.

Kavas, N. & Kavas, G. (2012). *Slow Food (Yavaş yemek) ve Cittaslow (Yavaş şehir).* http://www.dunyagida.com.tr/kose-yazisi/slow-food-yavas-yemek-ve-cittaslow-yavas-sehir/1035

Kemalpaşa Belediyesi (2022, 10 Ocak). *Turizm*. http://www.kemalpasa.bel.tr/?pnum=8&pt=TURIZM

Keskin, E. B. (2012). Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow). *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, *8*(1), 81-99.

KGM. (2022, Mart). *Karayolları Genel Müdürlüğü İller ve İlçeler Arası Mesafe Sorgulama*. turkiye.gov.tr

KHK. (2017). *Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* (No: 694, 15 Ağustos 2017).

Mayer, H. & Knox, P. L. (2006). Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World. *Journal of Urban Affairs*, *28*(4), 321-334.

MSB Harita Genel Müdürlüğü. (2022). *İl ve İlçe Yüz Ölçümleri [Artvin]*. https://www.harita.gov.tr/urun/il-ve-ilce-yuz-olcumleri/

Oral, M. A. & Kılıç, R. (2018). Sakin Şehir (Cittaslow) Hareketinde Kültürel Miras Öğeleri: Elmalı İlçesi Örneği. *Journal Of International Social Research*, *11*(60).

Özhancı, E., Ardahanlıoğlu, Z. B. & Yılmaz, H. (2012). Sakin Şehir Üyelik Süreci Analizi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, *43*(2), 163-173.

Öztürk, A., Kayacan, B., İpek, F. & Aydın, İ. Z. (2021). *Cittaslow (Sakin Şehir) Yaklaşımının Sürdürülebilir Yerel Kalkınmaya Etkisi: Şavşat İlçesi Örneği,* TÜBİTAK – 1002 Hızlı Destek Projesi (Proje No: 120K011) Sonuç Raporu

Semmens, J. & Freeman, C. (2012). The Value of Cittaslow as an Approach to Local Sustainable Development: A New Zealand Perspective. *International Planning Studies*, *17*(4), 353-375.

Slow Food. (2018, January 20). *Our History*. https://www.slowfood.com/about-us/our-history/content/page/files/246/cittaslow_list_january_2022.pdf

Şahin, İ. & Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2*(1), 55-63.

Tayfun, A. & Acuner, E. (2014). Cittaslow: A Model Proposal For Çamlıhemşin (Cittaslow: Çamlıhemşin İçin Bir Model. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *2*(1), 46-54.

Tıraş, H. H., (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 57-73.

Tosun, E. K. (2013). Yaşam Kalitesi Ekseninde Şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli: Yavaş Kentleşme Hareketi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32*(1), 215-237.

TÜİK. (2022, 8 Ocak). *Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

Uğurlu, B. (2019). *Sakin Şehir (Cittaslow) Kavramının Kentsel Tasarıma Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Vize – Kırklareli*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Üzümcü, T. P., Çelik, A. & Özkul, E. (2016). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Yavaş Şehir Anlayışı: Kandıra Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, *6*(2), 41-51.

Yalçın, A. & Yalçın, S. (2013). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir mi?. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, *5*(1), 32-41.

Yılmaz, A., Tuncer, M. & Zorlu, K. (2016). Yavaş Şehir (Sürdürülebilir Yerel Kalkınma) Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Güzelyurt, Aksaray. *Studies of the Ottoman Domain, 6*(10), 1-18.

Yusufeli Belediyesi. (2022, 10 Ocak). *Tarihi Eserler*. https://www.yusufeli.bel.tr/tarihi-eserler

Zawadzka, A. K. (2017). Making Small Towns Visible in Europe: The Case of Cittaslow Network–The Strategy Based on Sustainable Development. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, *13*(SI), 90-106.

EKLER

Ek- 1. İlçe Kaymakamlıkları ve Belediyelerine uygulanan anket formu

Bu anket çalışması, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından hazırlanmakta olan "Artvin'de Üye Olmayan İlçelerin Sakin Şehir (Cittaslow) Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi" başlıklı araştırma raporu kapsamında hazırlanmıştır. İlçe kaymakamlıkları ve belediyelerinden elde edilecek verilerle üyelik için en uygun aday ilçenin tespit edilmesinin amaçlandığı çalışmadan elde edilen bilgiler, sadece araştırma amacına yönelik kullanılacak olup, kurumunuza yönelik herhangi bir yükümlülük / sorumluluk oluşturmayacaktır. Sorulara vereceğiniz cevaplar, araştırmanın sonuçlarının güvenilirliğini olumlu yönde etkileyecektir. Değerli zamanınızı ayırarak görüşlerinizi paylaştığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

ANKET FORMU

(Lütfen sorularda en uygun seçeneği işaretleyiniz ve cevabınız a ve/veya c şıkkı ise sağ tarafındaki açıklamayı dikkate alınız.)

1-	**"Sakin şehir (Cittaslow)" kavramı hakkında bilginiz var mı?**	
	a) Evet	Cevabınız evetse lütfen kavramı duyunca aklınıza gelenleri açıklayınız.
	b) Hayır	
2-	**İlçenizin sakin şehir (Cittaslow) unvanına sahip olmasını ister misiniz?**	
	a) Evet	Cevabınız evetse lütfen nedeni/nedenlerini açıklayınız.
	b) Hayır	
	3-14 nolu sorular aşağıdaki seçeneklerden uygun olanına göre cevaplandırılacaktır !	
	a) Evet, bu konuda çalışma(lar) yapılmıştır/yapılmaktadır. →	*Cevabınız evetse lütfen açıklayınız (hangi kurum tarafından, ne zaman, nerede, nasıl bir yöntemle ve ne tür çalışmalar yapıldığını belirtecek şekilde).*
	b) Hayır, bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.	
	c) Bu konuda çalışma yapılması planlanmaktadır. →	*Varsa lütfen açıklayınız (hangi kurum tarafından, ne zaman, nerede, nasıl bir yöntemle ve ne tür çalışmaların yapılmasının planlandığını belirtecek şekilde).*
3-	**İlçenizde çevre ile ilgili (atık su arıtma tesisinin yapılması, hava ve su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi, katı atıkların ayrıştırılarak toplanması, kompostlamanın desteklenmesi, biyoçeşitlilik ve doğal kaynakların korunması, gürültü, trafik ve ışık kirliliğinin önlenmesi vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**	

4-	**İlçenizde altyapı ile ilgili (bisiklet yollarının yapılması; elektrikli araçlar, bisiklet gibi çevreci ulaşım araçlarının kullanımının teşvik edilmesi; engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması; aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimlerde bulunulması vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
5	**İlçenizde kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili (kentsel yaşanabilirliğin artırılması, kente ait değerlerin iyileştirilmesi, sosyal altyapının desteklenmesi, sürdürülebilir mimarinin desteklenmesi, sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki, verimli bitkiler ve/veya meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması, atıl bina ve alanların tekrar değerlendirilip kullanılması, doğal/yerel alışveriş merkezlerinin oluşturulması ve yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların oluşturulması vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
6-	**İlçenizde sürdürülebilir tarım ile ilgili (organik ürün yetiştiriciliği, tarımda GDO kullanımının yasaklanması, yerli tohumun desteklenmesi vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
7-	**İlçenizde yerel ürünlerin teşviki konusunda (yöresel el sanatları ve yöresel yemekler gibi yerel ürünlerin üretilmesi, tüketilmesi ve satışı, bu tarz ürünlere pazar ve marka oluşturma, coğrafi işaretleme, kamuya ait restoranlarda yöresel yemeklerin tüketilmesinin sağlanması, esnaf ve sanatkâr ürünlerinin korunması, geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
8-	**İlçenizde yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması konusunda (festival, şenlik gibi organizasyonların düzenlenmesi, tanıtım vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
9-	**İlçenizde mevcut turistik mekânların/güzergâhların ve turizm değerlerinin/ögelerinin tanıtılması, artırılması, satışı, pazarlanması ve yöreye daha fazla turist çekilmesi gibi konularda çalışmalar yürütülmekte midir?**
10-	**İlçenizde bulunan sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ile yürütmekte olduğunuz ortak çalışmalarınız var mı?**
11-	**İlçenizde sosyal uyuma yönelik konularda (yaşlılar, engelliler, eski hükümlüler, göçmenler gibi dezavantajlı grupların topluma katılımı; azınlıklar ve farklı etnik kökene sahip insanlara yönelik ayrımcılığının ortadan kaldırılması; kadınlar, çocuklar ve gençlerin sosyal ve ekonomik hayatta daha aktif rol alması; yoksulluğun ortadan kaldırılması vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
12-	**İlçenizde misafirperverlik, farkındalık ve eğitime yönelik konularda (turistlerin iyi karşılanmasına yönelik eğitimler, turizm sektöründe hizmet kalitesinin artırılması, sağlık eğitimleri, yöre halkı ve paydaşlara yönelik Cittaslow'un anlamı hakkında ve Cittaslow'un sahiplenilmesi için düzenlenen eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri vb.) çalışmalar yürütülmekte midir?**
13-	**İlçenize yönelik alınan yönetsel kararlarda halkın daha fazla söz sahibi olması konusunda (önemli yönetimsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi, paydaşlarla birebir görüşmeler vb.) çalışmalar yapılmakta mıdır?**
14-	**İlçenizde sakin şehir (Cittaslow) üyeliği için kurumlar arası işbirliği ve birlikte iş yapma kültürü gelişmiş midir? Bu konuda çalışmalar yürütülmekte midir?**
15-	**Konuyla ilgili varsa ilave olarak söylemek istedikleriniz (görüş ve öneriler iniz) nelerdir?**

Gazi kitabevi

Merkez
53. Sokak No: 29
Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17
Faks: (0 312) 215 14 50

Mağaza
Dögol Caddesi No: 49/B
Beşevler / ANKARA
Tel : (0 312) 213 32 82 - 213 56 37
Faks: (0 312) 213 91 83

info@gazikitabevi.com.tr • www.gazikitabevi.com.tr

Gazi Kitabevi
Sosyal Bilimler Serisi

ISBN 978-625-365-049-0